HADİS ANSİKLOPEDİSİ

KÜTÜB-İ SİTTE

Tercüme ve Şerhi

Prof. Dr. İbrahim CANAN

Prof. Dr.
İbrahim CANAN

HADİS ANSİKLOPEDİSİ

KÜTÜB-İ SİTTE

16. CİLT

ZAMAN

KAPAK

Tufan BİLGE

DİZGİ VE MİZANPAJ

Salih KARAHAN

Said KASIM

TASHİH

Nurullah ERDOĞAN

YAYINCI

AKÇAĞ YAYINEVİ

BASKI

GRAPHISCHER GROSSBETRIEB PÖSSNECK GMBH

EIN MOHNDRUCK BETRIEB

FEZA GAZETECİLİK A.Ş.

Çobançeşme Mah. Kalender Sok. No: 21

Yenibosna/İSTANBUL

Tel.: (0212) 551 14 77 - 652 33 50 (3 hat)

Fax: 652 24 23 Telex: 28 99 4

NİYET VE İHLAS BÖLÜMÜ

NASİHAT VE MEŞVERET BÖLÜMÜ

UYUMA VE UYANMA ADABI BÖLÜMÜ

NİFAK BÖLÜMÜ

YILDIZLAR BÖLÜMÜ

HİCRETLER BÖLÜMÜ

HEDİYE BÖLÜMÜ

HİBE BÖLÜMÜ

VASİYET BÖLÜMÜ

VAAD BÖLÜMÜ

VEKALET BÖLÜMÜ

VAKIF BÖLÜMÜ

YEMİN BÖLÜMÜ

İLAVELER BÖLÜMÜ

İBNU MACE'NİN ZİYADELERİ

NİYET VE İHLAS BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA

İslam'ın en ziyade ehemmiyet verdiği hususlardan biri niyettir. Kişinin yaptığı işler niyete göre değer kazanır; Allah nazarında da kul nazarında da bu böyledir. Aynı fiili yapan iki ayrı kişi niyetlerindeki farklılık sebebiyle birbirine zıt karşılık görebilirler. Bu sebeple, gerek Kur'an'da ve bilhassa hadislerde niyetin ehemmiyetine dikkat çeken beyanlar çokça gelmiştir. Şu ayette, insanların niyetlerine göre hesaba çekilecekleri belirtilmiştir: **"Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Siz içinizde olanı açıklasanız da, saklasanız da, Allah onu bilir ve onunla sizi hesaba çeker. (Sonra da ameline ve niyetine göre) dilediğinin günahını bağışlar, dilediğine azab verir. Allah'ın kudreti her şeye yeter"** (Bakara 284). Kur'anda niyet kelimesi sarih olarak zikredilmiyor ise de, alimler bazı ayetlerin niyetle ilgili olduğunu göstermişlerdir. Bunlardan biri şu ayettir: ﴿وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾ **"Halbuki onlar, ihlâs ile Allah'a kulluk etmekten.. başka bir şeyle emrolunmamışlardı"** (Beyyine 5). Keza, ﴿شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا﴾ **"Nuh'a emrettiği şeyi Allah sizin için de dinin hükümlerinden kıldı ki, onu sana da vahyetmiştik. Aynı şeyi İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya da emretmiş ve "Dini dosdoğru muhafaza edin ve onda ayrılığa düşmeyin" buyurmuştuk..."** (Şûra 13). Alimler, burada peygamberlere vahyedildiği bildirilen şeyin ibadette ihlâs olduğunu belirtirler. İhlas ise niyetle gerçekleşir, ameli Allah rızası için yapmak demektir.

Bu bölümde kaydedilen ilk hadiste Resulullah *"Amellerin niyetlere göre değerlendirileceğini"* haber veriyor. Bazı alimler bu niyet hadisinin

İslam'ın üçte birini, bazıları da dörtte birini teşkil ettiğini söylemiştir. "Resulullah'ın ihbarları arasında, bundan "ahkâmca daha cami, manaca daha zengin, hasıl ettiği faideleri daha çok olan" bir başka hadis mevcut değildir" değerlendirmesi de niyet hadisi için yapılmıştır. Bu hadisin, Abdurrahman İbnu Mehdi otuz ayrı bahsi ilgilendirdiğini, Şafii hazretleri ise yetmiş bahsi ilgilendirdiğini söylemiştir.

Beyhaki hazretleri, niyet hadisinin, ilmin üçte birini teşkil ettiğini söyledikten sonra şu açıklamayı yapar: "Çünkü, kulun kesbi ya kalbiyledir ya diliyledir, ya da cevârihi (uzuvları) iledir. İşte niyet, bu üç kısımdan biri ve en üstünüdür. Çünkü niyet bazan müstakillen bir ibadet olduğu halde, diğerleri ibadet olabilmek için ona muhtaçtır. Bu sebepledir ki, Resûlullah نِيَّةُ الْمُؤْمِنِ خَيْرٌ مِنْ عَمَلِهِ *"Mü'minin niyeti amelinden hayırlıdır"* buyurmuştur. Öyleyse, niyet üzerinde düşünecek olursan, onun iki emrden (yani amelden) hayırlısı olduğunu anlarsın."

Ahmed İbnu Hanbel, niyete ilmin üçte biri derken, bütün ahkâmın, -onun nazarında- icra edildiği üç ana temelden biri olmasını kasdetmiştir. Ona göre diğer iki temelden biri مَنْ عَمِلَ عَمَلاً لَيْسَ عَلَيْهِ أَمْرُنَا فَهُوَ رَدٌّ *"Bizim emrimize uymadan yapılan bir iş merduddur"* hadisi, diğeri de الْحَلاَلُ بَيِّنٌ وَالْحَرَامُ بَيِّنٌ *"Helal açıklanmıştır, haram da açıklanmıştır..."* diye başlayan hadistir.

Bediüzzaman, niyeti, âdetleri ibâdete çeviren bir iksir olarak değerlendirir. Kırk yıl, hayatında öğrendiği dört hakikatten birinin niyet olduğunu beyan eder: "Kırk sene ömrümde, otuz sene tahsilimde yalnız dört kelime ile dört kelâm öğrendim: ... Kelimelerden maksad mana-i harfî, mana-i ismî, niyyet, nazardır.. Nazar ile niyet mahiyet-i eşyayı tağyir eder (değiştirir). Günahı sevaba, sevabı günaha kalbeder. Evet niyet âdi bir hareketi ibâdete çevirir. Ve gösteriş için yapılan bir ibadeti günaha kalbeder. Maddiyâta esbâb hesabıyla bakılırsa cehâlettir. Allah hesabiyle olursa mârifet-i İlahiyedir."

Birçok hadislerinde, Resûlullah, cephede ölenlerin şehidlik sevabının niyetlerine göre olacağını belirtmiştir. "Kim Allah yolunda cihat etmektedir?" mahiyetindeki bir soruya مَنْ قَاتَلَ لِتَكُونَ كَلِمَةُ اللهِ هِيَ الْعُلْيَا فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللهِ *"Kim Allah'ın kelamı yüce olsun diye savaşırsa işte o kimse Allah yolunda cihaddadır"* diye cevap vermiştir. Bir diğer hadiste رُبَّ قَتِيلٍ بَيْنَ الصَّفَّيْنِ اللهُ أَعْلَمُ بِنِيَّتِهِمْ *"Karşılıklı savaşan iki cephe arasında nice maktuller vardır ki,*

gerçek niyetlerini ancak Allah bilir" buyrulmuştur. Bir diğerinde de: مَنْ غَزَا وَهُوَ لاَ يَنْوِي الاَّ عِقَالاً فَلَهُ مَانَوَى "Sırf ganimet niyetiyle savaşan kimse için sadece niyet ettiği vardır (cihad sevabı verilmez)."

Bu hususun en güzel örneği, sahîh hadislerde geldiği üzere *Kuzmân* hadisidir. Müslümanlar safında herkesin dikkatini çekecek, takdirlerini celbedecek kadar kahramanca savaşan, pek çok müşriği öldüren *Kuzmân*, bu yiğitlikleri Allah'ın kelamını yüceltmek için yapmadığı için *Resûlullah*'ın ihbarı ve diğer mücahidlerin müşahedesiyle hayatını cehennemliklere yaraşır şekilde sona erdirmiş ve onun bu elîm akibeti üzerine Aleyhissalâtu vesselâm açıklamıştır:

"İnsanlardan bazıları vardır ki, halka görünüşe göre ehl-i cennete yaraşan hayırlı işler yaparlar. Halbuki onlar (o işlerini yaparken taşıdıkları niyetleri sebebiyle) cehennemliktir..."

5751 ١ـ عن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إنَّمَا الأعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وإنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى، فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ الَى اللّهِ وَرَسُولِهِ فَهِجْرَتُهُ الَى اللّهِ وَرَسُولِهِ، وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ الَى دُنْيَا يُصِيبُهَا أوِ امْرَأةٍ يَنْكِحُهَا فَهِجْرَتُهُ الَى مَا هَاجَرَ إلَيْهِ]. أخرجه الخمسة.

1. (5751)- *Hz. Ömer* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ameller niyetlere göredir. Herkese niyet ettiği şey vardır. Öyleyse kimin hicreti Allah'a ve Resûlüne ise, onun hicreti Allah ve Resûlünedir. Kimin hicreti de elde edeceği bir dünyalığa veya nikâhlanacağı bir kadına ise, onun hicreti de o hicret ettiği şeyedir." [Buhârî, Bed'ü'l-Vahy 1, Itk 6, Menâkıbu'l-Ensâr 45, Nikâh 5, Eymân 23, Hiyel 1; Müslim, İmâret 155, (1907); Ebu Dâvud, Talâk 11, (2201); Tirmizi, Fedâilu'l-Cihâd 16, (1647); Nesâî, Tahâret 60, (1, 59, 60).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Muvatta dışında kalan muteber hadis kitaplarımızın hepsinde gelmiştir. Hadisin Muvatta'nın İmam Muhammed eş-Şeybânî nüshasında yer aldığını bazı ehl-i tahkik söylemiştir.

2- Niyetle ilgili hadis çok ise de, bu hadis, sahîh bir senetle tek tarikten gelmiştir. Sonradan ulemâ arasında fevkalâde şöhret yapmıştır. Bilhassa ihtiva ettiği hüküm, âlimlerce öylesine benimsenmiştir ki, Umumî

Açıklama kısmında kaydettiğimiz üzere, *Ahmed İbnu Hanbel* gibi İslâm' ın mühim bir imamı, onu dinin üç temelinden biri kabul etmiştir. Bütün ameller, kıymetini niyete göre kazandığı için, İslâm müellifleri eserlerini bu hadisle başlatmayı âdet edinmiştir.

3- Hadisin vürud sebebiyle ilgili olarak, bazı kaynaklarda şu açıklamaya rastlanır: *Resulullah*'ın Medine'ye hicret etmesi üzerine Müslümanlar Mekke'yi terkederler. *Resûlullah*'ın emrine uyarak hicret edenlerden biri de *Ümmü Kays* adında bir kadındır. Bununla evlenmek düşüncesinde olan bir erkek, kadının: "Hicret etmezsen seninle evlenmem" demesi üzerine, onunla evlenmek için hicret eder ve Medine'de evlenirler. Herkes Allah ve Resulü'nün rızası için hicret ederken, sırf Ümmü Kays'la evlenmek için hicret eden bu şahısın niyeti herkesçe bilindiği için adama Ümmü Kays'ın muhâciri manasında "Muhâciru Ümmü Kays" lakabı takılmıştır. Gerçi rivâyette sarîh olarak "Resûlullah bu hâdise üzerine niyet hadisini îrad buyurmuştur" denmez ise de, geçen ibare, zihinlerde bir irtibata sebep olmuştur.

4- Âlimler, hicret için niyetin hâlis olmasının ehemmiyetini söylerken, hem evlenmek gibi dünyevî bir maksad, hem de hicret gibi bir niyetin beraber olabileceğini de belirtirler. Her ne kadar birincisi kâmil bir niyete sahip ise de ikincisi batıl bir iş yapmış sayılmaz, birinciye nisbetle niyetinde eksiklir var demektir. Zira evlenmek de meşru bir ameldir, o da niyete tâbi olarak mana ve ehemmiyetini değiştirebilir. Sevap yönüyle, elbette ki birinci üstün olacaktır. Hatta sırf evlenmeye niyet eden kimse, bunu, iffetini korumak, *Resulullah*'ın *"çoğalın"* emrini yerine getirmek gibi bir niyetle yapsa sevaba nail olacaktır. İslâm tarihinde bunun değişik örnekleri var. *Ebu Talha, Ümmü Süleym*'le evlenmek ister. Ancak daha önce Müslüman olan Ümmü Süleym, Müslüman olması kaydıyla evlenebileceğini söyleyince *Ebu Talha* Müslüman olur. Burada *Ebu Talha*'nın Müslümanlığı değersizdir denemez. Evlenmek, Müslüman olmaya teşvik unsuru olmuştur. Oruç tutup bununla hem ibadet ve hem de perhize niyet edenin hali de böyledir. Sırf perhiz için tutulan orucun sevabı yoksa da, her ikisine niyet eden, niyetinin derecesine göre sevap alır. Eğer perhiz niyete gâlip çalarsa Gazâlî'ye göre bunun sevabı yoktur. Bütün ameller böyledir, dinî niyetin galebesi halinde sevap alır, değilse alamaz. *İbnu Cerir et-Taberî*, dünyevî maksatların karıştığı ameller hususunda selef cumhûrunun, işin başına (iptidasına) itibar edileceği, hangi niyetle o ameli başlatmışsa ona göre değerlendirileceği, eğer sırf Allah rızası için başlamış idiyse, sonradan ârız olan başka maksatların zarar vermeyeceği görüşünde olduklarını nakletmiştir.

5- Bu hadisle istidlal eden bazı âlimlerimiz, hükmü bilinmeden amele teşebbüs etmemek gerektiğini söylemişlerdir. Çünkü hadis, amelde niyet olmadığı takdirde amelin değersiz olduğunu ifade etmektedir, nitekim bir amele terettüp edecek hüküm bilinmezden önce, o şeyin yapılmasına niyet etmek sahih olmaz. Keza hadisten gâfile (hiçbir niyeti olmayana) teklif olmayacağı, çünkü kasd, maksudun bilinmesini gerektirdiği, gâfilin ise kasıtsız olduğu hükmü de çıkarılmıştır.

6- Hadisle ilgili bir kısım açıklamaya Umumî Açıklama kısmında yer verdik, oraya bakılsın.

Bu Faslı M. Fethullah Gülen'in Sonsuz Nur adlı kitabında bir hadise getirdiği açıklamalarla kapatalım.

Ameller Niyetlere Göredir

"Ameller (başka değil) ancak niyetlere göredir; herkesin niyeti ne ise eline geçecek odur. Kimin hicreti, Allah ve Rasûlü (rızası ve hoşnutlukları) için ise, onun hicreti Allah ve Rasûlü'ne müteveccih sayılır. Kim de nâil olacağı bir dünya veya nikahlanacağı bir kadından ötürü hicret etmişse, onun hicreti de hedeflediği şeye göredir."

Bu sözlerin, Allah Rasûlü'nden şerefsüdûr olmasına, hicret sebep olduğu için, bu sözde ana tema hicrettir. Zira, rivayete göre İki Cihan Serveri bu sözü şu hâdiseye binaen ifade buyurmuşlardır:

Mekke'den Medine'ye herkes Allah için hicret ediyordu. Ancak ismini bilemediğimiz bir sahabi, sevdiği Ümmü Kays adındaki bir kadın için hicret etmişti. Şüphesiz bu zat bir mü'mindi ama, niyet ve düşüncesi davranışlarının önünde değildi...

O da bir muhacirdi ama, Ümmü Kays'ın muhaciriydi. Ancak Allah için katlanılabilecek bunca meşakkate o, bir kadın için katlanmıştı. İsim zikredilmeden, bu hâdise, Allah Rasûlü'nün yukarıda zikrettiğimiz mübarek sözüne mevzu olmuştur. Sebebin husûsiyeti, hükmün umûmiyetine mâni değildir. Onun için bu hadîsin hükmü umumidir, her işe ve herkese şâmildir.

Niyet

Evet, sadece hicret değil, bütün ameller niyete göredir. Insan hicret etmek istediğinde niyeti, sadece Allah ve Rasûlü olursa, bunun karşılığı olarak Allah ve Rasûlü'nü bulur. Bu namazda da, oruçta da, zekatta da hep böyledir. Yukarıda zikrettiğimiz bir hadîste de ifade edildiği gibi, Allah'ın hakkını gözeten insan, Rabbini hep karşısında bulur. Bu buluş,

O'nun rahmet, inayet ve keremi şeklinde olur. İnsan, bunları bulduğunda coşar, kendinden geçer ve secdeye kapanarak Rabbine yakınlığını arttırmaya çalışır... Ve Rabbine yaklaştıkça da bütün amellerine bu duygu, düşünce hakim olur. Bu hakimiyetin gölgesinde, herşeyin değişip başkalaştığı âleme geçtiğinde, yani kabirde, berzahta, haşirde, sıratta da yine Rabbini hep karşısında bulur. Şayet amelleri, onu Livâü'l-Hamd'e ulaştırabilirse, orada da İki Cihan Serveri'ne mülâki olur ve tasavvurlar üstü bir maiyyete erer.

Halbuki, niyeti Allah olmayan bir insan, bütün sa'y ü gayretine rağmen, eğer hicretten maksadı bir kadınsa, bütün o meşakkatler cismaniyete ait zevkler için çekilmiş.. ve bir manada katlandığı herşey hebâ olup gitmiş sayılır.

Hep cismaniyetini yaşayan, hep bedenî hayatla oturup kalkan, hiçbir zaman vicdan ve ruhunun sesine kulak asmayan bir insan, boşa oturup kalkacak, şurada-burada ömrünü beyhude tüketecek ama, kat'iyyen hayatını Cenâb-ı Hakk'ın rızasına göre ayarlayan insanların elde ettiği neticeyi elde edemeyecektir. Zaten başka bir hadîslerinde de Efendimiz: "Mü'minin niyeti, amelinden hayırlıdır"[1] buyurmaktadır. Zira insan, ne kadar gayret ederse etsin, niyetindeki ameli yakalayamaz. Cenâb -ı Hakk'ın engin rahmetidir ki, yapılan amelden ziyade, içteki niyete göre muamele etmektedir. Dolayısıyla, insanın niyetinin, ona kazandırdığı elbette yaptıklarından daha fazla olacaktır. Evet işte bu yönüyle de mü'minin niyeti amelinden daha hayırlıdır.

Mevzuyla alâkalı olması yönünden şu hadîse de dikkatinizi rica edeceğim. Efendimiz bir hadîslerinde: أَلَا وَإِنَّ فِي الْجَسَدِ مُضْغَةً إِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ؛ وَإِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، أَلَا وَهِيَ الْقَلْبُ *"Dikkat edin! İnsanın bünyesinde bir et parçası vardır. Eğer o salah bulursa bütün ceset salah bulur; eğer o bozulursa bütün ceset bozulur. Dikkat edin o, kalptir"*[2] buyurmaktadır.

İhlasınız olursa zemini bulup serptiğiniz bütün tohumlar hayattar olur. Başlangıçta rüşeymler gibi zayıf ve çelimsizdirler ama, zamanla salınan selviler haline gelirler. Ve siz, ötede onların gölgesinde yaşarsınız. Evet, onlar, sizin niyetlerinizin sıhhati ölçüsünde serpilir, gelişir ve cennet meyveleri halinde karşınızda arz-ı endâm ederler.

---

1) Mecmeu'z-Zevâid, 1/61,109.

2) Buhari, İman, 39; Müslim, Müsakat, 107; Müsned, 4/280...

Niyetle insanın âdet ve alışkanlıkları, birer ibadet hükmüne geçer. Akşam yatarken gece ibadetine niyetli olan bir insanın, uykudaki soluklan dahi zikir yerine geçer. Zaten böyle olmasaydı, bu kadar az zamanda, bu kadar az amelle cennet nasıl kazanılırdı ki?.. Evet, eğer mü'mine ebedî bir hayat verilecekse, bu onun ebedî kulluk niyetine bahşedilmiş bir lütuf olacak ve dolayısıyla da ona ebedî cenneti kazandıracaktır. Diğer kutupda kâfir için de durum aynı şekildedir. Yani o da ebedî cehenneme müstehak, demektir.

Evet biz, niyetimizdeki ebedî kulluk düşüncesiyle cennete hak kazanıyoruz. Kâfir de niyetindeki ebedî nankörlük azmiyle. Evet, amellerin en küçüğünden bila-istisnâ, en büyüğüne kadar bütününe değer ve kıymet kazandıran ve âdetâ onlara hayatiyet kazandıran ancak ve ancak niyettir.

Hatta, iyiliklerde sadece niyetin kazandırdığı çok şey vardır. Meselâ bir insan, bir haseneye niyet etse de onu yapamasa yine bir sevap alır. Eğer onu yaparsa, durumuna göre bazan on, bazan yüz, bazan da daha fazla sevap kazanır. Halbuki kötülükler, niyette kalsa günah yazılmaz, yapıldığı zaman da sadece bir günah yazılır.[3] Elbette ki her kötülüğün günahı da kendi cinsinden bir cezayı gerektirir.

Hicret

Bu arada hadîste, hicrete ayrı bir ehemmiyet verildiği de gözden kaçırılmamalıdır. Gerçi husûsi manasıyla hicret bitmiştir. Zira Allah Rasûlü: "لا هجرة بعد الفتح *Mekke fethinden sonra hicret yoktur*"[4] buyurmaktadır. Fakat umûmi manasıyla hicret devam etmektedir ve kıyamete kadar da devam edecektir. Çünkü, hicret, cihadla ikiz kardeştir, beraber doğmuşlardır ve beraber yaşayacaklardır. Cihadın kıyamete kadar devam edeceğini de bildiren yine bizzat Efendimiz'dir. O, bu mevzuda şöyle buyurmaktadır: الجهاد ماض إلى يوم القيامة *"Cihad kıyamet gününe kadar devam edecektir."*[5]

Evet, anadan, babadan, yardan, yârandan ayrılıp, muhtaç bir gönüle, hak ve hakikatı anlatabilme uğruna memleketini terkedip, diyar diyar dolaşan her dâvâ adamı, her inanmış insan, hiç bitmeyen bir hicret salih dairesi içindedir ve bunun sevabını da mutlaka görecektir.

Diğer taraftan, Allah ve Rasûlü yolunda yapılan hicrete lütfedilecek

3) Bkz.Buhari, Rikak, 31; Müslim, İman, 206-207
4) Buharî, Cihad, 1, Müslim, İmare, 85
5) Mecmeu'z-Zevâid; 1/106

belli ve muayyen bir sevaptan bahsedilmemektedir. İhtimal ki bu türlü amellerin sevabı ötede birer sürpriz olarak verileceğine işaret içindir. Melekler bu ameli, aynıyla yazarlar; mükâfatını da Cenâb-ı Hakk, bizzat kendisi takdir buyurur.

Hadîsin başındaki إنّما hasr'ı ifade eder. Böylece ma'nâ; ancak ameller, niyetle amel haline gelir.. demek olur ki, bu da niyetsiz hiçbir ibadetin makbul olmadığı manasına gelir. Nitekim insan, niyetsiz bin rekat namaz kılsa, senelerce aç kalsa, malının hepsini sarfetse, hacca ait rükünlerin hepsini niyetsiz olarak ve haccı kasdetmeden yerine getirse, bu insan ne namaz kılmış, ne oruç tutmuş, ne zekat vermiş ne de hacca gitmiş olur. Demek ki bütün bu hareket ve davranışları ibadet haline getiren insanın niyetidir.

Günahlardan Hicret

Mevzua bir kere daha göz atacak olursak görürüz ki, Allah Rasûlü, evvela, niyet gibi şümullü bir mevzuyu üç kelime ile izah etmiş; ardından da hicret gibi, çok muhtevalı bir hususa iki üç cümleyle işarette bulunmuştur.. günahları terk etme manasına gelen hicretten başlayarak, kıyamete kadar cereyan edecek olan, hak yolundaki bütün hicretleri, bütün muhaceretleri, "sehl-i mümteni" bir üslupla hem de bir iki cümleye sıkıştırarak ifade etmek, ancak beyanı lâl ü güher o Zat'ın işi olabilir. Şu hususu da açmak yararlı olacak; en büyük muhacir günahlardan uzaklaşan ve Allah sevgisinin dışında kalan bütün sevgileri kalbinden silip atandır.[6] Bir gün *İbrahim b. Edhem*, Rabbine şöyle dua eder: *"Ya Rabbi, Sen'in aşkına tutuldum. Sen'den gayrı herşeyi terk edip huzuruna geldim. Seni gördükten sonra, bakışlarım başka şey görmez oldu..."*

O, tam bu dualarla dopdolu olduğu ve bu duanın manevî atmosferi içinde bulunduğu bir sırada, Kâbe'nin kenarında oğlunu görür. Oğlu da onu görmüştür. Senelerin verdiği hasret, ikisini birbirine koşturur. Tam sarmaş dolaş olurlar ki, hâtiften bir ses gelir: "İbrahim, bir kalpte iki sevgi olmaz!"

İşte o zaman İbrahim ikinci çığlığı basar: "Muhabbetine mani olanı al, Allahım!" Ve oğlu ayaklarının dibine yığılıvermiştir..[7]

Rahmet-i İlâhîye Hicret

Günahlardan kaçıp Rabbin kapısını çalma, O'ndan af fermanı gelin-

---

6) Bunu ifade eden bir hadis şöyledir: اَلْمُهَاجِرُ مَنْ هَجَرَ مَا نَهَى اللّٰهُ عَنْهُ Buhârî, İman, 4; İbn Mace, Fiten, 2

7) Feridüddin Attar, Tezkiretü'l-Evliya, İ. Ethem'in hayatı kısmı.

ceye dek, kapıdan ayrılmama, bu da bir hicrettir. Şu yakarış bunu ne güzel ifade eder:

إلهي عبدك العاصي أتاك مقراً بالذنوب وقد دعاك

وإن تغفر فأنت أهل لذاك وإن تطرد ومن يرحم سواك

"İlâhî, günahkâr kulun sana geldi.

Günahlarını itiraf edip sana yalvarıyor.

Eğer affedersen bu Sen'in şanındandır.

Eğer kovarsan, Sen'den başka kim merhamet edebilir."

Daha önceleri işleyip durduğu günahları terkettikten sonra, bir daha aynı günaha dönmeyi, cehenneme girmekten daha ızdırap verici bulan bir insan, hep hakiki manada hicret yolundadır.

Helâl hudutlarının son sınır taşlarını, mayınlı bir tarla gibi görüp oralara yanaşmayan; eline, ayağına, gözüne, kulağına, ağzına, dudağına dikkat eden bir insan, ömrünün sonuna kadar hep hicret ediyor demektir. Bu insan, ister insanlar arasında bulunsun, isterse bir köşede uzlete çekilsin, mukaddes göç gönlünün derinliklerinde onun sadık yoldaşıdır. Ancak uzlette, hicretin ayrı bir buudu vardır. İnsan orada "Üns billah"a ulaşır ve İlâhî nefehatla serfiraz kılınır.

Meseleyi özetleyecek olursak: Ayrıca, hadis-i şerif şu hususlara da delâlet, hiç olmazsa, îmâ ve işarette bulunmaktadır:

a-Niyet, amelin ruhudur; niyetsiz ameller ölü sayılır.

b-Niyet, hasenâtı seyyiâta, seyyiâtı da hasenâta çeviren nurlu ve sırlı bir iksirdir.

c- Amelin amel olması niyete bağlıdır; niyetsiz hicret, turistlik; cihad, bâğîlik; hac, aldatan bir seyahat; namaz, kültür fizik; oruç da bir perhizdir. Bu ibadetlerin, insanı cennetlere uçuran birer kanat haline gelmesi ancak niyet mülâhazasıyla mümkün olur.

d- Ebedî cennet, ebedî kulluk niyeti, ebedî cehennem de ebedî inkâr ve ebedî küfür kastının neticesidir.

e- İnsan niyeti sayesinde, çok küçük bir cehd ve az bir masrafla çok büyük ve çok kıymetli şeyler elde edebilir.

f- Niyet kredisini iyi kullanabilenler, onunla dünyalara talip olabilirler.

g- Dünya ve kadın, nîmet olmaya müsait yaratıldıkları halde, o nî-

metlerin sû-i istimâli veya onlarla olan münâsebetlerin şer'î kıstaslara göre ayarlanamaması neticesinde, bu nîmetler Allah ve Resûlü'nün hoşnutluğuna alternatif olabilir. Dolayısıyla da kazanç kuşağında insana herşeyi kaybettirebilirler...

İşte, bunlar ve bunlar gibi daha nice mes'eleler var ki, herbiri başlı başına birer kitab mevzûu olduğu halde zerrede güneşi gösterebilen ve deryayı damlaya sıkıştırmaya muktedir olan bir Söz Sultanı'nın beyanında, bu koskoca muhtevayı ifade için üç-beş kelime yetmiştir..[8]

5752 ٢ – وعن ابن عمر رضيَ الله عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا أَنْزَلَ اللهُ بِقَوْمٍ عَذَاباً أَصَابَ الْعَذَابُ مَنْ كَانَ فِيهِمْ ثُمَّ بُعِثُوا عَلَى نِيَّاتِهِمْ]. أخرجه الشيخان.

2. (5752)- *İbnu Ömer* radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah *(aleyissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah bir kavme azap indirdi mi, o azab, kavmin içinde bulunan herkese isabet eder. Sonra, (kıyamet gününde) herkes niyetlerine [ve amellerine] göre diriltilirler." [Buhârî, Fiten 19; Müslim, Sıfatu'l-Cenne 84, (2879).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyissalâtu vesselâm), bu hadislerinde yaptıkları kötülükler sebebiyle, bir kavme İlâhî ceza geldiği takdirde, iyilerin bu cezadan hariç kalmayacaklarını, dünyevî azaba, kötülerle birlikte aynen iştirak edeceklerini; ancak ahirette, iyilerin dünyadaki niyet ve amellerine uygun olarak hayır üzere diriltileceklerini, iyiliklerinin zayi olmayacağını belirtmektedir.

Bazı rivayetlerde "niyetleri üzere" denilirken, bazılarında "amelleri üzere" denmiştir. Keza "amelleri ve niyetleri üzere" şeklinde her ikisini zikreden rivayet de mevcuttur. İyilere isabet eden ceza, onların günahlarına bir keffaret, derecelerine bir yükselme vesilesi olacaktır.

Beyhakî'nin Şuabu'l-İman'da kaydettiği bir rivayet bu bahsi biraz daha açmaktadır: *"Yeryüzünde kötülük zuhûr etti mi Allah içlerine belasını indirir."* "Ey Allah'ın Resûlü! İçlerinde ibadet ehli olduğu halde mi?" denildi de, *"Evet! Ancak bilahere Allah'ın rahmetine göre diriltilirler"* buyurdu."

Zeyneb Bintu Cahş'tan gelen bir rivayet, cemiyette kötülüklerin galebe çalıp alenen işlenmeye başlanması durumunda İlahî cezanın ge-

8) M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur 1/231-236.

leceği belirtilir: "Ey Allah'ın Resûlü, aramızda sâlih kişiler olduğu halde helak mı olacağız?" diye sorunca: *"Evet! Kötülükler çoğalınca!"* cevabını alır. Bu hususu te'yîd eden bir diğer rivayet Sıddık radıyallahu anh'tan gelmiştir: Anlattığına göre *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın şöyle buyurduğunu işitmiştir: إنّ النّاس اذا رأوا المنكر فلم يغيّروه اوشك ان يعمّهم الله بعقاب *"İnsanlar kötülüğü görünce müdahale edip düzeltmezlerse, Allah'ın, hepsini kuşatacak umumî bir ceza göndermesi yakındır."*

Müslim'de gelen bir rivayette *Aleyhissalâtu vesselâm* buyurmuştur ki: *"Şaşılacak şey! Hakikaten ümmetimden bir kısım insanlar Kureyş'ten Beyt'e sığınmış bir adam için, Beyt'e doğru hareket ederler. Çöle vardıklarında bunlar yere batırılacaklardır." Hz. Aişe* der ki: "Ey Allah'ın Resûlü dedik, yol bazan farklı insanları biraraya getirir!"

"Evet buyurdular, *onların arasında kasıtlısı, mecbur edileni, yolcusu var. Hepsi de toptan helak olurlar, ancak muhtelif yerlerden çıkarlar, Allah herbirini niyetine göre diriltir."*

Alimler, bu hadislerden hareketle ölümde iştirakin sevap ve ikâbda da iştiraki gerektirmediği, Allah'ın gazabına uğramış milletler içerisinde sâlihlerin de bulunabileceği hükmünü çıkarmışlardır.

İbnu Ebî Cemre, iyilere de muşibetin gelişini, "onların emr-i bi'l ma'ruf ve nehy-i ani'l münkerden geri kalışlarına ceza" olarak yorumlar. Ve devamla: "Emr-i bi'l ma'ruf ve nehy-i ani'l münkerde bulunanlar hakiki mü'minlerdir. Allah onlara azab göndermez, bilakis onlar sebebiyle azabı defeder" der. *İbnu Ebî Cemre*'nin bu görüşünü ﴿وما كنّا مهلكي القرى الاّ واهلها ظالمون﴾ **"Ahalisi zulme sapmadıkça hiçbir memleketi biz helâk etmeyiz"** (Kasas 59) ve keza: ﴿وما كان الله ليعذّبهم وانت فيهم وما كان الله معذّبهم وهم يستغفرون﴾ **"Halbuki sen içlerinde olduğun halde onlara azab edecek değildir. Onlar bağışlanmalarını ister oldukları halde de Allah onlara azab edecek değildir"** (Enfâl 33) gibi âyetler te'yid eder.

Diğer taraftan, münkerden men etmeyenlere de azabın şâmil olacağını te'yîd eden âyetler de mevcuttur: ﴿فلا تقعدوا معهم حتّى يخوضوا في حديث غيره انّكم اذا مثلهم﴾ **"Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini yahut onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, onlar başka bir söze dalıncaya kadar onlarla beraber oturmayın"** (Nisa 140). Şu halde böylesi insanlarla oturmak nefsi tehlikeye atmak olacağından, küffârdan

kaçmak meşru addedilmiştir. Bu emir, küffârın söz ve fiillerinden rahatsız olanlar içindir. Onlara yardımcı olan, onlardan razı olan, artık onlardan biri olmuştur.

Sadedinde olduğumuz hadiste, kötülüklere seyirci kalıp men etmeyenleri korkutma vardır. Seyirci kalmanın ötesinde, birkısım şahsi mütâlaalar, temelsiz yorumlar ve dünyevî menfaat hesaplarıyla zâlimlere ve kötülere müdâhanede bulunanların, kötülüklere kılıf uydurup razı ve hatta yardımcı olanların hali ne olur? Cenab-ı Hak mü'minleri böylesi fitnelerden siyânet buyursun!

5753 ٣– وعن ابن عبّاس رَضِيَ اللّٰهُ عَنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَنْ أَخْلَصَ لِلّٰهِ أَرْبَعِينَ صَبَاحاً ظَهَرَتْ يَنَابِيعُ الْحِكْمَةِ مِنْ قَلْبِهِ عَلَى لِسَانِهِ]. أخرجه رزين.

3. (5753)- *İbnu Abbâs* radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resulullah *(aleyissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim kırk sabah Allah'a ihlâslı olursa, kalbinden lisanına hikmet çeşmeleri akmaya başlar." [Rezîn tahric etmiştir. Hadis Hilyetü'l-Evliya'da Ebu Eyyûb el-Ensârî'den merfu olarak kaydedilmiştir, (5, 189); keza hadisi Câmiu's-Sagîr'de de bulmaktayız(Feyzu'l-Kadir 6, 43).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin, Câmiu's-Sagîr'deki veçhinde: *"Kim kırk gün Allah'a ihlâslı olursa"* şeklinde gelmiştir. Münâvi: "Kim kırk gün ibadetini Allah'a ihlâsla yaparsa..." diye açıklar ve ihlâslı olmayı "bedenini maddî pisliklerden temizlemek, zâhirî ve batınî duygularını, algılamaya ihtiyaç duyulmayan şeylerden berî tutmak, azalarını, aklî mizanlara ve şer'î ahkâmlara muvafık malum ve mutedil tasarrufların dışına çıkmaktan korumak, onları nebevî nasihatlar, hakimane tenbihler dairesinde kullanmak ve bilhassa lisan ve hayâlini fasid itikadlardan, bâtıl mezheplerden, düşük tahayyülâttan koruyup, onların boş emel ve dipsiz kuruntularla oyalanmasına meydan vermemek, zihnini alçak fikirlerden, gerçekleşmeyecek kuruntulardan uzak tutmak..." diye açıklar. Münâvi, kişinin manevî temizliğini sağlayacak daha pek çok tedbirleri saydıktan sonra, "kalpten lisana hikmet çeşmelerinin akmasını" izah sadedinde: "Çünkü, mânevî tahareti muhafaza ve mücâhedenin peşini bırakmamak, kişiyi müşâhedeye ulaştırır. Nitekim Cenab-ı Hak hazretleri ﴿وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً﴾ **"Ey Resûlüm, gece vakti de uyanıp sadece sana mahsus fazladan bir**

ibadet olarak teheccüd namazını kıl. Umulur ki Rabbin, seni övülmüş bir makam olan en büyük şefaat makamına kavuşturur" (İsra 79) buyrulmuştur. Varlığın gerçek maksudu olan Zât-ı Şerif aleyhissalâtu vesselâm Makam-ı Mahmud'a ancak rüku ve sücud ile ulaşabilirse, hiçbir mahsulü (muktesebatı) olmayan bir kimse nasıl vüsûl arzu edebilir? Bu hakikate binâen büyükler فَجَاهِدْ تُشَاهِدْ *"Gayret et müşâhede et!"* demişlerdir" der.

2- Hadiste "kırk gün"le kayıtlamanın hikmeti şöyle açıklanmıştır: "Bu, öyle bir müddettir ki, bir şeye, bu müddet boyunca devam edildiği takdirde o şey insanda fıtrî, tabiî bir huy haline gelir." Sûfîlerden bir grup, bundan hareketle, bir müridin halvetinin kırk gün olacağına hükmetmiştir.

3- Muhaddisler bu hadisin zaafına dikkat çekerler. Ancak ehl-i tasavvuf, hadis ilminde rastlanmayan bir metodla, hadisin sıhhatini tahkik ederler ve sıhhatine hükmederler. *Münavî*'nin kaydına göre *Abdü'l-Hakk*'ın Şerhu'l-Ahkâm'ında şöyle denmiştir: "Bu hadis, sened yönüyle sahih olmasa da atâ ve imdâd ehline has kılınan zevk, hadisin sahih olduğunu anlamıştır. Bunun anlaşılması, fethî ilme sahip olmayana zordur. Bu "fethî ilm"i elde etmenin yolu, Muhammedî ihlâs vasıtasıyla gelen Feyz-i Rabbânî'dir."

İhlâs konusunu tasavvufi bir yaklaşımla ele aldığı bir yerde M. Fethullah Gülen Hocaefendi şöyle diyor:

"İhlâs; doğru, samimi, katışıksız, dupduru; riyâdan uzak olma ve kalbi bulandıracak şeylere karşı kapalı kalma, kapalı yaşama.. veya gönül safveti, fikir istikameti, Allah'la münasebetlerinde dünyevî garazlardan uzak kalma ve tam bir sadakatla kullukta bulunma şeklinde yorumlanmıştır ki, daha sonra, meşâyih-i kiramın, onun tarifi ile alâkalı söyledikleri sözlerin hemen büyük bir bölümü de yukarıda sunulan tarif etrafında cereyan etmiştir.

İhlâs; ferdin, ibadet ü taatinde, Cenab-ı Hakk'ın emir, istek ve ihsanlarının dışında herşeye karşı kapanması.. abd ve Ma'bud münasebetlerinde sır tutucu olması.. yaptığı şeyleri Hakk'ın teftişine arz mülâhazasıyla yapması.. tabir-i diğerle; vazife ve sorumluluklarını O emrettiği için yerine getirmesi, yerine getirirken de O'nun hoşnutluğunu hedeflemesi ve O'nun uhrevî teveccühlerine yönelmesinden ibarettir ki, saflardan saf sâdıkların en önemli vasıflarından biri sayılır.

Bu itibarla, sadâkat bir asıl ve kaynak, ihlâs da ondan nebean eden

bir "mâ-i zülâl" sayılmıştır. Kırk gün bu mâ-i zülali içen birinin kalbinden lisanına hikmet kanallarının açıldığı ve açılacağı, sözleri "lâl ü güher" Söz Sultanı'nın beyanı.

Sadakat, peygamberlik âleminin en birinci vasfı, ihlâs ise en nuranî buududur. Başkalarının hayat boyu elde etmek için uğraşıp durdukları ihlâsa onlar doğuştan mazhardırlar. Kur'an-ı Kerim nebî ihlâsını anlatma saddedinde: إنّه كان مُخلَصاً *Şüphesiz o ihlâsa erdirmişti"* ferman-ı sübhânîsiyle bu önemli mazhariyeti ihtar eder.

Sadâkat ve ihlâs, Enbiya-i İzâm için hayâtî birer sıfat oldukları kadar, da'vâ-yı nübüvvetin temsilcileri için de su kadar, hava kadar önemli birer vasıftırlar. Bu iki hususiyeti elde etmek ve bu nuranî iki kanatla kanatlanmak, Onların en ehemmiyetli güç kaynaklarıdır. Birinciler, ihlâssız bir adım atamayacaklarına inanırlar; ikinciler de atamayacaklarına inanmalıdırlar.

Gerçekten de, sadâkat ve ihlâs bir ucu insan gönlünde, diğer ucu Hakk'ın; inayet katında öyle bir derinliktir ki, o derinliklere yelken açmış ve o kanatla kanatlanmış bir babayiğidin takılıp yollarda kaldığı görülmemiştir. Zira onlar, Allah tarafından te'minat altındadırlar.. ve Allah, çok iş ve çok semereden daha ziyade, her işte rızasının gözetilmesine önem verir. O'nun nazarında bir dirhem ihlâslı iş, batmanlarla halis olmayana müreccahtır.

İhlâs, bir kalb amelidir.. ve Allah da, kalbî temayüllerine göre insana değer verir.. evet: إنّ اللّه لا ينظُرُ الى اجسامكم ولا الى صوركم ولكن ينظُرُ الى قلوبكم - (fehvasınca) O, sizin suret, şekil ve dış görünüşlerinize değil; kalblerinize ve kalbî temayüllerinize bakar."[9]

İhlâs, Allah tarafından temiz kalblere bahşedilmiş, azları çok eden, sığ şeyleri derinleştiren ve sınırlı ibadet ü taatı sınırsızlaştıran öyle sihirli bir kredidir ki, insan onunla dünya ve ukbâ pazarlarında en pahalı nesnelere talip olabilir ve onun sayesinde âlemin sürüm sürüm olduğu yerlerde, hep elden ele dolaşır.

İhlâsın bu sırlı gücünden dolayıdır ki, Allah Rasûlü: أخلص دينك يكفك القليل من العمل-*Dinî hayatında ihlâslı ol, az amel yeter*"[10] buyurur.. ve: أخلصوا أعمالكم للّه فانّ اللّه لا يقبل الاّ ما خلص -*Her zaman amellerinizde ihlâsı*

9- Müslim Birr, 33; İbn Mâce, Zühd, 9; Müsned, 2/285, 539.

10- Münâvi, Feyzu'l-Kadir, 1/216.

gözetin; zira Allah, sadece amelin halis olanını kabul eder[11] diyerek amellerin ihlâs yörüngeli olmasına tembihte bulunur.

Amel bir cesetse ihlâs onda can, amel bir kanatsa ihlâs da diğer kanattır. Ne ceset cansız olabilir, ne de tek kanatla bir yere varılabilir.

-Sana bütün davranışlarında ihlâs gerektir; ta ki, Rabb-i Ecell senin amelini kabul ede.. zira ihlâs, taat kuşunun kanadıdır; siz, kanatsız felah semtine nasıl uçabilirsiniz ki..!" deyip inleyen Mevlânâ ne hoş söyler! Bir hoş söz de Bâyezid-i Bistâmî'den: "Bütün iç dinamizmimi kullanarak Cenab-ı Hakk'a tam otuz sene ibadet ettim. Sonra gaybdan: "Ey Bâyezid, Cenab-ı Hakk'ın hazineleri ibadetle doludur. Eğer gayen O'na ulaşmaksa, Hakk kapısında kendini küçük gör ve amelinde ihlâslı ol" sesini duydum ve tembihini aldım..."

Bazılarına göre, ibadet ü taatta, halkın görüp hissetmesinden kaçınmak ihlâs.. bazılarına göre ise, halk mülâhazasını bütün bütün unutmak.. bazılarına göre de, ihlâsı dahi hatırlamamak.. evet bunlara göre ihlâs; ameli her türlü mülâhazadan uzak bulundurmak ve sürekli murâkebe ile maddî-manevî bütün hazları unutmaktır.

İşin daha doğrusu ihlâs, kul ile Ma'bud arasında bir sırdır ve bu sırrı Allah sevdiklerinin kalbine koymuştur. Kalbi ihlâsa uyanmış bir insanın nazarında, medh u zem, tâzim ü tahkir ve yaptığı işlerle bilinip bilinmemesi, hattâ sevap ve mükâfat mülâhazası kat'iyen söz konusu değildir. Ve böylelerinin gizli-açık her halleri aynı çizgidedir....[12]

11– Münâvî, Feyzu'l-Kadır, 1/217.

12– M. Fethullah Gülen, Kalbin Zümrüt Tepeleri 1/93-96.

NASİHAT VE MEŞVERET BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA

Nush, öğüt, nasihat manasına gelir. Arapça'da kelimenin aslî manası, en-Nihaye'ye göre, kendisine nasihat edilenin hayrını istemek demektir, hayırhahlık en yakın kelimedir. Bu manayı tek bir kelime ile ifade etmek mümkün değildir. Arapça'da kullanılan manaca en zengin, en cami kelimelerden biri kabul edilmiştir. Kelimeyi dilimizdeki öğüt vermek manasında almak, manayı daraltır. Bu sebeple hayırhahlık manasını da zihnimizde canlı tutmamız gerekir.

İslam alimleri, nasihatin dinde mühim bir yer tuttuğunu belirtirler ve dinin mihver ve direğini nasihatın teşkil ettiğini söylerler. Görüleceği üzere, Resulullah "din"i nasihat olarak tarif etmiştir. Müslüman da Allah, peygamber, Kur'an, büyükler ve din kardeşleri için hayır dileyen kimsedir.

Meşveretle ilgili umumi ve geniş açıklamayı bahsin sonunda İSTİDRAD kısmına bırakmakla beraber, burada M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin meşveretle ilgili genel düşüncelerini kaleme aldığı "Şûra" başlıklı makalesinden öğrenmeye çalışalım:

Şûra, ilk mirasçılar gibi günümüzün kudsileri için de en hayatî bir vasıf, en esaslı bir kuraldır. Kur'ân'a göre o, mü'min bir toplumun en bariz alâmeti ve İslâm'a gönül vermiş bir cemaatin en önemli hususiyetidir. Kur'ân-ı Kerim'de şûra, namaz ve infakla aynı çizgide zikredilir ve **"Onlar (öyle kimselerdir) ki, Rabbilerinin çağrısına icâbet eder ve namazı dosdoğru kılarlar; onların işleri kendi aralarında şûra iledir; kendilerine rızık olarak verdiğimizden de infakta bulunurlar."** (Şûrâ, 42/38) buyurularak, şûranın ibadet ölçüsünde bir muâmele olduğu hatırlatılır. Evet, bu İlâhî emirde, Allah'ın çağrısına icâbet ve bu icabetin gereği ve neticesi sayılan namaz-şûra-infak zikredilerek bu hayâtî meselenin önemi vurgulanmıştır.

Bu itibarladır ki; şûrayı önemsemeyen bir toplum tam mü'min sayılamayacağı gibi, onu uygulamayan bir cemaat de, kâmil manada Müslüman kabul edilmemiştir. İslâm dininde şûra, hem idare edenlerin hem de idare edilenlerin mutlaka uymaları lâzım gelen hayatî bir esastır. İdareci; siyaset, idare, teşrî ve toplumla alâkalı daha pek çok mes'elede istişârede bulunmakla; idare edilenler de, kendi görüş ve düşüncelerini idarecilere bildirmekle sorumlu tutulmuşlardır.

Şûranın önemiyle alâkalı bir sohbete mevzu olmuş aşağıdaki hususları kaydetmekte fayda mülâhaza ediyoruz: Evvelâ şûra, herhangi bir hususta verilecek kararların isabetli olabilmesinin ilk şartıdır. İyiden iyiye düşünülmeden, başkalarının fikir ve tenkidleri alınmadan fert ve toplumla alâkalı verilen kararlar, çok defa hüsran ve fiyasko ile neticelendiği görülmüştür. Kendi düşüncelerine kapalı ve başkalarının fikirlerine de saygılı olmayan biri, üstün bir fıtrat, seviyeli bir dimağ, hatta dahi bile olsa her düşüncesini meşverete arzeden sıradan ve düz bir insana göre daha çok yanılmalara maruzdur. En akıllı insan, meşverete en çok saygılı ve başkalarının düşüncelerinden de en çok yararlanan insandır. İş ve plânlarında kendi fikirleriyle yetinen, hatta onları zorla diğer insanlara da kabul ettirmeye çalışanlar, önemli bir dinamizmi elden kaçırdıkları gibi, çevrelerinden de sürekli nefret ve istiskal görürler.

Evet, bir insanın teşebbüs ettiği herhangi bir işinde en güzel neticelere ulaşmasının ilk şartı meşveret olduğu gibi; onun kendi gücünün kat kat üstünde önemli bir kuvvet kaynağına sahip olmasının yolu da başka değil yine meşverettir.

Evet, herhangi bir işe teşebbüs etmeden evvel, her türlü danışma ve araştırma yapılmak suretiyle, sebepler bazında ve tedbir plânında kusur edilmemelidir ki, neticede kaderi tenkid ve çevreyi suçlama gibi, musibeti ikileştiren zararlı davranışlara girilmesin.. evet, herhangi bir işe azmetmeden evvel, âkıbet güzelce düşünülmez, bilgi ve tecrübe sahipleriyle de görüşülmezse, hayal kırıklığı ve nedâmet kaçınılmaz olur. Önü-arkası düşünülmeden içine girilmiş nice işler vardır ki, iki adım ileriye götürülememiş olmaktan başka müteşebbislerin hem itibar kaybetmelerine hem de inkisârlarına sebep olmuştur.

Bir sistem olarak İslâm nizâmını ayakta tutan dinamiklerin başında şûra gelir. Ferde-topluma, devlete-millete, ilme-maarife, iktisâdiyata ve içtimâiyata ait mes'elelerin çözümünde en önemli misyon ve vazife şûrâya aittir; tabii bu mes'eleler hakkında manası açık "nass" mevcut değilse...

İslam'da *"Devlet Şûrası"* icrânın önünde ona rehberlik yapma konu-

munda bir müessesedir. Onun yerinde bugün *"Danıştay"* vardır ama, İslâmî şuraya göre fonksiyonu sınırlı, hareket sahası dar, sıkıştırılmış bir müessesedir.

Devlet reisi veya başyüce, Allah tarafından müeyyed olup vahiy ve ilhamla da beslense, yine istişâre etme zorunluluğu altındadır.. günümüze kadar da bu hep böyle devam edegelmiştir. Yer yer onu ihmal edenler olmuş ise de, büyük ölçüde, değişik ad ve ünvanlarla devam ettiren millet ve toplumların sayısı da az değildir. Aslında, bugüne kadar onu görmemezlikten gelen veya gözardı eden hiçbir toplum iflah olmamıştır. Zaten Efendimiz de ümmetin kurtuluş ve geleceğe yürümesini: "İstişârede bulunan kaybetmez." sözleriyle meşverete bağlamıyor mu?

Kur'ân-ı Kerîm'de istişâre, iki ayette sarâhaten ele alınır; işâreten şûraya temas eden âyât-ı Kur'âniye ise pek çoktur. Te'vilsiz, yorumsuz açıktan açığa şûra ile alâkalı bu iki ayetten biri, Âl-i İmrân sure-i celilesindeki: **"Bu iş hususunda onlarla istişârede bulun!"** (3/159) âyeti, diğeri de Şûra sûre-i mübinindeki: **"Onların işleri kendi aralarında meşveret iledir."** (42/38) fermân-ı sübhânîsidir. Ayrıca, şûrayla alâkalı beyânın içinde bulunması itibâriyle, bu sureye "Şûra" isminin verilmesi de gayet mânidârdır!

Bu sûrede şûra, sahâbe-i kirâmın övgüye layık bir vasfı olarak ele alınıyor. Sanki "Her işleri meşveret yörüngeli olan bu insanlar nasıl senâ edilmez ki" tarzında takdir buudlu bir hatırlatma yapılıyor.. evet, Ashâb'ın senâ edilecek onca hususiyetlerinin yanında burada, sadece *"şûra"* kelimesi seçilerek onunla senâ edilmeleri, meşveretin ehemmiyeti adına çok önemli bir ipucu sayılır.

İstişâre, *Kur'ân-ı Kerîm*'de önemle üzerinde durulan bir kural olduğu gibi, sünnet-i seniyyede küçümsenmeyecek ölçüde üzerinde durulduğuna, hatta tahşidât yapıldığına şâhit oluruz. Efendimiz, hakkında nass vârid olmayan her mes'eleyi, kadın-erkek, genç ihtiyar herkesle istişâre ederdi ki, değişik sahalarda onca ilerlemeye rağmen, meşveret mevzuunda o gün ulaşılan noktaya henüz ulaşabildiğimiz söylenemez.

Evet, Allah Rasûlü, her mes'eleyi ashâbıyla istişâre ederek onların düşünce ve görüşlerini alıyor, plânladığı her işi ma'şerî vicdâna mâlediyor ve onun hissiyât, duygu ve temâyüllerini âdeta blokaj gibi kullanarak karar verdiği işlere mukavemet açısından ayrı bir güç kazandırıyordu. Yani yapılması plânlanan işlere, herkesin ruhen ve fikren iştirakini sağlayarak projelerini en sağlam statikler üzerinde gerçekleştiriyordu.

Şimdi bu hususla alâkalı O'nun hayât-ı seniyyelerinden küçük bir kesit arzedelim:

Hazret-i Rûh-u Seyyidi'l-Enâm Uhud'a çıktıkları zaman, ashabına bir kısım tavsiyelerde bulunmuş ve bir düzine strateji üzerinde durmuştu. Arkadaşlarından zımnî bir muhalefet bile almadan uygulamaya koyduğu bu şeyler arasında: Okçuların bir tepeye yerleştirilmesi, onların düşmanı nasıl karşılayacakları keyfiyeti, ne olursa olsun yerlerinden ayrılmamaları lazım geldiği hususu.. ve diğerleriyle beraber emre itaat edip zaaf göstermemeleri, ganimet arkasına düşmemeleri gibi tavsiyeler bunlardan bazıları.. ne var ki, *Ashâb-ı Kirâm*, emre itaatteki inceliği anlasalar da, zaman itibâriyle emir süresinin bitmesinde içtihad hatasına düşmüş ve kapalı bir muhalefet tavrı almışlardı ki, Efendimiz, Uhud yolunda karşılaştığı zımnî muhalefetlerden biriyle karşı karşıya bulunuyordu. Şimdi, eğer O'nun yerinde böyle üst üste muhalefetlerle karşılaşan bir başkası olsaydı, bunca zarar ve zâyiattan sonra onları da, onların düşüncelerini de elinin tersiyle iter ve: "Gidın Allah'tan bulun!" derdi. Ama O, öyle yapmadı; arkadaşlarının sebebiyet verdiği ve hasımlarının gerçekleştirdiği en amansız tecavüzlerle yüzü-gözü kanlar içinde, bir sürü şehidin paramparça cesetleri karşısında ve arkadaşlarından bazılarının kendi başlarının derdine düştükleri, hatta bazılarının da "Medine" yolunu tuttuğu hengâmda, O suçlu-suçsuz etrafında kümelenen insanlara, hiçbir şey olmamış gibi, Allah'ın: "Bu iş hususunda onlarla istişâre et!" ayetini onlara okuyor ve oturup yeniden onlarla meşverette bulunuyordu. Sadece meşveret etmekle de kalmıyor, onları bağışlaması lâzım geldiğini ve onlar hakkında istiğfar emri aldığını da onlara duyuruyordu.

Böylece Allah Rasûlü, hayât-ı seniyyelerini vahyin aydınlığında sürdürüyor olmalarına rağmen, meşveretle memur olduğunu da ortaya koyuyor; bununla idarecilere sorumluluklarını hatırlatıyor, idare edilenlere de düşüncelerinin değerlendirilmesi fırsatını veriyor.. ve onlara, idarecilere yardımcı olma yollarını açıyor, idarecilere de istibdâda girmemelerini hatırlatıyordu.

Ayrıca *Uhud Harbi*'ni müteâkip: "Bu iş hususunda onlarla istişâre et!" fermân-ı sübhânisi nazil olunca, Allah Resûlü'nün şöyle buyurduğu nakledilir: *"Şüphesiz ne Allah'ın ne de Rasûlü'nün meşverete ihtiyacı vardır. Ne var ki Allah onu, ümmete bir rahmet vesilesi kılmıştır. Kim istişârede bulunursa, o doğruya ulaşmaktan mahrum kalmaz.. kim de onu terkederse sapıklığa düşer."* Bu ifadeden de anlaşıldığı gibi Allah, meşverete ihtiyacı olmayan Nebisine istişâreyi emretmekle, idarecilere şûranın önemini hatırlatmak istiyordu.

İstişâre hususunda, O'ndan şerefsüdur olmuş:

"Meşverette bulunan pişman olmaz"

"İstişâreden zarar görmez"

"Meşveret eden güvenlik içindedir"

"İstişâre edip doğru neticeye ulaşmamış bir topluluk yoktur" gibi.. dünya kadar pırlanta söz vardır.

Bütün bunları nazara alarak İslâm ulemâsı, şûranın, İslâm'ın temel prensiplerinden olduğunda ve mutlaka hayata mâledilmesi gerekli hükümlerden bulunduğunda ittifak etmişlerdir. Değişik devirler, değişik zaman ve bir kısım hususi şartlar muvâcehesinde tatbikatta bazı farklılıklar göze çarpsa da bu hep böyle olmuştur.

Elbette ki şûra İlâhî emirler önünde bir teşrî kaynağı değildir. O bir kısım kanun ve prensiplere esas olmakla beraber, gerçek teşrî kaynaklarına bağlılıkla sınırlandırılmıştır. Evet, İslâm'da, hakkında sarih "nass" olan mes'eleler insanların müdahale sınırları dışında bırakılmıştır. Bu türlü mes'elelerde, sadece nassın ifade ettiği maksadın bulunabilmesi mülâhazasıyla şûraya mürâcaat edilebilir. Hakkında İlâhî nass bulunmayan mes'eleler ise bütünüyle şûra sınırları içinde sayılır. Bu gibi hususlarda varılan netice ve verilen kararların aleyhinde bulunulamaz.. onlara muhalif görüş ve düşünce serdedilemez. Şayet cumhura rağmen, varılan neticede bir yanlışlık varsa, o da yine bir istişare ile giderilmelidir.

Şûra hakkındaki nasslar, bir manada umumiyet ifade etse de, onlar belirli mevzularla alâkalı nasslar ve Allah Rasûlü'nün hareket ve davranışlarıyla da sınırlandırılmışlardır. Aslında İslâm'daki nasslar, küllî prensipler ve umumî kaideler ifade eden, sayıları da fazla olmayan bir kısım mes'elelerin dışında, teferruat sayılabilecek konular üzerinde, tafsilatta bulunup fazla durmamıştır. Haklarında nass varid olmayan mevzulara gelince, bunlar bütünüyle şûra alanı içine girerler ve meşverete açık mes'elelerdir.

İslâm'ın sarih olarak hakkında ahkâm vaz'ettiği her mes'ele şûra sınırları dışında, hakkında açık bir hüküm bulunmayan hususlar da şûra sınırları içinde kalması gerçeğinden hareketle o, hemen her durum ve şart altında İslâm'a bağlılıkla sınırlı Kur'ân ve sünnet endeksli, Kitâbullah'la belirlenen gayeyi gerçekleştirmeye çalışır. Hiç şüphesiz, İslâm'ın hedeflediği hususların başında da, insanlar arasında eşitliğin tahakkuk ettirilmesi.. cehaletle savaşılıp bilginin yaygınlaştırılması.. her mes'elenin İslâmî kimlik etrafında örgülenip, Müslümanın kendi özüyle

tersleşmesine meydan verilmemesi.. ülke insanının devletlerarası muvâzenede yer ve itibarını korumaya yönlendirilmesi.. fert ve toplum arasında içtimâî adaletin gerçekleştirilmesi.. her kesimiyle bütün bir milletin, hemen her ferdinde, sevgi, saygı, diğergamlık ve maddî-mânevî füyuzât hislerinden fedakârlıkta bulunarak başkaları için yaşayabilmesi duygularının geliştirilmesi.. dünya ve âhiret muvâzenesinin korunup kollanması.. iç ve dış siyasetin tanzim edilmesi.. dünyanın yakın takibe alınması.. ve icabında bütün bir cihanla başa çıkabilecek güç kaynaklarının, hatta psikolojik savaş timlerinin hazırlanması veya modernizasyonu.. gibi hususları sıralayabiliriz. Bütün bunlar, eskiden beri büyük idarecilerin, insanüstü mütefekkirlerin ve devâsâ filozofların da ısrarla üzerinde durdukları insanlık mes'eleleridir. İslâm'ın Yüce Peygamberi de , hayat-ı seniyyeleri boyunca, teşrî ve temsil sorumluluğu içinde hep bu hedefi takip etmiş ve insanların hayatlarını, kültür faaliyetlerini, teşebbüs ve çalışmalarını, birbirleriyle olan münâsebetlerini bu esaslar üzerine oturtmuş; duygu, düşünce, akıl, mantık, his ve kalpleri arasındaki irtibatı da bu yolla tahakkuk ettirmiştir.

Şûranın kendine göre va'dettiği bir kısım neticeleri ve o neticelere ulaştıran bir kısım da kuralları vardır. Bu cümleden olarak; toplumun fikir ve müdahale seviyesini yükseltmek.. her yeni hadisede onun görüşlerini alıp ona kendi önemini hatırlatmak, hatırlatıp alternatif düşünce üretmeye sevketmek.. İslâm'ın geleceği adına, şûra prensibini dinamik olarak sürekli gündemde tutmak.. bir ölçüde hemen her hâdise münasebetiyle, "Sevâd-ı A'zam"ın idareye katılmasını sağlamak.. halkın idareyi kontrol edip, gerektiğinde onun idarecileri sorgulaması şuurunu canlı tutmak.. yöneticilerin sorumsuzca davranışlarını engelleyip tasarruflarını sınırlandırmak.. gibi hususları zikredebiliriz.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, şûranın bu hayâtî önemindendir ki, Allah, Ashâb-ı Kirâm'ı senâ makamında: "Onların işleri kendi aralarında meşveret iledir" buyurur. Ayrıca Efendimiz'e, Uhud'un sonuna doğru ve en ızdıraplı dakikalarında, o acı son ve ızdıraplı dakikalara sebebiyet veren ashâbıyla: "Bu iş hususunda onlarla istişarede bulun!" diye bir kere daha meşvereti emreder ki fevkalâde mânidardır!

Şûra kuralıyla alâkalı şerefnüzûl olan her iki âyet de, olabildiğince esnek, her devrin ihtiyacını karşılayabilecek mahiyette ve bütün zamanları aşacak genişliktedir. Öyle ki, dünya ne kadar değişirse değişsin, zaman ne kadar başkalaşırsa başkalaşsın, hatta isterse insanlık gidip fezada kentler kursun bu nasslara yeni birşeyler ilâve etme lüzumu duyul-

mayacaktır. Aslında, İslâm'ın diğer kaide ve prensipleri de aynı esneklik ve aynı evrenselliğe açıktırlar.. ve zamana rağmen hep gençliklerini ve geçerliliklerini korumuşlardır ve koruyacaklardır da..

Şûraya esas teşkil eden şu hususları hatırlatmakta da yarar görüyoruz:

1- Şûra, hem idare eden, hem de idare edilenler için bir haktır ve bu hakkı kullanma mevzuunda da, taraflardan birinin diğerine karşı hakk-ı rüchâniyeti yoktur. Allah: "Onların işleri kendi aralarında meşveret iledir" buyurarak her iki tarafın da müsâvi olan konumlarına işaret buyurur. Bütün Müslümanlara ait işler herkesi alâkadar ettiği için, onlara ait meselelerin görüşülmesinde idare edenin de edilenin de hakları eşit kabul edilmiştir. Ancak bu hak, yer, zaman ve şartlara göre farklılaşabileceğinden, şûranın icrâ ediliş şekli de farklı olabilir.

2- Toplumu alâkadar eden mes'elelerin meşverete sunulması: "Bu iş hususunda onlarla istişârede bulun!" fermânı gereğince, şûraya esas teşkil eden hususu rey ashabına arzetmesi bir sorumluluk olduğundan, idareci bu sorumluluğu yerine getirmediğinde mes'ul olacağı gibi, idare edilenler de, fikirlerinin alınmak istendiği konularda görüşlerini bildirmediklerinde mes'ul olurlar. Hatta sadece görüşlerini bildirmemekle değil, görüşlerinin alınmasında kararlı olmadıkları zaman da vatandaşlık vazifesini yerine getirmemiş sayılırlar.

3- Şûranın, Allah rızası için ve Müslümanlar yararına yapılması, rüşvet, baskı ve tehditlerle istişârî hey'etin düşünce çizgisinin saptırılmasına meydan verilmemesi de önemli bir esastır. Allah Resûlü: "Kendisiyle istişâre edilen insan bir güven insanıdır; kendisine bir husus danışılan kimse kendi hakkında karar veriyor olma ölçüsünde düşüncesini bildirmelidir" buyururlar.

4- Meşverette her zaman icmâ olmayabilir; herkesin görüşünün tek bir noktada toplanmadığı durumlarda, ekseriyetin düşünce ve kanaatine göre amel edilir. Zira Sahib-i Şeriat'a göre ekseriyet icmâ hükmündedir. O:

"Allah eli (inâyeti) cemaat iledir."

"Ümmetim sapıklıkta birleşmez"

"Allah'tan, ümmetimin sapıklıkta içtimâ etmemesini istedim, O da bu isteğimi kabul buyurdu" beyanlarıyla çoğunluğun icmâ kuvvetinde olduğunu ve "Sevâd-ı A'zam"a uyulması lâzım geldiğini ihtar eder ki, bu mevzuda hayat-ı seniyyelerinden pek çok misâl aktarmak mümkündür. Ezcümle, Bedir ve Uhud'un hem bidâyetindeki hem de nihâyetindeki meşveretler bu çizgide cereyan etmişlerdir.

5- İster icmâ kararıyla, ister çoğunluğun görüşüne göre olsun, şûra, usûlüne göre cereyan etmişse, artık orada üzerinde anlaşılan görüşe muhalefet etmek câiz değildir ve alternatif düşünceler ileri sürülemez. "Ben farklı ve isabetli bir görüşte bulunmuştum" veya "Ben muhalefet şerhi koymuştum".. gibi sözlerle alınan karar aleyhinde rey izhar etmek düpedüz bozgunculuk ve günahtır. Allah Rasûlü, kendi içtihadlarına rağmen böyle bir çoğunluğun görüşlerine uyarak Uhud'a çıkmış, sonra da evvel ve âhir, hatalı da olsa, ekseriyetin içtihadlarıyla alâkalı hiçbir beyanda bulunmamıştır. Kaldı ki, Kur'ân-ı Kerîm, Uhud'a hazırlanırken irtikap edilen o mukarrabînin zellesinin sorgulanabileceği işaretini de vermişti..

6- Şûra, mevcut problemleri çözmekle meşgul olur; muhtemel hadiselerle alâkalı tahminî kararlar üzerinde fazla durmaz. Zaten, İslâmî hayat, nassların ışığı altında sürüp gitmektedir. O çerçevenin dışında cereyan eden vak'alar veya mutlaka gerçekleştirilmesi lazım gelen plân ve projeler ise, o vak'a ve o projelerin hususiyetleri de nazar-ı itibara alınarak, her hâdise, her plân kendi cereyan keyfiyetine göre kendi içinde çözülmelidir.

7- Şûrayı teşkil eden hey'et ihtiyaç hâsıl olunca biraraya gelir.. ve problemleri çözüp, plân ve projeleri nihâî duruma getirecekleri âna kadar da çalışmasını sürdürür. Onun periyodik olarak icrâ edileceğine dâir herhangi bir nass olmadığı gibi, maaşlı ve ücretli adamlarla yürütüldüğüne dair de herhangi bir işaret mevcut değildir. Teşri döneminden sonraki tatbikat ise bizi bağlamaz. Zaten, şûranın maaşlı memurlarla yürütülmesi beraberinde bir kısım problemleri de getirir.

Şûra sözkonusu olunca kimlerle meşveret edileceği hususu üzerinde de durmak îcab eder. Bütün bir ülke insanını biraraya getirip hepsiyle birden istişâre etmek mümkün olmadığına göre, onun sınırlı bir kadro ile gerçekleştirilmesi zarûreti doğar. Ayrıca, istişâreye arzedilen konular, büyük ölçüde ilim, mümârese, ihtisas ve tecrübe istediğinden, şûranın da bu hususlarla temâyüz etmiş şahıslardan teşkil edilmesi icab eder ki, bu ancak, ulemânın *"ehlü'l-hall ve'l-akd"* dedikleri her mes'eleyi çözebilecek bir başyüceler hey'eti olabilir. Hususiyle hayatın bütün bütün giriftleştiği, dünyanın globalleştiği ve her problemin bir dünya problemi hâline geldiği günümüzde, İslâmî mana, İslâmî ruh ve İslâmî ilimlerin yanında, Müslümanlar için çok defa maslahat sayılan diğer ilim, fen ve teknikle alâkalı konuları bilen kimselerin de bu başyüceler içinde bulunması şarttır. Bu ikinci şıktaki hususlar, dine uygunluğu, dinî otoritelerce kontrol edilmesi kaydıyla her zaman değişik sahalardaki ihtisas

erbâbıyla yapılabilir. Aslında şurâ, ehlü'l-hall ve'l-akd'e bırakıldığı gibi, onun değişik zaman ve değişik keyfiyetlere göre icrâ şekli de yine onlara havale edilmiştir. Dönüp tarihe baktığımız zaman, değişik devirler ve ayrı ayrı ahvâl itibâriyle onun tatbikatındaki farklılıkları görmek mümkündür. Evet, tarih boyunca o, yer yer dar dairede, zaman zaman da genişletilmiş olarak; bazen sırf siviller arasında, bazen de askeriye ve ilmiyeye de kapılarını açarak bir hayli farklılıklara sahne olmuştur. Ama, bu onun değiştirilmeye maruz bir kural olmasından değil, her devirde uygulanabilirliğindeki esnekliğinden ve evrenselliğindendir.

Değişik şart ve devirlere göre şûranın icra şekli ve hey'et mozayiği değişse de, onu teşkil eden başyücelerin, ilim, adalet, görüş ve tecrübe sahibi, hikmet ve firâset erbâbı olmaları vasfı değişmez. Adalet; farzları yerine getirip haramlardan sakınmak ve insanî değerlere ters işler yapmamak demektir. İlim; dinî, idârî, siyasî ve fennî uzmanlık demektir. Her ferdin değişik ilim dallarında ihtisas erbabı olması gerekmese de hey'et ve şahs-ı manevînin, yukarda zikredilen mevzulara açık olması yeter. Bazen görgü ve tecrübenin esas olduğu hususlarda, ilmiyeden olmasa bile, tecrübe sahiplerinin görüş ve düşünceleri de alınabilir. Hikmet; ilim, hilim, mana-yı nübüvvet anlamlarına geldiği gibi, eşyanın perde arkasına ıttılâ, halka kapalı olan şeyleri firâset nuruyla görüp sezme; ferdî ve içtimâî problemleri çözebilme istidât, kabiliyet ve fetâneti manalarına da hamledilmiştir ki, her zaman erbabı az, değeri yüksek bir vasıf olarak görülmüş ve kabul edilmiştir.

Efendimiz'in, bütün hayat-ı seniyyelerinde şûraya verdiği önem ve değişik yaş ve baştaki insanların görüş ve düşüncelerine saygı da üzerinde durulması icab eden başlı başına bir mevzudur.

Evet, O, hemen her zaman başkalarının düşüncelerine başvurur.. herkesin fikrini alır ve şûra yoluyla alternatif plân ve projeleri daha sağlam bir zemine oturtma yollarını araştırırdı. Bazen rey ve görüş sahiplerine birer birer düşüncelerini açarak, bazen de ashâb-ı reyi biraraya getirerek kararların kollektif şuura dayandırılmasına fevkalâde önem verirdi.

Şimdi, isterseniz bu hususu tenvir için birkaç örnek arzedelim; sonra da konuyu noktalayalım:

1- İfk hadisesi (münafıkların Âişe validemize iftira vak'ası) münasebetiyle *Hz. Ali, Hz. Ömer, Zeyneb Binti Cahş* ve *Berîre* gibi pek çok sahâbî (rıdvânullâhi aleyhim) efendilerimizle istişare etmişti. Hz. Ali, Efendimiz'in, içinde bulunduğu sıkıntıdan sıyrılması istikametinde izhar-ı

reyde bulunmuş; *Hz. Ömer, Zeynep* ve *Berire* gibi pek çok mübarek zevât ise Âişe validemizin muallâ ve müzekkâ olduğu üzerinde durmuşlardı. Hatta, senet açısından tenkid edilse de, bu istişâre münasebetiyle, Efendimiz ve Hz. Ömer arasında şöyle latif bir muhâverenin cereyan ettiği de kaydedilir:

Allah Rasûlü, Hz. Ömer'e, Âişe validemiz hakkındaki düşüncesini sorar. *Hz. Ömer:* "Yâ Rasûlallah Âişe kat'iyen pâk ve temizdir" der.

Efendimiz; Âişe vâlidemizin pâk ve temiz olduğuna nasıl hükmettiğini sorunca da, Hz. Ömer şöyle buyurur: "Bir gün bize namaz kıldırıyordunuz. Tam namaz esnasında, ayağınızdaki nalınları çıkarıverdiniz. Namazdan sonra keyfiyeti sorulunca, ayakkabınıza bir pislik bulaşmış olduğunu ve Cebrâil'in gelip bunu haber verdiğini; bunun üzerine de ayakkabınızı çıkardığınızı ifade etmiştiniz.. şimdi eğer, pâkize zevcenize böyle birşey bulaşmış olsaydı Allah onu hiç haber vermez miydi?.." Bu vak'anın aslı hadis kriterlerine takılsa da, faslı üzerinde birşey söylenemez.

2- *Bedir*'e çıkılacağı zaman Allah Rasûlü, hem muhâcirîn hem de ensârla istişâre etmişti. Muhâcirler adına Mikdat (r.a.), Ensâr adına da Sa'd b. Muaz, birbirine yakın ve Allah Rasulü'nün görüş ve düşüncelerini destekler mahiyette îmân, teslimiyet ve heyecanla köpüren konuşmalar yapmış ve başında bulundukları toplumları, orada alınan kararlara ve o kararları yerine getirmeye imâle etmişlerdi. Görüldüğü gibi burada da yine Allah Rasûlü, bir kısım hayatî kararları umûma mâlediyor ve ma'şerî vicdanı yanına alarak hedefine öyle yürüyordu.

3- Ve yine Bedir'de İslâm ordusunun nerede konaklayacağı, hangi vadilerde düşmanla karşılaşacağı hususlarını Hubab b. Münzir gibi sahâbilerle görüşüyor ve onların görüşleri istikametinde karar veriyordu ki, o kararlar çerçevesinde hareket eden İslâm ordusu, kendilerinden üç-dört kat fazla düşman birliklerini bir hamlede ezip geçiyor ve zafer neşideleriyle Medine'ye dönüyordu.

4- Ahzap vak'asında, Ashâb-ı Kirâm'la istişâreleri esnasında, *Selmân-ı Fârisî*'nin düşüncelerine temâyül göstermeleri ve düşmanın Medine'ye sızması muhtemel noktalarda hendekler kazdırması O'nun meşverete verdiği önemi aksettiren ayrı bir tablo..

5- O, Hudeybiye Müsâlahası esnasında da istişâreye fevkalâde önem vermiş; herkesin görüş ve düşüncelerini aldıktan sonra Ümm-ü Seleme vâlidemizle de meşverette bulunmayı ihmâl etmemiş; sonra da zâtî temayülleri istikametinde ortaya konan görüşlere göre bir yol ve strateji

belirlemiş ve muhakkak bir hezimeti zafere çevirerek Medine'ye öyle dönmüştü.

O'nun hayat-ı seniyyeleri yakından takip edildiğinde, vahyin sınırları dışında kalan her mes'ele ve her problemin şûradan geçirildiği ve ma'şerî vicdana arzedildikten sonra icrâya konduğu görülür ki, daha sonraları, değişik İslâm devletlerinde müşâhede ettiğimiz meşveret meclisleri bu ilk şûra ve şûra hey'etinin basit bir kopyasından başka bir şey değildir..(13)

5754 ١ – عن تميم الداري رَضِيَ اللّٰهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: الدِّينُ النَّصِيحَةُ. قُلْنَا يَا رَسُولَ اللّٰهِ! لِمَنْ؟ قَالَ: لِلّٰهِ وَلِكِتَابِهِ، وَلِرَسُولِهِ، وَلأئِمَّةِ الْمُسْلِمِينَ، وَعَامَّتِهِمْ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

1. (5754)- *Temimu'd-Dâri* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyissalâtu vesselâm)*: *"Din nasihatten (hayırhahlıktan) ibarettir!"* demişti. Biz sorduk: "Ey Allah'ın Resulü! Kimin için hayırhah olmaktır?"

"Allah için, Allah'ın kitabı için, Resulü için ve Müslümanların imamları ve hepsi için!" buyurdular." [Müslim, İman 95, (55); Ebu Davud, Edeb 67, (4944); Nesai, Bey'at 31, (7, 156).]

AÇIKLAMA:

Hadiste, din nasihat olarak tarif edilmektedir. Hatta, ibarede nasihat kelimesinin marife gelmesini gözönüne alan şarihler, hadisin din nasihatten başka bir şey değildir şeklinde ifade edebileceğimiz kuvvetli, te'kidli bir mana taşıdığına dikkat çekerler. Bu ifade tarzı da dinden nasihatın ehemmiyetini tesbit etmeye yöneliktir.

Nasihat, nush nedir? en-Nihaye, lügat olarak nushun hulus, yani saf olmak manasına geldiğini belirtir. Nitekim نَصَحْتُ العَسَلَ "Bal süzdüm, mumundan ayırdım, halis kıldım" demektir. Bazıları bu kelimenin نَصَحَ الرَّجُلُ ثَوْبَهُ "kişi elbisesini dikti" kullanımındaki asıldan geldiğini söylemiştir.

Lügavî tahlille fazla oyalanmadan , hadislerde yer verilen dinî bir tabir olarak nasihatın hayırhahlık yani hayrını ve iyiliğini istemek, bu sebeple hayrı ve iyiyi duyurup, hatırlatmak olduğunu anlayabiliriz ki, bu manayı dilimizde ifade eden en yakın kelimemiz öğüttür. Ancak öğüt

13) M. Fethullah Gülen, Yeni Ümit Dergisi, Başyazı, Nisan-Mayıs-Haziran, 1994.

kelimesinin her yerde her zaman nasihat kelimesiyle ifade edilmek istenen mana zenginliğini ifade etmekten çok geri kaldığını da bilmemizde fayda var. Nasihatin ne manaya geldiğini anlamamızda yardımcı olacak bir kelime nusuh tabiridir. Kur'an'da geçen tevbe-i nasuhun ne olduğu Resulullah'a sorulunca هي الخالصة التي لا يعاود بعدها الذنب *"Bu halis olan, ihlasla yapılan tevbedir ki, ondan sonra günaha bir daha dönülmez"* diye açıklamıştır.

2- Sadedinde olduğumuz hadiste, *"Din nasihattir"* yani din hayırhahlıktır dendikten sonra bu hayır isteme işinin kimler için olacağı sorulmuş, *Resulullah (aleyissalâtu vesselâm)* da "Allah, Resulullah, Kitabullah, Müslümanların imamı ve Müslümanlar için hayırhahlık" diye açıklamıştır. *İbnu'l-Esir* kısa kısa şu açıklamaları yapar:

★ *Allah için nasihat (hayırhahlık): Allah'ın birliği hususunda sıhhatli bir itikaddır. O'na yapılan ibadette niyeti halis tutmaktır.*

★ *Kitabullah için nasihat (hayırhahlık): Onu tasdik ve onda olanlarla amel etmektir.*

★ *Resulullah için nasihat (hayırhahlık): Peygamberliğini tasdik, emir ve yasaklarına inkıyad etmektir.*

★ *İmamlar için nasihat (hayırhahlık): Hakta onlara itaat etmek, zulmettikleri zaman da onlara isyan etmemektir.*

★ *Bütün Müslümanlar için nasihat (hayırhahlık): Onları maslahatları doğrultusunda irşad etmek."*

Alimlerimiz, dinin *"nasihat"* olarak tarif edilmesinin, dinde nasihatin ne kadar ehemmiyetli bir yer tuttuğunu belirtmeye raci olduğunu söylerler. Nitekim hadiste *"Hacc, Arafat'tır"* denilerek hacc farizası Arafat vakfesi olarak tarif edilmiştir. Halbuki haccda vakfeden başka menasik de mevcut. Öyleyse *Arafat Vakfesi* ile tarif edilmesi, diğer menasik içinde vakfenin tuttuğu yerin ehemmiyetini ibrazdır. Aynen bunun gibi, "Din nasihattır" ifadesi de dinde nasihatın diğer meseleler arasında ne kadar mühim bir yer tuttuğunu göstermektedir. Nitekim, hadisin devamında nasihatın çerçevesine, dinin ana meseleleri dahil edilmiştir. Bazı alimler, bu hadisi "İslam'ın dörtte biri" olarak değerlendirmiştir. Yani İslam'ı özetleyen dört hadisten biri. Nevevî, buna itiraz edip: "Bilakis, bu hadis tek başına İslam'ın medarı (yani üzerine oturduğu zemin, temel)dir" demiştir. Münâvi der ki: "Selef büyükleri buna bakınca, tavsiyelerinin en büyüğünü nasihat yaptılar. Ariflerden biri dedi ki: "Ben sana

nasihatı, köpeğin sahibine olan nasihatini tavsiye ederim. Çünkü sahipleri onu acıktırsalar, kapı dışarı atsalar da, onların etrafında dönmekten, onları korumaktan vazgeçmez."

Hadisin zahiri, nasihat edilen kimseye nasihatin fayda etmeyeceğini bilse bile, nasihatın vacib olduğunu ifade eder.

Ariflerden biri demiştir ki: "Nisah, iplik demektir; minsaha da iğne demektir. Nasih ise, diken (terzi) yani kumaş parçalarını birleştirip elbise yapan, böylece yaptığı birleştirmeler sonucu ortaya çıkan şeyden istifade edilen kimse demektir. Dinde nasih de buna benzer: Allah'ın kulları ile o kulların ahirette saadetlerine vesile olacak şeylerin arasını birleştirir. Allah'ın kullarının arasını birleştirir." el-Kâdı demiştir ki: "Din, asıl itibariyle taat ve ceza demektir, ama dinle şeriat kastedilir, çünkü şeriatte de taat ve inkıyad vardır."

Bu bahsi yine M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin bu hadis ile alâkalı yaptığı yorumları iktibas ederek bitirelim.

Din Nasihattır

Soru: "Din nasihattir" hadis-i şerifini, bilhassa günümüz insanına verdiği mesajlar yönüyle izah eder misiniz?

Cevap: Bu bir bakıma "Hac, Arafat'ta vakfedir" hadis-i şerifi gibidir. Yani, nasıl vakfesiz hac olmuyorsa, nasihatsız da din olmaz demektir.

İslam'da müeyyidat denilen "cihad", "emr-i bi'l-ma'ruf, nehy-i ani'l-münker", İslam'ın koruyucu zırhı ve surları hükmündedir. Bunlar yapılmadığı zaman, İslam binasının er veya geç yıkılması mukadderdir. İşte, nasihat, her yönüyle bu surların tamamını ifade etmektedir denebilir.

Nasıl, ihlası kazanmak ve korumak için Üstad, en az on beş günde bir İhlas Risalesi'nin okunmasını tavsiye ediyor; öyle de ferdî ve içtimâî planda dinin yaşanıp, yaşatılması için de nasihata ihtiyaç olduğu bir gerçektir. İnsan için en kestirme ve manalı tarif "insan aldanan bir varlıktır" tarifidir zannediyorum. İnsan, sürekli kaymalar "sath-ı maili"nde yaşar. Öyle ki dün, İslam adına en mükemmeli yakalayarak yaşananın, bugüne biraz olsa da, yine de çok faydası yoktur. Evet, dün marifet adına bir ufku yakalamış olabilirsiniz; "Bir adım daha atsaydım, O'na ulaşacaktım" diyecek ölçüde O'na yaklaşmış sayılabilirsiniz. Fakat, bu ufkun, bugüne ait pek fazla faydası olmasa gerek. Öyleyse her gün O'nun yolunda yeni bir gayret, yeni bir cehd gereklidir ki, kendimizi koruyabilelim. Evet, eğer mesela bir mecliste yapılan ikazları üzerine

almıyor, söylenenleri kendine söyleniyor gibi algılayıp da, "benim hiç marifetullah ve muhabbetullaha kabiliyetim yok mu?" diye kendini yerden yere vurma heyecanını duymuyor.. ve mesela, konuşanın ağzından "o münadi" çıkacağı sırada, daha "müna" kelimesi çıkar-çıkmaz bu yine (münafık) diyerek "benden bahsedecek" diye ürpermiyorsa, o insanın kalbi ölü sayılır.. dolayısıyla da bu tür kalplerin ölmemesi için devamlı nasihata ihtiyaç vardır.

Ayrıca insan, sürekli murakabe halinde olmalıdır. Kasemle sizi temin ederim ki, ne zaman bir velinin önüne otursam, içimi görecek diye hep korkmuşumdur. O anda sohbette köpekten bahsedilse, "acaba alem-i misalde benim halimi köpek gibi mi gördü de, ondan söz ediyor" diye titremişimdir. İmam-ı Rabbânî, bedenî yapısı itibariyle kendisini "merkeb" seviyesinde bile görmediğini ifade eder. Üstad, sürekli kendisini yerden yere vurur; "Sen, dine hizmet ediyorum diyorsun, bil ki, Allah, bir racül-ü facirle de bu dini te'yid eder. Sen kendini işte o racül-ü facir bilmelisin" der. Gerçi tahdis-i nimet gereği, Sözler'in güzel olduğunu söyler ama, ardından da Sözler'deki güzelliğin tamamen Allah'a ait olduğunu ilan eder. "Asma çubuğu, üzümleri sahiplenemeyeceği gibi, sen de sende olan ni'met-i İlahiyeyi sahiplenemezsin" der. İşte, şirkten kurtulmak ve kazanma noktasında kaybetme çukuruna düşmemek için bu hususların insanlara hem de sürekli olarak hatırlatılması lazım..

Hadisin devamında, nasihatın Allah ve Rasulü için olduğu buyurulur. Nasihatı yapan, Allah için yapmalıdır. Nasihatı dinlemeğe gelen de Allah için gelmelidir. Hatta kenisini sıfır ve hiç görmelidir. Eğer kendinde bir varlık hissederse, onun nasihattan gerektiği ölçüde yararlanması söz konusu olamaz. Evet, başka şeylerle dolu kaplar başka şey kabul edemez.. kaya üzerinde tohum filizlenemez. Kalpler verimli topraklar gibi, zihinler de bomboş telakki edilmeli ve tam bir tahliye ile arıtılmalıdır ki, nasihatten istifade edilsin. Böyle bir tahliyeyi yapamayan ve kendisini herkesten aşağı görmeyen, hatta nefsini yerden yere vurmayan birine Hz. İsa da, Hz. Cebrail de ve Hz. Muhammed (s.a.v.) de nasihat etse, faydalanması oldukça zordur. Mümkün değildir demiyorum. İbnu Abbas Hz. Ömer'in hutbe okuyacağını duyduğu zaman, Mekke'de ise 500 km'lik yolu kateder ve bir gün öncesinden gelir minberin önüne otururdu. Evet insanda nasihata karşı bu iştiyak olmalıdır ki, nasihattan istifade edebilsin.

Nasihat, Allah içindir; Allah için yapıldığı için de, nasihatta herşeyden evvel Allah anlatılmalıdır. Zira, eğer Allah tarafından sevilmek istiyorsanız, Allah'ı insanlara sevdirmelisiniz. Sonra, *Rasulullah* anlatıl-

malıdır. Evet O'nu tanıtmak ve sevdirmek bir mü'minin ikinci derecede işi olmalıdır. Nasihat, ayrıca "mü'minler içindir" deniyor ki, onların aydınlatılmaları hedeflenerek yapılmalıdır.

Evet, önem sırasına göre nasihat böyle ele alınmalıdır. Çok işitmişinizdir: Bir yerde çocuklardan bahsedildiği zaman, bazıları fırsat kollar ve hemen kendi çocuğundan bahsetmek ister. Bunun gibi, her konuşmada, her sohbette, söz imale edilerek, Allah'a yönlendirilmeli ve O anlatılmalı. Konuşmalarda, manasız gülmelere, boş lakırdılara ve malayaniyata yer verilmemeli.. mü'minin sükûtu tefekkür, konuşması hikmettir. Evet, ahiret adına teminatımız var mı ki, gülüp oynuyoruz.

Kısaca, ayakta kalabilmek, kendimizi koruyabilmek ve üzerimizdeki emanetin hakkını verebilmek için sürekli nasihatla yenilenmeye ihtiyacımız var..(14)

5755 ٢– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ أُفْتِيَ بِغَيْرِ عِلْمٍ كَانَ إِثْمُهُ عَلَى الَّذِي أَفْتَاهُ، وَمَنْ أَشَارَ عَلَى أَخِيهِ بِأَمْرٍ يَعْلَمُ أَنَّ الرُّشْدَ فِي غَيْرِهِ فَقَدْ خَانَهُ]. أخرجه أبو داود.

2. (5755)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kime ilme müstenid olmayan bir fetva verilmişse, bunun günahı ona fetva verene aittir. Kim, bir kardeşine, gerçeğin başka olduğunu bile bile, farklı bir irşadda bulunursa ona ihanet etmiş olur." [Ebu Davud, İlm 8, (3657).]

AÇIKLAMA:

Hadiste iki temel meseleye temas edilmektedir:

1- Birinci meseleye göre, fetva ile amel eden mukallide sorumluluk yoktur. Hatta fetva hatalı bile olsa bundan mukallid sorumlu değildir. Bu hatalı fetvanın sorumluluğu fetvayı verene aittir. Ancak fetva vereni sorumlu kılan husus, verdiği fetvayı cahilâne vermesidir, ilme dayandırmamış olmasıdır. *Aliyyu'l-Kâri*, hadisi şöyle açıklar: "Dendi ki: "Malum olduğu üzere, her cahil, bir mesele çıkınca alime sorar. Alim de ona fetva verir. Eğer alim batıl bir cevap verir, soran da onun batıl olduğunu bilmeden onunla amel ederse, işte bunun günahı müftü yani o fetvayı veren kimse üzerinedir, şayet içtihadında kusur etti ise."

14) M. Fethullah Gülen, Fasıldan Fasıla 2/279-281.

Alimler fetva veren kimsenin, fetvaya ehliyetsiz olmak, fetva için gereken itinayı göstermemek sebebiyle hata yapmış olmak gibi sebeplerle sorumlu düşeceğini belirtirler. Aksi takdirde, içtihad ve fetvaya ehil bir kimsenin, ehliyet sahasında, hakkı bulma hususunda elinden gelen gayret ve titizliği göstererek verdiği fetvada hakkı bulamayarak, hataya düşse bile sorumluluğunun olmayacağını, günaha girmeyeceğini belirtirler. Bu husus, yani içtihaddaki hatasından dolayı müçtehidin sorumlu ve günahkâr olmayacağı hususu bizzat Resulullah tarafından ifade buyrulmuştur. اذا حكم الحاكم فاجتهد فاصاب فله اجران واذا حكم فاخطأ فله اجر واحد "*Hakim içtihad edip hüküm verince isabet ederse iki ücret alır. (Biri içtihad, biri de isabet ücreti). Hükmünde hata ederse tek ücret alır (hüküm verme ücreti).*" Şayet hakim verdiği hükümdeki hata sebebiyle sorumlu olsaydı hakimlik, müftülük, müçtehidlik gibi meslekler olmazdı. Çünkü, beşerî hüküm, binde bir gibi pek zayıf da olsa, daima hata ihtimali taşır. Gelişen içtimâî hayat insanları daima içtihad yapmaya, yeni hükümler vermeye mecbur etmektedir. Dinimizin yüceliklerinden biri de şüphesiz müçtehidi hatasından dolayı mes'ul etmemiş olmasıdır. Ama unutmayalım, bu ruhsat ehliyet sahiplerinedir. İçtihad ve hükme liyakatı olmayanlar verdikleri hükümdeki hatadan sorumludurlar. Hatta dinimiz, böylelerini sadece hatadan değil, hüküm vermekten sorumlu tutmuştur, hükmünde isabet etmiş olsa bile. Çünkü isabeti tesadüfen olmuştur.

Burada şunu da belirtmekte fayda var: Hatalı fetvadan onunla amel edene sorumluluk yoktur, sorumluluk fetvayı verene aittir derken, fetvayı verenin ehliyetli olmasına bağlıdır. Kişi meselesini ehil olmayan, sorumluluk duygusu bulunmayan kimseden sorarsa, sorumluluktan kurtulamayacağı aşikârdır. Dinimiz doktorun tababetle ilgili tavsiyesine uymayı esas almıştır, ama nasihatine uyulacak doktorun hem Müslüman, hem de hazık yani mesleğinde ehliyetli olmasını şart koşmuştur. Hal böyle iken günümüzde, faiz, sigorta gibi bir kısım meşkuk meselelerde, Müslümanlar her sakallıyı dedesi sanan çocuklar gibi her ilahiyatçıyı fetvacı sanarak fetva istemektedirler. Böylesi ciddi bir ihtisas ve takva isteyen meselelerde rastgele kimsenin vereceği fetva ile amel, mukallidi mes'uliyetten kurtarmaz. Şüpheli şeylerde tevakkuf, ihtiyata uygun olan, dinin tavsiye ettiği temel prensiplerden biridir. Resulullah şüpheli şeylerden kaçınmamızı tavsiye buyurmuştur.

2- Hadiste ifade edilen ikinci ana fikre göre kişinin kardeşini bile bile yanlışa sevketmesi ona ihanettir. Bir Müslüman, din kardeşi, herhangi bir hususu danıştığı, sorduğu takdirde, gerçek kanaatini söyle-

melidir. Bu, istişarenin gereğidir. Doğru, faydalı bildiğinin dışında birşey söylemesi ihanettir. Müteakip hadiste görüleceği üzere, müsteşarın mü'temen olması gerekir. Hadiste مَنْ غَشَّنَا فَلَيْسَ مِنَّا "*Bizi aldatan bizden değildir*" buyrulduğuna göre, bu tehdide masadak olmamak isteyenin, istişarenin hakkını vermesi gerekir.

5756 ٣– وعن أم سَلمة وأبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنهما قالاَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: الْمُسْتَشَارُ مُؤْتَمَنٌ]. أخرجه أبو داود عن أبي هريرة والترمذي عنهما.

3. (5756)- *Ümmü Seleme* ve *Ebu Hureyre* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"*Müsteşar mü'temendir.*" [Tirmizî, Edeb 57, (2823, 2824), Zühd 39, (2370); Ebu Davud, Edeb 123, (5128); İbnu Mace, Edeb 37, (3745).]

AÇIKLAMA:

İstişare, kelime olarak işaret kökünden gelir, *İstif'al* babındandır, işaret istemek manasına gelir. *Müsteşir,* işaret isteyen demektir, müsteşar da kendisinden işaret istenen kimse demektir. İşareti burada fikir, nasihat olarak anlarsak, istişarenin bir fikir danışma, nasihat isteme ameliyesi olduğunu anlarız.

Resulullah (aleyissalâtu vesselâm) bu hadislerinde, medenî hayatın vazgeçilmesi imkansız bir ihtiyacı olan fikir alış-verişinin adabını belirtmektedir: Fikrine başvurulacak kimse (müsteşar), itimad edilen kimse olmalıdır. Bir başka ifade ile müsteşar ihanet etmemeli, sorulan hususta, kendine göre, gerçek ve doğru ve maslahat ne ise onu söylemelidir. Soru sahibinin maslahatı nede ise onu gizleyerek ihanette bulunmamalıdır. Hadis bir bakıma istişare yapacak kimseye de şöyle hitap etmektedir: "Meseleni, güven vermeyen, gerçeği olduğu gibi söyleyeceğinden emin olmadığın kimseye açıp onunla istişare etme, müsteşarın mü'temen yani itimada şayan olmalıdır."

İSTİDRAD

İstişâre, İslam'ın üzerinde durduğu ehemmiyetli prensiplerinden biridir. Müslümanların sadece hususi hayatlarında karşılaşacakları meselelerin çözümünde değil, siyasî hayatın yürümesinde, idarî sistemin şekillenmesinde de başvurmaları gereken mühim bir esastır. İşlerin şûra ile yürütülmesi Allah'ın emridir.

İslamî şûra, günümüz fikrî ve siyasî hayatında toz kondurulmayan beynelmilel bir değer olarak ısrarla medar-ı bahs edilen ve en ideal rejim diye müdafaası yapılan demokrasi ile karıştırılır. Bazı kimseler "İslam'da da demokrasi var, çünkü İlahî emir olan şûra, demokrasi demektir" manasına gelen beyanlarda bulunurlar. Her ne kadar mevcut sistemler içinde İslamî şûraya en ziyade benzerlik ve yakınlık arzedeni demokrasi olsa da, bu meselede, arada ayniyet görecek kadar sözü ileri götürmenin hatalı olduğu açıktır. Sadece memleketimizde değil, bütün dünyada cereyan eden hâdiseler, bilhassa 1991 yılının sonları ile 1992 yıllarının başında Cezayir'de demokratik seçimler suretiyle Müslümanlara iktidar şansı açan gelişmeler karşısında demokrasiperestlerin, askerî darbeyi davet eden çığlık ve fetvaları, demokratik prensiplerin ve demokratik rejimin İslam aleyhine kullanılabildiği ölçüde takdis edildiğini, İslam'ın lehine netice verecek bir uygulama halinde zerre kadar demokrasiye yanaşılmadığını göstermiştir. Bu sebeple, Müslümanların *İslamî şûra* ile Batı demokrasisini birbirine karıştırmamaları gerekir. Elbette şûranın, adaletin, kanun önünde müsavatın talibi olacağız, ama iki yüzlü, sömürge aleti demokrasinin müdafaası bize düşmez. Esasen, her iki sistem bazı benzerliklere rağmen birçok temel noktalarda birbirinden farklıdır. İkisini aynı görenler, bu sistemleri yeterince bilmeyenlerdir. Bize, öncelikle, kendi sistemimiz hakkında sağlıklı, tutarlı bir bilgi sahibi olmak düşer.

Bu maksadla, aşağıda İslamî istişare üzerine yaptığımız iki tahlili kaydediyoruz.

Bu meselede temas edilecek ana başlıkları öncelikle şöyle belirtebiliriz: İstişarenin ehemmiyeti ve istişareyi teşvik, Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'in kendi hayatında istişareye verdiği ehemmiyet, İslamî istiarenin işleyiş şekli (mekanizması).

I. İSTİŞARENİN EHEMMİYETİ

İSTİŞARE EMRİ: Kur'an-ı Kerim, beşeriyet kadar eskiliğini göstermek sadedinde *Hz. Süleyman*'ın mektubu üzerine, takip edilecek siyasetin tesbiti maksadıyla yakınlarını toplayan Belkıs'ın yaptığı istişare (1) başta olmak üzere *Firavun*'un *Hz. Musa*'ya karşı alınması gerekli tedbirleri tesbit için etrafındakilerle yaptığı istişareden (1, a), Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'le ilgili olarak, onun kurban edilmesi hususunda gördüğü rüya üzerine, çocuk İsmail'le yaptığı istişareye (1, b) varıncaya kadar kaydettiği misallerden başka, iki ayrı ayette Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'e ve Müslümanlara istişareyi emreder. Birinci ayet,

Müslü-manların içtimâî meselelerini aralarında yapacakları istişare ile yürüt-melerini emreder: ﴿وامرهم شورى بينهم﴾ *"...Aralarında işleri şûra iledir."* Bu ayetle alâkalı olarak belirtilmesi gereken bir husus şudur: Burada kaydedilen parçayı Kur'an-ı Kerim'deki ilgili metnin bütünü içerisinde görecek olursak "istişare emri"nin başta Allah'a iman olmak üzere, tevekkül, büyük günahlardan içtinab, namaz... gibi İslam'ın temel prensipleri meyanında zikredildiğini görürüz. Bu durum istişarenin ehemmiyetine parmak basmayı gaye edinir: *"Size verilen şey hep dünya hayatının geçici (birer) faidesidir. Allah indinde olan(sevap) ise daha hayırlıdır, daha süreklidir. (Bu sevaplar) iman edip de ancak Rablerine güvenip dayanmakta, büyük günahlardan ve fahiş kötülüklerden kaçınmakta, öfkelendikleri zaman bizzat (kusurları) örtmekte (bağışlamakta) olanlara, Rablerinin (tevhid ve ibadete aid davetine) icabet edenlere, namaz(ların)ı dosdoğru kılanlara -ki bunların işleri daima aralarında müşavere iledir-, kendilerini rızıklandırdığımız şeylerden (Allah'a taat uğrunda) harcamakta bulunanlara, kendilerine tagallüb ve zulüm vaki olduğu zaman elbirlik (mazluma) yardım eyleyenlere mahsustur."*(2)

Diğer ayet ise, doğrudan doğruya Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'e müteveccihtir: *"Onlarla iş hususunda istişare et"* (3). Yani her hususta "en güzel örnek vermekle mükellef olan" Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'den içtimâî meselelerin cereyanında ve amme işlerinin tedvirinde de örnek olması, bu işlerde istişareyi müstekar bir esas yapması istenmektedir. Bizzat *Resulullah: "Allah bana farzların ikamesini emrettiği gibi müdâretu'n-nası da emretmiştir"* (4) buyurur. *Müdâretu'n-nas* ise, insanlara iyi davranmak, onlarla iyi geçinmek, onlara mültefit olmak, onları kazanmak, gönül alıcı olmak gibi içtimâî kaynaşmayı sağlayacak davranışların hepsine birden şamil olmuştur(5). Az sonra bu içtimâî kaynaşmada kesafeti artıracak en müessir vasıtanın müşavere olduğu ve müşaverenin bu maksadla Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'e emredildiği hususunda alimlerin ittifak ettiğini göreceğiz.

Gerçekten bu mevzuyla alâkalı olarak gelen rivayetler, *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)*'in ve ashabının (radıyallahu anhüm) hayatlarında istişare keyfiyetinin mühim bir düstur olarak yer etmiş bulunduğunu gösterir. Öyle ki, bu mevzuda gelen hadislere dayanarak Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'in etrafındakilerle istişare etmeden bir karara varmadığı, bir icraatta bulunmadığı bile söylenebilir. Bir rivayette şöyle der: *"Müslümanların fikrini almadan "emir" tayin etseydim, İbnu Ümmi Abd'i tayin ederdim"* (6). *Hz. Enes:* "Arkadaşları ile istişarede

Hz. Peygamber kadar ileri giden bir başkasını görmedim" der(7). Hz. Ömer, Peygamberimiz aleyhisselam'ın Müslümanlarla alâkalı bir meselenin istişaresi için *Hz. Ebu Bekir* ile birçok geceler boyu başbaşa kaldıklarını bazan kendisinin de katıldığını belirtir(8).

Suyûti, *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)*'in diğer insanlardan farklı olan hususiyetlerini belirtirken bu hasaisden biri olarak "istişare yapma mecburiyeti"ni de zikreder. Bu mecburiyeti delillendirme sadedinde Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'den: *"Allah bana farzları yapmamı emrettiği gibi, (istişare yoluyla) insanları iyi idare etmemi (müdaretu'n-nas) dahi emretti"* hadisini kaydeder.(9)

TELAKKİ:

Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'i meşverete bu kadar ehemmiyet vermeye sevkeden şey meşveretin tesiri hakkında taşıdığı inanç idi. İstişare edenin "asla pişman olmayacağını" belirten (10) Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'e göre: *"Bir millet istişare ettiği müddetçe zillete düşmez"*(11). Bu inancı takviye eden diğer bir görüşüne göre, bir meselede ferdî görüşler yanılabilirse de cemaatin görüşü asla yanılmaz: *"Allah, ümmetimi dalalet üzere birleştirmez. Allah'ın eli cemaat üzerinedir."*(12) Öyle ise gerek ferdî ve gerekse içtimâî meselelerde mümkün mertebe çok kimsenin görüşleri müdahele edip kaynaşmalı, müşterek nokta bulunmalı ve buna da uyulmalıdır. *"Gelip geçen bütün peygamberlerin ikisi sema ehlinden, ikisi de arz ehlinden olmak üzere istişare edeceği dört veziri olageldiğini ve kendisinin de aynı şekilde dört vezirle takviye edildiğini"*(13) belirten Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)* salih (liyakatli) bir müşavirin ehemmiyetini belirtme sadedinde bir başka hadislerinde şöyle buyururlar: *"Sizden, üzerine mesuliyet yüklenen bir kimse için Allah hayır murad ederse, ona "salih" bir vezir nasib eder de unuttuğu şeyleri hatırlatır, hatırladığı şeylerde de yardımcı olur." (14)* Hadisin Ebu Davud'daki veçhinde: *"Allah, bir lider (emîr) hakkında hayır murad ederse kendisine dürüst bir vezir nasib eder.. Allah onun için hayır murad etmezse kendisine kötü bir veziri musallat eder de unuttuğu şeylerde hatırlatmada, hatırladığı şeylerde de yardımda bulunmaz"* (15) der.

Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm), istişarenin içtimâî hayata getireceği huzur ve saadeti ifade için de: *"Umeranız hayırlılarınızdan, zenginleriniz de cömertlerinizden olur ve işleriniz de aranızda istişare ile yürürse yerin üstü sizin için yerin altından daha hayırlıdır"* (16) der.

Allah'ın İstişaresi: Müşaverenin ehemmiyetini te'yiden kayde-

deceğimiz bir başka rivayet, her çeşit istişareden müstağni olduğu hususunda hiç kimsenin tereddüd etmeyeceği Cenab-ı Hakk'ın Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'le istişaresidir. *Ahmed İbnu Hanbel*'in Müsned' inde gelen bir rivayette *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)* şöyle buyurur: "Rabbim (tebareke ve teala) ümmetimin hakkında: "Onlara ne yapayım?" diye benimle istişarede bulundu. Ben: "Ey Rabbim, ne dilersen onu yap, onlar senin mahlukun ve kullarındır" dedim. Rabbim ikinci defa benimle istişare yaptı, ben yine aynı şeyleri söyledim. Bunun üzerine buyurdu ki: "Ey Muhammed, ben seni ümmetin hakkında mahzun edip üzmeyeceğim."

Devamı mevzumuzu alâkadar etmeyen bu hadisten Cenab-ı Hakk'ın Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'le istişare etmek suretiyle ona verdiği makamın yüceliğini anlar, bundan da bir meselede idare edenlerin ve her çeşit büyüklerin, istişare suretiyle mâdunlarında (aslarında) hasıl edeceği teşerrüf hissinin ehemmiyetini takdir edebiliriz.

TEŞVİK: İstişarenin içtimâî hayat için faydası hususunda böylesine bir telakkiden sonra âlemlere rahmet olmak" sıfatıyla mevsuf bir peygamberin (aleyhisselam) ümmetinin hayrı için, onu ısrarla istişareye teşvikten tabi ne olabilir?

Müşkili olan herkesin meselesini bir bilenden sorması bizzat Kur'an-ı Kerim tarafından: *"Bilmiyorsanız bir bilenden (ehl-i zikr) sorun"* (18) diye emredilmekten başka *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)* de *"Akıllara sorun, doğru yolu bulursunuz, (bu emrime) asi gelmeyin pişman olursunuz"* (19) der. Bir tebliğinde: "Kardeşiniz birinizden bir şey soracak olursa ona mutlaka yol göstersin" (20) diye emrederken sorana verilecek bu cevabın bir vazife olduğunu da ayrıca belirtir: "Bir Müslümanın diğer bir Müslüman üzerindeki haklarından biri, ondan tavsiye (nasihat) talep ettiği zaman kendisine tavsiyede (nasihatta) bulunmasıdır"(21)

HZ. PEYGAMBER İSTİŞAREYE MUHTAÇ MI? Bu soru, Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)* hakkında kabul edilen umumi telakkiler muvacehesinde hatıra gelebilecek mühim bir sorudur. Zira, Resulullah'ın Kur'an'da ifadesini bulan vahiy dışındaki sözlerinde bile vahy-i gayr-i metluv denen bir nevi vahye, irşad-ı İlahiye mazhar olduğu, onun kendi hevasından bir şey söylemediği gerek Kur'an'da(22) ve gerek hadislerde (23) gelmiş bulunan nasslarla ifade edilmiştir. *Abdullah İbnu Amr*'dan gelen rivayet "öfkeli halinde bile ağzından sadece hak kelam çıktığını" ifade ederken (24), *Ebu Hureyre*'den gelen bir rivayet "şakalaşmalarında da haktan başka bir şey çıkmadığını" ifade eder. Bu sonuncu rivayet aynen şöyle: "Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*, bir defasında: *"Ben haktan*

bakşa bir şey söylemem" buyurdu. Orada bulunan Ashab'tan bazıları: "Ama siz, ey Allah'ın Resulü, bizimle şakalaşıyorsunuz" dediler. Cevaben: *"(Şaka sırasında da olsa) haktan başka bir şey söylemem"* dedi." (25)

Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in her an İlahî murakabe altında bulunduğunu, kendisinden hususi içtihadına mebni meselelerde hata varid olacak olsa bile -az sonra açıklayacağız- bu hata üzerinde ilanihaye ibka edilmeyip İlahî tashih ve uyarıya mazhar olacağına en güzel, en ikna edici misal, Bedir esirlerine yapılacak muamele ile alâkalı istişareden sonra gelen vahiydir. *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)*'in aldığı karar İlahî iradeye uygun gelmemesi sebebiyle müteakiben gelen vahy *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)*'i hüngür hüngür ağlatacak kadar şiddetli bir ifade ile tenbih ve tashih etmiştir. İstişarede Hz. Ebu Bekir fidye mukabili serbest bırakılmalarını, Hz. Ömer hepsinin öldürülmelerini, Abdullah İbnu Ravaha ateşte yakılmalarını teklif etmişti. Hz. Peygamber ise, Hz. Ebu Bekr'in görüşünü muvafık bularak, fidye mukabili serbest bırakılmalarını karar altına almıştı (26). Bu kararı şiddetle kınayan ayette şu ibare de mevcuttur: *"...Daha önceden Allah'tan verilmiş bir hüküm olmasaydı, aldıklarınızdan ötürü size büyük bir azab erişirdi"* (27).

Burada şunu belirtmemiz gerekmektedir: Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)* her hususta en güzelin, en faydalının, en doğrunun örneğini vermek vazifesiyle muvazzaftır. İstişare hususunda da bu vazifeyle muvazzaftır. Öyle ise her seferinde, her işinde mucizeye, sarih vahye dayansaydı bu "örnek olma" vazifesi yerine gelmemiş olurdu. Öyle ise, peygamber ve elçi olmak haysiyetiyle Allah'la olan irtibatı açısından zuhur eden meselelerin hallinde insanlarla istişareye ihtiyacı olmamakla beraber, insanlara istişarenin lüzumu, ehemmiyeti ve nasıl yapılması lazım geldiğini öğretme vazifesiyle de muvazzaf olması sebebiyle istişareye yer vermek zorundadır. Nitekim, söylediğimiz bu hususu, te'yid eden bir rivayet *İbnu Abbas*'tan gelmektedir: **"Onlarla iş hususunda istişare et..."** ayeti nazil olduğu zaman Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)* şunu söyledi: *"(Şunu bilin ki) Allah ve Resulü istişareye muhtaç değildir. Fakat, Cenab-ı Hakk, ümmetime bir rahmet olarak bunu emretmiştir"*(28). Bunu te'yid eden bir başka rivayette: "Cebrail'in Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'e Kur'an'ı indirdiği gibi sünneti de indirdiği" belirtilir(29)

Şu halde *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)* taşıdığı peygamberlik vasfının bir yönü icabı istişareye muhtaç değilse de, diğer bir yönü, yani örnek olmak, öğretmek yönüyle de istişare yapmakla muvazzaftır. Alimler meselenin bu yönünü tavzihte müttefiktirler. Hasan-ı Basri şöyle der: "Ce-

nab-ı Hak: "İş hususunda onlarla istişare et" diyerek mahlukatın en kâmiline meşvereti emretti. Bu emir, *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)*'in ashabına olan ihtiyacı sebebiyle değildir. Bu emirle Cenab-ı Hak, bize meşveretin fazilet ve ehemmiyetini öğretmek ve Müslümanların meşvereti hayatlarında tatbik etmelerini sağlamak; kişinin, alim bile olsa insanlarla meşverette bulunması gerektiğini öğretmek istemiştir."(30)

Katâde de aynı ayeti açıklarken emrin Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'in ashabının fikirlerine olan ihtiyacından ziyade terbiyevî yönünü dile getirir: "Allah, müşavereyi Ashab'ın Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'e ülfet ve yakınlığını artırmak ve onların (içlerinden geçebilecek her çeşit mülahazaları bertaraf ederek) nefislerini hoş kılmak için emretti" (31)

Müşavere emrinin "kalplerin hoş kılınması" gayesine raci olduğu farklı alimlerce te'yid edilen bir husustur(32). İlk nazarda mübhem gibi gelen bu tabirin aydınlanması maksadıyla İbnu Kesir'in: "Böylece insanlar, yaptıkları işlerde daha şevkli (enşat) olurlar" izahını (33) kaydedebiliriz.

İstişareye ehemmiyet vermeyen diktatörlerin halet-i ruhiyesini inceleyen araştırmacılar onların son derece kuşkulu ve ürkek olduklarını, zaman zaman delilik derecesine varan ruhî bunalımlar geçirdiklerini ifade ederler..[15]

Siyasî tarihçiler, diktatör idarelerin, bizzat diktatörlerin ölümü ile sona erdiğini ifade ederken (34), sosyolog ve içtimaiyatçılar da temeli istişareye dayanan "demokratik" idare ve terbiyenin halktaki mesuliyet ve teşebbüs ruhunu artırdığını belirtirler.

Şu halde, istişarenin ehemmiyetinden bahsederken onun bu yönüne de hususen parmak basmak gerekmektedir: İstişare idare edenle idare edilenler arasında karşılıklı sevgi, saygı, itimad ve güvenin en mühim sebeplerinden biridir. Fikri alınan kimse, onlara karşı içinden geçebilecek kuşku, endişe, suizan, korku gibi hislerden kalbini temizleyerek kendisine değer verilmiş olma düşüncesinin de iştirakiyle samimi bir hürmet ve itaat duygusuyla bağlanacak, idare eden de bilmukabele ona karşı daha ziyade merhamet ve şefkatini ziyadeleştirecektir. Eslaf alimlerimiz

15- Sözgelimi, meşhur diktatör Stalin için bizzat Kuruşçef tarafından yapılan bir tasvir bu hususa canlı bir misal olur. *Kuruşçef*, Stalin'in hastalık derecesine varan şüpheciliğini ifade den sonra, şunu ilave eder: "Stalin insana bakar ve şöyle derdi: "Gözleriniz bugün neden böyle aldatıcı?" veya "Bugün neden böyle etrafınıza bakıyorsunuz da gözlerimin içine bakmıyorsunuz?" Stalin kuruntulu, hastalık derecesinde şüpheci bir insandı." (Lin Yutang, Gizli İsim, Çeviren: Suzan Akpınar, Işık Kitapları, İstanbul, 1962, s. 73.

bu durumu "ülfetin ziyadeleşmesi", "kalplerin hoş kılınması" gibi tabirlerle ifade etmişlerdir.

EN BÜYÜK DAHİ DE İSTİŞAREYE MUHTAÇTIR: *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)*, "İşleri, aralarında şûra iledir" ayetinin alim-cahil, idare eden-idare edilen herkese şamil olan umumi emrine rağmen hiç kimsenin şu veya bu mülahaza ile, kendisini istişareden müstağni addetmemesi, mutlaka istişareye yer vermesi gereğini ifade zımnında: *"Ben vahiy gelmeyen hususlarda sizden biriniz gibiyim"* der (36) ve *"Allahu Teala ikisi sema ehlinden: Cibril ve Mikail ve ikisi de arz ehlinden: Ebu Bekir ve Ömer olmak üzere dört vezirle beni takviye etti"* diye ilave eder.(37)

Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) Müslümanları kendisiyle istişareye teşvik etmek, bilhassa dünyevî işlerin tedviriyle alâkalı hususlarda, herkesin şahsî fikrini söylemede, kendi nübüvvet otoritesi karşısında içlerinden geçebilecek tereddüd ve çekingenlikleri kırabilmek için daha da ileri giderek: *"...(Şunu bilin ki) ben de bir insanım, söylediklerimde isabet de ederim, hata da ederim"*(38), *"...Siz dünyanızın işini benden daha iyi bilirsiniz"* (39) gibi beyanlarda bulunmuştur.

Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) kendisinden sonra gerek ilmî ve gerek içtimâî vaziyeti ne olursa olsun herkesin mutlaka istişare ile hareket etmesi gereğini ifade eden bir beyanı *Hz. Ali*'nin bir sorusu üzerine varid olmuştur. Aslı uzun olan mezkur rivayette *Hz. Ali, Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)*'e sorar: "Ey Allah'ın Resulü, hakkında Kur'an'da ayet gelmemiş, sizin sünnetinizde de bir benzeri hükme bağlanmamış (hakkında emir veya yasak beyan edilmemiş) (40) bir hâdise ortaya çıkarsa ne yapmamızı irşad buyurursunuz?" Resulullah *(aleyissalâtu vesselâm)*'ın cevabı şudur: *"Onu (fukaha) (41) ve mü'minlerden abid olanlar arasında istişare edin. Fakat asla hususi bir kimsenin re'yi ile hükme bağlamayın..."* (42)

İbnu Teymiyye, Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'e Kur'an'da gelen istişare emrine dayanarak, "Hiçbir veliyülemrin (otoritenin) kendini, istişare etmekten müstağni addedemeyeceğini belirttikten sonra, Kur'an'da gelen mezkur emrin gayeleri hususunda alimlerin şu tadadı yaptıklarını kaydeder:

1- *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)*'in ashabının radıyalahu anhüm kalplerini kazanma (te'lif).

2- Hz. Peygamber'den sonra bu prensibe uyulması.

3- Hakkında vahiy gelmeyen harp, cizye, vesair her çeşit umurda onların reylerini elde etmesi(43).

ASHAB VE İSTİŞARE: Ashab, *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)*'den aldığı derse uyarak istişareye gerekli ehemmiyeti vermiştir. *Hz. Ebu Bekr* Kur'an-ı Kerim'in kitap haline konmasından (44), zekat vermemek için isyan eden bedevilerle savaşa (45) kadar bütün devlet işlerinde istişareye yer verdiği gibi, sağa sola tayin ettiği komutanlara bile istişare ile hareket etmeleri hususunda ta'mimler yollamıştır.(46)

Bu hususta *Hz. Ömer*'in işgal ettiği mevki daha calib-i dikkattir. Hz. Peygamber'in kabr-i şerifleri ile minber arasında "meclisu'l-muhacirîn"in yer aldığını; *Hz. Ali, Hz. Osman, Hz. Zübeyr, Hz. Talha, Hz. Abdurrahman İbnu Avf* radıyallahu anhüm ecmain'in burada devamlı üye oldukları, zuhur eden her meseleyi onlara vazederek onlarla istişare ettiği (47), sorulan suallere sünnete uygun cevabı bulmak için istişarelere başvurduğu (48) rivayetlerde belirtilir. Hicri takvimin konmasıyla sonuçlanan tarih vazıyla ilgili istişare bunların mühimlerinden biridir (49). Onun, istişare meclisine gençleri de alıp, fikirlerini rahatça söylemeleri hususunda teşviklerde bulunduğu da rivayetlerde gelmiştir(50). Hatta onun, askerî komutanların yanına müşavirler tayin ettiği de bilinmektedir.(51)

HZ. PEYGAMBER'İN MÜŞAVİRLERİ: Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)* istişareye son derece ehemmiyet verdiğini belirttikten sonra, şahsî hayatındaki tatbikatı göstermek bakımından, fiilen istişarede bulunduğu bazı şahsiyetleri belirtmede fayda var.

Hemen kaydedelim ki, bu hususta ilk akla gelen kimseler *Hz. Ebu Bekr* ve *Hz. Ömer*'dir. *İbnu Abbas* onları Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'in "iki havarisi ve iki veziri" olarak tavsif eder (52). Resulullah *(aleyissalâtu vesselâm)*'ın devlet işlerinin yürütülmesinde bu iki zata ne kadar ehemmiyet verdiğini: *"Ebu Bekr ve Ömer benim nazarımda, bir baş için göz ve kulak mesabesindedir"* hadisinden anlayabiliriz.(53) Hz. Peygamber bu kulak ve göz gibi kıymetli tuttuğu müşavirlerin görüşlerini ne kadar üstün tuttuğunu, *"Ebu Bekr ve Ömer istişare sırasında bir meselede ittifak edip birleştiler mi asla itiraz etmem"* sözüyle ifade eder (54) Hz. Peygamber'in *"İkinizle beni takviye eden Allah'a hamd olsun"* dediği de rivayetler arasında gelmiştir.(54/2)

Gerçekten de bu iki müsteşar son derece nafiz görüşlü kimselerdir. Onların bu husustaki liyakatlarını ifade eden rivayetler çoktur. Hz. Ömer için oğlu Abdullah: "Ömer'in birşey için: "Zannederim bu şöyle olmalıdır" deyip de onun zannettiği şekilde hasıl olmadığı vaki değildir" der.(55) Yine Abdullah İbnu Ömer'in ifadesiyle ortaya çıkan bir meselede herkes bir görüş beyan ederken Hz. Ömer bir başka görüş beyan edecek

olsa meseleyle alâkalı olarak gelen ayet her seferinde Hz. Ömer'i te'yid etmiştir(56). Nitekim bu durumlarda on beş kadarında Hz. Ömer'den "şöyle olsaydı" diye vaki olan temenniyi takiben, temennisine muvafık ayetler gelmiştir. Tesettür, münafıklara kılınan cenaze namazı, Bedir esirlerine uygulanacak muamele ile alâkalı vahiyler bunlardandır. Hz. Ömer'e vahy-i İlahî'nin muvafakatı olarak bilinen bu hadisler(57) onun ne kadar nafiz ve basiret ve ne kadar berrak bir fıtrat-ı selime sahibi olduğunun ve Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'in: *"Benden sonra bir peygamber gelseydi bu Ömer olurdu"* (58) veya *"Allah hakkı Ömer'in lisanına ve kalbine konmuştur"*(59) iltifatlarının ne kadar doğru olduğunun en güzel delilleridir.

Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'in bu husustaki kapasitesini dile getiren rivayetler de çoktur. Onların burada zikrinden sarf-ı nazar ederek, onun görüşlerindeki isabetlilik derecesini ifade eden Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'in şu hadisini kayıtla yetiniyoruz: "Allah, Ebu Bekir'in (kararlarında) hata yapmasından, semasının fevkinde rahatsız olur"(60).

Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in bu iki zat dışında başka müşavirleri de olmuştur. Az sonra belirtileceği üzere, istişare edilecek mesele kimi veya kimleri alâkadar ediyorsa, kadın-erkek, yaşlı-genç, hatta mü'min-münafık ve müşrik ayırımı yapmadan fikirlerine başvurmuş, lüzumuna inandığı ve fayda mülahaza ettiği herkesle istişarede bulunmuştur.

Bununla beraber, umumiyetle gerek *Ensar* ve gerekse *Muhacirun*'un temsilcileri durumunda olan büyükler, onun sıkça müracaat edip istişare yaptığı kimseleri teşkil etmekte idi. Bu meyanda Hz. Ebu Bekir ve Ömer (radıyallahu anhümâ)'den sonra bilhassa Hz. Osman, Hz. Ali, Talha, Zübeyr, Üseyd İbnu Hudayr, Sa'd İbnu Muaz ve Sa'd İbnu Ubade, Muaz İbnu Cebel vs. sıkça istişare ettiği kimseler arasında zikredilebilir(61).

Münafık ve Müşriklerle İstişare: Burada hususen zikre şayan iki isim *Abdullah İbnu Ubey İbni Selül* ve *Abbas İbnu Abdilmuttalib*'tir. Bunlardan birincisi Medine'deki münafıkların başı olarak birçok ızdıraplara sebep olduğu halde Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)* zaman zaman kendisiyle istişare etmiştir. Bu meyanda *Uhud Savaşı*'nın nerede yapılacağı hususunda icra edilen istişaredeki tutumu ve neticeleri mühimdir(62).

İbnu Abbas'a gelince, *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)* Mekke'de iken, onunla henüz müşrik bulunmasına rağmen, "isabetli rey ve kuvvetli zeka sahibi" olması sebebiyle, hicret gibi en gizli, en kritik bir meselede bile istişare ederek fikrini almıştır.(63)

İSTİŞARE MEVZULARI: *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)*'in ashabıyla yaptığı istişareler gözönüne alınınca bunların çok çeşitli sahalara girdikleri görülür. Çoğunlukla harp ve askerlikle alâkalı iseler de sadece bunlara münhasır değildir. Nitekim namaz vakitlerini duyurma şekli ile alâkalı olan istişare, dinî olduğu gibi, ifk (Hz. Aişe'ye iftira) meselesinde yapılan istişare de tamamen dünyevî ve hatta hususi bir meselenin müşaveresi gibi gözükmektedir. Misallerden gelen bu tenevvü (çeşitli sahalarla ilgili olma) sebebiyle İslam alimleri, istişareye arzedilmesi gereken meseleler hususunda farklı iddialarda bulunurlar. "Bir kısmı harb ve düşmanla alâkalı meselelerde gerekli derken, diğer bir kısmı dünya ve din işlerinde lüzumlu, bir başka grup da, insanları ahkâmın sebepleri ve içtihadın yapılış tarzı hususlarında uyarmak için dinî meselelerde yapılmalıdır" demişlerdir(64).

İSTİŞARE DIŞI MEVZULAR: Dinî mevzuların bile istişare şümulüne girdiği söylenirken, vahyin gelmediği hususlara giren dinî meselelerin kastedildiğini belirtmek gerek. Nitekim Ashab, Hz. Peygamber'in teklifleri geldikçe: "Bu vahiyse diyeceğimiz yok, ama şahsî re'yiniz ise kanaatimiz budur... Şöyle yapılırsa daha iyi olur... Biz bunu kabul edemeyiz.." şeklinde konuşmuşlardır. Şu halde vahiyle tavzih ve tesbit edilen meselelerde vahye ters düşen kanaatler ileri sürmek, münakaşa yapmaya kalkmak mü'minlik edebine aykırıdır, bu hususlarda tam bir teslimiyet gerekmektedir.

Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) Allah'a, ahirete, kadere iman gibi imana müteallik meselelerde münakaşa ve hatta mübahaseyi yasaklamıştır(65). Kısmen mevzumuzun dışına çıkan bu bahse bir örnek kaydedip geçeceğiz: Hz. Ali'nin rivayetine göre, bir gece kendilerine uğrayan *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)*: *"Namaz kılmıyor musunuz?"* diye sorunca *Hz. Ali:* "Ey Allah'ın Resulü, bizim nefislerimiz Allah'ın kudret elindedir. O, bizim (namaza) kalkmamızı dilerse bizi kaldırır (biz de namaz kılarız)" cevabını verir. *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)* kaderle alâkalı bu meselede münakaşaya girmektense cevap bile vermeden geri döner, gider. Ancak, giderken kendi kendine şu ayeti telaffuz ettiğini Hz. Ali işitir: *"İnsanın en çok yaptığı iş tartışmadır"* (66-67).

II. İSTİŞARENİN MEKANİZMASI

İslam'ın istişareye verdiği ehemmiyeti belirttikten sonra, İslamî istişarenin safhalarıyla alâkalı birkaç mühim noktayı açıklayabiliriz:

1- MÜŞAVİRİN DURUMU: İstişarede en mühim hususlardan biri bu-

dur. Sünnette kimlerle istişare edilebileceği hususunda gerek kavlî ve gerekse fiilî hadisler, örnekler bolca varid olmuştur. Buna göre:

A. LİYAKAT: Müsteşar, fikri alınacak hususta akıl, tecrübe ve bilgi yönleriyle liyakatlı olmalıdır. Hadiste: *"Akil olandan fikir alın ki, doğruyu bulasınız.."* (68), "İşini bilmen, akıllı kişiye danışıp sonra da ona uymandır" (69) denir. Alimler, kendini beğenen, tecrübesiz gençle, aklına araz gelmiş yaşlılardan fikir almamayı tavsiye ederler(70).

Liyakatlı ve tecrübeli kimse, güvenilebilir olduğu takdirde müşrik bile olsa fikrine başvurulabileceği hususunda yukarıda zikri geçen Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'in amcası Abbas ile henüz Müslüman olmazdan önce yapmış bulunduğu istişare delil olarak gösterilebilir.

Ahlak kitaplarında kaydedilen: "Müsteşarın fikren gam ve kederden salim olması" şartını da liyakatla alâkalı bir husus olarak değerlendirebiliriz(71).

B. MÛTEMED OLMAK: Fikrine başvurulacak kimsenin liyakattan başka mûtemed olması aranmalıdır. Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)* mükerrer olarak: "Müsteşar güvenilir olmalıdır" der (72). Bir başka hadiste: *"Müsteşar dürüst olmalıdır, bir kimseye bir şey danışılırsa kendisine yapılmasını arzu ettiği şeyi tavsiye etmelidir"* (73) der, böyle hareket etmeyenin davranışını da *"...kardeşine ihanet etmiştir"* diyerek ihanet gibi ağır bir suçla suçlayarak takbih eder(74). Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)* istişarede dürüstlükten ayrılanları kınayan hadislerden birinde de şöyle buyurur: *"Kişi kendisinden fikir danışanlar hakkında hayırhah olduğu müddetçe görüşlerinde isabetli olmaya devam eder. Ancak, danışanı ne zaman aldatmaya kalkarsa Allah da onun fikirlerindeki sıhhati (isabetliliği) kaldırır"* (75)

Dürüstlük Başta Gelir: "Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)* yukarıda kaydettiğimiz bazı hadislerde fikir danışana cevap vermenin bir vecibe olduğunu beyan etmekle beraber, kanaat beyan ederken dürüstlüğün şart olduğunu bilhassa tebarüz ettirir. Müracaat edenle müsteşar arasında mevcut hasmane düşünceler, menfi hisler sebebiyle dürüst olmayacaksa sükut etmesi, konuşmaması gereklidir: *"Müsteşar güvenilir olmalıdır, sorulana dilerse cevap verir, dilerse sükut eder (cevap vermez)(76). Ancak cevap verecekse yapılacak iş kendisi için yapılıyormuşcasına (doğru) cevap versin"* (77). Şu halde mesela Maverdi gibi bazı alimlerimizin: "Bir kimseye dost veya düşman kim müracaat ederse etsin fikrini gizlemede hiçbir özür yoktur" sözünü (78) bu hadisin ruhsatıyla ihtiyatla karşılamak gerekir.

Sorulara doğru cevap vermek hususunda delil olarak, normal durumda kişi hakkında medar-ı bahs edilmesi gıybet sayılabilecek bir açıklamayı, müracat ve sual üzerine yapılmış bulduğumuz şu hadisi gösterebiliriz. *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)*, evlenmek niyetiyle *Ebu Cehm* ve *Muaviye* hakkında kendisine fikir danışan *Fatıma Bintu Kays*'a şu enteresan cevabı verir: *"Ebu Cehm sopasını omuzunda taşır (yani dayak atıcıdır). Muaviye'ye gelince, o da fakir ve malsızdır, sen Üsame İbnu Zeyd ile evlen"* (79).

C. MÜSLÜMAN VE DİNDAR OLMAK: Bazı hadisler, istişare edilecek kimsenin Müslüman ve mütedeyyin olmasını şart koşar: "Kim bir işe girişmek ister de o hususta Müslüman biri ile müşavere ederse Allah onu işlerin en doğrusunda muvaffak kılar" (80).

Ahlak kitaplarına "müttaki, mütedeyyin olmak" şeklinde girmiş olan bu şartın, keza "nasih ve muhib olmak", "sorulan hususta müsteşarın menfaati olmamak" gibi kaydedilen diğer şartlarda da olduğu üzere, esas gayesi yukarıda kaydettiğimiz "güvenilir olmak" şartını gerçekleştirmeye racidir.(81)

D. İLGİLİ OLMAK: Bu vasıf liyakat maddesinde mütalaa edilebilirse de ayrıca ele alınmasında fayda vardır. Aslında ilgi, liyakattan oldukça farklı bir husustur. *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)*'in bir kısım sünnetini, hatıra gelebilecek bazı sualleri böylece daha rahat açıklığa kavuşturabileceğiz. Nitekim *Uhud Seferi* sırasıda, savaş şehrin içinde mi, yoksa dışında mı olmalı? diye müzakere yapılırken münafık Abdullah İbnu Übey İbni Selül'ün fikrinin alınması bu mesele ile olan alâkası sebebiyledir. Zira, üç yüz civarında bir grubun lideri durumunda idi.

Bu cümleden olarak, kadınla istişare meselesi de mevzubahs edilebilir. Zaman zaman, bir kısım kitaplarda mutlak bir ifade ile *"kadınla istişare etmeyin"* (82) şeklindeki tavsiyenin sünnete uymadığını söyleyebiliriz. Zira en azından kadını ilgilendiren meselelerde onunla istişare edilmesi hususunda Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'den çok net "emirler" varid olmuştur: أمِرُوا النِّسَاءَ في أنفُسِهِن yani: *"Kendilerini ilgilendiren hususta kadınlarla istişare edin"* (82, a) *"Kızları hususunda kadınlarla istişare edin." (83) "Bakire kızla, (evlendirmezden önce) babası müşavere etmelidir"* (84) *"Dul kadın, kendisiyle istişare edilmeden evlendirilmemeli, bakire kız da izni alınmadan nikahlanmamalı..."* (84, a) gibi.

Evlenme gibi şahsını alâkadar eden bir mevzuda fikrinin alınması ve ona uyulması kesinlikle ifade edilir ve hatta "kızın arzusunun hilafına

yapılan nikahın bizzat Resulullah tarafından iptal edilmesi" (85) vak'asına dayanan "cumhur" bu çeşit nikahın batıl olduğuna hükmeder(86).

Şüphesiz bir erkek, kadını veya kızı ile sadece evlenme meselesinde "istişare etmekle" kayıtlı değildir. Bu hususu te'yid eden bir rivayette: "Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)* kadınlarla bile istişare eder, onların beyan ettikleri görüşleriyle amel ederdi" denmektedir.(87) Bunun aksini ifade eden rivayete rastlamadık. Tirmizi'de "kızıl rüzgâr"la alâkalı hadiste geçen *"kişi annesine bakmaz, kadınına itaat eder"* cümlesinde kınanan husus, kadınla yapılan istişare değil, annenin ihmal edilmesidir. Nitekim aynı hadiste *"...babasına bakmaz, arkadaşına rağbet gösterir"* denmektedir.(88)

Kadınla istişare meselesindeki tereddüdü izale edecek iki örneği Hz. Ömer'den kaydedebiliriz. Birincisi, umumiyetle bilinen bir vak'adır. *Hz. Ömer* bir cuma hutbesi sırasında, evlenmelerde kadınlara verilecek olan mihir için bir tahdid getirerek mübalağaya kaçılmasını önlemek istediği zaman cemaatte bulunan bir kadının, bizzat Kur'an'dan okuduğu ayetle bu kararın yanlışlığını hatırlatması üzerine *Hz. Ömer:* "Bir kadın isabet, bir erkek hata etti. Bir emîr (lider) cedelleşti ve cedeli kaybetti" diyerek kendi iddiasından rücu edip kadının görüşüne uyar(89).

İkinci misalimiz mevzumuz açısından daha dikkat çekicidir. Bir gece teftişinde Hz. Ömer, kocası cihad için askere gitmiş olan bir kadının "bekârlıktan yakındığını" işitince, kızı Hafsa'ya (ve kadınlardan tecrübeli olanlara) (90) müracaat ederek: "Kızım, (söyle bakalım) bir kadın kocasından ne kadar müddet ayrı kalmaya tahammül edebilir?" diye sorar ve onun verdiği cevaba dayanarak askerlik müddetini altı ay olarak tahdid eder.(91)

Şu halde, kadını ilgilendiren şahsî, ailevî meselelerde fikri alınacağı gibi, ihtisasına giren meselelerde de fikri alınabilecektir. Zaten liyakat ve ilgisi olmayan hususlarda erkek de olsa kendisiyle istişare tavsiye edilmemiştir. Öyle ise, *"kadınla istişare etmeyin"* mealindeki mutlak tavsiyeler menşeini sünnetten almazlar, bazı ciddi kitaplarda (92) tasrih edildiği üzere "hükema" sözüdür. Ne var ki, dinî kitaplarımıza girmiş bulunan -darb-ı mesel, israiliyat, etibba ve hükema sözü nevinden- her şey, halk tarafından zamanla dinin kendisi zannedilerek, hadisle, Kur'an'la iltibas edilmiştir.

2. İSTİŞARENİN ŞEKLİ: İslamî istişarede müşavirlerin durumunu belirttikten sonra istişarenin cereyan tarzına da temas etmek isteriz. Burada karşımıza farklı şekiller çıkmaktadır:

a. Doğrudan Re'ye Müracat: Karara bağlanacak bir mesele zuhur edince salahiyetli veya ilgili kimselere başvurarak fikirlerinin alınması demektir. Bunun misali *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)*'in hayatında çoktur. Bedir'de harbe karar vermek (93), Bedir Harbi'nden sonra da elde edilen esir ve ganimetler mevzuunda takip edilecek tutum için (94), Hendek Harbi'nin hazırlık şekli için (95) yapılan istişareler umumiyetle bilinen örneklerdir.

Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) bu durumda beyan edilen görüşlerden en uygununu ihtiyar ederdi.

b. Liyakatlinin Müdahalesi: Bazı durumlarda Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'in şahsî müracaatı varid olmadan, ortaya çıkmış mesele ile alâkalı olarak hariçten müdahale vakaları olmuştur. Bu müdahaleler "liyakatli ağız"dan geldiği veya "makul" bulunduğu takdirde daima hüsn-ü kabul görmüştür. Bununla alâkalı örnekler de çoktur. Bu ikna edici örnekler *Hubab İbnu'l-Münzir* ile alâkalı olanlarıdır. Bedir Savaşı'na karar verildikten sonra *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)* ordunun savaş vaziyeti alacağı yeri tayin ederek yerleşme emrini vermişti ki, Hubab huzura çıkarak harp mevziini seçme işini vahyin irşadı ile değil de kendi re'yi ile yaptı ise buranın uygun olmadığını Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'e söyledi. *Hz. Peygamber* de: *"Hayır, vahiy değil kendi reyimle seçmiş idim"* der. Hubab'ın fikrine uygun olarak yeniden yerleşim yapılır. (96) *Aynı Hubab*'ın gerek Hayber (97), gerek Taif (98) seferleri sırasında, gerekse Benu Nadr ve Benu Kureyza gazvelerinde (99) Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)* tarafından, her seferinde kabul edilen benzer tekliflerine rastlıyoruz.

Fetih günü Mekke'nin haramiyetini ilan eden Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'in bu meyanda *"otlarını yolmanın da harama dahil olduğunu"* söylemesi üzerine amcası Abbas tarafından izhir denen ve günlük hayatta muhtaç olunan bir otun bu yasaktan hariç tutulması için yapılan talebin kabul edilmesi (100) şarap yapılan (101), eşek eti pişirilen kapların kırılması için verdiği emre "kırmayıp yıkandıktan sonra kullanılması" (102) için yapılan teklifin kabul edilmesi gibi örnekler Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'in çok farklı mevzularda muhataplarını dinleyip, görüşlerini değerlendirdiğini gösterir.

c. Yersiz Teklif: Şunu da belirtelim ki, münhasıran dini alâkadar eden meselelerde vaki olan telkin ve tavsiyeleri *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)* ciddiye almamıştır. Nitekim O'nun kadın-erkek, yaşlı-genç herkese, her hususta düşünce ve kanaatlarını serbestçe söyleme hu-

susundaki cesaret verdiren müsamahakâr davranışı sebebiyle, bazı kimselerin, zaman zaman "yersiz" ve "densiz" diyebileceğimiz davranışları ve teklifleri de olmuştur. Bunlardan biri, bir yolculuk sırasında vaki olur: Akşam vakti girince Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)* orucunu açmak için su ister. Bunun üzerine muhatabı emri hemen yerine getireceği yerde: *"Biraz daha bekleyin, ortalık kararsın"* karşılığında bulunur. Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*, her seferinde aynı şekilde mukabelede bulunan muhatabının -ki Bilal-i Habeşî'dir- (103) mütalaasını nazar-ı dikkate almaksızın emrini üç defa tekrar ederek orucunu açtıktan sonra, iftar vaktiyle alâkalı açıklamada bulunur (104).

İkinci bir misal, hacc menasikinin talimi sırasında meydana gelir. Peygamberimiz (aleyhisselam) hacc esnasında Zilhicce'nin dördüncü (veya beşinci) günü beraberinde kurbanlıklarını getirmeyenlere, ihramdan çıkmalarını emretmişti. Sahabeler, *"ihramdan çıkmak için vaktin henüz gelmediğine"* hükmederek bu emri tatbik etmek istemiyorlardı (105). Resulullah *(aleyissalâtu vesselâm)* bu tutum karşısında o kadar öfkelenmişti ki, Hz. Aişe'nin yanına döndüğü zaman öfkesi hala yüzünden okunuyordu"(106)

Gerek iftar vakti, gerek ihramdan çıkma günü gibi, tamamen dinî hususlarda, dünyada Hz. Peygamer'den başka kim daha liyakatlı ve selahiyetli olabilirdi ki, bu çeşitten itiraz ve teklifleri ciddiye alsın?

d. Saygısız Müdahale: Her ne kadar normal istişare çerçevesinde mütalaa edilmesi zor da olsa, istişare mevzuu ele alındığı zaman temas edilmesinde fayda mülahaza edilecek bir husus da *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)*'in "saygısızca" diye tavsif edeceğimiz bazı itiraz ve müdahaleler karşısındaki tutumudur. Zira insanlar arasında bir kısım ölçüsüz ve saygısız davranışlara sapan kimseler her zaman mevcuttur. Bunlar karşısında *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)*'in davranışını ibret almamız için bilmekte fayda vardır. Kısaca "sabır" ve "müsamaha" olarak tavsif edeceğimiz bu sünneti sergileyen bir iki misal kaydedeceğiz:

Birinci misalimiz, *Abdullah İbnu Zi'l-Huvaysira* denen bir Temimlinin davranışıdır. Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)* Huneyn'de elde edilen ganimeti (veya Hz. Ali'nin Yemen'den (107) göndermiş bulunduğu sadaka malını) (108) dağıtırken ortaya atılarak: "Ey Muhammed Allah'tan kork, adil ol, bu taksim Allah'ın rızası aranmayan bir taksim oldu" der. Bu söze fena halde öfkelenen Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)* ona şu cevabı verir: *"Eğer ben de asi isem, kim O'na muti olabilir? Yer, gök ve insanlar içerisinden Allah, beni seçip itimad eder de siz etmez mi-*

siniz?" Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'in son derece üzüldüğünü gören Ashab'tan bazıları bu saygısızı şiddetli bir şekilde cezalandırmak, hatta öldürmek için izin isterlerse de Resulullah *(aleyissalâtu vesselâm)*: *"Ben müşriklerin "Muhammed arkadaşlarını öldürüyor"* demelerini istemem" diyerek hiçbirisine müsaade etmez(109).

Bir başka vak'a, *Hz. Zübeyr* ile Medineli arasında çıkan su ihtilafının halli sırasında meydana gelir. Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)* ihtilafı: *"Ey Zübeyr (madem su, komşuna senin tarlandan geçiyor) tarlanı önce sen sula, sonra da suyu komşuna sal"* diye hükme bağlamıştı. Karardan memnun olmayan Medineli: "Ya Resulallah sen kararı Zübeyr lehine verdin, çünkü o senin halaoğlundur" diye itiraz eder(110). Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'i yüzü renklenecek kadar öfkelendiren bu ölçüsüz itiraz üzerine gelen bir vahiy bu çeşitten zuhur edecek durumları şiddetle kınar: ***"Onlar senin hükümlerini içlerinden gelen hoşlukla karşılamadıkları müddetçe mü'min değillerdir"*** (111)

Keza, zina suçunu işleyen kadınların cezalandırılabilmesi için dört şahit getirilmesini emreden ayetin (112) nüzulü vesilesiyle vaki bir sual üzerine Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'in, karısı ile yabancı bir erkek yakalayan kimsenin zanileri öldüremeyeceğini, dört şahitle mahkemeye müracat edebileceğini beyan etmesi üzerine, Sa'd İbnu Ubade' nin: "Ey Allah'ın Resulü, hüküm böyle mi? (113) Yani ben karımla bir yabancıyı yakalayıp da dört şahid bulup gelinceye kadar dokunmayacağım ha?" sorusuna Hz. Peygamber: "Evet hüküm böyledir" demesi üzerine Sa'd itiraz ederek: "Hayır, seni hak ile gönderen Zat-ı Zülcelal'e kasem olsun böyle birini görürsem hemen kılıcımla kellesini uçururum" der. Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)* İlahî hükme karşı gelmeyi ifade eden bu ani feverana karşı: "Ey Ensar, ey Medineliler, efendiniz Sa'd'ın ne dediğini işitiyorsunuz. Evet Sa'd kıskançtır, ben ondan daha kıskancım, Allah ise benden daha kıskançtır" (114) cevabını verir. Cemaatten Sa'd'ın kıskançlığını te'yid eden bazı konuşmalardan sonra olacak, biraz yatışan Sa'd özür dileyerek şöyle der: "Ey Allah'ın Resulü, bu (söylediğiniz) haktır ve Rabb Teala'nın indinden gelmiştir. Fakat ben (ilk defa duyunca işte böyle bir) tuhaf oldum" der(115).

Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in büyük bir sabır ve müsamaha ile karşıladığı feveranlar zaman zaman Hz. Ömer'den gelmiştir. Bunlar meyanında, bilhassa Hudeybiye Sulhü üzerine vaki olan itiraz kayda değdiği için az sonra etraflıca temas edeceğiz.

Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in sert, haşin ve bazan renci-

de edici çıkışlara sabır, sükut, mülayemet ve mümkün mertebe güler yüzle mukabele edişi, etrafındaki insanların dağılmalarını önlemeye raci idi. Bu davranışın O'nun başarısındaki büyük rolünü bizzat Kur'an-ı Kerim te'yid etmektedir. Nitekim yukarıda kısmî olarak kaydetmiş olduğumuz Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'e müşavere etmeyi emreden ayet şöyle der: **"O vakit sen Allah'tan bir rahmet olarak onlara yumuşak davrandın. Eğer (bilfarz) kaba, katı yürekli olsaydın onlar etrafından herhalde dağılıp gitmişlerdi bile. Artık onları bağışla (Allah'tan da) günahlarının affını iste, iş hususunda onlarla müşavere et"** (116).

Dilimizdeki "insanın yere bakanı ile suyun duru akanından kork" sözü de, Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'in sert ve hatta saygısızca itirazlara cesaret veren müsamahalı davranışındaki hikmet ve maslahatı anlamaya yardımcı olabilir. İnsanlar muhalefetlerini ifade edemezlerse bir kısım gizli telakkilerin gelişmesinden ve beklenmedik zamanlarda tehlikeli patlamalar halinde ortaya çıkmasından korkulmalıdır.

3- KARARIN ALINMASI: İstişarenin mühim bir safhası, müzakere edilen mevzu üzerine değişik görüşler serdedildikten sonra kararın alınması safhasıdır. Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'in sünnetinde bunun çeşitli şekillerde yapıldığı görülür:

1- Ekseriyetin Re'yi: Uhud Harbi için yapılan istişarede karar böyle alınmıştır. Başta Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)* olmak üzere yaşlılar düşmanın şehir içinde karşılanması fikrinde idiler. Ancak, çoğunluğu teşkil eden gençler bunu tezlil edici bularak erkekçe meydanda savaşmayı istiyorlar ve bunda ısrar ediyorlardı. Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*: "Öyleyse siz bilirsiniz" diyerek kabul etti(117).

2- Görüşlerden birinin ihtiyarı: "Bazı durumlarda Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)* beyan edilen görüşlerden birini oylamaya başvurmadan, şahsen tercih etmiştir: Bedir esirlerine yapılacak muamelede öyle olmuştur.

3- Kararı Tehir Etmek: Ortaya atılan görüşlerden hiçbirini kabul etmeksizin, durumun tavzihini zamana bırakma şekli de olmuştur. Namaz vaktini duyurmak için benimsenecek vasıta mevzuunda bu tarz uygulanmıştır. Sahabelerden bazısı çan çalmayı, bazısı ateş yakmayı, bazısı da boru öttürmeyi teklif ediyordu. *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)* hiçbirini uygun bulmayarak kararı tehir etti. Ertesi gün Abdullah İbnu Zeyd'in rüyada ezberlemiş olduğu bugünkü ezan şekli benimsendi(118).

4- İcbarî Karar: Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'in hayatında, az da olsa müşavirlerin rağmına re'sen alınmış olan karara da rastlanır. Bunun en iyi misali Hudeybiye Anlaşması'dır. İstikbale matuf stratejik hedef ve gayelerini, zahirî ve peşin görüntüsü sebebiyle anlamayarak "tezlil edici" bulan "Ashab-ı Resul"ün hemen hemen tamamı (119) sulhtan memnun değildir. Öyle bir anlaşma yapmaktansa erkekçe savaşmak istiyorlardı, bu sulh ise zilleti kabullenmek gibi bir şeydi. Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)* anlaşmanın mündemiç bulunduğu maslahat ve mes'ut neticeleri o anda açıklamayı mahzurlu telakki ettiğinden olacak, bu sulhla alakalı ikna edici konuşma yapmaktansa, bu hususta sükutu ihtiyar edip, daha önce gerçekleşen vaadleri hatırlatarak bunda da hayır olduğu hususunda etrafındakileri iknaya çalışıyordu(120).

Hülasa, *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)* Hudeybiye'de peygamberlik otoritesine dayanarak itirazları susturdu ve bu anlaşmayı kabul ettirdi. Hz. Ömer'le, Hz. Peygamber arasında geçen konuşma hem Ashab'taki memnuniyetsizliğin, hem de Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'in ısrarındaki kararlılığın derecesini kavramak için kayda değer:

"Ey Alla'ın Resulü biz hak üzere onlar da batıl üzere değiller mi?

"Şüphesiz öyle."

"Bizim ölülerimiz cennetlik, onlarınki cehennemlik değil mi?"

"Şüphesiz öyle."

"Öyleyse niye dinimizde bu zilleti kabulleniyoruz? Allah bizimle onlar arasında (savaşla belirlenecek) hükmünü vermezden önce geri mi döneceğiz? (Olmaz böyle şey)!"

"Ey Hattab'ın oğlu, ben Allah'ın elçisiyim (ve O'nun emrine muhalif de değilim) (121) ve Allah da ebediyyen bizi terketmeyecektir."

Hz. Ömer bundan sonra *Hz. Ebu Bekr*'in yanına giderek Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'e söylediklerini ona da tekrar eder. Hz. Ebu Bekr de: "(Onun emrine uy, zira şehadet ederim ki)(122) O, Allah'ın Resulüdür ve Allah O'nu ebediyyen terketmeyecektir" cevabını verir. Arkadan Fetih suresi iner, Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)* sureyi baştan sona Hz. Ömer'e okur. Hz. Ömer, "Yani bu bir fetih mi?" diyerek hâlâ devam eden üzüntü ve endişesini dile getirir(123).

Isrardaki hatasını bilahare anlayarak keffareti için yıl orucu tutup, köleler azad edecek olan Hz. Ömer başta olmak üzere, *Hz. Ebu Bekir* ve diğer pekçok sahabe ittifakla Hudeybiye Sulhü'nün "İslam'ın en büyük zaferi olduğunu" ifade edeceklerdir(124).

Hülasa istişare sonunda kararın alınmasında yegâne prensip, bugünkü Batı parlamenter sisteminde cari olan parmak usulü değildir. Son söz nazar-ı âmm, bilgi ve vukufiyeti başkalarına nazaran daha geniş olan esas mes'ul kişinindir, yani Hz. Peygamber'indir.

4- ŞAHSÎ KANAATINDA DİRENMEMEK: Sünnette gelen mühim müşavere örnekleri tetkik edilirse *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)*'in müzakereye sunduğu meselelerde şahsî kanaatlerinin benimsenmesi için, *Hudeybiye Sulhü* hariç, çok ısrar etmediği görülür. Bedir'de seçmiş olduğu ilk savaş mevziini, Hubab'dan gelen teklif üzerine terkettiği gibi, *Uhud Savaşı*'nın Medine'nin içinde yapılması istikametindeki kanaatine rağmen gençlerin çoğunlukla "şehrin dışında" olmasını istemeleri üzerine de dışarı çıkmayı kabul etmiştir.

Bir başka ikna edici misal *Hendek Savaşı* sırasında, imza safhasında bozulan bir anlaşmadır. *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)* savaşın uzaması ve şehirde sıkıntının artması üzerine düşman cepheyi dağıtmak düşüncesiyle, bazı bedevi gruplarla cepheyi terketmeleri mukabilinde Medine hurma mahsulünden belli bir yüzdenin kendilerine verilmesi esasına dayanan bir anlaşma yapmak üzereydi. Mutabakat hasıl olan anlaşmaya Medineli liderlerin: "Ey Allah'ın Resulü, bu, itaat etmemiz gereken bir vahiy değil de şahsî re'yin ise hayır...Onlar şimdiye kadar bizim hurmalarımızdan da parayla satın alarak veya ikramımız olarak yediler, bu ise bir zillettir. Allah seninle bize hidayet verdi, şerefimizi artırdı bunu kabul etmeyiz..." derler. Bunun üzerine Hz. Peygamer *(aleyissalâtu vesselâm) "Bu İlahî bir emir değildir, şahsî fikrimdir, size arzettim"* diyerek fikrinden vazgeçer ve mutabakat imza safhasında bozulur. Raviler, Hz. Peygamber'in bu itiraz karşısında üzüntü değil "memnuniyet" izhar ettiğini kaydederler (125).

Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)* fitne alâmetleri meyanında *"rey sahibinin kendi reyini beğenmesi"*ni de zikretmek suretiyle (126) istişare meselesinde mühim bir prensibe dikkat çekmiş oluyor.

5- MÜŞAVİRLERİ GÜCENDİRMEMEK: İstişare mevzuunda mühim bir husus da farklı ve bazan da birbirine zıd fikirlerin ortaya atılması sırasında liderin alacağı tavırdır. Zira fikirlerden birinin kabulü, diğerlerinin reddi demek olacağından buradaki farklı bir kabul veya red şekli, reddedilen fikir mensuplarını gücendirip yersiz bir muhalefete sevkedebilir.

Bu endişeyi *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)*'in hayatında bariz bir şekilde görmekteyiz. Nitekim, Bedir esirlerine yapılacak muamele hususunda cereyan eden istişare sırasında müşavirlerden gelen farklı

görüşleri teker teker dinlendikten sonra, bunlardan sadece Ebu Bekir'in görüşünü muvafık bulsa da diğerlerine de iltifat eder: "Ey Ebu Bekr senin misalin Hz. İbrahim'e benziyor. O, Allah'a kavmi hakkında şöyle demişti: **"Rabbim bana uyanlar bendendir, uymayanlara gelince, sen af ve mağfiret edicisin"** (127). "Ey Ömer senin de misalin Hz. Nuh gibidir. O, kavmi için şöyle demişti: **"Rabbim! Yeryüzünde kâfirlerden tek canlı bırakma"** (128).

*Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) Hz. Ebu Bekir'i Hz İsa'*ya (129), Hz. Ömer'i Hz. Musa'ya (130) benzetmeye devam ederek onların fikirlerine muvafık gelen ayetleri okur ve her ikisini de fikirleri sebebiyle doğrular, takdir eder (131).

Burada kaydı gereken bir durum Hz. Ömer'le alâkalı olarak rivayet edilmektedir. O da, istişare sırasında herkesin re'yini serbestçe söylemesi, rahatça münakaşa edilmesi, ileri sürülen fikirlerdeki farklılıklar sebebiyle müşavirlerin birbirine gücenmemesi gereğidir. Said İbnu'l-Müseyyeb der ki: "Ömer İbnu'l-Hattab ve Osman İbni Affan aralarındaki bir mesele için öyle bir nizaya girerlerdi ki, onları seyreden birisi: "Artık bunlar bir daha biraraya gelmezler derdi. Ancak, en güzel ve en tatlı bir şekilde ayrılırlardı" (132).

6- TATBİKAT SIRASINDA AZİM: İstişarede karar alındıktan sonra tatbikat sırasında tereddüde yer vermemek İslamî istişarenin mühim bir vasfıdır. Bunun üzerine hassasiyetle ve ısrarla durulur. Karar safhasından sonra tereddüd ve çekingenlik kesin bir dille reddedilir. Bizzat Kur'an-ı Kerim'de istişarenin emredildiği ayette istişarenin bu vasfı da belirtilir. Ayet şöyle: **"...iş hususunda onlarla müşavere et. Bir kere de azmettin mi artık Allah'a güvenip dayan. Çünkü Allah, kendine güvenip dayananları sever"** (133)

Uhud Harbi için gençlerin reyine uyularak şehir dışına çıkmaya karar verilip hazırlığa başlandıktan sonra bazı yaşlıların uyarısı sonucu gençler fikirlerinden caymışlardı, düşmanla şehir içinde karşılaşmayı kabullenmişlerdi. Zırhını giymiş bulunan *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)*'e yeni gelişme intikal ettirilince, bu tereddüdü: "Bir peygamber giydiği zırhı savaşmadan çıkarmaz. Emrettiğim hususlara iyi bakın ve onlara uyun... Sabrettiğiniz takdirde zafer sizindir" diyerek reddeder.(134)

Burada şu noktanın da belirtilmesinde fayda var: İstişare edilerek bir fikir benimsendikten sonra onun başarı veya başarısızlığına terettüp edecek mesuliyet sadece bu fikri teklif edene düşmez. Sorumluluk ortaktır. Nitekim Uhud Savaşı başarısızlıkla sona erince, Hz. Peygamber

(aleyissalâtu vesselâm)'in "harbi şehrin dışında yapalım" diyen gençlere herhangi bir ayıplamada bulunduğunu görmüyoruz.

BATI DEMOKRASİSİ:

1) DEMOKRASİNİN TENKİDİ: İslam'daki şûra ile Batı demokrasisini birbirine iltibas edenlere, içine düştükleri yanlışlığı göstermek için, demokrasiye bizzat Batılılar tarafından yöneltilen bazı tenkidleri hatırlatmada fayda umuyoruz.[16]

René Guénon, Modern Dünyanın Bunalımı (La Crise du Monde Moderne) adlı eserinin altıncı bölümünde insanların Batı'da, birkısım telkin ve sahte fikirlerle teshir edilip aldatıldığını belirttikten sonra en ziyade laf kalabalığına getirilerek kitleleri aldatma vesilesi yapılan "demokrasi"ye sözü getirerek hülasaten şunları söyler:

"Eğer "demokrasi", halkın kendi kendini idaresi şeklinde tarif edilirse, ortada gerçek bir imkânsızlık, fiiliyatta basit bir varlığı dahi görülmeyen bir şey kabul edilmiş olmaktadır. Bu şey sadece bizim zamanımızda değil, başka hiçbir devirde de vaki olmamıştır. Kelimeler bizi aldatmamalıdır. Esasen aynı adamların hem idare eden, hem de idare edilen kimseler olacağını kabul etmek aklen mütenakız bir düşünce olur. Zira Aristo mantığına göre, aynı bir varlık aynı zaman ve şartlarda bilfiil ve bilkuvve halinde olamaz. Halkın kendi kendini idare ettiğine dair boş hayalin kafalarda yer etmesi içindir ki "halk oyu" mefhumu icad edilmiştir. Bu icada göre, kanunu yapan şeyin ekseriyetin efkarı oduğu farzedilmektedir. Fakat burada gözden kaçan husus, efkâr-ı umumiyenin çok basit ve kolay bir şekilde yönlendirildiği ve şekillendirildiğidir. Her zaman, uygun telkinlerle önceden tesbit edilen şu veya bu istikamete onun tevcihi mümkündür. Biz şimdi efkar-ı umumiye tekvin etmek (kamuoyu oluşturmak) tabirini kim uydurdu bilemiyoruz, fakat bu, tam bir gerçeği ifade ediyor. Ancak şurası da muhakkak ki, görünürdeki idareciler efkar-ı umumiyeyi tekvin etmek için lüzumlu olan vasıtalara her zaman sahip değiller."

Herhangi bir meselede fikrini beyan etmeye çağrılan halk içerisinden ezici çoğunluğu meseleyi anlamayacak kimselerin teşkil ettiğini, anlayanların sayıca çok az kaldıklarını ve binaenaleyh o meselenin kanunlaşmasında anlamayanların, liyakatsizlerin rol oynadığını böylece kanunların meseleye vakıf olmayan kimselerce çıkarıldığını belirten Gué-

16- Bu mevzuun etraflı olarak tahlilini görmek isteyenlere İslam Işığında Anarşi kitabımızın beşinci bölümünü (Batıda Anarşinin Doğuşu Sebepleri, Neticeleri) tavsiye ederiz (2. baskı, Cihan Yayınevi, İstanbul 1984).

non: "Kanunu, ekseriyetin yapması gerektiği" fikrinin eşyanın tabiatı icabı fiiliyatta tamamen nazariyatta kalıp hiçbir tatbikî duruma tekabül etmemekten başka, temelden hatalı olduğunu söyler ve şöyle devam eder: "Bu fikrin en zahir kusuru az yukarda belirttiğimiz husustur, yani "ekseriyetin re'yi liyakatsizliğin ifadesidir ve bu da haddizatında zeka noksanlığından veya sırf cehaletten ileri gelir. Bu hususun daha iyi anlaşılması için "kitle psikolojisi" ile alâkalı bazı tesbitlerden istimdad edebiliriz: umumiyetle bilinen bir duruma göre, "bir kalabalık içerisinde nihai efkar, kalabalığı teşkil eden fertler tarafından ileri sürülen fikirlerden, vasat seviyede olanlara göre bile değil, en aşağı seviyede olan fikirlere göre teşekkül etmektedir."

Guénon devamla, modern hükümetlerin ısrarla üzerinde durup, kendi meşruiyetlerinin yegâne kaynağı kabul ettikleri bu "en büyük çoğunluğun kanunu" prensibinin mahiyetçe ne olduğunu belirtmeye geçer ve şöyle der: "Bu sadece ve sadece maddenin ve ezici kuvvetin kanunudur. Öyle bir kanun ki, onu esas alarak ağırlığıyla sürüklenen bir kitle, güzergâhında rastladığı her şeyi ezer geçer. İşte bu noktadadır ki "demokratik" telakki ile "materyalist" telakki arasındaki telâki (ittisal, birleşme) noktası ortaya çıkar. Bu telâkiyi hal-i hazır zihniyete samimiyetle bağlayan şey de bu husustur. Bir başka ifadeyle bu, normal, tabii nizamın alt üst edilmesidir. Zira bu, çokluğun, çokluğu sebebiyle üstünlüğünü ilan etmektir, işte böylesi bir üstünlük sadece ve sadece madde dünyasında mevcuttur. Tersine, manevî âlemde, daha umumi olarak cihanşümul nizamda ise hiyerarşinin zirvesini birlik ve vahdet tutar. Zira vahdet, bütün çokluğun kendisinden çıktığı aslî prensiptir. Fakat, bu prensip bir kere inkâr edildi veya nazardan kaçtı mı artık geriye , kendini bizzat maddeye rabteden kesret-i mahz (sırf çokluk) kalır" (135).

Aslî vasfı azınlığı çoğunluğa, keyfiyeti kemmiyete ve binnetice havassı avama (yani seçkin zümreyi halk tabakasına) kurban etmek(136) olarak vasıflandırılan demokrasinin eşyanın tabiatına zıd olan ve "hiçbir devirde fiilî hayatta tatbikat bulamamış bir vehim ve hayal" ithamını yenmesine sebep olan yapısı sebebiyledir ki, bugün, her şeye rağmen demokrasiye hararetle taraftar olanlar tarafından belirtilen bir başka endişe mevzubahs olmuştur: TEKNOKRASİ. Zahirde demokrasi olsa bile fiiliyatta meselelere ve icraata yön veren, hakim olan o meselelerden anlayan -ve halkın temsilcisi olmaksızın iş yapan- mütehassıs şahıslardır, teknik ekiptir.

Demokrasinin bu noktadaki zaafı şöyle ifade edilmiştir: "(İcraatta bir bakanlık müdürü, bugün, astığı astık kestiği kestik, mesuliyetsiz bir

müstebittir, milleti temsil eden bir meb'ustan hatta bizzat bakandan çok daha güçlüdür. Zira bu, siyasî dalgalanmalarla onlar gibi değişmez. Ve bu, üstelik teknik bir maharete de sahiptir ve öbürlerinin çoğu zaman mahrum bulundukları siyasî cambazlıklara da alışmıştır. Demokrasi bu durumda TEKNOKRASİ girdabında batma tehlikesiyle başbaşadır"(137)

Diğer bazı alimler, devrimizde teknolojinin, *"ani karar verme"*ye daha da ehemmiyet kazandırdığını, bu işte, acemi temsilcilerden ziyade, *"mütehassıs teknisyenler"*in maharet ve selahiyet sahibi olduğunu belirterek, en ziyade demokrat bilinen Amerika Birleşik Devletleri'nde bile parlamenterlerin, fiilen ortadan kaldırılmamakla birlikte, sessizce hükümsüz hale getirildiklerini ifade ederler.(138)

Halk iradesinin gerçek manada hakimiyetine mani olan başka "baskı grupları" da vardır. Bunlardan birkısmı gizlidir, birkısmı açık. Açık olanlara ticarî, iktisadî teşekküller, meslekî cemiyetler (barolar, sendikalar, işverenler, emekliler vs. vs. cemiyetleri gibi) hususi menfaat gurupları misal olarak zikredilebilir. Bunlar "çoğu kere hükümete baskın çıkarlar" ve "kanun yapıcının iradesini kırarlar" (139).

Hemen belirtelim ki, burada gayemiz demokrasi hakkında lehte veya aleyhte bir kısım nazariyeleri açıklamak değildir. Ancak, Batı'nın uzun asırlar boyunca çetin mücadelelerle elde ettiği ve zamanımızın en müstebit idarelerini bile "demokratik" vasfına hararetle sahip çıkmaya sevkedecek kadar fevkalâde bir revaç ve teshir gücü kazanmış bulunan demokratik idarelere rağmen Batılı cemiyetlerde bunu da reddedici anarşist görüşlerin çıkış sebebini belirtmeye çalışıyoruz.

Demokrasinin bütün güç ve haşmetiyle ehemmiyetinin avamdan havassa her tabakaya mensup kimseler nazarında muhafaza etmeye devam ettiği Türkiyemizde Batı dünyasında demokrasiyi de reddedip, bundan daha iyidir diye anarşiyi talep eden insanların ve hem de feylesofların varlığını anlamak bu çeşitten izahlar olmaksızın zordur. Üstelik, hal-i hazır Batılı sistemlerin en iyisi olarak benimsediğimiz ve elimizden gittiği takdirde hasıl olan boşluğu hangi felaketin dolduracağını kestiremeyeceğimiz demokrasimizin müessir şekilde muhafaza edilmesi de onun kusurlarını bilmemizi gerektiriyor.

DEMOKRASİNİN SONU ANARŞİDİR: Yeri gelmişken şunu da belirtmemiz gerekir: Siyasî tarih araştırıcıları, demokrasinin en eski yurdu sayılan kadim Yunanistan'dan zamanımıza kadar cereyan eden hadiseleri değerlendirince -her seferinde muttarıd ve kesin olmamakla beraber- umumiyet itibariyle demokratik idarelerin peşini anarşinin takip ettiğini, anarşinin yerini kan ve diktatör idarelere bıraktığını müşahede etmişlerdir.

Bazan da demokrasinin sosyalizme (ki anarşizm ile kardeş sayılacak kadar benzerlikler arzettiğini daha önce belirttik), komünizme zemin hazırladığı ifade edilir. (141) Mesela Hitler, kendisine has kaba üslubuyla şöyle der: "...Günümüz Avrupasında tatbik edilen şekliyle demokrasi, Marksizmin öncüsüdür. Birinci olmaksızın ikincinin gelmesi aklın alacağı şey değildir. Demokrasi, beynelmilel Marksizm ve basının mikroplarının gelişip yayılabildiği yegâne uygun ortamdır. Demokrasi, parlamenterizmi getirmek suretiyle yaratıcı ateşi söndüren necaset ve alevden bir piç hasıl etmiştir"(142)

Evet, umumi görüş bu noktada düğümlenmektedir: "Anarşi (demokrasinin icabı olan) liberalizmin tabiatına bağlı tezadların bir ürünüdür, birbirine benzese de aralarında ayrılıklar bulunan birçok doktrinlerden doğmuştur" (143). Burada kastedilen farklı doktrinlerin eskiye aksülamel olarak ileri sürülen ve içtimâî hayatın muhtelif ihtiyaçlarını kapatan içtimâî müesseselerle alâkalı görüşler olduğunu hatırlatmaya lüzum yok kanaatindeyiz.

2) İSLAM'DA KANUN KOYMA MEKANİZMASI: Demokrasi ile şurayı ayıran temel noktalardan biri bunlara tanınan yetkinin çerçevesinde kendini gösterir: Demokrasi. Guénon'un da açıkladığı üzere, çoğunluk adına iddiasıyla, hakim (teknotrat) zümrenin -bu zümre üzerinde hakimiyet kurmuş görünür-görünmez baskı güçlerinin tesiriyle- her çeşit kanunu yapma oyunudur. Şu veya bu kanunu yapamaz diye bir sınır yoktur. İslam'da ise kanun koyma işi iktidarda olanlara tanınan bir hak değildir. Bu, farklı bir mekanizmadır. Şöyle ki:

1- Temel hakların korunmasına yönelik bir kısım kanunlar var ki, bunlar Kur'an ve *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)* tarafından tesbit edilmiştir; hiçbir devirde, hiçbir kimse tarafından kaldırılamaz, değiştirilemez, azaltılamaz, çoğaltılamaz. Zina, hırsızlık, katl, şarap içme, irtidad gibi ağır cürümlerin cezası böyledir. Bunlara hudud denir. Devlet bunları tatbikatla vazifelidir. Bunların tatbiki karşısında kimse kimseyi ittiham edemez. Şeriatın kestiği parmak acımaz sözü buradan gelir.

2- Yeni meseleler için kanun yapma işi, dindarlık ve ilmî yeterlilik gibi bir kısım zor şartları nefsinde cemeden kimselere aittir. Kanun yapacak kişide bulunması gereken zaruri sıfatlar arasında *"iktidarda olmak"*, *"resmî vazifeli olmak"* gibi sıfatlar yoktur.

3- Otoriteye itaat keyfiyeti sınırlıdır. Allah'ın emirlerine isyanı emreden amire itaat yoktur.

4- Dinin ferde tanıdığı tabii hakları ortadan kaldırıcı kanun yapılamaz. Böylesi bir icraat var ise, bu meşru olamaz, keyfîdir, zulümdür.

5- Din, ferde tanınmış olan tabii haklara uymayan, şahsî zararlara sebep olan zalimane icraatlar karşısında -ammeyi zarardîde edecek fitnelere sebep olmamak için- sabretmeyi tavsiye ederse de icraatcıyı zalim ilan eder. İktidarda olana hiçbir surette kanunsuz icraatta bulunma selahiyeti tanımaz.

6- Sultan (iktidar sahibi, otorite) kanun önünde diğer fertler gibidir. Hiçbir hususi haktan istifade edemez. Mesela bugün mebuslara tanınan teşriî ma'suniyet (dokunulmazlık) İslamî sistemde yoktur.

7- İslam, teşriat (kanun koyma) sistemiyle idare edilenleri, idare edenlere karşı koruduğu gibi, diğer bir kısım teşriatıyla da başka zümreleri korumuştur. Şöyle ki:

a) Zekatı farz etmek, faizi haram kılmak, sadaka ve diğer hayır işlerine, sadaka-i cariyeye teşvik gibi emirleriyle fakirleri zenginlere karşı korumuştur.

b) Çocukların temyiz yaşına kadar terbiyesini anaya vermek, büluğ yaşına kadar:

1) Nafakasını temin etmek.

2) Terbiye ve bir meslek öğrenimi dahil olan talimini vermek gibi vazifeleri veliye, velisi yok ise devlete -kaçınılması mümkün olmayan- bir vazife, bir vecibe yapmak.

3) Keza büluğ devresinden önce işlediği suçlar sebebiyle cezaî ehliyet tanımak.

4) Te'dib için dövmelerde gerek ebeveyne ve gerekse muallim ve diğer büyüklere üçten fazla vurma hakkı tanımamak gibi teşriatıyla çocukları korumuştur. (Daha fazla bilgi için *"İslam'da Çocuk Hakları"* adlı kitabımıza bakılsın).

c) Kur'an-ı Kerim'in **"anne ve babanızdan biri yanınızda ihtiyarlığa ererse onlara "öf" bile demeyin"** ayetinde ifadesini bulan çeşitli teşriatıyla, *"ihtiyarlarımıza hürmet etmeyen bizden değildir"* gibi prensipleriyle yaşlıları korur.

d) Tarihte ilk defa çok evlenmeyi tahdid ve "biri tavsiye" etmek, kadınlara -bir iki hususi durum dışında- erkeklere tanınan hak ve vazifeleri aynen tanımak, miras, mülkiyet, boşanma gibi haklar tanımak, şahıslarına karşı işlenen suçların cezasını erkeklere karşı işlenen suçların ce-

zasıyla bir tutmak ve hatta *"cennet anaların ayağı altındadır"*, *"sizin en hayırlınız eşine karşı en iyi davranandır"* gibi teşriatıyla kadınları korur.

e) İlme yaptığı mükerrer teşvikleri, tefekkür ve düşünceye verdiği ehemmiyetle ilmi, ilim adamını korumuştur. Kur'an-ı Kerim kalemi, satırı, okumayı övmekten başka, **"Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"** der. Hz. Peygamber alimle cahilin arasındaki farkı yıldızla güneş arasındaki , peygamberle peygamber olmayan bir kimse arasındaki farka benzetir. *"İlim talep edenin geçtiği yere melekler kanatlarını gerer"*, *"Bir saatlik tefekkür bin senelik nafile ibadetten daha hayırlıdır"* der. Keza *"Alim verdiği hükümde isabet ederse iki sevab kazanır, yanılırsa bir sevab kazanır. Zira hüküm vermek bir ibadettir, hüküm verme sevabını alır; yanılma (iradî olmadığı için) günaha sebep olmaz"* diyerek hep ilme teşvik eder ve ilim adamını korur.

Şimdi sorabilir miyiz: Acaba hangi zümrenin *"İslam dini bizi ezmiştir"* demeye hakkı vardır? Dinî kanunlar tarafından Batılı manada ezildiğini söyleyen bir zümre, bir kişi çıkabilir mi?

Ancak şu da bir gerçektir: Müslüman cemiyetlerde de ezenler ezilenler olmuştur. Fakat bu durumu din tahsin edip hoş karşılamaz, bilakis takbih eder, reddeder. Zalimane iş yapan hiçbir kimse, zulmünü meşrulaştıracak bir fetvayı dinde bulamaz. Din hiçbir zümreye hususi imtiyaz tanımaz. Zulmeden kimse sultan bile olsa dinin bir hükmünü terketmiş olmaksızın yani günahkâr psikolojisine düşmeden herhangi bir zulme tevessül edemez.

Şu halde devlet reisinden aile reisine; çobandan evdeki hizmetçiye kadar bütün icraatçılar, dindar oldukları nisbette, kendi sorumlulukları dairesinde zulümden, haksızlıktan uzak olacaklardır. Bu sebeple İslam tarihinde hakiki manada dindar fakat zalim ve müstebit sultan örneğine rastlanmaz. Dindar fakat hodfüruş, mağrur, benlik sahibi, raiyyetine karşı zalim bir tek örnek bulmak mümkün değildir.

Bu söz, "İslam tarihinde kötü idareciler gelmemiştir" manasına alınmamalıdır. Öyle olsaydı medeniyet gerilemez, Müslümanlar bu hallere düşmezlerdi. Hatta dindarların dindar olmayanlara karşı sayıca azınlıkta olduklarını söyleyebiliriz.

Batı'da ise durum bunun tersidir. Orada din namına her zümre ezilmiştir. Çocuklar hususi himaye edici kanunlardan istifade etmedikleri gibi, 19. asrın sonlarına kadar büyüklerle bir muamele görmüşler ve ezilmişlerdir. Söz gelimi bir çocuğun işlediği suçun cezası idam gerektiriyor-

sa idam edilmiştir. Kadınlar yakın zamana kadar mülkiyet hakkına sahip olmadıkları gibi, asırlarca onlarda ruh var mı yok mu münakaşası yapılmıştır. Kilise "Allah namına icraatta bulunmak" selahiyetine dayanarak; asiller, kontlar ve krallar kanunlardan aldıkları hususi imtiyazlara dayanarak insanları ezmişlerdir. Bütün bu durumlar orada birbirine düşman kadın-erkek, devlet-vatandaş, kilise-sivil, patron-işçi vs. ikiliklerini varedegelmiştir. Bu meyanda, bütün insanlar kilisenin benimsediği bazı peşin hükümleri olduğu gibi benimsemeye, aklı kullanmamaya zorlandığı için, en ziyade ezilenler düşünen kafalar olmuş, ilim adamları olmuştur. Bu ezici durumlara karşı, ilk önce düşünen kafalardan gelmek ve kiliseye karşı olmak üzere muhalefet ve mücadeleler başlamış, kilise-devlet ayırımı (laiklik), insan hakları, kadın hakları, çocuk hakları gibi bir kısım haklar elde edilmiştir.

Bütün bu mücadelelerin Batı şartları içerisinde belli bir haklılığı vardır, yapılması lazım olan şeyler yapılmıştır. Hatta, temelde isyan ve eskiye aksülamel yattığı için zaman zaman ifratlara kaçılmış olsa bile bu mücadeleleri Batı şartları içerisinde haklı görmemek mümkün değildir.

3) **HÜRRİYET TELAKKİSİ:** Batı demokrasisi ile İslamî şûrayı ayıran temel noktalardan biri hürriyet telakkisinde yatar. Demokraside, fert her çeşit içtimâî değerlerin kaynağıdır. İslam'da ise, "hakk"ın ve değerlerin, hayır-şer hükümlerinin kaynağı vahy-i İlahîdir. Kur'an ve peygamber diye de ifade edilir. Ancak, peygamberin de vahiyle konuştuğu kabul edilir. Dolayısıyla bu meselede esas, şu ayettir: **"Allah ve Peygamberi bir meselede hüküm beyan ettikleri vakit, gerek mü'min olan bir erkek, gerek mü'min olan bir kadın (ona aykırı olacak) işlerde kendilerine muhayyerlik yoktur. Kim Allah ve Resulü'ne isyan ederse muhakkak ki o, apaçık bir sapıklıkla yolunu sapıtmıştır"** (Ahzab 36).

Öyle ise demokrasideki hürriyet anlayışı İslam'da abdiyete yerini bırakır. Bir başka deyişle, biri insanî, ferdî dışında her çeşit değerleri reddederek, ferdi bütün değerlendirmelerin yegâne selahiyetlisi yaparak insanın kıymet ve hürmetini bu değer koyma hürriyetinde ararken, İslamiyet bu selahiyeti sadece Allah'a verir, insan için en mümtaz kıymeti onun kulluk vasfında, yani Allah'ın koyduğu nizama uyma derecesinde arar.

Esasen mü'min, İlahî nizama samimiyetle inanan, Müslüman da, o nizama *"teslim olan, uyan"* demektir. Ferdiyetci, hümanist bir espri ile kişinin kendi düşüncelerini tebcil etmesi, kendi kanaatlerine göre iyi-kötü, hayır-şer hükümleri getirmesi Kur'an-ı Kerim ifadesiyle kişinin hevasını ilahlaştırmasıdır: **"(Ey Muhammed) heva ve hevesini tanrı**

edinen, bilgisi olduğu halde Allah'ın şaşırttığı, kulağını ve kalbini mühürlediği kimseyi gördün mü? Onu Allah'tan başka kim doğru yola eriştirebilir?" (Casiye 23).

Ayette geçen "bilgisi olduğu halde" tabiri hususiyetle üzerinde durulması gereken bir noktaya dikkat çekmektedir: Hevasını tanrılaştıranlar, sıradan kimseler değil, *"bilgisi olan"* (entellektüel) kimselerdir, bu davranış o canibten gelecektir. Yine ayette, böylesi sapıkların irşadının çok zor olacağına işaret edilmektedir.

Bir diğer ayette, hevaya uymak, yani dinî ölçülere ters düşen ölçüler, değerler koymak bir başka ifade ile yukarıda açıkladığımız muhtevada bir ferdiyetçilik, sapıklıkların en büyüğü ilan edilir: **"(Ey Muhammed)... Allah'tan bir yol gösterici olmadan hevasına uyanlardan daha sapık kim vardır?.."** (Kasas 50).

Burada geçen "Allah'tan bir yol gösterici" ifadesini kabaca "dinî metod" olarak anlayabiliriz. Zira, ihtiyaç halinde, -izahı burada uzun kaçacak olan- belli şart ve kayıtlar tahtında ilim adamları da hüküm koyabilir, o taktirde bu hüküm de dinî olur. Dinin tesbit ettiği "metodoloji"ye uymadan konan hükümler "heva"dır, sapıklıktır.

PEYGAMBERLER DE HÜR DEĞİL: İslam'a göre, sıradan bir insanın değil, rehberlik vazifesi ile muvazzaf olan peygamberlerin de aslî vasıfları kulluktur. En büyük insan kabul edilen *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)* bile herşeyden önce "kul"dur. Bizzat kelime-i şehadete dahil edilmiş olan O'nun "kul olmak" vasfı "elçi olmak" vasfından önde gelir *(abduhu ve resulühü).* Hatta *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)* bu ifadedeki sırayı ters çeviren bir mübtediye müdahele ederek: *"Hayır öyle değil, ben peygamber olmazdan önce kul oldum"* der ve bu sıranın tesadüfî olmayıp, kasıtlı, düşünceli olduğunu ifade eder(144).

Elçilik vasfı dışında o da diğer insanlar gibi bir insandır. İnsanlara dinî tebliğde bulunurken Allah'tan aldığını bildirir, artırmaz, eksiltmez, kendi hevasından hiçbir şey söylemez, o her söylediğinde vahye dayanır, İlahî irşada istinad eder, İlahî iradeye uymayan hiçbir hükümde, değerlendirmede bulunmaz (Maide 67; Necm 3). Nitekim Hz. Peygamber müşriklerden ve Yahudilerden gelen birkısım sualleri anında cevaplamamış, vahiy beklemiştir.

İslam dininin Peygamberi (aleyhisselam) İlahî tasvib olmaksızın, kendi hevasına göre dinî hüküm koyma selahiyetine sahip olmazsa, onun dışında kalan kimselerin böyle bir selahiyete sahip olmayacağı açıktır.

Binaenaleyh hiçbir kimse, mesela ibadetlerin zaman, miktar, şekil ve tarzlarını değiştiremeyeceği gibi, insanlar arasındaki mülkiyet hakkını, insanların mal, can, ırz dokunulmazlığını (dinin belirttiği şartlar tahtında olmaksızın) kaldıramaz. Sözgelimi ayet-i kerimede **"Rabbinin rahmetini onlar mı bölüyorlar? Onların bu dünya hayatındaki geçim rızıklarını aralarında biz böldük. Bir kısmını derecelerle diğerinin üstüne çıkardık ki, bir kısmı bir kısmını tutup çalıştırsın"** (Zuhruf 32) denmiş iken, çıkıp içtimâî sınıfları kaldırmaya kalkmak, olmayacak bir şeyi talepten öte, tanrılığını ilan etmek olur.

HÜRRİYET SAHASI: Hakkullah denen, münhasıran ibadetlere taalluk eden meselelerde, kul haklarına taalluk eden, ammeyi ve içtimâî münasebetleri alâkadar eden meseleler dışındaki dünyevî hayatı ilgilendiren ve dinin tahdid getirmediği meselelerde kul elbette ki serbesttir. *Hz. Peygamber* bunu: *"Siz dünya işlerini benden iyi bilirsiniz"* diyerek ifade etmiştir. Bizzat Kur'an'daki "aklınız yok mu?" "hiç düşünmez misiniz?" "tefekkür edin" gibi pek çok ayetlerle mü'miler ilmî keşiflere, tabiatın ve eşyanın sırlarını çözmeye teşvik edilirler.

Şu halde dinin koyduğu tahdidler ibadat, değer hükümleri ve beşerî haklarla alâkalıdır. Bunlar dışında kalan ilmî keşifler, medenî ilerlemeler, teknik icadlar tahdidin dışındadır ve bu sahalarda yeniliklere, araştırmalara fazlaca teşvikler yapılmıştır(146). Nitekim dinî emirlere hakkıyla uyulan devirlerde Müslümanlar ilim, teknik ve medeniyette fevkalâde ilerlemeler kaydettiler, keşiflerde, icadlarda bulundular. Bütün dünyanın hayran kaldığı İslam medeniyeti, bu medenîleştirici ruhun tezahürü olarak ortaya çıkmıştır. Zamanımızdaki Batılı araştırıcıların ifadesiyle bugünkü Garp medeniyeti de İslam medeniyetinin bir eseri olarak vücuda gelmiştir.

TAHDİDDEN GAYE: Dinî sınırlamaların bir gayesi, fıtratında hayvanlarda olduğu şekilde bir kısım tahdidler bulunmayan insanlığı, ifrat ve tefritten koruyarak medeniyetin ilerlemesine en uygun bir vasatta tutmayı gaye edinmektir. Nitekim beşerî münasebetlerle alâkalı değerlendirmeler insanlara bırakılınca insanlar adedince farklı ve birbirine zıd değerlendirmeler ortaya çıkmış ve beşerî huzur zîr u zeber olmuştur. Aslında insanlık değerlerden boşaltılmış olmuyor, atılanların yerine yenileri, beşerî olanları konuyor. Sol kendine göre yeni değerler ikame edebilmek için eskiye hücum etmiştir.

İslam'ın ahkâm koyma işinde insanlara selahiyet tanımayışının mühim bir sebebi, üzerinde ısrarla durulması gereken bir gayeye matuftur.

Bu gaye de insanların, insanlar tarafından sömürülmesini, en azından, idare edilenlerin, idare edenler tarafından sömürüldükleri hususunda, birçok içtimâî anarşilerin kaynağı olabilecek bir duyguyu "sömürülme kompleksi"ni önlemektir.

Batıdaki ihtilallerin, isyanların temelinde bu duygunun yattığını geçmiş bahislerde gördük. Batılı, her devirde idare edenler tarafından sömürüldüğüne inanmış, bu duygunun altında ezilmiş, onun sevkiyle idare edenlere karşı isyanlar etmiştir.

Sömürüden kurtulma yolunda kilise hakimiyeti, feodalite, krallık, demokrasi hepsini birer birer denemiş, hepsine isyan etmiş ve görmüştür ki, Batı'da iktidarı ele geçirenler kanunları kendi menfaatleri doğrultusunda yapmaktadırlar.

Bu Batılı tecrübe, Batı insanını *"idarenin, otoritenin, hiyerarşinin olduğu yerde kaçınılmaz şekilde sömürme var, insanların şahsiyetini ezme var"* müşahedesine götürmüş ve "her çeşit otoriteyi reddetme" noktasına, devlet, kilise, mektep, aile, baba, büyük gibi hiyerarşi ve otorite odaklarının tamamını ortadan kaldırma düşüncesine getirmiştir.

"Tabiat boşluğu sevmez" kanununca, nizamsız bir medenî hayat olamayacağına göre, Batının bu son talebi ya Batı'yı tamamen batıracak veya asırlardır aradığı manayı tabiatında taşıyan İslam'a gelmesine sebep olacaktır. Zira "gerçek İslam insanın insan tarafından sömürülmesi" değil, "insanların hepsinin yaratıcısı olan Allah tarafından hepsine eşit şekilde tatbik edilmesi için konan ahkâm" manasını taşımaktadır.

DİPNOTLAR:

(1) Neml 29-33.

(1/a) A'raf, 7, 109-112.

(1/b) Saffat 37, 101, 102.

(2) Şûra 36 -38.

(3) Al-i İmran, 159.

(4) Münavi, Abdurrauf: Feyzu'l-Kadir Şerhu'l-Camii's-Sağir, Beyrut, 1972, 2, 159; İbnu Kesir, Tefsir, Tefsir, Beyrut, 1966, 2, 142.

(5) Münavi, a.g.e., 2, 215; 3, 205.

(6) İbnu Sa'd, Tabakatu'l-Kübra, Beyrut, 1960, 3, 154; Tirmizî, Humus, 1966, menakıb

380 H.

(7) Tirmizi, Cihad 34.

(8) Hakim en-Neysaburi, el-Müstedrek, Haydarabad, Deken 1335 baskısından ofset, 2, 227.

(9) Suyuti, Hasaisu'l-Kübra, Kahire, 1967, s. 125 .

(10) Heysemi, Nuruddin Mecmau'z-Zevaid, Beyrut, 1967 , 2, 280.

(11) Zemahşeri, Keşşaf 1, 332.

(12) Tirmizî, Fiten 7, 2168, H. bak, el-Acluni, Keşfu'l-Hafa, Beyrut, 1351, 1, 64-65.

(13) Tirmizî, Menakıb 44, 3680. H. Hakim a.g.e., 2, 264.

(14) Nesai, Sünen, Kahire 1930, Bey'a 33.

(15) Ebu Davud, Sünen, Humus, 1969, Harac ve'l-İmare 4, 2932. H.

(16) İbnu Kesir, en-Nihaye Fi'l-Fiten, Kahire 1969, 1, 24.

(17) Müsned-i Ahmed İbn-i Hanbel, Kahire, 1313 baskısından ofset, 5, 393.

(18) Nahl 43; Enbiya 7.

(19) İbnu Hacer, el-Metalibu'l-Aliye, Kuveyt, 1973, 3, 17.

(20) Ebu Davud, Edeb 114; Tirmizî, Zühd 39.

(21) İbnu'l-Hac el-Maliki, el-Medhal, yer meçhul, 1293, 4, 45; Maverdi, Edebü'd Dünya ve'd-Din, İstanbul, 1299, s. 239-40.

(22) Necm 3.

(23) Bak. Suyuti, ed-Dürrü'l-Mensur, Mısır, 1314, 6, 122.

(24) Ebu Davud, İlim 3, 3646. H.

(25) Müsned-i Ahmed, 2, 340; Tirmizî, Birr 57.

(26) İbnu Kesir, Tefsir 3, 346.

(27) Enfal 67-68.

(28) Suyuti, Hasaisu'l-Kübra 1, 257.

(29) Suyuti, ed-Dürrü'l-Mensur 6, 122.

(30) İbnu Ma'n ed-Dürrî, Temyiz, Yazma, Damat İbrahim Paşa, Nu. 945, 60/a.

(31) Maverdi, a.g.e., s. 235.

(32) Bak. İbnu Kesir, Tefsir 2, 142, 143; Muhammed İbnu Allan, Delilu'l-Falihin, Mısır 1971, 3, 209.

(33) İbnu Kesir, Tefsir, 2, 142.

(34) Parkinson, C. Northcote; L'Evolution de la Pensée Politique, Gallimard, Paris, 1965, 2, 211.

(35) Méndras, Henri: Eléments de Sociologie, Collection U, Paris 1968, p. 56-57.

(36) Heysemi, Mecmau'z-Zevaid 1, 178; 9, 46.

(37) Münavi, Feyzu'l-Kadir 2, 217.

(38) Heysemi, a.g.e., 1, 178.

(39) a.e., 1, 179.

(40) a.e, 1, 178; Alauddin Aliyyu'l-Muttaki el-Hindi, Kenzu'l-Ümmâl, Haleb 1978, 3, 411.

(41) Heysemi, a.g.e., 1, 178; Alauddin Aliyyu'l-Muttaki a.g.e., 3, 411.

(42) Heysemi, a.g.e., 1, 180.

(43) İbnu Teymiyye, es-Siyasetu'ş-Şer'iyye s. 161.

(44) Tirmizî, Tefsir (Tevbe suresi), 3102. H.

(45) Buhari, Zekat 1.

(46) Heysemi, a.g.e., 5, 319.

(47) Alauddin Aliyyu'l-Muttaki, a.g.e., 13, 624.

(48) Bak. Şafi, Risale, Mısır, 1940, s. 427; Müslim, es-Sahih, Kahire 1958, Selam 98.

(49) Taberi, Tarih, Beyrut, tarihsiz (ofset baskı), 4, 188.

(50) Bak. Canan İbrahim: İslam'da Çocuk Hakları, Yeni Asya yayını, İstanbul, 1980, s. 53-55.

(51) Heysemi, a.g.e., 5, 319.

(52) İbnu Kesir, Tefsir, 3, 143.

(53) Münavi, Feyzu'l-Kadir 1, 189.

(54) Heysemi, a.g.e., 9, 53.

(54/a) Usdü'l-Gabe, 6, 10.

(55) Buhari, Menakıb 35.

(56) İbnu Hacer, Fethu'l-Bari, Kahire, 1959, 2, 51.

(57) Bak, İbnu Hacer, Fethu'l-Bari 2, 51; Heysemi a.g.e., 9, 67-69.

(58) Tirmizî, Menakıb ,48.

(59) Tirmizî, Menakıb 45; Heysemi a.g.e., 9, 66.

(60) Heysemi, a.g.e., 9, 46.

(61) Bak, Heysemi, a.g.e., 1, 178.

(62) İbnu Hişam, Siret, Mısır, 1955, 3-4, 63.

(63) Bak, İbnu'l-Esir, Üsdü'l-Gabe, Kahire 1970, 3, 165; İbnu Hacer, Tehzibu't-Tehzib, Haydarabad-Deken 1378 baskısından ofset, 5, 123; Taberi a.g.e, 2, 239.

(64) Bak. Suyuti, Rasaisu'l-Kübra 3, 258.

(65) Buhari, Bed'u'l-Halk 11; Müslim, İman 212-217.

(66) Kehf, 54.

(67) Buhari, İ'tisam 18.

(68) İbnu Hacer, el-Metalibu'l-Aliye 3, 17; Alauddin Aliyyu'l-Muttaki, a.g.e., 3, 409.

(69) Alauddin Aliyyu'l-Muttaki, Kenzu'l-Ummal, 3, 110.

(70) İbnu'l-Hac, a.g.e., 4, 46.

(71) A.e., 4, 46.

(72) İbnu Mace, Sünen, Kahire 1952, Edeb 37, 3745-3746. H.; Tirmizî, Zühd 39, Edeb 57.

(73) Alauddin Aliyyu'l-Muttkaki, a.g.e., 3, 409; Heysemi, a.g.e., 8, 96.

(74) Alauddin Aliyyu'l-Muttaki, a.g.e., 3, 411.

(75) A.e., 3, 409.

(76) Heysemi, a.g.e., 8, 97.

(77) Alauddin Aliyyu'l-Muttaki, a.g.e., 3, 410.

(78) Maverdi, a.g.e., s. 240.

(79) Müslim, Talak, 36; Tirmizî, Nikah 38; Nesai, Nikah 22.

(80) Alauddin Aliyyu'l-Muttaki, a.g.e., 3, 409.

(81) Bak. Abdullah Şevket İbnu Muhammed Hamdi, Ahlak-ı Dinî, İstanbul, 1328, s. 282; İbnu'l-Hacc, a.g.e., 4, 46.

(82) Bak. İbnu'l-Hacc, a.g.e., 4, 46.

(82/a) Ü.G. 4, 15.

(83) Ebu Davud, Nikah 24.

(84) Ebu Davud, Nikah 24, 26.

(84/a) Buhari, İkrah 3, Müslim, Nikah 64.

(85) Buhari, İkrah 4.

(86) İbnu Hacer, Fethu'l-Bari 15, 351; Azimabadi, Avnu'l-Mabud, Medine, 1968, 6, 119 ve devamı.

(87) İbnu Kuteybe, Uyunu'l-Ahbar, Mısır, 1963 (ofset) 1, 27.

(88) Tirmizî, Fiten 38.

(89) Bak. Bakillani, et-Tehmid, Beyrut 1957, s. 199.

(90) A.e.g, s. 198.

(91) Said İbnu Mansur, Sünen, Malegaon, 1967, 2, 186; Bakillani, a.g.e., s. 198, Bak, Canan İbrahim, Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye, s. 326-27.

(92) İbnu'l-Hacc, a.g.e., 4, 46; Maverdi, a.g.e., s. 236.

(93) İbnu Sa'd a.g.e., 2, 14.

(94) Tirmizî, Cihad 34, Heysemi a.g.e., s. 6, 86.

(95) İbnu Sa'd a.g.e., 2, 66.

(96) İbnu Sa'd 2, 15; Hakim, a.g.e., 3, 427; Vakidi, Megazi Oxford, 1966, 1, 53.

(97) Vakidi, a.g.e., 2, 645.

(98) Vakidî, a.g.e., 2, 325-26.

(99) Suyuti, Hasaisu'l-Kübra 3, 257-58.

(100) Buhari, Cenaiz 76; Müslim, Hacc 445-448.

(101) Buari, Eşribe 8.

(102) Buhari, Megazi 38.

(103) Ebu Davud, Savm 19, 2352. H.

(104) Buhari, Savm 44.

(105) Müslim, Hacc 111-144.

(106) Müslim, Hacc 130; Heysemi, a.g.e., 3, 233.

(107) Nesai, Zekat 78.

(108) İbnu Hacer bu farklılıktan hareketle aynı itirazcının iki ayrı yerde hadise çıkardığına hükmeder (Fethu'l-Bari 15, 321-22) Hatta Hakim'in bir tahricini de nazar-ı dikkate alacak olursak, aynı şahıs üçüncü kere de Hayber'de hurma taksimi sırasında aynı şekilde hadise çıkarmıştır (el-Müstedrek 2, 145).

(109) Buhari, Enbiya 6, 26; İstitabe 7; Müsned-i Ahmed 3, 353, 354, 355; Müslim, Zekat 142.

(110) Buhari, Tefsir 86.

(111) Nisa 65.

(112) Nisa 15.

(113) Müsned-i Ahmed 1, 238.

(114) Heysemi, a.g.e., 4, 328.

(115) İbnu Hacer, Fethu'l-Bari 11, 232 (şerhte).

(116) Al-i İmran 159.

(117) Heysemi, a.g.e., 6, 107.

(118) Müslim, Salat 1; Beyhaki, es-Sünenü'l-Kebir, Haydarabad 1344, 1, 421; İbni Mace, Ezan 1.

(119) Vakidi, a.g.e., 2, 607.

(120) A.e, 2, 609.

(121) A.e, 2, 609.

(122) A.e., aynı sayfa.

(123) Buhari, Fardu'l-Humus 36; Vakidi, a.g.e., 2, 608.

(124) Vakidi a.g.e, 2, 607, 609, 610.

(125) Heysemi, a.g.e, 6, 132, Üsdü'l-Gabe 2, 357.

(126) İbnu Mace, Fiten 21,

(127) İbrahim 36.

(128) Nuh 26.

(129) Maide 115.

(130) Yunus 88.

(131) Taberi, a.g.e., 2, 295; İbni Kesir, Tefsir 3, 346.

(132) Alaüddin Aliyyu'l-Muttaki, a.g.e., 10, 186-187.

(133) Al-i İmran, 3, 159.

(134) Vakidi, a.g.e., 1, 214.

(135) Guénon, La Crise du Monde Moderne, pp 118-128.

(136) A.e., p. 123.

(137) Cuvillier, Manuelle du Sociologie, 2, 645.

(138) Parkinson, L'Evolotion de la pensee Politique, Fransızcaya çeviren: Louis Evrard, Gallimard, Paris 1964, 2, 305.

(139) Cuvillier, a.g.e., 2, 645.

(140) Parkinson, L'Evolution de la Pensée Politique, 1, 22; 2, 60, 211.

(141) A.e., 2, 60.

(142) A.e., 2, 240.

(143) Arvon, Henri: l'Anarchisme, P.U.F., Paris 7. edt, Paris 1977, p. 65.

(144) Babanzade Ahmed Naim, Tecrid, Diyanet İşleri Başkanlığı yayını, Ankara 1957, 2, 880, (Dipnotta)

(145) Müslim, Fedail 141; Bak. Babanzade, Tecrid 2, 342.

(146) Peygamberimiz'in Hadislerinde Medeniyet, Kültür ve Teknik adlı kitabımızda (Cihan Yayınevi İst. 1984) bu bahsi genişçe tahlil ettik s. 154-165.

İSLAM'DA KADINLARLA İSTİŞARE

"İslam'da istişare" mevzuu açıldığı vakit her seferinde, mevzu üzerine gelen suallerden biri "kadınla istişare" meselesidir, bunun da sebebi muhtemelen, bu mesele hakkında verilen ana fikrin, dinleyenler tarafından çoğunlukla bilinen ve bir bakıma umumi kültür halini almış bazı mevcut malumata ters duşmesidir. Umumiyetle şu soruyla karşılaşırız: "Kadınlarla istişare edin, fakat onların sözüne uymayın" diye sahih bir hadis var mı? Bu konuda esas nedir? Kadınlarla istişarenin hükmü nedir?"

Biz, ehemmiyetine binaen, bu mevzuyu müstakil bir başlık altında, biraz daha detaylı olarak incelemeyi uygun bulduk.

Hemen kaydedelim ki, kadınla istişareyi mutlak bir ifade ile reddetmek hem Kur'an ve hem de sünnette gelmiş bulunan bir kısım muhkem naslara aykırıdır. Açıklayalım.

I- KUR'AN'A GÖRE: Kur'an-ı Kerim'de, kadınla istişareyi ne sarahaten ne de zımnen men eden bir ayet vardır. Aksine bazı meselelerde kadınla istişare emredildiği gibi, muhtelif istişare örnekleri de vardır.

1- Çocuğun süt emme müddeti Kur'an-ı Kerim tarafından iki yıl olarak tesbit edildikten sonra, aynı ayetin devamında, anne ile baba, aralarında istişare ederek, daha önce de sütten kesebilecekleri belirtilir: ﴿فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا﴾ (Meâlen): **"Ana-baba aralarında istişare ederek ve anlaşarak (daha önce) sütten kesmek isterlerse ikisine de sorumluluk yoktur"** (Bakara 233).

2- Boşanan kadın ve erkekle ilgili olarak gelen bir ayette, yine çocuğun emzirilmesi meselesinde bu işi bizzat annenin varılacak mutabakatla, ucretle yapabileceği belirtilir: **"Çocuğu sizin için emzirirlerse, onlara ücretlerini ödeyin, aranızda uygun ber şekilde anlaşın, eğer güçlükle karşılaşırsanız, çocuğu başka bir kadın emzirebilir"** (Talak 6).

3- Kadınla istişare bahsini münakaşa eden alimler tarafından da delil olarak zikredilen, daha ikna edici bir diğer Kur'anî delil Hz. Musa'nın çoban olarak tutulması için *Hz. Şuayb Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)*'e (1), kızı tarafından yapılan teklifi muhtevi ayettir: ﴿قَالَتْ إِحْدَاهُمَا يَا أَبَتِ اسْتَأْجِرْهُ إِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْأَمِينُ﴾ Mealen: **"İki kadından biri: "Babacığım! Onu ücretli olarak tut; ücretle tuttuklarının en iyisi bu güçlü ve güvenilir adamdır"** dedi" (Kasas 26).

Hz. Şuayb, kızı tarafından yapılan bu teklifi kabul eder ve Hz. Musa çoban olarak tutulur.

4- Kur'an-ı Kerim'de verilen muhtelif istişare örneklerinden biri Sebe Melikesi (Belkıs) ile alâkalı, Belkıs, Hz. Süleyman'dan tehdidkâr bir mektup alır. Bunun üzerine, askerî komutanlarının da hazır bulunduğu bir mecliste müzakere açar ve fikirlerini sorar: **"Ey ileri gelenler! Ben Süleyman'dan mühim bir mektup aldım. Bismillahirrahmanirrahim diye başlıyor ve "Sakın bana asi olmayın, teslim olarak bana gelin" diyor. Ey ileri gelenler! Vermem gereken emir hususunda bana fikrinizi söyleyin. Siz benim yanımda hazır bulunmadıkça bir iş hakkında kesin bir hüküm vermedim"**

İstişare adabı yönünden mühim bir örnek olan bu sahnenin devamını kaydetmede fayda var. Meclisteki komutanlar şu cevabı verirler:

"Biz güçlü kimseler ve zorlu savaş adamlarıyız, (siyasetten fazla anlamayız) emir senindir, sen emretmene bak!"

Hanım lider kararını verir: **"Doğrusu hükümdarlar bir şehre girdikleri vakit orasını tahrib edip bozarlar, şerefli ahalisini de zelil kılarlar. (Süleyman'ın askerlerinin de) yapacakları budur. Ben onlara bir hediye göndereyim de, elçilerin ne ile döneceklerine bakayım"** (Neml 27).

II. SÜNNETE GÖRE: Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'in sünnetinde de durum Kur'andakine yakındır. Zira Resulullah da bir kısım meselelerde kadınlarla istişareyi mükerrer hadislerinde emretmiştir. Ayrıca birçok kereler kadınlara da başvurup, görüşlerini aldığı ve onlarla amel ettiği de Ashab tarafından rivayet edilmiştir. Ama ne var ki, kadınlarla istişareyi yasaklayan birkısım zayıf rivayetler de varid olmuştur.

Nitekim, mevzuya girerken kaydettiğimiz soruda zikredilen muhteva, böyle bir rivayetin tercumesidir. شَاوِرُوهُنَّ خَالِفُوهُنَّ yani *"Kadınlarla istişare edin, fakat onlara muhalefet edin."* (2).

Münavi tarafından "muteber bir aslının olmadığı" belirtilen bu rivayeti (3) genişçe tahlile tabi tutan Sehavi, el-Makasıdu'l-Hasene'de şu bilgileri kaydeder: "Ben bu sözün Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'e nisbet edildiğine hiçbir yerde rastlamadım. el-Askerî, Hz. Ömer'e nisbet edilen, bu söze yakın şu rivayeti kaydeder: *"Kadınlara muhalefet edin. Zira onlara muhalefette bereket vardır." İbnu Lâl,* içinde çok zayıf raviden başka inkitanın da (yani kopukluğun) yer aldığı bir senedle -ki aynı senedle hadisi ed-Deylemi de rivayet etmiştir- şu rivayeti kaydeder: "Enes'in rivayetine göre, Resulullah *(aleyissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştur: *"Sizden hiç kimse istişaresiz bir iş yapmasın. Şayet kendisine fikir verecek birisini bulamazsa, bir kadınla istişare etsin, ama ona muhalefet etsin. Zira kadına muhalefette bereket vardır."*(4)

Bu mevzuda kitaplarda rastlanan ve Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'e nisbet edilen diğer bir rivayet de Hz. Aişe ve Zeyd İbnu Sabit'ten gelmektedir: طَاعَةُ النِّسَاءِ نَدَامَةٌ Yani, *"Kadınlara itaat pişmanlıktır."* Ne var ki, alimler bunun da "sahih" değil, "zayıf" (ve bazısı da mevzu) olduğunu belirtirler(5).

Ancak, aynı manayı ifade eden, zayıf da olsa başka rivayetler de gösterilebilir.(6).

Burada hatıra şöyle bir soru gelebilir: "Hadis ilminin umumi pren-

siplerinden birine göre, zayıf hadisle de amel edilebildikten başka, bir mevzuda birkaç tane zayıf hadis var ise, bunlar birbirlerini kuvvetlendirir ve ayrıca "sahih bir asla" dayandıklarını gösterir. Şu halde, bu meselede aynı prensip muteber olamaz mı?"

CEVAP: Evvela, zayıf hadisle amel edilebilir, bu doğrudur. Ancak, zayıf bir hadisle amel edebilmek için, zayıf hadisin ayete veya sahih hadise muhalefet etmemesi, bir bakşa ifade ile, o mevzuda zayıf hadisten başka "nass"ın bulunması lazımdır. Yukarıda görüldüğü üzere, "Kadınla istişare etmeyin" ifadesi değil sahih hadislere, bizzat Kur'an'a aykırıdır.

Saniyen: Bu mevzudaki zayıfların birbirini destekleyip kuvvetlenmeleri ve bir "sahih asl"a delalet etmeleri meselesine gelince, sözkonusu rivayetlerin ifade ettiği manayı "mutlak" değil "mukayyed" olarak alırsak cevap müsbet olabilir. *"Kadınlarla istişare edin ve fakat muhalefet edin"* veya *"kadınlara itaat pişmanlıktır"*, *"kadınların re'yi ile amel kalbi ifsad eder"* gibi rivayetler söylendiği şekilde yani mutlak olarak alınınca, "hiçbir meselede, hiçbir surette, hiçbir kadınla istişare etmeyin" manası çıkar. Halbuki en azından bazı meselelerde istişarenin bizzat Kur'an-ı Kerim'de emredildiğini gördük. Sünnette gelen deliller ise daha çoktur.

Sünnette Nazari Beyan: Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'in hayatında kadınlarla istişare örnekleri eksik değildir. Burada da, örneklere geçmeden önce, istişareyi mutlak bir tarzda nehyeden ifadeleri cerh ve reddedici mahiyette olan bazı rivayetleri kaydedeceğz. Bunlar birkısım meselelerde "kadınlarla istişare etmeyi" emretmektedir.

أمِرُوا النِّسَاءَ فِي أَنْفُسِهِنَّ *"Kendilerini ilgilendiren hususlarda kadınlarla istişare edin"*(8)

"Kızları hususunda kadınlarla istişare edin."(9)

"Bakire kızla, (evlendirmezden önce) babası müşavere etmelidir." (10)

"Dul kadın kendisiyle istişare edilmeden evlendirilmemeli, bakire kız da izni alınmadan nikahlanmamalı." (11)

Görüldüğü üzere, bilhassa evlenme gibi şahsi bir meselede fikrinin alınması ve ona uyulması, tekrarla, ısrarla talep edilmektedir. Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)* kızın arzusu hilafına, babası tarafından gerçekleştirilen birkısım nikahları, şikayet üzerine, iptal etmiştir(12). Resulullah'ın bu çeşit tatbikatını esas alan cumhur, kızın rızası hilafına yapılan nikah akitlerinin batıl olacağına hükmetmiştir(13).

Bir erkek şüphesiz, kadını veya kızı ile sadece evlenme meselesinde

"istişare etmek"le kayıtlı ve me'mur değildir. Bu hususu te'yid eden bir rivayette "Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)* kadınlarla bile istişare eder, onların beyan ettikleri görüşleriyle amel ederdi" denmektedir(14). Bunun aksini ifade eden, yani kadınlarla istişare edip de beyan edilenin aksini yaptığını tespit eden rivayete rastlamadık. Tirmizi'de "kızıl rüzgâr"la alâkalı hadiste geçen "kişi annesine bakmaz, kadınına itaat eder" cümlesinde kılınan husus, kadınla yapılan istişare değil, annenin ihmal ve istiskal edilmesidir. Nitekim, aynı hadiste , ".. babasına bakmaz, arkadaşına rağbet gösterir" demektedir.(15).

Sünnette Fiilî Örnekler: Kadınla istişare hususunda nazari beyanlardan başka, fiilî örnekler de mevcuttur:

1- İlk örnek olarak, nübüvvetin bidayetlerine ait bir vak'ayı zikredebiliriz. Resulullah *(aleyissalâtu vesselâm)* henüz peygamberliği hususunda bilgi ve yakin sahibi değilken, o safhaya hazırlayıcı mahiyette geçirmekte olduğu İlahî terbiye icabı, sık sık birkısım harika durumlara mazhar oluyor ve bunlardan ciddi şekilde korkuyordu. İlk vahiyden sonra, gördüklerini ve hissettiği korkuyu muhterem zevceleri *Hatice-i Tahire* validemize açtılar. Validemiz (radıyallahu anhâ), Resulullah *(aleyissalâtu vesselâm)*'ı şöyle teselli etti: "Korkma, Allah seni asla mahcup etmez. Zira sen akraba hukukunu gözetir, muhtaçlara yardım, fakirlere iyilik, misafirlere de ikram edersin..."(16)

2- Değişik bir örnek "ifk (iftira)" hadisesiyle alâkalıdır. Ayet-i kerime ile iç yüzü ortaya konan ve kitaplarımızda teferruatıyla açıklanan ifk yani Hz. Aişe validemize (radıyallahu anhâ) münafıklarca yapılan iftira hâdisesi üzerine Resulullah *(aleyissalâtu vesselâm)* zevce-i tahireleri hakkında geniş bir tahkikat açmıştı. Bu tahkikat sırasında, sadece Hz. Ali gibi ileri gelenlerin değil, Berire -ki Hz.Aişe'nin cariyesi idi- gibi cariye bir kadının da fikrine müracaat etmişti.(17)

3- Üçüncü örnek, diğerlerinden hem daha meşhur, hem de mühim bir istişare hâdisesidir. Kadınla istişare meselesini ele alan alimler, istişarenin caiz olduğunu söylerken, delil olarak bunu kaydeder. Resulullah *(aleyissalâtu vesselâm)*'ın *Hudeybiye Sulhü* sırasında zevcesi Ümmü Seleme'nin tavsiyelerine uymasıyla ilgili vak'a. Kısaca özetleyelim:

Hicretin altını yılında, Müslümanlar, başlarında *Resulullah (aleyissalâtu vesselâm)* olduğu halde, umre yapmak kastıyla Mekke'ye müteveccihen yola çıkarlar. Ancak Mekkeli müşrikler, ziyarete müsaade etmezler. Fakat Müslümanlarla aralarında Hudeybiye sulh anlaşması yapılır. Anlaşma tamamlandıktan sonra, Hz. Peygamber *(aleyissalâtu ves-*

selâm) yanındakilere: "Kalkın, kurbanlarınızı kesin, ihramdan çıkın, başlarınızı traş edin" emrini verir. Ne var ki Ka'be'yi tavaf için gelmiş bulunan Ashab, sulh anlaşmasının muhtevasından memnun olmadığı için tavaf yapmadan umre ile ilgili traş olmak, kurban kesmek gibi diğer menasiki de yapmaktan imtina ederler.

Resulullah (aleyissalâtu vesselâm) emri üç kere tekrarlar.. Ashab yine de şaşkın şaşkın bakınmakla mukabelede bulunurlar.

Resulullah son derece öfkeli halde, çadırına, zevce-i pakleri Ümmü Seleme validemizin (radıyallahu anhâ) yanına girerler. Aralarında şu konuşma geçer:

"Neyin var ya Resulallah?"

"Hayret ey Ümmü Seleme! Ben insanlara ısrarla "Kurbanlarınızı kesin, traş olun, ihramdan çıkın" diye emrettim, hiç kimse bu çağrıma cevap vermedi. Emrimi işittikleri halde sadece yüzüme bakıyorlar."

"Ya Resulullah, sen kalk, kurbanlığına git ve kes. Onlar mutlaka sana uyacaklar ve kurbanlarını keseceklerdir."

Bu tavsiye üzerine Resulullah *(aleyissalâtu vesselâm)* gider ve kurbanlık devesini keser. Aynen Ümmü Seleme validemizin (radıyallahu anhâ) dediği gibi, Resulullah'ı gören Ashab-ı Güzin de (radıyallahu anhüm ecmain) teker teker kalkıp kurbanlarını keserler (18).

İmamu'l-Haramеyn, bu hâdiseyi yorumlarken: "Beyan ettiği fikirde isabet etmiş Ümmü Seleme'den başka kadın bilinmiyor" demiş ise de, kendisi yukarıda zikri geçen Hz. Şuayb'ın kızı örnek gösterilerek tenkid edilmiştir(19).

Ashab'tan Örnek: Kadınla istişare meselesindeki ıtlakı kaldırıp, tereddüdü izale edecek birkaç örneği de Ashab'tan kaydedelim:

1- Birincisi, umumiyetle bilinen bir vak'adır. Hz. Ömer, bir cuma hutbesi sırasında, evlenmelerde kadınlara verilecek olan mehir için, bir tahdid getirerek, mübalağaya kaçılmasını önlemek istediği zaman, cemaatte bulunan bir kadın ayet okuyarak: *"Ey Ömer, Allah "Bir eşin yerine başka bir eşi almak isterseniz, birincisine bir yük altun vermiş olsanız bile, ondan bir şey almayın..."* (20) diyerek tahdid yapmazken, sen nasıl yaparsın?" diye müdahale eder. Bunun üzerine Hz. Ömer (radıyallahu anh): "Bir kadın isabet, bir erkek hata etti, bir emîr (lider) cedelleşti ve cedeli kaybetti" diyerek kendi iddiasından rücu edip kadının görüşüne uyar(21).

2- Şu kaydedeceğimiz misal mevzumuz açısından daha dikkat

çekicidir. Bir gece teftişinde, Hz. Ömer (radıyallahu anh), kocası cihada gitmiş olan bir kadının "bekârlıktan" yakındığını işitince, kızı Hafsa validemize (ve kadınlardan tecrübeli olanlara(23) müracaat ederek: "Kızım (söyle bakayım), bir kadın kocasından ne kadar müddet ayrı kalmaya tahammül edebilir?" diye sorar ve aldığı cevaba dayanarak askerlik müddetini altı ay olarak tahdid eder(24).

3- el-İsabe'de *İbnu Hacer*'in kaydettiği bir rivayet, istişareye son derece ehemmiyet veren *Hz. Ömer* (radıyallahu anh)'in, zaman zaman, akıl ve faziletce üstün, okuma yazma bilen bir kadın olan Şifa Bintu Abdillah'a da müracat ettiğini ve hatta onun re'yini başkalarının reyine tercih edip, uyduğunu belirtir(25).

4- *Halid İbnu Velid* de, bazı meselelerde, kızkardeşi Fatıma Bintu'l-Velid ile istişare etmiştir.(26)

5- En mühim örneklerden biri, Abdurrahman İbnu Avf'ın Hz. Ömer (radıyallahu anh)'den sonra halife tesbitindeki tutumudur. Hz. Osman'ı belirlerken üç gün herkesten fikrini sormuş bu meyanda kadınların da görüşünü almayı ihmal etmemiştir. İslam'da kadınların rey hakkı meselesine en mükni örnektir(23).

Meselemizi rivayetler açısından hülasa etmek gerekirse, kadınla istişareyi kesinlikle yasaklayan muhkem bir nass mevcut değildir. Üstelik cevazına delalet eden rivayetler çoktur. Kur'anî örneklerden başka, bizzat Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'in ve bir kısım meşhur sahabilerin hayatlarında, kadınla istişarenin fiilî örnekleri vardır. Aleyhte gelen zayıf hadislerin sahih bir asla delalet edebilme ihtimaline karşı da "Yasağı mutlak değil, mukayyed olarak anlamak gerekmektedir" deriz.

BU MESELEDE TEMEL PRENSİP: Kadınla istişare meselesini, istişare adabı üzerine, alimlerin sünnete dayanarak tesbit ettiği umumi prensipler muvacehesinde ele almak en doğru yoldur. Bu cümleden olarak, müşavirin "liyakat"ı üzerinde ısrarla, ittifakla durulmuştur. Öyle ise istişare etme ihtiyacı duyulan mesele kadının ihtisas, bilgi ve tecrübesiyle alâkalı değilse elbette ona müracaat fayda değil, zarar getirebilir. Nitekim Münavi, *"Kadınlara itaat pişmanlıktır"* rivayetini -zayıf olduğuna dikkat çekmekle beraber- "erkeklere ait işlerde" diye kayıtlar(27).

Liyakat açısından erkek, kadından farklı değildir. Bilgi, görgü, ihtisas, tecrübe ve alâka gibi müracaatı meşru ve gerekli kılan bir vasfı taşımadıkça, sırf "erkek olduğu için" erkeğe müracat hiçbir alim tarafından tavsiye edilmemiştir. Yukarıda kaydedilen misallerde, Hz. Şuayb'ın

kızının, o meselede bilgi ve dirayet sahibi olduğunu gösteren rivayetleri müfessirler kaydederler.(28)

Şu halde liyakatli olan herkes, kadın veya erkek, istişareye layıktır. Olmayan da değildir, ölçü cinsiyet değil liyakattır.

Haklı Cihet: Şurası da bir gerçek ki, kadınlar, fitrî durumları icabı, çoğunlukla, erkeklere nazaran daha hissî, daha acelecidirler. Binnetice, görüşlerinde objektivite ve hasbilik ihtimali daha zayıftır. Bu sebeple, onlarla istişare mevzuunda daha bir ihtiyatlı hareket etmek gerekir. Nitekim, beşerin tarihî tecrübesi, kadınların nüfuz ve hakimiyet kurduğu sarayların, çeşitli entrikalarla kaynayarak "devletleri ve saltanatları fesada götürdüğünü" tesbit etmiştir(29).

Öyleyse, kadınlarla istişareyi yasaklayan rivayet, bu beşerî tecrübenin, hadis formuna dökülmüş, öfkeli ve mübalağalı bir ifadesi olabilir, mutlak bir hakikat değil. Hadis olduğuna hükmedenler de mefhumunu kayıtlayarak almaya mecburdurlar, ıtlakı üzere değil. Doğruyu Allah bilir.

DİPNOTLAR

1) Kur'an'da mübhem olarak geçen bu zatın, bazı müfessirlerce Şuayb Peygamber olduğu (aleyhisselam) ifade edilmiştir. Daha kuvvetli açıklamalar, bunun Şuayb Peygamber olmadığını (aleyhisselam) te'yid ederse de (Bak. İbnu Kesir, Tefsir 5, 273) bu mesele, mevzumuz açısından mühim değildir.

(2) Aslında bu rivayete ciddi hadis kitaplarında rastlanmaz.

(3) Münavi, Feyzu'l-Kadir 4, 263.

(4) Sahavi, el-Makaasıdu'l-Hasene s. 248-249.

(5) Keşfu'l-Hafa 2, 3; Geniş bilgi için, bak. Münavi, a.g.e., 4, 262-63.

(6) Üsdü'l-Gâbe 2, 205; 6, 275, Suyûti, el-Leali'de (2, 174): "Kadınlara itaat ettiği zaman erkekler helak olmuştur" rivayetini de kaydeder. Suyuti bu rivayeti, Taberani ve Hakim'in tahric ettiğini, Hakim'in hadise "sahih" hükmünü verdiğini belirttikten sonra şahsî kanaatini belirtmez ve bahsi "Allahu a'lem (doğruyu Allah bilir) sözüyle kapar.

(7) Aslında istişare ile itaat ayrı şeylerdir. Alimlerimiz bu çeşit hadisleri iç içe zikrettikleri için itaatı, "istişarede beyan ettikleri fikirlerine uymak" manasında te'vil ederek anlayacağız. Aksi takdirde istişare ile itaatin aynı görülüp beraber mütalaa edilmesi doğru değildir.

(8) Üsdü'l-Gabe 4, 15.

(9) Ebu Davud, Nikah 24.

(10) Ebu Davud, Nikah 24, 25.

(11) Buhari, İkrah 3, Müslim, Nikah 64.

(12) Buhari, İkrah 4.

(13) İbnu Hacer, Fethu'l-Bari 15, 351; Azimabadi, Avnu'l-Mabud 6, 119.

(14) İbnu Kuteybe, Uyunu'l-Ahbar 1, 27.

(15) Tirmizî, Fiten 38.

(16) Buhari, Bed'ü'l-Vahy 1,

(17) Buhari, Şehadat 16.

(18) Vakidi 2, 613.

(19) Keşfu'l-Hafa 2, 3.

(20) Nisa 4, 20.

(21) Bak. Bakillani, et-Temhid s. 199.

(22) A.e. s. 198.

(23) Said İbnu Mansur, Sünen 2, 186 Bakillani, a.g.e. s. 198. Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye adlı eserimizde daha fazla bilgi mevcuttur, s. 526-27.

(24) İsabe 4, 341.

(25) Üsdü'l-Gabe, 7, 233.

(26) İbnu Kesir (v. 774), el-Baisu'l-Hasis, Beyrut, 1951, s. 183.

(27) Feyzu'l-Kadir 4, 262.

(28) İbnu Kesir 5, 273.

(29) Feyzu'l-Kadir 4, 263.

UYUMA VE UYANMA BÖLÜMÜ

5757 ١– عن عبادة بن تميم عن عمه: [أَنَّهُ أَبْصَرَ رَسُولَ اللهِ ﷺ مُضْطَجِعاً في الْمَسْجِدِ، رَافِعاً إِحْدَىٰ رِجْلَيْهِ عَلَى الأُخْرَىٰ]. أخرجه الستة.

وزاد مالك فقال: «وَبَلَغَنِي عَنِ ابْنِ الْمُسَيَّبِ أَنَّ عُمَرَ وَعُثْمَانَ كَانَا يَفْعَلاَنِ ذٰلِكَ».

1. (5757)- *Abbad İbnu Temim*'in amcasından naklettiğine göre, "amcası, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı mescidde, ayaklarından birini diğerinin üzerine koymuş vaziyette sırtüstü yatarken görmüştür." [Buharî, Salat 85, İsti'zan 44; Müslim, Libas 75, (2100); Muvatta, Kasru's-Salat 87, (1, 173); Ebu Davud, Edeb 36, (4866); Tirmizî, Edeb 19, (2766); Nesâî, Mesacid 28, (2, 50).]

İmam Malik şu ziyadeyi kaydetmiştir: "İbnu'l-Müseyyeb'ten bana ulaştığına göre Hz. Ömer ve Osman (radıyallahu anhümâ) da böyle yaparlardı."

5758 ٢– وعن جابر رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَسْتَلْقِ أَحَدُكُمْ ثُمَّ يَضَعُ إِحْدَىٰ رِجْلَيْهِ عَلَى الأُخْرَىٰ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

والنهى عن ذلك إن كان لباسه الإزار دون السراويل خوفاً من انكشاف العورة. فأما مع سبوغ الإزار ولبس السراويل فلا. وبه يصح الجمع بين هذا الحديث والذي قبله.

2. (5758)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Biriniz sırtüstü uzanıp, sonra da ayak ayak üstüne atmasın." [Müslim, Libas 74, (2099); Ebu Davud, Edeb 36, (4865); Tirmizî, Edeb 20, (2767, 2768).]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere birbirine muhalif iki hadisle karşı karşıyayız. Birincisinde *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın sırtüstü yatıp ayak ayak üstüne yattığı ifade edilirken, ikincide bu şekilde yatmaktan yasaklandığı ifade edilmektedir. Bu mevzuda gelen rivayetleri değerlendiren alimlerimiz, sırt üstü yatıp ayak ayak üstüne atmanın mübah olduğunu, Cabir (radıyallahu anh) hadisindeki yasağın ise kıyafetle ilgili olduğunu söylemişlerdir. Yani, kıyafet bu şekilde yatıldığı takdirde avret mahallinin açılmasına müncer olacaksa bu, yasaktır. Ama söz gelimi şalvar giymiş olmak gibi, avret mahallinin açılmasına meydan vermeyecek bir kıyafet taşınıyor ise yasak değildir.

Kâdı İyaz, normal durumlarda, ashabının arasında Aleyhissalâtu vesselâm'ın bağdaş kurarak veya dizlerini dikerken oturduğunu, bu çeşit oturuşunun zaruret, yorgunluk veya istirahat arzusu gibi bir sebebe binaen olabileceğine dikkat çeker. Ancak Nevevî hazretleri, Aleyhissalâtu vesselâm'ın bu tarz yatışta bir mahzur olmadığını, ümmetine talim maksadıyla da böyle yatmış olabileceğini belirtir. Nitekim, müteakiben görüleceği üzere bazı yatış tarzlarını yasaklamıştır.

5759 ٣– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [رَأَى رَسُولُ اللهِ ﷺ رَجُلاً مُضْطَجِعاً عَلى بَطْنِهِ، فقَالَ: إنْ هذهِ ضِجْعَةٌ لاَ يُحِبُّهَا اللهُ تَعالى]. أخرجه الترمذي.

3. (5759)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* karnı üzerine yatmış bir adam görmüştü; hemen müdahale edip: *"Bu Allah Teala hazretlerinin sevmediği bir yatıştır!"* buyurdular." [Tirmizî, Edeb 21, (2769).]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere, *Aleyhissalâtu vesselâm* yüzükoyun yatmayı yasaklamıştır. Bu yatışın keraheti "Allah'ın sevmediği bir yatış" olarak tavsif edilmek suretiyle belirtilirken, bir başka rivayette "cehennem ehlinin yatışı"na benzetilerek belirtilmiştir. *Yaîş İbnu Tıhfe*'nin babası, Tıhfe'den nakline göre, Tıhfe, Suffa ehlindendi ve mescidde yatıp kalkıyordu. Birgün *Aleyhissalâtu vesselâm* onu yüzükoyun yatarken görüp ayağıyla dürterek uyandırmış ve : هــــــذه نومة يبغضها الله *"Bu Allah'ın buğzettiği bir yatıştır"* buyurmuştur.

5760 ٤ - وعن جابرٍ رضيَ اللهُ عنه قال: [نَهى رَسُولُ اللهِ ﷺ أنْ يَنَامَ الرَّجلُ عَلى سَطْحٍ لَيس بِمَحْجُورٍ عَليْه]. أخرجه الترمذي.

«المَحجورُ عليه» الذي له حائط يمنع من السقوط.

4. (5760)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kişinin korkuluğu olmayan damda uyumasını nehyetti." [Tirmizî, Edeb 82, (2858).]

AÇIKLAMA:

Resulullah burada tehlikeye karşı tedbirli olmaya davet etmektedir. Damda yatmak yasaklanmıyor, düşme ihtimali olan, düşmeye karşı tedbiri olmayandam da yatmak yasaklanıyor. Geceleyin yatmak yasaklanmış olması zihne gelse de, bu nevden bir kayıt olmadığı için ıtlakı üzere alıp, *"gece ve gündüz"* diyebiliriz. Çok genişliği sebebiyle büyük damları istisna ederek, dar olan küçük damlarla kayıtlamak bile mümkündür. Zira, Yahudilerin *Hz. Ömer* zamanında Hayber'den sürülüşleriyle ilgili kıssada geçtiği üzere, sürgün hadisesinin ele alınmasına, İbnu Ömer'in damda yatarken Yahudiler tarafından aşağıya düşürülmesi hadisesi sebep olmuştur. Şu halde, Ashab, ihtiyaç duydukça korkuluksuz da olsa damda yatmaya devam etmiş olmalıdır. Çünkü normalde damlara korkuluk yapmak âdet değildir.

5761 ٥- وعن بعض آل أم سلمة قال: [كَانَ فِرَاشُ رَسُولِ اللهِ ﷺ نَحْواً مِمَّا يُوضَعُ الإنْسَانُ في قَبْرِهِ، وَكَانَ المَسْجِدُ عِنْدَ رَأْسِهِ]. أخرجه أبو داود.

5. (5761)- *Ümmü Seleme* ailesinden biri rivayet etmiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yatağı, insanın kabrine konduğu şekildeydi, mescid de baş tarafındaydı." [Ebu Davud, Edeb 106, (5044).]

AÇIKLAMA:

1- Alimler bu hadisi farklı şekillerde anlamıştır:

★ Ebu Davud, "insan uyku sırasında yönünü nereye çevirmeli?" adını taşıyan bir bab başlığı altında kaydetmek suretiyle, hadisten Resulullah'ın yatağının istikamet olarak, kişinin kabre konuşuna uygun bir yönlendirmeye tabi tutulduğunu anlar.

★ Bazıları, Resulullah'ın yatağı, ölenin kabrine konan yatak nevin-

dendi. Nitekim daha önce kaydettiğimiz üzere (5412), Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kabrine, sağlığında uyku sırasında kullandığı kırmızı renkli kadife serilmiştir.

★ *Aliyyu'l-Kâri*, Mirkat'ta: "Resulullah'ın uyumak için serdikleri, kabrine konanlara pek yakındı" der.

2- Hadisin ikinci kısmında, Resulullah uyumak üzere yattığı zaman, başının mescid istikametine geldiği ifade edilmektedir.

5762 ٦– وعن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [قَامَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مِنَ اللَّيْلِ فَقَضَى حَاجَتَهُ « يَعْنِي بَالَ » فَغَسَلَ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ ثُمَّ نَامَ]. أخرجه أبو داود.

6. (5762)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* geceleyin kalktı, kaza-yı hacette bulundu. Yani bevletti. Arkadan ellerini ve yüzünü yıkadı. Sonra, tekrar uyudu" [Ebu Davud, Edeb 105, (5043).]

AÇIKLAMA:

Birkısım hadislerinde *Resulullah*, yatmazdan önce abdest almayı ve böylece taharet üzere uyumayı tavsiye eder. Bu rivayette Aleyhissalâtu vesselâm'ın geceleyin uyanma adabı nakledilmektedir: Kalkıp kaza-yı hacet yapıyor, sonra yüz ve ellerini yıkayarak tekrar yatıyor. Bu yüz ve elleri yıkamada bir abdest tazelemesi yoktur. Şayet namaz abdesti almış olsaydı sarih olarak belirtilirdi.

5763 ٧– وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ بِفِنَاءِ الْكَعْبَةِ مُحْتَبِياً بِيَدَيْهِ هٰكَذَا، وَوَصَفَ الاحْتِبَاءَ وَهُوَ الْقُرْفُصَاءُ]. أخرجه البخاري.

7. (5763)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ): "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı Ka'be'nin avlusunda gördüm, elleriyle şöyle ihtiba edip oturmuştu" dedi ve ihtiba oturuşunu (göstererek) tarif etti. Bu kurfusâ idi." [Buhari, İsti'zan 34.]

AÇIKLAMA:

İhtiba oturuşu Kamus'ta şöyle tarif edilir: "Bir adam ihramına sarınıp bürünmek, bir kavle göre dülbend ve kemer makulesi ile sırtını ve baldırlarını sarıp toparlamak manasındadır ki, dervişler ıstılahında kemende girmek tabir olunur." Buhârî, rivayetine ihtibayı kurfusâ ile tefsir edi-

yor. Kurfusâ, Kamus'un açıklamasına göre, çileye giren sufilerin oturması gibi, kabalarını yere koyup, uyluklarını karnına kasıp ve dizlerini dikip, ellerini kemer gibi inciklerinden kucaklayarak oturmağa denir. Bir kavle göre, dizleri üzere gergi gibi kapanarak karnını uyluklarına yapıştırıp, ellerini koltuklarını kastığı halde oturmaktır ki, bedevi oturuşudur.

Bu oturuş çeşidi, kırda, bayırda dayanacak birşey bulamayan kimsenin, biraz dinlenmek için yaptığı bir oturuştur.

İbnu Ömer, Resulullah'ın bu oturuşunu bilfiil göstererek tarif etmiştir. *İbnu Hacer*'in kaydettiği bir başka rivayette, bu tarif sırasında sağ eliyle sol elin bileğinden tuttuğu belirtilir. Ayrıca, bazı rivayetlerde Resulullah'ın iki eliyle ihtiba ettiği belirtilir. Şu halde iki veya tek elle ihtiba yapılabilmektedir.

Üzerinde ihramdan başka giyeceği olmayan kimse ihtiba tarzıyla oturunca avret yerlerinin açılma ihtimali vardır. Bu sebeple elleriyle halka yapıp üstten tutmak zorundadır.

5764 ٨– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها: [أَنَّهَا كَانَتْ تَكْرَهُ أَنْ يَجْعَلَ الرَّجلُ يَدَهُ عَلى خَاصِرَتِهِ، وَكَانَتْ تَقُولُ إنَّ الْيَهُودَ تَفْعَلهُ]. أخرجه رزين. قلت: وَعلقه البخاري في ترجمة، والله أعلم.

8. (5764)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ)'nin anlattığına göre, "Kişinin (namazda) elini boş böğrüne koymasını mekruh addederdi ve: "Bunu Yahudiler yapar" derdi." [Rezin tahric etmiştir. Ancak Buharî bunu bir bab başlığında muallak olarak kaydetmiştir (Buhârî, Enbiya 50).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, namazda ihtisarın mekruh olduğunu ifade eder. Bazı rivayetlerde: *"Resulullah eli boş böğrü üzere koymayı yasakladı"* denmiştir. Farklı rivayetlerde yasaklanan husus değişik kelimelerle gelmiştir; hasr, muhtasır, ihtisar gibi. Ulema çoğunlukla hep: "Namazda eli boş böğür üzerine koymak" diye tefsir etmiştir. Ancak Herevî, el-Garibeyn adlı eserinde, ihtisarı "namazın rekatlerinde bir veya iki ayet okuyarak namazı kısa tutmak" diye cezmen tefsir edenleri de hikâye etmiştir. Hatta bunu, namazda tu'manine denen rüku ve sücudda yer verilen fasılaları kaldırıp bunları kısaltmak olarak tefsir eden de çıkmıştır. İhtisar kelimesinin geçtiği vecihlerde bu manalar caiz ise de, tehassur ve hasr kelimelerinin geçtiği vecihlerde bu tevcih mümkün değildir. İhtisarı, kıraatte geçen secde ayetlerini hazfetmek şeklinde yorumlayan da olmuştur.

2- Elin böğre konması sadece namaz halinde mekruh değil, namaz dışında da mekruhtur. Bazı rivayetler bunu namazla kayıtlarken, birçok rivayetler namazla kayıtlamaz, namaz dışında da mekruh olduğunu belirtir.

3- Eli boş böğür üzerine koymanın yasaklanışındaki hikmet ve sebep nedir? Bu hususta ulema ihtilaf eder. Çünkü farklı rivayetler gelmiştir.

★ *İblis* mütehassır olarak yere indirildi, denmiştir.

★ Yahudiler bunu çokça yaptıkları için onlara benzemekten nehyedilmiştir, denmiştir.

★ Bu, cehennem ehlinin istirahatidir, denmiştir.

★ Nağme söyleyenler, ellerini böğürlerine koyarak söylerler, denmiştir.

★ Bu tarz tavrı mütekebbir olanlar takınır denmiştir.

★ Musibete düşenler böyle yapar denmiştir.

İbnu Hacer, bunlar arasında *Hz. Aişe*'nin söylediği "Yahudiler yapar" sebebini en kavi bulur. Ancak her görüşün bir haklılık yönünün olabileceğini de söyler.

İSTİDRAD

Kitabımızda uykuya müteallik bir bölüm ayrılmış olması üzerinde durmak icab eder. İslam uyku meselesine hem Kur'an'da hem de hadislerde yer vermiştir. Kur'an iki ayrı ayette uykunun istirahat için yaratıldığını belirtir. Gece uykusundan başka kaylûle denen gündüz uykusu da her iki temel kaynağımızda medar-ı bahs edilir. Uykunun vakitleri, miktarı, uyumanın adabı gibi pek çok teferruat hadislerde işlenir.

Yorgun insanın, dinlenmek için eğlence, mükeyyifat ve uyuşturucu gibi, bünyeyi daha da yorup yıpratan vasıtalara kaçtığı bir devrede, uykunun dinlendirici yönüne dikkatleri çekmek, uykuyu en verimli kılmanın ilmî yollarını aramak gerekmektedir.

Burada böyle bir iddiada bulunmaksızın, konunun, dinimizde yukarıda kaydedilen sekiz hadis çerçevesinin dışında, çok daha geniş buutlar içerisinde işlendiğine dikkat çekmek istiyoruz:

"**DİNLENME VE İSTİRAHATIN VASITA, YER VE ZAMANLARI:** "İslam, boş zaman kabul etmez" derken, istirahatı reddeder manası çıkarılmamalıdır. Bizzat Kur'an-ı Kerim'de dinlenme ve istirahate yer verilir. Hatta en iyi dinlenmenin nerede, ne zaman ve hangi şekilde yapılacağına dair birkısım teferruat bile açıklanır.

Dinlenme Vasıtası UYKU: Kur'an-ı Kerim'e göre, dinlenmenin en müessir vasıtası "uyku"dur. Uykunun, bir istirahat ve dinlenme vasıtası olduğu iki ayrı ayette ifade edilir: **"Size geceyi örtü, uykuyu dinlenme (vasıtası), gündüzü de çalışma zamanı yapan Allah'tır"** (Furkan 47; Nebe 9).[17]

Kur'an-ı Kerim, insan bedeninin muhtaç olduğu dinlenme için, öncelikle "uyku"dan söz ettiğine göre, dinlenmede en mükemmel vasıta uyku olmalıdır. Öyle ise dinlenmek maksadıyla tevessül edilen eğlence, oyun gibi başka vasıtaların, her zaman gayeye hizmet etmeyeceği gibi, uyku kadar müessir olamayacağı da anlaşılır.[18]

Gece ve Gündüz Uykuları: Yukarıda temas ettiğimiz ayetlerde uykunun dinlenme vasıtası olduğu açık olarak belirtilmiş ise de, uyku vakti tasrih edilmemiştir. Fıtrî ve ağlebî duruma göre, gece vakti uyku vaktidir. Ancak, Kur'an-ı Kerim, **"Gündüz maişet vaktidir"** dediği halde "gece de uyku vaktidir" diye bir ifadede bulunmaz. Hatta bir ayette: **"Gece gündüz uyumanız ve onun fazlından nasib aramanız da onun ayetlerindendir"** (Rum 23) buyrulur.

Burada, uykunun, gündüz de olabileceği açık olduğu gibi, Allah'ın fazlından geceleyin de talepte bulunabileceği açık olarak ifade edilmiştir.

Hemen belirtelim ki, bu durum günümüzde, -bilhassa vardiyeli çalışma düzenine girmiş fabrika ve büyük işyerlerinde olmak üzere- gece mesaisi yapmak zorunda kalan muhitlerde büyük bir ehemmiyet arzetmektedir.

Kur'an-ı Kerim'in bu meseleye atfettiği ehemmiyetin derecesini, öğle uykusu (kaylûle) ile alâkalı ayette daha açık olarak görmekteyiz. Nur suresinde yer alan bu ayete göre, -gerçek dinlenme fırsatı olarak tavsif edilmiş bulunan- uyku için, gün ortasında bir zaman ayrılmalıdır:

"(Ey iman edenler! Sağ elinizin malik olduğu (köle ve cariye-

---

17- Türkçe meallerde *"dinlenme"*, *"istirahat"* diye tercüme edilen kelimelerin Kur'anî aslı sübattır ve işten kesilme, çalışmayı terk manalarına gelir (Müfredat: 220).

18- Günümüzde, dinlenmek üzere başvurulan oyun, eğlence, içki gibi vasıtaların gayeye ne derece hizmet ettiği, iş hayatında verimliliğe ne ölçüde müessir olduğu, yukarıda bahsettiğimiz İslamî vasıtaların müessiriyet derecesi gerçekten araştırmaya değer bir husustur. Şu kadarını hatırlatalım ki, Komünist Rusya, 1985 yılı içinde, içkinin iş hayatına olan menfi tesirini gözönüne alarak içki yasağı getirmiştir. İlgili haberin bir pasajını 23 Mayıs 1985 tarihli Hürriyet Gazetesinden takip edelim: *"...Sovyetler Birliği'nin bazı cumhuriyetlerinde, alkol yüzünden fabrikalardaki üretim, hafta sonu tatillerinin ardından yüzde 30'a indiği, iş kazalarının ise yüzde 50'lik bir artış gösterdiği gene istatistiklerin ortaya koyduğu sonuçlardan. Ülkedeki boşanmaların yüzde 50'si de eşlerden birinin alkolik olması nedeniyle gerçekleşiyor."*

ler) bir de sizden olup da henüz büluğ çağına girmemiş küçükler şu üç vakitte: Sabah namazından önce, öğle sıcağından elbiselerinizi çıkaracağınız zaman, bir de yatsı namazından sonra (odanıza girecek olurlarsa) sizden izin istesinler. Bu üç vakit sizin için avret (ve halvet vakitleri)dir. Bunlardan sonra ise, birbirinizi dolaşmanızda ne sizin üzerinize, ne de onların üzerine bir vebal yoktur" (Nur 58).

Ayette işaret edilen "öğle sıcağında elbisenin çıkarılması zamanı" gündüzleyin nısf-ı neharda icra edilecek uykudur. Buna *kaylûle* denmektedir. *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* bilhassa gece kalkışına yardımcı olduğu için (İbnu Mace, Sıyam, 22) buna çok ehemmiyet vermiştir. Rivayetler, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kaylûleyi normalde öğle namazından sonra yaptığını, ancak sıcak zamanlarda öğle namazından önceye aldığını (Fethu'l-Bari, 3/39, 80), cuma günleri ise, her defasında cum'a namazından sonraya bıraktığını belirtir.

Bu mevzuda gelen nasslar ve *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in tatbikatı, bize birkaç prensip vazetmektedir:

★ Gecede kıyamu'l-leyl yapılarak gecenin değerlendirilmesi gerektiği gibi, gündüzleyin de kaylûle yapılarak istirahata zaman ayırmak gerekmektedir. Kaylûle, bilhassa sıcak gün ve mevsimlerde ehemmiyetlidir. Ömrün azami verimliliği buna bağlıdır.[19]

★ Meseleye ayet-i kerimenin de yer vermesi, gündüz uykusunun çok yönlü olarak (sağlık, verimlilik, zaman disiplini, ailevî sohbet ve terbiye vs.) ehemmiyet taşıdığını gösterir.

★ Gündüz istirahati, uyku şeklinde, evde ve de öğle vaktinde olmalıdır.

★ Nun suresinde gelen ayette belirtilen üç vakit dışında istirahat zamanı ayırmayıp, değerlendirilmesi esastır.

★ Ev dahilinde istirahat zamanında kılık kıyafette serbestlik esas-

---

19- Şu açıklama, kaylûlenin ehemmiyetini belirtmekten başka miktar hakkında da fikir verdiği için burada kayda değer: "...*Bu uyku (kaylûle) hem ömrü, hem rızkı tezyide medardır. Çünkü, yarım saat kaylûle, iki saat gece uykusuna muadil gelir. Demek, ömrüne her gün bir buçuk saat ilave ediyor. Rızkı için çalışmak müddetine yine bir buçuk saati ölümünün kardeşi olan uykunun elinden kurtarıp yaşatıyor ve çalışmak zamanına ilave ediyor*" (Lem'alar, s. 256).

Şunu da belirtelim ki, müfessirler diğer bazı ayetlerin delaletine dayanarak "kaylûle" deyince mutlaka "uyku" anlaşılması gerekmediğine, "uyku refakat etmese bile, gündüzün sıcağı arttığı sırada, gün ortasında (nısf-u nehar) yapılan istirahate kaylûle deneceği"ne dikkat çekmişlerdir (Razi 14/21).

tır. Bu anlarda, büluğ çağını aşmış aile efradının hususiyetlerinin korunması, birbirine "izin"le uğramaları esastır.

★ Gerçek istirahatin esas mahalli evdir, vakti gecedir, vasıtası da uykudur.

Sükunet ve İstirahat Zamanı GECE: Yukarıda kaydettiğimiz ayetlerde dinlenmenin en iyi vasıtasının uyku olduğu belirtilmektedir. Ancak, uyku, geceleyin de olabilir, gündüzleyin de. Bu sebeple, Kur'an ayetleri çerçevesinde 24 saatlik gün içerisinde istirahata tahsis edilmesi gereken asıl zaman bölümünü tesbitte bu ayetler tek başlarına yeterli değildir. Esasen, bu meseleye daha pek çok ayette temas edilmiştir. Üstelik diğer ayetlerde meseleye *"dinlenme vasıtası"* açısından değil, *"istirahat zamanı"* açısından temas edilir. Ve kullanılan kelime bile değişir. Bu gruptaki ayetlerde, tam tamına "işten kesilme, çalışmayı terk" yani dinlenme manasına gelen (Müfredat, 200) sübat kelimesiyle değil, "hareketlilikten sonra sabitleşme, yerleşme" manasına gelen seken kökünden gelen başka kelimelerle temas edilir ve gece vaktinin sükunet için yaratıldığı belirtilir.

"O, geceyi, içinde sükun ve istirahat etmeniz için (karanlık), gündüzüde (çalışıp kazanmanız için) aydınlık olarak yaratmıştır" (Yunus 67; Gafir 61).

"O sizin faidenize olarak, içinde sükun ve istirahat etmeniz için geceyi ve fazl u kereminden (rızkınızı) aramanız için gündüzü yaratmıştır. Bu, onun rahmetindendir. Belki artı şükredersiniz" (Kasas 73).

Şu halde, Kur'anî nasslara göre, günlük zamanın tanziminde, dinlenme ve istirahat zamanlarının esas itibariyle geceye bırakılması gerekmektedir. Ancak bu mutlak bir gereklilik değildir.

Dinlenme ve İstirahatin Mahalli EV: Kur'an-ı Kerim, en iyi dinlenme vasıtasının "uyku" olduğunu belirttiğine göre, en iyi dinlenme mahallini de belirtmiş olmaz mı? diye bir soru hatıra gelebilir. Esasen bu sorunun cevabı, aynı ayette zımnen verilmiş olmaktadır: *"En iyi dinlenme mahalli, uyku uyunan yer, yani evdir."* Nitekim, yorumla ulaşılan bu cevap başka ayetlerde sarih olarak ifade edilir: **"Allah sizin için meskenlerinizi huzur ve sükun yeri kıldı"** (Nahl 80).

Kur'an'da ev manasına çokça kullanılan mesken kelimesi, sükunet bulunan yer manasını ifade eder. Aynı manada kullanılmayan beyt kelimesi de geceleyin sığınılacak yer demektir. Beyt kelimesi bilhassa

müfred olarak yeryüzündeki insan meskeni manasında nadiren kullanılır. Aile manası galibtir. Bir de Kâbe manasında çokça kullanılmıştır.

Şu halde, Kur'an-ı Kerim, sükûnet ve dinlenme aranacak en mükemmel mahal olarak "evleri" göstermiş olmaktadır. Kişinin günlük hayatında, sükûn, huzur ve dinlenme maksadıyla evinden başka bir yer araması, bu düşünce ile kahveye, sinemaya veya diğer eğlence yerlerine gitmesi temelde bir aldanma olmaktadır.

Nitekim İslam'ın bütün şa'şaasıyla yaşandığı devirlerde umumi eğlence yerleri ya yoktur veya son derece sınırlıdır. Bugün en ücra köylere kadar girmiş bulunan kahvehaneler, maddî ve bilhassa manevî bakımdan maruz kalınan tedenni durumlarıyla başlamış ve ona bağlı olarak sayıca artmıştır.[20]

20- Bugünkü kahvehanenin (veya daha kibar adıyla kıraathanenin) ilk çıkışını işaretleyen bir kayda Ebu'l Ferec İsfehani'nin (v. 356/966)) el-Ağanî'sinde rastlarız. Şöyle der: *"Abdülhakem İbnu Amr İbn-i Abdillah İbn-i Safvân el-Cumahî bir beyt (ev) tanzim etti. İçerisine satranç, tavla ve kırka (çocuklara mahsus bir oyun) takımları ve içerisinde her ilimden bahseden defterler koydu. Duvar üzerine de askılık olarak çiviler çaktı. Oraya gelenler, elbiselerini bunlardan birine astıktan sonra bir defter alarak okuyor veya bir oyun takımı alarak aradaşlarıyla oynuyordu" (Accac, es-Sünne Kable't-Tedvin s. 301, el-Ağânî'den naklen)*

NİFAK BÖLÜMÜ

5765 ١ – عن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّٰهُ عَنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: أَرْبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ كَانَ مُنَافِقاً خَالِصاً. وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنْهُنَّ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنَ النِّفَاقِ حَتَّى يَدَعَهَا: إِذَا أُؤْتُمِنَ خَانَ، وَإِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ، وَإِذَا خَاصَمَ فَجَرَ]. أخرجه الخمسة.

«الْجُورُ» الكذب والفسق، والمراد به هنا الفحش.

1. (5765)- *İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Dört haslet vardır; kimde bu hasletler bulunursa o kimse halis münafıktır. Kimde de bunlardan biri bulunursa, onu bırakıncaya kadar kendinde nifaktan bir haslet var demektir: Emanet edilince hıyanet eder, konuşunca yalan söyler, söz verince sözünde durmaz, husumet edince haddi aşar." [Buharî, İman 24, Mezalim 17, Cizye 17; Müslim, İman 106, (58); Ebu Davud, Sünnet 16, (4688); Tirmizî, İman 14, (2634); Nesâî, İman 20, (8, 116).]

AÇIKLAMA:

Nifak, bâtının zâhire muhalefetidir. Eğer bu, imanî itikadda olursa buna nifaku'l-küfr denir, eğer inanç esaslarına müteallik olmazsa buna nifaku'l-amel denir, buna bizzat yapmak da girer, terk de girer. Nifakın pek çok mertebeleri, dereceleri vardır. Esasen *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* burada nifaka giren bütün vasıfları saymış değildir. Başlıcalarına dikkat çekmiştir. Nitekim bir başka rivayette nifakın dört değil üç alâmeti olduğu söylenir: *"Konuşunca yalan söyler, söz verince döner, itimad edilince ihanet eder."* Hatta bu sonuncu vechin izahında alimler:

"Bu üç hasleti zikrederek diğer hasletlere bir uyarıda bulunmuştur" derler ve şu açıklamayı yaparlar: "Diyanetin aslı üç esasa inhisar eder: Kavl (söz), fiil (iş), ve niyet. Aleyhissalâtu vesselâm kizb ile kavlin fesadına, hıyanetle fiilin fesadına, verdiği sözden dönme (hulf) ile de niyetin fesadına uyarıda bulunmuştur."

Nevevî der ki: "Ulemadan bir kısmı, zikri geçen hasletler bazan, tekfir edilemeyeceği hususunda herkesin icma ettiği, Müslümanlarda da bulunduğu için, bu hadisi müşkil bulmuştur. Aslında hadis müşkil değildir, bilakis manası da sahihtir. Muhakkik alimlerimiz derler ki: "Bu hadisin manası şudur: "Sayılan bu hasletler nifaktırlar. Bu hasletleri taşıyanlar, bu vasıflarda münafıklara benzerler ve onların ahlaklarıyla ahlaklanmışlardır."

İbnu Hacer, Nevevî'nin bu açıklamasını daha da açar: "Derim ki: "Bu cevaptan çıkan netice, hadisteki münafık tesmiyesinin mecaza hamlidir, yani "Bu hasletleri taşıyan kimse münafık gibidir" demektir. Bu yorum da "nifak"tan kastedilen şeyin "nifaku'l-küfr" olmasına binaendir. Nitekim, mezkur işkale cevap olarak şu açıklama da getirilmiştir: "Hadiste geçen "nifak"tan murad nifaku'l-ameldir. Bunu, daha önce de belirttik. Bu açıklama Kurtubî'nin de hoşuna gitmiş, hatta Hz. Ömer'den gelen şu rivayetle buna delil de getirmiştir. *Hz. Ömer, Huzeyfe* (radıyallahu anhümâ)'ye هَلْ تَعْلَمُ فِي شَيْئًا مِنَ النِّفَاقِ "Bende nifaktan bir şey biliyor musun?" demiştir. Hz. Ömer burada nifaku'l-küfrü kastetmiş değildir, bilakis nifaku'l-ameli kastetmiştir.

Bazı alimler, "hadiste mezkur sıfatlara nifak denmesi, o hasletleri irtikab etmeye karşı korkutma ve sakındırma maksadını güder, zahir, kastedilenden farklıdır" demiştir. Bu açıklamayı da Hattâbî beğenmiştir. Hattâbî şu ihtimale de yer verir: "Bu sıfatla muttasıf olan kimse , o haslete iyice alışmış ve kendisinde sabit bir yol, değişmez bir huy halini almış olan kimsedir." Bu tahminini hadiste geçen إذا edatıyla delillendirir. "Bu edat hangi fiilin başına getirilirse, onun tekerrürünü ifade eder" der.

Bazı alimler de: "Hadisteki nifak ıtlakı, o hasletlerin galebe çalması sebebiyle onları mühimsemeyen, hafife alan kimseye aittir" demiştir. "Çünkü, derler, kimin hali bu olursa umumiyetle o kimsenin itikadı da bozuk olur.

Bazıları bir başka nokta-i nazardan hadisi değerlendirmiştir. Bunlara göre, münafık kelimesinin başındaki elif-lam, "ahd" içindir. Yani münafıkla kastedilen belli muayyen bir şahıs vardır veya Resulullah devrindeki münafıklar hakkındadır. Bu görüş sahiplerinin verdikleri örnekler hep zayıf hadislere dayanır."

Özetleyerek aldığımız bu yorumları kaydeden İbnu Hacer yapılan bu açıklamalar arasında Kurtubî'nin hoşuna giden te'vilin en güzel te'vil olduğunu söyler.

5766 ٢- وعن حذيفة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [إِنَّمَا كَانَ النِّفَاقُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ، فَأَمَّا الْيَوْمَ فَإِنَّمَا هُوَ الْكُفْرُ بَعْدَ الإِيمَانِ]. أخرجه البخاري.

2. (5766)- *Hz. Huzeyfe* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Nifak Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde vardı. Şimdi ise, imandan sonra küfür vardır." [Buhârî , Fiten 21.]

AÇIKLAMA:

Burada Huzeyfe İbnu'l-Yeman (radıyallahu anh) ne demek istemiştir? Bunun izahında farklı yorumlar ileri sürülmüştür:

★ *İbnu't-Tin* der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde münafıklar, dilleriyle inanıyorlar, kalpleriyle inanmıyorlardı. Fakat Aleyhissalâtu vesselâm'dan sonra gelenler İslam içinde ve İslam fıtratı üzere doğdular. Öyleyse onlardan kim küfre düşerse mürteddir. Bu sebepledir ki, münafıkların tabi olduğu ahkâmla, mürtedlerin tabi olduğu ahkam farklı olmuştur."

★ *İbnu Hacer* de şu yorumu yapar: "Huzeyfe (radıyallahu anh)'nin, nifaka düşmeyi nefyetmediği açık, her halukârda o, önceki münafıklarla sonraki münafıkların hükümlerinin aynı olmadığını söylemektedir. Çünkü nifak, küfrü gizleyip iman izhar etmektir. Bunun her asırda olması mümkündür. Hüküm farklılık kazanmıştır. Çünkü Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, onlarla iyi geçiniyor, onların İslam diye izhar ettiklerini onlardan kabul ediyordu, hatta onlardan İslam'a muhaliflik ihtimali zuhur etse bile. Amma Aleyhissalâtu vesselâm'dan sonra, İslam'a muhalif bir şey izhar eden kimse, izhar ettiği bu şeyden dolayı derhal muaheze edilir, kendileriyle iyi geçinmeye ihtiyaç kalmadığı için iyi geçinme hatırına bu hatalar gözardı edilip terkedilemez."

★ Bazı alimler de şunu söylemiştir: "Hz. Huzeyfe'nin maksadı, İmama itaati terketmenin cahiliye işi olduğunu söylemektir. İslam'da ise cahiliye yoktur veya cemaate tefrika sokmak Cenab-ı Hakk'ın وَلاَ تَفَرَّقُوا *"Tefrikaya düşmeyin..."* emrine aykırıdır. Bütün bunlar artık gizli-kapaklı değildir. Öyleyse bu, imandan sonra küfür gibidir."

5767 ٣- وعن الأسود قال: [كُنَّا في حَلْقَةِ عبدِاللهِ رضيَ اللهُ عنهُ فجاءَ حُذَيفةُ رضيَ اللهُ عنهُ حتّى قامَ علينا، فسلّمَ، ثُمَّ قالَ: لَقَدْ أُنْزِلَ النِّفاقُ على قومٍ خيرٍ منكُمْ. قالَ الأسْوَدُ: سُبحانَ اللهِ إنَّ اللهَ عزَّ وجلَّ يقولُ: إنَّ المُنافقينَ في الدَّرْكِ الأسفلِ مِنَ النّارِ. فتبسَّمَ عبدُ اللهِ، وجَلَسَ حُذَيفةُ في ناحيةِ المَسْجدِ. فقامَ عبدُاللهِ فتفرَّقَ أصحابُهُ فرماني بالحَصْباءِ، فأتيتُهُ. فقالَ حُذَيفةُ: عَجِبْتُ من ضَحِكِهِ، وقد عَرَفَ ما قُلْتُ، لَقَدْ أُنْزِلَ النِّفاقُ على قومٍ كانُوا خيراً منكُمْ، ثُمَّ تابُوا، فتابَ اللهُ عليهِمْ].

أخرجه البخاري.

ومقصود حذيفة بهذا: أن جماعة من المنافقين صلحوا واستقاموا وكانوا خيراً من أولئك التابعين الذين خاطبهم لمكان الصحبة والصحبة والصلاح كيزيد ومجمّع ابني جارية بن عامر رَضِيَ اللهُ عنهما، فكأنه أشار بالحديث الى تقلب القلوب.

3. (5767)- *Esved* rahimehullah anlatıyor: "Hz. Abdullah İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un ders halkasında idik. Huzeyfe (radıyallahu anh) geldi ve yanımızda durup bize selam verdi:

"Nifak, sizden hayırlı bir kavme indirildi" dedi. Esved de (hayretle):

"Sübhanallah, Aziz ve Celil olan Allah: **"Münafıklar cehennemin en aşağı derekesindedir"** (Nisa 145) buyuruyor" dedi. Bunun üzerine Abdullah tebessüm etti. Huzeyfe de mescidin bir kenarına oturdu. Derken Abdullah kalktı ve arkadaşları da dağıldılar. Huzeyfe beni çağırmak için bana bir çakıl attı, yanına geldim. Bana: "Abdullah'ın gülmesi tuhafıma gitti, halbuki o benim söylediğimi bilen birisi. Yemin olsun nifak, siz (tabiiler)den daha hayırlı bir kavme indirildi. Onlar (nifaktan) sonra tevbe ettiler. Allah da tevbelerini kabul etti" dedi." [Buharî,Tefsir, Nisa 25.]

AÇIKLAMA:

1- Alimler, ayete dayanarak "münafıkların azabı kâfirlerin azabından daha şiddetlidir. Çünkü onlar, dinle istihza etmektedirler" demişlerdir.

2- Hadiste sahabelerin tabiinden daha hayırlı olmalarına rağmen nifakın yani münafıklığın onlardan çıkmış olmasını söylemekle Hz. Huzeyfe muhataplarına ciddi bir uyarıda bulunmuş olmaktadır.

İbnu Hacer der ki: "Münafıklıkla iptila edilenler sahabe tabakasın-

dan idiler. Sahabe ise tabiin tabakasından hayırlıdır. Lakin Allah onları nifakla iptila etti. Onlar irtidad ettiler ve münafık oldular, böylece onlardan hayırlılık gitti. Birkısmı tevbe etti ve hayırlılık onlara geri geldi. Sanki *Hz. Huzeyfe,* hitap ettiği kimseleri sakındırdı ve onlara gururlanıp aldanmamalarını hatırlattı. Çünkü kalp dönücüdür. Bugünkü hal üzere gidemeyebilir. Bu sebeple onları imandan çıkmaya karşı sakındırdı. Çünkü ameller sona göre değerlendirilecektir. Onlara, imanlarından son derece güven içinde olsalar bile, Allah'ın mekrine karşı emin olmamaları gereğini açıkladı. Nitekim onlardan önceki ve kendilerinden daha hayırlı olan sahabe tabakasında buna rağmen irtidad edenler ve nifaka düşenler olmuştur. Sahabeden sonra gelen tabakanın aynı şeye düşmesi haydi haydi imkan dahilindedir."

Abdullah İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un tebessümünün , *Hz. Huzeyfe*'nin bu isabetli açıklaması karşısındaki taaccübünden ileri geldiği belirtilmiştir.

Hz. Huzeyfe, Hz. Abdullah'ın tebessümünün mahiyetini anlayamamış olmalı ki, niye tebessüm etti diye hayret etmiş ve hayretini el-Esved'e açıklama ihtiyacını duymuş ve: "Niye güldüğüne hayret etmekte haklıyım, çünkü o benim ne demek istediğimi tam anladı ve sözlerimdeki doğruluk ve isabetliliği de biliyor" manasında serd-i kelam etmiştir.

Hadisten, içine düştükleri nifak ve küfürden dönen zındıkların tevbesinin makbuliyetine delil çıkarmışlardır.

5768 ٤– وعن ابن أبي مليكة قال: [أَدْرَكْتُ ثَلاثِينَ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ ﷺ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْراً كُلُّهُمْ يَخَافُ النِّفَاقَ عَلَى نَفْسِهِ، وَلاَ يَأْمَنُ الْمَكْرَ عَلَى دِينِهِ، مَا مِنْهُمْ أَحَدٌ يَقُولُ: إِنَّهُ عَلَى أَيْمَانِ جِبْرِيلَ وَمِيكَائِيلَ عَلَيْهِمَا السَّلاَمُ]. أخرجه البخاري في ترجمة.

4. (5768)- *İbnu Ebi Müleyke* rahimehullah anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashabından olup da *Bedir Gazvesi'ne* katılanlardan otuz kadarına yetiştim. Hepsi de kendi hesabına nifaktan korkuyorlar ve dinlerinde fitneye düşmekten kendilerini emniyette hissetmiyorlardı." [Buhari, İman 36 (Bab başlığında kaydetti).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, mü'minin iman üzere son nefesini vereceğinden emin olmayıp, "nifaka düşer miyim endişesiyle her an tetikte olması gereğini te'yid ediyor. *İbnu Hacer,* hadisin açıklanması sadedinde *İbnu Ebi* Mü-

leyke'nin karşılaştığı ve dolayısıyla imanından endişe içinde olan, nifaka düşmekten korku duyanları belirtme sadedinde *Hz. Aişe,* kızkardeşi *Esma, Ümmü Seleme, Dört Addullahlar, Ebu Hureyre, Ukbe İbnu'l-Haris, Misver İbnu'l-Mahreme* vs'nin ismini zikreder. Devamla der ki: "Bunların amelde nifaka düşmekten korktuklarını cezmen söylüyor. Esasen, başkalarından bunun aksine bir rivayet de mevcut değildir. Dolayısıyla sanki burada bir icma mevcuttur. Çünkü mü'mine amelinde, her an, ihlasa muhalif birşeyler arız olabilir. Onların böyle bir durumdan korkmaları illa da onlardan bunun vukuunu gerektirmez. Bu, onların vera ve takvadaki mübalağalarından ileri gelen bir haldir. Allah onlardan razı olsun, şefaatçilerimiz kılsın."

İbnu Battal der ki: "Onlar korktular, çünkü ömürleri uzadı ve beklemedikleri değişmelere şahit oldular, bunları bertaraf etmeye güçleri yetmedi. Sükut ile müdahene haline düşmekten korktular."

2- Hadisin devamında *İbnu Ebi Müleyke* der ki: "Onlardan hiçbiri imanda, *Hz. Cebrail* ve *Mikail* imanı üzere olduğunu iddia etmedi. İbnu Müleyke, bu sözüyle o yüce sahabilerin kendilerine iman meselesinde nifakın arız olmadığını cezmen söylemediklerini belirtmektedir. Çünkü, bu husus, Cibril aleyhisselam'ın imanı mevzuunda cezmen ifade edilir.

3- Buhârî hazretleri, aynı rivayetin devamına Hasan Basri rahimehullah'ın şu sözünü ekler: "(Allah Teala'dan) ancak mü'min korkar, ondan kendini ancak münafık emniyette hisseder." Nitekim ayet-i kerimede ﴿وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّتَانِ﴾ **"Rabbinin makamından korkana iki cennet vardır"** (Rahman 46). Bir başka ayette de ﴿فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ﴾ **"Hüsrana düşmüş bir kavmden başka kimse Allah'ın mekrinden emin değildir"** (A'raf 99) buyurulur.

Dikkat edersek *Hasan Basri*'nin kelamında korkulacak şey mezkur değildir. Alimlerden bir kısmı, kastedilen şeyin "Allah" olduğunu söylemiştir. Diğer bir kısım alimler de nifak olduğunu söylemiştir. Siyak nifak görüşünü destekler ise de, her iki mefhum da muhtevaya uygundur.

YILDIZLAR BÖLÜMÜ

5769 ١- عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنِ اقْتَبَسَ بَاباً مِنْ عِلْمِ النُّجُومِ لِغَيْرِ مَا ذَكَرَ اللهُ فَقَدِ اقْتَبَسَ شُعْبَةً مِنَ السِّحْرِ، الْمُنَجِّمُ كَاهِنٌ، وَالْكَاهِنُ سَاحِرٌ وَالسَّاحِرُ كَافِرٌ]. أخرجه رزين.

1. (5769)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim, Allah'ın zikrettiğinin gayrısı için yıldızlar ilminden bir bab iktibas ederse sihirden bir şu'be iktibas etmiş olur. Müneccim kâhindir; kâhin sihirbazdır, sihirbaz da kâfirdir." [Rezin tahric etmiştir.]

5770 ٢- وفي رواية: [مَنِ اقْتَبَسَ عِلْماً مِنَ النُّجُومِ اقْتَبَسَ شُعْبَةً مِنَ السِّحْرِ، زَادَ مَا زَادَ]. أخرجه أبو داود.

2. (5770)- Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: *"Kim yıldızlarla ilgili bir ilim iktibas etmişse sihirden bir şûbe iktibas etmiş demektir. (Yıldız ilmi) arttıkça (sihir ilmi de) artar."* [Ebu Davud, Tıbb 22, (3905).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetlerde *Resulullah* kendi devrinde ilm-i nücumun bir nevi sihirbazlık olduğuna dikkat çekiyor. Yıldızlar ilmi diye tercüme ettiğimiz bu ilim şubesini *müneccimlik ilmi* diye de ifade edebiliriz. Şimdilerde gayr-ı ciddi gazetelerin meşguliyet sahasına giren yıldız falı nevinden bilgiler. Hadisin üslubundan bu ilimle meşguliyetin yasak olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, daha önce teferruatlı olarak sunduğumuz üzere, sihirle meşguliyeti haram kılmıştır.

Müneccimliğin sihirden bir parça olduğunun söylenmesi onun da yasak kılındığının ifadesi olmaktadır. Bu yasağın mahiyeti müteakip hadiste daha iyi anlaşılacak ise de burada şunu belirtmede fayda var: Hadislerde yasaklanan ilim, bugünün tabiriyle astronomi denen yıldızlar ilmi değil, astroloji denen falcılık ilmidir. Astroloji'ye "ilim" denir mi diye zihne gelebilecek bir soruyu hemen cevaplandıralım: "İlim" kelimesinin günümüzde kullanılışı itibariyle astroloji, falcılık ve birkısım sanatlara "ilim" demek yadırgansa da İslam alimlerinin ilim kelimesini kullanma an'analerine göre yadırganmaz. Sözgelimi Taşköprüzade'nin mevzuatu'l-ulum adlı, ilimleri tasnif eden eseri tedkik edildiği zaman günümüzde *"ilim"* kelimesini izafede zorluk çekeceğimiz nice bilgi şubelerine hep ilim dendiğini görürüz.

Resulullah tarafından yasaklanan yıldızlar ilmi hakkında şarihler şu açıklamayı yapar: Yasaklanan ilm-i nücum, yıldıza bakanların, henüz vukua gelmemiş olan yağmurun yağması, fiyatların değişmesi gibi hadisat ve vukuat hakkındaki beyanlarıdır. Namaz vakitlerini hesaplamada, kıble tayinini yapmada lazım olan ilimler bu yasağa dahil değildir.

Begavî Şerhu's-Sünne'de der ki: "Yıldızlar ilminden yasaklanan, müneccimlerce, henüz vukua gelmeden gelecekte vukuunun bilindiği iddia edilen hadiseler ilmidir: Rüzgârların ne zaman eseceğine, yağmur ve karın ne zaman yağacağına, sıcak ve soğuğun ne zaman zuhur edeceğine, fiyatların (ne şekilde ne zaman) değişeceğine dair bilgiler gibi. O kimseler bunları, yıldızların yürümesi, toplanmaları ve ayrılmaları sayesinde bildiklerini iddia ederler. Bunlar, Allah'ın kendisine mahsus kıldığı bir ilimdir. Kendisinden başka kimse bunları bilemez. Nitekim ayet-i kerimede ﴿إِنَّ اللّٰهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ﴾ **"Kıyamet vaktine dair bilgi Allah katındadır. Yağmuru O indirir, Rahimlerde olanı O bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilmez. Hiç kimse nerede öleceğini bilmez. Muhakkak ki Allah her şeyi hakkıyla bilir"** (Lokman 34)buyurulur.

Begavî'nin bu saydıklarının bir kısmı günümüzde ilim ve araştırma mevzuudur. Hadis bunları yasaklıyor mu diye hatıra gelebilir. Dikkat edilirse yasaklanan husus, içtimâî araştırmalara, istatistik ve mukayeselere dayanarak yapılan yorum ve tahminler değildir. Mezkur meselelerin "yıldızların seyrine, toplanıp dağılmalarına" dayanarak ileri sürülen ilim iddiasıdır.

İslam alimleri bu hususu belirtmeyi de ihmal etmezler: "Müşahede ve rasat yoluyla anlaşılan ve zevalin ve kıble cihetinin bilinmesi gibi faydalı hususların bilinmesine yardımcı olan yıldızlar ilmi yasağa dahil değildir. Nitekim ayet-i kerimede: ﴿وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا﴾

"Karanın ve denizin karanlıklarında yolunuzu bulasınız diye yıldızları sizin için var eden de O'dur. Bilen bir kavm için biz delillerimizi böyle açıkladık" (En'am 97) buyrulmuştur. Böylece Aziz ve Celil olan Allah vakitleri bilmede takip edilecek yolları tesbitte yegâne vasıtanın yıldızlar olduğunu haber vermektedir. Eğer yıldızlar olmasaydı kıble istikameti bilinemezdi." *Aliyyu'l-Kâri*, bu hsuştą şu dikkąt çekici rivayeti Hz.Ömer (radıyallahu anh)'den kaydeder: تعلموا من النجوم ما تعرفون به القبلة والطريق ثم امسكوا "Yıldızlar ilminden kıble ve yolları tanıtacak kadarını öğrenin (astrolojiye, kâhinliğe kaçan kısmında) durun."

2- Hadisin sonunda yer alan زاد ما زاد ibaresi mübhemdir. Bu sebeple farklı yorumlar yapılmıştır. Tercihimiz olan yorumu, tercümede parantez arasında kaydettik. Ayrıca şu tahmin de burada kayda değer:

★ Bu ravinin bir ilavesi de olabilir. Bu durumda mana şöyle olur: "Resulullah müneccimlik ilmini kötülemede anlattı da anlattı."

5771 ٣– وعن زيد بن خالد رَضِيَ اللهُ عنه قال: [صَلَّى لَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ الصُّبْحَ بِالْحُدَيْبِيَةِ فِي إِثْرِ سَمَاءٍ كَانَتْ مِنَ اللَّيْلِ. فَلَمَّا انْصَرَفَ أَقْبَلَ عَلَى النَّاسِ فَقَالَ: هَلْ تَدْرُونَ مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ؟ قَالُوا: اللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ. قَالَ، قَالَ: أَصْبَحَ مِنْ عِبَادِي مُؤْمِنٌ بِي وَكَافِرٌ؛ فَأَمَّا مَنْ قَالَ: مُطِرْنَا بِفَضْلِ اللهِ وَرَحْمَتِهِ فَذَلِكَ مُؤْمِنٌ بِي كَافِرٌ بِالْكَوْكَبِ؛ وَمَنْ قَالَ: مُطِرْنَا بِنَوْءِ كَذَا وَكَذَا فَذَلِكَ كَافِرٌ بِي مُؤْمِنٌ بِالْكَوْكَبِ].

أخرجه الستة إلا الترمذي.

«النَّوْء» هو طلوع نجم وغروب آخر، وإنما غلظ النبي ﷺ في أمرها لأن العرب كانت تنسب الفعل اليها، فأما من جعل المطر من فعل الله وأراد بقوله: مطرنا بنوء كذا: أي في وقت كذا، وهو هذا النوء الفلاني فذلك جائز.

3. (5771)- *Zeyd İbnu Halid* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hudeybiye'de, bize geceleyin yağan yağmurun peşinden sabah namazı kıldırmıştı. Namazı bitirince cemaatın önüne geçti ve:

"Rabbiniz ne dedi biliyor musunuz?" buyurdu. Cemaat: "Allah ve Resulü bilir!" dediler.

"Allah Teala hazretleri: "Kullarımdan bir kısmı bana mü'min, bir kısmı da kâfir olarak sabahladı. "Allah'ın fazlı ve rahmetiyle bize yağmur yağdırıldı" diyen bana mü'min, yıldızları da inkar edici olarak sabahladı. Kim de: "Falanca falanca yıldız sayesinde bize yağmur yağdırıldı" dediyse o da bana kâfir, yıldıza mü'min olarak sabaha erdi" dedi!" buyurdular." [Buhari, Ezan 156, İstiska 28, Megazi 35, Tevhid 35; Müslim, İman 125, (71); Muvatta, İstiska 4, (1, 192); Ebu Davud, Tıbb 22, (3906); Nesâî, İstiska 16, (3, 165).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, yağmurun yıldızların tesiriyle yağdığı inancına düşenler küfre nisbet edilmektedir. Bu hüküm sadece yağmurla sınırlı olmamalıdır. Kişi, maruz kaldığı nimetleri veya müşahede ettiği hadiseleri Allah'tan başka birşeyle açıkladığı takdirde küfre nisbet edilebilecektir.

Alimler buradaki küfürle iki ayrı küfrün kastedilmiş olabileceğini belirtirler.

★ Nimete karşı küfr; buna küfân-ı nimet veya nankörlük de diyoruz. Bu ihtimalin verilmesine hadisin bir başka veçhinde gelen: *"Kim, suyuvermiş olmamıza karşı bana hamd ü senada bulunursa, işte bu bana iman etmiştir"* ibaresidir. Keza bir başka rivayette de: *"...Bana veya nimetime küfretmiş olur"* ibaresinin gelmiş olmasıdır. İbnu Abbas'tan gelen bir rivayette de: *"...onlardan bir kısmı kâfir, bir kısmı şakir olarak sabaha ermiştir"* ibaresi vardır. Şu halde, hadiste geçen "küfür"den maksadın imanî küfür olmayıp nimete nankörlük" olduğunu anlamayı haklı çıkaracak karineler mevcuttur.

O halde hadisin değerlendirilmesinde her iki muhtemel mananın nazar-ı dikkate alınması gerekir. Mü'min, zaten şiddetle tahzir edildiği şirk-i hafiye düşmemek için, hayır ve şer her şeyin yaratılış cihetiyle Allah'tan geldiğini bilecektir. Hele hayır, nimet, saadet gibi hoş şeylerin Allah'ın hem iradî olarak takdiri hem de yaratması olarak bilip hamdini, şükrünü eda etmesi gerekir. Belirtilen yanlış inançlara başkasında rastlandığı zaman, bu inancın küfran-ı nimet olabilme ihtimalini gözönüne alarak tekfir etme cihetine gtimemesi uygun olur. Nitekim bazı şarihler, Resulullah yıldızlar bahsinde şiddet göstermiştir. Çünkü Arapların hadisatı onlara nisbet etme âdetleri vardı. Ama, yağmuru Allah'tan bilen bir kimsenin o yıldızın doğduğu vakti kastederek: "Falanca yıldızda yağmura kavuştuk" demesi caizdir, demişlerdir.

5772 ٤ـ وعن أبى سعيد رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَوْ أَمْسَكَ اللهُ القَطْرَ

عَنْ عِبَادِهِ خَمْسَ سِنِينَ ثُمَّ أَرْسَلَهُ لأَصْبَحَتْ طَائِفَةٌ مِنَ النَّاسِ كَافِرِينَ، يَقُولُونَ: سُقِينَا بِنَوْءِ الْمِجْدَحِ]. أخرجه النسائي.

«المجدح» بكسر الميم وسكون الجيم وآخره حاء مهملة: نجم يقال له الدبران، وبعضهم يضم الميم.

4. (5772)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor:"Resulullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Eğer Allah Teala hazretleri, kullarından yağmuru beş yıl tutup sonra gönderecek olsa, insanlardan bir grubu kâfir olur ve: "Micdeh yıldızı sebebiyle yağmura kavuştuk!" derdi." [Nesaî, İstiska 16, (3, 165).]

AÇIKLAMA:

Micdeh (veya müdceh) yıldızı: Bu, eski Arap inancında yağmura delalet ettiği kabul edilen bir yıldızın adıdır. Bu yıldıza Deberan yıldızı dendiği de belirtilmiştir.

5773 ٥– وعن قتادة قال: [خَلَقَ اللهُ هٰذِهِ النُّجُومَ لِثَلاَثٍ: جَعَلَهَا زِينَةَ السَّمَاءِ، وَرُجُوماً لِلشَّيَاطِينِ، وَعَلاَمَاتٍ يُهْتَدَى بِهَا، فَمَنْ تَأَوَّلَ فِيهَا غَيْرَ هٰذَا فَقَدْ أَخْطَأَ حَظَّهُ وَأَضَاعَ نَصِيبَهُ وَتَكَلَّفَ مَالاَ يَعْنِيهِ وَمَالاَ عِلْمَ لَهُ بِهِ وَمَا عَجَزَ عَنْ عِلْمِهِ الأَنْبِيَاءُ وَالْمَلاَئِكَةُ صَلَوَاتُ اللهِ عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ].

5. (5773)- *Katâde* rahimehullah demiştir ki: "Allah bu yıldızları üç şey için yaratmıştır: Onları semanın zineti kıldı, (semaya yükselip haber toplayan) şeytanlara atılacak taşlar kıldı, kendileriyle istikamet tayin edilen alâmetler kıldı. Kim yıldızlar hakkında başka yorumlar yapmaya kalkarsa hata eder ve nasibini zayi eder, kendisini ilgilendirmeyen ve bilgisi olmayan hatta bilmekte peygamberler ve meleklerin bile acze düştükleri bir hususta kendini külfete sokar."

5774 ٦– وعن الربيع مثله وزاد: [وَاللهِ مَا جَعَلَ اللهُ فِي نَجْمٍ حَيَاةَ أَحَدٍ وَلاَ مَوْتَهُ وَلاَ رِزْقَهُ؛ إِنَّمَا يَفْتَرُونَ عَلَى اللهِ الْكَذِبَ وَيَتَعَلَّلُونَ بِالنُّجُومِ]. أخرجه رزين.

قالت: وعلق منه البخاري من أوله الى قوله: مالا علم له به، والله أعلم.

6. (5774)- *Rebî* de aynısını rivayet etmiş ve şu ziyadeyi kaydetmiştir: "Allah'a yemin olsun. Allah hiç kimsenin ne yaşamasını, ne ölmesini, ne de rızkını herhangi bir yıldıza bağlamıştır. Bunu söyleyenler Allah hakkında yalan düzüyorlar ve kendilerine bahaneler uydur(up avun)uyorlar." [Rezin tahriç etmiştir. Buhârî, önceki kısmı, başından "...bilgisi olmayan" ibaresine kadar muallak olarak kaydetmiştir (Bed'ü'l-Halk 3).]

AÇIKLAMA:

İbnu Hacer, Buhârî'nin bu muallak rivayetini Abd İbnu Humeyd'in mevsul olarak kaydettiğini ve sonuna şu ziyadeyi eklediğini belirtir: "Allah'ın takdirinden cahil birkısım insanlar bu yıldızlarla ilgili olarak kehanet ihdas edip kim falan yıldızın doğmasında ağaç dikerse şöyle olur, kim feşmekan yıldızın doğmasında sefere çıkarsa böyle olur diye laflar ettiler. Ömrüme yemin olsun! Yıldızlardan hiçbir yıldız yoktur ki, onun doğması sırasında hem uzun boylu hem kısa boylu hem kızıl hem beyaz, hem güzel hem çirkin dünyaya gelmemiş olsun. (İnsanların olacak şeye alâmet kıldıkları) şu yıldızların, şu hayvanın, şu kuşun gayba hiçbir delaletleri yoktur."

Görüldüğü üzere İslam, Kur'an'ıyla, hadisiyle, ulemasıyla falcılık, kehanet, ruh çağırma gibi gayptan haber vermeye yönelik her çeşit meşguliyeti temelden reddedip, derecesine göre küfürden bir şube addetmektedir.

BİR İSTİDRAD: RUH ÇAĞIRMA MESELESİ[21]

Gaybtan haber verme nevine giren ve günümüzde, bir kısım sosyetik ve "ilimci" çevrelerde yaygınlık kazanan ruh çağırma hadisesiyle ilgili bir tahlili, bu meseleler -mahiyetini bilmediği için- bulaşma temayülü gösteren bir kısım dindarları ikaz için Bediüzzaman'dan kaydedeceğiz. Bediüzzaman burada birkaç noktaya bilhassa dikkat çekmektedir:

1) Bunlarla uğraşanlar, esas itibariyle dinden uzak çevrelerdir. Bunların ruhçu-maneviyatçı görünümleri Müslümanları aldatmamalıdır.

2) Bu işlerle uğraşanlar, haber getirenler habis ruhlardır; cinlerin kâfir takımıdır. Bu sebeple böylesi seanslarda İslam'a, şeriata, Kur'an ve sünnete aykırı haberler gelebilir. Bu sebeple zayıf ve cahiller imanlarını, İslamlarını zedeleyebilirler.

Bediüzzaman, ruhçuların haber alma hadisesini inkar etmiyor, fakat

21- Bu mevzuya daha önce de temas etmiştik: 3. cilt s. 232 ve devamı.

haber getirenlerin ulvi ruhlar, mü'min cinler olmadığı için, getirdikleri haberlerin yalan yanlış, imanları zedeleyici olduğunu söylüyor.

3) Peygamber, veli gibi âli ruhlar, bu işlerle uğraşan mübtezel insanların ayağına gelmezler. Esasen, onları çağırmak edebe aykırıdır. Belki nefis tezkiyesi yoluyla, Suyûtî hazretleri gibi ruhen yükselmek suretiyle onlara yaklaşılabilir.

4) Her halukârda ruh çağırma gibi işlerle meşguliyet mü'min kişinin harcı ve meşguliyeti olmamalıdır, faydası yoktur, zararı çoktur.

باسمه سبحانه السلام عليكم ورحمة الله وبركاته ابدا دائما

"Aziz, sıddık kardeşlerim!

Evvelen: Çok emarelerle ve bazı hadiselerle katiyyen tahakkuk etmiş ki, Nurun has talebelerinden bazılarının bir zaif damarını bulup Hizmet-i Nuriyeden vazgeçirmek veya zaifleştirmek için Nurun ve Nur talebelerinin düşmanlarının çok planları var. Medar-ı ibret bir-iki nümuneyi beyan ediyoruz:

Birinci nümunesi: Nurlarla şiddetli alâkası bulunan birkaç has kardeşimizin nazarını, fikrini, başka tarafa çevirmek veya zevkli ve ruhani bir meşreb ile meşgul edip, hizmet-i imaniyeye karşı zaifleştirmek için bazı şahıslar ispirtizma denilen ölülerle muhabere namı altında cinnîlerle muhabere etmek gibi hatta bazı büyük evliyalarla, hatta peygamberlerle güya bir nevi konuşmak gibi eski zamanda kâhinlik denilen.. şimdi de medyumluk nam verilen bu mesele ile bazı kardeşlerimizi meşgul ediyorlar. Halbuki:

Bu mesele, felsefeden ve ecnebiden geldiği için ehl-i imana çok zararları olabilir. Ve çok su-i istimalata menşe' olmakla beraber içinde bir doğru olsa on yalan karışıyor. Çünki, doğruyu ve yalanı tefrik edecek bir mihenk, bir mikyas olmadığından ervah-ı habise ve şeytana yardım eden cinnîlerin bu vesile ile hem onun ile meşgul olanın kalbine ve hem de İslamiyet'e zarar vermek ihtimali var. Çünkü: Maneviyat namına hakaik-ı İslamiyeye ve akide-i umumiyeye muhalif ihbarat oluyor. Ervah-ı habise iken kendilerini ervah-ı tayyibe zannettirip belki, kendilerine bazı büyük veliler namını verip İslamiyet'in esasatına muhalif sözlerle zarar vermeye çalışabilirler. Hakikatı tağyir edip, safdilleri tam aldatabilirler.

Mesela: Nasıl ki güneş, bir küçük cam parçasında ziyasıyla, hararetiyle, şekliyle görünüyor fakat, o küçücük camın içindeki güneşin o küçücük timsali, kendi namına eğer konuşsa ve dese: Benim ziyam dünyayı istila ediyor. Benim hararetim herşeyi ısıtıyor ve küre-i arzdan bir milyon

defadan daha büyüğüm dese, ne derece hilaf-ı hakikat olduğu anlaşılır. Aynen bu misal gibi; bir peygamber, güneş gibi hakiki makamında iken o ispirtizmanın veyahut medyumluğun cam parçası hükmündeki istidadına göre bir cilvesinin tezahürü, o hakikat namına konuşamaz. Eğer konuşsa yüz derece muhalif olur. İspirtizmanın veya medyumluğun o mazhardaki cüz'î cilvesi, vahyin mazharı olan o manevî güneşin kudsî mahiyetine hiçbir cihetle kıyas olamaz. Çünki: Esfel-i safilindeki bir cam parçası manen a'la-yı illiyyinde olan o manevî güneşin hakikatını yanına getiremez. Getirmeye çalışmak da hürmetsizlikten başka bir şey değildir. Ancak onun makamına karib olmak için, Celaleddin-i Suyûtî ve bir kısım evliyalar gibi seyr ü sülûk ile terakki ederek o manevî güneşin sohbetine mazhar olunur. Fakat böyle terakki, Risale-i Nur'un isbat ettiği gibi, peygamberin velayetiyle bir nevi sohbeti.. kendi derecelerine göre ve kendi istidatları derecesinde olur.

Fakat Nübüvvet hakikatı, velayetten ne derece yüksek ise, ispirtizma vasıtasiyle veyahut terakkiyat-ı ruhiyye cihetiyle mazhar olunan sohbet ve muhabere dahi hiçbir cihette hakiki peygamberle muhabereye yetişemeyeceğinden yeni ahkâm-ı şer'iyyeye medar-ı ahkâm olamaz.

Evet, dinden gelmeyen, belki felsefenin hassasiyetinden gelen celb-i ervah da; hem hilaf-ı hakikat, hem hilaf-ı edeb bir harekettir. Çünkü a'la-yı illiyinde ve kudsî makamlarda olanları esfel-i safilin hükmündeki masasına ve yalanların yeri olan oyuncak tahtasına getirmek tam bir ihanettir ve bir hürmetsizliktir. Adeta bir padişahı kulübeciğine çağırıp getirmek gibidir. Belki ayn-ı hakikat ve edeb ve hürmet ve istifade odur ki, Celaleddin-i Suyûtî, Celaleddin-i Rumî ve İmam-ı Rabbanî gibi zatların seyr u sülûk u ruhanîleri gibi seyr u sülûk ile yükselerek o kudsî zatlara yanaşmak ve istifade etmektir.

Rü'ya-yı sadıkada ervah-ı habise ve şeytan, peygamber suretinde temessül edemez. Fakat celb-i ervahta; ervah-ı habise, belki peygamberin lisanen ismini kendine takıp; sünnet-i seniyyeye ve ahkâm-ı şer'iyyeye muhalif olarak konuşabilir. Eğer bu konuşması şeriatın ahkâmına ve sünnet-i seniyyeye muhalif ise, tam delildir ki, o konuşan, ervah-ı tayyibe değildir. Mü'min ve Müslüman cinnî de değildir. Ervah-ı habisedir. Bu şekilde taklid ediyor.

Saniyen: Şimdi Nur talebeleri böyle meselelerde derse muhtaç değildirler. Risale-i Nur, herşeyin hakikatını beyan etmiş. Başka izahata ihtiyaç bırakmamış. Risale-i Nur onlara kafidir. Fakat Nur talebesi olmayanların aynı muhaberede; ahkâm-ı şeriat ve sünnet-i seniyye esasatına muhalif telkinatı dinlememeleri lazım ve elzemdir. Yoksa büyük hata olur.

Bir ihtar: Bu mektuptaki ruhlarla muhabere meselesine karşı edilen şiddetli tenkid; ecnebiden, fen ve felsefeden ve manyetizma ve ispirtizmadan gelen ve manevî bir şekil giyen bir meşrebe karşıdır. Yoksa İslamiyet'ten ve tasavvuf ve ehl-i tarikattan gelen ve bir derece ruhlarla muhabereye benzeyen ve nâehillerin girmesiyle bir derece su-i istimal edilen ve pek az olan bir kısım sofuların sofiliğine karşı değildir. Gerçi onlarda da bir cihette bazılara zarar olabilir. Fakat öteki gibi hiçbir cihette aldatıcı değil ve İslamiyet'e hiçbir cihette zarar niyeti yok. Hem o ecnebiden gelen meşreb ise, hem tarikat ve hem İslamiyet aleyhinde olduğu gibi, o sofuların meslekini de sükut ettirmeğe çalışıyor ve adileştiriyor. Ehl-i tasavvufun zaif ve tam sünneti yerine getirmeyen kısmı dikkat etsinler, kendilerini onlara benzetmesinler."

HİCRETLER BÖLÜMÜ

Hicret

"Hicret engin gayeli mukaddes bir göç.. inanç, duygu ve düşünce zenginliğiyle beslenerek gerçekleştirilen böyle hedefli bir göç, hulusun derinliği ölçüsünde insanın semâvî seyahatlarına denk sayılabilir. İnsanlığın İftihar Tablosu, bu seyahatin hem semâvî olanıyla hem de arzda cereyan edeniyle şereflendirilmiştir. Bunlardan birincisi, has çerçevesiyle O'na mahsus ve başkasına müyesser değil; ikincisi ise belli şartlar altında, kıyamete kadar herkese açık bir şehrahtır. Peygamberlik semasının ayı güneşi o büyük insana kadar, binler ve yüz binlerin yürüyüp gittiği feyiz ve bereketiyle pırıl pırıl bir şehrah. Hiç şüphesiz bu mukaddes göçün "tarihin kulağına küpe" diyebileceğimiz en anlamlısını da, sadıklardan sadık arkadaşlarıyla, beşerin Medar-ı İftiharı gerçekleştirmişti.. O, ayağını sağlam basabilecek emin bir mekâna yerleşmek, vefalı dostlarına pürvefa yardımcılar bulmak, arzın göbeğinden göğsüne sıçrayarak orada sitesini kurmak ve yepyeni bir tarih ve medeniyet projesiyle içiçe derinlikleri olan evrensel bir dine ulaştıracak köprüler kurmak için, emri öteden böyle bir göçe katlanmıştı.

Plan ve proje geniş ve semâ buudlu.. mebde' ve netice arasındaki mesafeler insafsız.. bir baştan bir başa İblis ve gulyabaniler güzergâhı.. bu uzun yolda, her yanda kötülük duygu ve tutkusu, her dönemeçte bir yığın fitne ateşi.. evet bütün bu olumsuz şartlara rağmen gönülleri ümit, itminan ve inşirahla coşturmaya yetecek kuvvet kaynağı ki "Allah bize yeter, O ne güzel vekildir" dilinde ve gonlunde.. Allah'a dayanmış, tevfike râm olmuş ve bu uzun yola koyulmuştu.. koyulmuştu ve yürüyecekti arkasına bakmadan.. yürüyecekti arkasındakileri bırakmadan..

O gün, Mekke'nin inkârcı ve dayatmacı zorbaları karşısında her yol

deneniyor, her çareye başvuruluyordu ama, bu gaye ve vazife insanına göre yapılanlarla olanlar arasında tenasübün bulunmadığı da bir gerçekti. İşte bu tenasübsüzlük, zaten, vazife şuuru ve hizmet aşkına kilitli Hazret-i Sahib-i Risalet'i, Mekke'nin dışında yeni muhatablar aramaya sevkediyordu. Taif bu mülahazanın ilk rüyası, peygamberlik davasının Mekke dışındaki ilk konağı ve bir sürü eza ve cefaya rağmen, tek bir mümin tesellisiyle mağmm fakat ümitli geriye dönülen ilk hicret ülkesi olmuştu. Sonra Mina'nın sarp, ürperten fakat candan Akabelerinde taşradan gelenlerle "sırran tenevverat" kuşağında cereyan eden gizli görüşme ve âşina sineler arama. Aranan kimdi onu kestirmek çok zor ama, bulunan Medine'nin altı talihlisi olmuştu. İlklerden bu altı bahtiyar, insanlığın mâkus kaderinin değiştirilmesinde, nübüvvet elinin kullandığı ilk manivela olacaktı. Beşerin ebedî halaskârı hakkında bütün bildikleri, sırf Yahudi cakası bir kulak dolgunluğundan ibaret olan: "Allah son bir peygamber daha gönderecek ve İsrailoğulları O'nun bayrağı altında cihanla bir kere daha hesaplaşacaklar" söylentisiydi. Gerçi bu ümniye onların işine fazla yaramamıştı ama, Medine yerlilerinin sînelerindeki hakikat tutkusunu yönlendirmeye ve ateşlemeye yetmişti. Bu basit malumat ve zaman, bir büyük gerçeğin kuluçkası ve cevher madeni olmuş, mevsimi gelince de, ebedlere kadar "Ensar" nâm-ı celîliyle serfiraz olacak Medine halkının etekleri mücevherlerle dolmuştu.

Bu ilk altı kutluyu, daha sonra, ayrı bir on bahtiyar takip etmiş, müteakip sene de, içinde kadınların da bulunduğu yetmiş kişilik bir kudsîler topluluğu ikrarlarını ilan, teslimiyetlerini ifade eden Resûlullah'ın çağrısına "evet" demenin yanında, Efendimiz'i Medine'ye davet etmek üzere, yine bir kuytu yerde o Ebedî Halaskâr'la görüşmüş, biat etmiş ve O'na "Buyurun beldemize!" demişlerdi. Ciddiydiler; O'nun getirdiği her şeyi kabullenecek, O'na teslim olacak, nefislerini, kadınlarını, çocuklarını koruma mevzuunda gösterdikleri aynı hassasiyeti O'na karşı da gösterecek, O'nu bağırlarına basacak, koruyacak ve canlarından aziz tutacaklardı. Bunun karşılığında da Allah onlara cennet vaadediyordu. Anlaşma tamam.. *Resûlullah* mütebessim.. Ensar memnun.. ve Medine'nin kapıları da artık Muhacirlere ardına kadar açıktı.

Üçer-beşer Mekke boşalıyor.. açık-kapalı herkes Medine'ye akıyor.. hicret edenlerin fedakârlığı, Ensar'ın îsar ruhuyla bir başka televvüne ulaşıyor ve derken arz yolculuğu adeta mi'raçlaşıyor, semâvîleşiyor ve mekan üstü âlemlerde meleklerin seyahatı çizgisini buluyordu. Tabii, arzdaki bu semâvî yolculuğun en son kafilesi de yine peygamberlik kafilesinin sonuncusuyla noktalanıyordu. Ama her mazhariyetin ma'ruziyet

çizgisinde cereyan esprisiyle, O'nun hicreti de "belanın en çetini hep peygamberlerin başına.." esasına göre gerçekleşiyor ve o korkunç ölüm vadileri teslimiyet ve tefviz kanatlarıyla aşıla aşıla münevver beldeye ulaşıyordu.. hem öyle bir ulaşılıyordu ki, ne Sürâka'nın o günkü ruh haleti itibariyle sirkatinden daha karanlık düşüncelerine, ne Sevr mağarasının içinde ve dışındaki çıyanların ağına, ne de yoldaki haramilerin fiilî insafsızlığına ma'ruz kalınıyordu. Sürâka sahabeliğe namzet bir dosta dönüşüyor.. Büreyde arkadaşlarıyla beraber İslam'la tanışıyor.. ve derken o gül insan, tipinin-boranın estiği yollarda, her yanı gül bahçesine çevire çevire köyüne yürüyordu...

Duyguları kan, düşünceleri kan, gözleri kan bir sürü kanlı deli Mekke'de esire dursun, Allah Rasulü Medine halkının "seniyye-i veda" türküleri arasında otağını, bugünkü yeşil kubbenin bulunduğu bir kutlu yere kuruyor, ve mescidle içiçe mübarek hanesine yerleşiyor.. yerleşiyor, sonra da İlâhî mesaj ve ruhunun ilhamlarıyla çevreye hayat üflemeye başlıyordu. -O hayatın kaynağına da onu üfleyene de ruhlarımız feda olsun!-

Hazreti Adem, hicret mana ve ruhunun vadettiği uhrevî enginliğe ulaşmak için, cennetten dünyaya uzanan bir uzun sefere çıkmış.. Hazreti Nuh, karalardan sonra denizlerde de ürperten bir seyahate katlanmış.. Hazreti İbrahim, Babil, Hicaz, Kenan ili deyip durmadan dolaşmış.. Hazreti Musa, anne evinden firavun sarayına ondan da *Mısır* ve *Eyke* arasında hep mekik dokumuş durmuş.. *Hz. Mesih* eski peygamberlerin geçtiği bütün köprülerden geçmiş ve bu dönemin ilk kudsileri de eski dünyanın hemen dört bir yanına irşad ekipleri tertip etmişlerdi.

Çağın kudsilerine gelince; onlar "Kim Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde gidecek, barınacak birçok yer ve genişlik bulacaktır. Kim evinden Allah rızası için ve Resûlullah'ın yolu deyip ayrılıp da yolda ölecek olursa onun mükâfaatı Allah'a aittir" diyerek dünyanın her yanına dağılacak ve asrın gerektirdiği usül ve metodlarla soluklarını her tarafa duyuracaklardır. Onların bu hicretleri sayesinde imana, Kur'an'a uyanacaklar olabileceği gibi, vicdanlarında dostluğu ve diyaloğu duyanlar da olacaktır.

Evet onlar, Hira dağından ruhlarına akseden mirası, gezip her yerde soluklayacak.. ümitsizlikle uyuşmuş gönüllere diriliş yollarını gösterecek.. mantıkla İlahî varidatı birden duyup, herkese duyuracak.. kalp ile Kur'an arasındaki engelleri kaldırarak şu birkaç asırlık ayrılığı sona erdirip bir en büyük buluşmayı sağlayacak ve hareketlerinin tamamen iman, aşk ve heyecan yarışı olduğunu, günümüzün sarsık, yeisle kıvrım kıvrım ve tutarsız çocuklarına öğreterek onları fâni hayatın dar ve

boğucu atmosferinden kurtarıp bir kere daha onlara var ve hür olma yollarını, sevme ve saygılı davranma adabını öğretecektir.[22]

UMUMİ AÇIKLAMA

Bu bölüm *Kitabu'l-Hicreteyn* yani İki Hicretler Kitabı adını taşır. İki hicretten maksad: Mekke'den Habeşistan'a yapılan hicretle, Mekke'den Medine'ye yapılan hicret kastedilir. Mutlak olarak hicret deyince Mekke'den Medine'ye olan hicret anlaşılır. Zira Fahr-ı Âlem Efendimiz de bu hicrete katılmıştır ve bu hicret İslam tarihinde çok ciddi bir dönüm noktasıdır. İslam'ın cemaatten devlete geçişi, sabırdan aksiyona; yani pasif aksiyondan fiilî aksiyona yani sabırdan, önce müdafaaya, sonra da fetihlere geçiş demektir. Manası ve hasıl ettiği neticeleri büyük olan bir hadisedir. İslam tarihinin belki de en mühim hadisesidir.

Bu bölümde, hicretle ilgili beş hadis yer almaktadır. Hadisler daha ziyade hicretin tarihî vak'a yönüne temas etmektedir. Halbuki hicret, İslam dininde derin manaları olan, günümüz Müslümanlarına bile yön veren, istikamet çizen, tercih amili olan, ufuk açan mesajlarla dolu bir mefhumdur, bir hayat görüşü, bir dava stratejisidir. Bu sebeple, hicretle ilgili gerekli açıklamaları bahsin sonunda dercedeceğimiz uzunca bir tahlile bırakarak, burada, hicretin siyasî yönüne rengini vuran bir anlaşma metnini kaydedeceğiz. İslam'ın İlk Anayasası olarak değerlendirilen bu vesika Medine'deki Müslümanlarla diğer gayr-i müslim cemaatlerin münasebetlerini, temel hak ve vazifelerini tesbit etmektedir. Resulullah, Medine'ye hicret eder etmez Medine'de mevcut, muhtelif dinî ve siyasî grupların temsilcilerini toplayarak bu metni hazırlamış, hepsinin Müslümanlarla ve kendi aralarında cereyan edecek münasebetlerini tanzim etmiştir. Hicretin siyasî ehemmiyetinin en bariz delillerinden biri olan bu vesikanın, Hicret Bölümü'nün giriş kısmında neşrini uygun buluyoruz.

Medine Site Devleti Anayasası:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın Adıyla

Madde 1- Bu kitap (yazı), Peygamber Muhammed tarafından Kureyşli ve Yesribli mü'minler ve Müslümanlar ve bunlara tabi olanlara sonradan iltihak etmiş olanlar ve onlarla beraber cihad edenler için (olmak üzere tanzim edilmiştir).

Madde 2- İşte bunlar, diğer insanlardan ayrı bir ümmet (camia) teşkil ederler.

---

22) M. Fethullah Gülen, Sızıntı Dergisi, Başyazı, Haziran 1995.

Madde 3- Kureyş'ten olan muhacirler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, kan diyetlerini ödemeye iştirak ederler ve onlar harp esirlerinin fidye-i necatını mü'minler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre ödemeye iştirak edeceklerdir.

Madde 4- Benû Avf'lar, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye iştirak edeceklerdir ve (Müslümanların teşkil ettiği) her zümre harp esirlerinin fidye-i necatını mü'minler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

Madde 5- Benû Haris'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre harp esirlerinin fidye-i necatını mü'minler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

Madde 6- Benû Sâide'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre harp esirlerinin fidye-i necatını mü'miler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

Madde 7- *Benû Cuşem*'ler kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her zümre harp esirlerinin fidye-i necatını mü'minler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

Madde 8- *Benu'n-Neccar*'lar, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre harp esirlerinin fidye-i necatını mü'minler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

Madde 9- *Benû Amr İbn Avf*lar, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre harp esirlerinin fidye-i necatını mü'minler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

Madde 10- *Benu'n-Nebit*'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre harp esirlerinin fidye-i necatını mü'minler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

Madde 11- *Benû'l-Evs*'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre harp esirlerinin fidye-i necatını mü'minler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

Madde 12-a) Mü'minler, aralarında ağır malî mesuliyetler altında bulunan hiç kimseyi (bu halde) bırakmayacaklar, fidye-i necat veya kan diyeti gibi borçlarını iyi ve makul bilinen esaslara göre vereceklerdir.

Madde 12-b) Hiçbir mü'min, diğer bir mü'minin mevla(kendisi ile akdî kardeşlik rabıtası kurulmuş kimse)sına müracaat edemez. (Diğer okunuşa göre): Hiçbir mü'min diğer bir mü'minin mevlası ile onun aleyhinde olmak üzere bir anlaşma yapmayacaktır.

Madde 13- Takva sahibi mü'minler, kendi aralarında mütecavize veya haksız bir fiil ika'ını tasarlayan, yahut bir cürüm yahut bir hakka tecavüz veyahut da mü'minler arasında bir karışıklık çıkarma kasdını taşıyan kimseye karşı olacaklar ve bu kimse onlardan birinin evladı bile olsa, hepsinin elleri onun aleyhine kalkacaktır.

Madde 14- Hiçbir mü'min bir kâfir için, bir mü'mini öldüremez ve mü'min aleyhine hiçbir kâfire yardım edemez.

Madde 15- Allah'ın zimmeti (himaye ve teminatı) bir tektir: (Mü' minlerin) en ehemmiyetsizlerinden birinin (himayesi) onların hepsi için hüküm ifade eder. Zira, mü'minler diğer insanlardan ayrı olarak birbirlerinin mevlası (kardeşi) durumundadırlar.

Madde 16- Yahudilerden bize tabi olanlar, zulme uğramaksızın ve onlara muarız olanlarla yardımlaşılmaksızın, yardım ve müzaheretimize hak kazanacaklardır.

Madde 17- Sulh, mü'minler arasında bir ve tektir. Hiçbir mü'min Allah yolunda girişilen bir harpte, diğer mü'minleri hariç tutarak, bir sulh anlaşması akdedemez; bu sulh ancak onlar (mü'minler) arasında umumiyet ve adalet esasları üzere yapılacaktır.

Madde 18- Bizimle beraber harbe iştirak eden bütün (askerî) birlikler, birbirleriyle münavebe edeceklerdir.

Madde 19- Mü'minler birbirlerinin Allah yolunda (uğrunda) akan kanlarının intikamını alacaklardır.

Madde 20-a) Takva sahibi mü'minler en iyi ve en doğru yol üzerinde bulunurlar.

Madde 20-b) Hiç bir müşrik, bir Kureyşlinin malını ve canını himayesi altına alamaz ve hiçbir mü'mine bu hususta engel olamaz. (Yani, Kureyşlilere tecavüz etmesine mani olamaz.)

Madde 21- Herhangi bir kimsenin bir mü'minin ölümüne sebep olduğu kat'î delillerle sabit olur da, maktulün vesilesi (yani hakkını

müdafaa eden) rıza göstermezse, kısas hükümlerine tabi olur; bu halde, bütün mü'minler ona karşı olurlar. Ancak bunlara sadece (bu kaidenin) tatbiki için hareket etmek helal (doğru) olur.

Madde 22- Bu sahife(yazı)nın muhteviyatını kabul eden, Allah'a ve ahiret gününe inanan bir mü'minin bir katile yardım etmesi ve ona sığınacak bir yer temin etmesi helal (doğru) değildir; ona yardım eden veya sığınacak bir yer gösterene kıyamet günü, Allah'ın lanet ve gadabı nasib olacaktır ki, o zaman artık kendisinden ne bir para tediyesi ne de bir taviz bedeli alınacaktır.

Madde 23- Üzerinde ihtilafa düştüğünüz herhangi bir şey, Allah'a ve Muhammed'e götürülecektir, selam O'na olsun.

Madde 24- Yahudiler, mü'minler gibi muharebeye devam ettiği müddetçe (kendi harb) masraflarını karşılamak mecburiyetindedirler.

Madde 25-a) *Benû Avf Yahudleri* mü'minlerle birlikte -(İbn Hişam'da bu, "maa" (yani "ile") olarak; *Ebu Ubeyd*'de ise "mın" (yanı "den") olarak zikredilir)- bir ümmet (camia) teşkil ederler. Yahudilerin dinleri kendilerine, mü'minlerin dinleri kendilerinedir. Buna, gerek mevlaları ve gerekse bizzat kendileri dahildirler.

Madde 25-b) Yalnız kim ki haksız bir fiil irtikab eder veya bir cürüm ika eder, o sadece kendine ve aile efradına zarar vermiş olacaktır.

Madde 26- *Benû'n-Neccar Yahudileri* de *Benû Avf Yahudileri* gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır.

Madde 27- Benû'l-Haris yahudileri de Benû Avf yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır.

Madde 28- *Benû Saide Yahudileri* de *Benû Avf Yahudileri* gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır.

Madde 29- *Benû Cuşem Yahudileri* de *Benu Avf Yahudileri* gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır.

Madde 30- *Benû'l-Evs Yahudileri* de *Benû Avf Yahudileri* gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır.

Madde 31- *Benû Sa'lebe Yahudileri* de *Benû Avf Yahudileri* gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır. Yalnız, kim ki haksız bir fiil irtikab eder veya bir cürüm ika eder, o sadece kendini ve aile efradını zarardîde etmiş olacaktır.

Madde 32- Cefne (ailesi) Sa'lebe'nin bir koludur; bu bakımdan Sa'lebeler gibi mülahaza olunacaklardır.

Madde 33- Benu'ş-Şuteybe de Benû Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır. (Kaidelere) muhakkak riayet edilecek, bunlara aykırı hareket olmayacaktır.

Madde 34- Sa'lebenin mevlaları, bizzat Sa'lebeler gibi mülahaza olunacaklardır.

Madde 35- Yahudilere sığınmış olan kimseler (Bitane), bizzat Yahudiler gibi mülahaza olunacaklardır.

Madde 36-a) Bunlardan (Yahudilerden) hiçbir kimse (Müslümanlarla birlikte bir askerî sefere), Muhammed (s.a.v.)'in müsaadesi olmadan çıkmayacaktır.

Madde 36-b) Bir yaralamanın intikamını almak yasak edilmeyecektir. Muhakkak ki bir kimse bir adam öldürecek olursa, neticede kendini ve aile efradını mes'uliyet altına sokar; aksi halde haksızlık olacaktır. "Yani bu kaideye riayet etmeyen bir kimse haksız vaziyette olacaktır." Allah bu yazıya en iyi riayet edenlerle beraberdir.

Madde 37-a) (Bir harp vukuunda) Yahudilerin masrafları kendi üzerine ve Müslümanların masrafları kendi üzerinedir. Muhakkak ki, bu sahifede (yazıda) gösterilen kimselere harp açanlara karşı, onlar kendi aralarında yardımlaşacaklardır. Onlar arasında hayırhahlık ve iyi davranış bulunacaktır. (Kaidelere) muhakkak riayet edilecek, bunlara aykırı hareketler olmayacaktır.

Madde 37-b) Hiç kimse müttefikine karşı bir cürüm ika edemez. Muhakkak ki zulmedilene yardım edilecektir.

Madde 38- Yahudiler Müslümanlarla birlikte, beraberce harp ettikleri müddetçe masrafta bulunacaklardır.

Madde 39- Bu sahifenin (yazının) gösterdiği kimseler için Yesrib vadisi dahili (cevf), mukaddes (haram) bir yerdir.

Madde 40- Himaye altındaki kimse (car), bizzat himaye eden kimse gibidir; ne zulmedilir ve ne de (kendisi) cürüm ika edecektir.

Madde 41- Himaye verme hakkına sahip kimselerin izni müstesna, bir himaye hakkı verilemez.

Madde 42- Bu sahifede (yazıda) gösterilen kimseler, arasında zuhurundan korkulan bütün öldürme yahut münazaa vakalarını Allah'a ve Rasulullah Muhammed (s.a.v.)'e götürmeleri gerekir. Allah, sahifeye (yazıya) en kuvvetli ve en iyi riayet edenlerle beraberdir.

Madde 43- Ne Kureyşliler ve ne de onlara yardım edecek olanlar,

himaye altına alınmayacaklardır.

Madde 44- Onlar (yani Müslümanlar ve Yahudiler) arasında, Yesrib'e hücum edecek kimselere karşı yardımlaşma yapılacaktır.

Madde 45-a) Şayet onlar (Yahudiler), (Müslümanlar tarafından) bir sulh akdetmeye veya bir sulh akdine iştirake davet olunurlarsa, bunu doğrudan doğruya akdedecekler veya ona iştirak edeceklerdir. Şayet onlar (Yahudiler), (Müslümanlara) aynı şeyleri teklif edecek olurlarsa, mü'minlere karşı aynı haklara sahip olacaklardır; din mevzuunda girişilen harp vak'aları müstesnadır.

Madde 45-b) Her bir zümre (gerek müdafaa ve gerekse sair ihtiyaçlar hususunda) kendilerine ait mıntıkadan sorumludurlar.

Madde 46- Bu sahifede (yazıda) gösterilen kimseler için ihdas edilen şartlar, aynı şekilde Evs Yahudilerine, yani onların mevlalarına ve bizzat kendi şahıslarına, bu sahifede (yazıda) gösterilen kimseler tarafından sıkı ve tam bir muhafazakârlık ile tatbik olunur. (Kaidelere) muhakkak riayet edilecek, bunlara aykırı hareket olmayacaktır. Ve haksız şekilde kazanç temin edenler, sadece kendi nefsine zarar vermiş olurlar. Allah bu sahifede (yazıda) gösterilen maddelere en doğru ve en mükemmel riayet edenlerle beraberdir.

Madde 47- Bu kitap (yazı), bir haksız fiil ika eden veya cürüm işleyen (ile ceza) arasına engel olarak giremez. Kim ki, bir harbe çıkar, emniyette olur veya kim ki, Medine'de kalırsa yine emniyet içindedir; haksız bir fiil ve cürüm ikaı halleri müstesnadır. Allah ve Resulullah Muhammed (s.a.v.) himayelerini, (bu sahifeyi) tam bir sadakat ve dikkat içinde muhafaza eden kimseler üzerinde tutacaklardır.

5775 ١ — عن البراء بن عازب رَضِيَ اللهُ عنه قال: [جَاءَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنه إلى أَبِي فِي مَنْزِلِه فَاشْتَرى مِنْه رَجْلاً، فَقَالَ لِعَازِب: ابْعَثْ مَعِي ابْنَكَ يَحْمِلْهُ إِلَى مَنْزِلِي، فَقَالَ أَبِي: احْمِلْهُ فَحَمَلْتُه وَخَرَجَ أَبِي مَعَه يَنْتَقِدُ ثَمَنَه. فَقَالَ لَهُ أَبِي: يَا أَبَا بَكْرٍ حَدِّثْنِي كَيْفَ صَنَعْتُمَا لَيْلَةَ سَرَيْتَ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ؟ قَالَ: نَعَمْ، أَسْرَيْنَا لَيْلَتَنَا وَمِنَ الْغَدِ حَتَّى قَامَ قَائِمُ الظَّهِيرَةِ وَخَلاَ الطَّرِيقُ لاَ يَمُرُّ فِيهِ أَحَدٌ، فَرُفِعَتْ لَنَا صَخْرَةٌ طَوِيلَةٌ، لَهَا ظِلٌّ لَمْ تَأْتِ عَلَيْهَا الشَّمْسُ بَعْدُ. فَنَزَلْنَا عِنْدَهُ فَأَتَيْتُ الصَّخْرَةَ وَسَوَّيْتُ بِيَدِي مَكَاناً يَنَامُ فِيهِ رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي ظِلِّهَا، ثُمَّ بَسَطْتُ عَلَيْهِ فَرْوَةً، ثُمَّ قُلْتُ: نَمْ يَا رَسُولَ اللهِ

وَأَنَا أَنْفُضُ لَكَ مَا حَوْلَكَ، فَنَامَ وَخَرَجْتُ أَنْفُضُ لَهُ مَا حَوْلَهُ، فَإِذَا أَنَا بِرَاعٍ مُقْبِلٍ بِغَنَمِهِ الَى الصَّخْرَةِ يُرِيدُ مِنْهَا مِثْلَ الَّذِي أَرَدْنَا، فَقُلْتُ: لِمَنْ أَنْتَ يَا غُلاَمُ؟ فَقَالَ: لِرَجُلٍ مِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ أَوْ مَكَّةَ، فَقُلْتُ: أَفِي غَنَمِكَ لَبَنٌ؟ قَالَ: نَعَمْ. قُلْتُ: أَفَتَحْلُبُ؟ قَالَ: نَعَمْ. فَأَخَذَ شَاةً، فَقُلْتُ: إنْفُضِ الضَّرْعَ مِنَ الشَّعْرِ وَالتُّرَابِ وَالْقَذَى. فَفَعَلَ، وَحَلَبَ فِي قَعْبٍ مَعَهُ كُثْبَةً مِنْ لَبَنٍ، وَمَعِي إِدَاوَةٌ حَمَلْتُهَا لِلنَّبِيِّ ﷺ يَرْتَوِي وَيَشْرَبُ وَيَتَوَضَّأُ، فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ وَهُوَ نَائِمٌ فَكَرِهْتُ أَنْ أُوقِظَهُ، فَوَقَفْتُ حَتَّى اسْتَيْقَظَ. فَصَبَبْتُ عَلَى اللَّبَنِ مِنَ الْمَاءِ حَتَّى بَرَدَ أَسْفَلُهُ فَقُلْتُ اشْرَبْ يَا رَسُولَ اللهِ! قَالَ: فَشَرِبَ حَتَّى رَضِيتُ، ثُمَّ قَالَ لِي: أَلَمْ يَأْنِ لِلرَّحِيلِ؟ قُلْتُ: بَلَى فَارْتَحَلْنَا بَعْدَ مَا زَالَتِ الشَّمْسُ وَاتَّبَعَنَا سُرَاقَةُ بْنُ مَالِكِ بْنِ جُعْشُمٍ، وَنَحْنُ فِي جَلَدٍ مِنَ الأَرْضِ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ أُتِينَا. فَقَالَ: لاَ تَحْزَنْ إِنَّ اللهَ مَعَنَا، فَدَعَا عَلَيْهِ النَّبِيُّ ﷺ، فَارْتَطَمَتْ يَدُ فَرَسِهِ الَى بَطْنِهَا. فَقَالَ: إِنِّي قَدْ عَلِمْتُ أَنَّكُمَا دَعَوْتُمَا عَلَيَّ فَادْعُوا لِي فَاللهُ لَكُمَا أَنْ أَرُدَّ عَنْكُمَا الطَّلَبَ، فَدَعَا لَهُ النَّبِيُّ ﷺ، فَجَعَلَ لاَ يَلْقَى أَحَداً إِلاَّ قَالَ: قَدْ كُفِيتُمْ مَا هُنَا، فَلاَ يَلْقَى أَحَداً إِلاَّ رَدَّهُ. قَالَ: وَوَفَّى لَنَا]. أخرجه الشيخان.

«الجلدُ» الأرض الغليظة الصلبة.

«وارتطمتْ» نشبت في الأرض ولم تكد تتخلص.

1. (5775)- *Bera İbnu'l-Âzib* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh), evinde babama uğradı. Ondan bir semer satın aldı. (Babam) Âzib'e:

"Benimle oğlunu gönder, onu evime kadar götürüversin!" dedi. Babam bana:

Haydi onu götürüver!" dedi. Ben de götürüverdim. Babam onunla beraber çıktı, bedelini alacaktı. Babam, Ebu Bekr'e:

"Ey Ebu Bekr! Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la (hicret ettiğin) gece ne yaptınız?" diye sordu.

"Evet o gece yürüdük. Ertesi günü de öğle vaktine kadar yürüdük. Yolumuz tenha idi, hiç kimseye rastlamadık. Önümüze uzun bir kaya çıktı. Ka-

yanın henüz güneşin değmediği bir gölgesi vardı. Yanına konakladık. Ben kayanın yanına geldim. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, duldasından uyuması için elimle bir yeri düzledim. Sonra ortaya bir post yayıp:

"Ey Allah'ın Resulü! (Siz biraz istirahat buyurup şurada) uyuyun, ben etrafınızı gözetlerim!" dedim. Derken yatıp uyudu, ben de çıkıp etrafını gözetlemeye başladım. Kayaya doğru sürüsüyle gelmekte olan bir çobanla karşılaştım. O da bizim gibi gölgeye sığınmak istiyordu.

"Sen kimlerdensin ey delikanlı?" diye sordum. Medine veya Mekke' den bir adama aitti. Ben tekrar:

"Koyununda süt var mı?" dedim.

"Evet!" dedi.

"Sağar mısın?" dedim.

Tabii dedi ve sağmak üzere bir koyun yakaladı.

"Memede kıl, toz-toprak çer-çöp olabilir, bunları bir çırp!" dedim. Dediğimi yaptı, beraberindeki bir kaba bir miktar süt sağdı. Benim de yanımda Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* için taşıdığım bir kap vardı. İçmede, abdestte onu kullanırdı. (Sütü kendi kabıma aktararak) *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına geldim. Uyuyordu. Uyandırmak istemedim. Uyanıncaya kadar yanında durdum. Süte biraz su kattım, dibi serinledi.

"Ey Allah'ın Resulü, buyurun için!" dedim. O içti ben de memnun oldum. Sonra: *"Yola koyulma vakti gelmedi mi?"* dedi.

"Evet!" dedim. Güneşin zevalinden sonra hareket ettik. Peşimize Süraka İbnu Malik İbni Cu'şem düştü. Biz sert bir arazide yürüyorduk.

"Ey Allah'ın Resulü, bize yaklaştı!" dedim.

"Üzülme! Allah bizimledir!" buyurdu. Aleyhissalâtu vesselâm, Süraka' ya beddua etti. Derhal atının ön ayağı karnına kadar yere saplandı. Süraka:

"Anladım ki, siz bana ilendiniz. Ne olur benim için dua edin. Allah için ben de takipçileri sizden geri çevireceğim!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm dua ediverdi, adam kurtuldu ve geri döndü. Yol boyu her kime rastladı ise:

"Ben size bedel burada gereken (aramayı) yaptım (kimse yok)!" dedi. Böylece her kime rastladı ise geri çevirdi. Hülasa, bize verdiği sözü tuttu." [Buharî, Menakıbu'l-Ensar 45, Lukata 11, Menakıb 25, Eşribe 12; Müslim, Zühd 75, (2009).]

5776 ٢– وعن أبي بكر رَضِيَ اللهُ عَنه قـال: [نَظَرْتُ إلى أقْدَامِ الْمُشْرِكِينَ، ونَحْنُ في

الْغَارِ، وَهُمْ عَلَى رُؤُسِنَا. فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ! لَوْ أَنَّ أَحَدَهُمْ نَظَرَ الَى قَدَمَيْهِ لأَبْصَرَنَا فَقَالَ: يَا أَبَا بَكْرٍ، مَا ظَنُّكَ بِاثْنَيْنِ اللّٰهُ ثَالِثُهُمَا؟]. أخرجه الشيخان والترمذي.

2. (5776)- *Hz. Ebu Bekr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz mağarada iken müşriklerin ayaklarını görüyordum. Onlar bu sırada başlarımızın üstünde idiler.

"Ey Allah'ın Resulü dedim, onlar ayaklarının aşağısına bir bakacak olsa bizi mutlaka görürler!" dedim. Bunun üzerine:

"Ey Ebu Bekr! buyurdular, *Üçüncüleri Allah olan iki kişi hakkında ne zannediyorsun?"* [Buharî, Fezailu'l-Ashab 2, Menakıb 45, Tefsir, Beraet 1; Müslim, Fezailu's-Sahabe 1, (2381); Tirmizî, Tefsir, Tevbe, (3095).]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki rivayet, birçok mucizelerin cereyan ettiği hicret hadisesinden bazı sahneleri anlatmaktadır. Birinci hadisin *Ahmed İbnu Hanbel'*deki veçhinde, *Hz. Ebu Bekr*'in semeri evine kadar taşıtma teklifine *Hz. Azib* (radıyallahu anhümâ), Ashab'ın sünnet rivayetine verdikleri ehemmiyeti aksettiren bir taleple cevap verir: "Sen bana, Resulullah'la beraber olduğun hicreti nasıl yaptığını anlatmazsan hayır!" *Hz. Ebu Bekr* bu talep üzerine anlatır.

2- Bazı rivayetlerde, *Resulullah*'ın Süraka'ya deriden mamul bir kâğıt üzerine yazılı bir eman vesikası verdiği belirtilir.

3- Rivayetler, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın en tehlikeli anlarda bile sükunet ve tevekkülünden bir şey kaybetmediğini göstermektedir: Gerek müsellah vaziyette Süraka'nın saldırısı, gerekse, mağaraya kadar takip edilişleri ve içeriden dışarıdakilerin ayaklarını görme, seslerini duyma derecesinde düşmanlarının yaklaşmasına rağmen "Allah bizimledir" teslimiyetini izharı, onun imanının teslimiyetinin kuvvetini göstermeye yeterlidir.

4- Hadiste, *Hz. Resulullah* ve *Hz. Ebu Bekr*'in çobanın sütünü içtikleri ifade edilmektedir. Başkasına ait olan bir koyunun sütünü nasıl içtikleri sorusuna muhtelif cevaplar verilmiştir:

★ Araplar misafirperver oldukları için çobanlarına yolcuların ihtiyacını görme yetkisi vermişlerdir.

★ Çoban *Resulullah* ve *Hz. Ebu Bekr*'in yakın dostlarından birine aitti. Bu takdirde caizdir.

★ *Resulullah* ve *Hz. Ebu Bekr* muzdar kaldıkları için içmiş olabilirler.

5- Hadiste ayrıca Resulullah'ın mucizeleri, Hz. Ebu Bekr'in fazileti, büyüğe, küçüğe hizmeti, eman dileyene eman verilmesi gibi pekçok hususlar mevcuttur.

5777 ٣– وعن عبدالله بن السعدي رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [وَفَدْنَا عَلى النَّبيِّ ﷺ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! إنّي تَرَكْتُ قَوْماً مِنْ خَلْفِي، وَهُمْ يَزْعُمُونَ أنَّ الْهِجرَةَ قَدِ انْقَطَعَتْ. فَقَالَ: لَنْ تَنْقَطِعَ الْهِجْرَةُ مَا قُوتِلَ الْكُفَّارُ]. أخرجه النسائي.

3. (5777)- *Abdullah İbnu Sa'di* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına bir heyet olarak geldik. Ben:

"Ey Allah'ın Resulü! Muhakkak ki ben, arkamda, artık hicretin sona erdiğini zanneden bir kavim bıraktım" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Küffarla kıtal edildiği müddetçe, hicret sona ermeyecektir!"* buyurdu." [Nesâî, Bey'at 15, (7, 146).]

5778 ٤– وعن يعلى بن أمية قال: [جِئْتُ بِأبِي أُمَيَّةَ يَوْمَ الْفَتْحِ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! بَايِعْ أبِي عَلى الْهِجْرَةِ. فَقَالَ: أُبَايِعُهُ عَلى الْجِهَادِ، وَقَدِ انْقَطَعَتِ الْهِجْرَةُ]. أخرجه النسائي.

4. (5778)- *Ya'la İbnu Ümeyye* anlatıyor: "Fetih günü babam Ümeyye'yi getirip: "Ey Allah'ın Resulü! Babamla hicret şartı üzere bey'at yap!" dedim. Ama O:

"Onunla cihad etme şartı üzerine bey'at yaparım, artık hicret sona ermiştir" cevabını verdi." [Nesâî, Bey'at 15, (7, 145).]

AÇIKLAMA:

Bu iki rivayet hicretle ilgili birkaç temel telakkiyi vermektedir:

★ Hicret bir ara zaruri idi. Bilhassa Medine'deki Müslümanların sayıca artması, güçlenmesi lazımdı. Hem de sağda solda münferid Müslümanlar ağır baskı altında kalarak İslam'ı yaşayamıyorlardı. Bu sebeple "hicret etmeyenin imanı makbul değildir" denecek derecede, Medine'ye hicret farz kılınmış, hicretin fazileti zihinlerde yer etmişti.

★ Ama bu hal, Mekke'nin fethiyle sona erdi. Çünkü artık Müslümanlar güçlenmiş, fevç fevç insanlar ona dahil olmaya başlamıştı. Her-

kes dinini istediği yerde korkusuzca yaşayabilirdi. Resulullah, mükerrer beyanlarla Mekke'nin fethinden sonra hicretin sona erdiğini ilan etti. Fetihten sonra hicret üzere bey'at etmek isteyenleri geri çevirdi.

★ Resulullah'ın "Fetihten sonra hicret yok" ifadesi zahirde mutlak ise de, "Medine'ye" diye kayıtlamak gerekmektedir. Çünkü Abdullah İbnu Sa'di rivayetinde de görüldüğü üzere düşmanla cihad yapıldığı müddetçe hicrete ihtiyaç duyulacak ve meşru varlığını kıyamete kadar devam ettirecektir.

5779 ٥- وعن سهل بن سعد رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [مَا عَدُّوا مِنْ مَبْعَثِ النَّبِي ﷺ وَلاَ مِنْ وَفَاتِه، مَا عَدُّوا إلاَّ مِنْ مَقْدَمِه الْمَدِينَةَ]. أخرجه البخاري.

5. (5779)- *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "(Sahabiler İslamî takvimin başlangıcını tesbit ederken) ne Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bi'set zamanına ne de vefat zamanına itibar etmediler. Fakat Medine'ye gelişine itibar ettiler." [Buharî, Menakıbu'l-Ensar 48.]

AÇIKLAMA:

1- Cahiliye devrinde Arapların elbirlik kullandıkları sabit bir takvimleri yoktu. Mühim hâdiselere göre takvimler kullanılır, bir müddet sonra terkedilirdi.

Hicrî takvimi, duyulan ihtiyaç üzerine istişarelerle ilk defa kabul edip tatbikata koyan *Hz. Ömer* oldu. Cevherî, tarihte ilk takvimin Tufan'dan itibaren konduğunu belirtir. İslam'da ilk takvimin Hz. Peygamber devrinde, Medine'ye gelince konulduğuna, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın bu maksatla Rebiülevvel'i esas aldığına dair Zührî'den bir rivayet mevcut ise de, alimler bunu mu'dal bilir ve Hz. Ömer zamanında konduğunda ittifak ederler.

Süheylî, Ashab'ın, tarihi hicretle başlatma işini şu ayetten aldıklarını söyler: ﴿لَمَسْجِدٌ اُسِّسَ عَلَى التَّقْوٰى مِنْ اَوَّلِ يَوْمٍ﴾ **"...Senin namaz kılmana layık olan mescid, ilk günden beri takva üzerine kurulu bulunan mesciddir"** (Tevbe 108). "Çünkü der, malum olduğu üzere, mutlak manada bir ilk gün yoktur. Öyleyse bu "ilk"lik muzmer olan bir şeye izafe edilecektir. Bu muzmer (kapalı) olan şeyde İslam'ın aziz olduğu, Resul-i Ekrem'in Rabbine emniyet içinde ibadet ettiği, mescidin yapılmasına başladığı zamandır, bu devrin ilk günüdür. Böylece, Ashab o günü tarih başlangıcı kabul etmede fikir birliğine vardılar. Onların fiilinden anlarız ki, Cenab-ı Hakk'ın مِنْ اَوَّلِ يَوْمٍ "ilk günden beri" sözünü onlar, "İslamî tarihin ilk gününden beri" diye anladılar.

İbnu Hacer, *Süheylî*'nin bu yorumuna tamamen katılmayarak: "Hatıra öncelikle gelen, مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ "İlk günden beri" kavl-i şerifinin manası Resulullah ve ashabının Medine'ye girdiği ilk gündür, doğruyu Allah bilir" der.

2- Sadedinde olduğumuz rivayet, takvimin başlangıcını tesbitte Ashab'ın, farklı görüşleri müzakere edip, "hicret"te karar kıldıklarını göstermektedir. Rivayette Resulullah'ın bi'set ve vefat zamanlarına itibar edilmediğinin belirtilmesi bunu ifade eder. Nitekim bu maksatla Aleyhissalâtu vesselâm'ın doğumu, bi'seti, hicreti ve ölümünün esas alınması müzakere edilmiştir. Nitekim *İbnu Abbas*'tan gelen bir rivayatte şöyle denir: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) takvim başlangıcı koymaya teşebbüs edince, sahabiler toplandı. Onlarla müzakere etti. *Sa'd İbnu Ebi Vakkas, Aleyhissalâtu vesselâm*'ın vefat zamanını esas almayı, Hz. Talha bi'setle başlatmayı, *Hz. Ali* hicretle başlatmayı, diğer bazıları da Resulullah'ın doğumunu esas almayı teklif ettiler. Hicretin on altı veya on yedinci yılında toplanan bu şûra, müzakereler sonunda Hz. Ali'nin teklifini kabulde ittifak etti. Ancak hangi ayın esas alınması hususunda da ihtilaf edildi. Abdurrahman İbnu Avf, haram ayların evveli olduğu için Receb'i, Talha da ümmetin mübarek ayıdır diye Ramazan'ı, *Hz. Ali* de sene başıdır diye Muharrem'i yıl başlangıcı olarak teklif ettiler. Bu meselede de Hz. Ali'nin görüşü kabul gördü."

Hz. Ömer'i takvim meselesini ele almaya sevkeden amil hususunda kitaplarda muhtelif rivayetler var. Umumiyetle, Yemen'de mevcut olan tatbikatın, böyle bir şeye olan ihtiyacı hatırlattığını belirtir. İbni Sirin'den gelen bir rivayete göre: "Yemen'den gelen bir zat: "Ben Yemen'de tarih dedikleri bir şey gördüm. Şu yılda, şu ayda diye yazıyorlar" der. Bunun üzerine Hz. Ömer: "Bu güzel bir şey, öyleyse siz de tarihleyin" der ve şûrayı toplar. Bir başka rivayete göre, Ebu Musa (radıyallahu anh) Hz. Ömer'e "Sizden bana tarihsiz mektuplar geliyor" diye yazar, bunun üzerine Hz. Ömer şûrayı toplar. Bir diğer rivayete göre, Hz. Ömer'e ödeme zamanı Şaban yazan bir borç senedinin davası gelir. "Bu hangi Şaban, geçen mi, içinde bulunduğumuz mu, gelecek Şaban mı? Şu halde insanlara bir şey (takvim) koyun ki bunu ona göre bilsinler" der.

★ Son olarak şu hususu daha açık olarak tebarüz ettirmek isteriz: Takvim başı olarak hicret yılı esas alınmış olmakla beraber, yıl başı olarak Resulullah'ın hicret ettiği ay esas alınmamıştır. Çünkü hicret, Rebiülevvel ayında vuku bulduğu halde takvim, biraz geri alınarak Muharrem'de başlatılmıştır. Bunun gerekçesi olarak yukarıda da kaydedildiği üzere Muharrem'in (eskiden beri) yılbaşı sayılması" gösterilmiş ise

de, *İbnu Hacer*, şöyle bir yorumda bulunur: "Çünkü hicrete azmetme başlangıcı Muharrem'de olmuştu. Şöyle ki (Akabede yapılan ikinci) bey'at, Zilhicce ayında vukua geldi. İşte bu hicretin mukaddimesi idi. Bu beyatten sonra ilk doğan hilal, Muharrem oldu. Hicret etmeye azm, Muharrem hilalinde oldu. Böylece takvimin Muharrem ayında başlatılması uygun ve münasip oldu. Takvimi Muharrem ayından başlatmaları hususunda, vakıf olduğum açıklamaların en kuvvetlisi (bence) budur."

I. İSTİDRAD

Takvim meselesi, zaman anlayışının ortaya çıkardığı bir meseledir. Takvim, zamanı belli bir plana göre değerlendirme, amele tahvil etme endişesinin maddî ifadesidir, delilidir. Bidayetten beri büyük medeniyet kuran bütün cemiyetlerin takvimi vardır. Etiler, Sümerler, Mısırlılar gibi. Makro alanda takvim şeklinde ifadesini bulan zaman telakkisi sadece cemiyetin meselesi değil, aynı zamanda her ferdin meselesidir. Hayattaki başarılar zaman içinde gerçekleştirildiği için, gerek fertlerin ve gerekse milletlerin başarısını, kristalize olmuş, maddeye dökülmüş zaman olarak değerlendirebiliriz. Zamanını değerlendirme şuuruna eren, en büyük endişesi zamanı değerlendirme olan ferdler ve cemaatler terakki eder, bunu kaybedenler de tedennî.

Dinimizin büyük hedeflerinden biri de mensuplarında zaman şuuru uyandırmaktır. Bu sebeple her söylediğinin, her yaptığının iki melek tarafından yazıldığı bildirilmiş, büluğdan ölüme, her anından hesap vereceği inancı Kur'an ve hadislerde tekrarla işlenmiştir.

Biz burada, zaman meselesini Kur'an-ı Kerim'in nasıl ele aldığını göstermek, bu mevzuya giren mesaildeki sistemi ve ısrarını ibraz etmek maksadıyla şu açıklamayı sunuyoruz:

Ümidimiz ve duamız yeniden diriliş dönemimizde, bunun zenbereğini teşkil edecek olan İslamî zaman telakkisini, Rabbimizin bu ümmet-i merhumeden esirgememesidir.

DİN VE ZAMAN

Bugün Müslümanlar çoğunluk itibariyle zaman konusunda kaygısız hale gelmiş ise de, dinimiz, ana kaynaklarında, zaman meselesi üzerinde ısrarla durur. Bizzat Kur'an-ı Kerim, zaman üzerinde dikkatleri canlı tutmak için zamanı hatırlatan tabirleri sıkça kullanır. Ayetleri hadislerle birlikte mütalaa edince, şu husus açıkça görülür: Dinin bu iki kaynağı, yıllık, aylık, haftalık ve bilhassa günlük hayatın tanzimiyle ilgili çok ince

teferruatlara yer vermektedirler. Her çeşit farz, vacib ve nafile namazlar, zaman tanzimine de yönelik gayeler taşımaktadırlar. Bu açıdan, din emirlerinin büyük çoğunluğuyla, insana zamanını âzamî ölçüde değerlendirmeyi öğretmektedir, hatta asıl gayesi budur denilebilir.

KUR'AN'IN ZAMANI İFADE ŞEKLİ

Kur'an-ı Kerim'de zaman mefhumu, çok çeşitli kelime ve tabirlerle ifade edilir. Buna rağmen bizzat zaman kelimesine rastlanmaz. "Zaman", lügat açısından "uzun veya kısa olan vakit" manasına gelir, yani mutlak zamanı ifade eder. Kur'an, zaman yerine daha çok vakit kelimesini tercih eder ve kullanır. Bu kelime lügat yönüyle, "bir iş için belirlenen zamanın nihayeti" demektir. Yani belirli, sınırlı bir zaman ifade eden kelime, diğerine tercih edilmiştir. Bu tercihte, Kur'an-ı Kerim'in pratik gayesini görüyoruz. Yani fiilî hayatta, insan için pratik ve tatbikî olan mefhumlar daha mühimdir. Bunların hatırlatılması, nazarî, zihnî mefhumlara tercih ve takdim edilmiş olmaktadır. Zaman mes'elesi de böyle. Zamanla ilgili tabirlerin sayısı, insanın günlük hayatında arzettiği ehemmiyetle doğru orantılı olarak artmaktadır.

Mutlak ve Mübhem Zaman: Başka manaları yanında "zaman" manasını da taşıyan asr kelimesi 1 defa; başlangıcından nihayetine âlemi kucaklayan zaman manasına dehr kelimesi 2 defa; zamanda mübhem ve uzun bir müddet manasına hukub, ahkab 2 defa; yakın insanların yaşadığı devir manasına karn, kurun kelimeleri 20 defa geçer. Bu sonuncu kelime her defasında geçmiş devirleri kasteder.

Daha müşahhas, daha sınırlı zaman ifade eden kelimelerden "vakt" kökünden 13 ayrı kelime gelir. Vakt kelimesinden sonra saat kelimesine daha çok yer verilmiştir. 48 defa geçen bu kelime "zamanın bir cüz'ü, bir parçası" demektir. 40 yerde kıyamet manasınadır, 8 yerde de müddet ve sınırlı zaman manasında kullanılmıştır. Zamanın çok daha küçük cüz'ünü ifade eden an (ki dilimize de aynı manada girmiştir) çoğul olarak anâ şeklinde üç yerde geçer. Daha kısa bir müddet ifade eden lemhu'l-basar (göz açıp kapama vakti) tabiri de 2 yerde geçer. 35 kere geçen hîn de birşeyin husûl bulma vakti demek olup manaca mübhemdir, izafetle vuzuha kavuşur. Mutlak zaman Kur'an'da bazan da hînle ifade edilmiştir.[23]

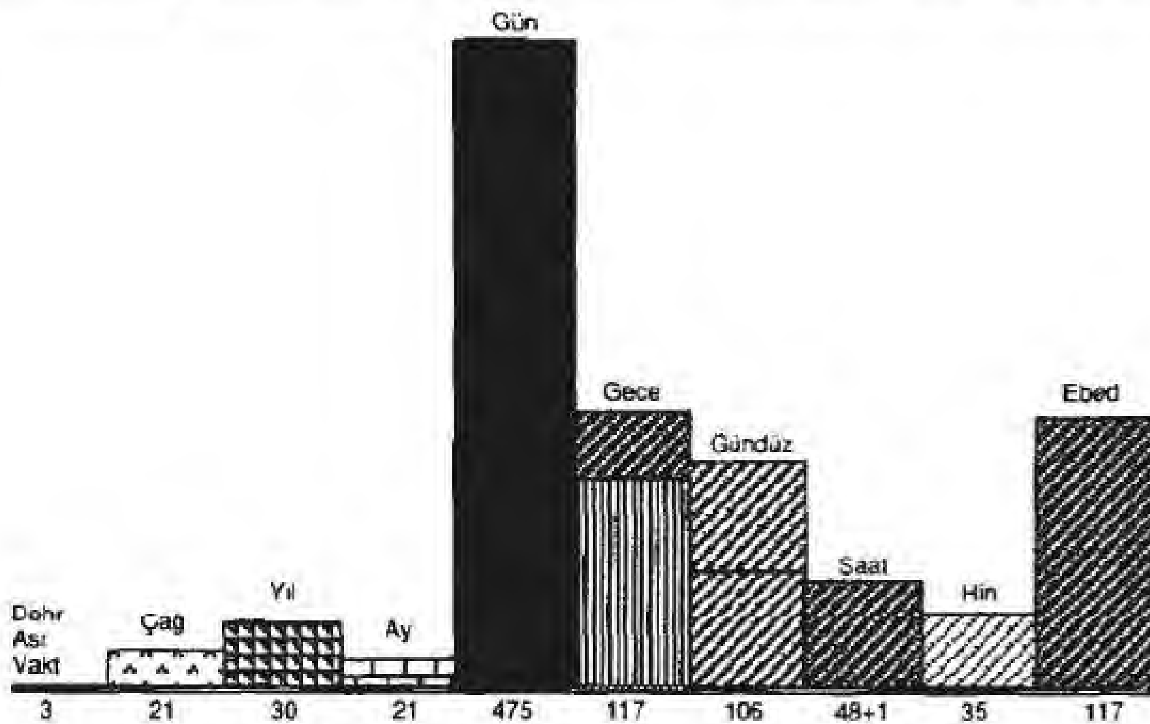
Ebediyet mefhumu (ebed kökünden 28 defa, huld kökünden 87 defa ve sermed kökünden 2) 117 defa geçer. Bunun çokluğunu yine pratiklik

23- Zamanla ilgili tabirlerin tarifleri, İsfehani'nin Müfredatu'l-Kur'an'ından alınmıştır.

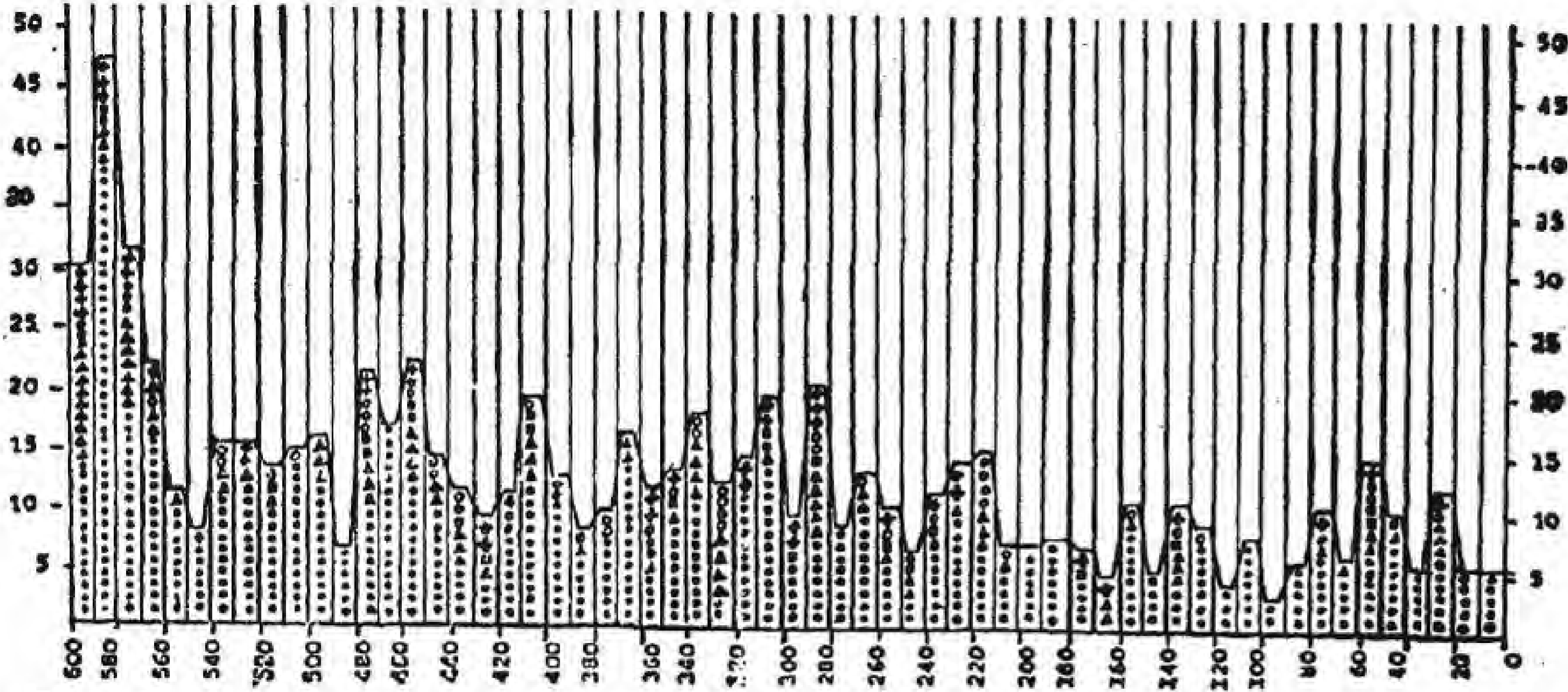
yönünden açıklamak mümkündür. Zira, Kur'an-ı Kerim'in ana davalarından biri ahiret ve binaenaleyh, ebedî hayattır. Ebediyeti hatırlatan kelimelerin çokluğu tabii ve hatta zaruridir (Bak: Şema 1).

Muayyen Belli Zaman: Mutlak manada veya mutlaka yakın mübhem, belirsiz müddette zamanı ifade eden kelimelerin azlığına mukabil, mutlak ve sonsuz zamanın yıl, ay, gün, gece, gündüz gibi çeşitli uzunlukta, fakat sınırlı, bölümlü, başlangıç ve sonuç hududları belli ve insan hayatı ile sıkı alâkalı muhtelif dilimlerini ifade eden tabirler çokça gelmiştir. Hatta bunlardan hangisi, bir ferd için daha ehemmiyetli ise o, diğerlerine nazaran, ehemmiyeti nisbetinde daha çok sayıda zikredilmiştir. Görüleceği üzere, yevm, yani "gün" kelimesi en çok zikredilen kelimedir.

Zamanın Sıkça Hatırlatılması: Kur'an-i Kerim'de zamanı hatırlatan kelimeler çoktur. Bunlardan direkt hatırlatanları çoğunlukla kaydettik. Sadece "gün", "gündüz", "gece" kelimeleri ile gündüz ve gecenin kısımlarına temas eden tabirlerin Kur'anda dağılımını gözönüne alacak olsak şu durumla karşılaşıyoruz: Kur'an-ı Kerim, ilk sayfalarından itibaren, en son sayfalarına kadar, hiç fasıla vermeden, okuyucusuna "zaman mefhumu"nu hatırlatmaktadır. Ve bu hatırlatmaların sayısı bir cüzden diğerine fazla fark etmemektedir. Sadece sonlarda bariz artış kaydeder ki, bu da sonlardaki surelerin kısalığından ve "namaz sureleri" olmaları hasebiyle en çok okuma şanslarına sahip olmalarından ileri gelir (Bak: Şema 2).

Şema 1: Mutlak ve mukayyet zaman mefhumlarını ifâde eden kelimeleri gösterir şema. İnsan için pratik faydası olanlar en çok zikredilmiş durumda. Gece ve gündüzle ilgili sütunlar ikişer kısma ayrılmıştır, zira üstteki kısımlar gece ve gündüzün kısımlarıyla ilgili ayetleri gösterir

Şema 2 : Direkt olarak zamanı hatırlatan kelime ve tâbirlerin Kur'ân'da dağılım şeması. Rakamlar sağdan sola Kur'ân'ın baştan sona sayfalarını gösterir. Her sütun bir yarım cüze, her işâret bir kelime veya tâbirẹ delâlet eder. İşâretler: ● = gündüz (475), ▲ = gece (92), ■ = gecenin kısımları (25), 0 = gündüz (57), + = gündüzün kısımları (49).

KUR'AN'DA ZAMANIN TAKSİMİ: TAKVİM

Söylediğimiz gibi, Kur'an, en ziyade *"gün"* kelimesi üzerinde durur ve zamandan münezzeh olan Allah nezdinde *"gün"*ün varlığından bahseder: **"Rabbin katında bir gün, saydıklarınızdan bin yıl gibidir"** (Hacc 47; Secde 5).

Şu halde mahiyetçe ve uzunlukça çok farklı da olsa, Allah nezdinde bir İlahî günün varlığına dikkat çekilmiş olmaktadır. "İlahî gün"ün sarahaten zikri, dolaylı ve zımnî olarak İlahî yılın ve binnetice "İlahî takvim"in varlığını -ifham edip- hatıra getirir.

Kur'an'daki bu işaret, bizim için takvim meselesinin ciddiyet ve ehemmiyetini kavramada yardımcı olur. Pratik açıdan, mühim olan, arzî ve beşerî takvimdir. Bu mevzuda ise ayetler çoktur ve sarihtir: Yukarıda temas ettiğimiz şekilde geçmiş zamanlara delalet eden karn, kurun (çağ, çağlar) kelimelerine 20 yerde temas ettikten başka 21 yerde ay (şehr), 30 yerde de yıl (sene, âm, hıcec ve havleyn kelimeleriyle) mefhumlarına yer verir.

Şu ayatte bir yılın 12 ay olduğu, takib edilecek takvimde, kamerî esasa müstenid sistemin esas olduğu belirtilir: **"Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısında, Allah'a göre, ayların sayısı on ikidir. Bunlardan dördü haram ayıdır. Bu dosdoğru bir nizamdır. Öyleyse o (haram) ayları içerisinde nefsinize zulmetmeyin..."** (Tevbe 36).

Şu ayette ise, sarih olarak takvimde kamerî sisteme uyulması emredilir. "(Ey Muhammed), sana hilal halindeki ayları sorarlar. De ki: **"Onlar insanlara vakitlerin ve bilhassa hacc zamanlarının ölçüsüdür"** (Bakara 189).

Dinî İşlerde Kur'anî Takvim Değişmemeli: Az önce kaydettiğimiz birinci ayet, esasları kamerî sisteme dayalı bir takvim ortaya koymakla kalmaz, başka çeşit takvim kullanmayı da bir manada yasaklar. Şöyle ki: Ayetin yukarıda "öyleyse o (haram) ayları içerisinde nefsinize zulmetmeyin" şeklinde meali kaydedilen kısmı, icazı sebebiyle, "O aylar hakkında nefsinize zulmetmeyin" şeklinde anlaşılmaya da müsaiddir. Bu mananın içinde -en azından dinle ilgili işleri tanzimde- bir başka takvime uyma yasağı açıktır. Zira bu davranış nefse zulüm olarak tavsif edilmektedir. Nitekim kaydedeceğimiz müteakip ayet nesî -denen ve mahiyet itibariyle kamerî takvimde oynayarak dinî meseleleri güneş takvimine uydurmaktan ibaret olan cahiliye devri- tatbikatını "küfürde ileri gitmek" olarak ilan etmiştir: **"Haram ayları geciktirmek (yani nesî) kü-fürde bir artıştır. Onunla kâfirler saptırılır. İnkâr edenler, Al-**

lah'ın haram kıldığı aylara sayıca uymak için, onu bir yıl haram, bir yıl helal sayıyor, böylece Allah'ın haram ettiğini helal kılıyorlar. Kötü işleri kendilerine güzel gösterildi. Allah o kâfirler güruhunu hidayete erdirmez."(24)

Şu halde dinî emirleri bir başka takvime bağlamak, Kur'an'da menedilmiştir.

BİR AYIN TAKSİMATI: Zaman şuurunun yerleşmesi ve hayatî faaliyetlerin zaman içinde daha pratik dağıtılması için yılın aylara bölünmesi yeterli değildir. Öyle ise bir ay da, daha küçük bölümlere ayrılmalıdır.

Kur'an-ı Kerim'de haftayı ifade eden Arapça "üsbû" kelimesi geçmez. Ancak cumartesi manasına gelen "sebt" kelimesi yedi sefer geçer. Her seferinde, Yahudilerle -ki, ashabu's-sebt (cumartesi güncüler) olarak tavsif edilirler (Nisa 47)- ilgili olarak kullanılan (Bakara 65; Nisa 47, 154; A'raf 163 (üç kere) Nahl 124) bu kelimenin Arapça'ya, bu manada İbranice'den geçtiği ve yedi günlük bir zaman dilimi yani hafta manasına da geldiği şarihlerce belirtilir. Hicretten sonra, Müslümanlar arasında, cahiliye devrinin arubesi yerine kullanılmaya başlayan ve hafta manasına da kullanılan *"cuma"* kelimesi, haftalık farz namazı tesbit vesilesiyle Kur'an'da bir kere geçer (Cuma 9). Böylece Kur'an-ı Kerim, tarihin kaydettiği bütün medenî milletlerde görülen yedili haftalık sistemi te'yid etmiş olmaktadır. Çünkü cum'a günü (eskinin yevmü'l-arûbesi) o zamanın mutad takvim sisteminde yedi günde bir kere gelmektedir.

GÜNLÜK ZAMAN VE TAKSİMİ: Kur'an-ı Kerim zamanla ilgili olarak dikkat çekmede en büyük ağırlığı "günlük zaman"a verir. Bunu iki şekilde yapar:

1- *"Gün* manasına gelen yevm kelimesini çok sık tekrar eder. Bu kelime çeşitli şekillerde (müfred, cemi, tesniye, marife, nekre) 475 defa zikredilir.

2- Bir gün önce *"gece"* ve *"gündüz"* olmak üzere iki ana, sonra da, bunlardan her biri daha teferruatlı birçok tali bölümlere ayrılır ve bu bölümler çokça zikredilerek bir günün "kısım"lara taksimatı ve her bir kısmın ehemmiyeti üzerine şuurlar ve dikkatler canlı tutulur.

Hemen şunu belirtelim ki, Arapça'da leyl (gece) kelimesi, güneşin batması ile, sabahleyin fecr-i sadık denen ikinci fecrin doğuşuna kadar geçen zamanı ifade eder. Geri kalan müddete de nehar (gündüz) denir.

24- Tevbe 37. Bu ayet, günümüzde de, mesela Ramazan ayını devamlı kış mevsimine almayı teklif edenlere cevap olmaktadır.

Gündüz ve Taksimi: Günün bir yarısı olan gündüz (nehar) 57, diğer yarısı olan gece (leyl) 92 kere zikredilir.

Gündüz ile gece kelimelerinin tekerrür sayılarında "gece"nin lehine yarıya yakın fark gözükmekte ise de, gündüzün kısımlarıyla ilgili zikirler aradaki farkı azaltır. Şöyle ki: Gündüzle ilgili olarak sabah vakti, "subh" kelimesiyle 7 kere (bu kökten fiillerle 41'i bulur, ancak fiil halinde sabaha ermek manasından başka, "olmak" manası da var), "gudüvv" kökünden gelen kelimelerle 15, "bükre" kelimesiyle 9, "fecr" kelimesiyle 6 kere zikredilir. Ayrıca gündüzün diğer kısımlarını ifade eden duha (kuşluk) kelimesi 6, Tulûu'ş-şems (güneşin doğması) tabiri 2, zahire (öğle sıcağı vakti) kelimesi 1, felak (tan yeri) kelimesi 1, tarafeynnehar (güneşin iki tarafı) tabiri 1, etrafu'n-nehar tabiri 1; dülûku'ş-şems (güneşin batıya meyli) tabiri 1 defa zikredilir. Bunların toplamı 50'ye ulaşır. Bunu, neharın zikir sayısı olan 57'ye ilave edince, gündüz vaktini hatırlatan zikirler 107'ye ulaşır.

Gece ve Taksimi: Gece deyince güneşin batma anından şafağın sökmesine kadar geçen müddetin kastedildiğini daha önce belirtmiştik. Gece müddeti, yıllık olarak ele alınınca günün tam yarısı eder. Şu halde, bunun da ihmal edilmemesi, âzamî şekilde değerlendirilebilmesi için, tedkik, tanzim konusu yapılması gerekir.

Kur'an-ı Kerim, gündüz gibi, geceyi de birçok kısımlara ayırır ve herbirini çok sayıda zikreder: "İşa (yatsı) kökünden 13, asîl (akşam) kelimesi 7, ânâu'l-leyl (gece saatleri) tabiriyle 3, gurûbu'ş-şems (güneşin batması) tabiriyle 2, ğasık (şiddetli karanlık) kelimesiyle 1, Gasaku'l-leyl (gecenin ilk karanlığı) tabiriyle 1 kere, hîne tümsûn (akşam olunca) tabiriyle 1 olmak üzere, gecenin kısımları toplam 27 kere zikredilir. Bunu gecenin zikir adedi olan 92'ye ekleyince 117 rakamına ulaşırız (Bak: Şema 2). Gece manasına gelen beyat ile, bu kökten gelip gece geçirme manasına gelen fiiller bu rakamın dışındadır (onlar 8 adettir).

Gerek gündüz ve gerekse gece ile ilgili kısımlar, umumiyet itibariyle namaz vakitlerini tesbit ve tavsif maksadlarına raci olarak Kur'an'da zikredilmektedir. Bir başka ifade ile, bir günün belli başlı dönüm noktaları, günlük farz namazlarla işaretlenmiş, müşahhas hale getirilmiş olmaktadır.

Namaz Vakitlerinin Zaman Taksimindeki Yeri: Yukarıdaki açıklamadan şu neticeyi çıkarabiliriz: Farz namazlarının mühim gayelerinden biri, Müslüman kimseye, günlük zamanını taksim ve programlama alışkanlığı kazandırmaktır. *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in fiilî tatbikatı ve emirlerinde göreceğimiz üzere, bu vakitler yat-

ma, kalkma eve çekilme, istirahat, evi terketme, ziyaret, sohbet gibi günlük olarak yapmak zorunda olduğumuz bir kısım kaçınılmaz iş ve davranışların zamanlarını tesbit etmektedir.

Her namaz, bir zaman tanzimi olunca, Kur'an'da, namazdan bahseden bütün ayetler aynı zamanda "zaman şuuru" vermeyi gaye edinen ayetler sınıfına dahil olur. Kur'an'da namaz, en çok salat kelimesiyle ifade edilmiştir ve 100'e yakın miktarda zikri mevcuttur. Rüku, sucud, kıyam gibi başka kelimelerle ifade edilen namaz manası bu rakamın içine dahil değildir.

Nafileleri de gözönüne alınca, gecede beş adet namaz sözkonusudur. Farzlar akşam ve yatsıdır, vacib olan yatsıdan sonra kılınan vitr; nafileler de akşam-yatsı arasında kılınan evvabin namazı ile, sabah vaktinden önce kılınan teheccüd namazıdır.

II. İSTİDRAD

Aşağıda sunacağımız yazı 21 Kasım 1979 tarihine müsadif 15. hicrî asrına giriş vesilesiyle yapılmış bir makaledir. Hicret hâdisesinin ehemmiyetini çok yönlü olarak kavramada yardımcı olacağı ümidiyle burada iktibasını uygun görüyoruz.

TEBLİĞ, TERBİYE VE SİYASÎ TAKTİK AÇILARINDAN HİCRET

GİRİŞ:

Lügatta "kişinin başkasını el veya dil veya kalben terketmesi" manasına gelen (1) hicret kelimesi, İslam kültüründe çok zengin manalar taşıyan bir tabir, bir mefhum olmuştur.

Hicret, "vak'a" ve "tabir" olarak Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hayat ve hadislerinde mühim bir yer tutar. Hatta "en mühim vak'a" ve "en mühim tabir"lerden biri olarak tavsif edilse mübalağa edilmemiş olur. Zira "hicret" , kuru bir tarihçinin iddia edeceği şekilde, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hayatında belli bir tarihî vak'anın isim ve ünvanı olmaktan ibaret değildir. Hicret, aynı zamanda, irşad ve tebliğde metod, düşmanla münasebette siyasî taktiktir.

Hz. Ömer devrinde sahabelerin, Müslümanlar için bir takvim vazetme ihtiyacını duydukları vakit, takvimin başlangıç noktası olarak, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hayatında yer eden diğer mühim hâdiseler meyanında Mekke'den Medine'ye hicret vak'asını seçmiş olmaları, vak'a olarak "hicret"e onlarca atfedilen ehemmiyeti noktalar (2). Nitekim Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın doğumu, ilk vahyin gelişi,

ilk tebliğ emri, Bedir Savaşı, Hudeybiye Sulhü, Mekke'nin Fethi, Veda Haccı ve bu sırada "Bugün dininizi ikmal ettim" (37 ayetinin inişi) gibi hâdiseler gerçekten, Resulullah'ın hayatında cereyan eden, İslam tarihinin mühim hadiseleridir, her biri takvim başlangıcı olarak alınabilecek vak'alardır. Ama bunlar arasından sadece hicret vakasının icma ile (4) seçilmiş olması "Hicret"in onlar açısından -münhasıran hâdise olarak değerlendirilmiş olduğunu farzetsek bile- ne kadar ehemmiyetli olduğunu ifadeye kâfidir. Kaldı ki, Hz. Ömer (radıyallahu anh) hicreti, "hakla batılın arasındaki fark" olarak vasıflar(5).

Şu halde, bu yazımızda, muhtelif yönleriyle "hicret"in ehemmiyetini belirtmeye çalışacağız. Makalede temas edeceğimiz ana başlıklar şunlardır:

I. Tabye ve Taktik Olarak Hicret: (Burada sabır, hicret ve cihadın birbirini tamamladığı açıklanacaktır.)

II. Siyasî Vak'a Olarak Hicret.

III. İrşad ve Tebliğde Metod Olarak Hicret.

IV. Terbiye Metodu Olarak Hicret.

I. TABYE VE TAKTİK OLARAK HİCRET

Hicret kelimesi, herşeyden önce bir hadiseyi, İslam tarihinin en mühim hâdisesini hatırlatır. Kelimenin kazandığı ehemmiyet ve taşıdığı öbür manalar da menşeini bu vak'adan aldıkları için önce bu noktadan başlamak gerekecek.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), cahiliye kelimesi ile ifade edilen öyle bir devirde gelmişti ki, o günün Arap cemiyeti, tarihinin en karanlık, en vahşetli devresini yaşıyordu. İnsanlar ilah diye hevesatlarının timsali olarak kendi elleriyle yaptıkları putlara tapıyorlardı. Kanun diye uyulan şey, kuvvetlinin arzusu idi. Köle ve kadınlar insan olmanın hürmet ve kerametinden nasibi olmayan kimseler olarak eşya muamelesi görüyorlardı. Fakir fukara da himaye ve desteksizlik altında eziliyordu. Kısacası bir avuç kuvvetli ve zorba dışında kalan insanlık, bugünkü hiçbir değer ölçüsüne sahip olmayan anarşiste av olma durumuna düşmüş müdafaasız, bîçare bir kimsenin durumunda idi.

İşte böyle bir hengâmede Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Allah'tan aldığı emirle insanların karşısına çıktı ve onlara şu mealde hitap etti: "Ey insanlar, elinizle yaptıklarınıza tapmak batıldır, hevesata uymak sapıklıktır. Başı boş değilsiniz, bu dünyada belli bir gaye için yaratılmışsınız, öbür dünya için imtihan olunmaktasınız. Hayır ve şer, iyi ve

kötü yaptıklarınızdan sorumlusunuz. Öyle ise, zulümden vazgeçin, zayıfın hakkını çiğnemeyin, haklının hakkını iade edin. Haksız yere kan dökmeyin, kimseye zulmetmeyin. Zayıfları, yetimleri ezmeyin, onları himaye edin. Köle ve fakirlere yardım edin. Kadınlara kötü muameleden vazgeçin, onları anneleriniz, kızlarınız ve kızkardeşleriniz bilin... vs."

Hz. Peygamber'in bu davetine uymak, cemiyeti elinde tutan kuvvetli, zengin ve nüfuzlu azınlığın işine gelmiyordu. Rahatlarını bozmak istemiyorlardı. Hep istihkar edegeldikleri, zulmedegeldikleri zayıflar kitlesine değer vermek, insan muamelesi yapmak istemiyorlardı. Menfaatlerinin devamını eski düzenlerinin devamında görüyorlardı. Bu sebeple, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e şiddetle karşı koydular. Önceleri yalnız bırakmak, ciddiye almamak, alay etmek yolunu tuttular. Fakat etrafında köle, zayıf ve fakirlerin teşkil ettiği mü'minler halkasının gittikçe genişlemeye başladığını görünce taktiklerini değiştirerek zulüm ve işkenceye ve hatta mü'minleri öldürmeye başladılar.

İşte "hicret"i siyasî taktik olarak anlayabilmek için onu, müşriklerin mukavemet ve İslam'ı söndürme faaliyetlerine karşı Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in dini "neşretmek" ve "yaşamak" için başvurduğu taktikleri tarihî sıra içerisinde incelemek gerekmektedir.

Bu noktayı ifade için, Hicret'i, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in İslam'ı neşirde, düşman tehdidine karşı başvurduğu üç ana taktikten biri olarak değerlendireceğiz. Öbür iki taktikten biri ve birincisi Sabır, diğeri Cihad'dır. Hicret ise, bu ikisinin ortasında yer alan mutavassıt safhanın ifadesidir.

Öyleyse, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, dini "yaşama" ve "tebliğ etme" vazifesini ifade ederken, düşmandan gelen mukabil tehdid ve tehlikeye üç suretle karşı koymuştur:

1- Sabır,

2- Hicret,

3- Cihad.

Şu halde, zahiren birbirinden farklı ve hatta zıd görünen bu üç şey, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hayatında hiç değişmeyen ve daima aynı kalan, "dini yaşama ve neşir" gayelerinin tahakkukunda, içinde bulunduğu şartlara muvafık olarak başvurmuş olduğu birer vasıtadan ibarettir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hayatında bu üç unsuru birbirinden ayırmak mümkün değildir. Şimdi bunlara kısaca bir göz atalım:

1. SABIR:

Bildiğimiz üzere, hicretten önceki devre, Müslümanlar için, tahammülü zor bir devredir, her çeşit takip ve işkencelerle doludur. Müşrikler, alay (6), dayak (7) küfür (8), hakaretten (9) boykot (10) ve öldürmeye (11) varıncaya kadar işkencenin her çeşidine başvuruyorlardı (12). Bu yapılanlara dayanamayarak ölenler de eksik değildi(13).

İşte bu işkence ve takip devresinde Müslümanlar sayıca az, kuvvetçe zayıf idiler. Düşmandan gelen tehlikeye aynı şekilde fiilî bir mukabele derhal yok edilmelerine müncer olabilirdi. Bu sebeple, nazil olan ilk surelerde, sıkı sıkıya emredilen, ısrarla üzerinde durulan hususlardan biri de "sabır"dır. Mesela ilk nazil olan surelerden biri olan el-Asr suresinde: *"Birbirlerine sabır tavsiye edenler"* övülür (14). Bir diğer surede: *"Sabredenlere ecirleri hesapsız ödenecektir"* (15) denir.

Bir kısım ayetlerde İlahî hitap doğrudan doğruya Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'edir: *"Sen (habibim) şimdi sabret. Şuphe yok ki, Allah'ın vaadi haktır. (Buna) kat'î iman beslememekte olanlar zinhar seni (sabırsızlıkla) hafifliğe götürmesinler." (16) "(Habibim) sen şimdilik güzel bir sabır ile katlan." (17) "Rabbinin rızası için katlan"*(18) vs. Hz. Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den önce gelip geçen peygamberler de, kâfirlere karşı birer sabır örneği olarak takdim edilirler: *"Ismail'i, İdris'i, Zülkifl'i de yâdet. Bunların her biri de sabır ve sebat edenlerdendi."* (19)

Hülasa, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*, bu İlâhî emir ve ikazların sonucu olarak Mekke devresinde kendisine yapılan muamelelere aynı şekilde cevap vermedi, mukabele-i bi'l-misilde bulunmadı, sadece sabretti. Mü'minlere de kendisi gibi hareket etmeyi, karşılık vermeyip sabretmelerini emretti (20). Rivayetler, zulme maruz bir Müslümana rastladığı vakit, her seferinde: *"Ey falanca, sabret, mükâfaatın cennettir!"* dediğini belirtir (21)

Bu devrede Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* imanı, sabır olarak tarif edecek kadar "sabır"a önem vermiştir. Nitekim bazı rivayetlerde Müslüman olanların dördüncüsü olduğu belirtilen (22) Amr İbni Abese'nin: "İman nedir?" sorusuna Hz. Peygamber aleyhissalatu vesselâm: *"Sabır ve müsamahadır"* cevabını vermiştir (23). Bir hadiste de sabır, ziya ve nur olarak tavsif edilir (24). Yani uyulduğu takdirde mutlaka hidayet ve aydınlığa götüren bir nur (25).

Birkısım Müslümanların, kendilerine işkence yapan kâfirlere, hiç olsun beddua etmesi için müracaat etmeleri üzerine *Hz. Peygamber (aley-*

hissalâtu vesselâm) gayr-i memnûn olarak şu cevabı verdi: *"Sizden önce yaşayanlar arasında öyleleri vardı ki, bazılarının vücutları kemiklerine kadar demir taraklarla tarandığı, bazılarının gövdeleri başlarının ortasından testerelerle ikiye bölündüğü halde, bu yapılanlara sabrettiler, imanlarından vazgeçmediler."* (26)

Hatta bazı rivayetlere bakılınca, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sabır hususundaki bu ısrarı -en azından bazıları nazarında- mutlak bir güçsüzlükten gelmiyordu. Bu belli bir mücadele vetiresinin kaçınılmaz bir safhasını teşkil ediyordu. Bu safhadan geçmek için, birkısım kimselerin nazarında mevcut nisbî bir güce rağmen, sabretmek gerekiyordu. Taberî'nin bir rivayeti bu hususu te'yid etmektedir. Der ki: "(Bir an oldu ki) Müslümanlar bu elîm vaziyete artık tahammül edemeyecek hale gelerek *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'e şöyle dediler: "Biz kendimizi müdafaa edebilecek durumdayız. Zira bizim de akrabalarımız, adamlarımız var. Biz senden sadece mukabele etmek için müsaade talep ediyoruz. Sizin hâlâ sabra gücünüz varsa sabredin, artık bizim sabrımız kalmadı, kendimizi müdafaa etmemiz için bize müsaade et. Eğer vuruşmak gerekiyorsa vuruşacağız." Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in cevabı şu oldu: *"Ben Allah'tan emir almadıkça size, kendiliğimden izin veremem, hiçbir şey söyleyemem."* O gece, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu hususta aydınlatılması için Allah'a yalvardı. Bu dua üzerine şu âyet nazil oldu: *"(Ey Peygamber), daha önceki peygamberlerden azim sahibi olanların (ulûl-azm) sabrettikleri gibi sen de sabret. Onların azabı için acele etme."* (27). *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* ertesi gün mü'minlere, bu âyeti okuyarak tekrar sabır tavsiye eder. (28).

O safhada, müsbet ve kesin bir neticeye ulaşmak çok şüpheli gözüküyordu. Bu yüzden sonucu meçhul maceraya müsaade yoktu. Sık sık gelen âyetler sabır emrediyordu. *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* de bu emirlere uyarak sabrediyordu.

Bu davranışın başka neticeleri de vardı. Sabır, müstakim kalb ve gönüllerle bütün suçu "Rabbimiz Allah'tır" (29) demekten ibaret olan sabırlı ve sessiz mazlûmlar lehinde acıma ve şefkat gibi birkısım hisler uyandırıyordu. Bilhassa bunların yakınları ve akrabaları son derece hassaslaşıyor ve tahrik ediliyorlardı. Nitekim Allah'ın arslanı Hz. Hamza'nın İslâm'a girişine de böyle bir durum sebep olmuştur. Şöyle ki:

Bir gün, *Ebû Cehl, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'e çok ağır hakâretler yapar ve bununla da yetinemeyerek mübarek vücutlarından kanlar akacak kadar yaralayıcı darbelerle saldırıda bulunur. Bu şen'i te-

cavüze karşı Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* sabır ve sükûttan başka bir mukabelede bulunmaz. Bu hal, hâdiseye şahit olan bir kadının kendini tutamayarak hüngür hüngür saatlerce süren ağlamalarına sebep olur. Kadına tesadüfen rastlayan *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in amcası Hamza radıyallahu anh, kadının bu dokunaklı ağlayışlarının sebebini sorup öğrenince, hâdiseden son derece müteessir olur. İntikam hisleriyle dolu olarak harekete geçen *Hz. Hamza, Ebû Cehl*'i yaralamakla kalmayıp, Müslümanlığını da ilân eder (30).

Kureyş müşriklerini, Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bir hayli kuvvet ve izzet kazandığına hükmettirerek tecavüzlerini frenlemeye sevk eden (31) bu mutlu hadise Resûlullah'ın zulme ve tecavüze karşı sabrının bir meyvesi idi.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in zulüm ve işkencelere, bu safhada sabırla mukabele etmedeki, belirtmeye çalıştığımız gayesini, Hz. Hamza'ya bu vesile ile verdiği cevapta daha açık olarak görmekteyiz. İşkenceye şâhit olan kadının açıklaması üzerine yanına gelen amcası Hz. Hamza'ya, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle der: *"Amcacığım, bırak beni, ne babası, ne annesi, ne amcası, ne de bir kimsesi olan bir adamla meşgul olma."*

2-HİCRET

Sabırdan sonra gelen ikinci safhadır. Sabrı gerektiren şartlarda lehte bir gelişme yok ise ve üstelik aleyhte olarak gittikçe artmış ve sabırla karşı konamayacak bir dereceye gelmişse, ya yok oluş kabûl edilecek veya orası terkedilecek, yani hicret edilecektir.

Burada en mühim husus, şartların hicreti gerektirecek dereceye ulaşıp ulaşmadığı hususunda verilecek karardaki isâbettir. Nasıl anlayacağız ki, artık hicret şartları tahakkuk etmiştir? Bu kararı verirken eldeki ölçümüz ne olacaktır?

Bu mühim noktanın çözümünde sosyolojiden istimdâd edebiliriz. Sosyologlar içtimâî şe'niyette tehdid ve baskı arttıkça mukavemet ve aksülamelin (reaksiyon) de artacağı, ancak tehdidin şiddeti belli bir haddi tecavüz ettiği takdirde mukavemetin kırılıp, gittikçe azalacağını ve hatta tamamen kaybolacağını müşahede ve tesbit etmişlerdir. Bu cümleden olarak A. Toynbee, yeryüzünde gelip geçen muhtelif medeniyetlerin terakkî ve tedennilerini bu tehdid -cevap (aksülamel), baskı- tepki kanunuyla izah ettikten sonra, tehdit arttıkça cevap ve tepkinin de ilânihâye artmayacağını, tehdidin belli bir derecesinden sonra azalıp tamamen

söneceğini belirtir (32). Hatta kolaylık ve rahatın, medeniyet için zararlı olduğunu ifade eden (32/2) müellif terakkî için muhitin belli ölçüler dahilinde tehdid ve baskıda bulunmasının gereğinde ısrar eder. Terakkiye âmil olan tehdidli muhite o, "uygun vasat (=juste milieu)" der (33).

Şüphesiz, gayemiz burada Toynbee'nin nazariyesinin izahı değildir. İçtimâî şuûnatta câri olan ve âdetullah dediğimiz kanunlar yardımıyla sabır safhasından hicret safhasına geçmeyi gerektirip, meşru kılan hududu tesbite çalışıyoruz.

Şu halde hemen diyebiliriz ki, müşriklerin mü'minler üzerindeki tehdid ve baskısı, dini "yaşamak" ve "neşretmek" şartıyla hayatta kalmaya imkân veremeyecek bir dereceye ulaşınca Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hicrete izin ve karar vermiştir. Hz. Aişe'nin: "Mü'min, dini için Allah'a ve Resûlü'ne hicret etmek zorunda idi. Zira dinini tatbik etmekten alıkonmak korkusu vardı" sözü de bu durumu ifade eder (34). Nitekim, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* mü'minlere dinlerini, emniyet içerisinde tatbik edebilecekleri yerlere (Habeşistan ve Medine gibi) hicret hususunda izin vermesine rağmen, kendisi Mekke'de kalmaya devam etti. Zira âilevî pozisyonu sebebiyle kendisine dokunamıyorlardı. Ebu Cehl'in teklifiyle, öldürülmesi hususunda bütün müşriklerce uygun görülen bir plân kabul edilip tatbikata konunca bizzat *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* de hicrete karar verdi.

Şu halde hicret, bazı kereler yanlış olarak ifade edildiği gibi bir kaçış değil, bir arayıştır. Dinin, tamamen yok edilme noktasına gelen tehdit ve tehlikelerden kurtarılarak yaşatılmasına müsait vasatın aranmasıdır. Nitekim *İbnu İshâk*'ın bir tasrihine göre, hicret, sadece -herkesce maruf ve meşhur olan- Habeşistan ve Medine'ye değil, hayat emniyetinin ve dini yaşama imkânının bulunduğu "her bir cihete" yapılmıştır (35). Bu cümleden olarak hemen kaydedebiliriz ki, Zekvân İbnu Abdi Kays, Birinci ve İkinci Akabe biatlarında hazır bulunmuş bir Medineli olmasına rağmen, Hz. Peygamber henüz Mekke'de iken, Mekke'ye hicret etmiş ve Ashab arasında "ensârî muhâcirî" diye tanınmıştır (35/2). Aynı ensârî muhâcirî lakabıyla tanınanlardan Abbas İbnu Ubâde'yi (35/3) ve Abdullah İbnu Umeyr'i (35/4), Ukbe İbnu Vehb İbni Kelde'yi (35/5) burada zikredebiliriz.

Din, kendisine gaye olarak, fiilen yaşanmayı tesbit etmiştir. Bulunulan yerin şartları, bu gayenin tahakkukuna imkân vermeyecek duruma geldi ise, oradan hicret etmek şarttır, dinen vecibedir, vazifedir. Bu duruma düşen kimseleri, hicret etmediği takdirde Kur'ân-ı Kerîm mâzur addetmiyor ve kesinlikle sorumlu tutuyor. Bunlar, dinlerini yaşayabilecekleri uygun bir yer aramakla mükelleftirler. İşte âyet-i kerîme:

"Öz nefislerinin zâlimleri olarak canlarını alacağı kimselere melekler derler ki: "Ne işte idiniz?" Onlar: "Biz yeryüzünde (dinin emirlerini tatbikten) aciz kimselerdik" derler. Melekler de: "Allah'ın arzı geniş değil miydi? Siz de oradan hicret etseydiniz ya!" derler. İşte onlar (böyle). Onların barınakları cehennemdir. O, ne kötü bir yerdir." (36)

Kur'ân-ı Kerîm diğer birçok âyetlerinde hicrete yer verir ve dini tatbik edemeyecek kadar zulme maruz olanları hicrete teşvik eder. Bunlardan birinde: *"Kim Allah yolunda hicret ederse yeryüzünde gidecek, barınacak birçok yerler de bulur, genişlik de bulur. Kim evinden, Allah'a ve O'nun peygamberlerine muhacir olarak çıkıp da sonra kendisine ölüm yetişirse muhakkak ki, onun mükâfaatı Allah'a düşmüştür..."* (37)

Şu âyette ise, muhitlerinin aşırı zulmü sebebiyle, çaresizlik içerisinde kalan kimselerin oradan çıkış yollarını aramaları ve bu duruma düşenler için de savaşmaya kadar varan yardım imkânlarının seferber edilmesi gereği ifade edilmektedir: *"Size ne oluyor ki, Allah yolunda -ve acz ü ızdırap içinde bırakılıp: "Ey Rabbimiz bizi, ahalisi zalim olan şu memleketten (kurtarıp) çıkar, bize tarafından bir sahip gönder, bize katından bir yardım yolla" diyen erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda- düşmanla çarpışmıyorsunuz?"* (38)

Hicreti, "dini yaşayıp neşredebilmek için müsait yer arama gayreti" olarak anlayınca, Hz. Peygamber'in hayatında bir değil, birçok "hicretler"e rastlarız. Şöyle ki:

1- Peygamberliğin ilk yıllarında *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* kendi evini bırakarak Erkam'ın evine yerleşir. Kendi evinden Erkam'ın evine olan bu hicretin tek sebebi, Erkam'ın evinin durumu idi. Burası merkezî bir yer olan Safa üzerinde bulunması sebebiyle gerek Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hayatı, gerekse neşr-i din nokta-i nazarından çok daha emniyetli ve muvafık idi. Bilhassa hacılar ve yabancılar için uğrak yeri idi. Hz. Ömer radıyallahu anh dahil birçokları İslâm'a burada girdi. Hz. Ömer'in Müslüman olmasından sonra Müslümanlar, sayıca ve kuvvetce gizlenmeye hacet duymayacakları bir seviyeye ulaşarak buradan çıktılar (39).

2- Mekke müşriklerinin işkence ve baskıları güçsüz aileden olan Müslümanlar için tahammülfersa bir hal alınca Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* böylelerine, Habeşistan'a hicret etmelerini tavsiye etti. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* o zaman şöyle demişti: *"Habeşistan'a gidin. Zira orada çok âdil bir melik var. Onun yanında kimseye zulüm edilmez, orası adalet ve doğruluk diyarıdır. Allah bu durumdan*

bir çıkış yolu yaratıncaya kadar orada kalın." (40) Habeşistan'a olan hicret iki dalga halinde gerçekleşir.

Tarihçiler, bu hicretlerin sebebini Mekkelilerin Müslümanlara tatbik ettikleri ezici baskı ve bu baskı karşısında *Hz.Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in yardım etme imkânlarından mahrum oluşuyla izah eder (41).

3- *Ebû Tâlib*'in ölümünden sonra, Kureyş'in tecavüzleri son derece artmıştı (42). Hz. Peygamber'i himaye eden Abdu Menafoğulları'na reis olan Ebû Leheb, Resûlullah'ı ailevî himayeye aldı ise de bu uzun sürmedi. Ebû Cehl'in dessas bir şekilde araya girmesiyle Ebu Leheb himayeyi kaldırdı (43). *Hz. Peygamber*'in durumu, aleyhinde artan bu gayretler sonunda son derece müşkil bir hal almıştı. Evinden nadiren çıkar olmuştu. Bu vaziyet karşısında dini neşretmek için Mekke'den daha emin bir yer te'min etmek maksadıyla Taif'e gitti (44). Ne var ki orada, yaptığı bütün temaslara rağmen istediği vasatı bulamayarak geri döndü.

4- Müslümanların emniyetini Medine'de garanti altına aldıktan sonra, bütün Müslümanlara, oraya hicret etmelerini, çok daha kesin bir dille emretti. Medine'ye şahsen hicret kararını -az önce de belirttiğimiz üzere- dini neşretmek ümidiyle birlikte, hayat emniyetini de tamamen kaybettiği bir anda verdi.

Hicretin burada kayda değen müsbet neticelerinden biri, sabırla ilgili olarak söylediğimiz gibi, hissî plândadır, şefkat ve merhamet duygularının tahrikidir. Nitekim, *Amir İbnu Rebia*'nın annesi, henüz müşrik olan *İbnu'l-Hattâb*'a: "Biz sizin zulüm ve işkencenizden kurtulmak için yurdumuzu (Habeşistan'a gitmek üzere) terk ediyoruz" dediği zaman, sertlik ve merhametsizliğiyle meşhur olan muhatabının (yani Hz. Ömer'in) fevkalâde merhamete, rikkate geldiğini belirtir. *İbnu Hişâm*'da bu muhavere, Hz. Ömer radıyallahu anh'ın Müslüman oluşu anlatılırken -onun Müslüman oluşunu hazırlayan sebeplerden biri olarak- nakledilmektedir. (45)

Hülâsa Mekke'de iken, müşriklerin, her çeşidiyle tatbike koydukları işkence ve zulümden ortaya çıkan tehdid ve tehlikeye mukavemette Müslümanların başvurdukları mütemmim iki silâh "sabır" ve "hicret"ti.

3- CİHAD:

Sabır ve hicreti tamamlayan üçüncü safha cihaddır. Hz. Peygamber *(aleyhissalatu vesselâm)*'in hayatında cihad, şartların İslâm lehine geliştiği safhada düşman tehdidine karşı koymak için başvurulan bir vâsıtadır. Tıpkı sabır ve hicretin de başka şartlarda, aynı maksatla, başvurulan birer vasıta olmaları gibi.

On üç yıl Mekke devrinde mü'minlerin silahı sabırdır. Maddî mukabele kesinlikle yasaktır.

Cihad izninin hicretten sonraya ait olduğu alimlerce kabul edilen bir hussutur (46). Cihada izin veren ayeti ihtiva eden Hacc suresinin bir kısım ayetleri Mekke'de nazil olmuş ise de, diğer bir kısım ayetleri Medine'de nazil olmuştur. Mekke veya Medine'de nazil olan ayetler hususunda müfessirler ihtilaf etmişlerse de (47) cihada izin veren ayetin Medenî olması kuvvetle muhtemeldir.

Meselenin incelikleri bir tarafa, şurası kesin ki, İbnu Kesir'in "en uygun (elyak) bir vakitte" meşru kılındığını belirttiği (48) cihadla ilgili olarak gelen ilk vahiy müteahhirdir ve izin de mutlak değil, mukayyeddir. *"Kendileriyle mukatele edilen (yani düşmanların hücumuna uğrayan mü'min)lere, uğradıkları o zulümden dolayı, (bilmukabele harbe) izin verildi. Şüphesiz ki, Allah onlara yardım etmeye elbette kemaliyle kadirdir. Onlar (o mü'minlerdir ki) haksız yere ve ancak "Rabbimiz Allah'dır" dedikleri için yurtlarından çıkarılmışlardır."*(49)

Dikkat edilirse burada cihad izni kayıtlıdır ve sadece "kendileriyle mukatele edilen ve zulme uğrayanlar" olarak tavsif edilen Mekkeli muhacirlere hastır. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hayatı incelendiğinde, Bedir Savaşı'na kadar olan gazvelerde hep muhacirlerin istihdam edildiği görülür.

Ancak Müslümanların siyasî durumu ve maddî gücü düzeldiği ve ilk şartların kaybolduğu nisbette cihad umumi bir vecibe halini alacaktır: *"Size harp açanlarla, Allah yolunda , siz de döğüşün (müdafaa harbi yapın, ancak) aşırı gitmeyin. Şüphesiz ki Allah aşırı gidenleri sevmez. Onları (size harp açanları) nerede yakalarsanız öldürün, onları, sizi çıkardıkları yerden (Mekke'den) çıkarın. Fitne katilden beterdir."* (50)

Burada, Müslümanları Mekke'den çıkarmış olan Mekkeliler mevzubahs edilmektedir. Bu ayet Hudeybiye Sulhü'nden önceye aittir (51). Bu vahiyden sonra *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in kendisiyle savaşanlarla savaştığı, savaşmayanlara dokunmadığı belirtilir.(52)

Daha muahhar bir vahiyde, *"...O küfredenlerle (muharebede) karşılaştığınız vakıt, boyunlarını vurun. Nihayet onları mecalsiz bir hale getirdiğiniz zaman artık bağı sıkı tutun"*(53) denir. Bundan da sonra nazil olduğu anlaşılan bir diğer ayette daha kesin bir cihad emri vardır: *"Ey peygamber, kâfirlerle, münafıklarla savaş, onlara karşı sert davran.."* (54)

Kur'an-ı Kerim'in, Mekke'nin fethinden sonra verdiği cihad emrine

gelince bu öncekilere nazaran daha sert, daha umumidir: *"Haram ayları çıktığı zaman, artık o müşrikler, onları nerede bulursanız öldürün. Onları (esir alarak) yakalayın, onları hapsedin, onların bütün geçit yerlerini tutun..."*(55)

Bu ayette de kastedilen kimselerin münhasıran müşrik Araplar olduğu anlaşılmaktadır. Fakat cihad emrini daha umumi, daha mutlak şekilde ifade eden ayetler de mevcuttur: *"Kendilerine kitap verilenlerden, ne Allah'a ne ahiret gününe inanmayan, Allah'ın ve Peygamberinin haram ettiği şeyleri haram tanımayan, hak dinini din olarak kabul etmeyen kimselerle, zelil ve hakir kendi elleriyle cizye verecekleri zamana kadar muharebe edin."(56) "Yeryüzünde bir fitne kalmayıncaya ve din tamamiyle Allah'ın oluncaya kadar onlarla muharebe edin..."*(57)

Hülasa etmek gerekirse; dinin tatbik ve neşrinde takip edilen İlahî tabye ve taktik, sabırla başlatılıp hicretten geçip müdafaa harbi yapma iznine ulaştıktan sonra, lehte gelişen siyasî şartlara ve elde edilen maddî ve kemmî insan gücüne paralel olarak cihad emirleri ağırlaşmış ve "yeryüzünde fitne kalmayıncaya, kâmil din İslam oluncaya kadar" olmak üzere mutlak bir şekil almıştır. Bu söylenen tedricî gelişmeyi, ölüm döşeğinde yatan *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in en son ağzından çıktığı belirtilen bir kaç tavsiyesi arasında yer alan şu cümle noktalar: *"Arap Yarımadası'ndan (Yahudileri ve Hıristiyanları) sürün, burada iki din beraber olmamalıdır."*(58)

Hülasa, sabır, hicret ve cihad, düşman tehdidine karşı koymada İslam'ın vazettiği aynı dinamik prensiptir. Birbirine zıdlık değil ayniyet sözkonusudur. Şartlara göre yağmur, kar, buz şeklinde değişik görünüşlerle karşımıza çıkmakla beraber hep aynı kalan su gibi, İslam'ın tehdide karşı kendisini muhafaza ve hedeflerine ulaşmada başvurduğu dinamik prensip, içtimâî şartlara göre sabır, hicret ve cihad şekillerine bürünmektedir. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* devrinin şartlarındaki terakkiye tabi olarak gelen ayetlerde nasih, mensuh aramak da bizim için isabetli bir davranış olmaz. Ayetlerin geldiği şartları iyi bilerek, içinde bulunduğumuz şartlara bunların hangisinin muvafık düştüğünün iyi hesaplanması gerekir.

II. SİYASÎ VAK'A OLARAK HİCRET

Hicret, bir başka açıdan dinin kurtarılışı manasına gelmektedir. Bilhassa Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Medine'ye hicretinden ve Medine'nin İslamî merkez vaziyetini ihrazından sonra, civardaki Müslü-

manların Medine'ye merkez-i İslam'a hicretleri bir başka mana, bir başka ehemmiyet taşımıştır.

Medine'ye hicret eden Mekkeli Müslümanlar orada bir Müslüman cemaat meydana getirmişlerdi. Yerli halktan da himayeci mü'minler vardı. Ancak, herşeye rağmen oradaki Yahudi, münafık ve müşrik kesafeti içerisinde sayıca azınlıkta idiler. Bilhassa Hz. Peygamber'in gelişiyle birçok menfaatlerinin haleldar olduğuna kani olarak gizliden gizliye muhalefet yürüten münafıklar sayıca çok, nüfuzca ağır idiler. Küçümsenemeyecek bir tehlike olduklarını defalarca ortaya koyacaklardır. Üstelik Mekkeli müşrikler de Medine'ye sığınmış olan Müslüman hemşehrilerinin peşlerini bırakmış değillerdi. Hatta Yahudilerle münasebet halinde idiler.

Sayılan bu tehlikelere, her an bunlarla işbirliği yapabilecek durumda olan civardaki, henüz tamamı müşrik olan kabileleri de ilave edebiliriz. Bunlar, Medine'ye sığınmış olan bir avuç Müslümana karşı ittifak yapabilecek durumda idi. Nitekim *Hendek Harbi*'nde bütün bunların anlaşarak yekvücut hale geldiği de görülmüştü. *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* bu tehlikeyi görüyor ve önüne geçmek için, müşrik kabilelerle ittifak, saldırmazlık, yardımlaşma anlaşmalarına varıncaya kadar (59) her çeşit siyasî tedbirleri alıyor, fırsatları âzamî şekilde değerlendiriyordu.

İşte bu tedbirlerden biri, Medine'de Müslümanları sayıca çoğaltarak fiilen kuvvet kazanmaktı. Sayıca çoğalmanın bir vasıtası Medine ahalisi içerisinde mühtedilerin sayısını artırmak ise, bir diğeri de civar kabilelerde İslam'a girenleri Medine'ye celbetmekti. Bu açıdan, Medine'ye hicret eden her Müslüman, şahsında İslam'ı kurtarmış olmakla kalmıyor, aynı anda, Medine'de Hz. Peygamber'in kuvvetini, siyasî ağırlığını artırarak İslam'ı takviye etmiş oluyordu.

Gerek Kur'an'da ve gerek hadislerde hicrete teşvikle ilgili olarak gelen ifadelerde bu siyasî gayeyi görmemek mümkün değildir.

Her ne pahasına olursa olsun, mü'minleri Medine'de toplamak, sağda solda hiçbir siyasî ağırlık ifade etmeyen münferid kimseleri küfre karşı tartılmakta olan Müslümanlığın Medine'deki kefesinde mızana dahil etmek gerekiyordu. Bu sebeple hicret "her inanan kimseye" FARZ ilan edildi. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* "Hicret etmeyen kimsenin imanının makbul olmayacağını" ta'mim etti ve: *"Bir müşrik, Müslüman olduktan sonra müşriklerden ayrılmadıkça Allah onun hiçbir amelini kabul etmez"* (60) buyurdu. Bu hususu te'yid eden Kur'an-ı Kerim: *"...İman edip de hicret etmeyenlere ise, hicret edecekleri zamana kadar, sizin onla-*

ra hiçbir şey ile velayetiniz yoktur..." (61) der. Birbaşka ayette de böylelerinin dost bile edinilmemesi emredilir: *"...O halde, onlar Allah yolunda hicret edinceye kadar içlerinden dostlar edinmeyin. Eğer (aldırış etmeyip) yüz çevirirlerse onları nerede bulursanız yakalayıp tutun, onları öldürün."* (62) İbnu Abbas, ayetin hicret etmeksizin Mekke'de kalan ve haklarında nasıl davranacakları hususunda Medine'de Müslümanlarca münakaşa edilmekte olan bir grup Müslüman hakkında nazil olduğunu belirtir(63).

Hz. Peygamber hicreti *"göçebe olmayan (yerleşik) bir kimse için felaketlerin en büyüğü"* olarak tavsif eder(64). Şu halde mü'minlerin bu felaketi göze alarak Medine'deki merkezin takviyesine koşabilmeleri için onlar bu hususta, ziyadesiyle teşvik edilmeli, emre uyup uymamalarına müeyyide getirilmeli idi. Kur'an ve hadislerde, hicret etmeyenlerin imanlarının kabul edilmeyeceğine dair gelen yukarıda kısmen kaydettiğimiz ifadeler bu maksada racidir.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hicretin ehemmiyetini zihinlere nakşetmede o kadar muvaffak olmuştu ki, artık Ashab: "Hicret etmeyen kimseler cennete giremeyecek" diyebiliyordu.

Diğer taraftan, bu hem meşakkatli ve hem de İslam'ın kurtarılması gibi büyük neticeli amele bir mü'min için arzu edilen manevî mükâfaatların en büyüğü vaadedilmişti. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* en efdal amelin ne olduğunu soran kimseye: *"Şu halde sana hicret gerekir, zira ondan daha efdal amel bilmiyorum"* cevabını verir (66). Bir başka hadiste Resulullah, (Allah katında) en büyük mükâfaatın hicret edene verileceğini beyan eder(67).

Hicretin fazilet ve değerini Kur'an-ı Kerim birçok ayetleriyle mü' min kalb ve gönüllerde tesbit eder. Şu ayette faziletli ameller sayılırken, hicret, imandan sonra zikredilir: *"İman edenlerin, hicret edenlerin, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla savaşanların Allah yanında derecesi çok büyüktür. Kurtuluşa (dünya ve ahiret saadetine) erenler de işte onların ta kendileridir. Rableri onlara rahmetini, rızasını, onlara içlerinde tükenmez ve ebedî bir naim (nimet) bulunan cennetleri müjdeler. Onlar orada ebedî ve sermedî kalıcıdırlar. Çünkü Allah katında muhakkak büyük ecir (ve mükâfaatlar) vardır."*(68)

"İşte hicret edenlerin, yurtlarından çıkarılanların, andolsun suçlarını örteceğim ve andolsun Allah canibinden bir mükâfaat olmak üzere, onları altından ırmaklar akan cennetlere de sokacağım. (Daha büyük ve) güzel mükâfaat ise Allah'ın yanındadır."(69)

Kur'an ve hadiste gelen, hicrete teşvik hususundaki tahşidat, bu zor ve meşakkatli ameli mü'minler nazarında son derce mergub ve aranan bir amel haline getirmişti. Öyle ki, hicretten elde ettikleri fazilet ve üstünlük noktasında Ashab'ın -birbirleriyle tefahur- ve münakaşalarına bile rastlarız: Buhârî, Müslim ve diğer kitaplarda gelen bir rivayet, Hz. Ömer ile, Habeşistan'a hicret edenlerden olan Esma Bintu Üneys arasında geçen bir hadiseyi sergiler. Rivayette belirtildiği üzere, Hz. Ömer (radıyallahu anh) bir defasında Esma'ya: "Biz hicret meselesinde sizden öndeyiz ve (bu sebeple) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* nezdinde sizden daha efdaliz" demişti. Hz. Esma da bunun aksini iddia ederek kendilerinin (yani Habeşistan muhacirlerinin) daha önde ve daha efdal olduklarını iddia etti. Münakaşa ilerleyince meseleyi Hz. Peygamber'e vaz ederler. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* anlaşmazlığı Hz. Esma (radıyallahu anhâ) lehine çözer: *"Sizden, sadece bir hicret (Mekke'den Medine'ye) yapan birisi benim nazarımda , iki hicret (Mekke'den Habeşistan'a, Habeşistan'dan da Medine'ye) yapan birisinden daha efdal ola maz."* Bu cevap, Habeşistan muhacirleri arasında büyük bir sevinç ve memnuniyet hasıl eder. O kadar ki, onlar yanında Resulullah'ın bu sözü, dünyanın her şeyinden daha sevgili olur.(70)

Hicret, böylece mü'minler nazarında son derece değerli, son derece arzulanan, aranan kıymetli birşey durumuna geçince, bedeviler bile, geride mal, evlad, anne, baba, dünyalık her ne varsa hepsini terkederek "çok uzak yerlerden" (71) "hicret şartı" üzerine biat yapmak maksadıyla, Medine'ye, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e koşuyorlardı.(72)

Nuaym İbnu Abdillah (radıyallahu anh)'la ilgili fıkra hicretin ehemmiyetini takdirde bir başka örnektir: "Nuaym iyilik sever bir insandı. Kabilesinde ilk Müslüman olan kimse idi. Hicret etmek isteyince kabilesi senin dinin ne olursa olsun biz senden razıyız diyerek onu salmadılar. Böylece ilk iman edenlerden olduğu halde Hudeybiye'ye kadar hicret edemez.

Medine'ye geldiği zaman Resulullah fevkalâde iltifat eder, kucaklar, öper ve: *"Senin kavmin sana benimkinden hayırlı!"* buyurur. Nuaym:

"Hayır! Bilakis, senin kavmin daha hayırlı ey Allah'ın Resulü!" der. Resulullah:

"Kavmim beni memleketimden çıkardı. Senin kavmin seni salmadı" buyurur. Fakat Nuaym'ın cevabı cevapsız kalır:

"Ama ey Allah'ın Resulü! Senin kavmin seni Hicret'e çıkardı. Benim kavmim beni ondan mahrum etti." (72/2)

Resulullah bu cevaba sükut eder. Aleyhissalâtu vesselâm'ın sükutu ikrardır."

Hicretin ve hicret üzerine biatın Müslümanlar nazarında kazanmış olduğu ehemmiyeti göstermek için, hicret üzere biatın kaldırılmış bulunduğu Mekke Fethi'nden sonra bile, bu vasıfta biat yapabilmek için bazı Müslümanların şefaatçilere bile başvuracak kadar ısrar ettiklerini (73) kaydetmekte fayda var. Bunlardan birinin hikâyesi aynen şöyle:

Saffan İbnu Abdirrahman, Mekke'nin fethi günü, babasını Resulullah, *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in huzuruna çıkartarak: "Ya Resulullah babamı hicretten mahrum etme), ona da bir nasib ayır" diye ricada bulunur. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in: *"Artık Mekke'nin fethinden sonra hicret kalkmıştır"* diye menfi cevabı üzerine Saffan, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in kendisine karşı hürmet ve sevgi ile dolu olduğu amcası Abbas (radıyallahu anh)'ı bularak babasının "hicretten bir nasib" alabilmesi, muhacir vasfının manevî mükâfaatından hissemend olabilmesi için, Resulullah nezdinde şefaatçi olmasını rica eder. Abbas da kabul eder.

Ancak, Arabistan müşriklerinin yegâne kal'a ve istinadgâhı olan Mekke'nin fethinden sonra İslam'ın artık takviye için muhacirlere ihtiyacı kalmamış olması ve Müslümanların da her yerde dinlerini istedikleri gibi tatbik edecek nüfuz ve pozisyonu elde etmiş bulunmaları sebebiyle, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* "hicret müessesesi"ni kaldırmaya karar vermiştir, bu sebeple ricacı olarak gelen amcası Abbas'a cevabı menfidir ve şöyle der: *"Mekke'nin fethinden sonra hicret mümkün değildir."* (74) Benzer bir talebe Mücaşi' İbnu Mes'ud da Resulullah'tan: *"Hayır! Artık seninle İslam üzere biat ederiz. Zira Fetihten sonra hicret yok"* cevabını alır(74/2).

Burada *Hz.Peygamber*'in ilga ettiği hicret, İslam'ın yaşanabildiği ahalisi Müslüman olan bir beldeden bir başka Müslüman beldeye olan hicret, daha hususi manasıyla, *Resulullah*'ın sağlığında Mekke ve havalisinden Medine'ye olan hicretti. Bu hususu gerek raviler ve gerekse alimler te'yid ederler (75). Daha umumi manada hicretin devam ettiğini açıklayacağız.

III. İRŞAD VE TEBLİĞDE METOD OLARAK HİCRET

Bu noktanın kavranabilmesi için, *"hicret"* kelimesiyle, buraya kadar üzerinde durduğumuz, İslam tarihinde, Resulullah devrinde cereyan eden belli bir vak'a veya vak'aları kasdetmeyeceğimizi belirtelim. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın da buyurduğu gibi, vak'a olan hicreti,

Mekke Fethi'nin gerisinde bırakacağız. Mekke Fethi'nden sonra, hicret, artık belli bir hâdise değil, bir mefhumdur, manadır. Her an, her yerde, her devirde, her gönülde, kıyamete kadar baki kalacak bir mefhum.

Öyle bir mefhum ki, -önceki izahlardan anlaşılacağı üzere- şe'ninde ferdî planda, İslamî yaşayışı arama, umumi planda, dini takviye ve kurtarma gibi iki mühim hakikat bulunduğu için şiddetle farz kılınarak, son derece övülerek değer ve muhteva kazandırılmış bir mefhum, imandan sonra en faziletli amel statüsü kazandırılmış; ehemmiyeti zihinlere, kalp ve gönüllere nakşedilmiş bir mefhum. Ondan bir hisse alabilmek için her çeşit dünyevî fedakârlıkları yaptıracak kadar, araya şefaatçılar koyduracak kadar, hakkında efdaliyet münakaşalarına ve Resul'ün hakemliğinde murafaaya tevessül edilecek kadar mü'minin ruhuna nakşolmuş; benliğinin herbir parçasına ehemmiyeti işlenmiş bir mefhum.

İşte *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, mü'minlerin derununda böyle mualla bir makam almış; sırça, fildişi, elmas gibi dünyanın en kıymetli cevherlerinden inşa edilmiş saraylarına değişilmeyecek kadar üstün tutulmuş olan bu mefhumun, bu "hicret müessesesi"nin Mekke'nin fethiyle yıkılmasını, mü'minin iç âleminin bu semavî, bu cennetî saraydan boşaltılmasını istememiştir.

Bunun hem mana ve mefhum olarak devamını, ila nihaye devamını, hem de kendinden sonra gelecek olan mü'minlerin dahi bundan nasibdar olmalarını sağlamak için, her sözü her devirde her mü'min kulakta aynı değeri taşıyan, her kelamı bir nevi vahy-i İlahî olan, mübarek ağızlarından haktan başka bir şey çıkmayan Allah elçisi şöyle tebliğ buyurdu: *"Hakiki muhacir, Allah'ın yasakladığı şeylerden kaçan, onları terk eden kimsedir." (76)* Diğer bir hadiste *"Hicret ikidir, biri kötülüklerden hicret, diğeri de Allah ve Resulü'ne hicrettir"* buyrulmuştur(76/2).

Aynı mana başka rivayetlerde daha farklı ifadelerle tebliğ ve te'yid edilmiştir: *"...Hicret kötülüğü terk etmendir." (77) "Hakiki muhacir, hata ve günahları terk edendir."* (78) *"Hakiki muhacir, Allah'ın üzerine haram kıldığı şeyleri terk edendir."*(79)

Hicretin en efdalinin ne olduğunu soranlara *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın verdiği cevap da söylediklerimizi te'yid eder: *"...Rabbimin hoşlanmadığı şeyleri terk etmendir"* (80) vs.

Cenab-ı Hak'tan gelen ezelî hakikatları tebliğle muvazzaf olan selahiyetli makamın müjdelediği bu hicret, herkes için her zamanda mümkün ve vakidir.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), "hicret"in mefhum olarak devamını sağlamaktan başka, din açısından, gerçekten son derece mühim olduğu halde avam-ı nas tarafından ehemmiyeti hakkıyla kavranamayacak olan bir kısım amellerin ehemmiyetini vicdanlarda tesbit maksadıyla da değeri herkesçe malum ve müsellem, zihinlere iyice yerleşmiş bulunan "hicret mefhumu"ndan istifade etmiştir. Bu cümleden olarak, çeşitli ayet ve hadislerle üzerinde ısrarla durulan "iyi niyet", "cihada iştirak", "anne babaya iyilik" gibi birçok ameller, lisan-ı nübüvvetle "hicret" ayarında ameller olarak ifade edilmişir. Mesela bir hadiste: *"Mekke fethinden sonra hicret yok, ancak (aynı derecede sevap olan) cihad ve iyi niyet var. Cihada çağırıldığınız zaman (severek) koşun"* (81) buyrulur

Nevevî'ninde ifade ettiği gibi, bu hadiste Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, mesela niyeti hicretin yerine koymakla mutlak iyiliğe niyet etmeyi teşvik etmiş olmaktadır.(82)

Bir diğer hadiste, zor şartlar altında (fitnede) dinin her tatbikinin bir "hicret" olduğu (83), bir diğerinde anne ve babaya îfa edilecek hizmetin hicretten daha ehemmiyetli olduğu (84) belirtilir.

Füdeyk Ebu Beşir ez-Zebîdî (radıyallahu anh) Resulullah'a gelerek:

"Ey Allah'ın Resulü! İnsanlar zannediyorlar ki, hicret etmeyen helak olmuştur, (bu doğru mu?)" diye sorar. Resulullah şu cevabı verir:

"Ey Füdeyk! Namazı kı, zekatı ver, kötülüklerden hicret et, ondan sonra yeryüzünde de dilediğin yerde otur!" (84/2).

Az önce kaydettiğimiz, Mekke Fethi'nden sonra hicretin kalktığını ilan eden hadisin açıklaması sadedinde *Tıybî* (v. 743 h.) söylediklerimiz te'yiden şunları söyler: "Hadisin manası şudur: Vatanından ayrılıp Medine'ye gitmekten ibaret olan hicret bitmiş, yerini cihad sebebiyle ayrılmaya bırakmıştır. Binaenaleyh cihad sebebiyle hicret bakidir. Küfür diyarından kurtulmak, okumak için gurbete çıkmak, fitneden kaçmak gibi bir niyetle yapılan hicret de öyledir. Bunların hepsinde niyet muteberdir."(85)

Görüldüğü üzere, bu çeşit rivayetlerde hicret, tarihî vak'a değil, o vak'adan ehemmiyet ve muhteva kazanmış bir mefhumdur. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın dini insanlara tebliğ; kalb, gönül ve fiillere tesbitte başvurduğu vasıtalardan bir vasıtadır, belli şartlarda gönüllerde inşa edilmiş bir müessesedir. Hicreti konu edinen birçok hadislerin gayesi bu müesseseyi ihya ve ibkadır, dinin zindelik ve müessiriyetini artırmada her an bu müesseseden istifade etmektir.

IV. TERBİYE METODU OLARAK HİCRET

Hicretin bir diğer yönü terbiyevîdir. Bu yönüyle de hicret, ehemmiyetçe, diğer yönlerinden geri kalmaz. Yukarıda belirtilen ehemmiyetteki hicretler terbiye âlemimizde; günlük hayatımızda her vakit baş başa olduğumuzun bilinmesinde, her zaman belirtilen ehemmiyette hicretleri yapmakla imtihan edilmekte olduğumuzun idrak edilmesinde fayda var. Hicrî 15. asrı idrak edişimiz kutlanırken, İslam kültüründe yer etmiş bulunan hicret mefhumunun, sadece tarihî bir vak'a olarak belli bir takvime başlangıç noktası yapılması meselesi olarak ele alınmaması, mevzuun böylesine kısırlaştırılmaması için, hicretin bu yönünün de belirtilmesine ihtiyaç ve lüzum vardır.

Mevzuyu bu açıdan kavrayabilmek için, terbiye-muhit münasebetlerini belirtmemizde fayda var. Şunu hemen kaydedelim ki, fertlerde şahsiyeti inşa eden unsur ve amillerin başında *içtimâî muhit* gelir. Batıda, yakın zamana kadar, zengin aile çocuklarının fakir aile çocuklarına nazaran fıtraten daha zeki, daha kabiliyetli oldukları kabul edilir, hayattaki başarılı durumları bununla izah edilirdi. Bugünün batılı terbiyecileri, bu fikirden vazgeçmişlerdir. Onlara göre, zengin aileleri, çocuklarına doğumlarının ilk günlerinden itibaren sağladıkları maddî ve manevî imkanlar, çocuklarda mevcut fıtrî kaabiliyetlerin daha iyi gelişmesini sağlamaktadır (86). İşte bu haldir ki, asırlarca batı efkâr-ı umumiyesini aldatabilmiştir.

Artık bugün, gerek Doğulu, gerek Batılı bütün terbiyeciler, çocuğun gelişmesinde; kişinin iyi veya kötü, kâmil veya nakıs bir şahsiyeti kazanmasında en başta ailevî şartlar olmak üzere, muhitin kesin rolünü kabul etmektedir(87). Hiç kimse gayr-ı ilmîlik ve gayr-i ciddilik ithamına maruz kalmayı göze almadan aksini iddia edemez.

Hatta, toptan çevre şartlarını ele almadan her çeşit içtimâî ve kültürel değişimi okullar vasıtasıyla, okullarda istenen programı tatbik etmek suretiyle gerçekleştireceğine inanan acemi, yarı cahil, mütefelsif inkılabcılar, hatalarını, teşebbüslerinin kültürel tahrip ve fiyasko ile neticelendiğini gördükleri vakit anlarlar, fakat tashih veya ıslah için vakit çok geçmiş olur. Cezayirli mütefekkir Malik İbnu Nebi, bu hususta şunları söyler: *"Ferd içtimâî vasıflarını mektepten almış olduğu formasyona değil, muhitine has şartlara borçludur. Kültür, mekteple ilgili bir hâdise olmaktan çok, muhite bağlı bir hâdisedir... Muhit kültürel değerlerin kalıbıdır... Mektep kültürün bir unsurudur, fakat kültür problemini mek-*

tebin halledeceği düşünülecek olursa, onun fonksiyonu hususunda aldanılmış olur."(88)

Burada maksadımız, mektebin kültürel ve medenî hayattaki yerini tahlilden ziyade, muhitin terbiye nokta-i nazarından ehemmiyetine dikkat çekmek, ferd üzerinde muhitten gelen ve ferdî iradeyle yenilmesi hemen hemen mümkün olmayan birtakım emrivakilerin olduğuna dikkat çekmektir. Bu mühim noktayı belirtmede *Üstad Bediüzzaman*'ın görüşlerine de burada temas etmeden geçemeyeceğiz. Birçok vesilelerle muhitin kişi üzerindeki tesirlerine temas eden Bediüzzaman, bu meseleyi en güzel, en cami bir tarz ve vüs'atte içtihadla ilgili Yirmi yedinci Söz'de beyan eder. Sözkonusu risalede *"İçtihad kapısı açık olmakla beraber oraya girmeye bazı maniler var"* görüşünü izah sadedinde, büyük müçtehidlerin yetiştiği selef devrinde, içtihada kaabiliyetli olan kimselerin, o zamanki "içtimaiyat-ı insaniye ve medeniyet-i beşeriye"nin tesiriyle çabuk parladığını söyler ve devamla der ki: *"İşte o zamanda; zihinler, kalbler, ruhlar bütün kuvvetleriyle yerler ve gökler Rabbinin marziyyatını anlamağa müteveccih olduğundan içtimaiyat-ı beşeriyenin sohbetleri, muhavereleri, vukuatları, ahvalleri ona bakıyordu. Ona göre cereyan ettiğinden her kimin güzelce bir istidadı bulunsa, onun kalbi ve fıtratı, şuursuz olarak herşeyden bir ders-i marifet alır. O zamanda cereyan eden ahval ve vukuat ve muhaverattan taallüm ediyordu. Güya herbir şey, ona bir muallim hükmüne geçip, onun fıtrat ve istidadına içtihada bir istidad izharını telkin ediyordu..."*

Muhitin tesiriyle alâkalı tahliline devam eden *Üstad*, bu zamanda *"Medeniyet-i Avrupa'nın tahakkümüyle, felsefe-i tabiiyyenin tasallutuyla, şerait-i hayat-ı dünyevînin ağırlaşmasıyla"* başlamış olan muhitten ferdin aldığı tesirlerin, içtihada olan kaabileyetini gerileteceğini açıklayarak, *Süfyan İbnu Uyeyne*'yi misal verir: *"İşte bunun içindir ki, şu zamanda birisi, dört yaşında Kur'an'ı hıfzedip, alimlerle mübahese eden Süfyan İbn-i Uyeyne olan bir müçtehidin zekasında bulunsa, Süfyan'ın içtihadı kazandığı zamana nisbeten, on defa daha fazla zamana muhtaçtır. Süfyan, on senede içtihadı tahsil etmiş ise, şu adam yüz seneye muhtaçtır ki tahsil edebilsin"* der.(89).

Bu ifadelerden, muhitin, kişinin şahsiyeti üzerindeki te'sirinin ağırlık ve miktarı meselesinde *Bediüzzaman*'ın yüzde doksan gibi büyük bir payı muhite ayırdığı sonucunu çıkarabiliriz.

Şu halde alimlerin ittifakla ifade ettikleri husus şudur: İnsan, içinde bulunduğu, yaşadığı muhite tabidir. İyi muhitten iyi, kötü muhitten de kötü tesirler alacaktır.

İşte, insan fıtratına hakim olan bu hakikatten dolayıdır ki, birçok dinî nasslar mü'minin, herşeyden önce, Müslüman bir muhitte yaşamasını emretmekte, gayr-i müslim bir muhitte yaşamaktan men etmektedir. Vazedilen ölçüye göre, mü'min, müşrikten "ateşleri birbirini görmeyecek kadar" uzak evlerde ikamet etmelidir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Ben ateşleri birbirini görecek kadar müşriklerin arasında ikamet eden bir Müslümana (yardım etmek) (90)ten beriyim"(91) buyurur. Hadisin şarihlerinden Hattâbî (92), *İbnu'l-Esir* (93), Sindî ve Süyûtî (94) ittifakla bir Müslümanın evini, müşriklerden uzak tutması gerektiğini böyle davranmanın ona bir vecibe olduğunu belirtirler.

İbnu'l-Esir, sebep olarak müşriklerde ahde vefa ve emniyet olmadığını söylerse de, bizim açımızdan tatmin edici bir izah değildir. Çeşitli tedbirlerle onların ahd u emanı, kâmil manada gerçekleştirilse, garanti edilse bile, meselenin terbiyevî yönü halledilemez, terbiye için şart olan salih muhit kazanılamaz. Muhitin salih olma şartlarından biri Muslu-man olmasıdır.

Hattâbî, bu hadisten, "bir Müslümanın ticaret maksadıyla dar-ı harbe gidip dört günden fazla orada ikamet etmesinin mekruh olduğu" hükmünü çıkarır. Hattâbî'nin rakam da vermesi, bu konudaki keraheti vurgulamaya raci olsa gerektir. Zira Münavî'nin de belirttiği üzere (95) bu ve benzeri hadisler kafirden akrabası olanı sıla-i rahimden men etmediği gibi, (uzun müddet ikamet olmadığı takdirde) ticaret, alış-veriş gibi dünyevî işler için onlarla münasebetten de men etmiyor.

İbnu'l-Hacc el-Malikî, kâfir diyarına seyahat yasağını, *"el-İslamu ya'lu vela yu'la aleyhi"* yani "İslam daima galebe çalar, ona galib olunamaz" hadisinden çıkarır ve: "Eğer onların diyarına gidecek olursa, orada onların sözleri üstün olduğundan Müslüman seyyahın sözü kısık kalır, bu sebeple yasaklanmıştır" der(96).

Küfür diyarında bulunmakla alâkalı olarak ifade edilen tahdid ve kerahetin çeşitli yönleri olmakla beraber, bizim burada tebarüz ettirmek istediğimiz en mühim yönü terbiyevîdir. İslam dini sözkonusu keraheti muhitin ferd üzerinde, ferde rağmen icra edeceği telkin gücünü nazar-ı itibara alarak vazetmiştir. Öyle ise, mü'min muhitten gelecek te'sirler, dini yaşayış ve tefekkürüne tesir edecek bir müddete ulaşmadan yabancı muhitten ayrılmalıdır. İkamette bu sınırı aşan bir kimse: *"Kim müşrikle bir olur, (yani muvafakat, refakat, onunla beraber yürüme)*(97) *ve (onun diyarında)* (98) *onunla ikamet ederse, aynen müşrik gibi olur"* (99) hadisinin tehdidine hedef olur. Böyle bir durumda ona orayı terk, yani hicret terettüp eder.

Yukarıda Kur'an'dan kaydetmiş bulunduğumuz ayet, bu çeşit hicreti yapmamaktan herkesi mesul tutmaktadır: *"Nefislerine zulmedenler oldukları halde, meleklerin canlarını aldığı kimselere melekler şöyle derler: "Ne işte idiniz?" "Biz yeryüzünde zaif kimselerdendik, hicret etmekten acizdik" derler. Melekler de "Allah'ın arzı geniş değil miydi, siz de oraya hicret etseydiniz ya" derler."*

Bu çeşit hicretin, *"tevbeler kabul edilmeye devam ettiği (yani güneşin batıdan doğması gibi kıyametin büyük alâmeti zuhur etmediği) müddetçe"* (100) *"küffarla savaş edildiği müddetçe"* (101) baki kalacağını Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* beyan eder.

İçtimâî muhitin kötülüğü elle, dille değiştirilmediği gibi, kalbî buğuzla da tesirinden kurtulamayacak kadar icbarî bir durum aldığı takdirde Müslümanın yapması gereken bu hicrete de aynen *Resulullah* devrinde yapılan hicret gibi ehemmiyet verilmiş, teşvik edilmiştir: *"Her kim Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde gidecek çok yer ve genişlik bulur. Kim Allah'a ve Resulü'ne itaatle hicret ederek evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse, onun ecri gerçekten Allah'a düşmüştür. Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir."* (102) *Hz. Peygamber*'in: *"Hicret, Allah'ın yasakladığı şeyi... Allah'ın hoşlanmadığı şeyi... Allah'ın haram kıldığı şeyi terketmektir"* gibi ifadeleri terbiyevî maksatla yapılacak bu hicretleri ifade eder.

Terbiyevî şartları haiz olmayan gayr-i salih içtimâî muhiti behemahal terketmekle ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de Yahudilerin Mısır'dan çıkış hikâyesini (103) kavimlerinin küfründen dolayı onları terkederek mağaraya giren (104) *Ashab-ı Kehf* hikâyesini (105) görüyoruz. İbnu Haldun, Yahudilerle ilgili hikâyede, onların Mısır'dan çıktıktan sonra, Filistin'e geldikleri zaman, *Hz. Musa*'nın oradaki yerlilerle harbetme teklifine: *"Ey Musa, o zalimler orada iken biz hiçbir zaman oraya giremeyiz. Artık sen ve rabbin beraber gidin de ikiniz harbedin, biz mutlaka burada otururucularız"* (106) diye vaki itirazlarını, uzun zaman Mısır'da köle olarak yaşadıkları için şecaat, cesaret ve hamiyetlerini yitirmiş olmalarıyla izah eder. Onları, bu itirazına karşı Cenab-ı Hakk'ın cezalandırarak 40 yıl çölde "başıboş, şaşkın şaşkın dolaştırma" hadisesini de mevzumuz bakımından mühim bir izaha tabi tutar. Der ki: "Allah, onları başıboş oldukları yerde dönüp durmakla cezalandırdı. Mısır'la Şam arasındaki çölde kırk yıl dolaştılar. Bu esnada ne bir medenî beldeye (umran), ne de bir şehre uğradılar. Kur'an'ın anlattığı üzere Şam bölgesinde yaşayan Amalika ve Mısır'da yaşayan Kıbtîlerin kabalık ve sertliğinden dolayı

başka insanlarla da karşılaşmadılar. Bu şaşkın dolaşmanın hikmeti ve maksadı, uzun müddet Mısır'da zillet, zulüm ve eziklik içinde yaşadığı için hamiyyeti gitmiş, tezellül ve meskenet kendine huy haline gelmiş olan eski neslin yok olup, onun yerine çölün hür havasında yetişen, tahakküm ve kahır çekmemiş izzet-i nefs ve hamıyyet sahibi yeni bir nesil yetişmesidir. Bundan anlarsın ki, kırk yıl bir neslin gidip, yeni bir neslin gelmesi için zaruri olan asgarî müddettir."(107).

Bugün içtimâî intibakta zorluk çeken çocuklara tatbik edilen ve uygulanmasında ya çocuğu daha elverişli bir muhite götürmek veya aile, okul, yakın çevre gibi çocuğun temas ettiği çevreyi uygun hale getirmek şıklarından birine başvurulan, "çevre terapisi"ni (108) andıran bu duruma Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hadislerinde de enteresan misallere rastlarız. Başta Buhârî, Müslim olmak üzere, hadis kitaplarında (109) çeşitli vecihleriyle gelen bir hadiste *Hz. Peygamber: "Sizden önce yaşayanlar arasında bir adam vardı, 99 kişi öldürdü..."* diye hikâyeye başladıktan sonra bu adamın, bir gün yaptıklarından pişman olarak tevbe imkanı aradığını, tavsiye üzerine danışmak için gittiği birinci rahibin: "Buna tevbe mi olur!" cevabı üzerine onu da öldürdüğünü, adamcağızın soruşturmaya devam ettiğini ve kendisine, başvurmak üzere bir başka alim tavsiye edildiğini..." anlatır. Mevzumuz yönünden önemli olan, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bu ikinci adamın ağzından naklen söylemiş olduğu sözlerdir. *İbnu Mace*'deki veçhinde aynen şöyle: "Bak hele! Seninle tebven arasına kim girebilir? (Ancak), yaşamakta olduğun bu habis köyden çıkacaksın, zira seni bu cinayetlere iten, köyün bozulmuş içtimâî şartlarıdır, oranın kötü ortamıdır (110). Falanca köye gideceksin, o salih bir köydür. Orada Rabbine ibadet et." Müslim'deki veçhinde: "...Falanca yere git, zira orada Allah'a ibadet eden insanlar yaşıyor, onlarla sen de ibadet et. Artık bir daha kendi beldene dönme, zira orası kötü bir yerdir" denmektedir.

Son olarak şunu belirtelim ki, terbiyevî endişeyle hicret edilmesi gereken içtimâî muhit tabiri içtimâî halkaların hepsini ifade eder. Yani, bu gayr-i salih muhit aile muhiti olabilir, arkadaş muhiti olabilir, meslektaşlar muhiti olabilir, komşular muhiti olabilir, köy, şehir veya en geniş şekliyle cemiyet muhiti olabilir. Şu halde dinin hicret emri hepsine şamildir.

Nitekim Hz. Peygamber: *"Kişi dostunun dini üzerinedir, öyle ise her biriniz, dost edindiği kimselere dikkat etsin"* (111) diye arkadaş meselesine dikkat çekerken, Kur'an-ı Kerim de kesin bir üslubla bu meseleyi nazara verir: *"Mü'minler, mü'minlerden ayrılıp kâfirleri dost edinmesin. Bunu her kim yaparsa Allah'la ilişiği kesilmiş olur."*(112)

Bu içtimaî muhitlerden en mühimi, her çeşit içtimaî müessese ve diğer içtimaî halkaların hepsini kuşatan cemiyet muhitidir. İmam-ı Malik: "Münkerlerin açıkça işlendiği yerden göçmek gerekir. Eğer kötülükler gizli olursa sadece işleyene zarar verir, aleniyet kesbeder de bertaraf edilmezse herkese zarar verir" demektedir(113).

NETİCE OLARAK:

Söylediklerimizi şöyle hülasa edebiliriz: Hicret, tarihî bir vak'a olarak, Hz. *Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in tebliğ vetiresi içerisinde başvurulan bir safhadır. Topyekun harp taktiğidir. Şartların, düşmandan gelen tehdid ve tehlikeyi sabırla bertaraf edilemeyecek kadar kötüleştiği, dini yaşama imkânı kalmadığı anda başvurulmuştur. Hicret kötü şartlardan kaçış değil, dini yaşatacak şartların arayışıdır. Taktik olarak tahammülü mümkün olmayan kötü şartların sabrıdır, cihadıdır. Bu açıdan sabır, hicret ve cihad birbirini tamamlayan İslamî intişar vetiresinin halkalarıdır.

Hicret mefhumunun tarihî vak'a yönünden ehemmiyetinin büyüklüğü, mü'minlerin zihinlerinde ona müstesna bir mevki kazandırmıştı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tebliğ ve terbiyede bundan istifade maksadıyla: *"Hakiki hicret kötülükleri terk etmektir"* demiş, dinin övdüğü mühim amelleri yapmanın bir nevi hicret olacağını hatırlatmıştır.

Şu halde mü'minin önünde, dudaklarından sadece hak kelam çıkan Fahr-i Âlem *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in *"amellerin en üstünü"* olarak müjdelediği hicreti hergün yapma imkânı vardır. 15. hicrî asra girerken bunun şuuruna ermek ve başkalarını da erdirmek vazife olsa gerektir.

KAYNAKLAR

1. İsfehani, Ebu'l-Kasım el-Hüseyn ibnu Muhammed er-Rağıb (v. 502), el-Müfredat Fi Garibi'l-Kur'an, Mısır 1961, s. 53.

2. Bak. Taberi, Muhammed İbnu Cerir (v. 310), Tarihu'l-Mülûk, ve'l-Umem Mektebetu Hayyat, Beyrut, tarihsiz (ofset), 2, 252, Hakim Ebu Abdi'l-İlah, en-Neysaburi (v. 405), el-Müstedrek Ala's-Sahibeyn, Haydarabad, Deken, 1335 (baskısından ofset), Beyrut 3, 14; Buharî, Menakıbu'l-Ensar 48.

3. Kur'an, Maide 3.

4. Taberi, a.g.e., 2, 252.

5. Aynı eser, aynı sayfa.

6. İbnu Hişam, Ebu Muhammed Abdü'l-Melik (v. 218), es Siretü'n-Nebeviyye, Mısır 1955, 1-2, 289, 408-409.

7. A.e. 1-2, 318; Taberi, a.g.e., 2, 224.

8. İbnu Hişam, a.g.e., 1-2, 291; İbnu Sa'd, Ebu Abdillah Muhammed (v. 230), Tabakatu'l-Kübra, Beyrut, 1960, 1,211.

9. İbnu Hişam, a.g.e., 1-2, 291; Buhari es-Sahih, Kahire 1313 (baskısından ofset), 1958; Taberi a.g.e., 2, 223-24.

10. İbnu Sa'd, a.g.e., 1, 208; Taberi, 2, 225

11. İbnu Hişam, 1-2, 318, 320.

12. Bak. Taberi, a.e.g., 2, 229; İbnu Hişam a.g.e., 1-2, 317-321.

13. İbnu Hişam 1-2, 320.

14. Kur'an, el-Asr 3.

15. Kur'an, Zümer, 10.

16. Kur'an, Rum 6.

17. Kur'an, Mearic 5.

18. Kur'an, Müddessir 7.

19. Kur'an, el-Enbiya 85-86.

20. İbnu Hişam,a.g.e., 1-2, 406.

21. A.e., 1-2, 320.

22. İbnu'l-Esir, İzzü'd-Din Ebu'l-Hasen Ali İbnu Muhammed el-Cezerî (v. 630), Üsdü'l-Gabe Fî Ma'rifeti's-Sahabe, Kahire, 1970, 4, 201.

23. Ahmed İbnu Hanbel (v. 241) Müsnedu Ahmed, Kahire, 1313 (baskısından ofset), Beyrut, tarihsiz, 4, 385.

24. Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim İbnu'l-Hacc el-Kuşeyrî (v. 261). Sahihu Müslim, Kahire, 1955, Taharet 1,

25. Nevevî, Muhyi'd-Din Ebu Zekeriyya Yahya (v. 677), Şerhu Müslim, Mısır, Tarihsiz, 3, 101.

26. Buhari, a.g.e., Menakıbu'l-Ensar 63, 29 (5, 56,57); Ebu Davud, Süleyman İbnu'l-Eş'as es-Sicistanî el-Ezdî (v. 202), Sünenü Ebi Davud, Daru İhyaı's-Sünneti'n-Nebeviyye, Tarihsiz, Cihad 106 (3, 47).

27. Kur'an, Ahkaf 35.

28. Taberi, a.g.e., 416.

29. Kur'an, Hacc 39-40.

30. Taberi, a.g.e., 2, 224; İbnu Hişam 1-2, 291-92.

31. Taberi, a.g.e., 2, 224.

32. Toynbee, Arnold J. L'Histoire (Fransızcaya çeviren: Elisabeth Julia), Gallimard, Paris

1951, p. 164.

32. 2. A.e.g. p. 104.

33. A.e., p. 158.

34. Buhari, a.e., Megazî 53. (5, 194).

35. İbnu Hişam, a.g.e., 1-2, 467.

35-2. İbnu'l-Esir, Usdü'l-Gabe 2, 168.

35-3. A.e., 3, 164.

35-4. A.e. 3, 179.

35-5. A.e., 3, 62.

36. Kur'an, Nisa 97.

37. Kur'an, Nisa 100.

38. Kur'an, Nisa 75.

39- İbnu Sa'd, a.g.e., 3, 242-43; İbnu'l-Esir, a.g.e., 1, 74; İbnu Abdi'l-Berr, Ebu Ömer Yusuf (v. 463), e-İsti'ab Fî Ma'rifeti'l-Ashab, Kahire 1328 (baskısından ofset), 1, 108.

40. Taberi, a.g.e., 2, 222; İbnu Hişam, 1-2, 322.

41. Taberi, a.g.e., 2, 222; İbnu Hişam, 1-2, 321.

42. Taberi, a.g.e., 2, 229.

43. İbnu Sa'd, a.g.e., 1, 211.

44. İbnu Sa'd a.g.e., 1, 211-12; Taberi, a.g.e., 2, 229-30.

45. İbnu Hişam, a.g.e., 1-2, 342.

46. bak. Ebu Bekr İbnu'l-Arabi (v. 543), Ahkamu'l-Kur'an, Kahire, 1968, 3, 1295-96; İbnu Kesir İmadü'd-din Ebu'l-Fida İsmail (v. 774), Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, Beyrut, 1966, 4, 648-49.

47. Bak, Suyuti, Celalü'd-Din Abdurrahman Ebu Bekr (v. 911) Tefsiru Celaleyn, Dımeşk, 1378, s. 438; Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili Türkçe Tefsir, İkinci Baskı, İstanbul, 1960, 5. 3379.

48. İbnu Kesir, ag.e., 4, 648.

49. Kur'an, Hacc 39-40.

50. Kur'an, Bakara 190-91.

51. Bak. İbnu Kesir, a.g.e., 1, 400-401.

52. İbnu Kesir, a.g.e., 1, 400.

53. Kur'an, Muhammed 4,

54. Kur'an, Tahrim 9.

55. Kur'an, Tevbe 5.

56. Kur'an, Tevbe 29.

57. Kur'an, Enfal 39.

58. Malik İbnu Enes (v. 179), el-Muvatta, Mısır 1951, Medine 18, 19 (2, 204); İbnu Hişam, a.g.e., 3-4, 356.

59. Hamidullah Muhammed, İslam Peygamberi, Tercüme: Said Mutlu, İstanbul 1966, 1, 286-293.

60. İbnu Hacer el-Askalanî (v. 852), Selamet Yolları, Tercüme: Ahmed Davudoğlu, Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1972, 4, 94.

61. Kur'an, Enfal 72.

62. Kur'an, Nisa 89.

63. İbnu Kesir, a.g.e., 2, 352.

64. Nesâî, Ebu Abdirrahman Ahmed İbnu Ali İbni Şuayb (v. 303), Sünenün-Nesâî (el-Mücteba), Kahire, 1930 (Suyuti'nin şerhi ve Sindi'nin Haşiyesi ile birlikte), Bey'at 12 (7, 144).

65. A.e., Bey'at 15 (7, 146).

66. A.e., Bey'at 12 (7, 144).

67. Nesai, Bey'at 12 (7, 144); Müsned-ü Ahmed, 2, 160, 191.

68. Kur'an, Tevbe 20, 22; Bak Kur'an, Enfal 72, 75; en-Nahl 41, 110.

69. Kur'an, Al-i İmran 195.

70. Buhari, a.g.e., Megâzî 38 (5, 174-175); Müslim, Fedailu's-Sahabe 169.

71. Nesâî, a.g.e., Bey'at 12 (7, 144).

72. A.e. Bey'at 10-11 (7, 143); Müslim, İmaret 87; Müsned-u Ahmed 2, 160.

72-2.Usdü'l-Gabe, a.g.e., 5, 346.

73. Nesai, Bey'at 15; Buhari, Megazi 53 (5, 193); Müslim, İmaret 83-87.

74. İbnu Mace, Ebu Abdillah Muhammed İbnu Yezid el-Kazvini (v. 275), Sünenü İbnu Mace, Kahire, 1952; Keffarat 12; Üsdü'l-Gabe,a.g.e., 3, 280.

74-2. A.e., 5, 61.

75. Bkz. İbnu Mace, Keffarat 12; Nevevî, Şerhu Müslim 13, 8; İbnu Hacer, Fethu'l-Bari, Mısır, 1959, 8, 229.

76. Buhari, İman 4 (1, 9),Rikak 26 (8, 127); Nesaî, İman 9, (8, 105).

76-2. Usdü'l-Gabe, a.g.e., 4, 185.

77. Müsnedü Ahmed 4, 114.

78. İbnu Mace, Fiten 2, (2, 1298).

79. Müsnedu Ahmed 3, 412; Ebu Davud, Vitr 12 (2, 69).

80. Müsnedu Ahmed 2, 160, 191; 3, 391; 4, 385.

81. Müslim, İmaret 85.

82. Nevevî, Şerhu Müslim, 13, 8.
83. Müslim, Fiten 130,
84. Nesai, Bey'at 10 (7, 143).
84-2. Üsdü'l-Gabe a.g.e., 4, 351.
85. İbnu Hacer, Selamet Yolları 4, 95.
86. Mialaret, Gaston Introduction a'la Pedagogie, PUF, Paris, 1967, p. 37.
87. Bak. Cahız Ebu Osman Amr İbnu Bahr (v. 250), Kitabu'l-Hayevan, Beyrut, 1969, 4, 71; 5, 370; 7, 100; Maverdi Eb'l-Hasen Ali ibnu Muhammed (v. 450), Edebu'd-Dünya ve'd-Din İstanbul 1299, s. 188; İbrahim Hakkı Erzurumi (v. 1194), Marifetname, İstanbul, 1330, s. 95-96; Kınalızade Ali Efendi, Ahlak-ı Alaî (v. 980), Bulak, 1248, 2, 46; Spengler, Oswald, İnsan ve Teknik, Tercüme; Kamil Turan, Ankara 1973, s. 80.
88. Malik İbnu Nebi, Perspectives Algeriennes Cezair, 1964, p. 41, 43.
89. Bediüzzaman Said Nursi, Sözler, İstanbul 1962, s. 471.
90.Sindî, Ebu'l-Hazen Muhammed İbnu Abdil Hadi (v. 1138), Haşiyetu's-Sindi Ala'n-Nesai, Mısır, 1349, 8, 36.
91. Nesai, Kasame 25 (8, 36); Ebu Davud, Cıhad 104, (3, 45).
92. Hattabi, Ebu Süleyman Ahmed İbnu Muhammed (v. 388), Mealimu's-Sünen, Haleb, 1932, 2, 272.
93. İbnu'l-Esir, Mecdü'd-Din Seadat el-Mübarek İbnu Muhammed el-Cezeri (v. 606), en-Nihaye Fi Garibi'l-Hadis, Kahire 1963, 2, 117.
94. Suyuti, Zehrü'r-Rüba (Şerhu'n-Nesai), Sünenü Nesâî ile birlikte basılmıştır, 8, 36.
95. Münavi, Şemsü'd, -Din Muhammed Zeynü'd-Din Abdurrauf (v. 1031), Feyzu'l-Kadir Şerhu'l-Cami'us-Sağir, Beyrut, 1972 (Ofset, 6, 112).
96. İbnu'l-Hacc el-Maliki Ebu Abdillah Muhammed İbnu Muhammed (v. 737) el-Medhal, basıldığı yer meçhul, 1293, 3, 105.
97. Azimabadi, Ebu't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hakk, Avnu'l-Mabud, Medine, 1968, 7, 478.
98. Münavi, a.g.e., 6, 109.
99. Ebu Davud, Cihad 174 (3, 89).
100. Müsnedü Ahmed 1, 192; 4, 62; Ebu Davud, Cihad 2, (3, 3).
101. Nesai, Bey'at 15 (7, 146).
102. Kur'an, Nisa 100.
103. Kur'an, Maide 20.
104. Kur'an, Kehf 16,
105. Kur'an, Kehf 9-26.
106. Kur'an, Maide 24.

107. İbnu Haldun Abdurrahman (v. 808), el-Mukaddime, Beyrut, tarihsiz, s. 141-142.
108. Çağlar, Doğan, Uyumsuz Çocuklar ve Eğitimi, A.Ü. Eğitim Fakültesi yayını, Ankara, 1974, s. 218.
109. Buhari, Enbiya 54; Müslim, Tevbe 46-47; İbnu Mace, Diyat 2, Müsnedü Ahmed 3, 20.
110. Parantez içindeki sözler tarafımızdan konmuştur.
111. Hakim, el-Müstedrek, 4, 171; Ebu Davud, Edeb 18.
112. Kur'an, Al-i İmran 28.
113. İbnu Ma'n ed-Dürrî Hüseyn İbnu Fahri'd-Din (v. 1109), Temyiz, Yzm. Damad İbrahim Paşa, Nu. 945, Varak 220/a.

* * *

HİCRET EKSENİ

Hicret nedir bilmez ki onu, hicret etmeyen,
O bir gurûbdur, ümidi inkisarı bitmeyen..
Kan damlar gibi damlar sinelere her zaman,
Bir başka hasret, başka tasa ve başka hicran.
Günlerin aylar, ayların yıllar uzunluğu
Ve ruhların ahbab, sıla, vuslat susuzluğu,
Duyulur gönlün derinliklerinde sessizce..
Ve melâl türküleri dinler insan her gece.

* * *

Kederi gibi sevinci de boldur hicretin;
Hakka götüren yollar arasında en metin..
Büyüklüğe yürüyenler için o bir köprü,
Herkes ona uğramalıydı bundan ötürü!.
Asırlar önceydi; âdet-i İlahî bu ya,
Tıpkı kabir gecesi gibiydi bütün dünya..
Işığa kapalı sinelerde bir homurtu,
Yarasalar şehrâyiniydi her kuytu.
Güneş doğacak diye zulmet çıldırıyordu,
İblis gönlünce renkli bir hayat sürüyordu.

Yağmura gebe atmosfer sıkışması gibi,
Üstüste bulutlar ki, görünmüyordu dibi.
Kâbe bir kuluçka gibi inim inim haliyle,
Yutkunup duruyordu suskun heyecaniyle.
İnanan dudaklarda sımsıkı bir fermuar,
Ezilen ruhlar ümitsizlik içinde zâr zâr..
Bu binbir gürültü içinde müthiş hissizlik,
Mekan şirke emanet, zamanın dibi delik.
Nebî muzdarip, çevre eza ile hep sarsık,
Canlar dudakta, fecir bekleniyordu artık..
Tam bu esnada hadiselerin en garibi;
Bir sepette Musa'nın Nil yolculuğu gibi,
Işıktan adama "Git" deniyordu şimdilik,
Bir kutlu beldeye ki yollar hep selvilik...

* * *

Arkada O, az önde kudsiler dörder-beşer
Ve dirilişe yürüyordu bütünüyle beşer.
Bir sırlı seyahat ki semâvî; fakat yerde;
İçinde dönüş muştusuyla biraz ilerde...
Yürüdüler Allah'a güvenerek kolkola,
Ve birgün ulaştılar devlete giden yola.
Mekke'de gurûb tasası Medine'de şafak,
Dünya yeni bir çağın kapısındaki apak!
Zamanda hareket, gönüllerde kıpırdanış,
Duyanlar duydu, duymayanınki bir aldanış..
Eridi kardan adamlar onun nefesiyle
Ve dirildi ölü gönüller altın sesiyle.
Artık çark O'na râm ve önünde iki büklüm,
Gündüzler alnının ziyasından bir tebessüm..
Gönüller "taht-ı revân" O ise bir Süleyman
Her ululuk bir damla, O ise tam bir umman...
Yürüdü iki cihan atının terkisinde,
Yürüdü, son noktanın bir adım berisinde...

* * *

Şimdi sırada tekmil çağın garipleri var,
"Hicret" deyip dökülmüş yollara O'nu arar.
Dolaşıp durur ve her koyda ayrı bir bahar.
Onların bağına dikenler eken gül toplar.
Onların hamurunu kudret eli yoğurur,
Onların bağında saksağan tavus doğurur!
Onlar, varlığın gaye ölçüsünde nüktesi,
Dillerinde ötelerin güftesiz bestesi...
Felek onların ikbaline boyun eğmekte,
Kader geçecekleri yollara su serpmekte.
Allah tutkusuyla her zaman başları mahmur,
İklimleri cennet kokusuyla buhur buhur...(25)

25) M. Fethullah Gülen, Sızıntı Dergisi, Haziran 1995.

HEDİYE BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA

Hediye, umumiyetle karşılık beklemeksizin iyi niyet, ilgi ve hatta sevginin ifadesi olarak insanların birbirlerine yaptıkları maddî bağışlara denir. Dilimizdeki karşılığı armağandır. Hediyede her ne kadar karşılık beklenmemesi esas ise de hediye alan taraf da elinden geldiği nisbette bir mukabelede bulunur, en azından teşekkür eder. Dolayısıyla *"hediye"*nin olduğu yerde hediyeleşme yani karşılıklı bir beşerî kaynaşma, hissî teati var demektir, en azından sevgi ve dostluk alış-verişi başlıyor demektir. İnsanlar arasında sıcak ilişkiler kurulmasını kendisine gaye edinip, bunu teşvik eden, zeminini ve gerekli şartlarını hazırlayan İslam dini, hediye meselesine bigâne kalmamalı, hatta yer vermeli, en makul bir nizama bağlamalıdır.

Üzerinde çalıştığımız bu eserde hediyeye bir bölüm ayrılması, meselenin dinde nasıl mühim bir yer tuttuğunun ifadesi olmaktadır. Ancak, bu bahiste sadece beş hadise yer verilmiş olması, mevzuun ehemmiyet ve şümûlünü yeterince aksettirmeyebilir. Bu sebeple, hediye bahsine umumi açıklama kısmında biraz genişçe temas etmeyi gerekli buluyoruz.

HEDİYE, SADAKA DEĞİLDİR: Hemen belirtelim ki hediye sadaka değildir. Resulullah hediye kabul ederdi, sadakayı almazdı. Bunun Al-i Beyt'e haram olduğunu söylerdi. Şöyle buyurmuştur: *"Sadaka ile Allah rızası gözetilir, hediye ile Resulullah'ın rızası ve ihtiyacın giderilmesi gözetilir."* Eve bir şey getiren olunca bunun sadaka mı, hediye mi olduğunu sorardı, hediye ise şahsen istifade edebilirdi, değilse istifade etmeden muhtaçlara dağıtırdı.

1) HZ. PEYGAMBER'İN TEŞVİKLERİ:

Resulullah'ın hediyeleşmeye teşvik edici hadisleri çoktur. Bu teşviki

yaparken, hediyenin hasıl edeceği mes'ud neticeleri de zikreder: تهادوا فإنّ الهدية تضعف الحبّ وتذهب بغوائل الصدر *"Hediyeleşin, çünkü hediye sevgiyi artırır, kalpteki kötü hisleri giderir."*

تهادوا تحابّوا *"Hediyeleşin, birbirinizi sevin,* تهادوا الطّعام بينكم فانّ ذلك توسعة في أرزاقكم *"Birbirinize yiyecek hediye edin. Bu, rızkınızda genişlik hasıl eder."*

تهادوا تزدادوا حبّاً *"Hediyeleşin, sevgi yönüyle artın",* تهادوا فانّ الهديّة تذهب بالسّخيمة *"Hediyeleşin, çünkü hediye kalpte karalık olan (kin, buğz ve adavet) duygularını giderir"* تزاوروا وتهادوا فانّ الزّيارة تثبت الودّ وإنّ الهديّة تسلّ السّخيمة *"Ziyaretleşin, hediyeleşin. Çünkü ziyaret sevgiyi perçinler, hediye de kalpteki (buğz, kin, adavet gibi) kötü duyguları söker atar."*

Bazı rivayetler *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hediyeleşmeyi İNSANLAR ARASINDAKİ SILA (İRTİBAT) için emrettiğini belirtir: عن أنس: قال: كان النّبيّ ﷺ يأمر بالهديّة ملّة بين النّاس *Hz. Enes*'in de çocuklarına aralarında birbirlerine cömertçe harcamayı vasiyet ederken *"Çünkü o, aranızda en iyi sevgi vasıtasıdır"* فانّه أودّ لما بينكم demiştir.

Hediyeleşme ile sılanın nasıl hasıl olacağını da şu hadis açıklar: الهديّة تذهب بالسّمع والقلب والبصر *"Hediye işitmeyi, kalbi ve görmeyi giderir."* Bunu tamamlayan bir rivayette الهديّة تعور عين الحكيم *"Hediye hakim kişinin gözünü kör eder"* buyrulur. Münavi'nin açıkladığı üzere, Resulullah, bu ifadeleriyle insanda hakim olan bir kanuna dikkat çekiyor. O da şu: إنّ النّفس مجبولة على حبّ من أحسن اليها *"İnsan nefsi, kendine iyilik yapanı sevme fıtratı üzere yaratılmıştır."* Öyle ise, hediye verenin kalbinde, hediye edene karşı sevgi hasıl olduğundan, kim kendisine ihsanda, hediyede bulunursa, onun hakkında söylenen kötülükleri işitmeme, onun kusurlarını görmeme meylindedir. Bu sebeple bazı rivayetlerde نعم المفتاح الهديّة أمام الحاجة *"Hediye, ihtiyaçların önünde ne iyi anahtardır"* dendiğini görürüz.

HEDİYE KABUL EDİLMELİ: *Resulullah* bir kısım hadislerinde, yapılan hediyeyi reddetmemeyi, kabul etmeyi emreder: من بلغه معروف عن أخيه من غير مسئلة ولا اشراف نفس فليقبله ولا يردّه فانّما هو رزق ساقه الله اليه *"Kime bir kardeşinden taleb ve sündüklük etmediği halde bir iyilik gelirse, onu ka-*

bul etsin, geri çevirmesin. Zira o, kendine Allah'ın gönderdiği bir rızıktır. Hediye, değersiz bile olsa kabul edilmeli" der.

HEDİYEYE MUKABELE ETMELİ: Hediyeleşmeye teşvik eden bir kısım hadislerde, gelen hediyeye mukabele etmek emredilir. وَمَنْ اَتَـى اِلَيْكُمْ مَعْرُوفـًا فَكَافِئُـوهُ فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فَادْعُوا لَهُ حَتَّى تَعْلَمُوا اَنْ قَدْ كَافَأْتُمُوهُ *"Kim size bir iyilik yaparsa ona karşılığını verin, bir [karşılık] bulamazsanız, ona dua edin. Hatta bilin ki, dua ile onun karşılığını verdiniz."* Bir kısım hadisler Aleyhissalâtu vesselâm'ın kendisine gelen hediyelere mukabelede bulunduğunu, çoğu kere kat kat fazlasını verdiğini belirtir. اِنَّ الـــنَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَقْبَلُ الْهَدِيَّةَ وَيُثِيبُ عَلَيْهَا "Resulullah hediyeyi kabul eder, karşılığını da verirdi."

İHSANLARI BENDE KILMAK: Kaydedilen hadisler insanın iyilik karşısındaki fıtrî durumlarını ortaya komaktadır. Bu bir bakıma beşerî zaaftır. Yani, hem iyi yolda, insanlar arası muhabbet ve sılayı artırmada kullanılabilecek bir deva, hem de insanları satın almada, kötü maksadlarla kendine bende etmede bir silah olmaktadır. Bu eskiden beri bilinen bir husustur. Hatta Ahlak-ı Alâiye'de kaydedilen bir fıkra mevzumuz açısından calib-i dikkat olduğu için buraya kaydetmeyi faydalı buluyoruz. Buna göre Büyük İskender, İran'ı fethettiği zaman çok sayıda ulema, hükema ve efadılla karşılaşır. Bunlara nasıl bir muamele takip edeceğini bilemez. Bunları toptan öldürüp öldürmeyeceğini Aristo'dan sorar. Meşhur Yunan feylesofu ona mektupla şu cevabı yazar: "Amma ekabir-i acem ve emsal-i İran hususunda buyurduğunuz, eğer onları cümle ihlak ve katle kadir isen, ab ve heva-ı İran zemini tağyir etmeğe hud kadir değilsin. Pes bunların emsali yine zahir olsa gerek, pes cehd eyle ki bunları ihsanla bende edesin. Belki ihsanı öyle eyle ki, kadimî bendelerinden rıbka-i ubudiyetine rakabeleri dahi efkende ola." "Sen her ne kadar İran büyüklerini toptan katletmeye kadir isen de, İran diyarının su ve havasını değiştiremezsin. O topraklar aynı insanları yine yetiştirir. Öyleyse onları ihsanla kendine kul et. Hatta ihsanı öyle yap ki, onların boyunları sana kulluk etmeye kendiliğinden uzansın."

HEDİYEDEN DÖNÜLMEZ: Hediye ile alâkalı olarak Resulullah'ın koyduğu adabtan biri de hediyeden geri dönmemektir. Hediyeden döneni, kustuğunu geri yiyen köpeğe benzetir.

YASAK HEDİYE

Resulullah, hediyede gözü kör, kulağı sağır, kalbi bende kılan gücü

gördüğü için adalete, dürüst icraata mani olacak hediyeleşmeyi yasaklamıştır:

خذوا العطاء ما دام عطاء فاذا صار رشوة على الدين فلا تأخذوه... *"İhsan sıla-ı rahme vesile olduğu müddetçe alın. Dine karşı bir rüşvete dönüşünce sakın hediye kabul etmeyin."*

Bazı hadislerde rüşvet olan hediyeler hakkında açıklamalar gelmiştir اخذ الأمير الهدية سحت وقبول القاضي الرشوة كفر *"Emîrin hediye alması haramdır. Kadı'nın rüşvet alması küfürdür."*

الهدية الى الإمام غلول *"Umeraya hediyeler hırsızlıktır"* الهدايا للامراء غلول *"İmama hediye gulüldür* (devlet malını yağmalama)."

Şu halde memurun hediye alması, memura hediye verilmesi rüşvet sayılmıştır, haram ilan edilmiştir.

Resulullah'ın zekat toplamak üzere gönderdiği memurlardan, dönüşte "şu zekat malı, şu da bana verilen hediye" diyen olmuştur. Aleyhissalâtu vesselâm, memurun aldıkları meyanında hediye sayılmayıp rüşvet olacakları anlamada muteber bir ölçü koyar:

"Sen annenin evinde otursaydın bu sana verilir miydi?" Şu halde, memuriyet vasfı olmadan evinde oturduğu halde verilmeyecek olan bir şey memura verildi mi bu rüşvettir.

Şefaat mukabili alınan da ribadır: Yasak hediyelerden biri, biri lehinde şefaatçi olur, işinin olmasına yardımcı olursa, buna mukabil alınan ücret rüşvettir. من شفع لأخيه شفاعة فاهدي له هدية عليها فقبلها منه فقد اتى بابا عظيما من ابواب الربا *"Kim bir din kardeşine şefaatçi olur ve bu şefaatine karşı ücret alırsa riba kapılarından büyük bir kapıya gelmiş olur."*

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hayber Yahudilerinden, mahsuldeki İslam'ın payını kendileriyle yapılan anlaşma şartlarına uygun olarak alması için *Abdullah İbnu Revaha*'yı gönderir. Yahudiler buna rüşvet teklif eder. O: "Ey Yahudi cemaati, Allah'a yemin olsun siz nazarımda insanların en menfurusunuz..." der ve reddeder. Onlar bu manzara karşısında:

"Ey İbnu Revaha! Sen bu yaptığın (dürüstlük) sebebiyledir ki semavat ve arz ayaktadır" diye takdirlerini ifade ederler.

HANGİ HEDİYE TEMİZDİR: Hibe ve hediyelerden bir kısmını almamız caiz olmadığı belirtilirken, bazı alimler, rüşvet dışında kalan hediyeyi üç grupta mütalaa ederler:

1- Kendi dûnunda (seviyesinin altında) olanlara yapılan hibe. Bu gerçek ikram ve lütuftur. Buna karşılık vermek gerekmez. İbnu Ömer الهدايا من الأمراء فتنة "Umeradan gelen hediyeler fitnedir" demiştir.

2- Birbirine denk olanların hibesi.

3- Dûn (aşağı durumda) olanın (kendinden) üstün olana hibesi. Bunda karşılık gerekir. Esasen veren daha fazla bir karşılık bekler. Karşılığın miktarı örfe bağlıdır.

Resulullah'ın hayatında bu meselede farklı tatbikata rastlanır. Mevcut imkâna göre mukabele esas ise de, bazan "verilenden razı mısın?" diye sorduğu, muhatabı "Hayır!" dedikçe verdiği, sormaya devam edip "Evet!" deyinceye kadar verdiği olmuştur. Bazı rivayetlerde bir deve hediye eden bedevinin, mukabilinde verilen altı deveden razı olmayıp dedikodu yaptığı, hatta böylesi bir vak'aya üzülen Hz. Peygamber'in bir daha bedeviden hediye kabul etmeyeceğine dair yemin ettiğine rastlamaktayız.

GELEN HEDİYELER

Hz. Peygamber prensip olarak hediye kabul ettiği için kendisine yakın çevreden sıkça hediye gelmiştir. Ayrıca her zaman olduğu gibi, o devirde de liderlerin, şeflerin birbirlerine hediye göndermeleri âdet idi. Bu sebeple komşu kral ve şeflerden de hediyeler geldi.

Gelen bu hediyeler arasında her çeşidiyle yiyecek, giyecek (cübbe, takım bürde, mest) çadır, koku küpü, kılıç, deve, at, katır, dinar (para), cariye gibi o devrin kullanımında mevcut herşey vardı.

Hediye gönderen krallardan *Habeş Kralı Necaşi* (bir uft sade siyah mest, cam bardak, üç adet harbe, habeşi başlı altın bir yüzük), Kayser (dinar, zencebil dolu küp, ipek cübbe...); Mısır lideri Mukavkıs, (ipek hulle, Mariye, Mariye'nin kızkardeşi Sîrîn, Me'bur adında hadımlaştırılmış bir köle, bir katır, cam bardak, sürmedanlık, ayna, tarak); Melik-i Eyle (beyaz bir katır); Yemen *Kralı Zu Yezen* (otuz üç deve ödeyerek satın aldığı bir ipekli takım) ve İran Kralı Kisra'nın adı geçer.

Resulullah gelen hediyeleri kendi kullandığı gibi, yakınlarına ve diğer ihtiyaç sahibi Müslümanlara taksim eder veya hediye olarak gönderirdi. Yanında başkalarının da bulunduğu bir halde, dağıtımı mümkün bir hediye gelince hemen mevcutları dağıtırdı. من أتته هدية وعنده قوم جلوس فهم شركاءه فيها "Kime bir hediye geldiğinde yanında başkaları varsa, onlar bunda ona ortaktırlar" buyurmuştur.

MÜŞRİKLERDEN HEDİYE

Yukarıda ismi geçen krallar umumiyetle gayr-i müslimdir. Öyleyse bu hadisler, Resulullah'ın gayr-ı müslimden hediye kabul ettiğini, dolayısıyla bunun caiz olduğunu ifade eder. Ancak إني نهيت عن زبد المشركين *"Ben müşriklerin hediyesini almaktan yasaklandım"* hadisinde daha açık ifadesini bulan bazı rivayetlerden müşriklerden hediye almanın caiz olmadığı belirtilmektedir. Bu mesele ile ilgili ulemanın açıklaması 5784 numaralı hadisin açıklamasında geleceği için burada teferruata girmeyeceğiz. Ancak *Ahmed İbnu Hanbel* ve Bezzar'ın kaydettikleri bir rivayete göre "Katîle Bintu Abdi'l-Uzza, kızı Esma Bintu Ebi Bekr'e bazı hediyelerle gelir. Fakat Esma, müşrik olduğu için hediyesini kabul edip evine sokmak istemez. Durum Resulullah'a sorulunca **"Allah, ancak sizinle din hususunda savaşmış, sizi yurdunuzdan çıkarmış ve çıkarılmanıza yardım etmiş olanları dost edinmekten sizi men eder..."** (Mümtâhine 9) mealindeki ayet nazil olur. Bu vahiy üzerine Esma, Katîle'yi evine alır ve hediyesini kabul eder."

Bu vesile ile şunu belirtmede fayda var: Alimlerin büyük çoğunluğu (cumhur) gayr-ı müslimlerin bayramlarında hediyeleşmenin mekruh olduğunu söylemekte müttefiktir. Bu bayramlara Mihrican ve Nevruz, Milad (yılbaşı) bayramları örnek olarak zikredilir.

RESULULLAH'IN HEDİYELERİ

Resulullah hediyeyi kabul ettiği gibi hediye de gönderirdi. Onun hediyesi, ya gelen hediyeye mukabele şeklinde, ya da doğrudan bir hediye şeklinde tezahür ederdi. Hanımlarına, yakınlarına, tavzif ettiklerine, kendisine gelen heyet mensuplarına vs. hediyeler verirdi. Bilhassa hey'et olarak gelen temsilcilerin hediyesine ayrı bir ehemmiyet atfeder, onlardan hiçbir ferdin hediyesiz kalmamasına dikkat ederdi. Hatta vefat ederken söylediği en son vasiyetlerinden biri de, gelen elçilerin hediyelerinin ihmal edilmemesi ile ilgili idi. İsteyenlere hiç "hayır!" demeyip verdiği, peşpeşe üç kere isteyene de her defasında verdiği rivayetler gelmiştir.

Resulullah'ın hediyesi, miktar olarak, şahsın içtimâî mevkiine ve itibar durumuna göre farklılıklar arzederdi. Bazan büyüğe iki bürde, çocuğa bir bürde; Hanif heyetine 50 okka verirken, Taylılara 5 okka, Zeydu'l-Hayl'a 12 küsur okka hediye vermiştir.

Resulullah'ın hediye olarak verdikleri arasında giyecek, yiyecek, koku, at, deve, et, arazi, maden, hurmalık vs. görülür.

Mevzu üzerine gerekli olan birkısım açıklamalar bu bölümde yer alan hadislerle ilgili olarak kaydedilecektir.

5780 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: تَهَادُوا فَإِنَّ الْهَدِيَّةَ تُذْهِبُ وَحَرَ الصَّدْرِ، وَلاَ تَحْقِرَنَّ جَارَةٌ لِجَارَتِهَا وَلَوْ شِقَّ فِرْسِنِ شَاةٍ]. أخرجه الترمذي.

«وَحَرُ الصَّدْرِ» غشه ووساوسه.

و«فِرْسِنُ الشَّاةِ» ظلفها.

1. (5780)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Hediyeleşin, zira hediye, kalpteki kuşkuları giderir. Komşu kadın, komşusu kadından gelen (hediyeyi) hakir görmesin, bir koyun paçası parçası olsa bile." [Tirmizî, Vela ve'l-Hibe 6, (2131).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada, hediyeleşmeye teşvik etmekte, hediyenin kalplerdeki bazı kötü duyguları gidereceğini belirtmektedir. Metinde geçen وَحَرُ الصَّدْرِ tabirini kuşku diye tercüme ettik. Ancak alimler bunun muhtelif manalar ifade ettiğini belirtirler; vesveseler, kin ve gayz, adavet (düşmanlık), çok şiddetli öfke.

Yani bir insanın diğerine karşı besleyebileceği her çeşit menfi duyguların hediyeleşme suretiyle kalplerden temizleneceğini haber vermektedir. Hadisin devamında komşudan bahsedilmesi, hediyeleşmenin öncelikle komşular arasında cereyan etmesi gereğine bir irşattır. Öyle ki, az, maddî değeri küçük bir şeyle bile olsa hediyeleşmesini tavsiye buyurmaktadır.

Bu tavsiye, bilhassa apartman hayatı yaşayan ve bu sebeple komşudan gelecek gürültü, çocuk kavgası, koku, kirletme... gibi çeşitli rahatsızlıklara maruz olan günümüz insanına daha bir ehemmiyet arzetmektedir. Hediyeleşmeler, gittikçe birikim yaparak büyüyebilecek komşuluk rahatsızlıklarını küçültecek, azaltacak, ciddi tatsızlıkların çıkmasını önleyecektir.

Resulullah hediyenin "paça parçası olsa bile hakir görülmemesini" tavsiye eder. Bazı şarihler, "Aslında paça parçasının hediye edilmesi âdet değildir. *Aleyhissalâtu vesselâm* azlıkla mübalağa için bunu zikretmiştir" demiştir.

Bundan da anlaşılacağı üzere, hadis, ne kadar az ve değersiz bir şeyle de olsa hediyeleşmeye davet etmektedir. Çünkü bunda sevginin artması, kuşkuların gitmesi, maişet işinde yardımlaşma vardır. Hediyenin azı sevgiye daha çok delil olur, yükü daha hafifletici olur, hediye edene de daha kolay olur, çünkü külfet azdır. Çünkü çok olan hediyeye her zaman muktedir olunamaz. Azla devamlı yapılan da çok hükmüne geçer.

5781 ٢– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عنها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَقْبَلُ الْهَدِيَّةَ وَيُثِيبُ عَلَيْهَا]. أخرجه البخاري وأبو داود والترمذي.

2. (5781)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hediyeyi kabul eder, ona karşılıkta bulunurdu." [Buharî, Hibe 11; Ebu Davud, Büyu 87, (3536); Tirmizî, Birr 34, (1954).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis Resulullah'ın *"hediyeleşme"* düsturunu tatbik ettiğini göstermektedir. Kendisine gelen hediyeleri kabul ediyor ama mukabelede de bulunuyor. Birkısım Malikî alimleri bu hadisle istidlal ederek hibe eden kimse mislini talep edenlerden biriyse ve şart koşmaksızın mutlak bir tarzda hediyede bulunmuş ise, bu hediyeye mukabelenin vacib olduğunu söylemiştir. Fakirin zengine hediyesi gibi. Ama zengin fakire hediye ederse o karşılık beklemez, dolayısıyla onun hediyede bulunması vacib değildir. Hadisin, vücuba delaleti Resulullah'ın hediyeleşmeye devamından ileri gelir.

İmam Şafii yeni görüşünde Hanefîler gibi hükmeder: "Karşılık almak için hediye batıldır. Bununla bir akid meydana gelmez. Çünkü bu bedeli (semeni) belli olmayan bir satış akdidir. Ayrıca, hibenin mevzuu teberrudur. Bu manayı iptal etsek teberruluktan çıkar, muavaza (karşılıklı verişme) olur. Halbuki gerek şeriat ve gerekse örf, satışla hibeyi ayırdetmiştir. Karşılığı gerektiren akde satış denmiş, hibe denmemiştir. Bazı Malikîler, buna: "Eğer hibe asıl itibariyle karşılık gerektirmese bu takdirde sadaka manasını kazanırdı. Halbuki o sadaka değildir. Çünkü hediye edenlerin çoğunun durumu, karşılık bekler ve hususen fakir ise" diye cevap vermiştir.

5782 ٣– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَوْ أُهْدِيَ إِلَيَّ كُرَاعٌ لَقَبِلْتُ، وَلَوْ دُعِيتُ إِلَيْهِ لأَجَبْتُ]. أخرجه الترمذي.

3. (5782)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bana bir koyunun inciğe kadar ayağı hediye edilse kabul ederim, böyle bir yemeği yemeye çağrılsam icabet ederim." [Tirmizî, Ahkam 10, (1338).]

AÇIKLAMA:

"Kürâ kelimesi farklı manalar taşısa da, şarihler burada koyunun inciğe kadar ayak kısmını ifade ettiğini belirtirler. Yani, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, hediye olarak gelen her şeyi, kıymetine bakmadan kabul buyurmuşlardır. Bu hadis Buhârî'de Ebu Hureyre rivayeti olarak biraz farkla gelmiştir: *"Eğer ben bir kol veya bir ayağa davet edilsem, giderdim, eğer bir kol veya bir ayak hediye edilse kabul ederdim."*

5783 ٤– وعن علي رَضِيَ اللهُ عنه قال: [أَهْدَى كِسْرَى الى رَسُولِ اللهِ ﷺ هَدِيَةً فَقَبِلَ مِنْهُ وإنَّ الْمُلُوكَ أَهْدَوْا إلَيْهِ فَقَبِلَ مِنْهُمْ]. أخرجه الترمذي.

4. (5783)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Kisra Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bazı şeyler hediye etti. *Aleyhissalâtu vesselâm* ondan bu hediyeleri kabul etti. Diğer krallar da ona hediyede bulundular, o da onlardan bunu kabul etti." [Tirmizî, Siyer 23. (1576).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, *Resulullah*'a civar hükümdarlardan hediyeler geldiğini, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın da o hediyeleri kabul buyurduğunu göstermektedir. Şarih Aynî, bu konudaki rivayetleri değerlendirerek Resulullah'a gelen bir kısım hediyeleri şöyle kaydeder:

★ Necaşî, cam bardak hediye eder.

★ Eyle Meliki beyaz bir katır hediye eder, Resulullah da ona bir hırka hediye eder.

★ *Devmetu'l-Cendel*'in Ukeydir'i sündüs bir cübbe hediye eder.

★ *Melik-i Rum* (Herakliyus) sündüsten kızıla boyanmış bir giyecek hediye etti.

★ *Melik zi Yezen* bir takım (hulle) hediye etti. Bunu otuz üç deveye satın almıştı.

★ Fedek lideri yiyecek ve giyecek hediye etti.

5784 ٥ - وعن عياض بن حمار رضي الله عنه قال: [أَهْدَيْتُ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ هَدِيَّةً، فَقَالَ: أَسْلَمْتَ؟ فَقُلْتُ: لاَ. قَالَ: فَإِنِّي نُهِيتُ عَنْ زَبْدِ الْمُشْرِكِينَ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

« الزَّبْدُ » بسكون الباء الموحدة: الرفد والعطاء.

5. (5784)- *İyaz İbnu Himar* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir hediyede bulunmuştum. Bana: *"Müslüman mı oldun?"* diye sordu.

"Hayır!" dedim.

"Ben müşriklerin hediyesini almaktan menolundum!" buyurdular (ve hediyemi almadılar)." [Ebu Davud, Harac 35, (3057); Tirmizî, Siyer 24, (1577).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bazı müşriklerden hediye aldığına dair rivayetler olduğu gibi, *"müşrikten hediye almaktan yasaklandım"* diyerek reddettiğini ifade eden rivayetler de var. Sadedinde olduğumuz hadis bunlardan biri. Tirmizî: "Bu imtina, serbestiden sonra vaki olan bir yasaklama sebebiyle olabilir" diye bir ihtimal yürütür. Bu ihtilafı farklı şekillerde te'lif edenler olmuştur:

★ İmtinası, hediyesi ile sevgi ve muvâlat (dostluk) arzu edenlere karşı idi; kabulü ise, hediyesini kabul ettiği takdirde ünsiyet ve İslam'a kalbini kazanmayı ümid ettiği şahıstandı.

★ Ehl-i Kitap'tan olanların hediyesini kabul etti, putperestlerinkini kabul etmedi.

★ Umera dışındakilerden imtina etti, ki bu *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın hasaisindendi.

★ Kabul hadisleriyle red hadisleri neshedildi.

★ Red hadisleriyle kabul hadisleri neshedildi.

İhtimal ve zanla nesh sabit olmaz.

İbnu Hacer bu yorumları zayıf bulur. Şu yorum da bu ihtimalden uzak değildir: "Bu meselede, her ne kadar aslolan müşriğin hediyesini kabul etmemek ise de hususi veya umumi bir maslahat sebebiyle kabul edilebilir de."

5785 ٦ - وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [أَنَّ أَعْرَابِيّاً أَهْدَى لِرَسُولِ اللهِ ﷺ بَكْرَةً

فَعَوَّضَهُ مِنْهَا سِتَّ بَكَرَاتٍ فَتَسَخَّطَ، فَبَلَغَ ذٰلِكَ النَّبِيَّ ﷺ، فَحَمِدَ اللّٰهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: إِنَّ فُلاَنًا أَهْدَى لِي بَكْرَةً فَعَوَّضْتُهُ مِنْهَا سِتَّ بَكَرَاتٍ فَظَلَّ سَاخِطًا لَهَا، لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ لاَ أَقْبَلَ هَدِيَّةً إِلاَّ مِنْ قُرَشِيٍّ أَوْ أَنْصَارِيٍّ أَوْ ثَقَفِيٍّ أَوْ دَوْسِيٍّ]. أخرجه أصحاب السنن.

6. (5785)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir bedevi Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a genç bir deve hediye etti. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona makubil altı genç deve verdi. Bedevi, memnun kalmadı. Bu hal, Aleyhissalâtu vesselâm'a ulaştı. Allaha hamd ü senadan sonra:

"Falan kimse bana bir deve hediye etti. Ben ona mukabil altı deve verdim. Buna rağmen memnun olmamış. [Allah'a] yemin olsun, [şu günden sonra Muhacirler], Kureyşliler, Ensarîler, Sakifliler veya Devsliler dışında kimseden hediye almamaya azmettim!" buyurdular." [Tirmizî, Menakıb, (3940, 3941); Ebu Davud, Buyû 82, (3537); Nesâî, Umra 5, (6, 280).]

AÇIKLAMA:

Teysir'in kaydettiği metin, hadisin Tirmizî'deki veçhidir. Ebu Davud'daki veçhinde yer alan tamamlayıcı ziyadeleri köşeli parantez içerisinde gösterdik. Yine Tirmizî'de yer alan bir diğer rivayet, vukua gelen bazı üzücü hallerin Resulullah'ı hediye kabulünde bazı tahdidlere sevkettiğini göstermektedir. Rivayet şöyle: "Benî Fezâre'den bir adam Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ormandan ele geçirdiği develerinden birini hediye etmişti. Aleyhissalâtu vesselâm ona bir mukabelede bulundu ise de adam memnun olmadı. Arkasından Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın minberde şöyle söylediğini işittim: *"Araplardan bazıları var ki, biri bir hediyede bulunur, ben ona yanımda olan miktarınca karşılık veririm, fakat buna razı olmaz. Dahası onun sebebiyle bana karşı memnuniyetsizlik izhar eder. Allah'a yemin olsun (huzurunuzdaki) şu oturma anından itibaren, Kureyşî, Ensarî, Sakafî veya Devsî hariç hiçbir Araptan hediye almayacağım."*

Bu hadislere dayanan alimler, daha çok istemeye bahane edilecek hediyenin kabulünün mekruh olduğunu söylemişlerdir. Resulullah'ın zikrettiği zümreleri hediyelerini kabul meselesinde istisna kılmasının sebebi onların tokgözlülük, cömertlik, sehavet, himmet yüceliği, hediyede karşılık beklememek gibi vasıflarla mümtaz olmalarından ileri geldiği de belirtilmiştir.

5786 ٧– وعن أبي أمامة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ شَفَعَ لأحَدٍ شَفَاعَةً فَأهْدَى لَهُ هَدِيَّةً عَلَيْهَا فَقَبِلَهَا فَقَدْ أتَى بَاباً عَظِيماً مِنْ أبْوَابِ الرِّبَا]. أخرجه أبو داود.

7. (5786)- *Ebu Ümame* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim bir kimse için şefaatçi olur, o da bu şefaatine karşı bir hediyede bulunursa hediyeyi kabul ettiği taktirde, riba kapılarından büyük bir kapıya girmiş olur." [Ebu Davud, Büyû 84, (3541).]

AÇIKLAMA:

Alimlerimiz, hadislerden hareketle, şefaat-i hasenenin mendub ve hatta bazı durumlarda vacib olduğunu belirttikten sonra, bu hizmete karşı hediye almanın caiz olmayacağını belirtirler. "Bu, hizmetin ecir ve sevabının ziyanına sebep olur, tıpkı ribanın, helal olanı ziyana uğrattığı gibi" derler.

5787 ٨– وعن عبادة بن الصامت رَضِيَ اللهُ عنه قال: [عَلَّمْتُ نَاساً مِنْ أهْلِ الصُّفَّةِ الْكِتَابَ وَالقُرآنَ فَأهْدَى اليَّ رَجُلٌ مِنْهُم قَوْساً. فَقُلْتُ: لَيْسَتْ لِي بِمَالٍ، وَأرْمِي عَلَيْهَا فِي سَبِيلِ اللهِ تَعَالى، لآتِيَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَلأسْألَنَّهُ. فَأتَيْتُهُ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! رَجُلٌ أهْدَى اليَّ قَوْساً مِمَّنْ كُنْتُ أُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْقُرْآنَ وَلَيْسَتْ لِي بِمَالٍ وَأرْمِي عَلَيْهَا فِي سَبِيلِ اللهِ. فَقَالَ: إنْ كُنْتَ تُحِبُّ أنْ تُطَوَّقَ طَوْقاً مِنْ نَارٍ فَاقْبَلْهَا]. أخرجه أبو داود.

8. (5787)- *Ubade İbnu's-Samit* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben ehl-i suffadan bir kısım insanlara yazı ve Kur'an'ı öğretmiştim. Onlardan bir adam bana bir yay hediye etti. Ben de: "(Bu yay) benim için (büyük) bir mal değil , onunla Allah yolunda atış yaparım, gidip Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a soracağım" dedim. Gidip sordum:

"Ey Allah'ın Resulü! dedim. Kendilerine yazı ve Kur'an öğrettiğim kimselerden biri bana bir yay hediye etti. Bu benim için bir mal da değil. Ben onunla Allah yolunda atış yaparım!" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm bana:

"Eğer ateşten bir takı takınmayı seversen kabul et!" diye cevap verdi." [Ebu Davud, Büyû 37, (3417).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Ebu Davud'daki aslında ibare لَيْسَتْ بِمَالٍ şeklindedir. Yuka-

rıdaki metinde لِي ziyadesi var. Bunu koruduk. Manada ciddi bir fark hasıl etmiyor. "Yay, zaten bir mal değildir" yerine (Bu yay) benim için (büyük) bir mal değil" şeklinde tercüme ettik. Bu ifadeyi, bazı alimler hediye etti أهدى fiilinin failine veya mütekellim zamirine müteallik bir hal olarak değerlendirip "Onunla "örfte yay ücret addedilmez" veya "O, satışını yapmak için edindiğim bir mal değil, o bir mühimmattır" demek istediğini söylemişlerdir.

2- *Resulullah* kitabet ve Kur'an öğretimine karşı ücret almaya karşı çıkıyor. Ulema bu hadisin yorumunda ihtilaf etmiştir: Dinî öğretim mukabili ücret alınmamalı mı? diye. Bu takdirde din öğretimi aksayabilecektir. Neticede bazı kayıtlarla ücret alınabileceğine hükmedilmiştir. İslam'ın kuruluş döneminde hiç kimse verdiği hizmete mukabil ücret almazdı, bir hizmet ehline ücret verilmesi değişik problemler hasıl edebilirdi.

Ancak, zaman zaman, her bir içtimâî meselede dinî kokudan şiddetle kaçınan zümreler, tatbikatı dinin aleyhine neticeler verebilecek bir kısım meselelerde dinî fetvadan kaçınmayıp hatta 1950'den öncesine kadar din adamlarına yeri geldikçe "din hizmetine karşı ücret almak günahtır" bahanesini ileri sürerek -devlet bütçesinden maaş vermeyenler- yarım yamalak ayet ve hadislerden delil getirenler bu meseleyi de gündeme getirdikleri için, hadis hakkındaki bazı açıklamaları kaydedeceğiz:

Hattâbî der ki: "Ulemadan bir kısmı, bu hadisin manası hakkında ihtilaf etti:

★ Bazıları: Hadisin zahirini esas aldı ve "Kur'an öğretimine karşı ücret almanın mübah olmadığına hükmeti. *Zühri, Ebu Hanife, İshak İbnu Rahuye* bu görüştedir.

★ Bir kısmı: Bidayette ücret şart koşmadıkça verilen ücreti almada bir beis yok dedi. *Hasan Basrî, İbnu Sîrin, Şa'bî* bu görüştedir.

★ Bir kısmı ise (herhangi bir şart ve kayıt koymadan) bunu mübah addetti. *Atâ, Malik, Şafii, Ebu Sevr* bu görüştedir.

Bu üçüncü grup, *Sehl İbnu Sa'd*'ın şu rivayetiyle amel ettiler: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir kadına evlenme teklif ettiği halde mehir olarak verecek hiçbir şeyi olmayan bir kimseye زَوَّجْتُكَهَا عَلَى مَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ *"Onu sana, Kur'an'dan bildiğin kısımları ona öğretmen mukabilinde nikahlıyorum"* buyurdu." Bunlar, Ubade hadisini şöyle te'vil ederler: "O, teberru olarak öğretmişti, o işte Allah rızasına niyet etmişti, öğretme

sırasında, karşılığında bir ücret, bir menfaat almayı hiç düşünmemişti. Bu sebeple *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* uhrevî ücretini iptal etmeyi ona yasakladı ve hatta vaidde (korkutmada) bulundu. Ubade'nin bu meseledeki durumu, bulduğunu sahibine geri veren veya denize batan malını teberru olarak hasbeten çıkarıveren kimsenin durumuna benzer, böyle bir kimse yaptığı hizmete mukabil bir ücret alamaz. Eğer o bunu hasbi olarak yapmazdan önce bir ücret talep edecek olsa, o zaman onun ücret alması caiz olurdu. Suffa ehli, halkın sadakasıyla yaşayan fakir kimselerdi. Onlardan mal almak mekruhtu, onlara mal vermek müstehabtı."

★ Bazı alimler de şöyle demiştir: "Kur'an öğretimine karşı ücret almanın farklı durumları var:

★★ Müslümanlar arasında bu işi yapan başkaları da varsa, Kur'an öğretimine karşı ücret almak helaldir. Çünkü bu farz, onun üzerine taayyün etmez.

★★ Ama Müslümanlara Kur'an'ı öğretecek bir başkasının yokluğu halinde veya böyle bir yerde bu işi yapabilecek kimseye hizmetine mukabil ücret almak helal olmaz.

Haberle ilgili ihtilaf bu esas üzerine te'vil edilmelidir."

Tabii burada şöyle bir soru hatıra gelir: "Öğretebilecek kimsenin geçimini sağlayacak geliri yoksa?"

Şu halde Kur'an'ın öğretimini, dinin talimini aksatmayacak, kolaylaştıracak, esnek yorumlar ümmetin maslahatına daha uygundur. Bu işte niyet esastır. İktisad, kanaat, mütevazi hayat standardı gibi, asgarî bir hayat seviyesiyle yetinip hasbeten lillah Kur'an'ımızın ve dinimizin talimine bezl-i hayat, en doğru, en isabetli, rıza-yı İlahi'ye en uygun yoldur. Öyleyse aza kanaatle, *Bediüzzaman*'ın dediği gibi, "ehl-i ilmi, ilmi, vasıta-i cer etmekle itham edip "ilmi ve dini kendilerine medar-ı maişet yapıyorlar!" diyen insafsızları fiilen tekzib etmelidir. Esasen dine hizmet yolunu, Resulullah, Kur'an diliyle mükerrer ayetlerle إنْ أجْرِيَ إلاّ عَلَى الله **"Ben ücretimi insanlardan değil, Allah'tan isterim"** düsturunu vazederek göstermiştir. Yasin suresinde de ücret istemeyenlere, insanların daha çok itimat kesbedip alâka göstereceğine işaret buyrulmuştur: ﴿اتَّبِعُوا مَنْ لاَ يَسْئَلُكُمْ اَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ﴾ **"Doğru yolda olan ve sizden bir ücret de istemeyen kimselere uyun"** (21. ayet).

HİBE BÖLÜMÜ

5788 ١– عن ابن عبّاس وابن عمر رَضِيَ اللهُ عنهم قالا: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَحِلُّ لِرَجُلٍ أنْ يُعْطِيَ عَطيةً أوْ يَهَبَ هِبَةً ثُمَّ يَرجِعَ فيهَا إلاَّ الوَالِدُ فِيمَا يُعْطِي وَلَدَهُ].

1. (5788)- *İbnu Abbas* ve *İbnu Ömer* (radıyallahu anhüm) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bir kimse bir atiyyede bulunur veya bir hibede bulunursa, sonradan atiyye ve hibesinden rücu etmesi ona helal olmaz, sadece baba çocuğuna yaptığı bağıştan dönebilir."

5789 ٢– وفي رواية: [الَّذِي يَرْجِعُ فِي عَطِيَّتِهِ أوْ هِبَتِهِ كَالْكَلْبِ يَعُودُ فِي قَيْئِهِ].

أخرجه أصحاب السنن.

2. (5789)- Bir rivayette: *"Atiyye veya hibesinden dönen, kusmuğuna dönen köpek, gibidir"* denmiştir." [Ebu Davud, Büyû 83, (3539); Tirmizî, Büyû 52, (1299); Nesâî, Hibe 2, (6, 265); İbnu Mace, Hibe 2, (2377).]

AÇIKLAMA:

Nevevî'nin tasrih ettiği üzere, bu rivayet, kabzedilen hibe, sadaka gibi her çeşit bağıştan rücu etmenin haram olduğu hususunda açıktır. Sadece baba, çocuğuna yaptığı bağıştan dönebilir. Zevi'l-erhamdan kardeşler, amcalar vs.'ler de hibelerinden dönemezler, haramdır. İmam Şafii, Malik ve Evzai bu görüştedir.

★ *Ebu Hanife* ve diğer bir kısım ulema, "hibeden dönmeyi maalkerahe caiz" addetmişlerdir. Bu görüşü Tahavi şöyle açıklar: "Hadisteki "kusmuğuna dönme" tabiri, kusmuk haram olduğu için, her ne kadar tahrimi iktiza etse de kusmuğuna dönen köpeğe benzemesi adem-i tahrime

delalet eder. Çünkü köpek kulluk vazifesiyle mükellef değildir ve dolayısıyla kusmuğu ona haram değildir. Öyleyse hadisten murad, köpeğin fiiline benzemekten kaçınmaktır." Tahavi'nin bu yorumunu bazı alimler tenkid etmişlerdir.

5790 ٣- وللخمسة عنه مرفوعاً: [لَيْسَ لَنَا مَثَلُ السَّوْءِ الَّذِي يَعُودُ فِي هِبَتِهِ كَالْكَلْبِ يَقِيءُ ثُمَّ يَرْجِعُ فِي قَيْئِهِ].

3. (5790)- Yine *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ)'dan merfu olarak şu hadis kaydedilmiştir: *"Kusmuğuna rücu eden köpek gibi hibesinden dönen kimsenin kötü örneği bize yakışmaz."* [Buharî, Hibe 14, 30, Hiyel 14; Müslim, Hibat 5 , (1622); Ebu Davud, Büyû 83, (3538); Tirmizî, Büyû 62, (1298); Nesâî, Hibe 2, (6, 265).]

5791 ٤- وعن النعمان بن بشير رضي الله عنهما: [أَنَّ أَبَاهُ أَتَى بِهِ النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! إِنِّي نَحَلْتُ ابْنِي هذَا غُلاَماً. فَقَالَ ﷺ: أَكُلَّ وَلَدِكَ نَحَلْتَهُ مِثْلَ هذَا؟ قَالَ: لاَ. قَالَ: فَأَرْجِعْهُ]. أخرجه الستة.

« النُّحلةُ » العطية والهبة.

4. (5791)- *Nu'man İbnu Beşir* (radıyallahu anhümâ)'in anlattığına göre, "babası onu (Nu'man'ı) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a getirmiş ve: "Ey Allah'ın Resulü! Ben bu oğluma bir köle bağışladım! [Sen bu bağışıma şahid ol]" demiştir. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Her çocuğuna böyle bir bağışta bulundun mu?" diye sormuş, babası "hayır!" deyince: *"Öyleyse bağışından dön!"* emretmiştir." [Buharî, Hibe 2, 11, Şehadat 9; Müslim, Hibat 9, (1623); Muvatta, Akdiye 39, (2, 751); Ebu Davud, Büyû 85, (3542, 3543, 3544, 3545); Tirmizî, Ahkam 30, (1367); Nesâî, Nahl 1, (6, 558-261).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, muhtelif tariklerden farklı ziyadelerle gelmiştir. Bazılarında, Beşir (radıyallahu anh)'in, oğlu Nu'man'a yaptığı bağışa şahid kılmak üzere *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın yanına geldiği, Resulullah'ın onun meramını dinledikten ve diğer çocuklarına benzer bir bağışta bulunmadığını sorup öğrendikten sonra:

"Hayır! Ben şahidlik yapmam. Onların sana karşı saygıda eşit olmaları seni mesrur etmez mi?" dedi. Beşir'den "Elbette eder!" cevabını alınca:

"Öyleyse bu bağış olmaz!" buyurduğu nakledilir.

Bir diğer rivayette, Beşir'i Resulullah'a, onu bu hibeye şahid kılmak üzere gönderen Beşir'in hanımıdır. Resulullah'ın Beşir'e bir rivayetteki cevabı şöyledir:

"(Diğer çocuklarına da bağışlamadı isen) öyleyse beni şahid kılma, zira ben zulme şahidlik edemem."

2- Baba, çocuklarından birine, diğerlerine vermediği bir bağışta bulunabilir mi meselesi ulema arasında münakaşalıdır. Sadedinde olduğumuz hadisin zahiri haram olduğunu ifade etmektedir. *Tavus, Atâ, Mücahid, Urve, İbnu Cüreyc, İbrahim Nehai, Ahmed, İshak* ve bu meyanda Zahiriyye uleması, böyle bir bağışın batıl olacağını söylerler ve verilenin geri alınması gereğine hükmederler.

Ebu Hanife, Şafii -bir rivayette *Ahmed, Ebu Yusuf, İmam Muhammed*- böyle bir bağışın caiz olacağına kanidirler. Hadiste geçen "geri al" emri vücub ifade etmez, fazilet ve ihsan kabilindendir. Bu görüş mensupları görüşlerini Resulullah'tan yapılan başka rivayetlere dayandırırlar.

5792 ٥– وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّهُ عَنهما قال: [لَمَّا فَتَحَ النَّبِى ﷺ مَكَّةَ، قَامَ خَطِيباً فقَالَ: ألاَ لاَ يَجوزُ لأمْرَأةٍ عَطِيَّةٌ إلاَّ بإذْنِ زَوْجِهَا].

5. (5792)- *İbnu Amr İbni'l-As* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mekke'yi fethettiği zaman şu hitabede bulundu:

"Bilesiniz! Kocasının izni olmadan bir kadının (kocasının malından) bağışta bulunması caiz değildir."

5793 ٦– وفي رواية: [لاَ يَجُوزُ لأمْرَأةٍ فِي مَالِهَا إذَا مَلَكَ زَوْجُهَا عِصْمَتَهَا]. أخرجه أبو داود والنسائي.

6. (5793)- Bir başka rivayette de şöyle gelmiştir: *"Kocasının nikahında olduğu müddetçe, bir kadına malından hibede bulunması caiz değildir."* [Ebu Davud, Büyû 86, (3546, 3547).]

AÇIKLAMA:

Abdullah İbnu Amr'dan gelen bu rivayetler, kadının kocasındaki tasarruf yetkisine temas etmektedir: Kadın bağış, hibe gibi tasarrufta bulunabilmesi için kocasından izin almalıdır. Bu izin olmadan yapacağı tasarruf caiz değildir. Fakihler, yasağın tahrimî olduğunu belirtirler.

İkinci rivayetin metninde geçen فِي مَالِهَا ibaresinde zamir müennestir. Dolayısıyla zahirî mana şöyle olur: "Kocasının nikahında olduğu müddetçe kadın, kendi malından hibede bulunamaz." Bu durumda, sadece kocasının malında değil, kendi malında da kadının, kocasından izin almadan tasarrufta bulunmaması gerekmektedir.

Fukahadan bazıları, bu zahiri esas alarak evli kadının kendi malında tasarrufta bulunabilmesi için kocasından izin alması gereğine hükmetmişdir. Bu görüş mensupları, bu kısıtlamaya, kadının aklı noksanlığını gösterirler. Tavus ve İmam Malik, kadının kendine ait malın üçte birinde dilediği gibi tasarruf hakkının varlığını söylemiştir. Üçte birden fazlayı taşacak tasarruf kocasıyla istişaresiz olamaz.

Ancak cumhur, hadisi başka rivayetlere dayanarak te'vil eder. Bu çoğunluğa göre, "Kadının elinin altında bulunan koca malı" maksuddur. "Kendi malından" diye kadına nisbeti, malın kadının tasarrufu altında bulunması sebebiyledir. Dolayısıyla kadın, kendi malında, dilediği gibi tasarruf edebilir, yeter ki sefihe olmasın. Eğer sefihe veya gayr-ı reşide olursa caiz değildir. Nitekim sahih rivayetlerde Resulullah'ın kadınlara hitap ederek: يَا مَعْشَرَ النِّسَاءِ تَصَدَّقْنَ *"Ey kadınlar cemaati! Allah yolunda sadaka verin!"* demiş ve yardım talep etmiş, kadınlar yüzük, küpe, bilezik gibi... kıymetli eşyalarını Bilal'in eteğine atmışlar, bunu yaparken kocalarından izin almamışlardır. İbnu Hacer, "Cumhurun kitap ve sünnette gelmiş pek çok delili vardır" der.

VASİYET BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA

Vasiyet lügat olarak, ulaşmak manasına gelir. Şer'an, kişinin ölümünden sonrasıyla ilgili ahdidir. Bu ahde vasiyet denmesi, ölen kişinin ölümden sonra, hayatında olana onunla kavuşmuş olmasından dolayıdır. Şer'an, menhiyattan zecr, emirlere teşvik için vaki olan beyanlara da vasiyet denir ise de, burada ölen kişinin vasiyetiyle ilgili teferruat maksuddur.

Dinimiz, gerek erkek ve gerek kadın için şahsî malı üzerinde vasiyet hakkı tanımıştır: Resulullah وَصِيَّةُ الرَّجلِ مَكْتوبٌ عِنْدَهُ *"Kişinin vasiyeti yanında hazır bulunmalıdır"* buyurarak, vasiyet meselesinin ciddiyetine dikkat çekmiştir. Sahih bir vasiyetin olması için kadın-erkek, mü'min-kâfir, evli-bekâr farkı gözetilmez. Vasiyette kadın kocasından izin de almaz. Vasiyetin sıhhati için iki şart aranır: Akıl ve hürriyet. Mümeyyiz durumdaki çocuğun vasiyeti hakkında ihtilaf edilmiştir. Hanefilere ve Şafiilerin ezher görüşüne göre çocuğun, mümeyyiz de olsa vasiyet yetkisi yoktur. Malik, Ahmed -ve bir görüşünde Şafii- "mümeyyizin vasiyeti sahihtir" demiştir.

Mal üzerinde vasiyetin sahih olması için, kişinin mal bırakmış olması gerekir. Ayette ﴿ كُتِبَ عَلَيْكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ اِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ ﴾ **"Sizden birisine ölüm yaklaştığı zaman, eğer ardında mal bırakacaksa vasiyet etmek farz kılınmıştır. O kimse anne ve babasına ve akrabasına uygun şekilde vasiyet yapsın"** (Bakara 180) buyrulmuştur. Ayet-i kerimede zikri geçen hayırdan muradın mal olduğunda ittifak edilmiştir. Çünkü malı olmayanın vasiyeti de olmaz. Ancak hayırla çok malın kastedildiğini zannederek "az malı olana vasiyet hakkı yoktur" diyen de olmuştur. Her halukârda esas olan "az da olsa, çok da olsa malı olanın vasiyet edebilme hakkıdır" bu sabittir. Şafiiler, malda az çok tefriki yapmadan, "vasiyetin mendub olduğu"na hükmetmişlerdir.

Vasiyet malsız da olabilir: Çocuğun işlerini tedvir edecek kimseyi belirlemesi veya çocuklarına dinî ve dünyevî ne gibi işler yapılması gerektiğini vasiyet etmesi gibi. Böyle bir vasiyetin mendubiyetini reddeden alim görülmemiştir.

Vasiyette az mal ile çok malın nisabı hususunda ihtilaf edilmiştir. Hz. Ali'ye göre yedi yüz dirhem azdır, bir rivayette de sekiz yüz dirhem mal azdır. *İbnu Abbas*'tan da benzeri bir rivayet gelmiştir. *Hz. Aişe*'ye göre çok iyal bırakan kimse için üç bin dirhem de bıraksa çok değildir. Hasılı bu, nisbî bir durumdur, şahıslara ve ahvale göre farklılıklar arzeder, kesin bir nisab söylenemez.

❑ VASİYETE TEŞVİK

5794 ١- عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : مَاحَقُّ امْرِئٍ مُسْلِمٍ لَهُ شَيْءٌ يُوصِي فِيهِ أَنْ يَبِيتَ لَيْلَتَيْنِ إلاَّ وَوَصِيَّتُهُ مَكْتُوبَةٌ عِنْدَهُ]. أخرجه الستة.

1. (5794)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Hakkında vasiyet edebileceği bir malı bulunan Müslüman kimsenin, vasiyeti yanında yazılı olmaksızın iki gece geçirmeye hakkı yoktur." [Buharî, Vesaya 1; Müslim, Vasiyyet 4, (1627); Muvatta, Vasiyyet 1, (2, 761); Ebu Davud, Vesaya 1, (2863); Tirmizî, Cenaiz 5, (974); Nesâî, Vesaya 1, (6, 238, 239).]

AÇIKLAMA:

Hadis, vasiyete değen -az veya çok- bir malı olan herkesin beraberinde yazılı bir vasiyetname taşımasını tavsiye etmektedir. Hadisin üslubu vücub hükmüne uygun ise de, cumhur bunu vücub manasında anlamamış, buna uyulmasını tahsin etmek maksadıyla böyle bir üsluba yer verilmiş olduğunu söylemiştir. Zahirîler, buna dayanarak vacib demiştir. Cumhur *"kişinin üzerinde emanet veya borç varsa"* kaydını koyarak, borçluların bunu belirten bir vasiyetinin olması gereğine dikkat çekmiştir. Bu vasiyetin yazılı olması, durumunda değişiklik hasıl oldukça vasiyet metninin yazılı olarak değiştirilmesi ve bunun şahidlendirilmesi gereğine dikkat çekilmiştir.

5795 ٢- وعن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عنهما في قوله تعالى: [﴿إِنْ تَرَكَ خَيْراً الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالأَقْرَبِينَ﴾، وَكَانَتِ الْوَصِيَّةُ كَذلِكَ حَتَّى نَسَخَتْهَا آيَةُ الْمِيرَاثِ]. أخرجه أبو داود.

2. (5795)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) اِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالأَقْرَبِينَ **"Ölen, mal bırakmışsa ebeveyn ve akrabalarına vasiyette bulunsun..."** (Bakara 180) ayeti hakkında demiştir ki: "Miras ayeti neshedinceye kadar vasiyet bu şekilde vacib idi." [Ebu Davud, Vesaya 5, (2869).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen ve miras ayeti gelmezden önce vasiyeti farz kılan, miras ayeti ile de neshedilmiş bulunan ayetin meali şudur: **"Sizden birisine ölüm yaklaştığı vakit, eğer ardında mal bırakacaksa, vasiyet etmek farz kılınmıştır. O kimse anne ve babasına ve akrabasına uygun şekilde vasiyetini yapsın. Bu Allah'tan sakınanlar üzerine bir borçtur"** (Bakara 180). Tekrar ediyoruz: Bu ayet-i kerimenin hükmü Nisa suresinin baş kısımlarındaki miras paylarını belirleyen ayetlerle neshedilmiştir. Ayrıca bu ayeti neshedecek mahiyette olmak üzere: اِنَّ اللّٰهَ قَدْ اَعْطَى كُلَّ ذِي حَقٍّ حَقَّهُ فَلاَ وَصِيَّةَ لِوَارِثٍ "*Allahu Zülcelal hazretleri her hak sahibine hakkını vermiştir. Öyleyse artık herhangi bir varis lehine vasiyet yoktur*" buyurmuştur.

❑ VASİYETİN ZAMANI

1. (5796)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Hangi sadaka efdaldir?" diye sorulmuştu:

"Sağlıklı ve fakirlikten korkup, zenginliğe ümit bağladığın, mala karşı cimri olduğun halde tasadduk etmen! Bu şekilde tasadduku, can boğazına gelip de falana şu kadar, feşmekana bu kadar diyeceğin zamana kadar devam ettir. O sırada (yaptığın tasaddukun sana bir faydası yoktur, çünkü malın, artık) zaten birilerinin olmuştur." [Buhari, Vesaya 7, Zekat 11; Müslim, Zekat 92, (1032); Ebu Davud, Vesaya 3, (2865); Nesâî, Vesaya 1, (6, 237).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, *Allah Teala* nezdinde hangi sadakanın daha makbul ve üstün olduğunu belirtmektedir: İnsan sağlıklı, henüz dünyevî arzular, dünyevî istikbal hesapları canlı ve galib, mesela zengin olma amelinde, fakirliğe düşme endişesini de yaşamakta, bu sebeple parayı cimrice harcamakta vs. İşte bu halet-i ruhiyeyi taşırken Allah rızası için para harcamak pek makbul bir ibadettir. ***Resulullah***, bu suretle harcamayı can boğaza gelinceye kadar fasılasız devam ettirmeyi tavsiye etmektedir.

Böyle yapmaz da dünyadan el etek çekip ölüme yaklaştığı zaman falana şu kadar filana bu kadar diye yapacağı tasaddukun fazla bir kıymeti yoktur. Artık yemek istese yiyemez, giymek istese giyemez, sağlığı da eskisi gibi yeterli değil, dünyadan zevk alamıyor, ahireti düşünmeye başlamış ve bu esnada sadaka da veriyor. *Resulullah* bu sadakanın fazla bir kıymet arzetmeyeceğini bildiriyor. Ölüm sath-ı mailinde, mal da artık başkasının olmuştur: Mirasçılar. Öyleyse, bu maldan Allah rızası için yaşlılıktan önce, bir hayat boyu aralıksız harcanmalıdır. Esasen, hiç kimse, ani bir ölümle karşılaşmayıp yukarıda tasvir edilen fırsatı da elde edeceği hususunda garanti veremez. Her hal u kârda hayata bağlılık şartlarında sadaka vermek daha makbul, daha sevaplıdır.

❑ SADAKANIN MİKTARI

5797 ١ – عن سعد بن أبي وقاص رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [جَاءَنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ يَعُودُنِي عَامَ حَجَّةِ الْوَدَاعِ مِنْ وَجَعٍ اشْتَدَّ بِي: فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ: بَلَغَ بِي مِنَ الْوَجَعِ مَا تَرَى، وَأَنَا ذُو مَالٍ، وَلاَ يَرِثُنِي إلاَّ ابْنَةٌ لِي، أَفَأَتَصَدَّقُ بِثُلُثَيْ مَالِي. قَالَ: لاَ. قُلْتُ: فَالشَّطْرُ؟ قَالَ: لاَ. قُلْتُ: فَالثُّلُثُ؟ قَالَ: الثُّلُثُ، وَالثُّلُثُ كَثِيرٌ، إنَّكَ إنْ تَذَرْ وَرَثَتَكَ أَغْنِيَاءَ خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَذَرَهُمْ عَالَةً يَتَكَفَّفُونَ النَّاسَ، وَإنَّكَ لَنْ تُنْفِقَ نَفَقَةً تَبْتَغِي بِهَا وَجْهَ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ إلاَّ أُجِرْتَ بِهَا حَتَّى مَا تَجْعَلُ فِي امْرَأَتِكَ، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! أُخَلَّفُ بَعْدَ أَصْحَابِي؟ قَالَ: إنَّكَ لَنْ تُخَلَّفَ فَتَعْمَلَ عَمَلاً تَبْتَغِي بِهِ وَجْهَ اللهِ إلاَّ ازْدَدْتَ بِهِ دَرَجَةً وَرِفْعَةً، وَلَعَلَّكَ أَنْ تُخَلَّفَ حَتَّى يَنْتَفِعَ اللهُ بِكَ أَقْوَاماً وَيُضَرَّ بِكَ آخَرِينَ. اللَّهُمَّ امْضِ لأَصْحَابِي هِجْرَتَهُمْ وَلاَ تَرُدَّهُمْ عَلَى أَعْقَابِهِمْ، لَكِنِ الْبَائِسُ سَعْدُ بْنُ خَوْلَةَ يَرْثِي لَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ مَاتَ بِمَكَّةَ]. أخرجه الستة.

قوله: «يرثى لَهُ الى آخره» مدرج في الحديث.

1. (5797)- *Sa'd İbnu Ebi Vakkas* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Veda Haccı senesinde, bende şiddet peyda eden bir ağrı sebebiyle yatmakta olduğum hastalığım için bana geçmiş olsun ziyaretine geldi.

"Ey Allah'ın Resulü dedim. Gördüğünüz gibi ağrım çok şiddetlendi.

Ben mal mülk sahibi bir kimseyim. Bana varis olacak tek kızımdan başka kimsem yok. Malımın üçte ikisini tasadduk etmek istiyorum!" dedi. Hemen *"Hayır, olmaz!"* buyurdular.

"Yarısı?" dedim. Yine *"olmaz!"* buyurdular.

"Üçte biri?" dedim.

"Üçte birini mi? Üçte bir de çok. Senin varislerini zenginler olarak bırakman, halka ihtiyaçlarını açan fakirler olarak bırakmandan daha hayırlıdır. Sen aziz ve celil olan Allah'ın rızasını arayarak her ne harcarsan -hatta bu, hanımının ağzına koyduğun bir lokma bile olsa- mutlaka onun sebebiyle mükâfaatlanacaksın" buyurdular. Ben:

"Ey Allah'ın Resulü dedim. Ben arkadaşlarımdan sonra burada kalacak mıyım?" dedim.

"Eğer geri kalır, kendisiyle Allah'ın rızasını düşündüğün bir amel yapacak olursan bu ameller sebebiyle mutlaka derecen artacak, merteben yükselecektir. Şunu da söyleyeyim. Sen daha yaşayacaksın. Öyle ki Allah seninle bir kısım kavimlere hayır ulaştıracak, diğer bir kısımlarına da şer" buyurdular. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sonra şöyle dua ettiler:

"Allahım! Ashabımın hicretini tamama erdir. Onları gerisin geri (başarısızlıkla) çevirme!" Ve sözlerini [Hicret evi olan] Mekke'de ölmüş olan Sa'd İbnu Havle hakkında sarfettikleri "Lakin zavallı, Sa'd İbnu Havle'dir!" mersiyesiyle tamamladılar." [Buharî Cenaiz 37, Vasaya 2, 3, Fezailu'l-Ashab 49, Megazi 77, Nafakat 1, Marza 13, 16, 43, Feraiz 6; Müslim, Vesaya 5, (1628); Muvatta 4, (2, 763); Tirmizî 6, (975); Ebu Davud, Vesaya 2, (2864); Nesâî, Vesaya 3, (6, 241, 243).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıdaki hadisin metninden de anlaşılacağı üzere, Veda Haccı senesinde, *Sa'd İbnu Ebi Vakkas* hastalanmış, hastalığı şiddet kesbedince *Aleyhissalâtu vesselâm* geçmiş olsun ziyaretine uğramış, ancak bu ziyaret sırasında geçen konuşmalar, mühim teşriata vesile olmuştur.

★ Bir kimse malının üçte birinden fazlasını vasiyet edemez. Kişinin malında vasiyet ederek varisler dışında tasarruf edilmesini sağlayacağı miktar üçte birdir. Bu hususta fukaha ittifak eder. *Hanefîler, Malikîler, Şafiîler, Evzaî, Sevrî, Leys, Ahmed, İshak* ve bütün muhaddisler böyle hükmetmiştir.

★ Önceki hadiste varislerden herhangi biri lehine maddî vasiyet

yapılamayacağı belirtilmişti. Çünkü varislerden herbiri belli, muayyen bir hakka sahiptir, bundan fazlasının verilmesi helal olmaz.

2- Hadisin sonunda, *Sa'd İbnu Havle*'nin zavallı olduğu ifade edilmiştir. Onun niçin zavallı addedildiğini araştıran şarihlerimiz, onun Mekke'de ölümüyle izah ederler. Çünkü hicretle ilgili bahiste de gördüğümüz üzere, hicret faziletli bir ameldir. Hicret eden bir kimse, terkettiği eski diyarına artık dönmemeli, dönse de az kalıp, hemen hicret ettiği yere gitmelidir. Mezkur Sa'd, Mekke'de vefat etmekle pek çok manevî kayıplara uğramış, zavallı denmeye müstehak olmuştur. Bazı hadislerde, kişinin hicretle terkettiği eski yere geri gelmesi şiddet ifade eden tabirlerle yasaklanır ve bunun, bir nevi irtidad olduğu belirtilir. Bazı rivayetler, Habeşistan muhacirleri arasında da yer alıp, Bedir Savaşı'na da katılan Sa'd'ın, Hudeybiye Anlaşması sırasında Medine'yi terkederek Mekke'ye geldiğini ve Mekke'de öldüğünü belirtir. Resulullah'ın onu, bu hali sebebiyle zavallı addettiğinde ihtilaf edilmez.

3- Hadis, aile efradının her çeşit nafakası için harcanan şeylerin, niyet-i halise şartıyla sadaka sayılacağını ifade ediyor ki, mü'minlere bu büyük bir müjdedir. Böylece aile reisleri, ailenin fertleri için daha şevkli harcar, daha çok kazanma gayretine girer.

4- *Ebu Zerr* (radıyallahu anh) gibi bir kısım sûfimeşreb büyüklerimiz mal biriktirmeyi mekruh addetseler de, mal biriktirip zengin olmak caizdir. Zira Sa'd zü'l-mal (mal sahibi) olarak tavsif edilmiştir. *Aleyhissalâtu vesselâm* bunu yasaklamış olsaydı *Sa'd İbnu Ebi Vakkas zü'l-mal* olmazdı. *Hz. Osman, Abdurrahman İbnu Avf* gibi başka örnekler de mevcut.

5- Mirasçıyı zengin etmeye çalışmak efdaldir. Bu hadis, zenginlik mi fakirlik mi efdaldir münakaşasında, zenginliğin efdaliyetine de bir delil olmaktadır.

6- Hayırlı ameller ve ibadetler yapmak için uzun ömür dilemek müstehabtır.

7- Bu hadis *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın ihbar-ı gayb nevinden bir mucizesidir. Çünkü aynen buyurduğu gibi, Allah, *Sa'd İbnu Ebi Vakkas* (radıyallahu anh)'a hem o hastalığından afiyet, hem de uzun ömür lutfetmiş, Sa'd da Irak valisi olmuş, birkısım savaşlara katılmış, kiminin hidayetine, kiminin öldürülmesine, kiminin de esir alınmasına vesile olmuştur.

❑ VARİSE VASİYET

5798 ١ــ عن عمرو بن خارجة رَضِيَ اللّهُ عَنه قال: [خَطَبَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَلى نَاقَتِهِ، وَأَنَا

تَحْتَ جِرَانِهَا وَهِيَ تَقْصَعُ بِجِرَّتِهَا، وَإِنَّ لُعَابَهَا لَيَسِيلُ بَيْنَ كَتِفَيَّ فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: إِنَّ اللّٰهَ تَعَالىٰ أَعْطَى كُلَّ ذِى حَقٍّ حَقَّهُ، فَلاَ وَصِيَّةَ لِوَارِثٍ]. أخرجه أصحاب السنن، لكن رواية أبي داود عن أبي أمامة.

«الجرانُ» باطن العنق مما يلي الأرض.

و«القَصعُ» شدة المضغ.

و«الجِرَّةُ» ما يخرجه البعير من بطنه ليجترَّهُ، وإنما يفعل ذلك البعير إذا كان مطمئناً. فإذا خاف شيئاً قطع الجرة.

1. (5798)- *Amr İbnu Hatice* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devesinin üzerinde hitabede bulundu. Ben devenin boynunun altında idim. Deve durmadan geviş getiriyor, hayvanın salyası omuzlarımın arasında akıyordu. İşte bu esnada Aleyhissalâtu vesselâm'ın şu sözünü işittim:

"Allah Teala hazretleri her hak sahibine hakkını verdi. Bu sebeple varislerden biri lehine vasiyet yoktur." [Tirmizî, Vesaya 5, (2122), Nesai, Vesaya 5, (6, 247).]

5799 ٢ – وعن طلحة بن مصرف قال: [سَأَلْتُ ابنَ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللّٰهُ عَنهُ. هَلْ أَوْصَى النَّبِيُّ ﷺ؟ قَالَ: لاَ. قُلْتُ: فَكَيْفَ كَتَبَ عَلَى النَّاسِ الْوَصِيَّةَ، أَوْ أَمَرَ بِهَا وَلَمْ يُوصِ؟ قَالَ: أَوْصَى بِكِتَابِ اللّٰهِ تَعالى]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

2. (5799)- *Talha İbnu Musarrıf* anlatıyor: "İbnu Ebi Evfa (radıyallahu anh)'ya: "Resulullah vasiyette bulundu mu?" diye sordum.

"Hayır" dedi. Ben tekrar:

"Öyleyse, kendi vasiyette bulunmaksızın halka nasıl vasiyeti farz kılar veya emreder?" dedim.

"Kitabullah'ı vasiyet etti!" diye cevap verdi."[Buharî, Vesaya 1, Megazî 83, Fezailu'l-Kur'an 18; Müslim, Vasiyet 16, (1634); Tirmizî, Vesaya 4, (2120); Nesâî, 2 (6, 240).]

AÇIKLAMA:

İbnu Ebi Evfa vasiyetin mutlak manada nefyini kastedmiyor. Çünkü, zaten vasiyet Kur'an'la sabit bir müessese. Nitekim *İbnu Ebi Evfa* bu

maksadını ortaya koymak, Resulullah'ın da vasiyete yer verdiğini göstermek için, sözünü: "Aleyhissalâtu vesselâm Kur'an-ı Kerim'i vasiyet etmiştir" cümlesiyle tamamlıyor. *İbnu Ebi Evfa* bu sözüyle Aleyhissalâtu vesselâm'ın تَرَكْتُ فِيكُمْ مَا اِنْ تَمَسَّكْتُمْ بِهِ لَمْ تَضِلُّوا كِتَابَ اللّٰهِ *"Size, uyduğunuz takdirde sapıklığa düşmeyeceğiniz bir şey bırakıyorum: Kitabullah"* hadisini kasdetmiş olabilir. Öyle ise sadedinde olduğumuz hadis, Resulullah'ın para, mal, köle nevinden şahsî bir varlık üzerinde vasiyet bırakmadığını kasdetmiştir.

Bu ifadede mübalağa var mı sorusuna gelince, *"yok!"* demek gerekir. Çünkü Buhârî'de de kaydedilen bir rivayette: مَا تَرَكَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ عِنْدَ مَوْتِهِ دِرْهَمًا وَلاَ دِينَارًا وَلاَ عَبْدًا وَلاَ اَمَةً وَلاَ شَيْئًا اِلاَّ بَغْلَتَهُ الْبَيْضَاءَ وَسِلاَحَهُ وَاَرْضًا جَعَلَهَا صَدَقَةً. "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öldüğü zaman dirhem, dinar, köle veya herhangi başka bir şey bırakmamıştı. Bıraktığı şeyler beyaz katırı ile silahı ve (yolculara) bağışladığı bir arazi idi" denmektedir. *Hz. Aişe* de *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın "dirhem, dinar, koyun, deve hiçbir şey bırakmadığını, vasiyette bulunmadığını" belirtmiştir.

Öyleyse, geride servet olabilecek herhangi bir mal bırakmayınca, bittabi olmayan mal üzerinde vasiyet de olmayacaktır. Nevevî, burda zikri geçen araziyi Resulullah'ın sağlığında bağışladığını, katır, silah ve benzeri şeylerin de miras malı kılınmadığını, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın geride bıraktığı her şeyin sadaka yapıldığını, bu sebeple bunlardan sonra vasiyet edebilecek malî değeri olan bir şey bırakmadığını belirtir.

Son olarak bir husus daha belirtelim: Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, vefat sırasında ifade ettiği birkaç vasiyeti mevcuttur. Rivayetlerde bu bize intikal etmiştir. Müslim ve Nesai'de gelen bazı rivayetlere göre üç vasiyet-i Nebevi mevzubahistir:

1) Arap Yarımadası'nda iki din olmamalıdır: لاَ يَبْقَيَنَّ بِجَزِيرَةِ الْعَرَبِ دِينَانِ *"Arap Yarımadası'nda iki din baki kalmamalıdır."* Bazı rivayetlerde bu şart, Yahudilerin Arap Yarımadası'ndan çıkarılması şeklinde ifade edilmiştir: اَخْرِجُوا الْيَهُودَ مِنْ جَزِيرَةِ الْعَرَبِ "Yahudileri Arap Yarımadası'ndan çıkarın."

2) Heyetlere hediye verilmesi: اَجِيزُوا الْوَفْدَ بِنَحْوِ مَا كُنْتُ اُجِيزُهُمْ بِهِ *"(Size taşradan gelecek heyetlere (hiçbir ferdini unutmaksızın) benim verdiğim gibi siz de hediye verin."*

3)Namaz ve köleler: كَانَ آخِرُ مَا تَكَلَّمَ بِهِ الصَّلاَةَ وَمَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ "Resulul-

lah'ın en son medar-ı bahs edip tavsiye ettiği husus "Namaz ve sağ ellerinizin malik olduğu köleler ve cariyeler idi."

Esasen *İbnu Ebi Evfa*'nın "Kitabullah'ı vasiyet etti" ifadesinin içinde pek çok şey vardır. Çünkü dinin temel kaynağı odur, dinde olupda Kur' an'da olmayan ciddi bir mesele yoktur. Hatta Aleyhissalâtu vesselâm tarafından teşrî edilmiş bulunan her şey Kur'an'da mevcuttur denebilir. Çünkü Kur'an'da: ﴿وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ﴾ **"Resulumüz size her ne getirmişse onu alın, her ne yasaklamışsa ondan kaçının, terkedin"** (Haşir 7) emredilmiştir.

5800 ٣- وعن الأسود بن يزيد قال: [ذَكَرُوا عِنْدَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنهـا أَنَّ عَلِيّاً رَضِيَ اللهُ عَنهُ كَانَ وَصِيّاً لِرَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَتْ: مَتَى أَوْصَى إِلَيْهِ، وَقَدْ كُنْتُ مُسْنِدَتَهُ إِلـى صَدْرِي، فَدَعَا بِالطَّسْتِ، فَلَقَدِ انْخَنَثَ فِـي حِجْرِي، وَمَا شَعَرْتُ أَنَّهُ مَاتَ، فَمَتَى أَوْصَى إِلَيْهِ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

«الانْخِنَاثُ» الانثناء والانكسار، أرادت أنه استرخى فانثنت أعضاؤه.

3. (5800)- *Esved İbnu Yezid* anlatıyor: "Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin yanında, *Hz. Ali*'nin Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vasisi olduğunu söylemişlerdi:

"Resulullah ona ne zaman vasiyette bulundu? Öleceği sırada o benim göğsüme yaslanmış vaziyette idi, bir leğen getirtti. Kucağımda bükülmüştü, öldüğünü bile hissetmedim. Öyleyse ona ne zaman vasiyet etti" diye itiraz etti." [Buharî, Vesaya 1, Megazî 83; Müslim, Vasiyyet 19, (1636); Nesâî, Vesaya 2, (6, 240).]

5801 ٤- وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده: [أَنَّ الْعَاصَ بْنَ وَائِلٍ السَّهْمِي أَوْصَى أَنْ يُعْتَقَ مِائَةُ رَقَبَةٍ. فَأَعْتَقَ عَنْهُ ابْنُهُ هِشَامٌ خَمْسِينَ، وَأَرَادَ ابْنُهُ عَمْرٌو أَنْ يُعْتِقَ عَنْهُ الْخَمْسِينَ الْبَاقِيَةَ. فَقَالَ: حَتَّى أَسْأَلَ رَسُولَ اللهِ، فَأَتَاهُ فَسَأَلَهُ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! إِنَّ أَبِي أَوْصَى أَنْ يُعْتَقَ عَنْهُ مِائَةُ رَقَبَةٍ، وَإِنَّ هِشَامـاً أَعْتَقَ عَنْهُ خَمْسِينَ وَبَقِيَتْ عَلَيَّ خَمْسُونَ، أَفَأُعْتِقُ عَنْهُ؟ فَقَالَ ﷺ: إِنَّهُ لَوْ كَانَ مُسْلِمـاً فَأَعْتَقْتُمْ عَنْهُ، أَوْ تَصَدَّقْتُمْ عَنْهُ، أَوْ حَجَجْتُمْ عَنْهُ بَلَغَهُ ذٰلِكَ]. أخرجه أبو داود.

4. (5801)- *Amr İbnu Şuayb an ebîhi an ceddihi* anlatıyor: "As İbnu Vail es Sehmî [kendi adına] yüz kölenin azad edilmesini vasiyet etti. Oğlu Hişam, ona bedel, elli tanesini azad etti. Oğlu Amr da ona bedel geri kalan elliyi azad etmek istedi ve:

"Hele Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir sorayım!" dedi, ona gelip:

"Ey Allah'ın Resulü! Babam, kendi adına, yüz köle azad edilmesini vasiyet etmişti. Hişam onun adına elli köle azat etti! Benim üzerime de elli tanesi kaldı. Onun adına ben azad edebilir miyim?" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm, bana:

"Eğer o Müslüman idiyse, ona bedel azad etseniz veya ona bedel sadaka verseniz veya ona bedel hacc yapıverseniz bu ona ulaşırdı" buyurdular." [Ebu Davud, Vesaya 16, (2883).]

AÇIKLAMA:

Son rivayet, gayr-i müslim bir kimsenin vasiyetine uyulup uyulmayacağı meselesiyle ilgilidir. Çünkü As İbnu Vail, her ne kadar İslam devrini idrak etmiş ise de, Müslüman olmadan ölmüştür. Bu sebeple olacak ki, oğlu Amr, Müslüman olmadan ölmüş bulunan babasının vasiyetine uyarak köle azad etmesi caiz mi, değil mi diye tereddüt geçirerek *Aleyhissalâtu vesselâm*'a gidip sorar. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın cevabını değerlendiren alimler, sadakanın kâfire faydası olmayacağına hükmederler. Hadisten çıkan diğer hüküm de şudur: Müslümana malî ve bedenî ibadetler fayda sağlamaktadır.

Hülasa hadis, kâfirin Müslüman olan varislerine, kâfirin yaptığı, kurbiyete matuf vasiyetlerini infazın vecibe olmadığına delil kılınmıştır.

❑ YETİMİN VASİSİ

5802 ١ـ عن أبي ذر رَضِيَ اللهُ عنه قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَا أَبَا ذَرٍّ إِنِّي أَرَاكَ ضَعِيفاً، وَإِنِّي أُحِبُّ لَكَ مَا أُحِبُّ لِنَفْسِي، لاَ تَأَمَّرَنَّ عَلى اثْنَيْنِ وَلاَ تَوَلَّيَنَّ مَالَ يَتِيمٍ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

1. (5802)- *Ebu Zerr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ey Ebu Zerr! Ben seni zayıf bir kimse görüyorum. Ben kendim için sevdiğimi senin için de aynen severim. Öyleyse iki kişi üzerine emîr olma-

yasın, yetim malına da velilik yapmayasın." [Ebu Davud, Vesaya 4, (2868); Nesâî, Vesaya 10, (6, 255).]

AÇIKLAMA:

1- *Vasi,* bir kimsenin ölümünden sonra, onun malları ve çocukları hakkında muhafaza ve tasarruf yetkisi olan kimsedir. Kayyim ile vasi arasında şöyle bir fark vardır: Vasi hem muhafaza ve hem de tasarrufla yetkili olduğu halde, kayyim, sadece muhafaza ile yetkilidir, tasarruf yetkisi yoktur.

2- Sadedinde olduğumuz hadis, herkesin vasilik yapamayacağını, onun için bazı vasıfların bulunması gerektiğini ifade etmektedir. *Ebu Zerr* (radıyallahu anh)'e nisbet edilen zayıflık, menfaaleri celb, mazarratı defle ilgili olmalıdır. Öyleyse vasi, yetimin menfaatini gözetebilecek dirayete sahip olmalıdır. Bu dirayetiyle lehine durumları tahkik edebilmeli, aleyhine durumlara karşı tedbirler düşünüp, icra edebilmelidir. *Hz. Yusuf*'un diliyle Cenab-ı Hakk veli olmanın iki mühim şartını belirtmiştir: إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ

a) *Hafîz* (koruyucu, muhafaza edici) olmak, yani maslahatları celb, mazarratları def edecek kudrette olmak.

b) *Alîm:* Veliliğin mahiyetini, sorumluluklarını bilmek. Meseleyi değerlendiren alimler bu iki şartı nefsinde taşımayan kimsenin vasi veya veli olmasının haram olduğunu söylemişlerdir. Taberanî'nin bir rivayetinde *Aleyhissalâtu vesselâm:* الإمَامُ الضَّعِيفُ مَلْعُونٌ *"Zayıf imam mel'undur"* buyurmuştur.

5803 ٢ – وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده قال: [أَتَى رَجُلٌ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَقَالَ: إِنِّي فَقِيرٌ وَلَيْسَ لِي شَيْءٌ وَلِي يَتِيمٌ. فَقَالَ: كُلْ مِنْ مَالِ يَتِيمِكَ غَيْرَ مُسْرِفٍ، وَلاَ مُبَادِرٍ، وَلاَ مُتَأَثِّلٍ مَالاً]. أخرجه أبو داود والنسائي.

« المبادر » المسارع.

2. (5803)- *Amr İbn Şuayb an ebihi an ceddihi* anlatıyor: "Bir adam *Aleyhissalâtu vesselâm*'a gelerek: "Ben fakirim, hiçbir şeyim yok, üstelik bir de yetimim var!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Yetimin malından ye! Ancak bunu yaparken ne israfa kaç, ne aceleci ol, ne de kendine mal et" buyurdular." [Ebu Davud, Vesaya 8, (2872); Nesâî, Vesâya 11, (6, 256).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, *Aleyhissalâtu vesselâm*, yanında yetim barındıran kimsenin, yetimin malından yemesine bazı kayıtlarla müsaade ediyor: Adam fakir olacak, yetimin malını israfa kaçmayacak şekilde tasarruf edecek, kendine has bir sermaye yapmayacak.

Yetim malının vasiye mübah kılınışının sebebi şöyle açıklanmıştır: "Velinin malın korunmasında, nemalandırılmasında çalışmış olması ve çocuğun işlerinin ıslahı için gayret göstermiş bulunması gibi sebeplerle ameline mukabil bir istihkak kesbetme manası vardır, bu sebeple ona mübah kılınmıştır. Ancak, maruf üzere ve ameline mukabil olacak miktarda almalıdır."

Yetim malından yenilip yenilemeyeceği ihtilafında İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın "Vasi, bu maldan mal hususunda çalışması varsa yiyebilir" dediği rivayet edilmiştir. *Ahmed İbnu Hanbel* de bu görüştedir. Hasan Basrî ve İbrahim Nehai "yer, yediğini ödemez de"demişlerdir. *Evzaî, Said İbnu Cübeyr:* "Yer, fakat yediğini, yetim büyüyünce öder" demiştir.

5804 ٣– وعن علي رَضِيَ اللهُ عنه قال: [حَفِظْتُ مِنَ النَّبِيِّ ﷺ اثْنَتَيْنِ: لاَ يُتْمَ بعدَ احْتِلاَمٍ، وَلاَ صُمَاتَ يَوْمٍ الى اللَّيْلِ]. أخرجه أبو داود.

3. (5804)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan iki şey öğrendim: "İhtilamdan sonra yetimlik kalmaz, geceye kadar gün boyu sessiz durmak yoktur" [Ebu Davud, Vesaya 9, (2873).]

AÇIKLAMA:

Yetim, anne ve babadan birini veya her ikisini kaybeden kimsedir. Sözgelimi babasını kaybeden bir çocuk ne zamana kadar "yetim"dir sorusuna bu hadis cevap vermekte: "İhtilam olma yani büluğa erme halinde yetimlikten çıkacağını, artık o kimsenin yetim sayılmayacağını" belirtmektedir.

Hadisin devamı, bir cahiliye âdetini yasaklamaktadır: İster i'tikaf sırasında ister i'tikaf dışında gün boyu sükut etmek. İşte hadis bunu yasaklamaktadır. Böylesi manasız eziyetler ibadet değildir, bunlarda Allah'a yakınlık yoktur.

Şunu da kaydedelim ki, konuşmamak suretiyle oruç tutmak daha önceki şeriatlarda meşrudur. Hatta buna ayet-i kerimede bile işaret edil-

miştir: Hz. Yahya ile müjdelenen Zekeriya aleyhisselam buna bir alâmet istediği zaman Cenab-ı Hakk ﴿قَالَ آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمْزًا﴾ **"Alâmetin, üç gün işaretle anlaşma dışında insanlarla konuşmamandır; Rabbini çok an, akşam sabah hamd et"** dedi" (Al-i İmran·41). Münavi der ki: "(Konuşmamak suretiyle tutulan oruç) bizden önceki ümmetlerde meşru olduğu gibi, bizde meşru değildir. Bunda, Hıristiyanlığa benzeme bulunduğu için yasaklanmıştır."

VAAD BÖLÜMÜ

Vaad, dilimizde vaadetmek veya söz vermek diye ifade edilir. Dinimiz, mensuplarına vaadinde durmayı emreder. Kişinin İslamını tamamlayan hususlardan biri de budur. Kur'an-ı Kerim'de Hz. İsmail bu vasfıyla nazarlara arzedilir. **"Kitapta İsmail'i de an. Muhakkak ki o, vaadinde sadıktı ve Allah tarafından gönderilmiş bir peygamberdi"** (Meryem 54). Birkısım alimlerimiz, vaadini yerine getirmemeyi şu mealde ayette zikredilen duruma benzetmiştir: **"Yapamayacağınız şeyi söylemeniz Allah katında pek büyük bir gazab sebebidir"** (Saf 3). Kur'an'da ahidlerin yerine getirilmesiyle ilgili birçok ayet vardır. Bir tanesini mealen kaydediyoruz: **"Ahdi de yerine getirin. Muhakkak ki ahidden dolayı mesuliyet vardır"** (İsra 34). Hadiste de sözünü tutmamak, münafıklık alâmetlerinden bir olarak zikredilmiştir.

Bazı alimler, kişinin vaadini, kendisi üzerine bir şehadeti olarak değerlendirmiştir. Vaadin yerine getirilmesini bütün ulema dinî bir emir olarak değerlendirmiş, fakat farz olmadığını söylemiştir. Ancak, şunu da belirtelim ki, bazı alimlere göre, mevzu üzerine varid olan ayet ve hadislerin delaleti, onun vacib olmasınadır. Böylesi şiddetli vaidlerle vaade riayet emredilirken, vaade uymamanın kerahet-i tenzihiyeye hamli, bazılarınca çelişki olarak değerlendirilmiş: *"Hele bir bakılsın. Vaadden dönmeye haram derken vaade uymak vacib değildir denebilir mi, veya uyulması vacib olmayan bir vaadi tutmamakla günaha girilir denebilir mi?"* denmiştir.

Şu halde vaadi yerine getirmenin vacib olduğunu söyleyen de olmuştur. Bazı Malikî alimler: "Vaad bir sebebe bağlı ise, o vaade uymak vacibtir, değilse değildir" demiştir. Sözgelimi kim: "Benimle evlenirsen sana şunu alacağım" dese, o da kabul etse bu vaadin yerine getirilmesi vacibtir."

Hibe, kabzedildikten sonra mı daha önce mi kişinin mülküne girer, münakaşa edilmiştir.

Vaad ile ilgili bazı vecizeler:

VAAD

Bin kere va'dedeceğine bir kere va'dini yerine getir!

Verilen sözde durma, insan olmanın gereğidir.

Yüzüp-gezen zeminde birşey bitmez.

Va'dini yerine getirme hassasiyeti imandan, va'dinden dönme de nifaktan kaynaklanmaktadır.

İnsanların bir kısmı bütün bir hayat boyu vicdanlarında akdettikleri muâhedenin gereğini yerine getirmeye çalışır; bir kısmı da böyle bir muâhededen habersiz yaşar. İşte bu noktada mü'min, münafıktan ayrılır.[26]

5805 ١ – عن عبدالله بن أبي الحمساء رضي الله عنه قال: [بَايَعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ بِبَيْعٍ قَبْلَ أَنْ يُبْعَثَ، وَبَقِيَتْ لَهُ بَقِيَّةٌ، فَوَعَدْتُهُ أَنْ آتِيَهُ بِهَا فِي مَكَانِهِ، فَنَسِيتُ ثُمَّ ذَكَرْتُ بَعْدَ ثَلاَثٍ، فَجِئْتُ فَإِذَا هُوَ فِي مَكَانِهِ، فَقَالَ: يَا فَتَى لَقَدْ شَقَقْتَ عَلَيَّ أَنَا هَهُنَا مُنْذُ ثَلاَثٍ أَنْتَظِرُكَ]. أخرجه أبو داود.

1. (5805)- *Abdullah İbnu Ebi'l-Hamsa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a daha bi'set (peygamberlik) gelmezden önce bir şey satın almıştım. O alış-verişten ona hâlâ bir miktar (borç) bakiyesi kalmıştı. Ben o kalanı, kendisine yerinde vermeyi vaadettim. Ama bunu unuttum. Üç gün geçtikten sonra hatırladım, geldiğimde o hâlâ (sözleştiğimiz) yerindeydi.

"Ey genç bana meşakkat verdin, ben üç gündür burada seni bekliyorum!" buyurdular." [Ebu Davud, Edeb 90, (4996).]

AÇIKLAMA:

Hadis, sözünde durma meselesine fevkalâde çarpıcı bir örnek vermektedir: Buluşmak üzere anlaşılan yere zamanında gelip beklemek ve bu bekleyişi üç gün devam ettirmek. Şarihler bu uzun bekleyişi alacağını kurtarmak maksadıyla değil, vaadindeki sıdk sebebiyle yaptığını belirtirler. *Nevevî* der ki: "Ulema şu hususta icma etmiştir: "Bir kimse, bir başkasına dinen yasaklanmamış olan herhangi bir şey vaadetmişse, bu vaadini tutması gerekir. Bu, vacib midir, müstehab mıdır hususunda ihtilaf edilmiştir:

26) M. Fethullah Gülen, Ölçü 4/88.

★ İmam Şafii, Ebu Hanife hazretleri ve cumhur "Müstehabtır, terkeden faziletten mahrum kalır, şiddetli bir mekruh işlemiş olur. Hulfu'l-vaad yönüyle günah işlemez. Ancak, eza vermek kastıyla bunu yapmışsa o zaman günahkâr olur" demiştir.

★ Bir grup alim, bunun vacib olduğuna hükmetmiştir. Ömer İbnu Abdilaziz bunlardandır.

★ Bazı alimler: "Tafsil gerekir, şartlara göre yukarıda söylenen hükümlerden biri terettüp eder" demiştir.

Birinci veçhi te'yid eden bir rivayete göre Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* söz verince عسى "Umulur ki" derdi. İbnu Mes'ud'un bir rivayetine göre de inşaallah demedikçe vaadde bulunmazdı.

Buna rağmen muhatap, vaadden cezm (kesinlik) anlamış ise, bir zorluk yoksa yine de vaadi yerine getirmek gerekir. Vaadettiği sırada, içinden, yapmama hususunda kesin kararlı ise, bu münafıklıktır."

5806 ٢– وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَوْ قَدْ جَاءَ مَالُ الْبَحْرَيْنِ لَقَدْ أَعْطَيْتُكَ هٰكَذَا وَهٰكَذَا، ثَلاثاً. فَلَمْ يَقْدَمْ مَالُ الْبَحْرَيْنِ حَتَّى قُبِضَ رَسُولُ اللهِ ﷺ، فَلَمَّا قَدِمَ عَلَى أَبِي بَكْرٍ أَمَرَ مُنَادِياً فَنَادَى: مَنْ كَانَ لَهُ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ ﷺ عِدَةٌ أَوْ دَيْنٌ فَلْيَأْتِنِي. قَالَ جَابِرٌ: فَجِئْتُ أَبَا بَكْرٍ فَأَخْبَرْتُهُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: لَوْ قَدْ جَاءَ مَالُ الْبَحْرَيْنِ أَعْطَيْتُكَ هٰكَذَا وَهٰكَذَا ثَلاثاً قَالَ: فَأَعْطَانِي. قَالَ جَابِرٌ: فَلَقِيتُ أَبَا بَكْرٍ بَعْدَ ذٰلِكَ فَسَأَلْتُهُ فَلَمْ يُعْطِنِي. ثُمَّ أَتَيْتُهُ فَلَمْ يُعْطِنِي. ثُمَّ أَتَيْتُهُ الثَّالِثَةَ فَلَمْ يُعْطِنِي. فَقُلْتُ لَهُ: قَدْ أَتَيْتُكَ فَلَمْ تُعْطِنِي، ثُمَّ أَتَيْتُكَ فَلَمْ تُعْطِنِي، ثُمَّ أَتَيْتُكَ فَلَمْ تُعْطِنِي، فَإِمَّا أَنْ تُعْطِيَنِي وَإِمَّا أَنْ تَبْخَلَ عَنِّي. فَقَالَ: أَقُلْتَ تَبْخَلُ عَنِّي؟ وَأَيُّ دَاءٍ أَدْوَأُ مِنَ الْبُخْلِ؟ قَالَهَا ثَلاثاً؛ مَا مَنَعْتُكَ مِنْ مَرَّةٍ إِلاَّ وَأَنَا أُرِيدُ أَنْ أُعْطِيَكَ].

2. (5806)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bahreyn'in sadaka malı geldi mi sana şöyle şöyle (avuç avuç) vereceğim" dedi ve üç kere eliyle gösterdi. Bahreyn'in malı gelmezden önce *Aleyhissalâtu vesselâm* vefat etti. Mal *Hz. Ebu Bekr*'e gelince, bir münadi ile halka şöyle ilanda bulundu:

"Kime Resulullah'ın bir vaadi veya bir borcu var idiyse bana gelsin!"

Cabir der ki: "Ben hemen Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anhümâ)'e gittim ve Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Bahreyn'in sadaka malı geldi mi ben sana şöyle şöyle vereceğim"* deyip üç kere iki eliyle işaret yaptığını söyledim. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekr bana derhal verdi.

Cabir der ki: "Bundan sonra da Ebu Bekr'e rastladım ve yine istedim. Ama bu sefer vermedi. Sonra tekrar ona geldim, yine vermedi, sonra üçüncü sefer geldim yine vermedi. Ben de:

"Sana bir geldim vermedin, sonra bir daha geldim yine vermedin, bir kere daha geldim yine vermedin. Ya bana verirsin, ya da seni bana karşı cimri bileceğim"dedim. Bunun üzerine:

"Bana karşı cimri bileceğim mi dedin? Cimrilikten daha kötü hangi hastalık var?" dedi ve bunu üç kere tekrar etti ve devam etti:

"Ben seni reddettiğim her defasında (içimden) sana vermek istedim" dedi". [Bana bir avuç avuçlayıp verdi].

5807 ٣– وعن محمد بن علي قال: [سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِاللهِ يَقُولُ: جِئْتُهُ. فَقَالَ لِي أَبُو بَكْرٍ: عُدَّهَا فَعَدَدْتُهَا فَوَجَدْتُهَا خَمْسَمِائَةٍ. فَقَالَ: خُذْ مِثْلَهَا مَرَّتَيْنِ]. أخرجه الشيخان.

3. (5807)- *Muhammed İbnu Ali* anlatıyor: "Cabir İbnu Abdillah'ı dinledim. Diyordu ki:

"Hz. Ebu Bekr'e geldim. Ebu Bekr bana [birkaç avuç avuçlayıp verdikten sonra] "Şunları bir say!" dedi. Ben de saydım. Hepsi beş yüz taneydi. Hz. Ebu Bekr: "Bunun iki mislini al!" dedi." [Buhari, Hibe 18, Kefalet 3, Şehadat 28, Humus 17; Müslim, Fezail 60, (2314).]

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Ebu Bekr,* Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vaadini yerine getiriyor. Bunu yaparken Hz. Cabir'den herhangi bir delil istemiyor. Esasen, Hz. Cabir bunu, Resulullah'ın bir borcu değil, bir vaadi olarak istemiştir. Bu hâdise, İslam'da devlet reisinin hazineden tasarrufta geniş yetki sahibi olduğunu gösterir.

2- *Hz. Ebu Bekr,* ikinci sefer talebi karşısında *Cabir* (radıyallahu anhümâ)'e ihsan etme işini geciktirmiş, üç sefer istedikten ve hatta "cimrilik" ithamını işittikten sonra vermiştir. Bu geciktirmenin sebebini İbnu Hacer: "Ya bundan daha mühim bir iş sebebiyle yahut da hemen versey-

di, bu hal, Cabir'i tekrar isteme hırsına iter diye korkmuştur veya bu çeşit durumlarda isteyenler çok olmasın diye düşünmüştür, değilse mutlak şekilde vermemek düşüncesinden değildir. Nitekim Hz. Ebu Bekir de: "Ben seni reddettiğim her defasında (içimden) sana vermek istemiştim" dedi" diyerek açıklar.

3- *Hz. Ebu Bekr*'in verdiği avuç, tek elin avucu değildir. حثية iki elle yapılan ve koç avuç dediğimiz avuçtur.

VEKÂLET BÖLÜMÜ

5808 ١ – عن حكيم بن حـزام رَضِيَ اللهُ عَنه: [أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ بَعَثَ مَعَهُ بِدِينَارٍ يَشْتَرِي لَهُ بِهِ أُضْحِيَةً فَاشْتَرَى كَبْشاً بِدِينَارٍ وَبَاعَهُ بِدِينَارَيْنِ، فَرَجَعَ وَاشْتَرَى أُضْحِيَةً بِدِينَارٍ، فَجَاءَهُ بِالأُضْحِيَةِ وَالدِّينَارِ، فَتَصَدَّقَ ﷺ بِالدِّينَارِ، وَدَعَا لَهُ أَنْ يُبَارِكَ لَهُ فِي تِجَارَتِهِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

1. (5808)- *Hakim İbnu Hizam* (radıyallahu anh)'ın anlattığına göre, "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kendisine bir dinar vererek kurbanlık bir koç almaya gönderdi. Çarşıdan bir dinara bir kurbanlık satın aldı. Ancak onu (beriye gelince) iki dinara sattı. Geri dönüp bir dinara bir koç satın aldı. Böylece Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir dinar ve bir koçla geldi. Resulullah dinarı tasadduk etti. Hakim'e de bu ticaretinde mübarek kılması için Allah adua etti." [Ebu Dvud, Büyû 28, (3386); Tirmizî, Büyu 34, (1257).]

AÇIKLAMA:

1- Vekalet, şeriatte, kişinin bir başkasını kendinin yerine mutlak veya mukayyed olarak koyması, ikame etmesi demektir. Meşru amellerden biridir.

2- Sadedinde olduğumuz hadis, *Resulullah*'ın kendi adına bir kurbanlık almak üzere bir dinarlık para vererek gönderdiği Hakim'in macerasını aksettiriyor: O bir dinarı vererek satın aldığı koçu iki dinara satıyor, bir dinara tekrar bir koç alıyor. Resulullah'a hem bir koç hem de bir dinarla dönüyor, olanları anlatıyor. *Aleyhissalâtu vesselâm* bu tarzın meşruluğunu ifade zımnında, Hakim'e bereketle dua eder.

3- Hadis, vekilin "bir dinara bir koç al" diyerek göndermesi halinde bir dinara veya yarım dinara bir koç almasının cevazını gösterir. Zira böyle bir alışverişte mal sahibinin dediği olmuş, ayrıca parasında artış da husule gelmiştir. Bu hadisi esas alan bir kısım alimler bey'i'l-fuzûlinin cevazına hükmetmişlerdir. İmam Malik, iki görüşünün birinde, Ahmed kavl-i kadiminde, *Şafii, Hz. Ali, İbnu Abbas, İbnu Mes'ud, İbnu Ömer* hep bu görüştedirler.

İmam Şafii kavl-i cedidinde: "Bey-i mevkuf ve şira-ı mevkuf batıldırlar" demiştir.

Ebu Hanife: "Bey-i mevkuf sahihtir, şira-i mevkuf sahih değildir" demiştir. Ona göre, bir malı, malikinin mülkünden çıkarmak, idhalin hilafına, malikin iznine tabidir.

İmam Malik'ten Ebu Hanife'nin sözünün tam aksi rivayet edilmiştir.

VAKIF BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA:

Vakf, kelime olarak durdurmak manasına gelir. Istılah olarak, İmameyn'in tarifine göre, "Bir mülkün menfaatini halka tahsis edip aynını Allah Teala'nın mülkü hükmünde olarak temlik ve temellükten müebbeden menetmektir" diye tarif edilmiştir. Bu tarif İslam fukahasının vakıf anlayışını ifade eder. Ancak herkesin istifadesine sunulan müessese manasında vakıf, insanlık kadar eskidir. Tarihî vesikalar, vakfın önce dinî olarak başladığını, sonradan insanî, medenî, içtimâî sahalara yayıldığını gösterir. İlk vakıfları, herkesin müştereken ibadet yaptığı mabedlerin teşkil ettiği söylenmektedir.

Vakıf İslam'la birlikte ayrı bir gelişme göstermiştir. Hiçbir medeniyette vakıf müessesesi, İslam'da olduğu kadar gelişme ve cemiyete küllî hizmet kaydetmemiştir. Bu durumda, dinin vakfa verdiği önem rol oynamıştır. Dinimiz vakfa ayrı bir kudsiyet atfetmiş, imkan sahiplerini vakıf yapmaya fevkalâde teşvik etmiş, vakıf yapacakların koyacakları şartları *"şari'in hükmü"* gibi addederek, istediği şartlarla vakıf yapma selahiyeti tanımış ve bu şartın kıyamete kadar değiştirilemeyeceği garantisini vermiştir.

İslam'da ilk fiilî vakıf örneğini bizzat Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* vermiştir. Resulullah, önce Medine'de sahip olduğu yedi ayrı akarını, daha sonra da Fedek ve Hayber hurmalıklarından hissesine düşeni Allah yolunda vakıf buyurmuşlardır.

Peygamberlerinden gördükleri bu güzel sünnete imkanları ölçüsünde uymaya çalışan Ashap'tan pekçoğu, kıymetli akarlarını vakfetmişlerdir. Hz.Cabir (radıyallahu anh): "Muhacir ve ensardan imkan sahibi olup da vakıfta bulunmayan tek kişi bilmiyorum" der.

Bu meyanda, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in Hayber'de sahip olduğu "Kasm" adındaki pek kıymetli hurmalıkla ilgili vakfı bilhassa meşhur olmuştur. İslam'ın neşrine hizmet eden Doru'l-Erkam da bu vakıflar arasında yer alır.

İslam tarihinde vakıflar, çeşitli maksadlara hizmet eder. Fakirleri himaye etmek, yolcuların ihtiyaçlarını karşılamak, yetimleri büyütmek, talebelere burs, sükna vs. temin etmek, işsizlere iş bulmak, çırak yetiştirmek, müflis ve borçlulara yardımcı olmak, bekârları evlendirmek, hayvanları himaye etmek vs. Medrese, han, cami, çeşme, yol, köprü gibi ammenin menfaatine hizmet eden müesseseler kurmak, bunların ayakta kalmaları için gerekli masraflarını karşılamak gayesiyle de çok sayıda vakıflar kurulmuştur. Bu çeşit vakfın ilk örneğini hicrî 88 (miladî 706) yılında *Velid Bin Abdülmelik* vermiştir: Şam'da yaptırdığı meşhur *Ümeyye Camii*'nin masraflarını karşılamak üzere birkısım köy ve mezrayı vakfetmiştir.

İçtimâî müesseselerin ihtiyaçlarını karşılamaya matuf bu çeşit vakıfların İslam tarihinde îfa ettiği hizmetin büyüklüğüne ayrıca parmak basmak gerekir. Zira, devletlerin dış ve iç gaileler sebebiyle maddeten zayıf ve yorgun düştükleri, me'murlarının maaşlarını bile ödeyemeyecek hale geldikleri dönemlerde bile, bu müesseseler, vakıfları sayesinde sarsılmadan hizmetlerini yürütebilmişler, böylece ilmî hayat ve dinî hizmetler en kritik, en fena şartlarda bile aksamadan devam edebilmiştir.

Günümüzde bilhassa maarif hizmetlerinin yürütülmesinde, devletimizin halkın katkılarını ısrarla teşvik etmeye başlaması, devlet-halk işbirliği ile ortaya konmaya başlayan müesseselerin bir teşvik unsuru olarak bilhassa propaganda edilip tanıtılması, vakfın ehemmiyetinin tekrar anlaşılmasında oldukça manidar bir gelişmedir.

İSLAMÎ VAKFIN MÜHİM BİR HUSUSİYETİ: İslam'da vakfın gayesi Allah'ın rızasını kazanmaktır. Malını vakfeden Müslümanlar, bidayetten beri hep bu maksadı gütmüşler ve vakfiyelerinde bunu açık bir şekilde belirtmişlerdir. Halbuki, diğer dinlerde, yapılan hayrattan, her seferinde uhrevî mükâfaat düşünülmemiş, dünyevî maksad, re'fet (acıma) hissi, insaniyet fikri de ön plana alınmıştır. Müslümanlıkta ise "takarrüb ilallah" tabirinden vecizeleştirilen "Allah'a yaklaşmak, O'nun rızasını aramak" gayesi esas alınmış ve bu, İslamî manadaki vakfın sıhhat şartlarından biri addedilmiştir.

Bu hususu, vakıf kurmak veya kurulmuş vakıflara bağışlarıyla yardım etmek isteyen Müslümanların iyi bilmeleri gerekir.

İslam alimleri, ehemmiyetine binaen, vakfı tarif ederken bu manayı zihne getirecek tabire yer vermeye bilhassa itina göstermişlerdir: Zira el-

birlik kabul edilen tarife göre, "Vakıf: Menfaati ibadullaha ait olmak üzere bir aynı (malı) Cenab-ı Hakk'ın mülkü hükmünde olarak temlik ve temellükten ilelebet hapsetmektir." Tarifte görüldüğü üzere, Müslümanların yaptığı vakıf tarih boyunca hep MALI ALLAH'IN KILMA manasını taşımıştır.

Atalarımızın, mallarını vakfederken dünyevî başka maksadlar da güttüğü şeklinde ileri sürülen iddialar tamamen indîdir ve gerçeği aksettirmekten çok uzaktır.

"Sevdiklerinizden İnfak Etmedikçe Hayra, Sevaba Eremezsiniz" (ayet): Şunu hemen belirtelim ki, İslam dünyasında mevcut her hayırlı müessesenin esas kaynağını Kur'an ve sünnet teşkil eder. Vakıf müessesesinin kaynağı da böyledir. Resulullah devriyle ilgili çok sayıda rivayet gösteriyor ki: **"Sevdiklerinizden infak etmedikçe hayra, sevaba eremezsiniz"** ayeti indiği zaman, Ashab çoğunlukla *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'e müracaat ederek en çok sevdikleri şeyleri Allah rızası için bağışladıklarını bildirmişlerdir. Bu bağışların bir kısmı sadaka, bir kısmı köle azadı şeklinde yapılırken, bir kısmı da vakıf şeklinde gerçekleşmiştir. On dört asırdan beri Cenab-ı Hakk'ın: **"Sevdiklerinizden infak etmedikçe hayra, sevaba erişemezsiniz"** hitabı, mü'min vicdanları çınlatarak hayır keselerini açık tutmalarını sağlamış, kıyamete kadar da aynı inançlı gönüllerde makes bulmaya, çınlamaya devam edecektir: **Sevdiklerinizden infak etmedikçe hayra, sevaba ulaşamazsınız.**

SADAKA-İ CARİYE: Durmadan akan hayır çeşmesi: Bazı çeşmeler, pınarlar vardır, akar da akar; belki de dünyanın kurulduğu günde başlamıştır akmaya. O kadar bol, o kadar zengindir ki, kıyamete kadar serin suyu, tatlı şırıltısı, güzel manzarasıyla susamış ciğerlere hayat, kederli gönüllere haz ve ümit, aşık ruhlara ilham vereceğinden herkes emindir.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Allah yolunda yapılacak bir kısım hayırları bu çeşmeye benzetir. Ancak bu çeşme, başka çeşmedir; bu çeşme hayır çeşmesidir, bu çeşme sadece insanlara dünyevî hizmet vermez, kurucularına da ebedî nur ve gıda akıtır. Bu, kıyamete kadar akacak, aktıkça sahibinin amel defterini, hayır havuzunu da dolduracak, onu ebedî nura boğacak bir çeşmedir, bu çeşme, SADAKA-İ CARİYE'dir.

Nedir bu sadaka-i cariye? Bu Allah rızası için, insanlara hizmet veren bir eser bırakmaktır. Bu, ilimdir, ilmî müessesedir, yoldur, köprüdür, kütüphanedir, müessese kurarak, burs vererek yetiştirilmiş insandır, fedakârlıklara katlanarak hayırlı şekilde büyütülmüş evlattır. İşte Resulullah'ın müjdesi; kendi kelamlarıyla: "Kişi öldüğü vakit, üç sayfası hariç bütün amel defteri kapanır. Açık kalan amel sayfalarından biri sadaka-i

cariyedir, biri insanların faydalanacağı bir ilimdir, üçüncüsü de kendine dua eden hayırlı evlattır."

İslam alimleri çoklukla sadaka-i cariye ile vakfın kastedildiğini söylerler.

LAMBA KİMİN? Bir babanın emriyle, beş kardeşten biri lambanın şisesini, diğeri camını, üçüncüsü gazyağını, dördüncüsü fitilini alsa, beşincisi de kibrit getirip yaksa.

Bu lamba kimindir?

Lambadan istifade edenler, lambanın sahibine dua etseler, dua ve teşekküre hepsi de hak sahibi değil midir?

Evet Allah yolunda yapılan hayır işleri, vakıflar, müesseseler de böyledir. Biri düşünür, teşebbüsü başlatır. Diğer pekçokları yardımla müesseseyi kurarlar. Derken bir hizmet çarkı işlemeye başlar. Bir tuğla, bir civata ile de buna katkıda bulunan, niyetiyle o hayır fabrikasının manevî gelirine ortak olur. Hayır müesseselerine yardımın gerçek manası budur.

Cenab-ı Hak, hayır yolunda verilen bir tuğla veya cıvatanın bir bina veya fabrikaya dönüşebileceğini, atılan bir tohumun bir harman mahsül olabileceğini şu ayetle haber verir:

"Mallarını Allah yolunda harcayanların hali, yedi başak bitiren, her başakta yüz tane bulunan bir tek tohumun hali gibidir. Allah kime dilerse ona kat kat verir. Allah, ihsanı bol olan, hakkıyla bilendir."

Resulullah da başta vakıf olmak üzere, dine hizmet etmek, Allah rızasını aramak maksadıyla başlatılan teşebbüslerin desteklenmesini teşvik maksadıyla: مَنْ بَنَى لِلّٰهِ مَسْجِداً وَلَوْ كَمَفْحَصِ قَطَاةٍ لِبَيْضِهَا بَنَى اللّٰهُ لَهُ بَيْتاً فِي الْجَنَّةِ *"Kim Allah rızası için bir bağırtlak kuşunun yuvası kadar bir mescid inşa ederse, Allah onun için cennette bir köşk inşa eder"* buyurmuştur.

Tek başına fitil, lamba olmayacağı gibi, kuş yuvası kadar mekanda tek başına mescid olamaz. Ama Allah'ın rızası niyetiyle teşkil edilen, harmana atılan imkan daneleriyle her şey olur. Hayır vakıflarını desteklemenin manası budur.

5809 ١ ـ عن ابن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنهما قال: [أَصَابَ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَرْضاً بِخَيْبَرَ فَأَتَى النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ! إِنِّي أَصَبْتُ أَرْضاً بِخَيْبَرَ لَمْ أُصِبْ مَالاً قَطُّ هُوَ أَنْفَسُ عِنْدِي مِنْهُ فَمَا تَأْمُرُنِي بِهِ؟ قَالَ: إِنْ شِئْتَ حَبَسْتَ أَصْلَهَا وَتَصَدَّقْتَ بِهَا قَالَ:

فَتَصَدَّقَ بِهَا عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ لاَ يُبَاعُ أَصْلُهَا، وَلاَ تُبَاعُ، وَلاَ تُورَثُ وَلاَ تُوهَبُ. قَالَ: فَتَصَدَّقَ عُمَرُ فِي الْفُقَرَاءِ، وَفِي الْقُرْبَى، وَفِي الرِّقَابِ، وَفِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَابْنِ السَّبِيلِ. زَادَ فِي رِوَايَةٍ: وَالضَّيْفِ. لاَ جُنَاحَ عَلَى مَنْ وَلِيَهَا أَنْ يَأْكُلَ مِنْهَا بِالْمَعْرُوفِ أَوْ يُطْعِمَ صَدِيقاً غَيْرَ مُتَأَثِّلٍ مَالاً]. أخرجه الخمسة.

«الْمُتَأَثِّلُ» الذي يدّخر المال ويقتنيه.

1. (5809)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) Hayber'de (ganimetten) bir arazi sahibi oldu. (Bunu tasadduk etmesini emreden bir rüyayı üst üste üç gün görmesi üzerine) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek:

"Ey Allah'ın Resulü! Ben Hayber'de bir tarlaya sahip oldum. Şimdiye kadar yanımda böylesine değerli bir arazim hiç olmadı. Bu tarla için bana ne emir buyurursunuz?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Dilersen onun aslını (Allah için) hapset ve [gelirini] tasadduk et!" buyurdular. Bunu üzerine Hz. Ömer (radıyallahu anh) araziyi tasadduk etti ve aslının satılamayacağını ve satın alınamayacağını, varis olunamayacağını, hibe edilemeyeceğini söyledi.

Ravi der ki: "Ömer bu araziyi fakirlere, akrabalara, kölelere, Allah yolunda harcamalara ve yolculara bağışladı. -Bir rivayette misafirlere de denmiştir-. Onun işlerini üzerine alanın ondan maruf üzere yemesinde veya bir dostuna yedirmesinde bir beis yoktur, yeter ki, malı kendine sermaye yapmasın." [Buharî, Şurût 19, Vesaya 28, İman 33; Müslim, Vasiyyet 15, (1632); Ebu Davud, Vesaya13 (2878); Tirmizî, Ahkam 36, (1375); Nesâî, Ahbas 1, (6, 230); İbnu Mace, Sadakat 4, (2396).]

AÇIKLAMA:

Hz. Ömer'in vakfettiği bu nefis arazi ganimet yoluyla kendisine intikal etmiş, ancak o yeni iştiralarla normal hissesini genişletmiştir. Araziyi vakfedince *Hz. Ömer,* gelirinin, şartına uygun olarak tasarruf yetkisini kızı *Hz. Hafsa*'ya bırakır, ondan sonra da Hz. Ömer ailesinden büyüklere verilmesini belirtir. Bazı rivayetlere göre, bu vakfiyenin metni şöyledir: هذا ما كتب عبدالله عمر أمير المؤمنين في ثمغ انه الى حفصة ما عاشت تنفق ثمره حيث اراها الله فان توفيت فإلى ذوى الرأى من اهلها. "Emîru'l-mü'minîn, Allah'ın kölesi Ömer'in, Semğ adlı arazi hakkında yazdığı namedir. Bunun tedviri

yaşadığı müddetçe Hafsa'yadır. Hafsa onun gelirini Allah'ın gösterdiği yerlere infak edecektir. Hafsa vefat edince (arazinin tedviri) onun ehlinden re'y sahibi olan birine geçecektir."

Hz. Ömer, üst üste üç gün gördüğü rüya üzerine bu değerli arazisini vakfetmeye karar verir. Rivayetler, rüyada onun Semğ'i tasadduk etme emrini aldığını belirtir. Şunu da belirtelim ki, *Hz. Ömer'*in vakfı sadece Semğ değildir. Değerce ondan geri kalmayan *Sırma İbnu'l-Ekva* arazisini de vakfetmiştir. *Ahmed İbnu Hanbel'*in bir rivayetine göre أوّل صدقة اى موقوفة كانت في الإسلام صدقة عمر "İslam'da vakıf şeklinde yapılan ilk sadaka Hz. Ömer'in sadakasıdır."

İbnu Hacer, "Cahiliye devrinde vakıf var mı, bilmiyoruz" der. İmam Şafii, vakfın Müslümanlara ait bir hususiyet olduğunu söylemiştir.

5810 ٢ – وعن يحيىٰ بن سعيد قال: [نَسخَ لِي عبدُ الحميدِ بنُ عبدِ اللهِ (ابنُ عبدِ الله) ابنِ عمرَ بنِ الخطّابِ رضيَ اللهُ عنهم صدقةَ عمرَ رضيَ اللهُ عنه: بسمِ اللهِ الرحمٰنِ الرحيمِ: هذا ما كتبَ عبدُاللهِ عمرُ في ثمغٍ فقصَّ من خبرِهِ نحوَ حديثِ نافعٍ عنِ ابنِ عمرَ وقالَ: غيرَ متأثِّلٍ مالاً، وفيها فما عفا عنه من ثمرةٍ فهوَ للسائلِ والمحرومِ، قالَ: وساقَ القصةَ، قالَ: وإنْ شاءَ وليُّ ثمغٍ اشترى من ثمرِهِ رقيقاً لعملِهِ، وكتبَ معيقيبٌ، وشهدَ عبدُاللهِ بنُ الأرقمِ بسمِ اللهِ الرحمٰنِ الرحيمِ، هذا ما وصّى بهِ عبدُاللهِ عمرُ أميرُ المؤمنينَ إنْ حدثَ بهِ حدثٌ أنَّ ثمغاً وصرمةَ ابنِ الأكوعِ والعبدَ الّذي فيهِ، والمائةَ السهمَ الّذي بخيبرَ ورقيقَهُ الّذي فيهِ، والمائةَ الّتي أطعمَهُ محمدٌ ﷺ بالوادي، تليهِ حفصةُ ما عاشتْ. ثمَّ يليهِ ذُو الرأيِ من أهلِها، أنْ لاَ يُباعَ ولاَ يُشترى، ينفقُهُ حيثُ رأى منَ السائلِ والمحرومِ وذي القربى، ولاَ حرجَ على منْ وليَهُ إنْ أكلَ أوْ آكلَ أوِ اشترى رقيقاً منهُ]. أخرجه أبو داود.

«عفا» أى زاد وفضل. و«المَحرومُ»: الممنوع الذي صرف عنه الرزق.

و«ثمغ وصِرمةُ ابنُ الأكوعِ» مالان بالمدينة معروفان كانا لعمر رضيَ اللهُ عنه فوقفهما.

2. (5810)- *Yahya İbnu Said* anlatıyor: "Abdulhamid İbnu Abdillah (İbni Abdillah) İbni Ömer İbni'l-Hattab (radıyallahu anhümâ), Hz.

Ömer'in sadaka (kıldığı arazinin vakfiyesini) bana istinsah ediverdi. Şöyle yazılıydı: "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bu, Allah'ın kulu Ömer'in Semğ (nam arazi) hakkında yazdığı (vakfiyename)dir." Burada (Ravi Yahya İbnu Said) Hz. Ömer'le ilgili haberinde Nafi'in İbnu Ömer' den naklettiğinin benzerini anlattı ve: "Bir malı kendinin kılmaksızın" dedi. Yine o vakfiyenamede şu da vardı: "(Mütevellinin ihtiyacından sonra) onun mahsulünden her ne artarsa, bu, (sayılan diğer ödeme mahallerinden başka) dilenciler ve yoksullar içindir."

Devamla der ki: "Kıssayı aynen nakletti ve dedi ki: "Semğ'in velisi dilerse, oranın mahsulünden ödeyerek köle satın alıp, arazinin işlenmesinde kullanır. Bunu Muaykib yazdı, Abdullah İbnu'l-Erkam şahid oldu."

Bismillahirrahmanirrahim: Bu, Allah'ın kulu mü'minlerin emîri Ömer'in vasiyetidir. Eğer ona (Ömer'e) bir şey olursa (yani Ömer ölürse), *Semğ, Sırma İbnu'l-Ekva* ve orada(ki işleri yürütmek üzere) bulunan köle, Hayber'de bulunan yüz hisse ve orada bulunan köle, Vadi(l-Kura) da Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bana taam olarak verdiği yüz (vask)ın idaresi, yaşadığı müddetçe Hafsa'ya aittir. (Hafsa'dan) sonra onun idaresi Hafsa'nın ailesinden re'y sahibi birine aittir, o şartla ki bu emval satılmaz, satın alınmaz. (Mütevelli, ihtiyaçtan artan mahsül) dilenci, muhtaç ve akrabalardan münasib gördüklerine infak eder. (Bu vakfın idaresini üzerine alan mütevellinin) bundan yemesinde, yedirmesinde veya o paradan köle satın almasında bir mahzur yoktur." [Ebu Davud, Vesaya 13, (2879).]

AÇIKLAMA:

1- *Ebu Davud* merhum, burada Hz. Ömer'in vakfiyesi ile ilgili iki ayrı rivayet metnini birleştirerek kaydetmiş durumda. Birinci metin "Rahman, Rahim olan Allah'ın adıyla..." diyerek tercümesini verdiğimiz birinci besmele ile başlayıp "Abdullah İbnu'l-Erkam şahid oldu" ibaresine kadar devam eden kısımdır.

İkinci metin ise "Bismillahirrahmanirrahim" diye başlayıp "...O paradan köle satın almasında bir mahzur yoktur" ibaresine kadar olan kısımdır.

Görüldüğü üzere ikinci vesikada, birincide olmayan bazı ziyadeler var. Meseleye temas eden eski ve yeni kaynaklar, umumiyetle her iki rivayete de yer vermektedirler. Rivayetin bidayetinde görüldüğü üzere *Abdulhamid İbnu Abdullah*, her iki vasikayı da *Yahya İbnu Said* için istinsah etmiştir.

2- Vakfiyede biri Semğ semtinde, diğeri de *Sırma İbnu'l-Ekva* semtinde olmak üzere başlıca iki arazinin ismi geçmektedir. Hz. Ömer her i-

kisini de vakfetmiş olmaktadır. Bazı rivayetler Semğ arazisinin hurmalık olduğunu tasrih eder.

3- İslam'da ilk vakfiye mahiyetini taşıyan bu kıymetli vesikada, sonradan fevkalâde gelişecek olan vakfiyenamelerin hususiyetlerini rüşeym halinde bulmak mümkündür:

★ Mütevelli belirleniyor: *Hz. Hafsa*'dır. Demek ki bir vakfın birinci derecede sorumlusu (mütevelli, müdür, kayyim...) bir kadın olabiliyor.

★ Mütevelli, vakıftan şahsî ihtiyaçlarını görecektir, bunda bir mahzur yoktur.

★ *Masraf* yani harcama yerleri belirleniyor. Bu, vakfa meşru olan, dilediği harcama yerlerini göstermede, vakfa gaye tayininde hürriyet tanıyor. Hz. Ömer'in vakfiyesinde, sadaka (devlet gelirleri)nin harcama yerlerini (masraflarını) gösteren ayete atıf yapılmaktadır (Tevbe 60). Nitekim vakfiyenin daha baş kısmında "dilenciler ve yoksullar" tabiri yine Kur'an'dan alınmış olmakla birlikte Tevbe suresi altmışıncı ayette sayılanlara bir ilave olmaktadır.

★ Vakfedilen malın temellük edilemeyeceği, satılamayacağı, satın alınamayacağı da ayrıca belirtilen hususlar arasında yer almaktadır.

★ Vakfın işletilmesi, geliştirilmesi için gerekli istihdamlar yapılacak, bunun masrafı vakıftan karşılanabilecektir.

★ Vakıf belli bir müddet için değil, ebediyyen vakfedilmiştir.

★ Vakıf, hukuki bir akiddir, şahidlerin huzurunda yazılan bir vesika ile tescil edilmiştir.

Ancak burada şu hususu açıklamamız gerekmektedir. Bazı rivayetler vakfın *Hz. Peygamber* zamanında ve hatta "İslam'da ilk" olarak yapıldığını ifade ettiği halde yukarıda metinde Hz. Ömer kendisini emîrü'l-mü'minîn olarak tavsif etmekte ve vakfiyenin katibi olarak, Hz. Ömer'in hilafeti esnasında resmî katipliğini yapmış olan Muaykib (radıyallahu anh)'in ismi zikredilmiştir. Bu durum, mezkur emvalin, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sağlığında şifahî olarak vakfedildiğini, vakfiyenamenin hilafeti sırasında yazıya geçirildiğini ortaya koyar.

Muaykib ilk Müslümanlardan biridir. Hem Habeşistan'a, hem de Medine'ye hicret eden bahtiyarlardandır. Resulullah'la birlikte gazvelere katılmıştır. Hz. Ömer zamanında hem katiplik hem de hazinedarlık yapmıştır. *Abdullah İbnu'l-Erkam* da meşhur sahabelerdendir, Hz. Ömer'in beytu'l-mal memurlarındandır, radıyallahu anhüm ecmain.

YEMİN BÖLÜMÜ

(Sekiz fasıldır.)

BİRİNCİ FASIL

YEMİN KELİMESİ VE KENDİSİYLE YEMİN EDİLENLER

İKİNCİ FASIL

KENDİSİYLE YEMİN EDİLMESİ YASAK OLANLAR

ÜÇÜNCÜ FASIL

YALAN YEMİN

DÖRDÜNCÜ FASIL

YEMİN ETME YERİ

BEŞİNCİ FASIL

YEMİNDE İSTİSNA

ALTINCI FASIL

YEMİNİ BOZMAK

YEDİNCİ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

★ NİYET ★ LAĞV ★ TEVRİYE ★ İHLAS ★ LİCAC

SEKİZİNCİ FASIL

KEFFARET-İ YEMİN

UMUMİ AÇIKLAMA

Dilimizdeki andın karşılığı olan yemin kelimesi Arapça'da, lügat olarak el manasına gelir. El (yemin) kelimesinin and manasına kullanılması, yeminleşme sırasında ellerinden tutuşma âdetlerinden ileri gelmiştir. Bize de geçen bu âdete, bilhassa alış veriş akdi sonuçlandırılırken halen başvurulur. Arap dilcileri şu tahmini de ileri sürerler. *"Sağ elin şe'ni, bir şeyi korumaktır, and'a yemin denmiştir. Zira üzerine yemin edilen şey korunmuştur; elle olan telebbüsü sebebiyle üzerine yemin edilen şeye de yemin denmiştir."* Yemin kelimesinin cem'i eymen veya eyman'dır.

Kelime şer'an, Allah'ın isim veya sıfatını zikrederek bir şeyi te'kid etmek manasına gelir. Yani bir şey yapmak veya yapmamak hususunda beyan edilen azme veya iddiaya kuvvet vermek, muhatabı ikna etmek maksadıyla Allah Teala'ya kasem veya talak veya itlak gibi bir şeye talik suretiyle yapılan bir akittir. Mesela *"vallahi filan işi yaptım"* veya *"yapmadım"* cümlesi kasem suretiyle yapılan bir yemin olduğu gibi *"falan işi yaparsam kölem azad olsun"* veya *"hanımım boş olsun"* şeklinde yapılan bir yemin de talik suretiyle yapılan bir yemin olur. Dilimizde and diye de ifade ederiz. Ancak yemin ve kasem kelimeleri de en az and kelimesi kadar, hatta ondan daha çok kullanılmaktadır. Hemen belirtelim ki nezir (adak) de bir nevi yemindir. Kitabımız nezir ve yemini ayrı ayrı ele aldı ise de, hadis kitaplarımızda, aralarındaki yakınlık sebebiyle, çoğu kere *"Kitabu'l-Eyman ve'n-Nüzûr"* adını taşıyan bölümlerle beraber mütalaa edilir.

Beşerî münasebetlerde akitlerin bir parçası, birkısım davâlarda iddianın sübut veya nefyi için delil olarak şahidin ifade ve yeminine başvurulduğu için, dinimiz yemin bahsine hususi bir ehemmiyet atfetmitşir. Ayet ve hadislerde yeminle ilgili beyanlara, açıklamalara yer verilmiştir. Kur'an-ı Kerim'deki ilgili ayeti de orada zikrettik (5727. hadis), burada tekrar etmeyeceğiz.

Mevzuya giren şu kelimeleri bilmemizde fayda var: Berr yemini tutmaktır, Bârr yeminini tutana denir. Hânis yeminini tutmayan, bozan kimseye denir, hânis günahkârdır, yemin keffareti ve tevbe ile günahından kurtulmaya çalışır.

BİRİNCİ FASIL

YEMİN KELİMESİ VE KENDİSİYLE YEMİN EDİLENLER

5811 ١- عن ابن عبّاس رَضِيَ اللّهُ عنهما: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ لِرَجُلٍ حَلَّفَهُ: احْلِفْ بِاللّهِ الّذِي لاَ إلهَ إلاّ هُوَ مَالَهُ عِنْدَكَ شَيْءٌ، يَعْنِي لِلْمُدَّعِي]. أخرجه أبو داود.

1. (5811)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yemin teklif ettiği bir kimseye şöyle söyledi:

"Haydi! Kendinden başka ilah olmayan Allah'a kasem ederek o kimsenin yani iddia sahibinin sende hiçbir şeyi olmadığına yemin et!" [Ebu Davud, Akdiye 24, (3620).]

AÇIKLAMA:

İslam'da ihtilaflı davalarda, ispatlayıcı delil getirme işi, iddia sahibine (Müddei) düşer, davalı dediğimiz müddea aleyhe de yemin düşer. Sadedinde olduğumuz hadiste, *Resulullah* davalının nasıl yemin etmesi gerektiğini belirtmektedir. İslam yemin meselesini işlerken, muteber olan ve olmayan yeminlere de yer verir. Normal olarak yemin, Allah'ın ad ve sıfatlarıyla yapılır. Şeref, namus vs. üzerine yapılan yeminler, yemin değildir.

5812 ٢- وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عنهما قال: [أكْثَرُ مَا كَانَ يَحْلِفُ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لاَ، وَمُقَلِّبِ القُلُوبِ]. أخرجه الخمسة إلا مسلماً.

2. (5812)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yaptığı yeminlerin çoğu şöyleydi: *"Kalpleri çeviren Zat'a yemin olsun, hayır!"* [Buharî, Eyman 3, Kader 14, Tevhid 11; Muvatta, Nuzur 14; Ebu Davud, Eyman 16, (3263); Tirmizî, Nüzûr 12, (1540); Nesâî, Eyman 2, (7, 2, 3).]

5813 ٣– وعن أبي سعيد رَضِيَ اللّهُ عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ إذَا اجْتَهَدَ فِي الْيَمِينِ قال: لاَ، وَالّذِى نَفْسُ أبِى الْقَاسِمِ بِيَدِهِ]. أخرجه أبو داود.

3. (5813)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yeminde mübalağa edince: *"Hayır! Ebu'l-Kasım'ın nefsini elinde tutan Zat-ı Zülcelal'e yemin olsun ki..."* derdi." [Ebu Davud, Eyman 12, (3264); İbnu Mace, Kefarat 1, (2090).]

5814 ٤– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عنه قال: [كَانَتْ يَمِينُ رَسُولِ اللّهِ ﷺ إذَا حَلَفَ: لاَ، وَأسْتَغْفِرُ اللّهَ]. أخرجه أبو داود.

4. (5814)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Yemin ettiği zaman Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yemini: *"Hayır! Allah'a istiğfar ederim ki..."* şeklindeydi." [Ebu Davud, Eyman 12, (3265).]

5815 ٥– وعن قتيلة بنت صيفي امرأة من جهينة رَضِيَ اللّهُ عنها قالت: [أتَى يَهُودِيٌّ لِرَسُولِ اللّهِ ﷺ، فَقَالَ: إنَّكُمْ تُنَدِّدُونَ وَإنَّكُمْ تُشْرِكُونَ، وَتَقُولُونَ: مَا شَاءَ اللّهُ وَشِئْتَ، وَتَقُولُونَ: وَالْكَعْبَةِ. فَـأمَرَهُمْ رَسُولُ اللّهِ ﷺ إذَا أرَادُوا أنْ يَحْلِفُوا أنْ يَقُولُوا: وَرَبِّ الْكَعْبَةِ؛ وَيَقُولُ أحَدُهُمْ: مَاشَاءَ اللّهُ ثُمَّ شِئْتَ]. أخرجه النسائي.

5. (5815)- *Katîle Bintu Sayfî* -ki Cüheyne'den bir kadındır- (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir Yahudi uğradı ve:

"Siz Müslümanlar Allah'a benzerler koşuyor ve şirke düşüyorsunuz ve diyorsunuz ki: "Allah istedi ben de istedim." Yine diyorsunuz ki: "Ka'be'ye yemin olsun!"

Bunun üzerine *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* Ashab'a, yemin etmek istedikleri zaman *"Ka'be'nin Rabbına kasem olsun!"* demelerine *ve: "Allah istedi sonra da ben istedim"* demelerini emretti." [Nesai, Eyman 9, (7, 6).]

AÇIKLAMA:

Yemin, şanı yüce olan şeyler üzerine yapılır. Bu sebeple öncelikle dinen mukaddes olan şeyler üzerine yemin tecviz edilmiştir. Allah'ın zat ve sıfatları gibi. Cahiliye devrinde birkısım putlar üzerine de yemin edilirdi. Resulullah bunları yasaklamıştır.

Yukarıda, Resulullah'ın umumiyetle yaptığı yemin şekilleri görülmektedir. Bu örnekler bize, Aleyhissalâtu vesselâm'ın farklı şekillerde yemin etmiş olduğunu göstermektedir.

5814 numaralı *Ebu Hureyre* hadisinde "Allah'a istiğfarım olsun, hayır!" şeklindeki ifade, yeminden ziyade, yemine benzeyen bir tabirin yemin makamında kullanılmasıdır. Manası: "İş, söylediğimin hilafına olursa Allah'a istiğfar ederim" demektir. Görüldüğü üzere bu yemin değildir, ancak sözü te'kid maksadıyla yemin makamında söylenmiş bir sözdür. *Aliyyu'l-Kâri,* لاَ وَأَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ ifadesindeki vavın atıf vavı olabileceğinden hareketle mahzuf bir matuf aleyh olması gerekir der ve şöyle bir manaya tevcihini uygun bulur: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mübalağalı şekilde yemin ederek لاَ (Hayır!) kelamını kullanınca *"Ve estağfirullah (Allah'a istiğfar ederim)"* derdi. Yani bu, "Benden vaki ve sadır olup Allah'ın bildiği şeylere karşı Allah'a istiğfar ederim" demektir. Zira, her ne kadar bunda muaheze yoksa da, ebrarın hasenatı mukarrebinin seyyiatıdır."

İKİNCİ FASIL

KENDİSİYLE YEMİN EDİLMESİ YASAK OLANLAR

5816 ١- عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عنهما قال: [سَمِعَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عنه يَحْلِفُ بِأَبِيهِ، فقَالَ: إنَّ اللهَ يَنْهَاكُمْ أنْ تَحْلِفُوا بِآبَائِكُمْ، فَمَنْ كَانَ حَالِفاً فَلْيَحْلِفْ بِاللهِ أوْ لِيَصْمُتْ]. أخرجه الستة.

1. (5816)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in, babasını zikrederek yemin ettiğini işitmişti:

"Allah Teala hazretleri, sizleri babanızı zikrederek yemin etmekten nehyetti. Öyleyse kim yemin edecekse Allah'a yemin etsin veya sussun" buyurdu." [Buhari, Eyman 4; Müslim, Eyman 1, (1646); Ebu Davud, Eyman 5, (3250); Tirmizî, Eyman 8, (1534); Nesâî, Eyman 5, (7, 4, 5).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, yemin sırasında uyulması gereken en mühim edeblerden birini tesbit etmektedir: Yemin Allah'ın adıyla yapılmalıdır. Allah'a kasem olsun denmelidir. *Babama kasem olsun* şeklinde baba zikredilerek yemin yasaklanmış olmaktadır. Hadisin bir başka veçhi şöyledir: لاَ تَحْلِفُوا بِآبَائِكُمْ وَلاَ بِأُمَّهَاتِكُمْ وَلاَ بِالأَنْدَادِ وَلاَ تَحْلِفُوا الاَّ بِاللهِ *"Babalarınız, analarınız veya putlarla yemin etmeyin, sadece Allah'ın adıyla yemin edin."*

Şarihler, hadisi açıklarken Kureyş'in, cahiliye devrinde, babalarını zikrederek yemin ettiklerini, bunun onlar arasında yaygın bir âdet olduğunu belirtirler. Rivayetler Hz. Ömer'in de وَأَبِي وَأَبِي *"Babama kasem olsun, babama kasem olsun"* diye yemin etmiş bulunduğunu tasrih ederler. *İbnu Ebi Şeybe*'nin kaydında Hz. Ömer kendisi anlatır: "Bir grupla

konuşuyorduk. Bir ara لاَ بِأبِي "Hayır! Babama kasem olsun!..." demiştim. Arkamdan birisi: "Babanızın adına kasem etmeyin!" dedi. Geriye dönüp bakınca, o kimsenin Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* olduğunu gördüm. Şöyle diyordu: "Biriniz Hz. İsa'nın adıyla kasemde bulunsa helak olur. Kaldı ki Hz. İsa babalarınızdan daha hayırlıdır."

Tirmizî'nin *İbnu Ömer*'den kaydettiği bir rivayette İbnu Ömer bir adamın: لاَ وَالْكَعْبَةِ "Hayır! Ka'be'ye yemin olsun!" diye yemin ettiğini işitir ve: "Allah'tan başka bir şeyi zikrederek kasem etmeyin. Zira ben, Aleyhissalâtu vesselâm'ın: *"Allah'tan başkasını zikrederek yemin eden kimse küfretmiş veya şirk koşmuş olur"* dediğini işittim" der.

Hemen belirtelim ki, buradaki "küfür ve şirk"le tehdid, zecrde mübalağa içindir. Mamafih Allah'tan başka şeyle yemin etmenin haram olduğuna hükmedenler bu hadisi esas almıştır.

2- Bu yasağın sebebini alimler şöyle açıklamıştır: "Allah'tan başka şeyle yemin yasağındaki sır şudur: Bir şeyle kasem, ona tazimi gerektirir. Hakikat-ı halde azamet (büyüklük) sadece Allah'a mahsustur." Kur'an-ı Kerim'de Cenab-ı Hak tin (incir), zeytin, sema, Tur, duha (kuşluk vakti) gibi bazı mahlukata yemin etmektedir. Alimler bunu iki yoruma tabi tutarlar:

1) Onların ehemmiyetine, şerefine dikkat çekmek, o hususta düşünmeye, araştırmaya sevketmek.

2) Bu yeminlerde mahzuf bir kelime vardır, takdiri şöyledir: Tinin Rabbine kasem olsun, kuşluk vaktinin Rabbine kasem olsun!".. gibi.

3- Hadisin zahiri her ne kadar, yeminin sadece Allah'la yapılacağını ifade ediyor ise de, fukaha, yeminin Allah'la zatı ile, yüce sıfatlarıyla da olabileceğinde ittifak etmiştir. Bir kimse *"yeminim olsun"* derse, ashab-ı rey ve fakihler bunu yemin kabul eder, gereğini tutmazsa hânis olur, kefaret gerekir. "Şu işi yaparsam kâfir olayım, Hıristiyan olayım gibi sözlerin yemin sayılıp sayılmayacağı ihtilaflı ise de "yemin kastetmişse yemindir, hânis olursa yemin kefareti gerekir" denmiştir.

"Allah canımı alsın", "helak olayım" gibi kendisine beddua sayılan sözlerle yemin eden kimsenin bu sözü yemin olur mu olmaz mı ihtilaf edilmiştir. Hanefilere göre yemin değildir. Bazı alimler hânis olursa bir kefaret gerekir demiştir. Rivayetlerde gelen Resulullah'ın أفْلَحَ وَأبِيهِ *"Babası hakkı için kurtuldu"* sözünün yemin kastı olmaksızın, lisan-ı nebeviden çıkan bir cümle olduğu kabul edilmiş, bununla ihticac edilemeyeceği belirtilmiştir.

4- Yasağın hükmüne gelince, bu meselede ulema ihtilaf etmiştir.

★ Malikîler, tahrim mi kerahet mi hususunda iki görüş ileri sürmüş ise de meşhur olan *"kerahet"*dir.

★ Hanbelîler de ihtilaf eder, ancak meşhur olan "tahrim"dir.

★ Zahirîler de "haram" demiştir.

★ *Şafiîler* de bu meselede ihtilaf etmiştir. *İmam Şafii:* "Allah'tan başka bir şeyle yeminin masiyet olacağından korkarım" diyerek tereddüd izhar etmiştir. Ancak Şafiî'nin ashabının cumhuru buradaki kerahetin tenzihî olduğunda hemfikirdir. *İmamu'l-Harameyn:* "Şafii mezhebi bunun mekruh olduğuna kesin hükmeder" der. Bazıları şu tafsile yer verir: "Yemin eden kimse, yemin ettiği şeyin Allah hakkında inandığı şekilde tazime değdiği itikadıyla hareket etmişse, bu şekilde yapılan yemin haramdır, böylesi bir itikad küfür olur. Sadedinde olduğumuz hadisin zahiri bu inançla yapılan yemini kasteder. Ama, böyle bir tazim inancına yer vermeden Allah dışında bir şeyle yapılan yemin küfre nisbet edilmez, ancak yemini de yemin değildir. Maverdî der ki: "Hiç kimseye, bir başkasına Allah'tan başka bir şeyle yemin teklif etmesi caiz olmaz, talakla, azadlıkla, nezirle teklif caiz olmadığı gibi. Eğer hakim bunlardan biriyle yemin teklif edecek olursa cehli sebebiyle derhal azli gerekir."

Nevevî der ki: "Allah'ın isim ve sıfatları dışında bir şeyle yemin etmek mekruhtur. Bu Resulullah ile olmuş, Ka'be, melekler, emanet, hayat, ruh vs. ile olmuş farketmez, hepsi de mekruhtur. Kerahetçe en şiddetlisi emanet ile yapılan yemindir."

5817 ٢ – وعن بريدة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ حَلَفَ بِالأَمَانَةِ فَلَيْسَ مِنَّا]. أخرجه أبو داود.

2. (5817)- *Büreyde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim emanetle yemin ederse bizden değildir!" [Ebu Davud, Eyman 6, (3253).]

AÇIKLAMA:

1- *Emanet,* Kur'an'da geçen bir kelime olup onunla farz olan oruç, hacc, namaz gibi ibadetler, vedia (emanet), nakit, eman gibi şeyler kastedilir. Öyle ise, Allah'ın isim ve sıfatlarıyla yemin etmek emredilince, Allah'ın emirlerinden biri olan emanetle yemin etmek o emre aykırı bir davranıştır. Allah'ın sıfatları ile emirlerini eşit kılmak gibi yanlış bir davranış olur. Nitekim, diğer mahlukatla yemin de yasaklanmıştır.

"Bizden değildir" ifadesini alimler "müttakilerden değildir", "bizim sünnetimiz üzere (üsve) gidenlerden değildir", "Müslüman büyükleri zümresinden değildir" diye yorumlamışlardır. Her şeye rağmen, İmam Şafii, "Allah'ın emaneti üzerime olsun şu işi yapacağım" cümlesini, yemin kasdıyla söyleyen bir kimsenin bu sözünü yemin kabul eder ve hânis olduğu takdirde kefareti vacib kılar. Yemin kastetmeden söylerse yemin olmaz. Malikîlerden Eşheb merhum: "Emanetle mahluk da kastedilir, Allah'ın zatının sıfatı da kastedilebilir, ikincisi kastedilince ağızdan çıkan söz yemin olur, birinci kastedilirse yemin olmaz" der. İmam Âzam'a göre de bir kimse: وَ أَمَانَةِ اللهِ "Allah'ın emanetine yemin olsun!" derse bu sözü yemin sayılır. Şafii, kasıt olmazsa yemin saymaz.

5818 ٣- وعن إبراهيم، يعنى النخعى قال: [كَانُوا يَنْهَوْنَا، وَنَحْنُ غِلْمَانٌ، أَنْ نَحْلِفَ بِالشَّهَادَةِ وَالْعَهْدِ]. أخرجه البخاري في ترجمة.

3. (5818)- *İbrahim Nehaî* merhum anlatıyor: "Biz çocukken, (büyüklerimiz) bizi şehadet ve ahd ile yemin etmekten menederlerdi."[Buharî, Eyman 10.]

AÇIKLAMA:

1- İslam uleması *"eşhedu billahi"*, *"şehidtu billahi"* şeklinde sarfedilen sözün yemin sayılıp sayılmayacağı hususunda ihtilaf etmiştir. Hanefiler ve Hanbelîler bunun yemin olacağını kabul ederler. Nehaî ve Sevrî de bu görüştedir. Şafiîler "yemin kasdıyla olursa" şartını koşarak "yemin olur" demiştir. Şafii'ye göre eşhedü (şehadet ederim) sözüyle yemini değil, Allah'ın emrini, vahdaniyetini kastetmiş olabilir. Bazı alimler sadece *"eşhedü (şehadet ederim)"* demenin yemin olmayacağını, "eşhedu billahi" derse yemin olacağını söylemiştir.

Hanbelîlerin racih görüşüne göre sadece eşhedu kelimesi de yemindir. Evzaî ve Rebia'nın kavli de budur.

2- Şehadet ve ahd ile yeminden maksad "eşhedu billahi" veya "aleyye ahdullahi (Allah'ın ahdi üzerime olsun)" diyerek yemin etmektir.

Buhârî'nin Kitabu'ş-Şehadat'da kaydettiği veçhinde İbrahim Nehaî: "(Büyüklerimiz), şehadat ve ahdimiz sebebiyle bizi döverlerdi" diyerek gereksiz yerlerde yemin etmeye dillerinin alışmamasına hususi gayret gösterdiklerini belirtir. Muhtelif hadislerde, ciddi bir gerek yokken yemin etmek, taleb edilmeden şehadette bulunmak yasaklanmıştır.

5819 ٤ - وعن بريدة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ حَلَفَ فَقَالَ: إنِّي بَرِئٌ مِنَ الإسْلَامِ، فَإنْ كَانَ كَاذِباً فَهُوَ كَمَا قَالَ. وإنْ كَانَ صَادِقــاً فَلَنْ يَرْجِعَ إلى الإسْلَامِ سَالِماً]. أخرجه أبو داود والنسائي.

4. (5819)- *Büreyde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim yemin eder ve "...İslam'dan berî olayım!" derse, eğer sözünde yalancı ise, dediği gibi olur, yalancı değil de gerçeği söylemişse İslam'a salim olarak dönemeyecektir." [Ebu Davud, Eyman 9, (3258); Nesâî, Eyman 8, (7, 6).]

AÇIKLAMA:

Burada Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yeminde başvurulmaması gereken bir ibareye dikkat çekmektedir. Kişinin: *"Şu işi yaparsam -veya yapmazsam- İslam'dan berî olayım"* şeklindeki yemini münasib bir yemin değildir. "Eğer sözünde yalancı ise, yalan olduğunu bile bile böyle bir söz sarfederse söylediği gibi olur" buyuruyor Resulullah ki, bu, o kimse hakkında pek ciddi bir kayıptır. Alimler: "Şunu yaparsam kâfir olayım" veya buna benzer bir sözle yemin eden kimse o şeyi yapacak olursa bu kimse kâfir olmuş mudur? diye münakaşa etmiştir:

★ *İbnu Abbas, Ebu Hureyre* (radıyallahu anhüm), Atâ, Katâde ve cumhur-u fukaha: "Böyle bir kimseye yemin kefareti yoktur, kâfir de olmaz" derler. Ancak bunu kalbine yerleştirirse o zaman kâfir olur.

★ *Evzaî, Sevrî, Hanefîler, Ahmed, İshak:* "Bu yemindir, üzerine kefaret terettüp eder" demişlerdir.

Her halukârda bu durumdaki bir kimseye tevbe gerekir. Kefaret gerekmez diyenler, işlenen cinayetin, yeminde hânis olmaktan öte bir günah olduğunu kastederler. Buna da tevbe kefaret olur, tabii ki Allah affederse. Allah, böylesi vartalardan mü'minleri muhafaza buyursun.

ÜÇÜNCÜ FASIL

YALAN YEMİN

5820 ١ - عن عمران بن حصين رَضِيَ اللهُ عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ حَلَفَ عَلى يَمِينٍ مَصْبُورَةٍ كَاذِباً فَلْيَتَبَوَّأْ بِوَجْهِهِ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ]. أخرجه أبو داود.

« اليمينُ المصبورةُ » هي اللازمة لصاحبها من جهة الحكم.

1. (5820)- *İmran İbnu Husayn* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim, (mahkeme gereği, yapması icabeden) bir yeminde yalan yere yemin ederse bu yemini sebbebiyle cehennemdeki yerini hazırlamış olur." [Ebu Davud, Eyman 1, (3242).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada rastgele bir yeminden değil, mahkemede bir hakkı tesbit veya nefyedecek bir davadaki yeminden söz etmektedir. İşte bir hak davasında karara müessir olacak yalan bir yemin, büyük bir mesuliyet sebebidir. O yalan yemini sebebiyle kişi, cehennemdeki yerini hazırlamaktadır. Hadiste sebebiyle diye tercüme ettiğimiz بِوَجْهِهِ tabirinden "yüzünün üstüne" manası da çıkmaktadır. Bu durumda manayı: "Yalancı, yüzünün üstüne yıkılmış olarak kalacağı cehennemdeki yerini hazırlar" şeklinde anlayabiliriz.

Hadiste geçen yemin-i masbure "hapsedilen yemin" demektir. Halbuki hapsedilen yemin değil, şahıstır. Şu halde esas maksad hapsedilen kişinin yapacağı yeminde yalan söylemeyi zikretmektir. İslamî muhakeme usulünde ispatlayıcı delil getirme işi dava sahibine aittir. Davalı da yemin eder. Öyleyse hadis "hapse girdiği bir dava sebebiyle yalan yere

yemin ederek hakkında yapılan iddiayı çürütürse" demek istiyor. Biz, metnin tercümesinde kelimelere değil, manaya uygun bir meal verdik.

Begavî, Şerhu's-Sünne'de: "Hadiste, kim bir başkasının elindeki aynı (malı) iddia eder veya o kimsede alacağı olduğunu dava eder, adam da bunu inkar ederse, söz, yemin ettiği takdirde davalıya ait olduğuna, beyyine (ispatlayıcı delil) getirmek de davacıya ait olduğuna delil vardır" der.

5821 ٢– وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ حَلَفَ عَلَى مَالِ امْرِءٍ مُسْلِمٍ بِغَيْرِ حَقِّهِ لَقِيَ اللهَ تَعَالَى وَهُوَ عَلَيْهِ غَضْبَانُ، ثُمَّ قَرَأَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ مِصْدَاقَهُ مِنْ كِتَابِ اللهِ تَعَالَى: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَناً قَلِيلاً﴾ إِلَى آخِرِ الآيَةِ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

2. (5821)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah: *"Kim Musluman bir kimsenin malı hakkında yalan yere yemin ederse, (Kıyamet günü) Allah'la karşılaştığında O'nu kendisine karşı gadablanmış bulur!"* buyurdular. Sonra *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm),* bu sözlerini tasdik eden ayetleri Allah Teala'nın kitabından okudular: **"(Ahirzaman peygamberine iman hususunda) Allah'a verdikleri ahdi ve ettikleri yemini, az bir dünya malı karşılığında değiştirenlere gelince, onların ahirette hiçbir nasibi yoktur. Kıyamet gününde Allah onlara ne bir hitapta bulunur, ne rahmetiyle nazar eder ve ne de onları temize çıkarır. Onların hakkı pek acı bir azabtır"** (Al-i İmran 77). [Buharî, Eyman 17; Müslim, İman 234, (138); Ebu Davud, Eyman 2, (3243); Tirmizî, Tefsir, Al-i İmran, (2999).]

5822 ٣– وعن إياس بن ثعلبة الحارثي رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنِ اقْتَطَعَ حَقَّ امْرِئٍ مُسْلِمٍ بِيَمِينِهِ فَقَدْ أَوْجَبَ لَهُ النَّارَ، وَحَرَّمَ اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ الْجَنَّةَ. قَالُوا: وَلَوْ شَيْئاً يَسِيراً يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: وَلَوْ كَانَ قَضِيباً مِنْ أَرَاكٍ]. أخرجه مسلم ومالك والنسائي.

3. (5822)- *İyas İbnu Sa'lebe el-Hârisî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim Müslüman bir kimsenin hakkını, yemini ile ele geçirirse artık onun için cehennem vacib olmuştur. Allah Teala ona cenneti de mutlaka haram kılmıştır."

"Ey Allah'ın Resulü! Az bir şey olsa da mı?" diye sormuşlardı.

"Misvak ağacından bir çubuk bile olsa!" cevabını verdi." [Müslim, İman, 218, (137); Muvatta, Akdiye 11, (2, 727); Nesâî, Kada 29, (8, 246).]

AÇIKLAMA:

Yemin vasıtasıyla bir Müslüman kardeşinin malını ele geçiren kimsenin cehennemlik olması iki suretledir:

★ Ya bu haramı helal addederek küfre düşmüş ve ebedî cehennem hayatını kazanmıştır.

★ Ya da, bu haramı işlemenin günahı sebebiyle cezasını çekmek üzere muvakkaten cehenneme girmiştir. Böylece cennete ilk girenler arasında yer almaz.

DÖRDÜNCÜ FASIL

YEMİNİN YERİ

5823 ١ – عن جابر رَضيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : لاَ يَحْلِفُ أحَدٌ عِنْدَ مِنْبَرِي هٰذَا عَلَى يَمِينٍ آثِمَةٍ، وَلَوْ عَلَى سِوَاكٍ أخْضَرَ، إلاَّ تَبَوَّأ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ]. أخرجه مالك وأبو داود، وهذا لفظه.

1. (5823)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Şu minberimin yanında kim günaha sebep olan bir yemin ederse, hatta bu, yeşil bir misvak çubuğu için dahi olsa, mutlaka cehennemdeki yerini hazırlamış olur." [Muvatta, Akdiye 10, (2, 727); Ebu Davud, Eyman 3, (3246); İbnu Mace, Ahkam 9, (2325).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, minber-i şerifin hürmetini yüceltmektedir. Zira minberin yanındaki yemin ayrı bir ehemmiyet taşımaktadır.

★ *Günaha sebep olan* diye ifade ettiğimiz yemin-i âsimeyi şarihler yalan yemin diye açıklarlar. Aslında âsime vasfı yeminin değil, o yemini yapanın vasfı olması gerekir. Mecaz-ı mürsel nevinden yemine vasıf yapılmıştır.

★ *Yeşil misvak* tabiriyle ehemmiyeti ve değeri son derece düşük olan şey kastedilmiştir. Çünkü o, parayla satılmayacak kadar bol bulunan bir nesnedir.

★ Alimler: "Hadis, minber-i Nebi'nin yanında yalan yere yemin eden kimsenin günahının büyüklüğüne delildir" derler. Keza, bu hadisle istidlal eden bazı alimler: "Harem, Aleyhissalâtu vesselâm'ın minberi ve mescidi gibi muayyen yerlerde yemin eden kimseye karşı sert davranmak caiz-

dir" demiştir. *İbnu Hacer*, cumhurun bu görüşte olduğunu kaydeder. Hanefiler ise, böylelerine sert davranmanın caiz olmadığını söylemişlerdir.

Sahabelerin bazısının, ihtilaflı durumlarda hasımlarından rükünmakam arasında ve Resulullah'ın minberi üzerinde yemin etmeye çağırdıkları, bazılarının da bu çeşit davete icabet etmediği, sahabelerden bazılarının da Kur'an üzerine yemin etmeye çağırdıkları rivayetlerde gelmiştir.

BEŞİNCİ FASIL

YEMİNDE İSTİSNA

5824 ١ – عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ فَقَالَ: إنْ شَاءَ اللهُ، فَقَدِ اسْتَثْنَى، فَإنْ شَاءَ رَجَعَ، وَإنْ شَاءَ تَرَكَ مِنْ غَيْرِ حِنْثٍ].

أخرجه الأربعة.

1. (5824)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim yemin eder ve "inşaallah" derse istisna yapmış olur. Dilerse rücu eder, dilerse hânis olması mevzubahis olmadan terkeder." [Muvatta, Eyman 10, (2, 477); Ebu Davud, Eyman 11, (3261, 3262); Tirmizî, Eyman 7, (1531); Nesâî, Eyman 18, 39, (7, 12, 25); İbnu Mace, Kefarat 6, (2105- 2106).]

AÇIKLAMA:

Hadis, bir şeyi yapıp veya yapmayacağı hususunda yemin eden bir kimsenin yeminine *"inşaallah"* ibaresini ilave ettiği takdirde, yerine istisna getirdiğini, dolayısıyla o işi yapmadığı taktirde hânis olmayacağını, kendisine yemin kefareti gerekmeyeceğini belirtmektedir.

5825 ٢ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: قَالَ سُلَيْمَانُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ: لأَطُوفَنَّ اللَّيْلَةَ عَلَى تِسْعِينَ امْرَأَةً كُلُّهَا تَأْتِي بِفَارِسٍ مُقَاتِلٍ فِي سَبِيلِ اللهِ، فَقَالَ لَهُ صَاحِبُهُ: قُلْ إنْ شَاءَ اللهُ، فَلَمْ يَقُلْ إنْ شَاءَ اللهُ، فَطَافَ عَلَيْهِنَّ جَمِيعاً فَلَمْ تَحْمِلْ مِنْهُنَّ إلاَّ امْرَأَةٌ وَاحِدَةٌ، فَجَاءَتْ بِشِقِّ رَجُلٍ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: وَايْمُ الَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ قَالَ إنْ شَاءَ اللهُ لَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللهِ فُرْسَاناً أَجْمَعُونَ].

أخرجه الشيخان والنسائي.

2. (5825)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Süleyman aleyhisselam (bir gün):

"Bugün, kesinlikle doksan kadınıma uğrayacağım. Hepsi de Allah yolunca cihad edecek bir yiğit doğuracak!" dedi. Arkadaşı (veya melek) ona:

"İnşaallah de bari!" uyarısında bulundu. Ama Hz. Süleyman inşaallah demedi.

Söylediği gibi, o gün, bütün hanımlarına uğradı. Kadınlardan sadece biri hamile kaldı. O da yarım insan doğurdu."

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sözüne devamla:

"Nefsimi elinde tutan Zat'a yemin olsun! Eğer Süleyman aleyhisselam "inşaallah" demiş olsaydı hepsi de Allah yolunda atlı olarak cihad eden çocuklara sahip olacaktı" buyurdu." [Buharî, Enbiya 40, Eyman 3; Müslim, Eyman 23, (1654); Nesâî, Eyman 39, 40, (7, 25).]

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Süleyman*'ın mezkur kıssasına temas eden rivayet muhtelif vecihlerden, bazı noksan ve ziyadelerle gelmiştir. Bunlardan bir kısmını Buhârî kaydetmiştir.

★ Rivayetler, *Hz. Süleyman*'ın hanımlarının sayısını değişik gösterir: Altmış, yetmiş, doksan, doksan dokuz, yüz. *İbnu Hacer* bu farklılıkları şöyle yorumlar: "Altmış kadın hür hanımlarıdır, daha fazlası cariyedir veya bilakistir. Yetmiş, mübalağa içindir. Doksan ve yüz'e gelince bu, doksandan fazla, yüzden az olduklarını ifade eder. Doksan diyen küsuru atmış olur, yüz diyen yuvarlak hesapla üste tamamlamış olur..." Vehb *İbnu Münebbih*'ten gelen bir rivayete göre Hz. Süleyman'ın bin adet hanımı mevcuttu. Bunlardan üç yüz tanesi mehîre (yani mehri yüksek hür kadın), yedi yüzü de cariyedir. Bunu te'yid eden ve *el-Müstedrek*'te kaydedilen bir rivayete göre, Hz. Süleyman'ın camdan mamul bin beyti (evi) vardır. Beytler ahşap üzerine inşa edilmiştir, içlerinde üç yüz asaletli hanımı, yedi yüz de cariyesi ikamet etmektedir.

★ *Hz. Süleyman* aleyhisselam, hayır temennisi sadedinde her hanımından Allah yolunda cihad edecek bir evlad sahibi olacağını söylüyor. Fakat, ümidi ve arzusu çok fazla olduğu için temenni üslubunu aşarak cezmen söylüyor. Onun bu davranışında hayır kasdı, rıza-yı İlahî arzusu

esastır, dünyevî bir düşünce mevcut değildir. Seleften bazı büyüklerimiz: "Resulullah bu hadislerinde, Allah'a tevfizden yüz çevirip temenniye yapışmanın afetine karşı uyarmaktadır" demiştir. *Hz. Süleyman*'ı, Resulullah'ın ifadesiyle büyük zarara uğratan, inşaallah demeyi unutmasına sebep olan şeyin, bu hal yani temenni duygusunun galebesi olduğunu da belirtirler.

★ Rivayetlerde *Hz. Süleyman*'a inşaallah demeyi hatırlatan arkadaşı mı, melek mi ihtilaflıdır. Bazı rivayette "arkadaşı veya melek" diye şekk ifade edilmiştir. Bazı rivayetlerde de, "arkadaşı yani melek" denmiştir. Bu durum arkadaştan muradın melek olduğuna dair gelen ibarenin Resulullah'ın bir açıklaması olmayıp, sonradan ravilerce yapılan tefsirî bir derc olduğunu gösterir. Öyleyse bazı alimlerce: "Bu, yanında kitaptan bir ilim olan Asıf İbnu Berhiya adındaki zattır" şeklinde yapılan tefsirlerin, sağlam bir karineye dayanmadığını söyleyenler daha haklı gözükmektedir.

Aslında arkadaşı ile melek tabirleri arasında zıtlık yok, ancak arkadaşı daha umumi bir mana taşır. Esasen Hz. Süleyman'ın cinnî ve insî yardımcıları ve müşavirleri vardı.

★ *Hz. Süleyman*'ın inşaallah dememesi, onun kalbinde olmadığı manasına gelmez. Bilakis, bir peygamber olarak inşaallah'ın ifade ettiği mana ve mefhumu kalbinde eksiksiz taşıyordu. Ancak, önce kalbindeki ile iktifa etti. Sonra da onu, -dendiğine göre kendisine arız olan bir sebepten dolayı- diliyle söylemeyi unuttu. Bunun cezası olarak da sakat bir çocuktan başka bir şey elde edemedi. Resulullah: *"Eğer inşaallah deseydi hânis olmayacaktı"* (yani sözü aynen vaki olacak, söylediği sayıda, Allah yolunda cihad edecek atlı yiğitleri olacaktı)" buyurmuştur. Bu mana rivayetlerde farklı ibarelerle ifade edilmiştir.

2- Ulema hadisten bir çok fevaid çıkarmıştır:

★ Hayır işleri yapmak üzere esbabını hazırlamak fazilettir.

★ Birçok mübah ve lezzetli şeyler, niyet ve kasıtla müstehab derecesine yükselir.

★ İstikbale matuf olarak *"şunu yapacağım"* diyen kimsenin inşaallah demesi müstehabtır.

★ Yemine inşaallah takmak, yeminin hükmünü kaldırır. Ulema: "İnşaallah kelimesi yemine muttasıl olursa hükmü kaldırır" demekte ittifak eder. Bununla istidlal edenler yeminle inşallah arasına girecek az miktardaki kelamın ittisali bozmayacağını söyler.

★ Hadis, yeminin hükmünü kaldırmada, *inşaallah* lafzınının telaffuzunun şart olduğuna, niyyetin, içinden geçirmenin yetmeyeceğine delildir. Ulema bu meselede de ittifak etmiştir.

★ Hadis, peygamberlerin ibadet ve ilimlerle meşguliyetlerinin çokluğuna rağmen, erkeklik ve cima yönüyle müstesna bir güç sahibi olma hususiyetini taşıdıklarını, Allah'ın onları bu meselede mümtaz kıldığını ifade eder. Nitekim bu durum, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hayatında, inkârı kabil olmayan parlak mucizelerinden biri olarak karşımıza çıkar: Rabbine olan fazlaca ibadetlerine, ilim ve tebliğ faaliyetlerine, halka olan çeşitli meşguliyetlerine ve hatta bedenî zaafı gerektiren yiyip içmesindeki azlığa, darlığa rağmen çok cima ile mümtaz olmuştur. Bir gecede sayıları on biri bulan bütün hanımlarına tek gusülle uğradığı rivayetlerde gelmiştir. Bazı alimler bu rivayetlerden hareketle: "Allah'a karşı en ziyade takva sahibi olanların şehveti daha güçlü olur. Zira muttaki olmayan kimse, nazar ve benzeri yollarla tatmin bularak gücünü zayıflatır" demiştir.

★ *Zann-ı galibe* dayanarak istikbalde olacak şeyden haber vermek caizdir. Çünkü *Hz. Süleyman*, zannına dayanarak vahye dayanmadan, cezmen ihbarda bulunmuştur. Bunu vahye dayasaydı mutlak olurdu.

★ Peygamberler de sehiv yapabilirler, bu haklarında caizdir. Sehiv onların makamlarının yüceliğine halel vermez.

★ Yemin sırasında Allah'ın ismini zikretmemek caizdir. Çünkü Hz. Süleyman "bugün kesinlikle doksan kadınıma uğrayacağım..." derken yemin etmiştir, fakat Allah'a kasem olsun diyerek Allah'ın ismini zikretmemiştir. Bunun yemin olduğuna delil Aleyhissalâtu vesselâm'ın, hadisin bazı veçhinde *"...İnşaallah deseydi hânis olmayacaktı"* sözüdür. Zira hânis, yemininde durmayana denir. Öyleyse Hz. Süleyman'ın sözünde Allah ismi mukadderdir. Öyleyse yemin için ismullahı şart görmeyenler için hadis delildir ve "yemin olsun!" "kasem olsun", "ahdim olsun!" gibi ifadeler yemindir. Daha önce de kaydettiğimiz üzere Hanefîler bu görüştedir. Malikîler: "Niyeti yeminse" şartıyla yemin kabul ederler. Bazı Şafiîler "mutlak olarak yemin değildir" derler.

★ Söylemesi çirkin olan kelamı kinaye yoluyla ifade caizdir. Nitekim rivayette *Hz. Süleyman* cimayı kastederek: "Kadınlarıma uğrayacağım" demiştir.

ALTINCI FASIL

YEMİNİ BOZMAK

5826 ١- عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ فَرَأَى غَيْرَهَا خَيْراً مِنْهَا فَلْيُكَفِّرْ عَنْ يَمِينِهِ وَلْيَفْعَلِ الَّذِى هُوَ خَيْرٌ مِنْهُ]. أخرجه مسلم ومالك والترمذي.

1. (5826)- *Hz. Ebu Hureyre* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim bir şey hususunda yemin eder, sonra da hilafını daha hayırlı görürse, derhal kefâret vererek yemininden vazgeçsin ve yemin ettiği hustan daha hayırlı olanı yapsın." [Müslim, Eymân 12, (1650); Muvatta, Eymân 11, (2, 478); Tirmizî, Eymân 6, (1530).]

5827 ٢- وعن أبي موسىٰ رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنِّي وَاللهِ إنْ شَاءَ اللهُ لاَ أحْلِفُ عَلَى يَمِينٍ فَأَرَى غَيْرَهَا خَيْراً مِنْهَا إلاَّ كَفَّرْتُ عَنْ يَمِينِي وَأَتَيْتُ الَّذِي هُوَ خَيْرٌ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

2. (5827)- *Hz. Ebu Musa* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ben, Allah'a yemin ederek söylüyorum: İnşaallah, herhangi bir şeye yemin edilince, yeminin aksini yapmayı daha hayırlı görecek olsam, yeminimi kefaretler, hayırlı gördüğüm şeyi yaparım." [Buharî, Eymân 14; Müslim, Eymân 10, (1649); Ebu Dâvud, Eymân 17, (3276); Nesâî, Eymân 15, (7, 9, 10), Sayd 33, (7, 206).]

5828 ٣- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عنها: [أنَّ أبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عنهُ لَمْ يَكُنْ يَحْنَثُ قَطُّ فِي

يَمِينٍ حَتَّى أَنْزَلَ اللّٰهُ كَفَّارَةً، فَقَالَ: لاَ أَحْلِفُ عَلَى يَمِينٍ فَرَأَيْتُ غَيْرَهَا خَيْراً مِنْهَا إِلاَّ أَتَيْتُ الَّذِى هُوَ خَيْرٌ وَكَفَّرْتُ عَنْ يَمِينِي]. أخرجه البخاري.

3. (5828)- *Hz. Aişe* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Hz. Ebu Bekr radıyallahu anh, aziz ve celil olan Rabbimiz yemin kefaretini indirinceye kadar yaptığı yeminlerinde hiç hânis olmadı. Ayet inince dedi ki: "Artık, bir yemin edip, sonra aksini yapmanın daha hayırlı olduğunu görecek olsam, (yeminim yerini bulsun diye direnmem) derhal daha hayırlı gördüğüm hususu yapar, yeminim için de kefâret öderim." [Buharî, Eymân 1.]

AÇIKLAMA:

1- Kaydedilen üç hadis, herhangi bir hususta *"şunu yapacağım!"* veya *"...yapmayacağım!"* diye yemin edildikten sonra, yemin edilen şeyin fayda değil zarar getireceğinin anlaşılması halinde yeminin gereğini yapmaktan vazgeçmeye teşvik etmektedir.

Fayda getirmeyecek şeyi "yemin ettim" diye yapmada ısrarın bir manası yoktur, yemin kefaretinde bulunarak zararlıdan vazgeçmek en selametli yoldur. Bu hususun, yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerîm'de ele alınıp, ders verilmiş olması meseleye bir başka ehemmiyet kazandırmaktadır. Daha önce de kaydettiğimiz ayet meâlini yeri gelmişken bir kere daha kaydetmek isteriz: **"Allah yeminlerinizde kasıtsız olarak yanılmanızdan dolayı sizi mesul tutmaz, fakat ettiğiniz yeminleri bozmanızdan dolayı sizi mesul tutar. Bozulan bir yeminin kefareti ise, kendi âilenize yedirdiğinizin orta hallisinden on fakiri doyurmak veya on fakiri giydirmek, yahut bir köle veya cariyeyi hürriyetine kavuşturmaktır. Buna imkan bulamayan, üç gün oruç tutar. Edip de bozduğunuz yeminlerin kefareti budur. Her şeye yemin etmemek, ettiğiniz yemini unutmamak ve bozmamak, bozduğunuz yeminin de kefaretini vermek suretiyle yeminlerinizi muhafaza edin. Şükredesiniz diye, Allah size âyetlerini işte böyle açıklıyor"** (Maide 89).

Kur'ân-ı Kerîm, bu meseleyi te'yiden bir başka yerde tekrar ele alır: **"Allah adına ettiğiniz yeminleri, iyilik yapmaya, günahtan sakınmaya ve insanların arasını düzeltmeye mâni kılmayın..."** (Bakara 224).

Yukarıda, bilhassa 5828 numarada *Hz. Ebu Bekir*'le ilgili rivayet, yerine getirilmesi mahzurlu olan yeminlere uyulmayıp, kefaret ödeme ruhsatını veren bu vahiylerin İslâm cemiyetine nasıl bir rahatlama getir-

diğini açıkca göstermektedir: Bu vahiy gelinceye kadar, zarar getirecek de olsa her yeminin gereğini yerine getiren *Hz. Ebu Bekir,* vahiyden sonra mahzurlu gördüğü işleri, yeminine rağmen yerine getirmiyor, kefaret ödeyip vicdanî huzursuzluktan kurtuluyor. *Hz. Ebu Bekr,* bu sözü, Hz. Aişe'nin ifk hadisesinde en çok rol sahibinin Mistah radıyallahu anh'ın olduğunun ortaya çıkmasıyla gelişen hadiseler üzerine söylemiştir. Şöyle ki: *Hz. Aişe*'ye iftira atanların başında Mistah'ın geldiğini öğrenen *Hz. Ebu Bekr*, Mistah'a yapmakta olduğu yardımı keseceğine yemin etmişti. Bunun üzerine şu mealdeki ayet nazil oldu: **"Sizden fazilet ve servet sahibi olanlar da, yakınlarına, yoksullara ve Allah yolunda hicret etmiş olanlara bir daha bağışta bulunmamak hususunda yemin etmesinler, affetsinler ve müsamaha göstersinler. Allah'ın sizi affetmesini sevmez misiniz? Allah çok bağışlayıcı, çok merhamet edicidir"** (Nûr 22). Bu vahiy üzerine *Hz. Ebu Bekr,* Mistah'a olan yardımı tekrar başlatır.

Kaydedilen ikinci hadis de, bu mevzuda Aleyhissalâtu vesselâm'ın nasıl hareket ettiğini göstermektedir: O da mahzurlu olan şeyleri, yeminine rağmen yapmıyor, daha hayırlı gördüğü işi yapıyor ve yeminini bozduğu için kefarette bulunuyor. Birinci hadiste *Aleyhissalâtu vesselâm,* ümmete yemin sebebiyle şerri işlememesini, hayır nede ise onu yapmasını, ancak, yeminini bozduğu için kefaret ödemeyi de ihmal etmemesini emretmektedir.

Bakara sûresinden kaydettiğimiz âyet, bu meselede ne kadar açık ve çarpıcı: Allah adına yapılan yeminler:

★ Hayır yapmaya mani olmamalıdır.

★ Günahtan sakınmaya mani olmamalıdır.

★ İnsanların arasını düzeltmeye mani olmamalıdır.

Yemin, yeminde durmak, kişinin şahsiyetini güçlendiren, kendisine olan güveni artıran bir husustur. Yemininde duran insanlar, daha sıkı, daha güvenli dayanışmaya girebilirler, teşebbüs güçleri artar. İçtimâî yönü fazla olan yemin müessesesi, Kur'ân nazarında mühim bir hadisedir. Bu sebeple tekrar tekrar, değişik yönleriyle ele alınmıştır. Şu âyette, meselenin başka yönlerine temas edilmiştir:

"Allah sizi, yanlışlıkla veya yanılarak ettiğiniz yeminlerden dolayı mes'ul tutmaz, fakat kalbinizle kazandıklarınızdan, yalan yere ettiğiniz yeminle ve yeminlerinizi yerine getirmemekle kazandığınız günahtan mesul tutar. Allah gafûrdur, günahları çok

bağışlar; halîmdir, hemen ceza vermeyip tevbe etmeniz için size fırsat tanır" (Bakara 225).

Yemini tutmanın ehemmiyetini tesbitte şu ayet de ehemmiyetli bir yer tutar:

"Hanımlarıyla cinsî temasta bulunmamak üzere yemin edenler için dört aylık bir bekleyiş vardır. Bu müddet içinde yeminlerini bozup, kefaretini verirlerse şüphesiz Allah çok bağışlayıcı, çok merhamet edicidir" (Bakara 226).

YEDİNCİ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

❑ NİYYET

5829 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: الْيَمِينُ عَلَـى نِيَّةِ الْمُسْتَحْلِفِ، وفي أخرى: يَمِينُكَ عَلى مَا يُصَدِّقُكَ بِهِ صَاحِبُكَ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

1. (5829)- *Ebu Hureyre* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Yemin, yemin isteyenin niyetine göredir"

Bir diğer rivayette: *"Senin yeminin arkadaşının seni kendisiyle tasdik ettiği şeye göredir"* denmiştir. [Müslim, Eymân 21, (1653); Ebu Dâvud, Eymân 8, (3255); Tirmizi, Ahkâm 19, (1354).]

AÇIKLAMA:

★ *Nevevî* hadisin manasını şöyle açıklar: "Bu hadiste, hâkimin yemin talebi üzerine yapılan yemin kastedilmektedir. Şöyle ki: Bir adam birinde hakkı olduğunu ileri sürerek dava açarsa, hâkim davalıya yemin ettirecektir. İşte davalı hâkimin zikrettiği şeyden başka bir şeye niyet ederek yemin etse bile, adamın yemini hâkimin söylediği maksada göre mün'akit olur, niyetini gizleyip tevriyede bulunması adama (Allah katında) fayda vermez. Ulemâ bu meselede ittifak eder, delil de sadedinde olduğumuz hadis ve icmadır.

Halbuki diğer hallerin tamamında yemin, yemin edenin niyetine bağlıdır. Bu umumî hükme istisna teşkil eden yemin, kendisiyle alâkalı bir davada hâkimin teklif ettiği yemindir, bu yeminde, yemin edenin

değil, yemin isteyen hâkimin veya nâibin zikrettiği maksad esastır, yeter ki yemin isteyenin yemin isteme hakkı olsun."

★ Haksızlık halinde yemin, yemin edenin niyetine göredir. Burada tevriye (asıl niyeti gizleme) caiz ve faydalıdır. Bunun örneği 5831 numarada, az sonra gelecek olan rivayette görülür: Süveyd İbnu Hanzala anlatıyor: "Resûlullah'a gitmek üzere yola çıktık. Yanımızda Vâil İbnu Hucr da vardı. Yolda onu, bir düşmanı yakaladı. Halkı yemine zorladılar. Ben Vâil'in kardeşim olduğuna yemin ettim, böylece Vâil'i saldılar. Resûlullah'a gelip, bizi yemine zorladıklarını, ben de: "Vâil kardeşimdir" diyerek yemin ettiğimi söyledim. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Doğru söyledin, Müslüman Müslümanın kardeşidir"* buyurdular." Burada Süveyd, haksız muamele karşısında tevriye yapıp arkadaşını kurtarmış ve Resulullah bunu te'yid etmiştir.

★ Hadiste geçen "arkadaş"tan murad müddeî de denen davacıdır.

❑ LAĞV

5830 ١ــ عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها قالت: [أُنْزِلَتْ هـذِهِ الآيَةُ: ﴿لاَ يُؤَاخِذُكُمْ اللهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ﴾. فِي قَوْلِ الرَّجُلِ: لاَ واللهِ، وَبَلى واللهِ]. أخرجه البخاري ومالك وأبو داود.

1. (5830)- *Hz. Aişe* anlatıyor: "Şu ayet kişinin kullandığı "Vallahi hayır!" "Billahi evet!" gibi sözler sebebiyle nazil olmuştur. (Meâlen): **"Allah yeminlerinizde kasıtsız olarak yanılmanızdan dolayı sizi mes'ul tutmaz, fakat ettiğiniz yeminleri bozmanızdan dolayı sizi mesul tutar. Bozulan bir yeminin kefareti ise..."** (Maide 89). [Buhârî, Eymân 14; Muvatta, Eymân 9, (2, 477); Ebu Davud, Eymân 28, (3254).]

AÇIKLAMA:

Lağv, lügatta itibar edilmeyen, değer verilmeyen söz manasına gelir. Yemin bahsinde lağv, *Hz. Aişe*'nin açıkladığı üzere, mükellefin dilinden kasıtsız olarak çıkan sözdür. "Bu, zann-ı galibe göre yapılan yemin" diye açıklayan da olmuştur. Binaenaleyh yanlışlıkla veya doğru zannıyla yalan yere yapılan yeminler yemin-i lağv olarak değerlendirilmiş ve buna bir hüküm terettüp etmeyeceği kabul edilmiştir. Bu nevi yemini yapanların Allah'ın affına mazhar olacağı umulur. Ayet-i kerîmenin de bunu ifade ettiği kabul edilmiştir.

Dilimizi fuzulî yere yemine alıştırmamak en doğru yol ise de, yemin-i lağv sebebiyle kişinin hânis olmadığını, binnetice kefaret gerekmeyeceğini bilmemiz faydalıdır.

❑ TEVRİYE

5831 ١- عن سويد بن حنظلة رضي الله عنه قال: [خرجنا نريد رسول الله ﷺ، ومعنا وائل بن حجر رضي الله عنه فأخذه عدو له. فتحرج القوم أن يحلفوا وحلفت أنا أنه أخي، فخلوا سبيله، فأتينا رسول الله ﷺ فأخبرته أن القوم تحرجوا أن يحلفوا وحلفت أنا أنه أخي، فقال: صدقت. المسلم أخو المسلم]. أخرجه أبو داود.

«التحرج» الهرب من الوقوع في الحرج وهو الإثم.

1. (5831)- *Süveyd İbnu Hanzala* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gitmek üzere yola çıkmıştık. Beraberimizde Vâil İbnu Hucr radıyallahu anh da vardı. Yolda onu, bir düşmanı yakaladı. Herkesi yemin etmeye zorladılar. Ben, "o, kardeşimdir" diye yemin ettim. Bunun üzerine onu serbest bıraktılar. Resûlullah'a gelince olup biteni anlattım. "(Önümüzü kesen) grup herkesi yemine zorladı, ben de onun kardeşim olduğuna yemin ettim" dedim.

"Doğru söylemişsin, Müslüman Müslümanın kardeşidir!" buyurdular." [Ebu Dâvud, Eymân 8, (3256); İbnu Mâce, Kefârât 14, (2119).]

AÇIKLAMA:

Tevriye, gizleme demektir. Yeminde asıl maksadı gizlemeye de tevriye denmiştir. Kişi muhatabını aldatarak hakiki maksadını gizleyecek bir muhtevada yemin edebilir. Bu çeşit bir yemin câiz midir, câizse hangi şartlarda caizdir? Ulemâ meseleyi rivayetlere dayanarak tahlil etmiştir. Önceden de belirttiğimiz gibi bunun caiz olduğu yer vardır. Nevevî der ki: "Elhasıl, yemin kâdı veya naibinin kendisini ilgilendiren bir davada talep ettiği yemin dışındaki bütün hallerde yemin edenin niyetine göre değerlendirilir". *Nevevî* devamla tevriye için der ki: "Tevriye ile kişi her ne kadar hânis olmaz ise de, yemin talep edenin hakkını iptal edecek ise böyle bir tevriyeyi yapmak caiz değildir. Bu hususta ulemâ icma etmiştir." Kadı İyâz şu hususta da icma vaki olduğunu kaydeder: "Yemin talep edilmediği ve yeminine bir hak taalluk etmediği halde yemin eden kimse için niyeti esastır, sözü de kabul edilir. Ancak, üzerinde bir başkasının hakkı

varsa, talep üzerine veya kendiliğinden yaptığına bakılmaksızın yeminin zahiri ile hükmedilir, bu hususta ihtilaf yoktur.

❑ İHLAS

5832 ١ – عن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [اخْتَصَمَ رَجُلاَنِ الى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَسَأَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ الْمُدَّعِي الْبَيِّنَةَ فَلَمْ يَكُنْ لَهُ بَيِّنَةٌ فَاسْتَحْلَفَ الْمَطْلُوبَ فَحَلَفَ بِاللهِ الّذى لاَ إِلهَ إِلاَّ هُوَ، فَقَالَ ﷺ: بَلَى قَدْ فَعَلْتَ، وَلَكِنْ قَدْ غُفِرَ لَكَ بِإِخْلاَصِ قَوْلِ لاَ إِلهَ إِلاَّ اللهُ]. أخرجه أبو داود.

1. (5832)- *İbnu Abbâs* radıyallahu anhümâ anlatıyor: "İki kişi Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın huzurunda murâfaa olundular. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* müddeiden (davacıdan) beyyine (delil, şahid) talep etti. Adamın beyyinesi yoktu. Bunun üzerine davalıdan yemin talep etti. O, kendisinden başka ilah bulunmayan Allah'a kasem etti. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Hayır, sen (iddia edileni) yaptın. Velâkin Lâilahe İllallah sözündeki ihlas sebebiyle mağfiret olundun!" buyurdu" [Ebu Dâvud, Eymân 16, (3275).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), davalının bile bile yalan yere yemin ettiğini vahiy yoluyla öğrenmiş olmalıdır. Normalde, vahiy beklemeksizin hükmü hep zahire göre veren Resûlullah, burada davalının yalan yere yemin ettiğini yüzüne haykırmıştır. Bu hal, zaman zaman hükümleri vahye müsteniden verdiğine delil olmaktadır.

Ancak, *Aleyhissalâtu vesselâm*, burada mevzubahis olan davalının, yalan yemin etmekten hasıl olan günahının, yemin esnasında telaffuz ettiği kelime-i tevhidin bereketine mağrifet edildiğini söylüyor. Alimler, bu hadisi esas alarak büyük günahların "tevhid kelimesi" ile affedilebileceğini söylemişlerdir. Nitekim *Ahmed İbnu Hanbel*'in, İbnu Ömer'den kaydettiği bir hadiste şöyle denir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir adama: *"Sen şu şeyi yaptın mı?"* diye sormuştu. Adam:

"Hayır! Kendisinden başka ilah olmayan Allah'a kasem olsun yapmadım!" dedi. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, Cibril'in kendisine, *"O, söylediğin şeyi yaptı. Ancak Allah, onu, "kendisinden başka ilah olmayan Allah" sözünden dolayı affetti"* dediğini haber verdi." İbnu Abbâs'tan gelen bir rivayette, benzer bir hadisin sonunda şu ziyade yer

alır: "... Cebrail gelerek, adamın yalancı olduğunu, bunun nezdinde diğerinin hakkı bulunduğunu haber verdi. Aleyhissalatu vesselâm da davalıya, "davacının hakkını" vermesini emreder, yalan yere yaptığı yeminin kefaretine, Allah'tan başka ilah olmadığını bilmesinin veya şehadetinin yettiğini belirtir."

Şunu hemen kaydedelim: Yalan yere yemin etmek büyük günahlardandır. Bu husus bir çok hadiste beyan edilmiştir. Yalan yere yeminin ıstılahî adı el-yemînu'l-gâmustur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yemîn-i gâmusu: *"Müslüman kişinin malına sahiplenmeye sebep olan yalan yemin"* diye tarif etmiştir: اَلَّذِي يَقْتَطِعُ بِهَا مَالَ امْرِئٍ مُسْلِمٍ هُوَ فِيهَا كَاذِبٌ

❑ LİCÂC

5833 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: نَحْنُ الآخِرُونَ السَّابِقُونَ؛ وَقَالَ: لأَنْ يَلِجَّ أَحَدُكُمْ بِيَمِينِهِ فِي أَهْلِهِ آثَمُ لَهُ عِنْدَ اللّٰهِ تَعَالَى مِنْ أَنْ يُعْطِيَ كَفَّارَتَهُ الَّتِي افْتَرَضَ اللّٰهُ تَعَالَى عَلَيْهِ]. أخرجه الشيخان.

يقال: «لَجَّ يَلِجُّ وَاسْتَلَجَّ فِي يَمِينِهِ» إذا ألحّ في الاستمرار عليها وترك تكفيرها ورأى أنه صادق فيها. وقيل هو أن يحلف ويرى أن غيرها خير منها فيقيم على ترك الكفارة والرجوع الى ما هو خير فذاك آثم له: أى أكثر إثماً من أن يأتي الذي هو خير.

1. (5833)- *Hz. Ebu Hureyre* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* : *"Biz öne geçecek sonuncularız!"* buyurdular. Keza:

"Birinizin ailesine karşı yaptığı yemininde inadlaşması, Allah nazarında Rab Teâlâ'nın farz kıldığı kefareti ödemesinden daha ağır bir günahtır!" buyurdu." [Buharî, Eyman1; Müslim, Eymân 26, (1655).]

AÇIKLAMA:

Licâc, yaptığı yemini yerine getirmede ısrar etmektir. Halbuki yeminde ısrar caiz değildir. Yeminin bozulması daha hayırlı gözüküyorsa yemin bozulur, hayırlı olan aksi yapılır. Ancak yemin kefareti ödenir. Öyleyse bilhassa ailesine karşı yapılan yeminden, kefaret ödeyerek hemen dönmek gerekir. Bu hadis, böyle bir yeminden dönmenin Allah nazarında daha büyük bir kusur teşkil edeceğini, yemin sahibini daha günahkâr kılacağını ifade etmektedir. Bu davranışa giren kimse, azîz ve celîl olan Allah'ı, böylesi yeminlerimizden kefaret ödeyerek dönmemizi taleb eden emirlerini dinlememiş olmaktadır.

SEKİZİNCİ FASIL

KEFARET

5834 ١– عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ حَلَفَ مِنْكُمْ فَقَالَ فِي حَلِفِهِ: بِاللاَّتِ وَالْعُزَّى. فَلْيَقُلْ: لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ، وَمَنْ قَالَ لِصَاحِبِهِ تَعَالَ أُقَامِرْكَ فَلْيَتَصَدَّقْ. قَالَ أبو داود: يعني بِشَيْءٍ]. أخرجه الخمسة.

قال الخطابي: أي فليتصدق بقدر ما كان قد جعله خطراً في القمار.

1. (5834)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sizden kim yemin eder ve yemininde: "Lat ve Uzza'ya kasem olsun!" derse hemen "Lailahe illallah!" desin. Kim de arkadaşına: "Gel seninle kumar oynayalım" derse hemen (birşeyler) tasadduk etsin!" [Buhârî, Eyman 5, Tefsir, Necm, Edeb 74, İsti'zan 52; Müslim, Eyman 5, (1647); Ebu Davud, Eyman 4, (3247); Tirmizî, Nüzur 17, (1545); Nesâî, Eyman 11, (7, 7).]

5835 ٢– وعن سعد بن أبي وقاص رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [كُنَّا نَذْكُرُ بَعْضَ الأَمْرِ وَأَنَا حَدِيثُ عَهْدٍ بِالْجَاهِلِيَّةِ فَحَلَفْتُ بِاللاَّتِ وَالْعُزَّى. فَقَالَ لِي أَصْحَابِي: بِئْسَمَا قُلْتَ، قُلْتَ هُجْراً، فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ، فَذَكَرْتُ لَهُ ذلِكَ، فَقَالَ: قُلْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، وَانْفُثْ عَلَى يَسَارِكَ ثَلاَثاً، وَتَعَوَّذْ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ، ثُمَّ لاَ تَعُدْ]. أخرجه النسائي.

2. (5835)- *Sa'd İbnu Ebi Vakkas* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir grup kimse, bazı şeyleri tezekkür ediyorduk. Ben o sırada cahiliyeden yakın zamanda çıkmıştım. "Lat ve Uzza'ya kasem olsun!" diyerek yemin

ediverdim. Arkadaşlarım bana: "Söylediğin şey ne fena! Çirkin bir söz ettin!" dediler. Ben hemen *Aleyhissalâtu vesselâm*'a gelip durumu anlattım:

"Allah'tan başka ilah yoktur, o tektir, şeriksizdir. Arz ve semanın mülkü O'na aittir. Bütün hamdler de onadır, O her şeye kadirdir!" de! Sol tarafına üç kere üfle. Taşlanmış şeytandan Allah'a sığın, sonra bir daha (bu çeşit yemine) dönme!" buyurdular." [Nesâî, Eyman 12, (7, 7-8).]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki hadis, Müslümanların yemin adabından en mühimini belirtmektedir: Yeminler Allah'ın adına olmalıdır, başka çeşit yeminlerden kaçınmalı ve bilhassa cahiliye putlarının adıyla yemin yapılmamalıdır.

2- *Lat* ve *Uzza*, cahiliye Araplarının en büyük putlarından ikisinin ismidir. Kur'an-ı Kerim'de de zikirleri geçer. Bunlardan Lat, Taif'te Sakif kabilesine ait bir putun ismidir. Yeri hususunda bazı ihtilaflar gelmiştir. Bir kısım rivayetlere göre Mekke'dedir, bir kısmına göre de Nahl'dedir ve put Kureyş'e aittir.

Uzza ise, *Gatafan* kabilesinin tapındığı bir ağaçtır. Bazı rivayetlerde ise put olduğu belirtilir. Gerek Lat ve gerek Uzza'nın birer mabed ismi olduğu da gelen rivayetler arasındadır.

3- *İbnu Hacer* şu açıklamayı yapar: "Ulema dedi ki: "Kim Lat ve Uzza'ya veya bir başka puta kasem ederse veya: "Şu işi yaparsam Yahudi olayım, Nasranî olayım veya İslam'dan dışarı çıkayım veya peygamberi reddetmiş olayım" derse bu yemin mün'akid olmaz, adamın Allah'a istiğfar etmesi gerekir, ona kefaret terettüp etmez. Lailahe illallah demesi müstehab olur." Hanefilere göre kefaret gerekir, ancak: "Ben ehli bid'a olayım", "Peygamberi terketmiş olayım" gibi sözler hariç, bunlarda kefaret gerekmez. Bu sözü sarfeden küfre düşer mi düşmez mi ihtilaflıdır.

Nevevî, bu çeşit sözlerle yemin etmenin haram olduğunu, edene tevbe gerekeceğini söyler. *Nevevî*'den önce *Maverdi* ve başkaları da aynı şeyi söylemişlerdir.

Hattâbî, Bagavî, bir kısım alimler: "Bu hadiste İslam dışı şeylere kasemde bulunanlara bununla günahkâr da olsalar kefaret gerekmeyeceğine, ancak tevbe gerekeceğine delil vardır" derler. Onlara göre, tevbe de, Resulullah'ın tevhid kelimesini emretmesi sebebiyle gerekmektedir. Böylece, Aleyhissalâtu vesselâm, yemin edenin cezasının günahıyla ilgili olacağına, malıyla ilgili bir şey terettüp etmeyeceğine işaret etmiş olmaktadır. Tevhidi emretmiş olması da Lat ve Uzza'ya kasemin kâfirlere

benzemeyi getirmesindendir. Böylece, tevhidle telafi edilmesini emretmiş olmaktadır.

Tîbî der ki: "Lat ve Uzza ile yeminden sonra kumarın zikredilmiş olmasındaki hikmet şudur: "Bu yemini yapan, yeminde kâfirlere muvafakat etmiş olmaktadır, bu sebeple tevhid emredilmiştir, kumara çağıran da, oyunda onlara muvafakat etmiş olmaktadır, bunun kefareti için de sadaka verilmesi emredilmiş olmaktadır."

Hadis, eğlenceye çağıran kimseye, sadaka vermenin kefaret olduğunu ifade eder, oynayan kimsenin kefaretinin te'kidli olacağı açıktır.

İLAVELER BÖLÜMÜ

(Burada dört fasıl vardır)

BIRINCI FASIL

NEFİSLE İLGİLİ EDEBE GİREN HADİSLER

İKİNCİ FASIL

NEFİSLE İLGİLİ AFETLERE GİREN HADİSLER

ÜÇÜNCÜ FASIL

LİSANIN AFETLERİYLE İLGİLİ HADİSLER

DÖRDÜNCÜ FASIL

MUHTELİF NEVLERE GİREN HADİSLER

BİRİNCİ FASIL

NEFİSLE İLGİLİ EDEBE GİREN HADİSLER

5836 ١ - عن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [كُنْتُ رَدِيفَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَالَ: يَا غُلاَمُ! احفَظِ اللهَ يَحفَظْكَ، احفَظِ اللهَ تَجِدْهُ تُجَاهَكَ، أَوْ قَالَ أَمَامَكَ، تَعَرَّفْ إِلَى اللهِ فِي الرَّخَاءِ يَعْرِفْكَ فِي الشِّدَّةِ، إِذَا سَأَلْتَ فَاسْأَلِ اللهَ تَعَالَى، وإِذَا اسْتَعَنْتَ فَاسْتَعِنْ بِاللهِ تَعَالَى، فَإِنَّ الْعِبَادَ لَو اجْتَمَعُوا عَلَى أَنْ يَنفَعُوكَ بِشَيْءٍ لَمْ يَكْتُبْهُ اللهُ تَعَالَى لَكَ، لَمْ يَقْدِرُوا عَلَى ذلِكَ، وَلَوِ اجْتَمَعُوا عَلَى أَنْ يَضُرُّوكَ بِشَيْءٍ لَمْ يَكْتُبْهُ اللهُ تَعَالَى عَلَيْكَ، لَمْ يَقْدِرُوا عَلَى ذلِكَ، جَفَّتِ الأَقْلاَمُ وَطُوِيَتِ الصُّحُفُ، فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَعْمَلَ للهِ تَعَالَى بِالرِّضَا فِي الْيَقِينِ فَافْعَلْ، فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَإِنَّ فِي الصَّبْرِ عَلَى مَا تَكْرَهُ خَيْراً كَثِيراً، وَاعْلَمْ أَنَّ النَّصْرَ مَعَ الصَّبْرِ، وَأَنَّ الْفَرَجَ مَعَ الْكَرْبِ، وَأَنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْراً، وَلَنْ يَغْلِبَ عُسْرٌ يُسْرَيْنِ]. أخرجه رزين بهذا اللفظ، والترمذي باختصار.

1. (5836)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın terkisinde idim. Bana şu nasihatta bulundu:

"Yavrum! Allah'a karşı (emir ve yasaklarına uyarak edebini) koru, Allah da seni (dünya ve ahirette) korusun! Allah'ı(n üzerindeki hukukunu) koru ki O'nu karşında (dünya ve ahiretin fenalıklarına karşı hami) bulasın -veya önünde demişti-. Bollukta Allah'ı tanı ki, darlıkta da O, seni tanısın. (Dünya ve ahiretle ilgili) bir şey isteyince Allah'tan iste. Yardım talep edeceksen Allah'tan yardım dile. Zira kullar, Allah'ın yazmadığı bir hususta sana faydalı olmak için biraraya gelseler, bu faydayı yapmaya muktedir olamazlar. Allah'ın yazmadığı bir zararı sana vermek için biraraya gelseler, buna da muktedir olamazlar. Kalemlerin mürekke-

bi kurudu ve sayfalar dürüldü. Sen, yakinî bir imanla, tam bir rıza ile Allah için çalışmaya muktedir olabilirsen çalış; şayet buna muktedir olamazsan, hoşuna gitmeyen şeyde sabırda çok hayır var. Şunu da bil ki Nusret(i İlahî) sabırla birlikte gelir, kurtuluş da sıkıntıyla gelir, zorlukta da kolaylık vardır, bir zorluk iki kolaylığa asla galebe çalamayacaktır."
[Rezin bu elfazla tahric etmiştir. Tirmizî'de muhtasar olarak kaydedilmiştir. Sıfatu'l-Kıyamet 60, (3518).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin daha rahat anlaşılmasını sağlayacak açıklamalar imkan nisbetinde parantez içerisinde olmak suretiyle metine dahil edildi.

2- Burada biraz açıklama kaydedeceğimiz husus hadisin son kısmında geçen "bir zorluk iki kolaylığa asla galebe çalamayacaktır" ifadesidir. Bu ibare biraz kapalıdır. Buradaki "bir zorluk" ve "iki kolaylık"tan murad nedir?

İbnu Kesir, İnşirah suresinde geçen ﴿فَاِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا * اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا﴾ **"Şüphesiz, zorlukla beraber bir kolaylık vardır. Gerçekten zorlukla beraber bir kolaylık vardır"** (İnşirah 5-6) ayetlerini açıklarken ayetle ilgili olarak Katâde'nin bir yorumunu kaydeder: "Ayette zorluk manasına gelen الْعُسْر marife olarak iki sefer geçmektedir; keza kolaylık manasına gelen يُسْر de iki sefer geçmektedir, ama bu nekredir. Dolayısıyla marife olan zorluk (el-usr) kelimeleri marife oldukları için aynı zorluk tek zorluk olmakta, kolaylık manasına gelen يُسْر ise nekre olduğu için her biri ayrı olan iki kolaylık sayılmaktadır. Böyle olunca, ayet-i kerimede bir zorluğa bedel iki kolaylık mevzubahis edilmiş olmakta ve Resulullah: *"İki kolaylığa bir zorluk asla galebe çalamayacak"* diye sevinçle müjdelemektedir. Rivayet aynen şöyle: "Hasan-ı Basrî (mürsel olarak) anlatıyor: "Bir gün, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ferahlı ve mesrur bir çehle ile gülerek çıktı. Şöyle diyordu: *"Bir zorluk iki kolaylığa asla galebe çalamayacaktır. Bir zorluk iki kolaylığa asla galebe çalamayacaktır. Zira şüphesiz zorlukla beraber bir kolaylık vardır. Gerçekten zorlukla beraber bir kolaylık vardır."*

Mevzuyla ilgili olarak *İbnu Kesir*'in kaydettiği bir diğer rivayeti de burada kaydetmeyi faydalı görüyoruz: "Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resul-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir kayanın karşısında oturuyordu. Bir ara: *"Zorluk gelip şu kayanın içine girse mutlaka kolaylık*

peşinden gelip içeri girer ve oradan zorluğu çıkarır" buyurdu. Bunun üzerine aziz ve celil olan Allah: *"**Şüphesiz zorlukla beraber bir kolaylık vardır, gerçekten zorlukla beraber bir kolaylık vardır**"* mealindeki ayetleri inzal buyurdu."

Bir diğer rivayette Resulullah şöyle buyurmaktadır: نَزَلَ الْمَعُونَةُ مِنَ السَّمَاءِ عَلَى قَدْرِ الْمُؤْنَةِ وَنَزَلَ الصَّبْرُ عَلَى قَدْرِ الْمُصِيبَةِ *"Semadan yardım, çekilen şiddet miktarınca iner, sabır da musibet miktarınca iner."*

Öyle ise, ayet ve hadisler, mü'mine ümid ve metanet verme gayesini gütmektedir: Sıkıntımız ne kadar şiddetli, musibetimiz ne kadar büyük olursa olsun, ye'se düşmeye gerek yok. Cenab-ı Hak o nisbette sabır ve yardım indirecek, kolaylığını zorluğunun iki katı yapacaktır. Sabır ve metanetten vazgeçme, ye'se ve fütura düşme...

"İşte bu kadar kısa, öz cümleler içine; kadere, teslimiyete ait en girift, en zor meseleler sığdırılmış ve en sade bir üslupla, bu derin mevzu vüzuha kavuşturulmuştur. Aynı zamanda aksiyon ve hamle adına; ibadet manasını da dahil ederek söylenebilecek pek çok şey bu birkaç cümlede hülasa edilmiştir".(27)

5837 ٢– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَوْماً لأَصْحَابِهِ: مَنْ يَأْخُذُ هذِهِ الْكَلِمَاتِ فَيَعْمَلُ بِهِنَّ أَوْ يُعَلِّمُ مَنْ يَعْمَلُ بِهِنَّ؟ قُلْتُ: أَنَا يَا رَسُولَ اللهِ، فَأَخَذَ بِيَدِى فَعَدَّ خَمْساً. قَالَ: اتَّقِ الْمَحَارِمَ تَكُنْ أَعْبَدَ النَّاسِ، وَارْضَ بِمَا قَسَمَ اللهُ لَكَ تَكُنْ أَغْنَى النَّاسِ، وَأَحْسِنْ إِلَى جَارِكَ تَكُنْ مُؤْمِناً، وَأَحِبَّ لِلنَّاسِ مَا تُحِبُّ لِنَفْسِكَ تَكُنْ مُسْلِماً، وَلاَ تُكْثِرِ الضَّحِكَ فَإِنَّ كَثْرَةَ الضَّحِكِ تُمِيتُ الْقَلْبَ]. أخرجه الترمذي.

2. (5837)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir gün, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ashabına: "Şu kelimeleri kim [benden] alıp onlarla amel edecek ve onlarla amel edecek olana öğretecek?" buyurdular. Ben hemen atılıp:

"Ben! Ey Allah'ın Resulü!" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm elimden tuttu ve beş şey saydı:

★ *Haramlardan sakın, Allah'ın en abid kulu ol!*

★ *Allah'ın sana ayırdığına razı ol, insanların en zengini ol!*

---

27) M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur 1/223.

★ *Komşuna ihsanda bulun, mü'min ol.*

★ *Kendin için istediğini başkaları için de iste, Müslüman ol!*

★ *Fazla gülme. Çünkü fazla gülmek kalbi öldürür.*"[Tirmizî, Zühd 2, (2306); İbnu Mace, Zühd 24, (4217).]

5838 ٣– وعنه رَضِيَ اللّٰهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: أَمَرَنِي رَبِّي بِتِسْعٍ: خَشْيَةِ اللّٰهِ فِي السِّرِّ وَالعَلاَنِيَةِ، وَكَلِمَةِ العَدْلِ فِي الْغَضَبِ وَالرِّضَا، وَالْقَصْدِ فِي الْفَقْرِ وَالْغِنَى، وَأَنْ أَصِلَ مَنْ قَطَعَنِي، وَأُعْطِيَ مَنْ حَرَمَنِي، وَأَعْفُوَ عَمَّنْ ظَلَمَنِي، وَأَنْ يَكُونَ صَمْتِي فِكْراً، وَنُطْقِي ذِكْراً، وَنَظَرِي عِبْرَةً، وَآمُرَ بِالْمَعْرُوفِ]. أخرجه رزين.

3. (5838)- Yine *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Rabbim bana dokuz şey emretti:

★ *Gizli halde de alenî halde de Allah'tan korkma(mı),*

★ *Öfke ve rıza halinde de adaletli söz (söylememi),*

★ *Fakirlikte de zenginlikte de iktisad (yapmamı),*

★ *Benden kopana da sıla-ı rahm yapmamı,*

★ *Beni mahrum edene de vermemi,*

★ *Bana zulmedeni affetmemi,*

★ *Susma halimin tefekkür olmasını,*

★ *Konuşma halimin zikir olmasını,*

★ *Bakışımın da ibret olmasını,*

★ *Ma'rufu (doğru ve güzel olanı) emretmemi."* [Rezin tahriç etmiştir.]

5839 ٤– وعن علي رَضِيَ اللّٰهُ عنه قال: [وَجَدْنَا عَلَى قَائِمِ سَيْفِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ: أَعْفُ عَمَّنْ ظَلَمَكَ، وَصِلْ مَنْ قَطَعَكَ، وَأَحْسِنْ إِلَى مَنْ أَسَاءَ إِلَيْكَ، وَقُلِ الْحَقَّ وَلَوْ عَلَى نَفْسِكَ]. أخرجه رزين.

4. (5839)- Hz. Ali (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kılıncının kabzasında şu ibareyi bulduk:

"Sana zulmedeni affet. Sana küsene git, sana kötülük yapana iyilik yap! Aleyhine de olsa hakkı söyle!" [Rezin tahric etmiştir.]

5840 ٥- وعن زيد الخير رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ لَتُخْبِرَنِّي مَا عَلاَمَةُ اللهِ فِيمَنْ يُرِيدُهُ، وَمَا عَلاَمَتُهُ فِيمَنْ لاَ يُرِيدُهُ؟ فَقَالَ: كَيْفَ أَصْبَحْتَ يَا زَيْدُ؟ قُلْتُ: أُحِبُّ الْخَيْرَ وَأَهْلَهُ، وَإِنْ قَدَرْتُ عَلَيْهِ بَادَرْتُ إِلَيْهِ، وَإِنْ فَاتَنِي حَزِنْتُ عَلَيْهِ وَحَنَنْتُ إِلَيْهِ، فَقَالَ: ﷺ: فَتِلْكَ عَلاَمَةُ اللهِ فِيمَنْ يُرِيدُهُ، وَلَوْ أَرَادَكَ لِغَيْرِهَا لَهَيَّأَكَ لَهَا]. أخرجه الترمذي.

5. (5840)- Zeydu'l-Hayr (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü dedim, Allah'ın rızasını arzu eden kimselere ve Allah'ın rızasını arzu etmeyen kimselere Allah'ın koyduğu alâmet nedir, bana haber verin!" Cevaben:

"Ey Zeyd sen nasıl sabahladın?" diye sordu.

"Hayrı ve hayır ehlini seviyorum: Eğer hayır yapmaya muktedirsem yapmaya koşuyorum. Eğer yapamaz, kaçırırsam bu sebeple üzülüyorum ve onu yapmaya şevkim daha da artıyor! " dedim. Bunun üzerine *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"İşte bu söylediklerin Allah'ın rızasını arayanlara Allah'ın koyduğu alâmettir. Eğer Allah senin başka bir şey olmanı isteseydi, seni ona hazırlardı" buyurdular." [Hadisi Rezin tahriç etmiştir.]

5841 ٦- وعن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: الْقَصْدُ وَالتُّؤَدَةُ وَحُسْنُ السَّمْتِ جُزْءٌ مِنْ أَرْبَعَةٍ وَعِشْرِينَ جُزْءاً مِنَ النُّبُوَّةِ]. أخرجه مالك والترمذي، واللفظ له.

« الْقَصْدُ » الوسط بين الطرفين. و« التُّؤَدَةُ » التأني والتثبت.

و« السَّمْت » الهيئة الحسنة والمراد أن هذه الخصال من شمائل الأنبياء. وانها جزء معلوم من اجزاء افعالهم فاقتدوا بهم فيها وتابعوهم. لا أن من جمع هذه الخصال كان فيه جزء من النبوة لان النبوة غير مكتسبة ولا مجتلبة بالأسباب بل هى كرامة من الله تعالى.

6. (5841)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İtidal (orta yol üzere olmak), teenni(li davranmak), hal ve gidişi iyi olmak peygamberliğin yirmi dört cüzünden bir cüzdür." [Muvatta, Şi'r 17 (2, 954, 955); Ebu Davud, Edeb 2, (4776).]

AÇIKLAMA:

Burada sayılan mümtaz sıfatlar, Allah'ın bir lütuf ve ikramı olarak bütün peygamberlere verilmiştir. Ta ki, insanlar onlara uymak suretiyle bu hasletleri kendilerine mal etsinler.

Bunların peygamberliğin yirmi dört cüzünden biri olması, peygamberliğin bölünebildiği, mukteseb olduğu manasına gelmez. Çünkü o, her şeyden önce Allah'ın bir lütfudur, iktisabla ulaşılamaz. Üstelik Hz. Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)* son peygamberdir, ondan sonra yeryüzüne, kıyamete kadar peygamber gelmeyecektir.

Bazı alimler hadisten şu manayı da anlamışlardır: "Kimde bu vasıflar toplanırsa, o kimse, halk onu ta'zim, tebcil ve tevkir ile karşılar. Allah da ona, peygamberlerin elbisesi olan takva elbisesini giydirir."

5842 ٧– وعن أبي أيوب رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَرْبَعٌ مِنْ سُنَنِ الْمُرْسَلِينَ: الْحَيَاءُ، وَالتَّعَطُّرُ، وَالنِّكَاحُ، وَالسِّوَاكُ]. أخرجه الترمذي.

7. (5842)- *Ebu Eyyub* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Dört şey vardır, bunlar geçmiş peygamberlerin sünnetlerindendir: Haya, koku sürünme, evlenme, misvak kullanma." [Tirmizî, Nikah 1, (1080).]

AÇIKLAMA:

1- Dört şeyin eski peygamberlerin sünnetinden olması, bunları onların fiilen yapıp ümmetlerine de yapmaya kavlen teşvik ettiklerini ifade eder. Dolayısıyla "eski peygamberler"e nisbet edilen şeylerin, insanlığın bidayetine kadar gittiği ve hatta *Hz. Adem* aleyhisselam'a dayandığı söylenebilir. Bu ifade, zikredilen şeylerin insanlık için ehemmiyetli olduğunu da gösterir. Vahy-i İlahî, bidayetten beri, bazı mühim şeyleri insanlığa duyurmuş, hayata sokmuş, müesseseleştirmiş demektir. İslam'ın bu telakkisi, insanlık tarihini mutlak vahşet ve cehaletle ve hatta maymunla başlatan bir kısım Batıcı maddeperestlerin görüşünden tamamen ayrılır.

Hadisin şerhinde bazı alimler, Hz. İsa örneğinde olduğu üzere, bir kısım evlenmeyen peygamberler bulunduğunu göstererek, üslupta tağlibe yer verildiğini, ifade âmm da olsa istisnaların olabileceğini belirtirler. Bunu misvak, koku gibi diğer hasletler için de düşünmek mümkündür. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, hadiste, esas itibariyle bunların ıttıradından çok, eskiliğini duyurmak istemektedir.

2- Hadisin bazı vecihlerinde haya yerine hitan zikredilmiştir. Hitan erkek çocukların sünnet edilmeleridir. Bunun da eskiliğine dikkat çekilmiş olur. Nitekim bazı hadislerde hitanın *Hz. İbrahim*'den beri teşrî edildiği, ilk defa *Hz. İbrahim*'in sünneti olduğu belirtilmiştir.

3- Bazı şarihler, haya ile her insanda fıtrî ve cibillî olan hayanın kastedilmediğini, dinin muktezası olan hayanın kastedildiğini belirtirler. Çünkü dinin ısrarla üzerinde durduğu, hayaya giren edepler vardır: Avret yerlerinin örtülmesi, mürüvvete yakışmayan hallerden kaçınmak, fuhşiyat ve kabalıklardan, çirkin sözlerden uzak durmak gibi.

4- Haya yerine bazı rivayetlerde حناء yani kına kelimesi zikredilmiştir. Bunun tashif olabileceğine dikkat çekmiştir. Çünkü kına erkeklere haramdır, zira kadınlara benzeme vardır. Kına ile yaşlıların saçını boyaması, önceki peygamberlerde olan bir sünnet değildir.

Resulullah teşrî buyurmuştur, dolayısıyla bunun eski peygamberlere nisbeti sahih olmaz (Mirkat).

5843 ٨– وعن عبدالمهيمن بن عبّاس بن سهل بن سعد الساعدي عن أبيه عن جده رَضِيَ اللهُ عنه قال:

[قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: الأنَاةُ مِنَ اللهِ تَعالىٰ والْعَجَلَةُ مِنَ الشَّيْطَانِ]. أخرجه الترمذي.

8. (5843)- Abdulmüheymin İbnu Abbas İbni Sehl İbni Sa'd es-Saîdî, babası tarikiyle dedesinden naklediyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Teennî Allah Teala'dandır, acele de şeytandan." [Tirmizî, Birr 66; (2013).]

AÇIKLAMA:

*Teenni*nin Allah'tan olması, Allah'ın teennili hareket etmekten razı olması, karşılığında sevap vermesi demektir. Acelenin şeytandan olması, şeytanın kişiyi vesvesesi ile acele davranmaya sevketmesi demektir. Acelecilik, kişiyi titizlik ve neticeyi düşünmekten alıkoyar, attığı adımın veya söyleyeceği sözün zarar mı, kâr mı, hayır mı, şer mi getireceğini hesaplamasına fırsat vermez. Pekçok ayet ve hadiste menfi işler hep şeytana nisbet edilmiştir. *Amr İbnu'l-As:* "Kişi acelenin meyvesi olarak hep nedamet devşirmiştir" der.

5846 numaralı hadiste de acele üzerine bazı ilave açıklama kaydedeceğiz.

5844 ٩– وعن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عنهما: [أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ لأشَجِّ عَبْدِ الْقَيْسِ:

إنَّ فِيكَ خَصْلَتَيْنِ يُحِبُّهُمَا اللّٰهُ تَعالىٰ وَرَسُولُهُ الْحِلْمُ، وَالأَنَاةُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

9. (5844)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Eşeccü Abdi'l-Kays'a dedi ki:

"Muhakkak ki sende Allah ve Resulünün sevdiği iki haslet var; hilm ve teenni." [Tirmizî, Birr 66, (2012); Müslim, İman 25, (17).]

AÇIKLAMA:

1- *Eşecc* izafetli olarak gelmiştir. *Abdu'l-Kays*'ın Eşecc'i demektir. Yani Abdulkays kabilesinin Resulullah'a gönderdiği heyetle gelen Eşecc olup, asıl adı Münzir İbnu Âiz'dir, Eşecc el-Abdî diye de tesmiye edilmiştir.

2- *Hilm, Nevevî*'ye göre burada akıl demektir. *Kadı İyaz* da hilmi "aklın sıhhatine ve sonuçları düşünen iyi görüşün varlığına delalet eden kelam" olarak tarif eder. Enat ise yine Nevevî'ye göre tesebbüt (titizlik) ve aceleyi terk demektir; dilimizde teenni dediğimiz şey; önünü sonunu, ne getirip ne götüreceğini hesap ederek hareket etmektir.

Resulullah'ın *Eşecc* (radıyallahu anh)'e bu iltifatının sebebiyle ilgili olarak şu vak'a rivayetlerde gelmiştir: "Abdulkays heyeti Medine'ye gelince heyet mensupları Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı bir an önce görmek için acele ile huzuruna koşuşurlar. Eşecc ise, hayvanların başında kalır, onları biraraya toplar, devesini dağlar, en iyi elbisesini giyer, kendine çekidüzen verdikten sonra Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın huzuruna çıkar. Aleyhissalâtu vesselâm onu kendine yaklaştırıp yanı başına oturtur. Sonra hey'ete:

"Hem kendiniz hem de kavminiz adına biat etmeye mi geldiniz?" buyururlar. Cemaat: "Evet!" der. Eşecc ise:

"Ey Allah'ın Resulü! Siz kişiyi, dininden daha ağır gelen bir şeyle techiz etmiyorsunuz. Biz size kendi adımıza biat edelim, kavmimize de onları davet edecek birini gönderelim, bu çağrı üzerine kim bize uyarsa o bizdendir, kim imtina eder de uymazsa onunla savaşalım!" der. İşte bu söz üzerine *Aleyhissalâtu vesselâm: "Doğru söyledin. Sende iki haslet var..."* diyerek Eşecc'e iltifat buyurur."

5845 ١٠ – وزاد أبو داود في رواية ذكر فيها قصة طويلة عن زارع: [وَكَانَ فِي وَفْدِ عَبْدِ الْقَيْسِ، أنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ لَمَّا قَالَ لَهُ ذٰلِكَ قَالَ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ! أنَا أتَخَلَّقُ بِهِمَا أمِ اللّٰهُ تَعَالىٰ جَبَلَنِي عَلَيْهِمَا؟ قَالَ: بَلِ اللّٰهُ جَبَلَكَ عَلَيْهِمَا. فَقَالَ: الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي

جَبَلَنِي عَلَى خِلَّتَيْنِ يُحِبُّهَا اللّٰهُ تَعَالَىٰ وَرَسُولُهُ].

10. (5845)- Ebu Davud merhum, Abdu'l-Kays heyetinde dahil olan Zâri'den naklettiği ve uzunca bir kıssanın da bulunduğu rivayetinde şu ziyadeye yer verir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisine bunları söyleyince o (Eşecc):

"Allah ve Resulü'nün sevdiği iki haslet üzere beni yaratan Allah'a hamd olsun!" dedi." [Ebu Davud, Edeb 161, (5225).]

5846 ١١ – وعن سعد بن أبي وقاص رَضِيَ اللّٰهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: التُّؤَدَةُ فِي كُلِّ شَيْءٍ إِلاَّ فِي عَمَلِ الآخِرَةِ]. أخرجه أبو داود.

11. (5846)- *Sa'd İbnu Ebi Vakkas* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Teenni, ahiretle ilgili olanlar dışında her amelde güzeldir."* [Ebu Davud, Edeb 11, (4810).]

AÇIKLAMA:

Teenni bazı hadislerde mutlak olarak istihsan edilirken, burada kayıtlanmakta, ahiretle ilgili ameller istisna edilmektedir. *el-Kâdı:* "Ahiret amellerinde teenni gayr-ı mahmuddur. Allah'a yakınlığı artırmak, dereceyi yükseltmek için ahirete müteallik işlerde azim ve bütün gayretin sarfı gerekmektedir" demiştir. *Tîbî* de şöyle der: "Hadisin manası şöyle olmalıdır: "Dünyevî işlerin sonunun kesinlikle hayırlı veya hayırsız olacağı bilinemediği için acele etmeyip tehir edilmesi uygundur. Uhrevî işler bunun aksinedir. Zira Rabbimiz Teala hazretleri ﴿فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ﴾ **"Hayırda yarışın"** (Bakara 148). ﴿سَابِقُوا اِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ﴾ **"Rabbinizden size erişecek bir bağışlanmayı ve bir cenneti kazanmak için yarışın.."** (Hadid 21) buyurmaktadır. Münavi, bu meseleye büyüklerden birinin menkıbesini örnek verir: "Büşencî helada idi, aceleyle hizmetçisini çağırdı ve: "Gömleğimi indir, falancaya ver!" emretti. Hizmetçisi: "Biraz sabretsen de heladan çıksan olmaz mı?" deyince: "Onu bağlamak hatırıma geldi, nefsimin bu karardan vazgeçmeyeceğinden emin değilim" cevabını verir."

Şunu da bilmekte fayda var: Bazı alimlerimiz hayırlı olduğu kesin olan işlerin acele yapılmasında bir beis görmemişlerdir. Buna delil olarak şu ayet gösterilir: ﴿اِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ﴾ **"Gerçekten onlar**

daima hayırlı işlerde koşar ve rahmetimizi umup azabımızdan korkarak bize dua ederlerdi.." (Enbiya 90).

Aliyyu'l-Kâri bu meselede bir noktaya daha dikkatlerimizi çeker: "Allah'ın emirleri olan taatları yapma hususunda acele edip onlara koşma ile bizzat taatleri yerine getirirken acele etme arasında büyük bir mesafe vardır, bunlardan birincisi mahmud ikincisi mezmumdur." Yani ibadetleri vakti vaktinde yapmak için acele edeceğiz, ama ibadetleri alelacele bitirme telaşına düşmeyeceğiz, sindire sindire, ağır ağır yapacağız.

5847 ١٢ – وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ: مَنِ اسْتَعَاذَ بِاللهِ فَأَعِيذُوهُ، وَمَنْ سَأَلَ بِاللهِ فَأَعْطُوهُ وَمَنْ دَعَاكُمْ فَأَجِيبُوهُ، وَمَنْ صَنَعَ إِلَيْكُمْ مَعْرُوفاً فَكَافِئُوهُ، فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا مَا تُكَافِئُونَهُ فَادْعُوا لَهُ حَتَّى تَرَوْا أَنَّكُمْ قَدْ كَافَأْتُمُوهُ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

12. (5847)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim Allah adına sığınma talebinde bulunursa ona sığınma verin, kim Allah adına isterse ona verin, kim sizi davet ederse ona icabet edin, kim size bir iyilik yaparsa karşılıkta bulunun, şayet verecek bir şey bulamazsanız kendinizi, ona karşılığını vermiş görünceye kadar dua edin." [Nesâî, Zekat 72, (5, 82); Ebu Davud, Zekat 38, (1672).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, bu hadislerinde Allah'ın ismini şefaatçi kılarak yapılan taleplerden hayra yönelik olanlarının yerine getirilmesini talep etmektedir.

★ Allah'ın adını zikrederek sığınma talep edene sığınma vermeyi şarih Tîbî şöyle açıklar: "Kim size yardım talebiyle "sizin" veya "gayrınızın" şerrinden korunmak maksadıyla: "Allah için bana şerrini dokundurma" derse bunu kabul edin. Allah'ın ismine hürmeten şerrinizi ondan uzak tutun" demektir. Hadis şöyle takdir edilebilir: مَنِ اسْتَعَاذَ مِنْكُمْ مُتَوَسِّلاً بِاللهِ مُسْتَعْطِفاً بِهِ *"Kim, Allah'a sığınıp onun adına merhamet dileyerek sizden sığınma talep ederse..."*

Kısacası dilimizde "Allah aşkına", "Allah için", "Allah rızası için", "Allahını seversen" gibi tabirler zikredilerek yapılan birkısım taleplere

müsbet cevap verilmesi, böylesi durumlarda Rabbimiz Teala'nın yüce isminin hatırının gözetilmesi emredilmektedir. O ad adına yapılan istiaze kabul edilecek, o ad adına istenen sadaka verilecektir. Allah adının mü'minin gönlünde büyük yeri olmalı, o korunmalıdır. Bizim O'ndan olacak taleplerimizin kabulünün, O'nun gönlümüzde yer eden mevkiinin yüceliğiyle mütenasib olacağını bilmeliyiz.

2- Hadiste istenen diğer bir husus davetlere icabettir. Bu mutlak gelmiştir. Ancak başka hadisleri göz önüne alan alimlerimiz, "Bu davete icabet etmede şer'î bir mani yoksa" diye kayıtlamışlardır. Sofrada içki bulunması gibi bir maninin olması halinde davete icabet edilmeyebilir.

3- Diğer bir talep, kavlî veya fiilî, maddî veya manevî bir iyilikte, ikramda bulunana imkan nisbetinde aynı ölçüde mukabelede bulunmaktır. Bu husus ﴿هَلْ جَزَاءُ الإِحْسَانِ إِلاَّ الإِحْسَانُ﴾ **"İyiliğin mükâfaatı iyilikten başka bir şey olur mu?"** (Rahman 60); ﴿وَأَحْسِنْ كَمَا أَحْسَنَ اللهُ إِلَيْكَ﴾ **"Allah sana nasıl ihsanda bulundu ise sen de başkalarına ihsanda bulun"** (Kasas 77) gibi ayetlerde dile getirildiği gibi, pekçok hadislerde de tekrar edilmiştir. Hadislerin bir kısmı daha önce kaydedildi (5780-5787 numaralı hadisler görülebilir).

4- Hadisin sonunda, *Aleyhissalâtu vesselâm* bize iyilik ve ihsanda bulunana, aynı ile mukabele edemediğimiz takdirde dua işini tekrarlamayı tavsiye etmektedir. Duanın tekrarı hakkını ödediğimize kani oluncaya kadar devam edecektir. Bu hususta Resulullah şöyle buyurmuştur: من صنع اليه معروفـــا فقال لفاعله: جزاك الله خيرا فقد ابلغ في الثناء *"Kime bir iyilik yapıldığı zaman bu iyiliği yapana* جزاك الله خيرا *"Allah hayırlı mükâfaatını versin!" derse en güzel senada bulunmuş olur."* Bazı alimlerimiz bu hadise dayanarak: "Kim kendisine iyilik yapana bir kere جزاك الله خيرا derse üzerindeki karşılığı ödemiş olur, öbürünün hakkı çok bile olsa!" demiştir. Bu sözüyle kişi, yapılan iyiliğe mukabeledeki aczini itiraf ederek ona (dünyevî ve uhrevî) mükâfaatını verme işini en iyi vekil olan Rab Teala'ya havale etmiş oluyor. Resulullah böylece senanın en iyisinin yapıldığını söyleyerek, yapılan iyiliği en iyi vekil olan Allah'ın karşılıksız bırakmayacağını ifade etmiş olmaktadır. Bazı büyükler: "Elin karşılık vermede kısa ise, dilini şükür ve duada uzat" demiştir.

5848 ١٣- وعن جابر رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَمُوتَنَّ أَحَدُكُمْ إِلاَّ

وَهُوَ يُحْسِنُ الظَّنَّ بِاللّٰهِ تَعَالىٰ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

13. (5848)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sakın sizden kimse Allah hakkında hüsnüzanda bulunmadan son nefesini vermesin." [Müslim, Cennet 81, (2877); Ebu Davud, Cenaiz 17, (3113).]

5849 ١٤ – وفي أخرى للشيخين والترمذي، عن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنه قالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: قَالَ اللّٰهُ تَعالى: أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي].

زاد مسلم والترمذي: [وَأَنَا مَعَهُ إِذَا دَعَانِي].

14. (5849)- Sahiheyn ve Tirmizî'de Ebu Hureyre'den gelen diğer bir hadiste Resulullah şöyle buyurmuştur:

"Allah Teala hazretleri şöyle buyurdu: "Ben, kulumun benim hakkımdaki zannına göreyimdir."

Müslim ve Tırmizî'nin rivayetinde şu ziyade vardır: *"O bana dua edince ben onunlayım."* [Buharî, Tevhid 35; Müslim, Zikr 1, (2675); Tirmizî, Zühd 51, (2389).]

5850 ١٥ – وفي رواية لأبي داود والترمذي، عن أبي هريرة أيضاً قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إِنَّ حُسْنَ الظَّنِّ بِاللّٰهِ تَعالىٰ مِنْ حُسْنِ الْعِبَادَةِ].

15. (5850)- Ebu Davud ve Tirmizî'de Ebu Hureyre'den gelen bir rivayette, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediği kaydedilmiştir:

"Allah Teala hakkında hüsnüzan, güzel ibadettendir." [Tirmizî, Daavat 146, (3604); Ebu Davud, Edeb 89, (4993).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen son üç rivayetin üçü de Allah hakkında hüsnüzanda bulunma hakkındadır. Hepsi de mü'minleri Allah hakkında hüsnüzanda bulunmaya teşvik etmektedir. Birinci hadiste, ölmezden önce Allah hakkındaki zannımızı mutlaka güzel kılmamız istenir. Bunun niçin gerekli ve ehemmiyetli olduğu müteakip hadislerde belirtilir.

★ Çünkü Allah Teala hazretleri kullarına, kendisi hakında beslediği zanna uygun şekilde muamele edecektir.

★ Çünkü hüsnüzan da başlı başına güzel bir ibadettir.

2- Allah hakkında hüsnüzanda bulunmak demek, istiğfar edince Allah'ın bizi affedeceği, mağfirette bulunacağı, dua edince icabet edeceği, ibadet edince mükâfaatta bulunacağı kanaatini beslemek demektir. Halbuki alimler, bu hususta *beyne'r-reca ve'l-havf* tabiriyle ifade edilen ümid ve korkuyu beraber taşımanın esas olduğunu belirtmişlerdir. Yani hakkımızda adaletini tatbik edip layık olduğumuzu verdiği takdirde azaba düşeceğimiz endişesini yaşayıp devamlı tevbe istiğfar etmeliyiz, yaptığımız tevbe ve istiğfarları Allah'ın kabul edeceğini umarak şevklenmeli, rahatlamalıyız. Bunlardan sadece birinin içimizde galebesi İslamî edebe uymaz. Hatta, Nevevî'nin belirttiği üzere, gençlik ve sağlık halinde korkunun galebesi müstahsen addedilmiştir. Ancak sadedinde olduğumuz hadise göre, ölüme yakın, ümidin galebe çalmas gerekmekte, hüsnüzan galebe çalmadan son nefesin verilmemesi ısrarla tavsiye edilmektedir. Bu ısrarın bir sebebi yine Müslim'de kaydedilen bir diğer ihbardır: يُبْعَثُ كُلُّ عَبْدٍ عَلَى مَا مَاتَ عَلَيْهِ "*Her kul, hangi hal üzere ölürse o hal üzere diriltilecektir.*" Yani Allah hakkındaki hüsnüzan üzere ölen, o hal üzere diriltilecektir.

Bu noktada *Hattâbî*'nin farklı bir yorumunu da hatırlatmak isteriz: "Amelleri iyi olan kimseler Allah hakkında hüsnüzanda bulunabilir. Bu sebeple *Aleyhissalâtu vesselâm* hadiste sanki: "Amellerinizi güzel kılın da Allah hakkındaki zannınız güzel olsun, kimin ameli kötü ise zannı da kötüdür" demek istemiştir."

Rafii de şöyle bir açıklama getirmiştir: "Hadisten, tevbeye ve zulümden vazgeçmeye bir teşvik anlamak da caizdir. Zira bir kimse bunu yaparsa Allah hakkındaki zannı güzelleşir ve rahmetini ümid eder."

Nevevî der ki: "Allah hakkında zannı güzelleştirmenin manası, Allah Teala'nın kendisine merhamet edeceğini zannetmesi ve bunu Allah'ın af ve rahmeti üzerine varid olan ayet ve hadisleri ve onlarda tevhid ehline vaadedilen af ve mağfireti ve kıyamet günü onların mazhar olacakları rahmeti düşünüp tedebbür ederek bu hususta ümit beslemesidir."

3- Hadis-i kudsi olarak gelen: "*Ben kulumun benim hakkımdaki zannına göreyim...*" hadisine gelince: "Bunun Buhârî'de kaydedilen bir veçhi şöyledir: "*Ben, kulumun benim hakkımda yaptığı zanna göreyim. O, beni zikretti mi onunla beraberim. Eğer o beni nefsinde zikrederse ben de onu nefsimde zikrederim. Eğer o beni bir cemaat içerisinde zikrederse ben de onu onunkinden daha hayırlı bir cemaat içerisinde zikrederim. O bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir zira' yaklaşırım, o bana bir zira' yaklaşırsa ben ona bir kulaç yaklaşırım. O bana yürüyerek gelirse ben ona koşarak giderim.*"

Bu hadiste ümidin korkuya galip kılınmasına bir teşvik görülmektedir. Bazı alimler buradaki zannı "ilim"le te'vil ederken, bazıları da "yakin" ile te'vil etmiştir. Böyle olunca mana: "Ben kulumun benim hakkımdaki yakinine, dönüşü bana, hesabı benim üzerime olacağına dair ilmine, keza benim onun hakkında hayır veya şerden lehine veya aleyhinde vereceğim hükmün reddedilmeyeceğine, benim menettiğimi verecek, verdiğime mani olacak birisinin olmadığına dair kanaatine göreyim" olur. Kurtubî, el-Müfhim'de der ki: "Kulumun benim hakkımdaki zannı" ibaresinin manası: Vaadinde sadık olan Resulullah'a dayanarak dua edince icabet zannı, tevbe edince kabul zannı, istiğfar edince mağfiret zannı, şartlarına uyarak ibadet yapınca mükâfaat zannı beslemektir. Bu hususu bir başka hadis te'yid eder: أدعوا الله وانتم موقنون بالإجابة *"İcabetten emin olarak Allah'a dua edin."*

Kurtubî devamla der ki: "Bu sebepledir ki, kişiye, Allah'ın kabul edip, günahlarını affedeceğine kani olarak, üzerindeki vecibeleri yerine getirmesi gerekir. Zira o bunu vaadetmiştir. O vaadinden dönecek değildir. Şayet, yaptığı ibadetleri Allah'ın kabul etmeyeceğine: bu gayretlerinin kendisine fayda vermeyeceğine inanır veya öyle bir zanna düşerse, işte bu Allah'ın rahmetinden yeistir ve bu büyük günahlardandır. Kim bu hal üzere ölürse, bu hadisin bazı vecihlerinde geldiği üzere, kişi zannına havale edilir. Öyleyse kulum, hakkımda dilediği zanda bulunsun."

Kurtubî sözünü şöyle bağlar: "Kulun ısrarlı şekilde mağfiret zannında bulunması da halis cehalet ve aldanma olur. Bu inanç kişiyi Mürcie mezhebine götürür."

M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin umumî manada recâ ile ilgili görüşleri ise şöyle:

Recâ

Gelecek adına emellerle dopdolu olma ve arzu edilen şeylerin elde edilebileceği ümidiyle yaşama manalarına gelen recâ, sofilerce: "Gönülden istenen bir şeyin tahakkuk etmesi inancıyla meydana geleceğini ümit etme ve bekleme" şeklinde tarif edilmiştir. Bu itibarla, hasenât adına bir şeyi işleyip kabulünü beklemek, keza ma'siyetten tevbe edip hüsn-ü kabul göreceği mülâhazasıyla ümitlenmek birer recâdır.

Hata, günah ve seyyiatın şahsa yüklenmesi, hasenâtın ise, Allah'ın rahmetine atfedilmesi esasına dayanan recâ, sâlikin bir kısım yanlışlıkların, kötülüklerin ve yakışıksız şeylerin ağına düşmemesi, iyilikler ve güzelliklerle de şımarıp küstahlaşmaması için, istiğfar ve dua kanat-

larıyla sürekli "seyr ilallah" ufkunda seyahatla şerlerden kaçınıp hayırlara sığınması; inâbe ve tazarru lisanıyla da devamlı "seyr maallah" ikliminde Hakk kapısının tokmağına dokunmasından ibaret sayılmıştır. Böyle bir denge kurulabildiği takdirde, ne havfta inkıta ve ye's, ne de recâda gevşeklik ve şatahat olur.

Evet, günahlardan kaçınıp Allah'dan inâyet beklemek, yarışırcasına hayrât ve hasenât yolunda koşup sonra da Allah rahmetinin enginliği mülâhazasıyla kapıya yönelmek sadık bir recâ ve sadıkların recâsıdır. Aksine, amelsiz hasenat beklemek veya ömrünü günah vadilerinde geçirdiği halde, Allah'ı kendi hesaplarıyla bir şeylere -estağfirullah- icbar ediyor gibi "buhbuha-i cennet"den dem vurmak yalancı bir recâ ve Hazret-i Rahmanü'r-Rahim'e karşı da bir saygısızlıktır.

Recâ, bir temennî değildir; temennî, herhangi bir tasavvur ve düşüncenin meydana gelmesi mevzuunda kat'iyyet bulunmayan, dolayısıyla da ümid va'detmeyen bir beklenti olmasına mukabil, recâ; matluba ulaştıracak bütün vesileleri değerlendirip, rahmeti ihtizaza getirme yolunda peygamberâne bir basiret ve şuurla bütün iltica kapılarını zorlamanın ad ve ünvanıdır.

Bir diğer ifade ile recâ; ilim, kudret ve irade sıfatları gibi, rahmet ve affediciliğin de ihata ve şümûlüne inanıp, ehadiyet dalga boyunda bir kısım teveccühlere muntazır olmak demektir. Kur'an-ı Kerim'in rahmetin herşeyi aştığını; (A'râf, 7/156) bir kudsî hadisin de, İlâhî rahmetin her zaman gadabın önünde bulunduğunu ifade etmesi,[28] zannediyorum, bu gerçeği hatırlatmaktadır. Şeytanların bile ümid ve ümmiyeye kapılacağı böyle engin bir rahmete karşı lâkayd kalmak, hatta o rahmetin mevcudiyetini inkâr manasına gelen recâ hissini yitirip ye'se kapılmak affedilmeyen bir günahtır.

Recâ:

"Kerem kıl kesme Sultanım keremin bînevâlerden

Keremkâne yakışır mı kerem kesmek gedalerden.."

M. Lutfi Efendi

deyip kalben Kerim ü Vedûd'un cömertliği etrafında pervaz ederek O'na sığınma yollarını araştırmaktır. Rabbin mülâtefesi sayılan böyle bir mazhariyeti elde etmiş olanlar hiç tükenmeyen bir hazine bulmuş sayılırlar. Hele insan sahib olduğu şeylerin bütününü kaybettiği veya

28- Buhârî, Tevhid, 55; Müslim, Tevbe, 14-16; İbn Mâce, Zühd, 35; Müsned, 2/258.

ona karşı her türlü musibet bendinin yıkıldığı veyahut hayra muvaffak olamamanın, şerden kurtulamamanın ızdırab ve inkisarını vicdanında duyduğu.. yani sebeplerin bitevî sükut edip her yolun "Müsebbibu'l-Esbâb"a döndüğü hengâmda, recâ, bir berk olur, burak olur.. onun yollarını aydınlatır ve onu, ulaşılması insan gücünü aşan ulaşılmazlara ulaştırır.

Gazze'de son dakikalarını yaşayan İmam-ı Şafiî'nin recâ adına şu son ve dolgun soluklarını kaydetmeden geçemeyeceğim:

وَلَمَّا قَسَا قَلْبِي وَضَاقَتْ مَذَاهِبِي جَعَلْتُ الرَّجَا لِعَفْوِكَ سُلَّمَا

تَعَاظَمَنِي ذَنْبِي فَلَمَّا قَرَنْتُهُ بِعَفْوِكَ رَبِّي كَانَ عَفْوُكَ أَعْظَمَا

"Kalbim kasvet bağlayıp yollar da sarpa sarınca, ümidimi affına merdiven yaptım.. günahım gözümde büyüdükçe büyüdü ama, onu alıp affının yanına koyunca, affını tasavvurlar üstü büyük buldum."[29]

Allah korkusunun insanı günahlardan uzaklaştırıp, O'na yönelttiği, O'na yaklaştırdığı yerlerde sürekli "havf" soluklamak; ye's çukurlarına düşüldüğü veya ölüm emarelerinin belirdiği zamanlarda da "recâ"ya sarılmak, havf-recâ dengesi adına ölçü sayılacağı gibi, ruhta hâsıl olan emniyet duygusuna karşı korku unsurlarını harekete geçirmek, ümitsizlik hazanlarının esip-savurduğu hengâmda da recâ seralarına sığınmak da ayrı bir yaklaşım keyfiyeti sayılabilir. Bu itibarla, bazen en mükemmel amelin yanında duman duman korku tütebilir ve az bir amelin sağında-solunda da recâ tüllenebilir.

Yahya b. Muaz'ın bu mülâhaza için bir tazarruunu kaydetmek istiyorum: "Allahım, çok defa günah ve hatalara bulaştığım zaman, ruhumda taşıdığım recâ, en mükemmel amellere iktiran eden recâdan daha güçlü görünüyor; zira ben arızalarla ma'lûl bir insanım; kat'iyyen masum sayılamam.. günahlara bulaştığım zaman hiçbir iş ve amele değil, bilâ kayd u şart senin affına itimat ederim.. nasıl etmem ki, sen cömertlikle mevsufsun!"[30]

Zaten çoklarınca recâ, Zat-ı Uluhiyyet hakkında hüsn-ü zan beslemenin bir başka buudu sayılmıştır. Ve: أنا عند ظن عبدى بى -*Benim kulumla maiyyet ve muamelem, onun benim hakkımdaki zannına bağlıdır*[31] mealiyle vereceğimiz kudsî hadis de bu mülâtefenin ifadesidir.

29- Zehebî, Ziyeru A'lami'n-Nübelâ, 1/150.

30- Kuşeyrî, er-Risâletü'l-Kuşeyriyye, s. 133.

31- Buhârî, Tevhid, 15; Müslim, Tevbe, 1; Tirmizî, Deavât, 132.

Ebu Sehl'i, rüyada tarifler üstü nimetler içinde yüzüyor görür ve sorarlar: "Üstad, bu yüksek payeyi nasıl elde ettiniz?" Ebu Sehl cevap verir: "Rabbim hakkında beslediğim hüsn-ü zan sayesinde."[32]

Bu itibarla denebilir ki eğer recâ, Cenab-ı Hakk'ın engin rahmetiyle tecelli etmesi için bir vesile ise, insan iyi-kötü hiçbir halinde bu vesileyi elden bırakmamalıdır. Evet, insanın ameli, ihlâsı, hasbîliği, diğergamlığı önemli birer güzellik buudu sayılsalar da, insan yanlı olmaları itibariyle, Allah'a ait bulunan affın yanında çok önemsiz kalırlar. Zira öncekiler, zâhirî esbab açısından insanın işi ve davranışları sayılmasına karşılık, ikincisi doğrudan doğruya Cenab-ı Hakk'ın rahmet buudlu şe'n-i hâssı ve mülâtefesidir.

Havf u recâ insan gönlüne Allah'ın en büyük armağanıdır. Bundan daha büyük bir armağan varsa o da, bu iki duygu arasındaki muvazeneye riayet ederek, onları Allah'a ulaşmada birer nurânî kanat olarak kullanmaktır.[33]

5851 ١٦ — وعن أبى ذرّ رضيَ الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: اتَّقِ اللهَ حَيْثُمَا كُنْتَ وَأَتْبِعِ السَّيِّئَةَ الْحَسَنَةَ تَمْحُهَا، وَخَالِقِ النَّاسَ بِخُلُقٍ حَسَنٍ]. أخرجه الترمذي.

16. (5851)- *Hz. Ebu Zerr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Her nerede olursan ol Allah'tan ittika et ve kötülüğün arkasından iyilik yap, bu onu yok eder. İnsanlara iyi ahlakla muamele et."[Tirmizî, Birr 55, (1988).]

AÇIKLAMA:

Allah'tan ittika, takva sahibi olmak demektir. Onun azabından korkup bütün emirlerini yapıp nehiylerinden kaçınmak suretiyle kişi muttaki olabilir. Dinin temeli takvadır. Takvaya riayet etmeyen, dini hayatında kâmil olarak temsil edemez.

"Her nerede" diye çevirdiğimiz حيث kelimesinden her ne halde olursan ol manası da anlaşılabilir. Böylece "yalnız, başkasının yanında, fakirlikte, zenginlikte, bollukta, darlıkta, hastalıkta, sağlıkta" gibi değişik haller zikredilebilir. Bütün hallerde takva esas alınmalıdır.

32– Kuşeyri, er-Risâletü'l-Kuşeyriyye, s. 134.

33– M. Fethullah Gülen, Kalbin Zümrüt Tepeleri 1/64-68.

Seyyie'den, daha ziyade küçük günahlar, haseneden de namaz, sadaka, istiğfar gibi hayırlar anlaşılmıştır. Bu halde küçük günahlardan sonra işlenecek bu nevi hayırlar onlara kefaret olacaktır.

Hayır vesilesiyle Allah'ın günahı yok etmesi, hem kişinin kalbinden günahın lekesini silmesi, hem de kişinin amel defterinin günah sayfasından günahı silmesi şeklinde gerçekleşir, kişinin her ikisine de ihtiyacı var. Çünkü küçük günahlardan hasıl olan lekeler çoğalarak kalbi tamamen kaplayıp karartabilir. Bu sebeple *"küçük günahlarda ısrar etmek büyük günahtır"* denmiştir. Mü'min küçük günahı da ciddiye alıp, tevbe, istiğfar, sadaka ve namaz gibi amellerle ondan kurtulma ve temizlenme gayretinde olmalıdır. Unutulmamalı ki: "Her bir günah içinde küfre giden bir yol vardır."

İnsanlara güzel ahlakla muamele çok farklı şekillerde olabilir, yerine göre tatlı dil, güler yüz, müsamaha, bağışlama, kusurlarını görmeme, hatasını yüzüne vurmama, ayıbını teşhir etmeme, eza ve cefasına katlanma, ihtilaf, hediye vs. Bunu yapabilen, hem dünyada hem ahirette mükâfaatını görecektir: Dünyada felah, başarı, sıhhat, takdir ve sevgi, ahirette Cenab-ı Hakk'ın mağfiretine mazhariyetle necat ve kurtuluş.

5852 ١٧ – وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [سُئِلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ أَكْثَرِ مَا يُدْخِلُ النَّاسَ النَّارَ؟ قَالَ: الْفَمُ، وَالْفَرْجُ؛ وَسُئِلَ عَنْ أَكْثَرِ مَا يُدْخِلُ النَّاسَ الْجَنَّةَ؟ قَالَ: تَقْوَى اللهِ وَحُسْنُ الْخُلُقِ]. أخرجه الترمذي.

17. (5852)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan ateşe insanları en çok atan şeyin ne olduğu soruldu:

"Ağız ve ferc!" buyurdular. En ziyade neyin insanları cennete soktuğundan sordular:

"Allah'a takva ve güzel ahlak!" buyurdular." [Tirmizi, Birr 62, (2005).]

AÇIKLAMA:

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu hadislerinde, insanların uhrevî kurtuluş ve felaketlerinde en ziyade müessir olan sebepleri açıklamaktadır. *Cevamiu'l-kelim* ile mümtaz olan Efendimiz bu mühim meseleleri ana sebeplerine irca etmek suretiyle herkesin anlayacağı ve kabul edeceği bir basitlik içinde açıklıyor:

Cennete götüren iki sebep var:

1) *Allah'a takva.* Bu farzların ifası, haramların terkidir. Tabii ki bunun dereceleri var. Takvanın en aşağı derecesi şirkten kaçınmaktır.

2) *Güzel ahlak.* Güzel ahlak deyince öncelikle halka karşı davranışlar gözönüne alınacak. Abdullah İbnu'l-Mübarek, güzel ahlakı "güler yüz, bol iyilik, eziyetten kaçınmak" diye tarif etmiştir. Ahmed İbnu Hanbel: "Kızmaman, kin bağlamaman, insanlardan gelene tahammül etmen" diye tarif etmiştir. Bazı alimler: "Güzel ahlakın en aşağı mertebesi insanlara ezayı terketmektir, en yüce mertebesi de kendisine kötülük yapanlara iyilik yapmaktır" demiştir.

Tîbî: "Allah'a takva, kulun, kendine olan bütün emirleri yapması, yasaklardan kaçması sebebiyle Yaratanla muamelesinin iyiliğine işaret olmaktadır; güzel ahlak da, halkla olan muamelesinin iyi olduğuna işarettir. İşte bu iki haslet cennete girmeyi gerektirir" zıtları da ateşe girmeyi gerektirir.

Bu iki haslete mukabil olarak ağız ve ferc zikredilmiştir. Ağıza dil de dahildir. Dile hakimiyet dinin tamamının kurtuluş vesilesidir, helal yemek ise bütün mertebeleriyle takvanın başıdır. Fercin muhafazası diyanetin en yüce mertebesini teşkil eder. Cenab-ı Hak kurtuluşa eren mü'minlerin belli başlı vasıflarını sayarken: ﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ﴾ *"ferclerini haramdan koruyanlar"ı* da zikretmiştir. İslam alimleri ferc şehvetini, insana en ziyade galip olan ve harekete geçtiği zaman *"aklı en az dinleyen şehvet"* olarak tavsif ederler. Hakikat böyle olunca, kişi muktedir olduğu manileri bertaraf ederek bütün sebepleri hazırlayacak durumda bulunduğu halde Allah korkusuyla zinayı terkederse elbetteki yüce bir mertebe kazanacaktır. Nitekim Rab Teala hazretleri şöyle buyurmaktadır: ﴿وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَى فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَى﴾ **"Kim Rabbinin makamından korkar ve nefsini hevaya uymaktan uzak tutarsa, cennet onun gideceği yerdir"** (Naziat 40).

Hadiste gerek ebedî saadet ve gerekse ebedî şekavetin sebepleri içinde en mühimlerinin mezkur iki sebebin biraraya gelmesi olduğu belirtilmiştir. Saadet için takva ve güzel ahlakın biraraya gelmesi, şekavet için ağız ve fercin kötülükte birleşmesi.

5853 ١٨ - وعن أنس رَضِيَ الله عنه قال: [سُئِلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَيُّ الْمُؤْمِنِينَ أَفْضَلُ؟ قَالَ: أَحْسَنُهُمْ خُلُقاً، قِيلَ: فَأَيُّ الْمُؤْمِنِينَ أَكْيَسُ؟ قَالَ: أَكْثَرُهُمْ لِلْمَوْتِ ذِكْراً،

وأحْسَنُهم لَهُ اسْتِعْدَاداً قَبْلَ نُزُولِهِ بِهِمْ]. أخرجه رزين.

18. (5853)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a soruldu: "Mü'minlerden hangisi efdal (en faziletli)dir?"

"Ahlakça en güzelleridir!" cevabını verdi. Tekrar soruldu:

"Pekiyi, mü'minlerden hangisi en akıllıdır?

"Ölümü en çok zikreden ve kendilerine gelmezden önce onun için en iyi hazırlığı yapanlardır. İşte akıllılar bunlardır." [Rezin tahric etmiştir. (İbnu Mace, Zühd 31, (4259).]

5854 ١٩- وعن سمرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: الْحَسَبُ الْمَالُ، وَالْكَرَمُ التَّقْوَى]. أخرجه الترمذي.

19. (5854)- *Hz. Semüre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Haseb maldır, kerem takvadır." [Tirmizî, Tefsir, Hucurat, (3268).]

AÇIKLAMA:

Haseb, kişinin cemiyet içinde taşıdığı değer, kazandığı itibardır. Bazan *"Baba ve dedeleri cihetinden gelen şeref ve haysiyet"* diye tarif edilir. Resulullah sadedinde olduğumuz hadiste kişinin bu izafi ve içtimâî şerefinin esas itibariyle mal ve maddeye dayandığını ifade etmek için *"Haseb, maldır"* buyurmuştur. Hasebin insanlar tarafından izafe edilen itibari değer olduğunu belirtmiştir. İnsanlar yanında şeref ve itibar sahibi olan bir kimse Allah nezdinde kerim (değerli) addedilmeyebilir. Allah yanında değerli (kerim) olan, takva elbisesini giyendir, müttakidir.

Hadisin manası şöyle ifade edilebilir: *"İnsanlar nezdinde, kişinin kıymetini artıran şey maldır. Allah nezdinde değerini artıran şey de takvadır."*

5855 ٢٠- وعن أبي بكرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [سُئِلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أيُّ النَّاسِ خَيْرٌ؟ قَالَ: مَنْ طَالَ عُمْرُهُ وَحَسُنَ عَمَلُهُ؛ قِيلَ: فَأَيُّ النَّاسِ شَرٌّ؟ قَالَ: مَنْ طَالَ عُمْرُهُ وَسَاءَ عَمَلُهُ]. أخرجه الترمذي.

20. (5855)- *Hz. Ebu Bekre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a "Hangi insan daha hayırlıdır?" diye sorulmuştu:

"Ömrü uzun, ameli de güzel olandır" buyurdular.

"Öyleyse insanların kötüsü kimdir?" diye soruldu:

"Ömrü uzun, ameli kötü olandır!" buyurdular." [Tirmizî, Zühd 22, (2331).]

5856 ٢١ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: ألاَ أخبِرُكُم بِخَيْرِكُمْ مِنْ شَرِّكُمْ؟ ثلاثَ مَرَّاتٍ. قَالُوا: بَلَـــىٰ، قَالَ: خَيرُكُم مَن يُرجَى خَيرُهُ ويُؤمَنُ شَرُّهُ، وَشَرُّكُم مَنْ لاَ يُرجَىٰ خَيرُهُ ولاَ يُؤمَنُ شَرُّهُ]. أخرجه الترمذي.

21. (5856)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün):

"Size en hayırlınız ve en şerlinizin kim olduğunu haber vermiyeyim mi?" buyurdular ve bunu üç kere tekrar ettiler. Cemaat: "Evet, haber veriniz!" dedi.

"En hayırlınız, kendisinden hayır umulan ve şerri dokunmayacağı hususunda emin olunandır; en şerliniz de kendisinden hayır ümit edilmeyen ve şerrinden de emin olunmayan kimsedir." [Tirmizî, Fiten, 76, (2264).]

5857 ٢٢ – وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: خَصلَتَانِ مَنْ كَانَتَا فِيهِ كَتَبَهُ اللهُ تَعالىٰ شَاكِراً صَابِراً، وَمَن لَمْ تَكُونَا فِيهِ لَمْ يَكْتُبْهُ اللهُ لاَ شَاكِراً وَلاَ صَابِراً، مَنْ نَظَرَ في دِينِهِ الى مَنْ هُوَ فَوقَهُ فَاقتَدَى بِهِ. وَمَنْ نَظَرَ في دُنياهُ الى مَنْ هُوَ دُونَهُ فَحَمِدَ اللهَ تَعالى عَلَى مَا فَضَّلَهُ بِهِ عَلَيهِ كَتَبَهُ اللهُ شَاكِراً صَابِراً، وَمَنْ نَظَرَ في دِينِهِ الى مَنْ هُوَ دُونَهُ وَنَظَرَ فِـي دُنياهُ إِلَى مَنْ هُوَ فَوقَهُ فَأَسِفَ عَلَى مَا فَاتَهُ مِنهُ لَمْ يَكْتُبْهُ اللهُ شَاكِراً وَلاَ صَابِراً]. أخرجه الترمذي.

22. (5857)- İbnu Amr İbni'l-As (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İki haslet vardır, bunlar kimde bulunursa Allah onu şükredici ve sabrediciler arasına kaydeder:

★ *Diyanette kendinden üstün olana bakıp, ona uymak.*

★ *Dünyalıkta kendinden aşağı olana bakıp, Allah'ın kendine vermiş olduğu üstünlüğe hamdetmek.*

İşte böyle olan kimseyi Allah şükredici ve sabredici olarak yazar.

Kim de diyanette kendinden aşağı olana bakar, dünyalıkta da ken-

dinden üstün olana bakar ve elde edemediğine üzülürse Allah onu şükredici ve sabredici olarak yazmaz." [Tirmizî, Kıyamet 59, (2514).]

5858 ٢٣ – وعن عقبة بن عامر قال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: مَا النَّجَاةُ؟ قَالَ: أَمْسِكْ عَلَيْكَ لِسَانَكَ، وَلْيَسَعْكَ بَيْتُكَ وَابْكِ عَلَى خَطِيئَتِكَ]. أخرجه الترمذي.

23. (5858)- *Ukbe İbnu Amir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "(Bir gün): "Ey Allah'ın Resulü! Kurtuluşumuz nasıl olacak?" diye sormuştum, şöyle cevap verdiler: *"Dilini tut, evini genişlet, günahlarına da ağla!"* [Tirmizi, Zühd 61, (2408).]

5859 ٢٤ – وعن مالك قال: [بَلَغَنِي أَنَّهُ قِيلَ لِلُقْمَانَ الْحَكِيمِ: مَا بَلَغَ بِكَ مَا نَرَى؟ قَالَ صِدْقُ الْحَدِيثِ، وَأَدَاءُ الأَمَانَةِ، وَتَرْكُ مَالاَ يَعْنِينِي]. وَزَادَ في رواية وَالْوَفَاءُ بِالْوَعْدِ.

24. (5859)- *İmam Malik* anlatıyor: "Bana ulaştığına göre, Lokman Hekim'e: "Sende gördüğümüz bu (meziyetin mahiyeti) nedir?" diye sormuşlardı. [Bununla onun faziletlerini kastetmişlerdi]. Şu cevabı verdi:

"Doğru sözlülük, emaneti yerine getirmek, beni ilgilendirmeyen şeyi terketmek."

Bir rivayette şu ziyade gelmiştir: "Vaadime vefakârlık etmek."[Muvatta, Kelam 17, (2, 990).]

5860 ٢٥ – وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَلاَ أُخْبِرُكُمْ بِمَنْ يَحْرُمُ عَلَى النَّارِ، وَمَنْ تَحْرُمُ عَلَيْهِ النَّارُ؟ عَلَى كُلِّ قَرِيبٍ هَيِّنٍ سَهْلٍ]. أخرجه الترمذي.

25. (5860)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kendisi ateşe haram edilen ve kendisine de ateşin haram kılındığı kimseyi size haber vermeyeyim mi? Ateş, (halka) her yakın olana, yumuşak huylu ve insanlara kolaylık gösterene haram kılınmıştır."* [Tirmizî, Kıyamet 46, (2490).]

5861 ٢٦ – وعن ثوبان رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ مَاتَ وَهُوَ بَرِيءٌ مِنْ ثَلاَثٍ: الْكِبْرِ، وَالْغُلُولِ، وَالدَّيْنِ دَخَلَ الْجَنَّةَ]. أخرجه الترمذي.

26. (5861)- *Hz. Sevban* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim şu üç şeyden berî olarak ölürse cennete girer:*

★ *Kibir,* ★ *Gulûl,* ★ *Borç"* [Tirmizî, Siyer 21, (1572, 1573).]

AÇIKLAMA:

1- *Gulûl,* savaşa katılan askerlerden birinin ganimet malından çalmasıdır. İslamî prensibe göre savaşta elde edilen ganimetlerin hepsi komutana teslim edilir. Komutan, bunu gaziler arasında adilane bir surette taksim eder. İşte, aldığı ganimeti getirmeme hadisesine *gulûl* denmiştir. Bu, hırsızlığın bir nevidir. *Resulullah* bir iğneye, bir ayakkabı bağına varıncaya kadar, değeri ne kadar düşük de olsa her bir nesnenin mutlaka getirilmesini emretmiştir. Getirmemek gulûldür, hırsızlığın bir nevidir. Üzerinde gulûl bulunan bir asker ölecek olsa şehitliği kaybeder.

Alimler, gulûlü izah ederken devlet malına yönelik herçeşit suistimalleri, zimmetleri, hırsızlıkları buna dahil etmişlerdir. Savaş sırasında yiyecek, silah, binecek gibi ganimetlerin gulül olma durumu hangi şartlarda gulûldür, hangi şartlarda gulûl değildir, çokça münakaşa edilmiştir, daha önce temas ettiğimiz için tekrar etmeyeceğiz.

2- Hadiste dikkat çeken husus borç meselesidir. Bu mesele de daha önce genişçe açıklandı. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm),* borçlanmanın israf kapısı olması haysiyetiyle, borçtan kaçınmayı emretmiştir. Hatta bidayetlerde borçlu olarak ölenlerin cenazesine bile katılmamıştır. Sonradan borç meselesindeki ısrarını kaldırmıştır. Yine de kişinin ödemekte zorlanacağı borçtan kaçınması esastır. Varislerine miras yerine borç bırakarak vefat etmek insanlar nazarında iyi olmayacağı gibi Allah nazarında da iyi olmadığını hadis ifade etmektedir.

5862 ٢٧– وعن الخدري رضيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ حَلِيمَ إلاَّ ذُو عَثْرَةٍ وَلاَ حَكِيمَ إلاَّ ذُو تَجْرِبَةٍ]. أخرجه الترمذي.

27. (5862)- *Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Halim olan zelle sahibidir, hakim olan tecrübe sahibidir." [Tirmizî, Birr 86, (2034).]

AÇIKLAMA:

Halim, hilm sahibi demektir, *hilm* de insanda tabiat yavaşlığı, ağırbaşlılık, teenni ile davranmak, ceza vermede acele etmemek gibi manalara gelir. Hadis, halim kimselerin de zelleden yani hatadan, kusurdan,

yanlış adım atmaktan uzak olmadığını ifade etmektedir. Bazı alimler hadisin, "Kâmil manada halimin ancak zelle (hata) yapan kimsenin olabileceği" manasını taşıdığına dikkat çekmişler, "Çünkü, hata yapıp, bundan dolayı mahçup olan insan affa mazhar oldu mu, ancak o zaman affetmenin nasıl bir yücelik olduğunu anlar, başkası bir kusur işlerse o zaman onlara hilmle davranır" demişlerdir.

Keza hadis, *hakim* kişinin de gerek nefsinde ve gerekse başkasında tecrübe sahibi olduğunu ifade eder. Ancak burada da hadisin "Kâmil manada hakim kişinin, hadiseleri tecrübe edenler, faydalı ve zararlıları, mesalih ve mefasidleri tecrübe edenler arasında bulunacağı" manasını taşıdığına dikkat çekilmiştir.

5863 ٢٨– وعن حذيفة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَكُنْ أَحَدُكُمْ إِمَّعَةً، يَقُولُ أَنَا مَعَ النَّاسِ إِنْ أَحْسَنَ النَّاسُ أَحْسَنْتُ وَإِنْ أَسَاءُوا أَسَأْتُ، وَلٰكِنْ وَطِّنُوا أَنْفُسَكُمْ إِنْ أَحْسَنَ النَّاسُ أَنْ تُحْسِنُوا وَإِنْ أَسَاءُوا أَنْ تَجْتَنِبُوا إِسَاءَتَهُمْ].

أخرجه الترمذي.

«الإمَّعة» الذي لا يثبت مع أحد ولا على رأى لضعف رأيه.

28. (5863)- *Hz. Huzeyfe* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sakın sizden kimse kararsız olup da: "Ben insanlarla beraberim, eğer insanlar iyilik yaparsa ben de iyilik yaparım, kötülük yaparsa ben de kötülük yaparım" demesin. Aksine, nefsinizi sabit tutun, halk iyilik yaptı mı siz de iyilik yapın, kötülük yaparsa zulme yer vermeyin."* [Tirmizî, Birr 63, (2008).]

AÇIKLAMA:

"Kararsız" diye çevirdiğimiz immea, rey sahibi olmayan zayıf karakterli kimselere denmektedir. Şahsiyet koyup, bir fikri, bir şahsı benimseyip sabit kalamadığı için herkese "seninleyim" diyebilmektedir.

Resulullah, bu halin atılmasını, hep başkasına tabi olma yolları arayacağına kişinin iyilikte sabit kalmasını, ne olursa olsun şerrin yardımcısı, hamisi durumuna düşülmemesini tavsiye etmektedir. Kişinin iyilik yapamama durumunda, başkasına kötülük yapması gerekmez. Kendini kötülükten tutmak da bir nevi iyilik yapmaktır ki, hadislerde bu tavsiye edilmiştir.

5864 ٢٩- وعن حذيفة رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَنْبَغِي لِلْمُؤْمِنِ أنْ يُذِلَّ نَفْسَهُ، قَالُوا: وَكَيْفَ يُذِلُّ نَفْسَهُ؟ قَالَ: يَتَعَرَّضُ مِنَ الْبَلاَءِ لِمَا لاَ يُطِيقُ]. أخرجه الترمذي.

29. (5864)- *Huzeyfe* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir mü'minin nefsini alçaltıp zelil kılması muvafık değildir."*

Orada bulunanlar: "Kişi nefsini nasıl zelil kılar?" dediler.

"Takat getiremeyeceği belaya karşı kendini ileri sürer!" buyurdular." [Tirmizî, Fiten 67, (2255).]

5865 ٣٠- وعن معاوية رضي الله عنه: [أنَّهُ كَتَبَ إلَى عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنهَا أنْ اُكْتُبِي إلَيَّ كِتَاباً تُوصِينِي فِيهِ وَلاَ تُكْثِرِي، فَكَتَبَتْ: سَلاَمٌ عَلَيْكَ، أمَّا بَعْدُ، فَإنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: مَنِ الْتَمَسَ رِضَا اللهِ بِسَخَطِ النَّاسِ كَفَاهُ اللهُ تَعَالَىٰ مُؤْنَةَ النَّاسِ، وَمَنِ الْتَمَسَ رِضَا النَّاسِ بِسَخَطِ اللهِ وَكَلَهُ اللهُ تَعَالَىٰ الى النَّاسِ، وَالسَّلاَمُ عَلَيْكَ]. أخرجه الترمذي.

30. (5865)- *Hz. Muaviye* (radıyallahu anh)'nin anlattığına göre, Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye: "Bana bir mektupla vasiyetini yaz, fakat çok şey yazma!" diye bir mektup yolladı. Hz. Aişe de cevaben şöyle yazdı:

"Selam üzerine olsun! Emma ba'd: Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Kim halkın öfkesini dinlemeden Allah'ın rızasını ararsa insanların sıkıntısına karşı Allah kifayet eder. Kim de Allah'ın öfkesini dinlemeden halkın rızasını ararsa, Allah onu insanlara havale eder"* dediğini işittim, selam üzerine olsun!" [Tirmizî, Zühd 65, (2416).]

AÇIKLAMA:

Hadis, halkın çevremizin manevî baskısıyla Allah'ın rızasına uymayan hareketlerden kaçınmamızı irşad buyurmaktadır. Bu hadisi daha açık hale getiren Resulullah'ın bir diğer tavsiyesi şöyle: *"Kim Allah'ın rızasını, halkın adem-i rızasında ararsa, Allah ondan razı olur, halkı da ondan razı kılar. Kim de Allah'ın adem-i rızasından halkın rızasını ararsa Allah ona buğzeder ve halkı da ondan soğutur."*

5866 ٣١ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: الْمُؤْمِنُ غِرٌّ كَرِيمٌ، وَالْفَاجِرُ خِبٌّ لَئِيمٌ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

«غِرٌّ» أى ليس بذى مكر فهو ينخدع لانقياده ولينه، وهو ضد الخِبّ. يريد أن المؤمن المحمود من طبعه الغرارة وقله الفطنة للشر وترك البحث عنه كرماً وحسن خلق لا جهلاً.

31. (5866)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Mü'min saftır, kerimdir. Facir, hilekârdır, leimdir (alçaktır)." [Ebu Davud, Edeb 6, (4790); Tirmizî, Birr 41, (1965).]

5867 ٣٢ – وعنه رَضِيَ اللّهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لاَ يُلْدَغُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُحْرٍ مَرَّتَيْنِ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

32. (5867)- Yine *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Mü'min, bir (yılanın) deliğinden iki defa sokulmaz." [Buharî, Edeb 83; Müslim, Zühd 63, (2998); Ebu Davud, Edeb 34, (4862).]

AÇIKLAMA:

1- Önceki hadis mü'minin hile hurda düşünmediğini, kimsenin içini araştırmayıp, zahirine göre değerlendirdiğini ifade ediyor. Bunun içinde iyi niyet, hayırhahlık, uysallık gibi vasıflar mevcuttur. Saf kelimesiyle bu mana ifada edilebilir. Ancak saf kelimesi bazı kullanışlarda *safdil* denen hakkını aramayacak, hemen herkes tarafından aldatılacak manasında da kullanılır. Gırrı bu manada anlamamız caiz değil. Çünkü müteakip hadis, mü'minin açıkgöz, dikkatli ve uyanık olmasını tavsiye etmekte, aynı yılan tarafndan iki kere sokulmaması gerektiğini irşad buyurmaktadır. Şu halde önceki hadiste ifade edilen saflık, bu hadiste ifade edilen uyanıklıkla beraber olacak. Başkasının zararını hiç aramamak, kötülük düşünmemek gibi bir iç temizliği, fakat bize gelecek kötülüklere karşı da uyanıklık, aldanmaya yer vermeme titizliği istenmektedir.

Hattâbî, hadisin ihbar sigasında olsa da emir ifade ettiğini, dolayısıyla *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın gerek dünya ve gerek din işlerinde, Müslümanın uyanık, titiz ve kararlı olmasını, gafleti bırakıp fitnatla hareket ederek peş peşe aldanmaya meydan vermemesini emrettiğini söyler.

Bazı alimler de: "Hadisin manası: Bir kimse bir günah işleyince dünyada cezasını çekerse ahirette ceza verilmez" demiştir.

Bazı alimler: "Bu hadisteki mü'minden murad kâmil mü'mindir. Kâmil mü'min, marifetinin yardımıyla hadisatın inceliklerine vakıf olur ve vukua geleceği önceden tahmin ederek tedbirini alır. Böyle olamayan gafil mü'minler, bir çok seferler sokulurlar" demiştir.

Bazı alimler şu yorumu yapmışlardır: "Şahsiyetli, sırf Allah için gadablanan mü'min, gadreden mütemerrid zalimin zulmüne göz yummaz, ona karşı halim olmaz, ondan bilakis intikamını alır. Nitekim Hz. Aişe: "Resulullah, kendi nefsi için intikam almadı. Ancak Allah'ın haramlarını ihlal edenlerden Allah için intikam alırdı" der.

Bu hadisi değerlendiren bazı alimler: "Hilm, mutlak manada mahmud (güzel) bir haslet değildir, tıpkı cömertlik gibi. Nitekim Rabbimiz Teala hazretleri de *Ashab-ı Güzin*'i tarif ederken أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ **"Kâfirlere karşı yavuzdurlar, aralarında merhametlidirler"** (Fetih 29) buyurmuştur.

Hadis hakkında ulemanın yürüttüğü bu yorumların, farklı çevre şartları, zaman şartları gözönüne alınacak olursa, hepsinin bir haklılık yönü olduğu anlaşılır.

5868 ٣٣– وَعنه رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: رَغِمَ أَنْفُ رَجُلٍ دَخَلَ عَلَيْهِ رَمَضَانُ ثُمَّ انْسَلَخَ وَلَمْ يُغْفَرْ لَهُ، وَرَغِمَ أَنْفُ رَجُلٍ أَدْرَكَ أَبَوَيْهِ أَوْ أَحَدَهُمَا وَهُوَ حَيٌّ وَلَمْ يُدْخِلاَهُ الْجَنَّةَ، وَرَغِمَ أَنْفُ رَجُلٍ ذُكِرْتُ عِنْدَهُ فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيَّ]. أخرجه الترمذي.

33. (5868)- Yine *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ramazan girip çıktığı halde günahları affedilmemiş olan insanın burnu sürtülsün. Anne ve babasına veya bunlardan birine yetişip de onlar sayesinde cennete girmeyen kimsenin de burnu sürtülsün. Ben yanında zikredildiğim zaman bana salat okumayan kimsesinin de burnu sürtülsün!"* [Tirmizî, Daavat 110, (3539).]

AÇIKLAMA:

1- *Burnu sürtülsün* tabiri *"zelil olsun"* demektir. Resulullah'ın bu sözü öyle olacağına bir ihbar olduğu gibi, öyle olması için bir bedduadır da, ikisi de olabilir.

2- Hadis burada zikredilen üç durumun kurtuluş için fevkalâde ehemmiyetli fırsatlar olduğunu belirtiyor:

★ Anne ve babanın hukukuna riayet onların makbul dualarını celbedecektir.

★ *Resulullah*'a okunacak salavat makbul bir duadır, kolay bir mağfiret vesilesidir.

★ Ramazan ayının orucu, oruçlunun tevbe ve istiğfarı, bu ayda bulunan ve bin aydan hayırlı olduğu Kur'an tarafından müjdelenen Kadir gecesi gibi fevkalâde fırsatlar malumdur. Şu halde bu fırsatları değerlendirmeden Ramazan'ı geçiren kimsenin burnu sürtülecek, zelil kılınacak demektir.

5869 ٣٤– وعن أنس رضي الله عنه: [أنَّ رجلاً قالَ: يا رسولَ اللهِ، أينَ أبي؟ قالَ: في النَّارِ، فلمَّا قفَّا دعاهُ، فقالَ: إنَّ أبي وأباكَ في النَّارِ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

34. (5869)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam:

"Ey Allah'ın Resulü babam neredededir?" diye sormuştu.

"Cehennemde!" buyurdular. Adam (gitmek üzere) geri dönünce, Aleyhissalâtu vesselâm adamı çağırdı ve:

"Muhakkak ki, benim babam da senin baban da ateştler!" buyurdu." [Müslim, İman 347, (203); Ebu Davud, Sünnet 18, (4718).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın muhterem peder ve validelerinin uhrevî durumları çokça münakaşa edilmiş bir mevzudur. Sadedinde olduğumuz rivayete göre cehennemliktirler. Ama mü'min gönüller, Aleyhissalâtu vesselâm'ın peder ve validelerinin ateşte olmasına razı olmuyor, dilleri bunu söylemeye varmıyor. Üstelik, onlar hakkında "ehl-i necattır, cennetliktir" demeye imkan veren kuvvetli karineler var. Bu karineleri esas alanlar onların ehl-i cennet olduğuna hükmetmişlerdir. Bu hususta en ziyade söz söyleyen *Celaleddin Suyûtî* hazretleridir. O, bu mesele üzerine bazısı nazım, bazısı nesir muhtelif risaleler te'lif etmiş , orada deliller ve delillerle ilgili bazı yormları kaydederek Resulullah'ın ebeveynlerinin ehl-i cennet olduklarını cezmen beyan etmiştir. Bu risalelerden birinin adı: et-Ta'zim ve'l-Minnet fi Enne Ebeveyni Resulullah fi'l-Cennet'dir.

Onların imanını te'yid eden deliller şöyle özetlenir:

1) Onlar *Hz. İbrahim* ve *Hz. İsmail*'den intikal eden ve haniflik adıyla bilinen dinî bir an'aneye tabi idiler, bu dinin mü'mini idiler.

2) *"Fetret devri mü'mini"* idiler. Fetret devri demek, iki peygamber arasında geçen ve peygambersiz olan ara devredir. Bu durumda, İslam' dan önce her kavme müstakil peygamber gelme esasına binaen iki peygamberin gönderilme müddetleri içinde yaşasa bile, önceki peygamber kendilerine resul olarak gönderilmeyen, yeni gelene de yetişemeyen kimse fetret devri insanı sayılır. Resulullah'ın ebeveyni, *Hazret-i İsa* Araplara gönderilmediği ve Resulullah'ın nübüvvetine de yetişmedikleri için fetret devri insanı sayılırlar. Ayet-i kerimede kendilerine resul gelmeyen hiçbir kavmin sorumlu tutulmayacağı belirtilmiştir: ﴿وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّى نَبْعَثَ رَسُولاً﴾ **"Peygamber göndermedikçe de Biz k imseye azab edici değiliz"** (İsra 15). Kaldı ki, *Hz. İbrahim*'den bakiye kalan dinî bir an'ane cahiliye devri Araplarında mevcut idi.

3) Zayıf da olsa, bir rivayette, *Resulullah*'ın duası ile, ebeveyninin dirilip, İslam'a iman edip, tekrar öldükleri ifade edilmiştir.

Bu meselenin münakaşasına girmeden, mevzu üzerine *Bediüzzaman*'ın bir cevabını kaydedeceğiz: *"Resul-u Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)'in peder ve valideleri, ehl-i necattır ve ehl-i cennettir ve ehl-i imandır. Cenab-ı Hak, Habib-i Ekreminin mübarek kalbini ve o kalbin taşıdığı ferzendâne şefkatini, elbette rencide etmez. Eğer denilse: Madem öyledir, neden onlar Resul-u Aleyhissalâtu vesselâm'a imana muvaffak olamadılar? Neden bi'setine yetişemediler?*

Elcevap: Cenab-ı Hak, Habib-i Ekreminin peder ve validesini, kendi keremiyle, Resul-u Ekrem Aleyhissalâtu vesselâm'in ferzendâne hissini memnun etmek için, valideynini minnet altında bulundurmuyor. Valideynlik mertebesinden, manevi evlad mertebesine getirmemek için, halis kendi minnet-i Rububiyeti altına alıp, onları mes'ud etmek ve Habib-i Ekremini de memnun etmekliği rahmeti iktiza etmiş ki, valideynini ve ceddini, ona zahiri ümmet etmemiş. Fakat ümmetin meziyeni, faziletini, saadetini onlara ihsan etmiştir. Evet, âli bir müşirin, yüzbaşı rütbesinde olan pederi huzuruna girmesi, birbirine zıd iki hissin taht-ı tesirinde bulunur. Padişah, o müşir olan Yaver-i Ekremine merhameten, pederini onun maiyetine vermiyor."

5870 ٣٥– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: رَأَى عِيسَىٰ عَلَيْه

السَّلاَمُ رَجُلاً يَسْرِقُ، فَقَالَ: سَرَقْتَ؟ قَالَ: كَلاَّ، وَالَّذِي لاَ إِلهَ إِلاَّ هُوَ فَقَالَ عِيسَى: آمَنْتُ بِاللهِ وَكَذَّبْتُ عَيْنِي]. أخرجه الشيخان والنسائي.

35. (5870)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İsa aleyhisselam hırsızlık yapan bir adam görmüştü:

"Hırsızlık mı yaptın?" dedi. Adam:

"Asla! Kendisinden başka ilah olmayan Zat'a yemin olsun" diye cevap verince Hz. İsa:

"Allah'a inandım, gözlerimi tekzib ettim!" dedi."[Buharî, Enbiya 48; Müslim, Fezail 149, (2368); Nesâî, Kudat 36, (8, 249).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisin açıklanması, alimler arasında bazı münakaşaları, farklı te'villeri getirmiştir. Öncelikle şunu belirtelim: Metinde geçen سَرَقْتَ "çaldın" demektir. Biz, bunu siyaka uygun olarak soru tarzına döküp "Hırsızlık mı yaptın?" diye çevirdik. Kurtubî, hadisi şöyle yorumlar: "Hz. İsa'nın adama söylediği سَرَقْتَ hırsızlık yaptın sözünün zahiri: Adamın yaptığı hırsızlık hususunda kesin bir haberdir. Çünkü adamı, gizlice, ihtiyatla malı alırken görmüştür. Adamın "Asla!" sözü bu ihbarı reddir, ayrıca yeminle de reddini te'kid etmiştir. Hz. İsa'nın: "Allah'a inandım, gözlerimi tekzib ettim" sözü: "Allah'ın adını vererek yemin eden kimseyi tasdik ettim, sözgelimi, adam, kendi hakkı da bulunan bir maldan almış olabilir veya malın sahibi, adama daha önce alma izni vermiş olabilir veya adam, malı karıştırarak bir bakmak üzere ondan almış olabilir, hırsızlık niyeti yoktur." Kurtubî, ayrıca der ki: "Hz. İsa'nın kesin bir hırsızlık iddiasında bulunmamış olması da muhtemeldir, bu sözüyle: "Sen yoksa hırsızlık mı yapıyorsun?" manasında, soru edatı kullanmaksızın sormuştur ki bu tarz soru yaygındır."

Şurası açık ki, normal bir soru ihtimali uzaktır. Çünkü Hz. Peygamber, hadiseyi bir hırsızlık vak'ası olarak takdim etmiştir. Malın adama helal olma ihtimali de pek zayıftır, çünkü hırsızlık olduğu cezmen ifade edilmiştir.

İbnu'l-Cevzî, bu çeşit yorumları tekellüflü bulur. Der ki: "Hz. İsa'nın kalbinde Allah öyle yüce bir mevki tutuyordu ki, hiçbir kimsenin O'nun

adını kullanarak yalan yere yemin etmesine vicdanı razı olmadı. Böyle olunca yemin edenin itham edilmesiyle, gözlerini itham etme şıklarından birini tercihle başbaşa kaldı. İşte bu durumda töhmeti gözlerine tercih etti. Tıpkı, Adem aleyhisselam gibi; o da İblis kendisine hayır nasihatte bulunduğuna dair yemin ettiği zaman İblis'in doğru söylediğini zannetmişti."

Hadisten, şüphenin arız olduğu hallerde hadd cezasının düşeceğine delil çıkarılmıştır.

5871 ٣٦- وعن مالك قال: [بَلَغَنِي أَنَّ رَجُلاً كَتَبَ إِلَى ابْنِ الزُّبَيْرِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنهما: أَلاَ إِنَّ لأَهْلِ التَّقْوَى عَلاَمَاتٍ يُعرَفُونَ بِهَا، ويَعرِفُونَها مِنْ أَنْفُسِهِم، مَنْ رَضِيَ بِالْقَضَاءِ، وَشَكَرَ عَلَى النَّعْمَاءِ، وَصَبَرَ عَلَى الْبَلاَءِ، وَصَدَقَ فِي اللِّسَانِ، ووَفَى بِالْوَعْدِ وَالْعَهْدِ، وَدَانَ لأَحْكَامِ الْقُرآنِ، وَإِنَّمَا الإِمَامُ سُوقٌ مِنَ الأَسْوَاقِ، فَإِنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الْحَقِّ حَمَلَ إِلَيْهِ أَهْلُ الْحَقِّ حَقَّهُمْ، وَإِنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الْبَاطِلِ حَمَلَ إِلَيْهِ أَهْلُ الْبَاطِلِ بَاطِلَهُمْ]. أخرجه رزين.

36 . (5871)- *İmam Malik* anlatıyor: "Bana ulaştığına göre, bir adam İbnu'z-Zübeyr (radıyallahu anhümâ)'e şöyle yazdı: "Haberiniz olsun: Takva ehlinin, birkısım alâmetleri vardır ki, bunlar sayesinde kendileri bilinebilir, onlar da bunları bilirler: Şöyle ki müttakî:

★ (İhtilaf halinde) verilen hükme razı olur,

★ Nimetlere şükreder,

★ Belaya sabreder,

★ Dilinden doğru çıkar,

★ Vaadine ve ahdine vefa gösterir,

★ Kur'an'ın ahkâmını kendine yol yapar.

İmam, çarşılardan bir çarşı (gibi)dir, hak ehlinden ise, ehl-i hak, hak (yükünü) ona yıkar; batıl ehlinden ise, batıl ehli de batıl (yükün)ü ona yıkar." [Rezin tahric etmiştir.]

İKİNCİ FASIL

NEFSİN AFETLERİNE DE TEMAS EDEN HADİSLER

5872 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: ثَلاَثَةٌ لاَ يُكَلِّمُهُمْ اللّٰهُ تَعالىٰ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلاَ يَنْظُرُ إلَيْهِمْ وَلاَ يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ ألِيمٌ: رَجلٌ عَلى فَضْلِ مَاءٍ بِفَلاَةٍ يَمْنَعُهُ ابْنَ السَّبِيلِ، يَقُولُ اللّٰهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَهُ: الْيَوْمَ أمْنَعُكَ فَضْلِى كَمَا مَنَعْتَ فَضْلَ مَالَمْ تَعْمَلْ يَدَاكَ، وَرَجُلٌ بَايَعَ رَجُلاً بِسِلْعَةٍ بَعْدَ الْعَصْرِ فَحَلَفَ لَهُ بِاللّٰهِ تَعَالَى لَقَدْ أخَذَهَا بِكَذَا وَكَذَا فَصَدَّقَهُ وَأخَذَهَا وَهُوَ عَلَى غَيْرِ ذٰلِكَ، وَرَجُلٌ بَايَعَ إمَاماً لاَ يُبَايِعُهُ إلاَّ لِدُنْيَا، فإنْ أعْطَاهُ مِنْهَا مَا يُرِيدُ وَفي لَهُ، وَإنْ لَمْ يُعْطِهِ لَمْ يَفِ لَهُ].

أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

1. (5872)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular:

"Üç kişi vardır ki, Allah kıyamet gününde onlarla ne konuşur, ne onlara nazar eder, ne de onları günahlarından arındırır, onlara elim bir azab vardır:

★ *Sahrada, fazla suyu bulunduğu halde ondan yolcuya vermeyen kimse, kıyamet günü Allah onun karşısına çıkıp: "Bugün ben de senden fazlımı (lütfumu) esirgiyorum, tıpkı senin (dünyada iken) kendi elinin eseri olmayan şeyin fazlasını esirgediğin gibi" der.*

★ *İkindi vaktinden sonra, bir mal satıp müştesirisine Allah Teala'nın adını zikrederek bunu şu şu fiyatla almıştım diye yalandan yemin ederek, muhatabını inandıran ve bu suretle malını satan kimse.*

★ *Sırf dünyevî bir menfaat için bir imama biat eden kimse; öyle ki, dünyalıktan istediklerini verirse biatında sadıktır, vermezse sadık*

değildir." [Buhari, Şirb 2, Hiyel 12; Müslim, İman 173, (108); Ebu Davud, Büyû 62, (3474, 3475); Nesâî, Büyû 6, (7, 247).]

AÇIKLAMA:

1- Allah'ın kıyamet günü konuşmaması; rızasını, af ve mağfiretini ifade eden konuşma yapmamasıdır. O gün her insanın en ziyade muhtaç olduğu şey bu konuşmadır. *Mevkıf* denen hesap meydanında uzun ve pek sıkıntılı bekleyişten sonra, af ve mağfireti ilan eden İlahî hitaptan mahrumiyet kadar büyük ziyan olamaz. Öyleyse, hadis-i şerif bu mahrumiyetin ana sebeplerinden üç tanesini zikretmektedir. Müteakip hadisten de anlaşılacağı üzere, bu büyük hüsrana sebep olan başka sebepler de var.

Resulullah, bu hadislerinde kıyamet gününde büyük hüsrana sebep olan öyle üç şey zikrediyor ki, bunlar birçok kimseler nazarında pek büyük sayılmayan davranışlardır. Sözgelimi bunlar sıkça üzerinde durulan *"büyük günahlar"*, haramlar arasında zikredilmemişlerdir.

Elbette mü'mini bu hadis şöyle bir muhakemeye sevkedecektir: Sıkça ele alınan kebairden olmayan, pek ciddi gözükmeyen bu davranışlar böylesi ciddi mahrumiyetlere sebep oluyorsa, ya kebairin işlenmesi, ya tekrarla, ısrarla emredilen feraizin terki? Ebedî hayatımda bunlar ne gibi kayıplarıma sebep olacak?

2- *Resulullah*'ın dikkat çektiği üç şeyden biri, ihtiyaç fazlası sudur. Buhârî'nin bir rivayetinde *"yolda fazla suyu bulunduğu halde bunu meneden"* diyerek, meseleyi biraz daha açıklar. Yolda, kırda, sahrada, hayatî ehemmiyet taşıyan suyun fazlası ihtiyaç sahibine mutlaka verilmelidir, çünkü temin imkanı yoktur.

★ Yalan yere yemin ne zaman yapılırsa yapılsın meşru değildir, haramdır. Burada *ikindi namazından sonra* diye kayıtlanmasının hikmeti nedir? sorusu hatıra gelir. Şarihler bazı yorumlarda bulunmuşlardır. Aliyyu'l-Kârî'nin kaydına göre:

★★ Böylesi ağır yeminler o sıralarda yapılır.

★★ O vakit, kârsız olarak eve dönme zamanıdır, bu sebeple kâr etmek için yalan yemin yapılır.

★★ İkindiden sonranın zikri, o zamanın şerefi sebebiyledir, bu sebeple o şerefli vakitte yapılan yalan yemin daha galiz, daha çirkin bir yemin olur. Bu sebeple, *Aleyhissalâtu vesselâm* hüküm verme meclislerini ikindi namazından sonra teşkil ederdi.

Kastalânî, esasta aynı olsa da biraz farklı bir üslupla şunları söyler: "Hadis, ikindi sonrasıyla kayıtlama gayesi gütmez, bilakis çoğunluk duruma göre beyanda bulunmuştur. Zira, böylesi yeminler ekseriyetle günün sonunda yapılır, o sıralarda, herkes bir an önce işlerini bitirip evine dönmek ister."

Be-tahsis ikindinin zikrini, bu vaktin, günlük amellerin Allah'a yükseltilme zamanı olması sebebine bağlayan alim de olmuştur.

Elbette her bir görüşün bir haklılık yönü vardır.

3- Hadiste geçen *imam*dan maksad, halife yani devlet reisidir. İmama itaat esastır. Ona Allah rızası için biat etmek, bu biattan dünyevî ve şahsî menfaat beklememek esastır. İmam, herkese onu tatmin ve memnun edecek menfaat dağıtamayacağına göre, bu maksatla biat edenler, aradıklarını bulamayınca itaatten yüz çevirecekler, dolayısıyla birlik ve dirlik bozulacaktır. Bu sebeple *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, İslam cemaatinin birliğini yaralayacak bir meseleye böylece dikkat çekmiş olmaktadır. İmamet meselesini daha önce işlediğimiz için burada teferruata girmeyeceğiz.

4- Hadiste geçen tezkiyeyi günahtan arındırma olarak tercüme ettik. Bazı alimler "medh u sena" olarak anlar ve "Allah onları medh u sena etmez" diye ifade eder.

5873 ٢– وعن أبي ذر رَضِيَ الله عنه قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: ثَلاَثَةٌ لاَ يُكَلِّمُهُمُ اللهُ وَلاَ يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلاَ يُزَكِّيـهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ قَالَهَا ثَلاَثاً، قُلْتُ: خَابُوا وَخَسِرُوا يَا رَسُولَ اللهِ، مَنْ هُمْ؟ قَالَ: الْمُسْبِلُ، وَالْمَنَّانُ، وَالْمُنَفِّقُ سِلْعَتَهُ بِالْحَلِفِ الْكَاذِبِ]. أخرجه الخمسة إلا البخاري.

« الْمُسْبِلُ » هو الذي يسبل إزاره إذا مشى تكبراً وفخراً.

« وَالْمَنَّانُ » الذي يمن بصنيعه وعطائه.

2. (5873)- *Hz. Ebu Zerr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Üç işi vardır, kıyamet gününde Allah onlara ne konuşur ne nazar eder ne de günahlardan arındırır, onlar için elim bir azab vardır!"* buyurdu ve bunu üç kere de tekrar etti. Ben: "Ey Allah'ın Resulü! Öyleyse onlar büyük zarar ve hüsrana uğramışlardır. Kimdir bunlar?" dedim. Şöyle saydılar:

"(Elbisesini kibirle, yerlere kadar salıp) süründüren, yaptığı iyiliği ba-

şa kakan, malını yalan yeminlerle reklam eden kimseler!" [Müslim, İman 171, (106); Ebu Davud, Libas 28, (4087, 4088); Tirmizî, Büyu 5, (1211); Nesâî, Büyu 5, (7, 245).]

M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin bu hadis-i şerifle ilgili yorumları ise şöyle:

"Mealler, sadece bir mirsad ve ölçüdürler. Onlarla hakikat aranır ama onlar hakikatın kendisi olamazlar. Kur'ân'ı dahi mealde arayanlar ne büyük bir yanlış ve yalana takılıp kalmışlardır. Çünkü Kur'ân'ın; Allah tarafından indirilen şeklinde, mucizelik vardır. Onu meâl haline getirdiğinizde, derisi yüzülmüş bir nesneye benzetmiş olursunuz. Onun için, esas olan, Kur'ân ve hadîsin bizzat kendi orijinal lafızlarıdır. Binaenaleyh, bahis konusu edilen hadîsin lafzı üzerinde bir nebze durarak, anlatılmak istenen hususa, zihni yaklaştırmaya çalışacağız. Zaten, bizim bütün yaptığımız, o nur fevvâresi etrafında dönüp durmaktan ibarettir. Bu, bir seyr-i aklî ve zihnîdir. Dua ve niyazımız, Cenâb-ı Hakk'ın, bizleri seyr-i ruhâniyede muvaffak kılmasıdır.

ثَلاَثَةٌ "Üç" mutlak olarak bırakılmıştır. İsterseniz siz buna, erkek veya kadın, isterseniz zümre veya cemaat diyebilirsiniz. Ve yine bu üç kişi veya zümreden maksadın, âlimler ya da cahiller olduğunu söyleyebilirsiniz. Burada esas üzerinde durulması gereken husus, bunların kimliklerinden çok, vasıfları olduğu için, hadîste bu mesele tasrih edilmeyip mutlak bırakılmıştır.

ثَلاَثَةٌ nekre bir kelimedir. Sonundaki tenvin, nekrelik ifade eder. Demek ki bunlar belirsiz ve meçhûl insanlardır. Onlar öyle belirsiz insanlardır ki, onları belli edecek bir kimlikleri yoktur. Onlar hor ve hakir insanlardır. O kadar hor ve hakirdirler ki, onlara değer vermeye değmez. Nasıl ki Cenâb-ı Hakk, onların yüzüne bakıp onlarla konuşmaz; öyle de sizler de, merak edip onlarla konuşmaz ve onları tanımayı değerli bulmazsınız. Onlar, kalıplarıyla değil, kalpleriyle yenik düşmüş.. ve vicdanları, cesetlerinin altında kalıp ezilmiş kimselerdir. Yüce ve yüksek yerlere karşı içlerinde zerre kadar istidat yoktur. Süfliyet çukurunda yuvarlanıp durmaktadırlar...

Bu "üç" kelimesinin hemen ardından, üç tane de geniş ve gelecek zamana delâleti olan fiil zikrediliyor. Bu üç fiil, bu üç zümre için karanlık bir tablo çiziyor. İnsan daha üç denince hemen, bu "üç"ün sırtına binip, o üç zümrenin karanlık akibetini seyrediyor gibi oluyor.

Üç Mahrumiyet

Mükâleme Mahrumiyeti

İlk fiil, لاَ يُكَلِّمُهُمُ اللهُ cümlesinin başındaki fiil-i muzaridir. Fiil-i mu-

zarinin ise, hem geleceğe hem de geniş zamana delaleti vardır. Kendisinde hitap çiçeği açan ve Allah'a muhatab olma isti'dadı verilen insanla, Allah konuşmayacaktır. Felaket, işte bu ilk cümle ile başlamaktadır. Rahman sûresinde; Allah, onda beyanı yarattığını bir nimet, bir minnet olarak söylediği halde, gör ki, şimdi Allah (cc) bu insanla konuşmayacaktır. Halbuki, insanın konuşması, Cenâb-ı Hakk'ın mütekellim oluşunun bir delilidir. Kendi konuşmasına delil olan ve konuşan insan, öyle bir duruma düşmüştür ki, Allah (cc) onu kendisine muhatap kabul edip konuşmamaktadır.

İnsanın, en çok konuşmaya ve derdini anlatmaya muhtaç olduğu bir günde ona, sözünün dinlenmemesinden daha büyük azap olabilir mi? O, medet istemekte ve çırpınıp durmaktadır. Ancak, onun yardımına koşacak yegâne Zât onu hiç mi hiç dinlememektedir. Kur'ân-ı Kerim bu tabloyu anlatırken قَالَ اخْسَؤُا فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُونِ **"kesin sesinizi ve benimle konuşmayın"** der (Mü'minûn, 23/108). Çünkü sizin konuşma yeriniz dünyada idi... Orada konuşacak ve "üns billahı" yakalayacaktınız. Dünyada iken Cenâb-ı Hakk'a enîs olmadınız. Bugün de O, sizin enîsiniz değildir.

Nazar-ı İlâhî Mahrumiyeti

İkinci tablo ise وَلَا يَنْظُرُ اِلَيْهِمْ "Allah onlara bakmaz." Onların, en çok rahmet nazarına muhtaç olacakları o günde, Cenab-ı Hakk, onlara kat'iyyen rahmet nazarıyla bakmayacaktır. Bazı yüzler beşaşet içinde pırıl pırıl parlarken, bazı yüzler de o gün asık ve abûs olacaktır. Hiç şüphesiz, Cenab-ı Hakk'ın rahmet nazarıyla bakmadıkları, bu ikinci grup insanlardır.

Herkes ismiyle çağırılırken, herkes bir vesileyle kurtuluşa ererken, kendilerine bakılmayan bu insanların durumu, ne kadar feci, ne kadar ürperticidir!

Ka'b b. Malik'in, çok kısa bir süre için cezalandırılarak Allah Rasûlü tarafından böyle bir muameleye tâbi tutulması, hem ona hem de vak'ayı duyanlara ne kadar giran gelir.[34] Halbuki sözünü ettiğimiz kimseler bu akibete ebedî olarak müstehak olacaklardır. Aman Allahım! Cehennem dahi bu kadar korkunç olamaz. Rahmeti sonsuz bir Rabbin, insana bir an dahi bakmaması, ne büyük bir azap, ne korkunç bir akıbettir!.

Ne diyebiliriz ki? İnsanlar, hep yaptıklarının karşılığını bulacaklardır. Hayır yapanlar hayır, şer işleyenler de şerle karşı karşıya kalacaklar.

---

34) Bkz. Buhârî, Meğâzi, 79; Müslim, Tevbe,5

Tezkiye Mahrumiyeti

Üçüncü durum ise, وَلاَ يُزَكِّيهِمْ "Allah onları temizlemez, veya temize çıkarmaz."

İnsanlar, burada temizlenip, oraya tertemiz gitmelidirler. Temizleme ameliyesi dünyada yapılır. Ahirette ise, insanı ancak cehennem temizler. Onun için Cenâb-ı Hakk, onları tezkiye de etmeyecektir.

İnsanlar, imtihan turnikesine bir kere girer ve on ikiden vurma imkânını, bir kere elde ederler. Kendisine verilen bu fırsatı değerlendiren kazanır; ihmal eden de kaybeder. Bunun üçüncü bir şıkkı yoktur.

Hz. Eyyûb'un maddî hastalıklarına bedel ruh, vicdan, latife-i Rabbaniye, sır, hafî, ahfâ, bütün his ve duyguları hırpalanmış, delik deşik olmuş zavallı insan, o gün bu perişan haline bakacak, acaba temizlenebilir miyim diye ümide kapılacak. Ne var ki, bu üç sınıfa ait insanları Cenâb-ı Hakk, orada temizlemeyecektir.

Akıbet: Azab-ı Elîm

Ve akıbet: وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ "Onlar için can yakıcı bir azap vardır." Onlar, hemen bir adım daha attıklarında karşılarına çıkacak tek şey, o korkunç azaptır. Öyle bir azap ki, can yakan, insanın iliklerine kadar işleyen bir azap. İşte onlar, kendilerini böyle bir azabın gayyâ ve girdabında bulurlar...

Böyle bir akıbete dûçar olacak olan şu üç zümre kimlerdir? Kimdir onlar ki, Allah onlarla konuşmayacak, onların yüzlerine bakmayacak ve onları asla temizlemeyecektir? Ve kimdir onlar ki, onlara can yakıcı bir azap hazırlanmıştır?

Hadîsin buraya kadar olan kısmını okuyan bir insanda, müthiş bir merak uyanmıştır.. ve şimdi o, bütünüyle dikkat kesilmiş, bu üç meçhul zümrenin kimliğini öğrenmek için, bütün tecessüs gücünü harekete geçirmiştir. Allah Rasûlü sözlerine devamla: المسبل ازاره "Eteklerini sürüye sürüye gezen." buyurur. Bu söz, kibir ve gururdan kinayedir.

Roma, Yunan ve Grek tarihlerinde, eteklerini sürüye sürüye gezen insanların resimlerini görürsünüz. Mevzu ile alâkalı çevrilmiş filmlerde bu, daha da açık görülür. Ancak, esas olan etek sürümek değil, bu işin bir gurur ve kibir alâmeti olarak simge haline getirilmesidir. Zaten hadîste kasdolan da budur.

Kibir ve Gurur

Gurur ve kibirin nasıl kötü bir illet olduğu ve nasıl kötü neticeler

doğurduğu birçok âyet ve hadîste ayrı ayrı ele alınıp işlenmiştir. Meselâ, bir hadîslerinde Efendimiz: "Kalbinde zerre miktar kibir bulunan insan cennete giremez"[35] buyurmuşlardır.

Çünkü, kalbinde zerre kadar kibir ve gurur bulunana Allah (cc), hidayet yollarını tıkamıştır. Cenâb-ı Hakk, Kur'ân'ında şöyle buyurmaktadır:

سَاَصْرِفُ عَنْ آيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَاِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا وَاِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا وَاِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ

"Yeryüzünde haksız yere böbürlenenleri, âyetlerimden uzaklaştıracağım. (Onları anlamayacaklar). Onlar, bütün mucizeleri görseler yine de iman etmezler. Doğru yolu görseler, onu yol edinmezler. Fakat azgınlık yolunu görürlerse, hemen onu yol edinirler. Bu durum, onların âyetlerimizi yalanlamalarından ve onlardan gafil olmalarından ileri gelmektedir" (A'raf, 7/146).

Kibir, basireti kör eden bir perdedir. Kibirle meşbû bulunan bir vicdan, kâinatta sayfa sayfa yazılmış mucizeleri göremez, idrak edip anlayamaz. Zira, basiret körleşince idrak adına basar da, hiçbir işe yaramaz.

Büyüklük ancak Allah'a mahsustur. Günde beş defa minarelerden ilan edilen bu hakikatın bir başkasına izafesi nasıl hoş görülebilir ki?

Bir kudsî hadîste: Cenâb-ı Hakk, şöyle buyurur: اَلْكِبْرِيَاءُ رِدَائِي وَالْعَظَمَةُ اِزَارِي فَمَنْ نَازَعَنِي وَاحِدًا مِنْهُمَا قَذَفْتُهُ فِي النَّارِ *"Kibriya, benim ridâm, azamet ise benim izârımdır. Kim benimle bu mevzuda münakaşaya kalkışırsa onu (başaşağı getirir) cehenneme atarım."*[36]

"Kibriya": büyüklük, ululuk, Cenâb-ı Hakk'ın bir sıfatıdır. İnsan için, iç ve dış elbiseler ne ifade ediyorsa keyfiyeti bizce meçhul, Cenâb-ı Hakk için de kibriya ve azamet, aynı şeyi ifade eder. Bu iki sıfatı Cenâb-ı Hakk'la paylaşmaya kalkanı Allah, hakkıyla paylar ve cehennemine atar.

Kibirli kalbe iman taht kuramaz. Başka bir ifadeyle, Allah'tan başkasının taht kurduğu bir kalbe, Allah'a iman gelip oturmaz. Hareket ve davranışlarıyla, kibri, gururu temsil eden adamın da durumu budur. Hadîste böyle bir insan, "eteklerini sürüye sürüye yürüyen" olarak ele alınmaktadır.

---

35) Ebu Davud, Libas, 26; İbn Mace, Zühd, 16

36) Ebu Davud, Libas, 26; İbn Mace, Zühd, 16

Başa Kakma

İkinci insan veya zümre de, "mennân"dır. Allah (cc), ona mal ve mülk vermiştir ki, bu nimetlerden kendisi istifade ettiği gibi, başkalarına da infakta bulunsun, Cenâb-ı Hakk da, ona, bu infakına mukabil, birine binle karşılık versin. Ancak bu insan, hiç oralı olmamış... İnfakta bulunmadığı gibi, bazan verse de, onu da başa kakmak ve minnet etmekle iptal etmiştir. Oysa ki hem o mal, hem de kendisi Allah'ın mülkü ve memlûkü idiler. Onun bütün vazifesi Cenâb-ı Hakk'ın malını tevzi etmekten ibaret iken o, asıl mülk sahibi gibi insanlara minnet etme sevdasına düşmüştür. Bu, ne büyük bir gaflet, bu ne korkunç bir düşüştür!

Allah (cc) ona mülk vermiştir. Ancak bu mülkte, başkalarının da hakkı vardır. Halbuki bu insan, cimrilik yapmakta, verdiği zaman da başa kakmaktadır. Kendisini eza takip eden sadakadan ise, hiç vermeyip güzelce savmak daha iyidir ki, Kur'ân-ı Kerim: قَوْلٌ مَعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا اَذًى buyurmaktadır (Bakara, 2/263).

"Mennan" aynı zamanda cimri insandır. Halbuki cimrilik insanı, Allahdan, cennetten ve diğer insanlardan uzaklaştırır.. uzaklaştırır ve cehenneme yaklaştırır. Efendimiz bir hadîslerinde cimri hakkında şöyle buyurmaktadır: اَلْبَخِيلُ بَعِيدٌ مِنَ اللّٰهِ بَعِيدٌ مِنَ الْجَنَّةِ بَعِيدٌ مِنَ النَّاسِ قَرِيبٌ مِنَ النَّارِ *"Cimri Allah'tan uzaktır.. cennetten uzaktır.. insanlardan uzaktır. Cehenneme yakındır."* [37]

Fiil Cinsinden Ceza

Hadîste, belagat kaideleri açısından; "Leff-ü neşr-i müretteb" vardır. Yani, وَلَا يَنْظُرُ اِلَيْهِمْ ibaresi; "mennân"a bakmaktadır. Zira ikisi de ortadadır. Birinci ve sonuncu ifadeler de yine birbirlerine bakarlar. Durum böyle olunca, bu hadîsten şöyle bir nükte anlamak da mümkündür. Nasıl ki, mennân, dünyada iken, insanlara rahmet nazarıyla bakmamış, onlarla ilgilenmemiş, bazan verdiğini de başa kakmakla iptal etmiştir; ahirette de, bu yaptıkları cinsinden bir ceza ile karşılaşacak ve Cenâb-ı Hakk da, ona aynı şekilde muamele edecektir.

Kibir ve gururla yürüyen, eteklerini sürüyen, başkalarıyla konuşmaya tenezzül etmeyen insanlar da, ahirette kendileriyle Cenâb-ı Hakk'ın konuşmayacağını bilmelidirler. Bilmeli ve o cezaya götüren yollarda yürümemelidirler.

37) Tirmizî, Birr, 40

Normal zamanda bile yemin etmek doğru değilken, yalan yere ve sırf dünyevî menfaat temini gibi, hasis bir duyguya kapılarak yemin etmek ve böylece malına revaç kazandırıp onu satmaya çalışmak; bu da insanı yine karanlık akıbete doğru sürükleyen üçüncü tablodur ki وَلاَ يزَكِّيهِمْ tehdidi de bu hususa bakmaktadır.

Üçüncü zümre وَالْمنَفِّقُ سِلْعَتَهُ بِالْحَلِفِ الْكَاذِبِ ifadesiyle anlatılmaktadır.

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi bunlar, ticarette yalan söyleyerek, kâr etmeyi hesaplamış, yalan yeminlerle halkı kandıracağına inanmış insanlardır. Evet, azaba müstehak olan üçüncü zümre de işte bunlardır.

Allah Rasûlü'nün şu "cevamiu'l-kelim"ine bakın ve şöyle deyin: فَصَدَقَ رَسُولُ اللهِ Her hadîsten sonra böyle söylemek bize bir borçtur ve O'nun her ifadesi, bize "Muhammedü'r-Rasûlullah" dedirtmektedir.[38]

5874 ٣- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنه قـــال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: ثَلاَثَةٌ لاَ يُكَلِّمُهُمُ اللهُ وَلاَ يَنظُرُ إلَيهِمْ يَومَ القِيَامَةِ وَلاَ يزَكِّيـــهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ ألِيمٌ: شَيْخٌ زَانٍ وَمَلِكٌ كَذَّابٌ، وَعَائِلٌ مُسْتَكْبِرٌ]. أخرجه مسلم، مختصراً، والنسائي بتمامه.

«العَائِلُ» الذي له عيال يحتاج أن يقوم بأمرهم.

3. (5874)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Üç kişi vardır, kıyamet günü Allah Teala hazretleri onlara konuşmaz, nazar etmez, günahlardan da arındırmaz, onlara elim bir azab vardır:

★ *Zina eden yaşlı,*

★ *Yalan söyleyen devlet reisi,*

★ *Büyüklenen fakir."* [Müslim, İman 172, (107); Nesâî, Zekat 77, (5, 86).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), burada üç farklı kişinin durumuna dikkat çekmektedir:

1) *Zina eden yaşlı:* Zina aslında herkese haram edilmiştir. Hatta cezaların en ağırı zina suçuna takdir edilmiştir. Fakat yaşlının zikri, bu

38) M. Fethullah Gülen Hocaefendi, Sonsuz Nur 1/250-255.

cürmü işlemeye sevkeden sebeplerin onda son derece azalmasından ileri gelir. Gençlikteki cehalet artık onda yoktur. Gençleri zinaya zorlayan garizi ve fıtrî olan şehevî duygular onda sönmüştür veya son derece azalmıştır. Bu durumda zina İlahî emri hiç kaale almamak olmaktadır.

2) Devlet reisinin yalanı da, aynı durumdadır. Kişiyi yalana sevkeden korkudur. Devlet reisinin korkacağı bir üst makam olmadığı, tebasına müdahane ve yaranmak gibi bir ihtiyacı bulunmadığı için o, kişiyi yalan söylemeye sevkeden sebeplerden tamamen uzaktır. Öyleyse, onun yalan söylemesi tıpkı yaşlının zinası gibi. Hak nazarında suçunu hafifletici hiçbir mazerete dayanmaz. Üstelik devlet reisinin yalanından hasıl olacak zarar ve falaket bütün milleti ilgilendirir. Devletin bekası kalem ve kılınç üzerinde bilinir. Kalem idarenin adalet ve dürüstlüğünü temsil eder. Devlet reisinin yalan kalemle sembolleşen idarî, adlî bütün mekanizma ve sistemlerin ihlali demektir. Bunun cezası elbette büyük olacaktır.

3) İslam'da her çeşit kibir yasaklanmıştır. Büyüklük Allah'a mahsustur. Bunun fakirde görülmesi daha da kötü olmaktadır. Çünkü zengin malı sebebiyle kibirlenince, ne de olsa bir sebebe dayanır. Ya fakir? Yok olan bir şeyle kibirlenmesi Allah nazarında daha kötü bir davranış olmaktadır. Fakirin istiğnası ile kibrini karıştırmamak gerekir. İstiğna ve izzet-i nefis elbette memduhdur. Ama, aralarında zahirî bir benzerlik olsa da izzet-i nefisle kibir aynı şey değildir. *Resulullah*'ın zemettiği şey, fakirdeki istiğna ve izzet-i nefis değil, kibirdir. Bu kibir onu dünyada pekçok şeyden mahrum bırakır, kendisinin ve yakınlarının sıkıntılarını daha da artırır.

5875 ٤– وعن ابن عمر رَضِيَ الله عَنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: ثَلاثَةٌ لاَ يَنْظُرُ اللهُ إِلَيْهِمْ يومَ الْقِيَامَةِ: الْعَاقُّ لِوَالِدَيْهِ، وَالْمَرْأَةُ الْمترَجِلَةُ، وَالدَّيُّوثُ]. أخرجه النسائي.

4. (5875)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Üç kişi vardır, kıyamet günü Allah onlara nazar etmez: Anne ve babasının hukukuna riayet etmeyen kimse, erkekleşen kadın ve deyyus kimse." [Nesâî, Zekat 69, (5, 80).]

5876 ٥– وله في أخرى: [ثَلاَثَةٌ لاَ يدْخلونَ الْجَنَّةَ: الْعَاقُّ لِوَالِدَيْهِ، وَمدمِنُ الْخَمْرِ، وَالْمَنَّانُ بِمَا أَعْطَى].

«المترجّلة» هي التي تتشبه بالرجال في هيئتهم وأفعالهم.

«والدَّيّوث» من الرجال الذي لا غيرة له ولا حميّة.

5. (5876)- Yine *Nesai*'nin bir rivayetinde Resulullah şöyle buyurmuştur:

"Üç kişi vardır, cennete girmeyecektir: Anne babasının hukukuna riayet etmeyen kimse; içki düşkünü olan kimse; verdiğini başa kakan kimse." [Nesâî, Zekat 69, (5, 81).]

AÇIKLAMA:

★ Kadının erkekleşmesi, kılık kıyafetinde ve ef'alinde erkeğe benzemesidir. Dinimiz bu iki cinsin kılık kıyafette hatta hal ve tavırda birbirlerine benzemelerini yasaklamıştır. Yasak sadece kadının erkeğe benzemesiyle ilgili değildir. Başka hadislerde erkeğin kadına benzemesi de yasaklanmıştır. İslam alimleri ilim ve re'yde kadınların erkeğe benzemelerinin *mahmud* olduğunu belirtirler.

★ *Deyyus*, dilimize de giren bir kelimedir. Kadınına karşı kıskançlık duymayan, hamiyyeti olmayan kimse demektir. Her insanda yaratılıştan gelen bu his, su-i irade ile zayıflatılabilir, tıpkı hayvanlara terbiye yoluyla bazı alışkanlıklar kazandırılabildiği gibi. Ancak fıtrî, tabiî, gerekli ve memduh olan bu kıskançlık hissinin zorlanarak zayıflatılması insanı hayvanlaştıran bir durum ortaya çıkarır. Dinimiz bunu reddeder.

★ İçki düşkünü, tevbe etmeden ölecek kadar içkiye devam eden kimsedir. *Resulullah* içki düşkününü, soru üzerine: *"Senede bir defa (bile olsa) üç yıl içki alan kimse"* diye tarif eder.

★ Allah'ın nazar etmemesi, rahmet ve mağfiretle bakmaması demektir. Değilse, hiçbir şey O'nun nazarından hariç kalamaz.

★ Yapılan iyiliğin başa kakılması da dinimizin kötülediği bir husustur. İyilik Allah rızası için yapılır. Başa kakmak karşı tarafın şahsiyetini ezmektir. Ayet-i kerimede **"Güzel sözün, başa kakılarak eza verilen sadakadan hayırlı olduğu"** ifade edilmiştir (Bakara 263).

★ Cennete girmemesi, ilk girenler arasında olmaması demektir. Ebediyen cennete girmeyecek demek değildir. Sayılan fiiller haram ise de, küfrü gerektirmezler. Fasığın cezası ebedî cehennem değildir.

5877 ٦ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : قَالَ اللهُ تَعَالَى : ثَلاثَةٌ

أنا خصمهم يوم القيامة: رجل أعطى بي ثم غدر، ورجل باع حرًّا فأكل ثمنه، ورجل استأجر أجيرا فاستوفى منه ولم يعطه أجره]. أخرجه البخاري.

6. (5877)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah Teala hazretleri dedi: "Üç kişi vardır, kıyamet günü ben onların hasmıyım: "Benim adıma (yemin) edip sonra gadreden kimse, hür bir kimseyi satıp parasını yiyen kimse, bir işçiyi ücretle tutup çalıştırdığı halde, ücretini vermeyen kimse."* [Buhari, Büyû 106.]

AÇIKLAMA:

★ *İbnu't-Tin* der ki: "Allah bütün zalimlerin hasmı olduğu halde, burada bilhassa üç kişiyi zikrederek, bunlara husumetin eşed olduğunu ifade buyurmuştur. Bu üç kişiden biri Allah'ın adı ile yemin ettiği halde, sonradan cayarak gadreden kimsedir. Bir diğeri hür kimseyi köle olarak satan kimsedir. Bu satıştan elde edilen para yenilmeyip başka maksadla kullanılsa, hüküm yine aynıdır. "Yeme"nin zikri, paradan maksadın öncelikle "yeme" olması sebebiyledir. Ebu Dovud'un bir rivayeti ثلاثة لا تقبل منهم صلاة "Üç kişi vardır, onlardan hiçbir namaz kabul edilmez" diye başlar ve ورجل اعتبد محررا "Bir hür kişiyi köleleştiren kimse" diye devam eder.

Mühelleb der ki: "Hür kimseyi satmanın günahı ağırdır. Çünkü, Müslümanlar hürriyette birbirlerine denktirler. Bu durumda kim bir hürrü satarsa, Allah'ın ona mübah kıldığı tasarruflardan onu men etmiş ve Allah'ın onu çıkardığı zillete atmış olur." *İbnu'l-Cevzî* şöyle der: "Hür kişi abdullahtır (yani Allah'ın kölesidir). Öyleyse, kim ona karşı cinayet işlerse, hasım olarak karşısında efendisini (yani Allah'ı) bulur.

Şarihler, hürrün satılması meselesinde bazı teferruat kaydederler, onlardan sarf-ı nazar ederek borç meselesinde hürrün satılma an'anesini belirtmek isteriz. Borcunu ödemeyenler arasında kendini satarak borcunu ödeyenler olmuştur. Bir başka ifade ile, borçlu kimseler bu sebeple satış muamelesine maruz kalmıştır. İbnu Hazm'ın kaydettiğine göre, borç sebebiyle hürün satılması görülen bir âdetti. Bu hal ﴿وإن كان ذو عسرة فنظرة الى ميسرة﴾ **"Eğer borçlu kimse darlık içerisinde ise, ona, borcunu ödeyebilecek duruma gelinceye kadar mühlet verin"** (Bakara 280) ayeti nazil oluncaya kadar devam etti. Tabiinden Zühre İbnu

Evfa'nın borç sebebiyle bir hürrü sattığı bazı rivayetlerde gelmiş ise de, İmam Şafii hazretleri hürrün hangi suretle olursa olsun satılmasının yasak olduğu hususunda ümmetin icmaından bahseder.

★ İşçiyi çalıştırıp ücretini vermemeyi, İslam alimleri, hür kimseyi köleleştirme olarak tavsif etmişlerdir. Hürrün satılması haramsa, karşılığını vermeden insanı çalıştırmak da onun gibi haramdır.

5878 ٧– وعن سهل بن سعد رَضِيَ الله عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ يَضْمَن لِي مَا بَيْنَ لَحيَيْهِ وما بينَ رِجْلَيْهِ أَضْمَنْ لَه الْجَنَّةَ]. أخرجه الترمذي.

7. (5878)- *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *Kim bana çeneleri ile bacakları arasındaki şeyler hususunda garanti verirse, ben de ona cennet hususunda garanti veririm."* [Buharî, Rikak 23, Hudud 19; Tirmizî, Zühd 61, (2410).]

AÇIKLAMA:

Çene diye tercüme ettiğimiz lıhye, gerek altta ve gerekse üstte, üzerinde dişlerin bitmiş olduğu kemiktir.

Çeneleri arasındaki şeyden murad dil ve konuşmada işe yarayan diğer unsurlardır. Bacakları arasındakinden murad da ferçtir. Bunlar hakkında istenen garanti, onlarla günah işlemeyi terk garantisidir. Veya onların üzerine düşen hakkın edasıdır. Böyle olunca hadisin manası: "Kim diline terettüp eden vacibeleri yaparsa, yani konuşma, malayaniyatta sükut etme nevinden hakkı eda ederse, keza, fercini de helalden faydalanma, haramdan sakınma gibi kendine terettüp eden hakkı yerine getirirse, ben de ona cenneti garanti ederim" demek olur. Böylece hadis, dünyada kişiye en büyük belanın dil ve fercinden geleceğini beyan etmiş olmakta, dikkatini bu organlara çekmektedir.

Cennetin garantilenmesi, öncelikle oraya girme garantisini, sonra da orada yüksek derecelere ulaşma garantisini ifade eder. Tirmizî'nin bir rivayetinde bu hadisin meali bir başka üslubla ifade edilmiştir: "Allah kimi, çeneleri ile bacakları arasındaki şeylerin şerrinden korumuş ise, o kimse cennete girdi demektir."

5879 ٨– وعن أبي برزة الأسلمي رَضِيَ الله عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ أَكْثَرَ مَا أَخَافُ عَلَيْكُمْ شَهَوَاتِ الْغِنَى، وبُطُونِكُمْ، وفُرُوجِكُمْ، ومُضِلاَّتُ الْفِتَنِ]. أخرجه رزين.

8. (5879)- *Ebu Berze el-Eslemî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizin hakkınızda en ziyade korktuğum şey, zenginlik hırsı ile karınlarınızın ve ferçlerinizin şehvetleri bir de fitnelerin şaşırtmalarıdır."* [Rezin tahric etmiştir. (Hadis Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde gelmiştir. 4, 420, 423.][39]

5880 ٩– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَزْنِي الزَّانِي حِينَ يَزْنِي وَهُوَ مُؤْمِنٌ، وَلاَ يَسْرِقُ السَّارِقُ حِينَ يَسْرِقُ وَهُوَ مُؤْمِنٌ، وَلاَ يَشْرَبُ الْخَمْرَ حِينَ يَشْرَبُهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ، وَلاَ يَنْتَهِبُ نُهْبَةً ذَاتَ شَرَفٍ يَرْفَعُ النَّاسُ إلَيْهِ فِيهَا أبْصَارَهُمْ حِينَ يَنْتَهِبُهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ]. أخرجه الخمسة.

قوله: « ذَاتَ شَرَفٍ » أي لها قدر فيرفع الناس أبصارهم إليها لعظم قدرها.

9. (5880)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Zani bir kimse, zina yaptığı sırada mü'min olarak zina yapmaz, hırsız da çaldığı sırada mü'min olarak hırsızlık yapmaz, içkici, içki içtiği sırada mü'min olduğu halde içki içmez; insanların, onun yüzünden gözlerini kendine kaldıracakları kadar nazarlarında kıymetli olan bir şeyi mü'min olarak yağmalamaz." [Buhari, Mezalim 30, Eşribe 1, Hudud 1, 20; Müslim, İman 100, (57); Ebu Davud, Sünnet 16, (4689); Tirmizî, İman 11, (2627) Nesâî, Sarık 1, (8, 64).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste, mezmum olan ve haram edilen zina, hırsızlık, içki ve yağmalamanın tahrimi, farklı bir üslubla ifade edilmiştir: *"Bunlar işlenirken kişide iman yoktur."* İfadenin zahirî manası bu ise de, Nevevî'nin de belirttiği üzere, alimler "haram işleyenler kâfir olmazlar, fasık olurlar" mealindeki *Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat* prensibini gözönüne alarak, "mü'min"i kâmil kelimesiyle kayıtlayarak "...kâmil mü'min olduğu halde hırsızlık yapmaz.." diye tefsire tabi tutarlar. Mü'mine, imanî tehlike endişesini hatırlatarak daha müessir olmak gayesiyle bu üslubun tercih edildiği anlaşılmaktadır. Pek çok meselenin tesbitinde bu çarpıcı üslubun takip edildiği görülür. Şu halde, nefiy, zatla ilgili değil, kemaliyle ilgilidir, tıpkı لاَ عِلْمَ إلاَّ مَا نَفَعَ *"ancak faydalı ilim ilimdir"* لاَ عَيْشَ إلاَّ عَيْشُ الآخِرَةِ *"sadece*

39) Hadis, Müsned'de شهوات الغَىّ في بطونهم şeklinde biraz farkla gelmiştir.

ahiret hayatı vardır" tabirlerinde olduğu gibi. Öyle ise, bu hadis *"Lailahe illallah diyen cennete gider, hırsızlık da yapsa, zina da yapsa"* veya Ubade tubnu's-Samit'in: "Biz Resulullah'a zina etmemek, hırsızlık yapmamak... üzere biat ettik. Kim bunlardan birini yapar ve dünyada cezalandırılırsa bu ona kefarettir; kim de cezalandırılmazsa, onun işi Allah'a kalmıştır. O dilerse affeder, dilerse azab eder" hadisi; **"Allah kendine şirk koşanı affetmez, bunun dışındaki bütün günahları dilediğinden affeder"** (Nisa 48) ayeti ve bu manadaki başka ayet ve hadisler esas alınarak, sadedinde olduğumuz ve benzeri hadisler te'vil edilmiştir. Ehl-i Sünnet büyük günah işleyenin kâfir olmayacağı hususunda icma etmiştir. Bütün bu durumlar, sadedinde olduğumuz hadisin ve benzerlerinin te'vil edilip "kâmil manada" ibaresiyle kayıtlanmasını zaruri kılmıştır."

2- Burada biraz açıklama gerektiren husus yağma meselesidir: *Nehb*'i kısaca yağma diye ifade ettik. Bu bir şeyi göz göre göre zorla almaktır. Nühbe yağmalanan maldır. Hadiste yasaklanan yağma, sahibinin, alınmasına razı olmayacak derecede, nazarında maddî veya manevî bir şerefi olan ve bu şeref sebebiyle alan kimseye gözlerini diktiği malın göz göre göre alınmasıdır. Bu, gizlice yapılan hırsızlıktan farklı bir alıştır. Zaten hadiste hırsızlık ayrıca zikredilmiştir. Yağmanın hırsızlıktan daha şedid bir durum olduğu belirtilir. Çünkü bunda fazla bir cür'et ve her çeşit değerlere kıymet vermeme, aldırmama hali mevcuttur.

Kadı İyaz der ki: "Bazı alimler bu hadiste her çeşit günaha karşı bir uyarı ve tahzir olduğuna işaret etmiştir: Zina ile bütün şehvetlere, hırsızlıkla dünyaya rağbete ve harama karşı hırsa, içki ile Allah'tan sadır olup Allah'ın hukukuna karşı gaflet veren şeylere, vasfı yapılan yağma ile Allah'ın kullarına karşı istihfaf ve onlara hürmet ve onlardan hayanın terki ve meşru olmayan şekilde dünyalık cem'inde uyarıda bulunulmuştur."

Kurtubî'ye göre "bu hadis, kötülüklerin üç büyük temeline dikkat çekmektedir, bunların zıddı da iyiliğin üç ana esasını teşkil etmektedir. Bunlar: Haram olan ferçlerin mübah addedilmesi, aklî bozukluğa götüren şey, bu sadedde en ziyade yer verilen ve en çok zarar veren şey, şarab mevzubahis edilmiştir. Üçüncüsü de hırsızlıktır. Bu da başkasının malını haksız olarak almanın en çok görülen yoludur."

3- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FEVAİD:

★ Zina eden -ister bakire, ister muhsan olsun, ister yabancı, ister mahrem olsun farketmeksizin hepsi- hadiste zikredilen tehdide maruzdur. Bu tehdide, zina ismi verilen haram değme, keza öpme ve bakma gir-

mez. Çünkü bunlara, şeriat örfünde her ne kadar zina dense de, buraya girmez. Çünkü başka deliller muvacehesinde bunlar küçük günahlara girer.

★ Az çalan da çok çalan da, hatta yağmalayan da tehdidin altına girer. Ancak bir kısım alimlerin burada "nisab miktarını bulan mal" kaydını koyduğunu belirtmekte fayda var. Nisabın altında kalan miktarı çalmak dahi haram ise de, kesmeyi gerektiren nisaba girmeyen miktarın bu tehdide girmeyeceğini söylemişlerdir.

★ Başkasının malını haksız yere almanın şe'nini büyütmek var. Çünkü *Aleyhissalâtu vesselâm* yeminle ifade etmiştir, yeminde ta'zim vardır.

★ İçki alan -içtiği miktar az da olsa, çok da olsa- bu tehdide maruzdur. Çünkü hamrın içilmesi kebairdendir.

★ Bazıları, düğünde saçılan şekerlemeye varıncaya kadar her çeşit yağmanın haramlığına bu hadisten delil çıkarmış ise de, çoğunluk, sahibinin rızası olan, örfte bulunan yağmalamanın bundan hariç olduğu hükmünü benimsemiştir.

5881 ١٠ – وعن أبى هريرة أيضاً رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا زَنَى الرَّجُلُ خَرَجَ مِنْهُ الإيمَانُ وَكَانَ عَلى رَأْسِهِ كالظُّلَّةِ، فإذَا نَزَعَ عَادَ إلَيْهِ الإيمَانُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

وزاد الترمذي، وروى عن أبى جعفر الباقر محمد بن علي أنه قال: في هذا خروج عن الإيمان الى الإسلام.

«نَزَعَ» أي أقلع عن الذنب وفارقه.

10. (5881)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "*Kişi zina edince iman ondan çıkar ve başının üstünde bir bulut gibi muallak durur. Zinadan çıkınca iman adama geri döner.*" [Ebu Davud, Sünnet 16, (4690); Tirmizî, İman 11, (2627).]

Tirmizî, şu ziyadede bulunmuştur: "Ebu Cafer el-Bâkır Muhammed İbnu Ali'nin: "Bunda imandan çıkıp İslam'a geçiş vardır" dediği rivayet edilmiştir."

AÇIKLAMA:

1- Bir önceki hadis üzerine alimler birçok yorumlarda bulunmuştur. Biz onlardan sadece bir kısmını ve umumiyetle benimsenenleri kaydettik. Yukarıdaki hadis, bu mevzuya getirilen Nebevî bir açıklamadır: Zaniden, zina esnasında iman ayrılmakta, geri dönmek üzere başının yu-

karısında beklemektedir. Bu ifadede iman, maddî bir teşbihe kavuşturulmuş olmaktadır. Buhârî'de gelen bir rivayette İkrime der ki: "İbnu Abbas'a zaniden iman nasıl çıkar diye sordum, bana: "Şöyle!" dedi ve parmaklarını kenetledi, sonra parmaklarını ayırıp, "Tevbe edince geri döner!" dedi ve tekrar parmaklarını kenetledi." Hakim'de Ebu Hureyre'den gelen bir açıklama kaydedilir. Bu açıklama şöyledir: "Kim zina eder veya içki içerse Allah ondan imanı çıkarır, tıpkı bir insanın gömleğini başından çıkarması gibi."

2- Tirmizî'nin ziyadesi şu yoruma sebep olmuştur : "Ebu Ca'fer merhum, imanı İslam'dan ayrı tutup ona daha hususi bir hüviyet tanımıştır. Böylece kişi imandan çıksa da İslam'da baki kalmaktadır. İbnu Hacer, bu yorumun, cumhurun: "Hadisteki imandan murad kâmil manadaki imandır, imanın kendisi değildir" sözüne muvafik olduğunu belirtir.

5882 ١١ – وعن جندب رَضِيَ اللّٰهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَنْ سَمَّعَ سَمَّعَ اللّٰهُ بِهِ، وَمَنْ رَائَى رَائَى اللّٰهُ بِهِ]. أخرجه الشخيان.

« سَمَّعَ » بفلان إذا فضحه وأظهر من عيوبه ما كان يستره، ومن فعل ذلك بالناس فعل اللّٰه به مثله: أى ينتهكه ويكشف عيوبه للناس في الدنيا والآخرة.

11. (5882)- *Hz. Cündüb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim (başkalarının kusurlarını teşhir edip herkese) duyurursa, Allah da (onun kusurlarını) duyurur. Kim de riya yaparsa Allah da onun riyasını ortaya çıkarır." [Buhârî, Rikak 36; Müslim, Zühd 48, (2987).]

AÇIKLAMA:

Hadisin kelime kelime tercümesi *"Kim işittirirse Allah da onu işittirir. Kim riya yaparsa Allah da ona riya yapar"* şeklinde olmalıdır. İşittirmek, alimlerce , iki surette anlaşılmıştır:

1) İnsanların herkesçe bilinmeyen kusurunun teşhiri, başkalarına duyurulması. Bu dinin reddettiği bir davranıştır. Resulullah: *"Kim bir mü'minin kusurunu dünyada örterse, Allah da onun kusurunu ahirette örter"* buyurmuştur.

2) İkinci mana riyakârlıktır. Yani "kim, insanlara gösteriş olsun, onların aferini gelsin diye fazilet ve iyiliklerini izhar etmeye, duyurmaya çalışırsa..." demektir. Bu da süm'a denen dinin reddettiği bir başka huy-

dur. Kişi hayrını, sevabını insanlara duyurmak için değil, Allah'ın rızası için yapmalıdır. Hele başkalarına yapılan iyiliklerin duyurulması pek mezmumdur.

Cevamiu'l-kelîme mazhar olan *Aleyhissalâtu vesselâm* burada birkaç kelimelik hadisleriyle İslam'ın temel meselelerini vazetmiş olmaktadır.

Kişi birkısım yasakları işleyince, maksudunun tersiyle cezalandırılmaktadır: "Ceza, amel cinsindendir."

5883 ١٢ – وعن أبى سعيد الخدري رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ لاَ يَرْحَمِ النَّاسَ لاَ يَرْحَمْهُ اللهُ تَعالى]. أخرجه الترمذي.

12. (5883)- *Ebu Saidi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İnsanlara merhametli olmayana Allah Teala merhamet etmez." [Tirmizî, Birr 16, (1923).]

AÇIKLAMA:

Hadis, insanlara karşı merhametli olmaya teşvik etmektedir. Bir başka rivayette bütün canlılara şamil olacak bir üslubla: *"Yerde olanlara merhamet etmeyenlere gökte olanlar merhamet etmez"* buyrulur. İbnu Battal bu hadislerle Müslümanın bütün mahlukata; mü'min, kâfir, hayvan, merhametli olmaya teşvik edildiğini belirtir. "Merhamet, canlılara yiyecek içecek vermek, hayvanlara ağır yük yüklememek, dövme, acıktırma, yorma gibi vasıtalarla onlara karşı haddi aşmamak şeklinde tezahür etmelidir" der. Bir başka hadiste لاَ تُنْزَعُ الرَّحْمَةُ إلاَّ مِنْ شَقِيٍّ "Rahmet sadece şaki (bedbaht) olandan çıkarılmıştır" buyurularak merhametsizliğin ebedî hüsran alâmeti olduğuna dikkat çekilmiştir. Ayet-i kerimede ﴿إنْ أحْسَنْتُمْ أحْسَنْتُمْ لأنْفُسِكُمْ﴾ **"İyilik yaparsanız kendi nefsiniz için yaparsınız"** (İsra 7) buyrularak mahlukata yapılan merhametin de, netice itibariyle kişinin kendine yaptığına dikkat çekilmiştir.

Rahmeti farklı buudları itibariyle ele alıp değerlendiren M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin bir yazısını birlikte mütalaa edelim:

Rahmet Peygamberi

Allah Rasûlü'nün rahmet ve şefkati de O'nun fetanetinin bir buudunu teşkîl eder. O'nun şefkat ve rahmetinde, aynı zamanda muhteşem bir

kavrayışın ayrı bir derinliği gizlidir. Evet, Efendimiz (sav), Cenab-ı Hakk'ın rahmaniyet ve rahimiyetinin yeryüzündeki biricik temsilcisi olarak, bu iki mübarek sıfatın tesirini bir iksir gibi kullanmış ve bütün gönüllerde taht kurmuştur. Zaten, şefkat, re'fet, yumuşaklık, yürekten ve samimi olmak kadar insanı, kitlelere kabul ettiren ikinci bir vesile yoktur. İşte, Allah Rasûlü iç inceliği, kabiliyet-i fevkalâdesi ve fetanetiyle, rahmet ve şefkati fetanetinin ayrı bir buudu olarak çok iyi değerlendirmiştir ki, bu da O'nun peygamberliğinin ayrı bir delili sayılır.

Allah (cc), O'nu bütün âlemlere rahmet olarak göndermiştir. Evet O, pırıl pırıl Hakk rahmetini aksettirmektedir. Sanki O, çöl ortasında bir su menbaı, bir kevser havuzudur da, kabını eline alıp gelen herkes o havuzun başına varmış, hem kabını doldurmuş hem de kana kana içmiştir. İşte O, rahmet buuduyla böyle herkese açık bir kevser kaynağı gibidir.. İsteyen her fert O'ndan istifade edebilir.

Şu kadar var ki, O, muhteşem fetanetiyle, mahiyetindeki bu rahmeti, o rahmete muhtaç ruhlara, âdetâ cennete götüren bir nurlu tuzak yapmıştır. Kim o tuzağın büyüleyici atmosferine girerse kendini zirvelerde bulur. İşte "rahmet", Allah Rasûlü'nün elinde böyle sihirli bir anahtardır. O, paslanmış, küflenmiş ve açılamaz zannedilen bütün kilitleri bu anahtarla açmış ve her sînede bir iman meşalesi yakmıştır. Evet bütün insanlar arasında bu altın anahtar, altın ruhlu ve madeni som altın Hz. Muhammed Mustafa'ya (sav) teslim edilmiştir. Zira, beşer içinde o anahtarı almaya en layık O'dur. Evet, Allah, her zaman emâneti ehline verir. İnsanlara emânet olarak verdiği kalbin anahtarını da, o işe en ehil olan İki Cihan Serveri'ne vermiştir.

Evet, Allah (cc), O'nu âlemlere rahmet olarak göndermiş, O da bu rahmeti fevkalâde muvâzene içinde en iyi şekilde değerlendirmiştir. Rahmette, muvâzene de çok önemlidir.

Rahmette İfrat ve Tefrit

Her meselenin bir ifrat ve tefriti olduğu gibi, rahmeti kullanmanın da ifrat ve tefriti vardır. Rahmetin su-i istimale uğramasının en tipik misalini, masonik grupların düşünce ve davranışlarında görmek mümkündür. Onlar bir yanda dengesiz bir sevgi ve hümanizmden söz etmekle, diğer yandan da hiçbiri, bir mü'min ve mütedeyyine karşı samimi bir alâka duymamakla, bu hususda en canlı örnek teşkil ederler. Evet ellerinden gelse Müslüman ve dindar insanları bir kaşık suda boğmak isterler. Onların sevgileri sadece kendilerine ve kendileri gibi düşünen-

leredir. Aslında bu sevgi de, bizim anladığımız manada hasbî değil, menfaat üzerine kurulmuştur. Halbuki İki Cihan Serveri'nin rahmeti bütünüyle istikâmet içinde cereyan etmiş ve sadece insanlığı değil bütün varlığı kuşatmıştı ve kuşatmaktadır da...

Allah Rasûlü'nün temsil ettiği rahmetten, mü'minler istifâde eder. Çünkü O, mü'minlere karşı **"Raûf"** ve **"Rahim"**dir (Tevbe, 9/128). İçtendir, yumuşak yüreklidir ve çok merhametlidir. O'nun temsil ettiği rahmetten mü'minlerin yanında, kafir ve münafıklar da istifâde eder. Hatta bu rahmetten Cibrîl'in dahi kendisine has bir istifâdesi vardır. Bu rahmetin enginliğini şununla ölçün ki, şeytan dahi bu rahmete bakıp ümitlendiği olmuştur.[40]

O'nun temsil ettiği rahmet, belli insanlara ve belli gruplara inhisar etmez. O, bazılarının yaptığı gibi rahmeti istismar vesilesi olarak da kullanmaz.

Hümanizm Aldatmacası

Günümüzdeki bir kısım cereyanların, insanı aldatmak için onu paravan olarak kullandıkları bir gerçektir. Rica ederim; bunun insanı sokmak için onun yanına sokulan yılanın, çiyanın yakınlığından farkı nedir? Allah Rasûlü'nün temsil ettiği sevgi kat'iyen bu türlü sevgi anlayışıyla karıştırılmamalıdır. Evet İslâm'ın sevgi anlayışı da, bütün meselelerde olduğu gibi kendine mahsus, dünya-ukbâ buudlu ve dengelidir.

Hz. Muhammed Aleyhisselam, bir mesaj olarak bütün insanlığı ve bütün varlığı içine alan bir sevgiyle insanları kucaklamıştır. Ancak, yukarıda da arzettiğimiz gibi, O'nun bu engin şefkati ve derin rahmeti, bu meseleleri istismar edenlerin sevgi ve şefkat anlayışlarında olduğu gibi sadece bir düşünce olarak ve kitap sayfalarında kalmamış; aksine en kısa zamanda pratiğe dökülmüş ve bütün derinlikleriyle temsil edilmiştir. Zaten, Efendimiz'in tatbîke sunulmayan hiçbir düşüncesi yoktur. O, bütünüyle bir aksiyon ve hamle insanıdır.

Allah Rasûlü, bütün varlığı ihâta eden o engin rahmet anlayışını en içten, en samimi şekilde ve varlığın sinesinden yükselen bir mana olarak ortaya koyduğundan söylenenler hep tatbîk görmüştür. Meselâ O, hayvanlara karşı şefkatli davranmayı şöyle ibretli ve müşahhas misallerle anlatır, Allah Rasûlü'nün anlattığı bu iki örnek unutulacak gibi değildir:

"Allah (cc) bir köpek yüzünden, ahlâksız bir kadını affedip cennetine

---

40) Semerkandi, Tenbihü'l-Gâfilin (Terceme) 1/94

aldı. Köpek bir kuyunun başında, susuzluktan dili sarkmış bir vaziyette soluyup duruyordu. Tam o esnada oradan geçmekte olan bu kadın, köpeğin halini görünce dayanamadı. Hemen belinden kemerini çıkarıp ayakkabısına bağladı, bununla kuyudan su çıkarıp köpeğe içirdi, böylece köpek ölümden kurtuldu. İşte bu kadının bir köpeğe karşı bu davranışı onun affına vesile oldu ve Allah (cc), onu cennetine koydu."(41)

Aksi kutupta ikinci örneği de Allah Rasûlü şöyle anlatıyor:

"Bir kadın bir kedi yüzünden cehenneme girdi. Ne o kediye yedirdi, içirdi ne de salıverdi. Ve kedi açlıktan öldü. O kadın da bu yüzden cehenneme girdi." (42)

Allah Rasûlü, bu engin rahmet mesajının tebliği vazifesiyle gelmiştir. O,"Menhelü'l-azbi'l-mevrûd"tur. Yani bir tatlı su kaynağıdır; kim O'na idrak kovasını daldırsa onda rahmet bulur. O'nun elinden âb-ı hayat içen ise, manen ölümsüzlüğe erer.

Keşke, cebrî-lütfî bu kevser havuzunun başında bulunanlar O'nun kadrini bilselerdi!

Söylediğimiz sözleri mücerred bırakmamak için birkaç müşahhas misâl arzetmek istiyorum. Ancak, ondan evvel, burada şu hususa da dikkatinizi çekmeden edemeyeceğim:

O, Herşeyde Zirvedir

İnsanların arasında bazı mesleklerde ileriye gidenler, ileriye gittikleri mesleklerinin hilafına, başka sahalarda o oranda, göze çarpacak kadar geridirler.

Mesela, bir erkân-ı harp, bir muhârip, her ne kadar askerlik mesleğinde muvaffak ve başarılı bir erkân-ı harp olsa da, bazen başka sahalarda bir çoban kadar anlayışlı, duyarlı ve şefkatli olamayabilir. Hatta bazen böyle birinin tabiatı öldürme ile bütünleştiğinden dolayı, bu insan hiç şefkatli de olmayabilir. Zira öldüre öldüre, hisleri belli bir ölçüde körelmiş ve artık o, herhangi bir insanı öldürmekden duyduğu teessürü duymayabilir.

Bir siyasî, siyasette çok muvaffaktır. Ancak, o oranda doğruluktan tâviz verebilir ve insanların hukûkuna saygıda kusur edebilir. Yani, siyasî sahâda başarısı nisbetinde, doğrulukta, mürüvvette her zaman bir gerileme söz konusu olabilir. Bu bir yerde sivrilip zirveleşirken, diğer yerde, dibe doğru inmek demektir.

41) Buharî, Enbiya 54; Müslim, Selam, 153

42) Buharî, Musâkât, 9; Müsned 2/507

Yine kendisini pozitivizm akımına kaptırmış ve herşeyi deneye tecrübeye dayandırma peşinde koşup duran bir insan, görürsünüz ki, kalbî ve ruhî hayatında sıfırı aşamamıştır. Hatta bazen, akıl plânında Everest tepesi gibi yükselirken, kalbî hayatında Lût gölü gibi çukurlaşanlar da vardır.

Herşeyi maddeye ircâ etmeye çalışan, aklı gözüne inmiş nice insanlar vardır ki, vahyin mantığı karşısında aptallardan aptal ve manaya karşı âdetâ kördürler.

Bu kısa izahtan da anlaşıldığı gibi bazı kimseler, belli sahalarda muvaffak olmalarına karşılık, ondan daha hayatî ve mühim sahalarda hiç mi hiç başarılı olamamışlardır. Yani, insanlarda bulunan birbirine zıt vasıflar, âdetâ bir diğerinin aleyhine işlemektedir. Biri gelişip inkişaf ederken, öbürü dumura uğramakta ve güdük kalmaktadır.

Halbuki, Allah Rasûlü'nde bu durum hiç de öyle değildir. O bir muhârip olmanın yanı başında, engin bir şefkat insanıdır.. bir siyâsîdir.. ve bir o kadar da mürüvvet sahibi ve sımsıcaktır. Müşâhadeye, tecrübeye ehemmiyet verirken, ruhî ve kalbî hayatın da tâ zirvelerindedir.

Uhud muharebesinde bunun en çarpıcı misallerini bulmak mümkündür. Düşünün ki, orada Allah Rasûlü'nün canı kadar sevdiği amcası ve sütkardeşi Hz. Hamza şehid edilmiş.. şehid edilmenin de ötesinde vücudu paramparça ve lime limedir.[43] Yine orada, halasının oğlu Abdullah b. Cahş kütükte doğranan et gibi doğranmıştır.[44] Hatta bu arada kendi mübârek başı yarılmış, dişleri kırılmış, vücudu kan revan içinde kalmıştır.[45] Düşmanlarının, gayz ve öfkeyle üzerine çullandığı ve bütün gayretleriyle O'nu öldürmek istedikleri bu hengâmede, o Yüceler Yücesi İnsan, kanı yere akarsa Allah onları mahveder endişesiyle tir tir titremekte ve: اللّهم اغفر لقومي فانهم لا يعلمون *"Allahım kavmimi bağışla; çünkü onlar (beni) bilmiyorlar!"* demektedir.[46] Bu ne müthiş bir şefkat anlayışıdır ki, O'nu öldürmek isteyenlere O, dua dua yalvarmakta, tel'in ve bedduaya kapalı kalmaktadır.

Mekke'nin fethine kadar, düşmanlarının O'na yapmadığı tek kötülük kalmamış gibidir. Düşünün bir kere; size karşı boykotaj yapacak, sizi evi-

43) Buharî, Meğazi, 23

44) İbn Hişam, Sîre 3/103

45) Buharî, Meğazi, 24; Müslim Cihad 100; İbn. Hişam, Sîre, 3/84

46) Buharî, Enbiyâ, 54; Müslim, Cihad, 104,105; Müsned, I/380

nizden, yuvanızdan edecek, bir çöl ortasına bırakacak, sonra da zehir zemberek bir ahidnâmeyi Kâbe'nin duvarına asacak ve diyecekler ki: "Kovduğumuz bu insanlarla çarşı-pazarda alış veriş etmek, onlardan kız alıp vermek yasaktır..." Ve sizi bu ağır şartlar altında üç sene o çölde tutacaklar.. yakınlarınız bile yardım edemeyecek ve siz orada ağaç-ot yiyerek hayatınızı sürdürmeye çalışacaksınız.. çocuklar, yaşlılar açlıktan ölecekler.. hiç mi hiç insanlık ve mürüvvet görmeyeceksiniz.. bunlar yetmiyormuş gibi, sonra öz vatanınızdan çıkarılacak ve başka yerlere sürüleceksiniz.. hatta orada da rahat bırakılmayıp çeşitli hile ve desiselerle hergün ayrı bir tehdît altında bulundurulacaksınız.. sonra Bedir'de, Uhud'da, Hendek'te defaatla onlarla yaka-paça olacak ve hep iz'ac edileceksiniz.. hatta, Kâbe'yi ziyaret gibi en tabiî haklarınızdan mahrum bırakılacaksınız.. bundan da öte, aleyhinizde zahiren en ağır şartları kabul ederek geriye döneceksiniz ve ardından Cenab-ı Hakk, lütufta bulunacak, büyük bir ordunun başında Mekke'yi fethedip; oraya hâkim olacaksınız, acaba onlara karşı muâmeleniz nasıl olurdu? "Gidin, hepiniz hürsünüz, bugün size kınama yoktur" diyebilir miydiniz? Ben, kendi hesabıma, eğer O'ndan bu dersi almış olmasaydım, kat'iyyen onlara bu şekilde davranamazdım. Tahmin ediyorum ki, hemen hepiniz benimle bu düşünceyi paylaşıyorsunuzdur. Ama, O, sırtında zırhı, başında miğferi, elinde kılıcı, terkesinde okları, atını mahmuzlamış Kâbe'ye girerken aynı zamanda bir şefkat kahramanıydı. Mekkelilere sordu: "Benden nasıl bir muamele bekliyorsunuz?" Hepsi birden cevap verdi: "Sen kerimoğlu kerimsin? Senden ancak kerem beklenir!"

O da, Hz. Yusuf'un kardeşlerine dediği gibi dedi: "Bugün size kınama yoktur. Allah sizi bağışlasın, O Erhamürrâhimin'dir." [47]

O, hayatında, tedbirde hiç kusur etmemişti. O'nun kadar tedbirle tevekkülü, yan yana ve sımsıkı te'lif eden ikinci bir insan yoktur.

Bedir'e çıkarken Ashabını denedi. Herbiri bir atom bombası gibiydi.. ve tek başlarına bir orduya güç yetirecek gerilimi taşıyorlardı. Sa'd b. Muaz: "Sen atını Berk-i Gımâd'a kadar sür Ya Rasûlallah! Bizden tek kişi dahi geride kalmayacaktır" [48] derken işte bu gerilimin örneğini veriyordu. Hele, bu zatın devamla şöyle demesi ne kadar manidardır: "Canımız işte burada, istediğin canı al Ya Rasûlallah! Malımız işte burada, isteğin kadarını al ve istediğin yere ver, Ya Rasûlallah!" [49]

---

47) İbn Hişam, Sire 4/55; İbn Kesir el-Bidaye, 4/344

48) Müslim, Cihad 83; İbn Hişam, Sîre, 2/266; İbn Kesir, el-Bidâye 3/322

49) İbn Kesir, el-Bidâye, 3/322

Asker hazırdı. Hepsi de âdetâ birer Sa'd b. Muaz'dı. Ama bununla beraber, Allah Rasûlü tedbirde kusur etmiyor, bir muhârebe için gerekli olan bütün ön hazırlıkları eksiksiz yerine getiriyordu. Bu fiilî duadan sonra da ellerini açıyor ve kalbinin tâ derinliklerinden yükselen bir yakarışla Cenab-ı Hakk'a duâ ve niyaza başlıyordu. Hem de öyle kendinden geçercesine dua edip yalvarıyordu ki, üzerindeki ridâsı yere düşüyordu da bundan haberi bile olmuyordu. Bu manzarayı seyreden Hz. Ebu Bekir, dayanamayarak yanına sokuluyor, ridâyı üzerine koyuyor ve: "Yeter ey Allah'ın Rasûlü. Allah Seni kat'iyyen mahzun etmeyecektir, bu kadar yalvarış ve yakarış yeter" diyordu.[50]

Evet, bir taraftan bu denli tedbir, diğer taraftan da bu seviyede Rabbe tevekkül, ancak bu zirve insana müyesser olan apayrı bir husûsiyetti...

Evrensel Rahmet

Sözün başında da ifade ettiğim gibi, Allah Rasûlü, mü'min, kâfir ve münafık, herkesin kendisinden istifâde ettiği rahmet timsali bir insandı. Mü'min O'ndan istifâde eder; çünkü O, "Ben mü'minlere, kendilerinden daha yakınım.." buyurmaktadır. Gerçi müfessirler اَلنَّبِيُّ اَوْلٰى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ âyetine istinad ederek: *"Allah Rasûlü, mü'minlere kendi canlarından daha azizdir"* derler. Fakat, aslında her iki mana da birbirine yakındır. Biz O'nu kendi canımızdan daha çok severiz; Allah Rasûlü de kendisine bu denli muhabbet besleyenleri aynı ölçüde sever; çünkü O, en büyük mürüvvet insanıdır.

Bu bir muhakeme ve mantık sevgisidir. Bu sevginin hissî yanı olsa da daha çok marifet buudlu ve mantık derinliklidir. Şayet kurcalanıp işlettirilebilse insanda öyle bir kökleşir ki; insan, Mecnun'un Leylâsını aradığı gibi her yerde Rasûlullah'ı arar durur. Arar durur da her adını anışta burnunun kemikleri sızlar ve O'nsuz geçen hayatı kendisi için bir hicrân kabul eder.. ve O'nun için bir ney gibi inler gezer.

Evet, Allah Rasûlü bize kendi nefislerimizden daha yakındır. Nasıl olmasın ki, biz nefislerimizden çok kere kötülük görürüz. Halbuki O'ndan hep kerem, iyilik, merhamet, şefkat ve mürüvvet gördük. O, Allah'ın rahmetinin temsilcisidir. Öyleyse, elbette bize bizden daha yakındır.

O: *"Ben mü'minlere kendilerinden daha yakınım."* İsterseniz şu âyeti okuyun: اَلنَّبِيُّ اَوْلٰى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ (Ahzab, 33/6) diyor ve sonra da

50) Müslim, Cihad, 58; İbn Kesir, el-Bidaye, 3/332; Müsned 1/32; İbn Hişam Sîre 2/279

sözüne şöyle devam ediyor: "Kim bir mal bırakırsa o akrabalarınadır. Fakat kim de bir borç bırakır ve öyle giderse o banadır." [51]

Bu hadisin arkasında şöyle bir hâdise var:

Bir gün bir cenaze getirildi. Namazı kılınacaktı. Allah Rasûlü sordu: "Bunun borcu var mı?" Orada bulunanlar: "Evet, Ya Rasûlallah, çok borcu var!" dediler. Bunun üzerine Allah Rasûlü: "Siz arkadaşınızın namazını kılın, ben borçlunun namazını kılamam" buyurdular. Ancak bu durum kendisine de çok ağır gelmişti. Bunun üzerine yukarıda zikrettiğimiz âyet nazil oldu. Daha sonra Allah Rasûlü bir kısım imkânlara ulaşınca: "Onun mevlâsı benim, alacaklılar bana gelsin" dedi.[52]

Dünya ve âhirette Allah Rasûlü, mü'minlere kendilerinden daha yakın olma keyfiyetiyle bir rahmettir. O'nun bu rahmet yönü ebedlere kadar da devam edecektir.

O münâfıklar için de bir rahmettir. Münafıklar, bu engin rahmet sayesinde dünyada azap görmediler. Camiye geldiler, Müslümanların içinde dolaştılar ve Müslümanların istifâde ettiği bütün haklardan istifâde ettiler. Allah Rasûlü onlar hakkında perdeyi yırtmadı. Onların çoğunun iç yüzünü biliyordu. Hatta bunları Huzeyfe (ra)'ye söylemişti de[53]. Rivayete nazaran, bundan dolayı da Hz. Ömer, Huzeyfe'yi takip eder, onun kılmadığı cenaze namazını o da kılmazdı.[54]

Bununla beraber İslâm onları fâş etmedi. Onlar hep mü'minler arasında bulundular ve mutlak küfürleri en azından şüpheye tereddüte dönüştü. Böylece, dünya zevkleri de bütün bütün acılaşmadı. Zira yok olup gideceğine inanan bir insanın dünyadan lezzet alması mümkün değildir. Ama, "belki âhiret vardır", diyecek kadar, küfürleri şüpheye bürününce, ihtimâl, hayat o zaman bütün bütün acılaşmaz. İşte bu yönüyle, Allah Rasûlü, münafıklara da bir ölçüde rahmet olmuştur.

Kâfir de Allah Rasûlü'nün rahmetinden istifade etmiştir. Zira, Cenab-ı Hakk, daha önceki millet ve kavimleri küfür ve isyanları sebebiyle toptan helak ediyor olmasına karşılık, Allah Rasûlü'nün bi'setinden sonra toptan helâk etmeyi kaldırmış dolayısıyla de insanlar, böyle bir azap çeşidinden kurtulmuş oldular. Bu da kâfirler için dünya adına büyük bir rahmettir.

---

51) Müslim, Feraiz, 14.

52) Müslim, Feraiz, 14; Buharî, İstikraz, 11; Müsned 3/311

53) Buharî, Fezâilü'l-Ashâb, 20; İbn Esir, Üsdü'l-Gâbe, 1/468

54) İbn Esir, Üsdü'l-Gâbe 1/468

Bu mevzuda Cenab-ı Hakk, Habibine hitaben şöyle buyurmaktadır: وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَاَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللّٰهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ **"Sen onların içlerinde bulunduğun hâlde, Allah onlara azap edecek değildir. Ve onlar, mağfiret dilerken de Allah onlara azap edecek değildir"** (Enfal, 8/33).

Evet, Efendimi'zin hürmetine Cenab-ı Hakk, toptan helâk etmeyi kaldırmıştır. Hz. Mesih: **"Eğer azap edersen onlar Senin kulların"** (Maide, 5/118) derken, Efendimi'zin Allah indindeki kadrine, kıymetine bakın ki, Cenab-ı Hakk O'na: "Sen onlar arasında bulunduğun sürece Allah onlara azap edecek değildir" buyurmaktadır.

Yani, Sen onların sinesinde yaşadığın sürece, Allah onlara azap etmeyecektir. Sen yeryüzünde anıldığın ve dillerde yad edildiğin sürece.. yani insanlar Senin yoluna baş koyduğu müddetçe, Allah onların altını üstüne getirmeyecektir.

Kâfirin Allah Rasûlü'nün rahmetinden istifade yönlerinden biri de Allah Rasûlü'nün اِنِّي لَمْ اُبْعَثْ لَعَّانًا وَاِنَّمَا بُعِثْتُ رَحْمَةً buyurmasıdır: *"Ben rahmet olarak gönderildim, lanet isteyici olarak değil"*[55] Ben herkes için Allah'tan bir rahmet olarak geldim. İnsanların başına belâ ve musîbet yağdırılsın diye, bedduâ edip lanet isteyen bir insan olarak gönderilmedim. Onun içindir ki Allah Rasûlü, en büyük İslâm düşmanlarının dahi hep hidâyetini istemiş ve onun için çırpınıp durmuştur..

Allah Rasûlü'nün getirdiği nurdan, Cibril dahi istifade etmiştir. Bir gün Efendimiz, Cibril'e sorar: "Senin için de Kur'ân bir rahmet midir?" Cibril cevap verir: "Evet ya Rasûlallah! Çünkü ben de akıbetimden emin değildim. Ne zaman ki مُطَاعٍ ثَمَّ اَمِينٍ âyeti nazil oldu, ben de emniyete erdim." [56]

Ve yine bir başka hadîslerinde Allah Rasûlü şöyle buyurur: اَنَا مُحَمَّدٌ وَاَحْمَدُ وَالْمُقَفِّي وَاَنَا الْحَاشِرُ وَنَبِيُّ التَّوْبَةِ وَنَبِيُّ الرَّحْمَةِ "Ben Muhammed'im, Ben Ahmed'im, Ben Mukaffi -son peygamberim- Ben Hâşir'im. (Benden sonra haşir gelecek, araya başka bir peygamber girmeyecektir. Allah insanları benim önümde haşredecektir.) Ben tevbe ve rahmet peygamberiyim." [57]

Tevbe kapısı kıyamete kadar açıktır. Zira Allah Rasûlü bir tevbe peygamberidir ve hükmü de kıyamete kadar sürecektir.

55) Müslim, Birr, 87

56) Kadı Iyâz, eş-Şifa, 1/17

57) Müsned, 4/395; Müslim, Fezail, 126

O, yerinde, ağlayan bir çocuk görse oturur, onunla ağlar. İnleyen ananın ızdırabını vicdanında duyar. İşte yine Ebu Hüreyre'nin rivayet ettiği bir hadis ve O'nun dillere destan şefkati: "Ben namaza duruyor ve onu uzun kılmak istiyorum. Sonra bir çocuk ağlaması duyuyorum. Annesinin ona duyacağı heyecanı bildiğim için hemen namazı hızlı kılıp bitiriyorum." (58)

Allah Rasûlü, namazlarını oldukça uzun kılardı. Bilhassa nâfile namazları, sahabinin takatını aşacak mahiyette idi. İşte O, böyle bir namaz kılma niyetiyle namaza duruyor, sonra da namaz esnasında bir çocuk ağlaması duyunca, hemen namazı hızlandırıyordu. Çünkü o günlerde kadınlar da Allah Rasûlü'nün arkasında namaz kılmak için cemaata iştirâk ediyorlardı. Efendimiz, ağlayan çocuğun annesi mescidde olabilir mülâhazasıyla, namazı hızlandırıyor ve böylece kadını rahatlatıyordu. İşte O, hemen her meselede böyle bir şefkat âbidesiydi. Bir çocuğun ağlaması O'nu dilgîr eder ve ağlatırdı. Ne var ki O, bu engin şefkatine rağmen dengeliydi. Mesela, O'nun bu baş döndüren şefkati, hiçbir zaman dinî hadleri tatbikine mani olamamış ve cezanın şekli ne olursa olsun onu mutlaka tatbik etmişti...

Ashab'tan, Mâiz, Allah Rasûlü'nün huzuruna geldi ve: "Ya Rasûlallah beni temizle!" dedi. Allah Rasûlü, ona sırtını döndü "Git tevbe et" buyurdu. Ancak Mâiz ısrarlıydı. Kendisinin mutlaka temizlenmesini istiyordu. O sözünü dördüncü defa tekrarlayınca Allah Rasûlü sordu: "Seni hangi günahtan temizleyeyim?" Mâiz "Zina suçundan ey Allah'ın Rasûlü" diye cevap verdi.

Mâiz evli bir insandı. Bu itibarla da O'nun zina suçunun cezası öldürülmekti. İki Cihan Serveri, kıyamete kadar bir ibret levhası olacak bu manzarayı hafızalara nakşetmek ister gibi, yanındakilere sordu: "Bunda cinnet var mı?" ; "Hayır dediler, Mâiz akıllı bir insandır." Allah Rasûlü tekrar sordu: "Acaba Mâiz sarhoş mu?" Baktılar ve yine "hayır" dediler, "Mâiz sarhoş da değil."

Bunun üzerine Allah Rasûlü yanındakilere fermân etti: "Gidin buna haddi tatbîk edin..."

Mâiz bir meydana götürüldü.. ve taşlanarak öldürülecekti. Bir ara canı yandı, kaçmak istedi. Fakat, biri yetişip elindeki kemik parçasını Mâiz'in kafasına geçirince, Mâiz cansız, yere serildi. Biraz sonra bu durum Allah Rasûlü'ne anlatılınca, hıçkırıklarını tutamadı: "Keşke onu

58) Buharî, Ezan, 65; Müslim, Salat, 192

bıraksaydınız. Belki dediklerinden vazgeçecekti" buyurdu. Tam o esnada bir sahâbi, Mâiz'i kasdederek: "İşlediği gizli günahı açıkladı ve bir köpek gibi öldü" deyince, Allah Rasûlü kaşlarını çattı: "Arkadaşınızı gıybet ettiniz. Allah'a yemin ederim, Mâiz öyle bir tevbe etti ki, yeryüzündeki bütün günahkârlara dağıtılsaydı kâfi gelirdi" buyurdu.[59] Bütün bunlara rağmen O, bir muvâzene ve denge insanıydı. Muhâlfarz, Mâiz tekrar dirilip aynı suçla O'nun huzuruna gelseydi, O yine hiç tereddüt etmeden, Allah'ın hükmünü tatbîk ederdi...

Benî Mukarrin'den biri hizmetçisini dövmüştü. Hizmetçi kadın, ağlayarak Allah Rasûlü'nün yanına geldi. Efendimiz, bu hizmetçinin sâhibini çağırdı: "O'nu haksız yere dövdünüz. Ya hürriyete kavuşturun ya da bırakıverin, gitsin" dedi.[60] Evet, bu haksız tokatın karşılığı âhirete kalacak olursa, oranın tokatları çok daha şiddetli olacaktır. Binaenaleyh; tokatın bedeli hürriyet olmalı ki, ötedeki cehennem azabının diyeti olsun...[61]

Çocuklar

Hele, O'nun kendi çocuklarına karşı şefkati bütün bütün farklıydı. Çok defa, oğlu İbrahim'in süt emdiği ailenin yanına gelir, onu kucağına alır ve uzun müddet severdi.[62]

Akra b. Hâbis, Allah Rasûlü'nün, Hz. Hasan ve Hüseyin'i kucağına alıp sevdiğini görünce: "Benim on çocuğum var; daha hiçbirini öpmüş değilim" dedi. Allah Rasûlü şöyle cevap verdi: "Merhamet etmeyene merhamet olunmaz."[63]

Bir başka hadis: ارحموا من في الأرض يرحمكم من في السماء *"Siz yerdekilere merhamet edin ki, göktekiler de size merhamet etsin."*[64]

Diğer bir rivayette ise verdiği cevap şöyledir: "Allah senin kalbinden merhamet duygusunu almışsa, ben sana ne yapabilirim ki?"[65]

Allah Rasûlü, akrabalarına karşı olduğu gibi yakın-uzak dostlarına karşı da muhabbet ve rahmet hissiyle dopdoluydu.

---

59) Müslim, Hudûd, 17,18,19,20,22,23; Buharî, Hudud, 28; Müsned, 1/238, 2/450; İbn Mâce, Hudûd, 9

60) Müslim, Eyman, 31, 33; Müsned 3/447

61) Müslim, Eyman, 30

62) Buharî, Fezâilü'l-Ashâb, 63

63) Buharî, Edeb, 18

64) Tirmizi, Birr, 16

65) Buharî, Edeb, 18; Müslim, Fezail, 64; İbn Mace, Edeb, 3; Müsned, 6/56

Hz. Aişe validemiz anlatıyor:

Sa'd b. Ubâde hastalanmıştı. Allah Rasûlü, bu vefâlı dostunu ziyarete gitti, yanında bazı sahabiler de vardı. Sa'd b. Ubade'nin hazîn hali öylesine rikkatine dokundu ki hıçkırıklarını tutamadı ve ağladı. Onun ağlaması, orada bulunanları da ağlattı. Bu ağlamanın başka türlü değerlendirilmemesi için de şöyle buyurdu: إنَّ اللّٰهَ لاَ يُعَذِّبُ بِدَمْعِ الْعَيْنِ وَلاَ بِحُزْنِ الْقَلْبِ وَلٰكِنْ يُعَذِّبُ بِهٰذَا (وَأَشَارَ إِلَى لِسَانِهِ) *"Allah asla gözyaşından ve kalb üzüntüsünden dolayı azap etmez. Ancak şundan azap eder, dedi ve dilini gösterdi."* (66)

Evet, Allah gözyaşından dolayı azap etmez; aksine bazı gözyaşları sebebiyle azabı kaldırır da. Evet, Allah Rasûlü bir başka hadislerinde şöyle buyurmaktadır: عَيْنَانِ لاَ تَمَسُّهُمَا النَّارُ عَيْنٌ بَكَتْ مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ وَعَيْنٌ بَاتَتْ تَحْرُسُ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ *"İki göz vardır ki, cehennem ateşi onlara dokunmaz. Allah korkusundan ağlayan (insanın) gözü, bir de gecesini Allah yolunda, nöbet tutarak geçiren göz."* (67)

Bu gözlerden biri ruhbâna diğeri de fürsâna aittir. Geceleri bir rahip gibi kendini ibâdete veren ve gözyaşı döken; gündüzleri de birer aslan kesilip küfürle yaka-paça olan insanların gözleri, yani hakiki mü'minin gözleri... Zaten sahabi de bize anlatılırken öyle anlatılmaktadır: Onlar geceleri birer rahip gibi ibadetle meşguldürler; gündüzleri de her biri birer aslan kesilir ve dört bir yanı velveleye verirler.

Osman b. Maz'un vefat edince Allah Rasûlü ona da koşarak gitti. O, Allah Rasûlü'nün kendisine kardeş yaptığı şanlı bir sahabiydi. Cenazesinin üzerine o kadar ağladı, o kadar gözyaşı döktü ki, sanki cenaze Allah Rasûlü'nün gözyaşıyla yıkanmış gibi oldu. Tam o esnada hanımlarından biri Osman b. Maz'un'u kasdederek: "Kuş oldu, cennete uçtu" dedi. Allah Rasûlü hemen kaşlarını çattı ve: "Ben Allah'ın Rasûlüyüm, bilmiyorum, sen onun cennete gittiğini nereden biliyorsun!" dedi.(68) Evet, O, denge insanıydı. Şefkati, ağlaması, asla bir yanlışı düzeltmesine mâni olmuyordu. Hıçkırıklarıyla, kardeşim deyip bağrına bastığı insanı sararken ve gözyaşlarıyla yuyup yıkarken, söylenen mübalağalı bir söz, O'nun uygunsuz bulduğu bu söz sahibini îkazına ma'ni olmuyordu. Vefa başkaydı hak başka;

66) Buharî, Cenâiz, 45; Müslim, Cenaiz, 12

67) Tirmizi, Fezâilü'l-Cihâd, 12

68) Buharî, Cenaiz 3; İbn Mace, Cenaiz, 7; Müsned 2/335

Uhud şehidlerini her hafta ziyaret ediyordu ama, "uçup cennete gittiniz"[69] demiyordu. Biz "onlar da cennete gitmeyecekse..." desek bile, bu böyle..

Yetimleri himâye edenlere verdiği pâye, O'nun nasıl bir şefkat âbidesi olduğunu isbâta yetmez mi? Bakın ne buyuruyor: انا و كافل اليتيم في الجنة هكذا "Ben ve yetimi gözeten cennette şöyleyiz" diyor, sonra parmaklarını yumuyor ve yetimi görüp gözetene, ne kadar yakın olduğuna işaret buyuruyor.[70]

Sanki Allah Rasûlü, yetimi görüp gözeten ve onu himaye edenle benim arama, cennette kimse giremez, diyordu.

Hayvanlara da Şefkat

O'nun şefkati hayvanları da içine alıyordu. Yukarıda bir kadının bir kedi yüzünden nasıl cehenneme girdiğini; yine ahlâksız bir kadının bir köpeğe su içirmesiyle nasıl cennete "buyur" edildiğini arzetmiştim. Bir başka hâdiseyi de nakledip bu hususu da noktalayalım:

Bir muhârebeden dönülüyordu. Dinlenme vaktinde, sahabeden bazıları bir kuş yuvası görmüş ve yuvadaki yavruları alıp sevmeye başlamışlardı. Tam o sırada anne kuş geldi ve yavrularını onların elinde görünce, orada çırpınıp pervaz etmeye başladı. Allah Rasûlü bu duruma muttalî olunca fevkalâde celallendi ve hemen yavruların yuvaya konulmasını emir buyurdu.[71] Evet, O'nun rahmeti hayvanları da kuşatıyordu. Zaten Allah, geçmiş peygamberlerden birini karınca yuvası yüzünden itâp etmemiş miydi?

Bu peygamber farkına vararak veya varmayarak karıncıları yakmış.. arkadan da Allah'tan azar işitmiştir[72]. Şimdi bu ve emsali vak'aları bize nakleden Allah Resûlü'nün başka şekilde davranması mümkün mü? Sonra, O'nun ümmetinden öyleleri yetişecektir ki, adları "karınca çiğnemez efendi" olacaktır. Çünkü onlar ayaklarına zil takacak ve yolda böyle yürüyeceklerdir. Ta haşereler zilin sesiyle uzaklaşsın ve ayak altında kalıp ezilmesinler... Aman Allahım! Bu ne derin, bu ne cihanşümul bir şefkat ve merhamet örneğidir. Evet O'nun rahmet dairesinden karıncalar dahi istisna edilmemiştir. Karıncayı bile ezmeyen bu in-

69) Buharî, Meğazi, 27; Müslim, Fezâil, 30; Nesâî, Cenâiz, 103; İbn Sa'd, Tabakat, 2/205; İbn Hişâm, Sire, 4/300

70) Buharî, Talak, 25, Edeb, 24; Müslim, Zühd, 42

71) Ebu Davud, Edeb, 164, Cihad, 112; Müsned,1/404

72) Buharî, Cihad, 153; Müslim, Selam, 147

sanlar acaba başkalarına zulmedebilirler mi? Hayır, bilerek ve kasıtla onların haksızlık yapmaları mümkün değildir!..

Mina'da bulunduğu bir sırada, taşların arasından bir yılan çıktı. Sahabe Efendilerimiz de hemen yılanın üzerine üşüştü. Ancak yılan kaçmayı başardı. Bu manzarayı uzaktan seyreden Allah Rasûlü: "O sizin, siz de onun şerrinden kurtuldunuz", buyurdu.(73) Burada Allah Rasûlü, sahabinin yapmak istediğine de şer diyordu. Zira, öldürülen yılan da olsa, dünya nizamında bir yeri vardır. Böyle dengesiz her ölüm, ekolojik dengeyi bozacak ve telafisi zor bir arıza meydana getirecektir. Esasen ziraat adına haşarata kıyma, onları imhâ etme, ekolojik denge adına bir cinâyettir. İşin daha garibi de, günümüzde bu türlü cinâyetler ilim adına işlenmektedir.

İbn Abbas anlatıyor: "Allah Rasûlü'yle bir yere gidiyorduk. Birisi, kesmek üzere bir koyunu bağlamış, koyunun gözü önünde bıçağını biliyordu. Allah Rasûlü bu şahsa: اتريد ان تميتـــــه موتات "Onu defalarca mı öldür-mek istiyorsun?"(74) buyurdu. Bu; bir bakıma o şahsa itâptı.

Abdullah b. Cafer (ra) anlatıyor: "Allah Rasûlü, yanında birkaç sahâbeyle bir bahçeye girdi. Bahçenin köşesinde zayıf mı zayıf bir deve vardı. Deve Allah Rasûlü'nü görünce sicim gibi gözyaşı dökmeye başladı. İki Cihan Serveri hemen devenin yanına gitti. Bir müddet o devenin yanında kaldı, sonra devenin sahibini çağırtarak, deveye iyi bakması hususunda onu gayet sert îkaz etti."(75)

Günümüzdeki hümanistlerin iddia ettikleri sevgi ve şefkatin çok ötesinde merhametle dopdolu olan Allah Rasûlü, bu cihanşümûl rahmetini de her türlü ifrat ve tefritten korumasını bilmiş ve o herşeye yeten fetaneti sayesinde hiç mi hiç ifrat ve tefride düşmemiştir.

Evet, O, hiçbir zaman hoşgörü adı altında, kötülüklere müsâmaha ile bakmamış, kötülük ve günah seraları kurmamıştır. O, bir caniye ve bir canavar ruhluya, şefkat adına gösterilecek müsâmahanın, binlerce mâsum insanın hukukuna tecâvüz olduğunu çok iyi bilmekteydi. Üzülerek itiraf etmeliyim ki, günümüzde işlenen bu türlü haksızlıklar her devirden çoktur. Anarşiste, ecdâd ve mâzi düşmanlarına gösterilen müsâmahanın, memleketi ne hâle getirdiğini yakın tarihimiz itibariyle acı acı

73) Nesai, Hac, 114; Müsned, 1/385

74) Müstedrek, 4/231, 233

75) Suyûtî, el-Hasâisü'l-Kübra, 2/95; Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, 9/9

gördük ve hâlâ da kısmen görmekteyiz. Sevgi, şefkat, dengeli kullanılamazsa, fert için ve cemiyet için de önü alınamayacak neticeler doğabilir. Halbuki Allah Rasûlü için, menfî manada böyle tek bir hâdise dahi göstermek mümkün değildir.

Evet O, kendisini telef edecek kadar insanları seviyordu. Yer yer Kur'ân-ı Kerîm'in O'nu ta'dil etmesi bunun delilidir. Kur'ân: **"Onlar Kur' ân'a inanmıyorlar diye, nerede ise kendini bitirip tüketeceksin"** (Kehf, 18/6) diyordu. Zaten, nübüvvet atmosferi benliğini sarmaya başlayınca, O kendini bir mağaraya hapsetmemiş miydi? Vahiy de ilk defa O'na orada geldi. Demek ki O, insanları seviyordu ve bu yola baş koymuştu.

Esasen Allah Rasûlü'nün cihad anlayışı da O'nun bu rahmet yanından kaynaklanıyordu. Evet, insanlar cihad sebebiyle belki dünya namına bazı zararlar göreceklerdir; fakat ebedî hayatları adına kazanacakları o kadar çok şey olacaktır ki, onların bu zararlarını hiçe indirecektir! Allah Rasûlü, taşıdığı kılıcının ucuyla cennete giden yolları açıyordu. Bu da O'nun âlemlere rahmet oluşunun ayrı bir buudu...

Evet, O rahmetenli'l-âlemindir. Rahmetinin dengesi ise fetânetinin bir başka delilidir...(76)

5884 ١٣– وعن جابر بن عبدالله الأنصاري رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : اتَّقُوا الظُّلْمَ، فَإِنَّ الظُّلْمَ ظُلُمَاتٌ يومَ القِيامَةِ، واتَّقُوا الشُّحَّ فَإِنَّ الشُّحَّ أَهلَكَ من كَانَ قَبْلَكُمْ، حَمَلَهُمْ على أنْ سَفَكُوا دِماءَهُم واستَحَلُّوا مَحارِمَهُم]. أخرجه مسلم.

13. (5884)- *Cabir İbnu Abdillah el-Ensarî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Zulümden kaçının. Zira zulüm, kıyamet günü karanlıklar olacaktır. Cimrilikten de kaçının, zira cimrilik, sizden öncekileri helak etmiş, onları birbirlerinin kanlarını dökmeye, haramlarını helal addetmeye sevketmiştir." [Müslim, Birr 56, (2578).]

AÇIKLAMA:

1- Bazı alimler, hadisin zahirî manasının esas olduğunu söylemiş, dolayısıyla yapılan zulümlerin, kıyamette zalimin karşısına karanlıklar şeklinde çıkacağını, mü'minlerin önü ve yanları nurlu ve aydınlık olduğu halde, zalimin karanlık içinde kalıp yolunu bulamayacağını belirtmiştir.

76) M. Fethullah Gülen Hocaefendi, Sonsuz Nur 1/299-313.

Nevevî, bunun kıyamet gününün şiddetleri olması ihtimalinden de bahseder ve: **"Karanın ve denizin karanlıklarından sizi kim kurtarır."** (En'am 63) ayetinin bu şekilde tefsir edildiğini belirtir.

İbnu'l-Cevzî, zulmün iki şekilde yapılabileceğini belirtir ve bu konuda şu açıklamayı yapar: "Biri haksız yere başkasının malını almaktır. Diğeri de adaleti emreden kimseye karşı gelmektir. İkincisi birincisinden daha kötüdür."

İbnu'l-Cevzî, zulmün kalpteki kararmanın sonucu olduğunu, iman nuruyla aydınlanan bir kalbin, zulmün akibetini düşünerek zulme meydan vermeyeceğini söyler.

2- Cimriliğin sebep olduğu helakin, hem dünya hem de ahiret helaki olabileceğini söylemiştir. Zaten hadis, dünya helakini, dünyada bu sebeple birbirlerinin kanını döktüklerini, haramları bu yüzden, helal addettiklerini belirtmektedir. Bu tasvir, sadece dünya helakinin değil, ahiret helakinin de tasviridir.

5885 ١٤ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: شَرُّ مَا فِي الرَّجُلِ شُحٌّ هَالِعٌ، وَجُبْنٌ خَالِعٌ]. أخرجه أبو داود.

«الشُّحُّ» أشد البخل.

و«الهَلَعُ» أشد الجزع، والمراد أن الشحيح يجزع جزعاً شديداً ويحزن على درهم يفوته أو يخرج من يده.

و«الخَالِعُ» الذي كأنه خلع فؤاده لشدة خوفه وفزعه.

14. (5885)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İnsanda bulunan en şerli şey aşırı cimrilik ve şiddetli korkudur." [Ebu Davud, 22, (2511).]

AÇIKLAMA:

Hattâbî, "cimrilik" diye çevirdiğimiz "şuhh"u buhl'un aşırı şekli diye tarif eder. Buhl zaten: "Kişiyi üzerinde bulunan başkasına ait vacib bir hakkı vermekten mani olan, bu hak verildiği taktirde hırsa ve korkuya düşüren hal" olarak tarif edilmiştir. Şu halde şuhh bundan da ileri bir cimrilik mertebesi olmaktadır.

5886 ١٥– وعن أبي بكر الصديق رَضِيَ اللّٰهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَلْعُونٌ مَنْ ضَارَّ مُؤْمِناً أَوْ مَكَرَ بِهِ]. أخرجه الترمذي.

15. (5886)- *Ebu Bekr es- Sıddîk* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Mü'mine zarar veren veya hile yapan mel'undur." [Tirmizî, Birr 27, (1942).]

AÇIKLAMA:

Mel'un, Allah'ın rahmetinden uzak manasına geldiğine göre, mü'mine zarar ve hile yapmanın, Allah katında nasıl ciddi bir günah olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim müteakiben kaydedilen hadiste: "Kim (mü'mine) zarar verirse Allah da onu zarara uğratır. Kim de (Müslümana) meşakkat verirse, Allah da ona meşakkat verir" buyrulmuştur.

Zarar ve meşakkat mana bakımından birbirine yakın ise de, zarar daha ziyade malın telef edilmesine, meşakkat ise şahsın kendisine ulaşan eziyete denir. Şu halde Müslümana bunların şu veya bu suretle, açıktan veya aldatma suretiyle gizlice yapılması haramdır. Allah'ın intikamını alacağı davranışlardır.

5887 ١٦– وعن أبي صرمة رَضِيَ اللّٰهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَنْ ضَارَّ مُؤْمِناً ضَارَّ اللّٰهُ تَعَالَى بِهِ، وَمَنْ شَاقَّ مُؤْمِناً شَاقَّ اللّٰهُ تَعَالَىٰ عَلَيْهِ]. أخرجه الترمذي.

«الْمُضَارَّةُ» المضرة.

و«الْمُشَاقَّةُ» النزاع.

16. (5887)- *Ebu Sırma* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim mü'mine zarar verirse Allah da onu zarara uğratır. Kim de mü'mine meşakkat verirse, Allah da ona meşakkat verir."* [Tirmizî, Birr 27, (1941).]

5888 ١٧– وعن أبي تميمة رَضِيَ اللّٰهُ عَنه: [أَنَّ أَصْحَابَهُ قَالُوا لَهُ، وَقَدْ حَدَّثَهُمْ عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ: أَوْصِنَا، فَقَالَ: إِنَّ أَوَّلَ مَا يَنْتِنُ مِنَ الإِنْسَانِ بَطْنُهُ، فَمَنِ اسْتَطَاعَ أَنْ لَا يُدْخِلَ بَطْنَهُ إِلاَّ طَيِّباً فَلْيَفْعَلْ]. أخرجه البخاري.

17. (5888)- *Ebu Temîme* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Arkadaşları

kendisine "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* size çok şeyler söyledi, öyleyse bize de bir tavsiyede bulunun!" demişlerdi.

"İnsa'nın ilk (çürüyüp) kokacak olan yeri karnıdır. Öyleyse, kim, karnına temiz olandan başka bir şey girdirmeyebilirse mutlaka bunu yapsın!" tavsiyesinde bulundu." [Buhârî, Ahkam 9.]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Buhârî'deki aslı uzuncadır. Müellif bir kısmını tayetmiştir. Ancak çıkarılan bu kısımlar, daha önceki hadislerde zikredilmiş durumda.

2- İnsanda ilk kokacak yerin karnın olması, ölümden sonrayla ilgilidir. Hadisin bazı veçhinde bu, tasrih edilmiştir.

Hadiste yapılan nasihat mevkuftur. Rivayetin başka vecihlerinde de hep mevkuf olarak gelmiştir, ref zannını veren de vardır.

5889 ١٨- وعن أبي بكرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا مِنْ ذَنْبٍ أَجْدَرُ مِنْ أَنْ تُعَجَّلَ لِصَاحِبِهِ الْعُقُوبَةُ فِي الدُّنْيَا مَعَ مَا يُدَّخَرُ لَهُ فِي الآخِرَةِ مِنَ الْبَغْيِ وَقَطِيعَةِ الرَّحِمِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

18. (5889)- *Ebu Bekre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İşleyene daha dünyada cezası çarçabuk gelmeye en layık günah zulüm ve sıla-ı rahmin koparılmasıdır, bu cezanın dünyada gelmesi, ahiretteki cezaya kefaret değildir."* [Ebu Davud, Edeb 51, (4902); Tirmizî, Kıyamet 58, (2513).]

AÇIKLAMA:

Dünyada cezası gecikmeden gelmeye en layık iki günah zikredilmektedir:

1) Bağy: Bu her çeşit zulüm, haksızlık manasına geldiği gibi, sultana isyan, kibir manalarına da gelmektedir.

2) Kat'ur-rahm, bu, sıla-i rahmin koparılması yani akrabalık, yakınlık, arkadaşlık, komşuluk gibi insanlara karşı olan beşerî vazifelerimizin yerine getirilmemesidir. Bunlar arasında en mühimmi anne ve babaya karşı olan vazifelerimizdir. Hadiste ayırım yapılmadan, mutlak bir üslupla hepsi birden ifade edilmiş olmaktadır.

Hadis, bu iki günahın cezasının çabuk geleceğini belirttiği gibi, dünyevî cezanın uhrevî ukubete kefaret olmayacağına da ayrıca yer verir.

5890 ١٩ – وعن عياض بن حمار رضيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ اللهَ أوْحَى إليَّ أنْ تَوَاضَعُوا حتّى لاَ يَبْغِي أحَدٌ عَلَى أحَدٍ ولاَ يَفْخَرُ أحَدٌ عَلى أحَدٍ]. أخرجه أبو داود.

19. (5890)- *İyaz İbnu Hımar* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah Teala hazretleri, bana: "Mütevazi olun, öyle ki, kimse kimseye zulmetmesin, kimse kimseye karşı böbürlenmesin" diye vahyetti."* [Ebu Davud, Edeb 48, (4895).]

Tevazu meselesini tasavvufî boyutla ele alan M. Fethullah Gülen Hocaefendi'ye ait bir makaleyi bu hadis münasebetiyle iktibas etmekte fayda mülahaza etmekteyiz.

Tevâzu

Tevâzu; yüzü yerde olma ve alçakgönüllülük manalarına gelir ki, tekebbürün zıddıdır. Onu; insanın Hakk karşısında gerçek yerinin şuurunda olup, ona göre davranması ve halk arasındaki durumunu da bu anlayış zâviyesinden değerlendirip, kendini insanlardan bir insan veya varlığın herhangi bir parçası kabul etmesi şeklinde de yorumlayabiliriz. İster öyle-ister böyle , insan tevâzu ruh ve düşüncesiyle kendini kapının alt eşiği, meskenin sergisi, yolların kaldırım taşı, ırmakların çakılı, başakların samanı kabul etmiş.. ve Alvar İmamı edasıyla: "Herkes yahşi men yaman, herkes buğday men saman" diyebilmişse, o baş, göklerde en yüce kametlerin dahi bûsegâhı demektir. Zaten, Hz. Sadık u Masduk'a isnad edilen bir hoş sözde de: مَن تَواضَعَ رَفَعَهُ اللهُ ومَن تَكبَّرَ وَضَعَهُ الله -*Yüzü yerde olanı Allah yükselttikçe yükseltir, kibre girip çalım çakanı da yerin dibine batırır*-[77] demiyor mu? Demek ki büyük görünmekle büyük olma ve küçük görünmekle küçük olma ma'kusen mütenasip şeyler...

Bazıları tevâzuu, kendinde zâtî hiçbir kıymet görmeme; bazıları, insanları, insana yakışır saygıyla karşılayıp onlarla muamelesinde mahviyet içinde bulunma; bazıları, İlâhî inayetle fevkalâde bir muameleye tabi tutulmazsa, kendini halkın en şerlisi görme; bazıları da benlik hesabına içinde beliren büyük-küçük her çeşit dahilî kıpırdanışa karşı hemen harekete geçip onu olduğu yerde boğma cehdi ve gayreti şeklinde tarif etmişlerdir ki, herbirinin kendine göre hem bir mahmili, hem de tarz-ı

77) Heysemi, Mecmau'z-Zevâid, 10/325.

telâkkisi vardır. Ancak, sonuncusu daha çok mukarrabin ve muhlasîni alâkadar etmektedir.

Halifeler halifesi Hz. Ömer'i (r.a.) omuzunda kırba, su taşırken gören bir sahabi sorar: "Bu ne hal ey Allah Rasulü'nün halifesi!" Mukarrebliğin mukimi Ömer: "Dış ülkelerden bir kısım elçiler gelmişti, içimde şöyle böyle birşeyler hissettim -hâşâ ki o, bizim anladığımız manada bir bulanıklık hissetsin- o hissi kırmak istedim" der. Onun sırtında un taşıması,[78] minberde kendini levmetmesi, levmedenlere ses çıkarmaması hep bu kabil hazm-ı nefisle alâkalı hususlardan olduğu gibi; valiliği döneminde Ebu Hureyre'nin, şuna-buna sırtında odun taşıması;[79] Zeyd b. Sâbit'in kadı olduğu bir dönemde İbn Abbas'ın elini öpmesi; buna mukabil tercümânü'l-Kur'ân'ın da onun atının üzengisini tutması;[80] Hz. Hasan'ın, ekmek kırıklarıyla oynayan çocuklarla oturup, onların yediğinden yemesi ve *Hz. Ebu Zerr*'in başını Bilâl-i Habeşi'nin ayağının altına koyması hep birer mahviyet ve tevâzu örneğidir.

Allah, Kelâm-ı Kadim'inde, Resulullah da sünnet-i mutahharasında tevâzu etrafında o kadar tahşidat yaparlar ki, onları duyup-işitenin, gerçek kulluğun tevâzu ve mahviyet olduğunda şüphesi kalmaz. Kur'an'ın: وَعِبَادُ الرَّحْمٰنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْاَرْضِ هَوْنًا وَاِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا **-Rahmân'ın has kulları, yeryüzünde alçakgönüllü olmanın örneğidirler ve ağırbaşlı, yüzleri yerde hareket ederler.. cahiller kendilerine sataşınca da "selâm" der geçerler"** beyanı onlardan sımsıcak bir ses; اَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ **-Onlar mü'minlere karşı şefkatli ve mahviyet içindedirler"** (Fetih, 48/29) beyanı da onların gönüllerinden kopup gelen ve davranışlarına akseden yumuşak bir nefestir. Hele: رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا **Onlar, birbirlerine karşı şefkat ve merhamet timsalidirler.. her zaman onları rükuda iki büklüm ve secdede kıvrım kıvrım bulursun!"** (Fetih, 48/29) fermanı ise onlara tasavvurları aşan bir iltifatın ünvanı olmuştur.

İnsanlığın İftihar Tablosu, bu mevzuyla alâkalı şu incileri saçar gönül gözlerimizin önüne:

---

78) İbn Esir, Üsdü'l-Gabe, 4/165.

79) İbn Kesir, el-Bidaye, 8/113.

80) İbn Hacer, el-İsâbe, 2/332.

1- Allah bana tevazu ve mahviyet içinde bulunmanızı.. ve kimsenin kimseye karşı fahirlenmemesini emretti.[81]

2- Size ateşin kendine ilişmeyeceği insanı haber vereyim mi? Ateş; Allah ve insanlara yakın, yumuşak huylu, herkesle geçimli ve rahat insanlara dokunmaz.[82]

3- Allah için yüzü yerde olanı, Allah yükseltir ha yükseltir; aslında o kendini küçük görmektedir ama, halkın gözünde asıl büyük odur.[83]

4- Allahım, beni benim gözümde küçük göster![84] ve daha niceleri... Zaten O, hayatını hep bu çizgide geçirmemiş miydi:

a- Çocuklara uğrar, onlara selâm verir;[85]

b- Herhangi biri elinden tutup bir yere götürmek isteyince, tereddüt etmeden kalkıp gider;[86]

c- Ev işlerinde hanımlarına yardım eder;[87]

ç- Herkes bir iş görürken, O da iştirak ederek, onlarla beraber olmaya çalışır; [88]

d- Ayakkabılarını tamir eder, elbiselerini yamar, koyun sağar, hayvanlara yem verir;[89]

e- Sofraya hizmetçisiyle beraber oturur; [90]

f- Meclisini her zaman fakirlere açık tutar;

g- Dul[91] ve yetimleri görür-gözetir;[92]

h- Hastaları ziyaret eder, cenazelerde hazır bulunur ve kölelerin davetine icabet ederdi...[93]

81- Müslim, Cennet, 64, Ebu Davud, Edeb, 40, İbn Mâce, Zühd 23.

82- Tirmizî, Sıfatu'l-Kıyâme, 45.

83- Ebu Nuaym, Hilyetü'l-Evliya, 7/129.

84- Bkz. Müslim, Zühd, 14.

85- Buhârî, İsti'zan, 15; Müslim, Selam, 15.

86- Kâdı İyaz, eş-Şifâ, 1/131, 133.

87- Buhârî, Nafakât, 8; Edeb, 40; Tirmizî, Sıfatu'l-Kıyâme, 45.

88- Müsned, 2/383; İbn Hişam, Sîre, 2/141.

89- Tirmizî, Şemâil, 78; Müsned, 6/256.

90- Buhârî, Et'ime, 55; Müslim, Eyman 42.

91- Buhârî, Nafakât, 1; Müslim Zühd, 41.

92- Buhârî, Talak 25; Müslim, Zühd, 42.

93- Buhârî, Tefsiru Sure, (9) 12; Müslim, Münafıkîn, 3.

Allah Resûlü'nden Hz. Ömer'e, ondan Ömer b. Abdülaziz'e, ondan da dünya kadar evliyâ, asfiyâ, ebrâr, mukarrabin ve çağın devâsâ gönül erlerine kadar, binler-yüz binler hep aynı çizgide: "Büyüklerde büyüklük alâmeti tevâzu ve mahviyet, küçüklerde küçüklük emaresi de kibir ve enaniyettir" demiş, ilk mevhibelerini yitirmemiş olanlara insan-ı kâmil olma yolunu göstermiş ve hep tevâzuu yeğlemiştir.

Gerçek tevâzu; Hakk'ın büyüklük ve sonsuzluğu karşısında, sıfır-sonsuz nisbetlerine göre insanın kendi yerini belirleyip, bu düşünce, bu tesbiti benliğine mal etmesidir. Bu anlayış tabiatına işlemiş ve bu işleyişle ikinci fıtrata ulaşmış olgun insanlar, halkla münasebetlerinde mütevâzî, mahviyet içinde ve olabildiğince de dengelidirler. Zira, Allah'a karşı yer ve konumunu belirlemiş olanlar, dînî hayatlarında da, halkla münasebetlerinde de, hususî murakabelerinde de hep muvazene içindedirler.

1- Dine karşı tevâzu ve mahviyet içindedirler; onun ne menkûlüyle ne de ma'kûlüyle hiçbir çelişkileri yoktur. Kur'ân-ı Kerim'in beyânât-ı neyyiresi, sünnet-i sahiha ve hasene ile sabit olan her hususa karşı teslimiyet ve iz'an içinde bulunurlar. Rasulullah tarafından tebliğ edilen, bilhassa temsil edildiği bilinen hiçbir mes'eleye, akla, kıyasa, zevke, siyasete -aslında, dinin ruhunda müstakim akla, sahih kıyasa, selim zevke, şer'î siyasete aykırı hiçbir mevzû yoktur- muhalif görseler bile karşı çıkmazlar.

Bu itibarla, "akıl-nakil çatıştığında, aklı nakle tercih ederiz" sözü tevâzudan nasipsiz bencillerin lakırdısı olduğu gibi, "re'y ve kıyas nasların önünde gelir" düşüncesi bir inhiraf ve sünnet yolunun dışındaki zevkler, keşifler, kerametler de birer istidracdır.

2- Ve yine onlar, tebliğle tanıyıp, temsil ile en küçük farklı alternatiflere bile geçit verilmemesi lâzım geldiğine inanarak, Hz. Şâri'in beyanının dışında herşeye karşı kapanır, zevk ve idraklerine açılan farklı mülâhazaları da:

وَكَمْ مِنْ عَائِبٍ قَوْلاً صَحِيحاً وَآفَتُهُ مِنَ الْفَهْمِ السَّقِيمِ

-*Nice sağlam ve kusursuz sözleri ayıplayanlar vardır ki, kabahat onların sakat idraklerindedir*" sözüyle karşılar ve kendi yetersizlikleriyle yorumlarlar.

3- Yine onlar, Kitap ve sünnete muhalif yollarla kurtuluşa erilemeyeceğinin idraki içindedirler.. ve en büyük güç kaynaklarını da Allah'a kullukta ararlar. Zaten, Allah'a kul olanın başkasına kulluk yapması mümkün olmadığı gibi, başkalarına kulluk zilletinden kurtulamayanın da O'na sağlam bir kul olması düşünülemez. Hz. Bediüzzaman bir yerde

meâlen ne hoş söyler: "Allah'tan başka hiçbir şeyi O'na kulluk yapacak derecede kendinden yüksek görme! ve kendini herhangi bir kimseden büyük görecek şekilde de kibre girme! zira mahlukat ma'bûdiyetten uzaklık noktasında müsavi oldukları gibi, yaratılmış olmaları itibariyle de birdirler."

4- Onlar, sa'ylerinin semeresini kendilerinden bilmez ve Allah'ın bir imtihan olarak onlara verdiği kıdemi.. ve kimbilir, hangi mülahazayla ortaya koydukları sa'y u gayreti başkalarına üstünlük vesilesi saymazlar.. halkın hüsn-ü zan ve teveccühlerine bel bağlamaz ve bedel arayışına girmezler.. sevilip sayılmalarını bir iptilâ kabul ederek, Allah'ın kendilerine olan lütuflarını etraflarına karşı minnet ve eza vesilesi görüp, Hakk'ın ihsanlarını halka karşı sebeb-i istibdat yapmazlar.

Hâsılı, tevâzu hulûkullah sarayının cümle kapısı olduğu gibi, Hakka ve halka yakın olmanın da en birinci vesilesidir. Gül toprakta biter.. insan semâlarda değil, yerde yaratılmıştır. Mü'min, secde ünvanıyla başı ile ayakları aynı noktada birleşince Allah'a en yakın olur..[94] Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'ya yapılan gökler davetiyesinin başında, tevazu ve mahviyetinin remzi olarak «عبده» (İsrâ, 17/1) kelime-i mübeccelesi yazılmıştır.[95]

5891 ٢٠ – وعن أبي بكر الصديق رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: النَّارُ قَرِيبَةٌ مِنْ كُلِّ خِبٍّ بَخِيلٍ مَنَّانٍ؛ وفي رِوَايَةٍ: لاَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ خِبٌّ، وَلاَ بَخِيلٌ وَلاَ مَنَّانٌ]. أخرجه الترمذي.

20. (5891)- *Hz. Ebu Bekr es-Sıddîk* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cehennem, bozguncu, cimri ve başa kakıcı her insana yakındır."

Bir rivayette de şöyle buyrulmuştur. *"Cennete ne bozguncu, ne cimri, ne de başa kakıcı giremez."* [Tirmizî, Birr 41, (1964).]

5892 ٢١ – وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: كُلُوا وَتَصَدَّقُوا وَالْبَسُوا فِي غَيْرِ إِسْرَافٍ وَلاَ مَخِيلَةٍ]. أخرجه النسائي، وأخرجه البخاري في ترجمة باب.

94) Müslim, Salât, 215; Nesâî, Tatbik, 78; Müsned, 2/421.

95) M. Fethullah Gülen, Kalbin Zümrüt Tepeleri, s. 112-118.

21. (5892)- *İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Yiyiniz, tasadduk ediniz, giyiniz. Fakat bunları yaparken israfa ve tekebbüre kaçmayınız." [Nesaî, Zekat 66, (5, 79). Hadisi buhari, bab başlığında kaydetmiştir (Libas 1).]

AÇIKLAMA:

Resulullah, hoşa giden yeme içme gibi hususların israf ve tekebbüre kaçmamak kaydıyla helal olduğunu belirtiyor. Aslında ayet-i kerimede de meseleye bu şekilde temas edilmiştir. ﴿كُلُوا وَاشْرَبُوا وَلاَ تُسْرِفُوا﴾ **"Yiyiniz, içiniz, fakat israf etmeyiniz. Allah israf edenleri sevmez"**(A'raf 31). Çünkü **"müsrifler şeytanların kardeşleridir"** (İsra 27). İsraf, gerek iş ve gerekse sözde haddi aşmak olarak tarif edilmiştir. Bu infakta daha belirgin olduğu için ayet ve hadiste öncelikle infaktaki israf medar-ı bahs edilmiştir.

5893 ٢٢ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنهما قال: [قِيلَ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ! إنَّ أحَدَنَا يَجِدُ في نَفْسِهِ يُعَرِّضُ بِالشَّيْءِ لأنْ يَكُونَ حُمَمَةً أحَبُّ إلَيْهِ مِنْ أنْ يَتَكَلَّمَ بِهِ، فَقَالَ: اللّٰهُ أكْبَرُ، اللّٰهُ أكْبَرُ، الْحَمْدُللّٰهِ الَّذِي رَدَّ كَيْدَهُ الى الْوَسْوَسَةِ]. أخرجه أبو داود.

22. (5893)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü dendi, herbirimiz içinde, (bazan öylesine çirkin) bir şeyin arız olduğunu görür ki, bunu söylemektense o şeyin bir kor parçası olup (kendisini) yakması ona daha sevimli gelmektedir!"

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu söze şöyle mukabelede bulundu:

"Allahuekber, Allahuekber, [Allahuekber!] Şeytanın hilesini vesveseye çeviren Allah'a hamd olsun!" [Ebu Davud, Edeb 118, (5112).]

5894 ٢٣ – وعن أبي زميل قال: [قُلْتُ لابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنهما: مَاشَيْءٌ أجِدُهُ في صَدْرِي؟ فَقَالَ: مَاهُوَ؟ قُلْتُ: وَاللّٰهِ مَا أتَكَلَّمُ بِهِ. فَقَالَ لِي: أشَيْءٌ مِنْ شَكٍّ؟ قَالَ وَضَحِكَ؛ ثُمَّ قَالَ: مَانَجَا أحَدٌ مِنْ ذلِكَ حَتَّى أنْزَلَ اللّٰهُ تَعَالَى: فَإنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ مِمَّا أنْزَلْنَا إلَيْكَ فَاسْألِ الَّذِينَ يَقْرَءُونَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ. قَالَ فَقَالَ لِي: إذَا وَجَدْتَ في نَفْسِكَ شَيْئاً فَقُلْ: هُوَ الأوَّلُ وَالآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ]. أخرجه أبو داود.

23. (5894)- *Ebu Zümeyl* rahimehullah anlatıyor: "İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'a (bir gün): "İçimde duyduğum bu (fena) şeyler de ne?" diye sormuştum. Bana:

"Ne hissediyorsun ki?" dedi. Ben:

"Vallahi (onlar çok fena!) dilime alamam!" dedim.

"Şekk nevinden bir şey mi?" dedi ve güldü. Sonra açıkladı:

"Bu (çeşit vesveseler)den hiç kimse kurtulamaz. Nitekim Allah Teala hazretleri (Resulüne) şu ayeti inzal buyurmuştur. (Mealen): **"Eğer sana indirdiğimiz (kitapta anlatılan bu kıssalar) hakkında bir şüphen varsa, senden evvel indirilmiş olanları okuyanlara sor. Andolsun ki, sana Rabbinden hak (olan kitap) gelmiştir, sakın şüphe edenlerden olma!"** (Yunus 94).]

İbnu Abbas bana dedi ki: "Eğer içinde herhangi bir vesvese bulursan şöyle de: **"O (Allah), hem evveldir, hem ahirdir, hem zahirdir, hem batındır. O herşeyi bilendir"** (Hadid 3). [Ebu Davud, Edeb 118, (5110).]

AÇIKLAMA:

1- Son iki hadis Ebu Davud'da "Vesveseyi Red" adını taşıyan bir babta kaydedilmiştir. Hadislerin muhtevasından da anlaşılacağı üzere her insana arız olan vesveseler hakkında mü'mine bir bilgi verilmek istenmektedir. Bu bilginin özü şudur: "Her insan, gayrı ihtiyarî olarak bazı vesveselere düşmektedir. Bu vesveseler, iradeye tabi olmadan geldiği ve vicdanda bir tasdik bulmadığı için insana herhangi bir zararı yoktur. Bu çeşit imana, edebe muhalif vesveseler geldiği zaman telaşlanmadan imanı takviye edici, iman esaslarını hatırlatıcı ayetlerden okumalıdır.

İbnu Abbas'ın vesvese anında okunmasını tavsiye ettiği ayet Rabb Teala'nın zatî vasıflarıyla ilgili: "O, evveldir, ahirdir, zahirdir, batındır, herşeyi bilicidir." Ayetin manasını şöyle anlamamız münasibtir: "O, evveldir: Başlangıcı olmadığı gibi, bütün varlıkların başlangıcı da O'nun ilim ve kudretine bağlıdır. O, ahirdir: Sonu olmadığı gibi, bütün varlıkların neticesi O'na bakar ve dönüşü O'nadır. O, zahirdir: Varlık ve birliğinin delilleri herşeyde apaçık görünür ve bütün varlıklar dış görünüşleri ve san'atlı yapılışlarıyla O'nun kudret ve sanatına şahidlik eder. O batındır. Herşeyin hakikatine vakıftır ve herşeyin içyüzü O'nun kudret ve hikmetine şahidlik eder. O herşeyi hakkıyla bilendir."

2- Vesvese hususunda sorulunca *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ), ayeti okuyarak Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da benzer vesvese-

lere maruz kaldığını, bunun üzerine Efendimiz'i takviyeye matuf o ayetin indiğini ifade etmek istiyor.

Müfessirler, ayette muhatap Resulullah mı başkaları mı ihtilaf etmiştir. Resulullah olduğunu söyleyenlerden bazısına göre: "Zahirde Resulullah ise de asıl murad edilen başkasıdır ve bu muhtevada başka örnekler vardır: **"Ey peygamber! Allah'a muttaki ol, kâfirlere ve münafıklara itaat etme"** (Ahzab 1) mealindeki ayette, **"...Allah sorar: "Ey Meryemoğlu İsa! İnsanlara beni ve annemi Allah'tan başka ilahlar edinin diyen sen misin.?"** (Maide 116) ayetlerinde olduğu gibi." Meseleyi açıklayan Razi, buna bizim "kızım sana söyledim gelinim sen anla!" tabirinin karşılığı olan Arapça'daki اياك اعنى واسمعي ياجارة deyimini örnek verir.

Müfessirlerin yer verdikleri bir diğer görüşe göre, "Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir beşerdir. Bu sebeple onun kalbine de, diğer insanlara olduğu üzere müşevves hatıraların ve sıkıntı veren fikirlerin gelmesi caizdir. İşte bu çeşit vesveseler bir kısım delillerin getirilmesi, beyyinelerin takriri ile bertaraf edilebilir. İşte Rab Teala hazretleri bu maksatla zaman zaman ayetler inzal buyurarak Resulünün benzer vesveselerini izale etmiştir.

Sadedinde olduğumuz hadisten İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın da bu kanaatte olduğu anlaşılmaktadır."

Bu meselede ileri sürülen farklı görüşleri, toptan büyük müfessirimiz Fahreddin-i Razi'nin tefsirinde bulabiliriz.

5895 ٢٤ - وعن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ تَحَلَّمَ بِحُلْمٍ لَمْ يَرَهُ كُلِّفَ أنْ يَعْقِدَ بين شَعِرَتَيْنِ، وَلَنْ يَفْعَلَ؛ وَمَنِ اسْتَمَعَ إِلَى حَدِيثِ قَوْمٍ وَهُمْ لَهُ كَارِهُونَ صُبَّ فِي أُذُنَيْهِ الآنُكُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ صَوَّرَ صُورَةً عُذِّبَ وَكُلِّفَ أنْ يَنْفُخَ فِيهِ الرُّوحَ، وَلَيْسَ بِنَافِخٍ]. أخرجه البخاري وأبو داود.

«الآنُكُ» بمد الهمزة وضم النون: الرصاص الأسود.

24. (5895)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim görmediği halde rüya görme iddiasına kalkarsa (kıyamet günü) arpa daneciğine düğüm atması teklif edilir. Kim de kendisinden

hoşlanmadıkları halde, bir grubun konuşmasını dinleme gayretine düşerse kıyamet günü kulağına erimiş kurşun dökülür. Kim bir sureti tasvir ederse (kıyamet günü) azaba uğrar ve bu yaptığına ruh üflemesi emredilir, ama üfleyemez." [Buharî, Ta'bîr 45; Ebu Dâvud, Edeb 96, (5024); Tirmizî, Rü'ya 8, (2284).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu hadislerinde, dinen yasaklanan bazı şeylere cür'et edenlerin azablarının şiddet ve devamını ifade için birkısım teşbihlere başvurmuştur:

★ Rüya hususunda yalan söylenmemelidir. Yani görmediği rüyayı, görmüş gibi anlatmamalıdır. Böyle bir davranışın cezası, âhirette büyük olacaktır. Arpa danesinin düğümlenmesinin teklifi bunu ifade eder. Çünkü, arpanın iki ucu bir araya getirilemez ki düğüm yapılabilsin. Bu yapılamadığı müddetçe azabı devam ettirilecek demektir.

★ Kişi, kendisini sevmeyen, konuşmalarını dinlemesini istemeyen kimselerin konuşmalarını dinlememelidir. Bu yasağa uymayıp, merak sâikasıyla onların konuşmasını gizlice dinlemeye çalışan kimse kıyamet günü şiddetle cezalanacaktır.

★ Canlı tasviri yapılmamalıdır. Bunu yapanlara, yaptıkları heykel ve resim nev'indeki şeylere ruh üflemeleri gibi, yapmaları imkânsız bir teklifte bulunulacak, yapamadıkları müddetçe azaba uğrayacaklardır.

★ Resim mevzuunu daha önce genişçe işlediğimiz için burada tekrar etmeyeceğiz.

5896 ٢٥– وعن واثلة بن الاسقع رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ مِنْ أعْظَمِ الْفِرَى أنْ يدعىٰ الرَّجلُ إلى غيرِ أبِيهِ، أوْ يرِي عينيهِ ما لَمْ تَر، أوْ يقُولَ على رسُولِ اللهِ ﷺ شيئاً لم يقُلْ]. أخرجه البخاري.

«الْفِرى» جمع فرية، وهي الكذب.

25. (5896)- *Vâsıle İbnu'l-Eska'* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Şurası muhakkak ki, en büyük yalanlardan biri, kişinin kendisini babasından başka birisine nisbet etmesi veya görmediği bir şeyi gözlerinin gördüğünü iddia etmesi, yahut da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın söylemediği bir şeyi O'na söyletmesidir." [Buhârî, Menâkıb 5.]

AÇIKLAMA:

Dinimiz, neseb meselesine ehemmiyet vermiştir. Nikâh, miras gibi pekçok hukuki ve hassas meselelerin odak noktasını teşkil eden nesebin tağşîşi, bu meselede insanların yanıltılması, arkadan birçok haramlara, haksızlıklara kapı açmak demektir. Bu sebeple olacak ki basit bir hadise gibi görülen yabana neseb iddiası ehemmiyetli bir hâdisedir. Hatta, hadisin Buhârî'deki aslında وَهُوَ يَعْلَمُهُ اِلاَّ كَفَرَ بِاللّٰهِ *"Kişi, bu iddiayı bile bile yaparsa, Allah'a küfretmiş olur"* ziyadesi mevcuttur. Bazı âlimler de bu ibareye: "...Haram olduğunu bildiği halde kendisini bir yabancıya nisbet etmeyi helal addederse..." diye kayıt koymuştur. Şunu da belirtelim ki çoğunluk, buradaki "küfr"ü, küfran-ı nimet ile te'vil etmiş, bu ifadenin, tağlîz ve zecr maksadıyla ağır bir üslûba yer verdiğini söylemiştir. mutlak ifade ile "Bunu yapan, ehl-i küfrün fiiline benzeyen bir fiilde bulunmuştur" demenin kastedildiği de söylenmiştir. Hadisin bir diğer veçhi de zecri ifade eder: *"Aralarında nesebi bulunmayan bir kavme kendisini nisbet eden, cehennemdeki yerini hazırlasın"* denmiştir.

Hadis, açık bir şekilde, kişinin bilinen nesebini inkar ederek bir başka nesebi iddia etmesinin haram olduğunu belirtiyor. Ancak *"bilerek"* kaydı, bilmeden yapanı tehdidden hariç tutmuştur. İslâm'da sorumluluk bilme ve niyete tabidir.

Hadis, zecr maksadıyla herhangi bir günahı küfre nisbet etmenin caiz olduğunu da ifade eder.

Hadisin bazı vecihlerini de gözönüne alan bazı alimler, müddeinin kendine ait olmayan bir şeyi "benimdir" diye iddia etmesinin haram olduğuna hükmetmiş ve hatta mal, ilim, taallüm, neseb, hâl, salâh, nimet, velâ vs. hangi çeşitten olursa olsun bâtıl iddiaların hepsini buraya dahil etmiştir.

Herhangi bir bâtıl fiile terettüp eden mefsedelerin miktarca artması nisbetinde onun tahrîmi şiddet kazanmaktadır.

5897 ٢٦– وعن أبي قلابة أن ثابت بن الضحاك رَضِيَ اللّٰهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ: مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ بِمِلَّةٍ غَيْرِ الإسْلاَمِ كَاذِباً مُتَعَمِّداً فَهُوَ كَمَا قَالَ، وَمَنْ قَتَلَ نَفْسَهُ بِشَيْءٍ عُذِّبَ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَلَيْسَ عَلَى رَجُلٍ نَذْرٌ فِيمَا لاَ يَمْلِكُ، وَلَعْنُ الْمُؤْمِنِ كَقَتْلِهِ، وَمَنْ رَمَى مُؤْمِناً بِكُفْرٍ فَهُوَ كَقَتْلِهِ، وَمَنْ ذَبَحَ نَفْسَهُ بِشَيْءٍ ذُبِحَ بِهِ يَوْمَ

الْقِيَامَةِ، وَمَنِ ادَّعَىٰ دَعْوَةً كَاذِبَةً لِيَسْتَكْثِرَ بِهَا لَمْ يَزِدْهُ اللّٰهُ إِلاَّ قِلَّةً]. أخرجه الخمسة وفي رواية أبي داود والترمذي اختصار.

26. (5897)- *Ebu Kılâbe* merhum anlatıyor: "Sabit İbnu Dahhâk radıyallahu anh anlatmıştı: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim, bile bile, yalan yere İslâm'dan başka bir din ile yemin ederse, bu kimse dediği gibidir. Kim kendisini bir şeyle öldürüp (intihar ederse) kıyamet günü o şeyle azab verilir. Kişinin gücü dışında olan bir şey üzerine yaptığı nezir muteber değildir. Mü'mine lanet etmek onu öldürmek gibidir. Bir mü'mine küfür nisbet etmek onu öldürmek gibidir. Kim kendisini bir şeyle keserse kıyamet günü onunla kesilir. Kim malını çok göstermek için yalan bir iddiada bulunursa, Allah onun azlığını artırır." [Buhârî, Eymân 7, Cenâiz 84, Edeb 44, 73; Müslim, İman 176, (110); Tirmizî, İman 16, (2638); Ebu Dâvud, İman 9, (3257); Nesâî, Eymân 7, (7, 5, 6).]

AÇIKLAMA:

1- *İslâm'dan başka bir din ile yemin:* "Bu işi yaparsam Hıristiyan olayım" veya "Hıristiyanlık hakkı için bu işi ben yapmadım" şeklindeki yeminlerdir. Yemin, yemin edilen şeyin şanını yücelttiği için, İslâm'dan başka bir din ile yemin yasaklanmıştır. Resûlullah bir başka hadiste: *"Ben İslâmiyet'ten beriyim" derse, bakılır, eğer bunu yalan olarak söyledi ise, o kimse dediği gibidir. Ama doğru söyledi ise, yine de İslâm'a salim olarak dönemez."* buyurur. Şu halde sadece yalan yemin değil, doğru da olsa kendisini başka dine nisbet ederek yemin etmek yasaklanmıştır. Bu bahis daha teferruatlı olarak daha önce geçtiği için teferruata girmeyeceğiz (5819-5835 numaralı hadisler).

2- Nezirle ilgili bahiste daha önce geçtiği üzere (5746. hadis), kişinin mülkünde olmayan bir şeyi zikrederek yaptığı nezir muteber değildir. Söz gelimi "Şu işi yapmazsam Boğaz Köprüsü senin olsun" gibi.

3- Lanet Allah'ın rahmetinden uzak kılmaktır. Mü'mine lanet dileğiyle bedduada bulunmak olsun, mü'mine küfür nisbet etmek olsun her ikisi de mü'mini öldürmek gibi ciddi bir varta ilan edilmektedir. Bu davranış, o mü'minle olan her çeşit "sıla"yı kökten kesecek, derin bir yara açacaktır. Resûlullah, tekfirin boşta kalmayacağını, tekfir edilen kimse kâfir değilse, hükmün tekfirde bulunanın üzerine rücu edeceğini söylemiştir. Mü'minler, Resûllerinin sözüne kulak verip, birbirlerine karşı bu tabirleri kullanmamalıdırlar.

4- İntihar da yasaklanmakta, müntehir ne suretle canına kıymışsa, âhiret hayatında ilânihaye aynı sûret çerçevesinde azab göreceği belirtilmektedir. Müntehirin imanı ve cenaze namazının cevazı münakaşa konusu olmuştur. Daha önce açıklama geçti.

5898 ٢٧ - وعن ابن عبّاس رَضيَ اللهُ عَنهما قال: [مَا ظَهَرَ الْغُلُولُ فِي قَوْمٍ إلاّ أَلْقَى اللهُ تَعالى فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ، وَلاَ فَشَا الزِّنَا فِي قَوْمٍ إلاّ كَثُرَ فِيهِمُ الْمَوْتُ، وَلاَ نَقَصَ قَوْمٌ الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ إلاّ قَطَعَ عَنْهُمُ الرِّزْقَ، وَلاَ حَكَمَ قَوْمٌ بِغَيْرِ حَقٍّ إلاّ فَشَا فِيهِمُ الدَّمُ، وَلاَ خَتَرَ قَوْمٌ بِالْعَهْدِ إلاّ سَلَّطَ اللهُ تَعالي عَلَيْهِمُ الْعَدُوَّ]. أخرجه مالك.

«الخَتْرُ» الغدر ونقض العهد.

27. (5898)- *İbnu Abbâs* radıyallahu anhüma anlatıyor: "Bir kavimde gulûl (denen devlet malından hırsızlık) zuhûr ederse, Allah o kavmin kalplerine korku atar. Bir kavim içinde zina yayılırsa orada ölümler artar. Bir kavim, ölçü ve tartılarda (hile yaparak) miktarı azaltırsa Allah ondan rızkı keser. Bir kavmin (mahkemelerinde) haksız yere hükümler verilirse, o kavimde mutlaka kan yaygınlaşır. Bir kavm ahdinden dönüp gadre yer verirse, Allah onlara mutlaka düşmanlarını musallat eder." [Muvatta, Cihâd 26, (2, 460).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis zahiren mevkuftur. Yani *İbnu Abbâs* radıyallahu anhümâ'nın sözü gözükmektedir. Ancak içtihadla söylenemeyecek meselelere temas edildiği için bu, hükmen merfu (Resûlullah sözü) kabul edilmiştir.

2- Resûlullah bu hadislerinde cemiyeti ayakta tutan temel ahlâkî umdeleri zikretmektedir. Böylece, İslâm nazarında, içtimâî saadet ve medenî terakki ile ahlakî yapının yakın ilgisinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu içtimâî dinamikler:

★ Devlet malının yağmalanmaması,

★ Namus ve iffet,

★ Ölçü ve tartılarda dürüstlük,

★ Mahkemelerde adalet,

★ Ahde vefa.

3- Bu hususlarla ilgili olarak *Zürkânî*'nin kaydettiği bazı açıklamalar şöyle:

1) *Gulûl:* Ganimete yapılan hıyanettir. [Bunun her çeşit devlet malına yönelen hırsızlık ve yağmayı ifade ettiğini daha önce açıkladık. Ganimetten çalma mukabilinde kalbe atılan korku için: "Çünkü mal kalbi takviye eder, haram yolla alınca korkarlar" denmiştir. İbnu Abdilberr der ki: "Bu korku, düşmanlarındandır, onlardan korkarlar ve bir daha karşılaşmak istemezler, düşman da onlara galebe çalar. Şu da bilinmeli ki, bu korku sadece hırsızlığı yapanlara mahsus değildir, yapmayanlar ve onu uygun bulmayanlar da bundan hariç kalmazlar. Durumu düzeltmeye güç olduğu halde müdahale etmezler, kalpleri bu işi reddetmezse, korku herkese şâmil olur. Nitekim ayette Rabbimiz Teâla hazretleri (meâelen): **"Keşke sizden önceki nesillerden, yeryüzünde fesadı önlemeye çalışan ilim ve fazilet sahipleri bulunsaydı. Ancak onlardan kurtardığımız pek azı bunu yaptılar. O nesillerden zulmedenler ise zevklerinin peşine düştüler ve mücrimler olup çıktılar"** (Hud 116). Keza şu ayet var: **"Onlar kendilerine verilen öğüdü unuttuklarında, biz de kötülükten sakındıranları kurtarıp, zulmedenleri ise Allah'a itaatten çıkmakta ısrar etmeleri yüzünden şiddetli bir azabla yakaladık"** (A'raf 165).

2) Zinayı, gücü yetenler müdahale edip önlemezlerse o cemiyette ölümler artar. Bununla ilgili olarak Benî İsrail'den kıssa gelmiştir.

3) Ölçü ve tartıda hile, rızkı kökten kaldırmaz, bereketi kaldırır, darlığa sebep olur. Dolayısıyla bu hadisle إنَّ العَبْدَ لَيُحْرَمُ الرِّزْقَ بِالذَّنْبِ يُصِيبُهُ "*Kul işlediği günah sebebiyle rızıktan mahrum kalır*" hadisi veya إنَّ الرِّزْقَ لاَ تَزِيدُهُ الطَّاعَةُ وَلاَ تَنْقُصُهُ المَعْصِيَةُ "*Rızkı, ne taat artırır, ne de masiyet eksiltir*" hadisi arasında münafaat yoktur. (Çünkü birincide rızıktaki bolluk maksuddur, ikincide ise rızkın aslı yani zaruri olan, hayatın idamesine lüzumlu olan miktardaki hakiki rızıktır. Öteki ise mecazidir, onda artma eksilme olabilir. Ayetle garanti altında olduğu bildirilen rızık da bu ikinci rızıktır).

4- Hadis haksız yere verilen hükme yani adaletsizliğe, ceza olarak kanın yaygınlaşmasını gösteriyor. Yani adaletsizliğin hakim olduğu cemiyetlerde anarşi olacak, isyan olacak, mahkemelere güvenini kaybeden insanların, haklarını kendileri alma veya koruma gayretine düşeceklerini, bütün bu durumların cemiyeti yıkıma götüren kan dökme (=anarşi) hadiselerini yaygınlaştıracağını ifade ediyor. Bu sebepledir ki bütün İslâm cemiyetleri "adalet"i mülkün yani devletin temeli bilmiştir.

5- Son husus ahde vefadır. Kur'ân mükerrer ayetleriyle ahde vefayı,

verilen sözün tutulmasını emretmektedir. Resûlullah bu hadiste vefasızlığın cezasını ve müeyyidesini hatırlatmaktadır: *"Düşmanın tasallutu."*

Bu içtimâî marazların bir hadiste ve belli bir sıraya göre zikri tesadüfen olmayabilir. Yani devlet malından hırsızlıkla başlayan tefessüh zina, ölçü-tartıda hile, adaletsizlik muhtelif safhalardan geçerek ahde vefasızlık noktasına ulaşmakta, *Cenab-ı Hak* düşmanlarını musallat ederek büyük bir ceza vermektedir: Bu cemiyet ya esarete düşecek, ya da dağılıp yok olacak. Musibetlerin tokadıyla uyanıp kendine gelmek, yeniden kurtuluş vetiresine girmek de bir başka ihtimal. Zira ayet-i kerimede, kendinde olan kötülükleri bertaraf eden kavme kurtuluş vaadedilmektedir (Ra'd 11).

5899 ٢٨ – وعنه رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : أَبْغَضُ النَّاسِ إلى اللهِ تَعالى ثَلاثَةٌ: مُلْحِدٌ فِي الْحَرَمِ، وَمُبْتَغٍ فِي الإسْلاَمِ سُنَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ، وَمُطَّلِبٌ دَمَ امْرِئٍ بِغَيْرِ حَقٍّ لِيُهْرِيقَ دَمَهُ]. أخرجه البخاري.

« الْمُلْحِدُ » المائل عن الحق، وألحد في الحرم إذا ظلم فيه وتعدى.

28. (5899)- Yine İbnu Abbas radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İnsanlar arasında Allah'ın en çok buğzettiği üç kişi vardır:

★ *Harem'de sapıtıp haktan ayrılan,*

★ *İslâm'a girdiği halde cahiliye sünnetini arayan,*

★ *Haksız yere, kanını dökmek için bir adamdan kan talep eden."* [Buharî, Diyât 9.]

AÇIKLAMA:

1- *İlhad* haktan sapma manasına gelir. Büyük günaha ilhad dendiği gibi küçük günaha da ilhad denilebilir. Bu durumda Harem'de işlenen küçük günahın Allah indinde başka yerde işlenen büyük günahtan daha kötü olduğu manası çıkar. Buna "müşkil" diyen İbnu Hacer, ilhadla hadiste büyük günahın kastedilmiş olması gerektiğini belirtir.

2- İslâm'da cahiliye sünneti aramaktan murad, kişinin, birinde bir hakkı olduğu takdirde onu bizzat kendisinden talep etmesi gerekirken onunla müşterekliği olan evlad, kardeş, akraba gibi kendisi dışında birinden o hakkını almaya çalışmasıdır. Bununla, cahiliye âdetlerinin devamı,

onların yayılıp infaz edilmesini arzu edenlerin kastedildiği de söylenmiştir. Cahiliye sünnetinin içine cahiliye devrinin her çeşit örf, âdet ve tatbikatları girer.

3- Allah'ın buğzuna sebep olan kan talebi normal bir talep değildir. Haksız yere, haddi aşan bir taleptir. Zaten haksız tabiri de bu talebin meşru bir kısas talebi olmadığını göstermektedir.

5900 ٢٩ – وعن المغيرة بن شعبة رَضِيَ اللهُ عنه: [وَكَتَبَ إليه مُعَاوِيَةَ أنْ اكْتُبْ إلى بشيءٍ سَمِعْتَهُ من رسولِ الله ﷺ ؛ فَكَتَبَ إليه: سمعته ﷺ يقُولُ: إنَّ اللهَ تعالى كَرِهَ لَكُم ثَلاثاً: قِيلَ وقَالَ، وإضَاعَةَ المَالِ، وكَثْرَةَ السُّؤالِ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

29. (5900)- *Muğire İbnu Şu'be* radıyallahu anh'ın anlattığına göre "Hz. Muâviye radıyallahu anh kendisine: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan işittiğin bir şeyi bana yaz" diye mektup yazmıştır. O da Hz. Muâviye'ye şunu yazmıştır: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim:

"Allah Teâla hazretleri, sizin için üç şeyi mekruh addetti:

★ *Dedikodu,*

★ *Malın ziyâı.*

★ *Çok sual!.."* [Buhârî, Zekât 53, Edeb 6; Müslim, Akdiye 35, (539).]

Bazı Haram ve Mekruhlar

اِنَّ اللهَ حَرَّمَ عَلَيْكُمْ عقُوقَ الأُمَّهَاتِ وَوَأْدَ الْبَنَاتِ وَمَنْعاً وهَاتِ وَكَرِهَ لَكُمْ قِيلَ وقَالَ وكَثْرَةَ السُّؤالِ وَاِضَاعَةَ الْمَالِ *"Allah size, analara isyânı, kız çocuklarının diri diri gömülmesini, (eda edilecek hukuk ve borçların) eda edilmemesini, (hak edilmedik şeylerin de) alınmasını haram kılmıştır. Güft u gûyu, (dedikodu) çokça sual sormayı, (şurada-burada) servet tüketip (israf etmeyi de) kerih görmüştür."* (96)

Anaya İsyan

Annelere karşı serkeşlik etme, "ukûk-u ümmehât" sözüyle ifâde ediliyor ki; sanki, annesine baş kaldıran evlat, onunla arasındaki bütün hukukî münasebetleri kesip ve onu yalnızlığa atıyor gibi bir manayı hatırlatıyor. Babaya isyan da aynı ölçüde haram olduğu halde, sadece an-

96) Buharî, İstikraz 19; Edeb, 6

nenin zikredilmesi, kadınların himayeye ihtiyaçları, bir kısım zaafları, şefkatte erkeklerin önünde bulunmaları ve bu arada fıtratlarındaki incelik ve mukavemetsizlikten ötürü serkeşlikten daha çok ve daha çabuk müteessir olmaları sebebiyle olabilir... Aynı zamanda bu ifade ile annenin sahip olduğu aynı haklara sahip bulunması itibariyle, babaya karşı gösterilen isyanın da bir isyan olduğu, fakat anneye karşı yapılanlarla kat'iyyen mukayese edilemeyeceği de hatırlatılmaktadır.

Kız Çocuklarını Diri Diri Gömme

Cahiliyede kız çocuklarının diri diri gömülmesi " وَأْدَ الْبَنَاتِ " sözcüğüyle ifade ediliyor. Cahiliye devrinde, belli yörelerde ve toplumun belli kesimlerinde dünyaya gelen kız çocukları büyük çoğunluğu itibariyle diri diri toprağa gömülürdü. Bu vahşice âdeti, kimileri tuhaf bir cahiliye gayretiyle, kimileri geçim sıkıntısı sevkiyle, kimileri de servet ve sâmânlarının, kızları vasıtasıyla başkalarının eline geçeceği endişesi ve kabile hırsıyla yapıyorlardı. Hangi sebebe istinâd ettirilirse ettirilsin, hangi sâikle yapılırsa yapılsın, bu bir vahşetti ve mutlaka önlenmeliydi, önlendi de.. ve önlenme istikâmetinde Kur'ân-ı Kerim ve sünnet-i sahîhada bir hayli emir, saadetnüzûl ve şerefsüdûr oldu...

Emanete Hıyanet

Edâ edilmesi gerekli olan hukuk ve borçların ödenmesi " مَنْعًا " kelimesiyle; alınması ve istenmesi memnu bulunan şeyleri değişik yollarla isteme, alma da " هَاتِ " sözüyle ifade edilmiştir ki, her ikisi de yâni verilmesi gerekli olan şeyi vermemek ve alınmaması lâzım gelen şeyi de almak haramdır.. ve bu haramın çizgisi de ana-babaya baş kaldırma, kız çocuklarını diri diri gömme çizgisidir. Aynı zamanda bu kelimelerden birincisi; ferdin, zekât, sadaka ve sâir iânât gibi, uhdesindeki, fukaraya ait hakları yerine getirmemesi, ikinci kelimeyi de, dilencilik ve tese'ülde bulunması şeklinde anlamak da mümkündür. Bulunduğumuz noktadan ileriye doğru bir adım daha atarak; birinci kelime ile, doğrudan doğruya zimmete geçirilen hakların inkâr edilip üzerine oturulmasından, çek ve senetlerin karşılığının ödenmemesine, ondan da hileli iflas ve her türlü spekülâsyona kadar, bütün gayr-ı meşru yollarla elde edilen haksız kazançları ve sonra da bu haksızlıkların giderilmemesine, hatta haksızlıkta temerrüd edilmesine; ikinci kelime ile de, basit dilencilikten, milletin dînî ve millî hislerini istismara, ondan resmî-gayr-ı resmî, bir kısım mütegallibenin açık-kapalı, milletten hakk-ı temettu taleplerine ve ondan da büyük-küçük mafya örgütlerinin, bin bir türlü yollarla, yığınları soyup-

soğana çevirmelerine kadar ızrâr edici her çeşit alma gayretini istinbat etmek kabildir.

Bu kısa ve muhtevâlı hadîste, evlâtların, anne ve babalarına karşı, sıla-i rahimi bırakıp kopukluğa düşmelerine, anne ve babaların da, fıtratlarında mündemic bulunan şefkat ve merhameti görmemezlikten gelerek, hatta onu inkâr tavrına girerek çocuklarına karşı merhametsiz ve gayr-i insanî davranmalarına ve daha büyük bir aile sayılan toplumda, bir kısım egoist kimselerin şahsî çıkar ve menfaatlerini değerler üstü tutarak, emniyet, güven, hak ve adalet düşüncesini dolayısıyla da içtimâî nizamı sarsmalarına, aradaki fasl-ı müşterekten ötürü haram deyip geçildikten sonra, aynı ölçüde olmasa bile, yine de yasaklanan diğer üç hususa temas ediliyor ki, onlar da : قِيلَ وَقَالَ dedikodu; كَثْرَةُ السُّؤَالِ yerli-yersiz sual sorma veya dilenciliği sanat haline getirme; إِضَاعَةُ الْمَالِ malını şurada-burada saçıp savurmadır.

Dedikodu

قِيلَ وَقَالَ dedikodu ve güft ü gû demektir. Kelimelerin asılları hakkında söylenecek sözleri geçerek muhtevaları üzerinde durmak istiyoruz. Kîl ü kâl, dünyevî-uhrevî hiçbir yararı olmayan, fuzulî muhavere ve lüzumsuz konuşmalara denir. Bu türlü bir konuşma, ister Türkçe'deki "laklâkiyât" türünden, ister üzerimize lâzım olmayan şeyleri ifade cinsinden, isterse yasaklar sınırında dönüp dolaşan beyanlar nev'inden olsun, dedikodu yapanların içtimâî seviyelerine ve dedikodunun intişar sahasının genişliğine göre (gazete, mecmua, radyo ve televizyonla yayılması gibi) fertleri âtıl, yığınları şuursuz ve ufuksuz toplumlarda içtimaî bir hastalıktır. İslâmın iki dudak arası günahlardan saydığı ne kadar öldürücü levsiyât varsa, hepsi bu kîl ü kâl meşcereliğinde çimlenir-gelişir. Onun içindir ki, Allah Resûlü, bir çizgi üzerinde sıraladığı üç şey arasına, konuşma veya konuşmamayı da sokarak şöyle buyurur: "Allah'a ve ahiret gününe iman eden kimse, komşusuna eziyet etmesin! Allah'a ve ahiret gününe inanan her fert misafirine ikramda bulunsun! Allah'a ve ahiret gününe imanı olan herkes ya hayır söylesin veya sussun..!"

Çok Soru

كَثْرَةُ السُّؤَالِ Yerli-yersiz sual sorma veya ihtiyacı olmadığı halde dilenme, hatta dilenmeyi âdet haline getirme şeklinde yorumlanabilir ki, ikisi de mezmum; ikisi de zararlıdır. Kur'ân-ı Kerim ve sünnet-i sahîhada, mecburiyet ve ihtiyaç hali dışında dilenmek kınandığı gibi, ulu

orta her zaman sual sorup durma da zem edilmiş ve hemen her fırsatta insanların duygu ve düşünceleri yararlı şeyleri öğrenmeye yönlendirilmiştir. Mamafih, Kur'ân-ı Kerim'de, makbûl ve mezmum olmak üzere suallerin iki kısma ayrıldığını görürüz. Makbûl ve müstahsen suâle misal olarak : يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ "Ashabın Sana neyi infâk edeceklerini sorarlar" âyetini; mezmûm ve hoş karşılanmayan suâle de يَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ "Sana ruhun hakikatından soruyorlar" nazm-ı celilini gösterebiliriz.

Sual sorma veya sormama, dilencilik yapma veya yapmama, bir zarurete dayanıp-dayanmama veya bir ihtiyaçtan kaynaklanıp-kaynaklanmamaya göre, ef'âl-i mükellefin arasında, çizginin altında veya üstünde yerlerini alarak vâcip, haram veya mübah olurlar. Bu itibarla da, ayrı ayrı gibi görünen bu iki mes'elenin, işaret ettiğimiz "cihetü'l-vahdet" etrafında, müşterek mütâlaa edilmelerinin ve müşterek yorumlanmalarının daha isâbetli olacağı kanaatindeyim.

اِضَاعَةُ الْمَالِ Maddî-manevî, dünyevî-uhrevî herhangi bir fayda gözetilmeden servetin, şuraya-buraya saçılıp savrulması şeklinde tarif edilebilir ki; hem ferdî hem de içtimâî bir hastalıktır. Evet, bir insanın, kendi servet ve kendi malını olmayacak yerlerde zâyi etmesi, evvelâ, sadece ferde ait bir zarar gibi görünse de, kendi malının zımnında millî serveti de hebâ etmesi bakımından, topyekûn bir milleti alâkadar eden bir hâdisedir ve topyekûn toplumun ızrâr edilmesi söz konusudur.

Günümüzde bir hayli önem arzeden ve gelecekte daha da arzedeceğe benzeyen bu iktisat ve tasarruf ihtivâlı son mes'eleyi de noktalarken, bir kere daha, Söz Sultanı'nın, seçip isti'mal ettiği kelimelere kullandığı yerler itibariyle kazandırdığı derinlikleri, vüs'at ve televvünü hatırlatmak istiyoruz.[97]

5901 ٣٠ - وعن أنس رَضِيَ اللّٰهُ عَنه قال: [إِنَّكُمْ لَتَعْمَلُونَ أَعْمَالاً هِيَ فِي أَعْيُنِكُمْ أَدَقُّ مِنَ الشَّعْرِ، كُنَّا نَعُدُّهَا عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ مِنَ الْمُوبِقَاتِ]. أخرجه البخاري.

« الْمُوبِقَاتِ » المهلكات.

30. (5901)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Siz birkısım ameller işliyorsunuz ki, onlar sizin nazarınızda kıldan daha ince (daha ehemmiyetsiz)dir. Halbuki biz onları, Resulullah zamanında helake atıcılardan addederdik." [Buharî, Rikak 32.]

97) M. Fethullah Gülen Hocaefendi, Sonsuz Nur, 1/288-291.

AÇIKLAMA:

1- Hadis, daha sahabe hayatta iken, Müslümanlar arasında dinî hassasiyetin bir hayli zaafa uğradığını ifade etmektedir. Hz. Aişe ve diğer sahabilerden bu paralelde yakınmalar çoktur. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da muhtelif hadislerinde insanlarda görülecek olan bu gevşemeyi haber vermiştir. Bir Buhârî hadisi şöyle: يَذْهَبُ الصَّالِحُونَ الأَوَّلُ فَالأَوَّلُ وَيَبْقَى حُفَالَةٌ كَحُفَالَةِ الشَّعِيرِ أَوِ التَّمْرِ لاَ يُبَالِيهِمُ اللهُ بَالَةً *"İlk salihler birer birer gider. Geriye insanların adileri kalır. Onlar tıpkı arpa döküntüsü veya hurma atıntısı gibidirler. Allah onlara beş paralık değer vermez."* Yine Buhârî'de gelen bir başka hadiste, zaman içinde alim ve fazıl kalmayıp, insanların, cahilleri kendilerine reis yapacakları ifade edilir.

2- Hz. Enes (radıyallahu anh), ehemmiyetsiz gibi görülen günahlardan kaçınmayı tavsiye etmiş olmaktadır. Resulullah devrinde, insanların *Aleyhissalâtu vesselâm*'dan aldıkları dersin feyziyle küçük günahlardan bile ciddi şekilde kaçındıklarını beyan ediyor. Nitekim Resulullah: إيَّاكُمْ وَمُحَقَّرَاتِ الذُّنُوبِ فَإِنَّمَا مَثَلُ مُحَقَّرَاتِ الذُّنُوبِ كَمَثَلِ قَوْمٍ نَزَلُوا بَطْنَ وَادٍ فَجَاءَ ذَا بِعُودٍ وَجَاءَ ذَا بِعُودٍ حَتَّى جَمَعُوا مَا انْضَجُوا بِهِ خُبْزَهُمْ وَإِنَّ مُحَقَّرَاتِ الذُّنُوبِ مَتَى يُؤْخَذْ بِهَا صَاحِبُهَا تُهْلِكْهُ *"Küçük günahlardan sakının. Zira küçük günahların meseli, bir vadiye inen bir cemaate benzer. Onlardan herkes bir çöp getirir. Bu çöplerle yemeklerini pişirirler. Küçük günahlar da böyledir, birikince sahibini helaka atar."*

İbnu Battal: "Küçük günahlar çoğalınca büyük olur" demiştir. Bazı rivayetlerde, küçük günahları da, Ashab'ın, Resulullah zamanında "büyük" addettikleri belirtilmiştir. Ebu Eyyub el-Ensarî hazretlerinin şöyle söylediği rivayet edilmiştir: "Kişi vardır, güzel amellerde bulunur ve buna güvenerek küçük günahları unutur. Allah'a kavuştuğu zaman bu küçükler etrafını sarmış olur. Kişi vardır günah işler, fakat bu günahından devamlı korkar. Öyle ki Allah'a kavuştuğunda azabtan emin olur."

5902 ٣١ – وعن واثلة بن الأسقع رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تُظْهِرِ الشَّمَاتَةَ بِأَخِيكَ فَيُعَافِيهِ اللهُ وَيَبْتَلِيكَ]. أخرجه الترمذي.

31. (5902)- *Vâsıle İbnu'l-Eskâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kardeşine karşı şamata yapma. Allah ona afiyet sana da belayı verir."* [Tirmizî, Kıyamet 55, (2508).]

AÇIKLAMA:

Şamata dilimize de geçen bir kelimedir; düşmanlık ettiğin veya sana düşmanlık eden kimsenin maruz kaldığı musibet karşısında sevinmektir. Resulullah mü'minin mü'mine şamata yapmasını menetmekte ve bu durumun tersine dönüp, şamata yapanın müsibete düşebileceğini hatırlatmaktadır. Şu halde şama, bir başka hadiste tavsiye edilen "düşmana karşı davranışta ölçülü olma" prensibine aykırı düşmektedir.

5903 ٣٢- وعن أبي الدرداء رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: حُبُّكَ الشَّيْءَ يُعْمِي وَيُصِمُّ]. أخرجه أبو داود.

32. (5903)- *Ebu'd Derda* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bir şeye karşı sevgin seni kör ve sağır eder (de onun eksiklerini görmez, kusurlarını işitmez olursun" [Ebu Davud, Edeb 125, (5130).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis *Ahmed İbnu Hanbel*'de hem merfu ve hem de mevkuf olarak rivayet edilmiştir, merfu olması daha muvafık gözükmektedir. Hadis, kalbe hakim olan sevginin, mahbubun kusurunu göremeyecek kadar gözü kör ve kulakları sağır edeceğini belirtiyor. Dinimiz bu fıtrî zaaf sebebiyle, pek yakınların şehadetini makbul addetmiştir, çünkü doğruyu söyleyemez.

5904 ٣٣- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِى مِنِ ابْنِ آدَمَ مَجْرَى الدَّمِ]. أخرجه أبو داود.

33. (5904)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Şeytan insanoğlunda, kanın cereyanı gibi cereyan eder."* [Ebu Davud, Sünnet 18, (47819).]

AÇIKLAMA:

el-Kâdı ve bazılarının kaydına göre birkısım alimler hadisin zahirini esas alıp, şeytanın insanın içinde dolaştığını kabul etmek gerektiğini, Allah Teala hazretlerinin ona, insanın içinde, kanın dolaştığı gibi dolaşma güç ve kuvveti verdiğini söylemiştir. Bir kısmı da: *"Bu, şeytanın saptırma ve vesveseyi çokça yapması sebebiyle yapılan bir istiaredir, şeytanın insandan, tıpkı kanın ayrılmadığı gibi hiç ayrılmadığını ifade etmektedir"* demiştir.

5905 ٣٤- وعن مالك: [أنّه بلغه أنّ أمّ سلمة رضي الله عنها قالت: يا رسول الله! أنهلك وفينا صالحون؟ قال: نعم، إذا كثر الخبث]. «الخبث» الزنا.

34. (5905)- *İmam Malik* rahimehullah'a ulaştığına göre, "Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ), Efendimiz'den sormuştur:

"Ey Allah'ın Resulü! Aramızda salihler mevcut iken bizler helak mi olacağız?" *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Evet, buyurmuşlardır, *pislik (zina) artarsa!"* [Muvatta, Kelam 22, (2, 991).]

5906 ٣٥- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: ليس منّا من خبّب امرأة على زوجها أو عبداً على سيّده]. أخرجه أبو داود.

«خبّب» أي أفسد وخدع.

35. (5906)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Hanımını kocasına karşı, köleyi efendisine karşı ayartan bizden değildir!" [Ebu Davud, Talak 1, (2175), Edeb 135, (5170).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm),* kadınla bizzat evlenmek veya bir başkasıyla evlenmesini sağlamak maksadıyla kocasından boşanmaya teşvik etmeyi, çeşitli yollara başvurarak boşanma hususunda kadını aldatmayı yasaklamaktadır. Keza, bir efendinin kölesi veya cariyesini, zina veya livataya sevketmek veya kaçmasını sağlamak veya efendisini, onu satmaya zorlamak için hilelere başvurmayı yasaklamaktadır. Şu halde, kadınla-koca, köle ile efendi arasına sokulacak her türlü fitne ve fesad dinen yasaktır, pek büyük manevî mesuliyeti mucibtir.

5907 ٣٦- وعنه رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: ألاَ أنبّئكم بشراركم؟ الّذي يأكل وحده، ويجلد عبده، ويمنع رفده]. أخرجه رزين.

36. (5907)- Yine *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Size şerlilerinizi haber vereyim mi? Onlar, tek başlarına yiyenler, kölelerini dövenler, yardımı esirgeyenlerdir." [Rezin tahriç etmiştir.]

ÜÇÜNCÜ FASIL

DİLİN AFETLERİ

Dil Belası

Çok konuşmak, aklın ve ruhun dengesizliğine dayanan bir marazdır. Makbul söz, en kestirme yoldan ve muhatabın kafasını teşviş etmeden ona birşey anlatan sözdür. Muhataba birşeyler anlatabilmek için uzun boylu konuşmaya gerek yoktur ve hatta çok defa uzun bir konuşma beraberinde bir kısım zararlar da getirir. Zira çok söz tenâkuzdan[98], tenakuzlar ise karşı tarafın kafasında çeşit çeşit yeni sorular meydana getirmekten hâli değildir. Böyle bir durum ise, faydadan daha ziyade muhatab için zararlı olacaktır.

Akıllı insan, konuşmak yerine, hem kendisi hem de başkaları için faydalı olabilecek şahısların konuşturulmasını temin eden insandır. Aslında, aklı kâinat fenleriyle kalbi de İlahî mevhibelerle doymuş ve olgunlaşmış kimselerin yanında başkalarının konuşması saygısızlık ve o kâmil ruhların susması da topluma zarardır.

Az söylemek , çok dinlemek bir fazilet ve ermişlik nişanesidir. Devamlı kendini dinlettirmek arzusu ise, her zaman bir cinnet eseri olduğu iddia edilmese bile, mutlak bir muvazenesizlik ve hayasızlık olduğunda şüphe yoktur.

Söylenecek her söz, bir mes'eleyi hafifletmeye ve bir soruya cevap olmaya yönelik bulunmalıdır. Söylerken de sorana ve dinleyenlere bıkkınlık vermekten kat'iyyen kaçınılmalıdır.

İnsanın, sükût durması gerektiği yerde sükût etmesi ve konuşması icap ettiği yerde de konuşması normal ve tabiidir. Ne var ki, daha istifadeli olabilecek kimselerin konuşmaları, her zaman şayan-ı tercih bu-

---

98- Tenâkuz: Söz ve fikirlerin birbirini tutmaması, birbirine zıt olması

lunmalıdır ve sükut durmanın faziletini idrak etmeye bağlıdır. Atalarımız ne hoş söylemişlerdir: "Konuşman gümüş ise sükûtun altındır."

İnsan çok söz söylemekle değil, söylediği sözlerin yerinde ve faydalı olmasıyla, kadrini kıymetini yükseltir. Aksine, her yerde ulu-orta konuşan kimse, hele konuştuğu şeyler de yüce mefhumlara ve ihtisas isteyen mevzulara dairse, hem bir sürü hatalara düşer hem de kendi değerini düşürmüş olur. "Çok konuşanın çok sakatatı olur." sözü ne kadar yerinde ve kıymetli bir sözdür.

İnsan sözüyle kendini gösterir ve davranışlarıyla ruh yüceliğini aksettirir. Her sözü mutlaka onun söylemesi lazım geliyormuş gibi lafı kimseye bırakmayan gevezeler, zamanla bütün dostlarından nefret ve tahkir görmeye başlarlar. Böyle bir durum ise, zaman zaman onların da söylemeye muvaffak olabilecekleri güzel sözlerin dinlenmemesini ve dolayısıyla çok yüksek hakikatların -bir geveze söylediği için- tezyif edilmesini netice verir ki, bu da o yüce hakikatlara karşı hürmetsizlik ve saygısızlık demektir.

Az yeme, az uyuma gibi az konuşma da öteden beri olgun kimselerin şiarı olmuştur. Ruhî meleklerin gelişmesinde insana ilk tavsiye edilen şey, lisanına hâkim olup lüzumsuz ve münasebetsiz sözlerden sakınmasıdır. Zira her yerde ağzını açıp saçma-sapan söz edenlerin, kafa ve gönüllerinden daha büyük olan lisanları, ihtimal ki, onların daimi helaketlerine sebep olacaktır. Hem burada hem de orada.

Hele yapmadıkları şeyleri söyleyenlerin hali, bütün bütün acı ve onlar hesabına düşündürücüdür. Bu itibarladır ki, en doğru sözlünün beyanında dil ve apış arasını muhafaza etme, cennetlere uçmanın birinci vesilelerinden sayılmıştır.

İnsan, çok konuşma, kendi beyanını beğenme ve başkalarına söz hakkı tanımama hastalığından uzak kaldığı nisbette Yaratan ve yaratıklara yakın ve onların nazarında sevimli olur. Aksine ne Hakk katında ne de halk katında umduğunu bulamaz.(99)

5908 ١ – عن أبي سعيد الخدري رَضِيَ اللّٰهُ عَنه يرفعه قال: [إذَا أصْبَحَ ابْنُ آدَمَ فإنَّ الأعْضَاءَ كُلَّهَا تُكَفِّرُ اللِّسَانَ فتَقُولُ: اتَّقِ اللّٰهَ فِينَا، فإنَّمَا نَحْنُ بِكَ، إنِ اسْتَقَمْتَ اسْتَقَمْنَا وإنِ اعْوَجَجْتَ اعْوَجَجْنَا]. أخرجه الترمذي.

1. (5908)- Ebu Saidi'l-Hudrî (radıyallahu anh), Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan anlatıyor:

---

99) M. Fethullah Gülen Hocaefendi, Ölçü 1/113-118.

"Ademoğlu sabaha erdi mi, bütün azaları, dile temenna edip: "Bizim hakkımızda Allah'tan kork. Zira biz sana tabiyiz. Sen istikamette olursan biz de istikamette oluruz, sen sapıtırsan biz de sapıtırız!" derler." [Tirmizî, Zühd 61, (2409).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen tekfir, kişinin tezellülâne eğilmesi, başını indirmesidir. Daha ziyade Yahudilerde görülen ve dilimizde temenna denen, kişinin hürmeten arkadaşının önünde eğilerek başını aşağı indirmesidir. Bu rüku değildir, ancak rükuya yakın bir eğilmedir.

Azaların dile konuşması, hakikat olabileceği gibi lisan-ı halle bir mecaz da olabilir denmiştir.

Hadis, bütün azaların iyilik ve kötülükte dile tabi olduğunu ifade ediyor. Bazı şarihler bir diğer hadise atıf yaparak demiştir ki: "Eğer dersen ki: "Resulullah: *"Vücudda bir et parçası var, eğer o düzelirse bedenin tamamı düzelir, eğer o bozulursa bedenin tamamı bozulur, bilesiniz o kalptir"* buyurmuştur. Bu hadisle arada bir zıtlık yok mu?" Biz de deriz ki: Arada zıtlık yoktur. Çünkü dil, kalbin tercümanıdır ve bedenin dışındaki halifesidir. Öyleyse iş dile nisbet edilmişse bu, mecaz yoluyla yapılan bir nisbettir."

5909 ٢– وعن سفيان بن عبدالله رَضِيَ اللّٰهُ عَنه قال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ! حَدِّثْنِي بِأَمْرٍ أَعْتَصِمُ بِهِ، قَالَ: قُلْ رَبِّيَ اللّٰهُ، ثُمَّ اسْتَقِمْ، قُلْتُ يَارَسُولَ اللّٰهِ! مَا أَخْوَفُ مَا تَخَافُ عَلَيَّ؟ فَأَخَذَ بِلِسَانِهِ، ثُمَّ قَالَ: هذَا]. أخرجه الترمذي.

2. (5909)- *Süfyan İbnu Abdillah* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü dedim, uyacağım bir amel tavsiye et bana!" Şu cevabı verdi:

"Rabbim Allah'tır de, sonra doğru ol!"

"Ey Allah'ın Resulü dedim tekrar. Benim hakkımda en çok korktuğunuz şey nedir?" Eliyle dilini tutup sonra: *"İşte şu!"* buyurdu." [Tirmizî, Zühd 61, (2412).]

5910 ٣– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلْيَقُلْ خَيْراً أَوْ لِيَصْمُتْ]. أخرجه الترمذي.

وله في أخرى، عن ابن عمر قال: «قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَنْ صَمَتَ نَجَا».

3. (5910)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah'a ve ahiret gününe inanan kimse ya hayır konuşsun ya da sussun." [Tirmizî, Kıyamet 51, (2502).]

Tirmizî'nin İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'den yaptığı diğer bir rivayette, Resulullah: *"Kim susarsa kurtulur"* buyurmuştur.

AÇIKLAMA:

İnsanın her sözü kaydedilip yazıldığı ve kıyamet gününde her kelamdan hesap verileceği için, ahirete inananların , hesabı kolay olan hayır konuşmaları tavsiye edilmektedir. Yani, kişi konuşmak isteyince önce bir düşünmeli, söyleyeceği zarar getirmeyecekse konuşmalı, zarar getirecekse susmalıdır. Zarar getirmesi, harama, mekruha götürmesi veya fesada sebep olmasıdır. Öyle ise bu ihtimallerin bulunmayacağı veya hayrın açık ve belirgin olduğu söz söylenebilir. Hatta mübahda dahi sükut tavsiye edilmiştir. Çünkü o da mekruh ve hatta harama müncer olabilir.

5911 ٤ – وعن علي بن الحسين عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : مِنْ حُسْنِ إسْلاَمِ الْمَرْءِ تَرْكُهُ مَالاَ يَعْنِيهِ]. أخرجه مالك مرسلاً والترمذي موصولاً.

4. (5911)- *Ali İbnu'l-Huseyn, Ebu Hureyre* (radıyallahu anh)'den naklediyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kişinin malayani şeyleri terki İslam'ının güzelliğinden ileri gelir." [Tirmizî, Zühd 11, (2318, 2319); Muvatta, Hüsnü'l-Hulk 3, (2, 903).]

5912 ٥ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنه: [تُوفِّي رَجُلٌ فَقَالَ رَجُلٌ آخَرُ لَهُ، ورَسُولُ اللهِ ﷺ يَسْمَعُ: أبْشِرْ بِالْجَنَّةِ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : وَمَا يُدْرِيكَ؟ لَعَلَّهُ تَكَلَّمَ بِمَا لاَ يَعْنِيهِ، أوْ بَخِلَ بِمَا لاَ يُغْنِيهِ]. أخرجه الترمذي.

5. (5912)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam ölmüştü, diğer biri, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın işiteceği şekilde onun için şöyle söyledi: "Cennet mübarek olsun!" Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sordu:

"Nereden biliyorsun? Belki de o malayani konuştu veya kendisini zengin kılmayacak bir miktarda cimrilik etti!" [Tirmizî, Zühd 11, (2217).]

AÇIKLAMA:

Malayani, dilimize de girmiş olan kelimelerdendir. Kısaca "dünya ve ahiret için zaruri olmayan şey" diye tarif edilir. Alimlerimiz, malayaniyi açıklamada bazı incelikleri beyan ederler. Pekçok hadiste buna temas edildiği için, şümulunu bilmemizde fayda var: İbnu Receb'e göre malayani hem fiil ve hem de sözlerimizde olabilir. Kişinin malayaniden uzaklaşması, haramları, şüpheleri, mekruhları, fuzuli olan mübahları terkiyle gerçekleşir. Fuzuli mübah, gerekli olmayan her şeydir. Müslümanlığın kemalini arayan kimseye bunların hepsini terketmesi gerekir.

Aliyyu'l-Kâri, tahlili biraz daha derinleştirerek: "Kişiyi fiil, söz, nazar ve fikrî olarak ilgilendirmeyen herşey malayanidir." Yani, sadece davranış ve sözde değil, baktığımız, düşündüğümüz, hayal ettiğimiz şeylerde de lüzumsuz ve gereksiz şeylerden kaçınmak gerekmektedir: "Malayani'nin hakikatı der, din ve dünyasının zaruretinde muhtaç olmadığı şeydir. Mevlasının rızasını kazanmada ona faydası olmayan şeydir; bunun da ölçüsü, onsuz hayatının devam etmesidir." Şu halde hayatımızın idamesinde muhtaç olunmayan şeyler malayanidir. Bu nokta-i nazardan fazla söz, ziyade davranış hep malayaniye girer.

Gazâlî'ye göre malayaninin tarifi: "Kişi, şuküt ettiği takdirde günaha girmediği, haline ve maline bir zarar vermediği her sözdür; sözgelimi bir grupla oturup seyahatinden bahseden, bu seyahati sırasında gördüğü dağlar ve nehirlerden ve başından geçen hadiselerden, hoşuna giden yiyecek ve içeceklerden, kılık kıyafetten, karşılaştığı zatlar ve onların hallerinden anlatan bir kimse, eğer bu hususları anlatmayıp da sükut etseydi, ne günaha girerdi ne de bir zarara uğrardı. O kimse bu işte ileri gitse, ister istemez anlattıklarına bazı mübalağalar, ilaveler, çıkarmalar yapar ve kendini satmalar, değişik şeyleri görmüş olmakla böbürlenmeler, hava atmalar, şunun bunun gıybetini yapmalar, Allah'ın yarattıklarından bazı şeyleri tahkirler araya girer. Halbuki insan bu esnada pek kıymetli olan ömrünü zayi etmiştir. Zikir, tefekkür gibi daha kıymetli şeyler yapmak varken bu faydasız ve hatta zararlarla dolu şeyleri anlatmakla faydalıyı zararlı ile değiştirmiştir. Oysa insanoğlu, dilinin amelinden hesaba çekilecektir."

Şu halde malayaniyi, İslam'ın insana getirdiği mesuliyet telakkisi çerçevesinde anlamak gerekmektedir. Kalbinin, dilinin ve göz, kulak, akıl, hayal gibi bütün azalarının amellerinden hesap verecek olan insanın, bu hesapta terazinin sevap kefesine girmeyecek şeylerden kaçın-

ması gerekir. Böylesi bir malayani anlayışı, insanı, hayal kurarken bile iradî olmaya, iradesiyle faydalı şeyleri hayal etmeye, her meselede şuurlu ve iradeli şekilde hayır aramaya ve bu alışkanlığı kazanmaya sevkeder. Nitekim ayette, "**...Siz içinizde olanı açıklasanız da, saklasanız da, Allah onu bilir ve onunla sizi hesaba çeker...**"(Bakara 284) buyrulur. Bu ayet, söz ve fiil ötesinde, hayal, duygu ve düşüncelerin bile kayda geçirildiğini, zayi olup gitmediğini ifade etmektedir.

Malayaniyatı Terk İslâm'ın Güzelliğindendir

İki Cihan Serveri buyuruyor ki: *"Müslümanın İslâmiyetine ait güzelliklerindendir malayaniyi terketmesi..."*(100)

Elbetteki, sadece böyle bir tercüme ile Efendimiz'e ait bir sözün derinliğini anlamak, bu kısa ifadenin şumûlünü kavramak mümkün değildir.

Hadîste; mü'minin İslâmiyetinin, ihsan ve itkana ulaşabilmesinin sırrından bahsedilmektedir. Yani pratikte ve dış yönü itibariyle, sağlam, arızasız ve kusursuz bir seviyeye; iç yönü itibariyle de ihsan sırrını temsile ulaşmış bir mü'min, mutlak surette, malayaniyatı terk etmelidir.. terkeder de...

İçteki Ciddiyet Dışa Akseder

Ciddiyetsiz ve lâubâli insanların, ibadetlerinde de ciddiyet yoktur. Böyle bir insan, belki namaza durduğu zaman ciddi gibi görünebilir; fakat eğer, iç dünyasında, kalb ve vicdanında ciddiliğe ulaşamamışsa, o sadece yıldız görünme sevdasında bir ateş böceğidir. Uzun zaman da böyle görünebilmesi mümkün değildir. Karakterler gizlenemez. Her insan, er veya geç karakterinin muktezasını mutlaka yerine getirir. Meğer ki ciddiyet onda değişmeyen bir karakter haline gelmiş olsun! Temrin ve sıkı kontrolle bu seviyeyi yakalamak mümkündür. Eğer böyle bir temrin ve kontrol varsa "olma", " görünme"nin önüne geçer.. bir serçe uzun müddet tâvûs kuşu olarak arz-ı endam edemez. Yani insan şuurunun ve zihinaltının çocuğudur. Onlardan kaçıp kurtulamaz.

Meseleyi şöyle toparlayabiliriz: İçte ihsan olmalı ki, dışta itkan olsun! Dış, daima içten destek almalıdır. İnsanın iç dünyası ciddi olmalı ki, bu onun dış dünyasına da sirayet etsin.

Hz. Ömer, hilafet makamına tavsiye edilen büyük bir sahabi için şöyle demiştir: "Denilen kişi her yönüyle hilafete layıktır. Ancak şakası biraz fazladır. Halbuki hilafet, bütünüyle ciddiyet isteyen bir meseledir."(101)

---

100) Tirmizî, Zühd, 11; İbn Mâce, Fiten, 12

101) Şibli Numani; Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi, 1/299

İnsanları idare durumunda hilafet, ciddiyet ister de, yeryüzünde Cenâb-ı Hakk'ın temsilcisi olma manasına hilafet ciddiyet iktiza etmez mi?

Allah huzurunda, O'nun boynu tasmalı bir kulu olma mevzuunda gerekli ciddiyeti elde edememiş bir insan, diğer hususlarda nasıl ciddi olabilir ki?

İhsan Şuuru ve Ciddiyet

Cümlenin başındaki "Min" harf-i cerri "hasr" ifade eder. Bununla, Müslümanın, ihsan sırrına ermesi için gerekli olan bir yoldan bahsedilmektedir. O da laubaliliği terk etmektir. Ciddiyet kazanılıp, laubalilik terk edilmedikçe, bir insanın ihsan şuuruna sıçraması mümkün değildir.

Cibril hadîsinde, ihsan mertebesi en son merhale olarak ele alınmaktadır. Allah Rasûlü'ne gelen Cibril, evvela imanı, sonra İslâm'ı sormuş ve bunlara Allah Rasûlü'nün verdiği cevapları tasdikten sonra da, "İhsan nedir?" diyerek ihsanı sormuştur. Efendimiz de O'na şu cevapla mukabele etmiştir: اَلْاِحْسَانُ اَنْ تَعْبُدَ اللّٰهَ كَاَنَّكَ تَرَاهُ فَاِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَاِنَّهُ يَرَاكَ "İhsan, senin Allah'ı görüyor gibi O'na kulluk yapmandır. Her ne kadar sen O'nu görmesen de O seni görmektedir." (102)

Bu mertebeyi yakalama da, ancak âzâmi takva, zühd ve velayet ile olabilir. İnsan, evvela o noktaya ulaşmayı bir ideal ve gaye haline getirmeli; sonra da, oraya götüren yolları bir bir denemelidir.

Allah, insana şah damarından daha yakındır. Bir şairin dediği gibi, insan, O'nu taşrada ararken, O, can içinde candır. "Ben taşrada ararken, O can içinde can imiş." Bir başka şairimiz de şöyle der:

"Maveradan bekliyorken bir haber

Perde kalktı öyle gördüm ben beni."

Evet, insan herşeyi ile, O'nun kudret elinde evrilip çevrilmekte.. ve herşey, O'nun tecellilerinden ibaret bulunmaktadır. O'nu dışta aramak beyhûde yorulmaktır. Zira O, insana kendinden daha yakındır; bu sırrın inkişafı da ihsandır.

Her İşte İtkan

İnsanın vicdanını, böyle bir ihsan şuuru sardığında, artık onun davranışlarına itkan hâkim olur. Zaten Cenâb-ı Hakk da, işin sağlam yapılmasını istemekte ve sağlam işi sevmektedir.

O, Kur'ân'da diyor ki: وَقُلِ اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللّٰهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ وَسَتُرَدُّونَ

102) Buhârî, İman, 37; Müslim, İman, 1

إِلَى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ **"De ki: Amel edin! Amelinizi Allah da, Rasûlü de, mü'minler de görecektir. Sonra görüleni de görülmeyeni de bilen Allah'a döndürüleceksiniz. O da size yapmakta olduklarınızı haber verecektir."** (Tevbe, 9/105).

Yani yapılan bütün ameller, Allah'ın, Rasûlü'nün ve vicdanları hüşyar mü'minlerin teftişinden geçecektir. Onun için her amel, teftişe göre yapılmalıdır ki, sahibini utandırmasın. Bu da, yapılan amelin çok sağlam yapılmasını zarûri kılmaktadır. Böyle bir amele muvaffak olabilmek de, ancak içten "ihsan"a ulaşmakla mümkündür. İnsan, iç âlemi itibariyle böyle derinleşebildiği ölçüde, davranışları da çok mükemmel olacak ve bu insan, asla laubâliliklere düşmeyecektir. Böylece de İslâm'ın güzelliklerini elde etmiş, başka bir ifadeyle, güzel olan İslâm'ı yaşamış, zatında güzel olan İslâmiyetin güzelliğine uygun bir kemalat arşına taht kurmuş olacaktır.

"Malayani", insanı hiçbir zaman alâkadar etmeyen, gereksiz ve onun ne bugünü ne de yarını için hiçbir faydası olmayan lüzumsuz şeylerle meşgul olması demektir. Öyle ki, meşgul olduğu şeylerin, ne şahsına, ne ailesine ne de milletine hiçbir faydası yoktur. İşte İslâmiyetteki güzellikleri yakalayabilmiş biri aynı zamanda laubalilikten de uzaklaşmış demektir. Öyleyse bu hadîs, aynı zamanda insana, ne yapması gerektiğini de öğretmektedir. İnsan daima, yüce ve yüksek meselelerle meşgul olmalı, uğraştığı her mesele ya doğrudan doğruya, ya da dolayısıyla, hem kendine, hem ailesine hem de cemiyete faydalı bulunmalıdır. Bir cihetle, ciddi insan olmanın tarifi de budur...

Sözün burasında, hadîste teşemmüm ettiğim ince bir meseleyi de arzetmeden geçemeyeceğim:

Malayaniyat Nedir?

"Malayaniyat" ile meşgul olan bir insan, fırsat bulamaz ki "Maya'nî: kendisini ilgilendiren" şeylerle meşgul olabilsin. Devamlı surette, hiç kendisini ilgilendirmeyen iş ve düşüncelerle dopdolu olan bir insan, kendisi için gerekli ve onu yakından ilgilendiren meselelere vakit bulamaz ki onlarla meşgûl olsun...

Henüz kendi çizgisini bulamamış ve frekansını tutturamamış bir insanın, o frekansta doğru bir şeyler yapması düşünülemez. Malayanilerle dolu olan bir insanın, "maya'nî"ye açık olması mümkün değildir. Evet kalbi ve kafası, sakat şeylerle memlû bir insan, nasıl ulvî ve sağlam şeylerle meşgul olabilir ki?

İşte Allah Rasûlü, bütün bu manaları üç-dört kelimelik bir cümlede ifade ediyor. Ben, onu izah ederken fazla birşey söylemiş sayılmam. Sadece, o granit yapılı söze, birkaç ifade kazması indirdim. Size gelip ulaşan da ondan kopan bir iki parça oldu. Belki onları da, vicdanlarınıza sindirecek ölçüde beyan edemedim. Ancak, benim ve benim gibilerin bu acizliği dahi, Allah Rasûlü'nün ifade ve beyandaki gücünü isbat etmektedir. Çünkü bizler, Efendimiz'in söylediği bir sözü anlamaktan dahi aciz bulunuyoruz. Halbuki O, bu sözleri hiç düşünmeden söylüyordu. Bizim düşünce dünyamızı zorlayan bu muhteva ve bu mana yüklü sözler, O'nun normalde konuştuğu sözlerdi. Bu mazhariyet, acaba, fetanetten başka ne ile izah edilebilir? Deha kelimesi böyle bir hasleti anlatmanın yanında ne kadar sönük kalmaktadır!.(103)

5913 ٦- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إنَّ الْعَبْدَ لَيَتَكَلَّمُ بِالْكَلِمَةِ مِنْ رِضْوَانِ اللّهِ تَعالَى لاَ يُلْقِي لَهَا بَالاً يَرْفَعُهُ اللّهُ بِهَا دَرَجَاتٍ فِي الْجَنَّةِ، وَإنَّ الْعَبْدَ لَيَتَكَلَّمُ بِالْكَلِمَةِ مِنْ سَخَطِ اللّهِ لاَ يُلْقِي لَهَا بَالاً يَهْوِي بِهَا فِي النَّارِ سَبْعِينَ خَرِيفاً]. أخرجه الثلاثة والترمذي.

6. (5913)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kul (bazan), Allah'ın rızasına uygun olan bir kelamı, ehemmiyet vermeksizin sarfeder de Allah onun sebebiyle cennetteki derecesini yükseltir. Yine kul (bazan) Allah'ın hoşnutsuzluğuna sebep olan bir kelimeyi ehemmiyet vermeksizin sarfeder de Allah, o sebeple onu cehennemde yetmiş yıllık aşağıya atar." [Buharî, Rikak 23; Müslim, Zühd 49, (2988); Muvatta, 4, (985); Tirmizî, Zühd 10, (2315).]

5914 ٧- وعن قيس بن أبي حازم قال: [دَخَلَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ عَلَى إمْرَأَةٍ مِنْ أَحْمَسَ يُقَالُ لَهَا زَيْنَبُ، فَرَآهَا لاَ تَتَكَلَّمُ. فَقَالَ: مَالَهَا لاَ تَتَكَلَّمُ؟ قَالُوا: حَجَّتْ مُصْمِتَةً، فَقَالَ لَهَا: تَكَلَّمِي، فَإنَّ هذَا لاَ يَحِلُّ، هذَا مِنْ عَمَلِ الْجَاهِلِيَّةِ فَتَكَلَّمَتْ. فَقَالَتْ: مَنْ أَنْتَ؟ فَقَالَ: امْرُؤٌ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ، فَقَالَتْ: مِنْ أَيِّ الْمُهَاجِرِينَ؟ قَالَ: مِنْ قُرَيْشٍ. قَالَتْ: مِنْ أَيِّ قُرَيْشٍ؟ قَالَ: إنَّكِ لَسَئُولٌ، أَنَا أَبُو بَكْرٍ. قَالَتْ: مَا بَقَاؤُنَا

103) M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 1/240-243.

عَلَى هَذَا الأَمْرِ الصَّالِحِ الَّذِى جَاءَ اللهُ بِهِ بَعْدَ الْجَاهِلِيَّةِ؟ قَالَ: بَقَاؤُكُمْ مَااسْتَقَامَتْ أَئِمَّتُكُمْ. قَالَتْ: وَمَا الأَئِمَّةُ؟ قَالَ: أَمَا كَانَ لِقَوْمِكِ رُؤُوسٌ وَأَشْرَافٌ يَأْمُرُونَهُمْ فَيُطِيعُونَهُمْ؟ قَالَتْ: بَلَى. قَالَ: فَهُمْ أُولَئِكَ]. أخرجه البخاري.

7. (5914)- *Kays İbnu Ebi Hâzım* rahimehullah anlatıyor: "Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh), Zeyneb adında Ahmesli bir kadının yanına girmişti. Onun için hiç konuşmadığını gördü: "Nesi var, niye konuşmuyor?" diye sordu. Oradakiler:

"Hiç konuşmadan hacc yapıyor!" dediler. Hz. Ebu Bekr kadına:

"Konuş. Zira bu yaptığın helal değil, bu cahiliye işidir" dedi. Kadın da konuşmaya başladı. Önce:

"Sen kimsin?" diye sordu. Hz. Ebu Bekir:

"Muhacirlerden biriyim!" dedi.

"Hangi muhacirlerdensin?"

"Kureyş'ten."

"Kureyş'ten kimlerdensin."

"Oo! Sen çok soru sordun! Ben Ebu Bekr'im."

"Allah'ın cahiliyeden sonra bize lutfettiği bu güzel din üzerine ne kadar baki kalacağız?"

"İmamlarınız müstakim (doğru yolda) olduğu müddetçe bakisiniz."

"İmamlar ne demek?"

"Kavmindeki reisler ve eşraflar var ya, halka emrederler, halk da onlara itaat eder?"

"Evet!"

"İşte onlar imamlardır." [Buharî, Menakıbu'l-Ensar 26 .]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, hiç konuşmadan hacc yapmanın caiz olmadığını göstermektedir. Hadis, *Hz. Ebu Bekr*'in sözü imiş gibi gözükse de merfu yani Resulullah'ın sözü kabul edilmiştir. Çünkü, *Hz. Ebu Bekr*'in ifade ettiği dinî hükmü ancak Resulullah verebilir, öyle ise *Hz. Sıddık*, o hükmü Aleyhissalâtu vesselâm'dan işitmiş olmalıdır.

Hadisin başka veçhinde, adı geçen kadının bir nezir sonucu hiç

konuşmadan haccetmekte olduğu tasrih edilir. Hz. Ebu Bekr, kadına konuşmasını emretmiş fakat kefarette bulunmasını emretmemiştir. Üstelik böylesi bir haccın "cahiliye işi" olduğunu söylemiştir. Birkısım alimler cahiliye usulünce aktedilen nezirlerin mün'akid olmayacağını, binaenaleyh, öylesi bir nezirden vazgeçmek gereğinden başka, herhangi bir kefaret terettüp etmeyeceğini söylemiştir.

2- *Hattâbî*, cahiliye menasiki arasında samt (sükut)un da bulunduğunu, mesela kişinin, gece ve gündüz hiç konuşmamak üzere itikaf yaptığını, İslam'ın bunu yasaklayıp itikaf sırasında hayırlı şeyleri konuşmalarını emrettiğini kaydeder. *İbnu Kudâme*, el-Muğnî'de: "İslam şeriatında konuşmayı terk yoktur. Hatta rivayetlerin zahiri, bunun haram olduğuna delalet eder" diye hükmeder ve: "Böyle bir nezirde bulunana o nezre uyması gerekmez. Şafii ve ashab-ı re'y de böyle hükmetmiştir. Bu hükme muhalefet edeni bilmiyoruz" der.

3- Hadis, en sonunda cemiyetin istikamet üzere olmasında baştakilerin, eşrafın ehemmiyet ve rolünü te'yit etmektedir. Zaten başka rivayetlerde النّاسُ علَى دِينِ مُلُوكِهِم *"İnsanlar krallarının dini üzeredirler"* buyrulmuştur. Baştaki dinin dışına çıksa kendisi sapmakla kalmaz, halkı da saptırır.

5915 ٨ـ وعن بريدة رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَقُولُوا لِلْمُنَافِقِ سَيِّدٌ فإنَّه إنْ يَكُ سَيِّداً فَقَدْ أسْخَطْتُمُ اللهَ تَعالىٰ]. أخرجه أبو داود.

8. (5915)- *Hz. Büreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Münafığa "efendi" demeyin. Zira eğer o, seyyid olursa Allah'ı kızdırırsınız." [Ebu Davud, Edeb 83, (4977).]

AÇIKLAMA:

Seyyid: Efendi, sahib manasına gelir. Bu sebeple, bir gruba veya bir köleye veya bir emvale sahip olan kimseye seyyid denmektedir. Bunun dilimizdeki en yakın karşılığı efendidir. Yerine göre ağa kelimesi de kullanılabilir.

Seyyid kelimesi, birisi hakkında kullanmak tazim, yani o kimseyi büyüklemek manasını ifade ettiği için Allah'ın gadabına sebep olmaktadır. Çünkü İlahî ölçüler nazarında, münafık ta'zime müstehak olmayanlardandır. Çünkü o kendisine yalan ve nifakı prensip edinmiştir, hiç böyle birisi saygıya, efendiliğe müstehak olur mu?

Hadisin şu manaya geldiği de söylenmiştir: "Eğer münafık, size efendi olursa, ona itaat etmeniz gerekecek, ona itaat edecek olursanız Rabbinizi kızdırmış olacaksınız" veya: "Münafığa efendi demeyin, eğer ona efendi derseniz Rabbinizi kendinize kızdırmış olursunuz."

5916 ٩- وعن أم حبيبة رَضِيَ اللهُ عنها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: كُلُّ كَلَامِ ابْنِ آدَمَ عَلَيْهِ لَا لَهُ، إِلَّا أَمْرٌ بِمَعْرُوفٍ، أَوْ نَهْيٌ عَنْ مُنْكَرٍ، أَوْ ذِكْرُ اللهِ تَعَالَىٰ]. أخرجه الترمذي.

9. (5916)- *Ümmü Habibe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ademoğlunun, emr-i bi'l-ma'ruf veya nehy-i ani'l-münker veya Allah Teala hazretlerine zikir hariç bütün sözleri lehine değil, aleyhinedir." [Tirmizî, Zühd 63, (2414).]

AÇIKLAMA:

Aliyyu'l-Kâri der ki: "Hadisin zahiri, istisna edilen; emr-i bi'l-ma'ruf, nehy-i ani'l-münker ve zikrullah dışında bütün konuşmaların kişinin aleyhinde olduğunu, mübah bir nev bulunmadığını gösteriyor. Ancak, bunu mübalağaya ve istikametli olmayan kelamdan zecrde (yani caydırmada) te'kide hamletmek gerekir. Şurası muhakkak ki, mübah söz, ahirette ona bir fayda sağlayacak değildir. Şu da söylenmiştir: "Hadisin takdiri şöyledir: "Ademoğlunun, zikri geçenler ve benzerleri dışında kalan her sözü, onun için bir üzüntü ve pişmanlıktır. Onda menfaatine bir yön yoktur. Bu sadedde gelen diğer birçok hadis de bunu te'yid eder. Sadedinde olduğumuz hadisin şu ayetten iktibas edilmiş olması muhtemeldir, (mealen): **"İnsanların birbirleri arasında gizlice konuşmalarının çoğunda hayır yoktur. Ancak sadaka vermeyi, bir iyilik yapmayı veya insanların arasını düzeltmeyi teşvik eden kimselerin bu maksatla yaptıkları gizli konuşmalar bundan müstesnadır. Kim bunu Allah rızası için yaparsa, elbette biz ona pek büyük bir mükâfaat vereceğiz"** (Nisa 114).]

Şu hade gerek ayetlerde ve gerek hadislerde gelen hayra müteallik konuşmak çeşitleri dışındaki konuşmalar kişinin lehine değildir. Hadiste sadece üç tane istisnanın zikri, hem o üç kısma giren kelamın ehemmiyetini tebarüz ettirir, hem de bunlar dışında kalan mübah kelamlarda son derece dikkatli olmaya uyarı teşkil eder. Alimler, mübah kelamın aleyhte olmayacak hududda kalsa bile ahirette faydasının olmayacağına dikkat çekerler. Normal bir sohbet mübahtır, ama gıybete, dediko-

duya, malayaniye bulaşma tehlikesi her an mevcuttur. Bütün mübahlar böyledir. Dolayısıyla, Aleyhissalâtu vesselâm, Allah'ın rızasına, ahiret ekimine âzamî ölçüde muvafık bir hayat tarzının yollarını gösterirken, telaffuz ettiğimiz kelam meselesinde, mü'minleri âzamî ihtiyatlı olmaya çağıran bir üslub takip etmiştir, mücazefe yoktur.

5917 ١٠ – وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ اللهَ تَعَالىٰ يُبْغِضُ الْبَلِيغَ مِنَ الرِّجَالِ الّذِي يَتَخَلَّلُ بِلِسَانِهِ كَمَا تَتَخَلَّلُ الْبَقَرَةُ]. أخرجه الترمذي.

10. (5917)- *İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah Teala hazretleri, insanlardan, sığırların dilleriyle toplamaları gibi, dilleriyle toplayan belagat sahiplerine buğzeder." [Tirmizî, Edeb 82, (2857).]

AÇIKLAMA:

Tahallül, sığırın dilini dişi üzerinde dolandırmasıdır. Fakat sığırlarda otu diliyle toplayıp, ağızlarına verme hadisesi ifade edilmektedir. Hadiste *Aleyhissalâtu vesselâm,* belagat sahibi insanları sığırların bu yiyiş tarzlarına teşbih etmekle geçimini diliyle sağlayan belagat yani güzel söz sahibi insanları dikkatlere arzetmektedir. Bu kimseler çoğunlukla erkek olduğu için "erkek" diye tahsis etmiştir. Aslında aynı tarzda meslek icra eden herkes, kadın veya erkek, hadisin tehdidinin şümulüne girer. Bu sebeple tercümede "insanlar" kelimesini tercih ettik.

Alimler, fıtrî olan belagatın zemmedilmediğini, bunun şu veya bu tarzda insanları aldatma vasıtası yapılmasının zemmedildiğini belirtirler. Siyasî, iktisadî, ideolojik, askerî her çeşit propaganda belagata dayanır ve bunlar maalesef insanları ladatma ve istismar etmeyi hedeflemektedir. Resulullah buna alet olan "beliğ"leri tehdid etmektedir.

5918 ١١ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ تَعَلَّمَ صَرْفَ الْكَلَامِ لِيَسْتَبِيَ بِهِ قُلُوبَ الرِّجَالِ لَمْ يَقْبَلِ اللهُ مِنْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ صَرْفاً وَلَا عَدْلاً]. أخرجه أبو داود.

« والمُرادُ » بصرف الكلام، ما يتكلفه الإنسانُ من الزيادة فيه على الحاجة وإنما كره ﷺ ذلك لما يدخله من الرياء والتصنيع ويخالطه من الكذب والتزيد.

و« الاستباء » افتعال من السبي كأنه ينهب بكلامه قلوب السامعين.

11. (5918)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim, insanların kalbini çelmek için kelamın kullanılışını öğrenirse, Allah kıyamet günü, ondan ne farz ne nafile hiçbir ibadetini kabul etmez!" [Ebu Davud, Edeb 94, (5006).]

AÇIKLAMA:

Hattâbî, hadis metninde geçen *sarfu'l-kelam* صَرْفُ الْكَلاَمِ tabirini ihtiyaç fazlası kelam diye ifade etmiştir. Bu durumda mana: "Kim insanların kalbini çelmek için ihtiyaç fazlası söz öğrenirse..." olur. Halbuki sarf kelimesinin çevirmek, kullanmak gibi daha geniş bir kullanımı var. Sözgelimi ayet-i kerimede ﴿صَرَفَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ﴾ **"Allah kalplerini çevirdi"** (Tevbe 127) tabiri geçer. Sarraf kelimesi altını gumuşe, gumuşu altına, parayı dövize çeviren manasında halen kullanılmaktadır. Keza tasarruf da sarfın mübalağalı kullanımıdır. Yani demek istiyoruz ki, sadedinde olduğumuz hadiste geçen sarfu'l-kelam tabirini kelamı kulllanma manasında anlamak da mümkün olacaktır. Öyleyse hadisten : "İnsanların kalplerini çelmek (veya esir etmek) için kelamı kullanmayı öğrenmenin yasaklandığını" anlayabiliriz. Böylece günümüzde geliştirilen propaganda, reklam gibi, insan tabiatının birkısım zaaflarını istismara dayalı meslek ve sanat ve hatta geçim dallarının din nokta-i nazarından değerlendirilmesi daha kolay bir hal alır.

Esasen, Hattâbî'nin açıklamasının devamı da hadisten anladığımız bu manayı dolaylı olarak te'yid eder. Der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sarfu'l-kelamı mekruh addetmiştir. Çünkü (bu ziyade sebebiyle) kişi, sözüne riya ve yapmacıklık sokmakta, yalan ve fazlalıklar karıştırmaktadır. Bunu önlemek için sözün ihtiyacı görecek kadar olmasını, ilavede bulunmamasını, zahirinin batınına, sırrının aleniyetine muvafık olmasını emretmiştir." Resulullah'ın bu yasağında reklam ve propagandanın ferdî, ailevî ve içtimâî zararlarının da maksud olduğu söylenebilir.

Hadiste geçen mevzumuzu tamamlayan ikinci kilit kelime, çelme diye tercüme ettiğimiz لِيَسْتَبِيَ deki istiba kelimesidir. Bu kelime düşmanı esir etmek manasına gelen seby mastarından gelir. Yani kalpleri çelme tabiri yerine kalpleri esir etme tabirini kullansak asla daha uygundur.

Şu halde hadiste, kalpleri esir etmek maksadıyla belagat ve fesahatin kullanılması yasaklanmaktadır.

Yukarıda kaydedilen son birkaç hadis reklamcılıkla yakından ilgilidir. Bu sebeple reklam üzerine bir istidrad kaydediyoruz:

İSDİDRAD:
HADİSLERE GÖRE REKLAM

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le reklamcılık arasında irtibat, ilk nazarda yadırganabilir; "Reklam günümüzün hadisesi, hadislerle irtibat kurmak bir zorlanma, bir tekellüf olmaz mı?" diyen bile çıkabilir.

Böyle düşünmek, herşeyden önce Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrini yeterince tanımamaktan kaynaklanır. O devir içtimâî hayatında, günümüzdeki sosyal müesseselerden pek çoğuna tekabül eden karşılıklarına rastlamak mümkündür. Reklamcılık bunlardan biridir. Belki bugünkü kadar yaygın, bugünkü kadar kesif değildir, ama mevcuttur. Hatta bugünkü gibi tamamen müstakil bir endüstri, bir geçim dalı da olmayabilir, ama her şeye rağmen reklamcılık vardır, reklam faaliyetleri mevcuttur.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) devrinde reklam işlerini daha ziyade şairler, hatipler ve kâhinler yürütüyorlardı. Meşhur bir hatibin veya şairin bir mal üzerine sarfedeceği bir cümle, bir beyit malı mergub yapıyor, değerini artırıyordu. Evlenmekte zorluk çeken kızların bile, böyle bir övgü ile mergub hale gelmesi, taliplerinin artması olağan hadiselerdendi.

Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* şair ve kâhinlerin insanlar üzerindeki çoğunlukla istismar edilen ve kötüye kullanılan bu müessiriyetini gördüğü için, henüz peygamber olmamışken bile şair ve kâhinlerden hoşlanmazdı. Peygamberliğin başlangıcında mazhar olduğu olağanüstü haller, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı tecessüse değil, korkuya atmıştı. Bazı rivayetlerde, açık şekilde kâhin ve şair olmaktan korktuğunu ifade eder.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir hadisinde mealen "Beyanda sihir vardır" diyerek sanatlı sözün insan üzerindeki kesin tesirini belirtmiştir. Bu hadis beyanın akıl ve kalpler üzerinde -aynen sihirde olduğu gibi- irade dışında yön verici bir tesire sahip olduğunu belirtir. Yani nasıl ki sihirbaz, sihri ile, gözleri sihirleyerek batılı hak gösterdiği gibi, mahir bir hatip, sanatkârâne bir konuşmasıyla akılları çelip, muhakeme ve idrakini meşgul etmek suretiyle batılı hak veya hakkı batıl diye gösterebilir.

Şu halde belagatlı söz, insan fıtratında müessir bir silahtır. Bu hayırda da, şerde de kullanılabilir. Hz. Peygamber, bunun şerde kullanılmasına şiddetle karşı çıkmıştır. Resulullah'ın müşrik şairlerle amansız mücadelesi, ayrı bir konudur.

Bugün reklam, aynen cahiliye kâhin ve şairlerinin tarzındaki secili sözlere ve aldatıcı üsluba dayandığı için, yukarıdaki hadislerle reklam arasında kurulan irtibatın garip karşılanmayacağını ümid ederiz. Kaldı ki doğrudan konuya temas eden hadisler de var. Bir hadis mealen şöyle: "Kim, kelamı kullanma sanatını, insanların kalbini (istediği istikamete) meylettirmek maksadıyla öğrenirse Allah, kıyamet günü, onun ne farz, ne de nafile hiçbir hayrını kabul etmez."

Şüphesiz bu hadis sırf reklamcıları hedefleyerek söylenmiş değildir. Ancak, söz sanatını kötüye alet eden her çeşit faaliyetleri buna sokabiliriz. Bugün reklamların, israfı artırma, zorla ihtiyaç uyandırma, zaruri olmayan birkısım istihlak maddelerini zaruri ihtiyaç maddeleri sınıfına sokma, talebi artırarak fiyatların yükselmesine sebep olma gibi pek çok zararları en iyimser çevreler bile kabul etmektedir. Reklamın zararları bizzat iktisatçılar tarafından kabul edilen bir keyfiyettir. Her zararlı şeye karşı olan İslam'ın başta israf pek çok zararlara analık yapan günümüzün reklamcılığına karşı olması pek tabiidir.

Mamafih, yukarıdaki hadis meseleye dolaylı olarak temas ederse de, daha doğrudan temas eden hadisler de var. Resulullah birinde şöyle buyurur: "Allah nazarında, insanların en menfuru (rızkını) sığırlar gibi diliyle toplayan belagatlı kimsedir."

Bu hadis, fevkalâde bir teşbihle geçimini aldatıcı reklamcılığa bağlayan kimselere işaret etmektedir. Nitekim şarihler hadisi söylediğimiz şekilde açıklarlar: "Burada derler, geçimini teminde dilini kullananlar kastedilmektedir" ve şöyle devam ederler: "Nasıl ki, sığırlar, yerden dilleriyle yiyeceklerini toplarken yaş-kuru, yumuşak-sert, yonca-diken ayırımı yapmazlar, bazı insanlar da kazançlarını temin ederken ,tıpkı onlar gibi hareket ederek, hak-batıl, faydalı-zararlı, haram-helal ayırımı yapmaksızın dilleriyle insanları aldatarak kazanırlar."

SÖZ SANATI KIYAMET ALÂMETİ Mİ?

Her çeşit gayrımeşru kazancın haram edilmiş olduğu dinimizde, görüldüğü üzere, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yiyeceğini diliyle toplayanlara ayrıca dikkat çekmesi, bunların farklı bir zümre olduğunu söylememize daha da haklılık kazandırmaktadır. Mamafih kaydedece-

ğimiz şu üçüncü hadis bu zümrenin, kıyamete doğru, yani belli bir zamandan sonra zuhur edeceğini belirtmektedir: "Tıpkı sığırların dilleriyle yemesi gibi, dilleriyle yiyen bir zümre çıkmadıkça kıyamet kopmaz."

Burada da aynı teşbih sözkonusu, Resulullah, istikbalde çıkacak ve geçimini "söz sanatı"na bağlayacak bir zümreyi, en bariz vasfıyla nazarlara arzetmektedir. Kıyamet alâmetleri arasında zikredilmiş olması, kötülenenlerin de ikinci bir unsurudur. Çünkü içtimâî bozukluklar, lisan-ı nübüvvette, hep kıyamet alâmeti olarak ifade edilmiştir.

Tekrar edelim: *Hz. Peygamber*, belagata, beliğ insana karşı değildir. Belagatın kötüye kullanılmasına karşıdır. Aynı şekilde tüccarın veya müstahsilin malını tanıtmasına, pazara arzetmesine de karşı değildir. Medenî bir cemiyette ihtiyaç duyulan herhangi bir şeye İslam'ın karşı olmasını söylemek mümkün değildir.

Biz yukarıdaki hadislerden reklamcılığın aleyhine bir mana çıkardı isek, bununla temelde insan fıtratındaki birkısım zaafları istismara dayanan günümüz reklamcılığını kastediyoruz. Mesela meşrubat reklamı yapılırken şehevî yönleriyle nazara verilen kadının araya sokulması tanıtma değil, beşerî zaafın istismarıdır. Hatta, kadının reklama sokulmasını, günümüz reklamcılığını İslam açısından gayr-ı meşru kılan bir başka amil olarak belirtmek isteriz. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Benden sonra kadınlardan daha büyük fitne bırakmıyorum"* derken, kadının bu çeşit istismarlarını da kastetmiş olmalıdır. Modern reklamdan kadın çıkarılsa, onun zararlılığı yarı yarıya azalır. Reklamın söz kısmından da aldatıcı, iğfal edici unsurlar çıkarılsa geriye meşru tanıtma kalır.

İSLAM ALDATMAYI YASAKLAR

Şunu da kaydetmek isteriz: Kanaatimizce bugünkü sesli ve görüntülü reklamı İslam nokta-i nazarından değerlendirirken sadece kadın ve istismarcı belagat yönüyle değerlendirmek yeterli değildir. Reklama giren aldatıcı (yalan) unsurlar da ciddiyetle gözden geçirilmelidir. İslam dini aldatmayı şiddetle yasaklar. Bu hususta pek çok hadis var. Birinde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurur: *"Bir Müslümanı aldatan veya zarar veren, ona hile yapan bizden değildir."* Şu halde, bu nokta-i nazardan reklamlarda aldatıcı, zarar verici bir yön bulunduğu müddetçe onun tecvizi mümkün değildir. Televizyon ve radyolardan çıkan hal-i hazır reklamların "aldatıcı"lıktan "zararlı"lıktan uzak olduğu söylenemez.

Meseleye İslam açısından bakınca bir başka hususa daha temas etmek gerekecektir; ahlakî yön. Şüphesiz bu çok su götüren bir noktadır.

Hele ahlakî değerler meselesinde ölçüyü, miyarı kaybetmiş bir ortamda olunursa. Ben teferruata girmeden İslam'ın adaba giren bir inceliğini hatırlatacağım: Dinimiz, canı çekip de bulamayacakları daha fazla rahatsız etmemek gerekçesiyle sokakta aleniyet vasfını taşıyan şartlarda bir şeyler yemeyi edeb dışı ilan etmiş, mürüvvet (insaniyet) noksanlığına alâmet kabul etmiştir. Hatta böyle kimselerin şahitliği makbul mu, değil mi münakaşa bile edilmiştir.

Demek istediğimiz şu ki, büyük çoğunluğuyla milletimiz peynir-ekmeği bulmakta zorluk çekerken, bilmem hangi malın reklamını yapacağız diye sadece bin bir hile ile milleti soyan bir avuç zümrenin sofrasına girebilecek yemekleri televizyonda teşhir etmeyi fevkalâde kabalık ve milletimize karşı saygısızlık olarak görüyoruz. Ahlak meselesinde gerisi buna kıyas edilsin.

Şu halde, insan fitratındaki bazı zaafların istismarına yönelik belagat, seks, aldatma ve millî ahlakımıza uymayan unsurlara yer veren reklama İslam fetva veremez, çünkü zararlıdır.

Sigara, içki, muzır neşriyat gibi zararlıların reklamına ise hiçbir surette fetva vermeyeceği açıktır.

Bir avuç zümrenin menfaati için topyekün milletin zararına göz yummak medenilik sayılamaz.

5919 ١٢ – وعن ابن مسعود رَضيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: هَلَكَ الْمُتَنَطِّعُونَ، قَالَهَا ثَلاثاً]. أخرجه مسلم وأبو داود.

«التَّنطُّعُ» في الكلام: التعمق فيه والتفاصح.

12. (5919)- *İbnu Mesud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kelamda ileri gidenler helak oldular! Kelamda ileri gidenler helak oldular! Kelamda ileri gidenler helak oldular!" [Müslim, İlm 7, (2670); Ebu Davud, Sünnet 6, (4609).]

AÇIKLAMA:

Mütenatti, muteammik ve mütekaır, yani derinleşen manasındadır. İbnu'l-Esir lügat yönüyle boğazının gerisinden konuşan manasına geldiğini, kelimenin ağızın gerisindeki üst mağara (yutak kısmı) manasına gelen nita' kelimesinden geldiğini, sonradan gerek kelam ve gerekse fiildeki her çeşit derinleşmeye dendiğini belirtir.

Kelimenin kazandığı kullanım genişliğine etraflıca yer veren Münavi, hadiste mütenattiun ile kelama kazandırılan güzellik vasıtasıyla kalpleri esir etmeye çalışanların kastedildiğini belirttikten sonra, *Zemahşeri*'nin hadiste muhtelif kıraatlerde mücadele ve münakaşanın yasaklandığını, çünkü hepsinin (Resulullah tarafından öğretilmeleri sebebiyle) güzel ve doğru olmakta birleştiğini anladığını belirtir. Sonra açıklamasına devam eder: "Nevevî der ki: "Hadis, avama hitap ederken fesahat yapmaya zorlanarak, lügat parçalayarak veya söze i'rab inceliklerini doldurarak kelamda derinliğe yer vermenin mekruh olduğunu ifade etmektedir."

Münavi, diğer birkısım alimlerin de: "Hadiste nehyedilen mütenattiundan muradın "kendisini ilgilendirmeyen şeylerde mübalağaya kaçanlar" olduğunu söylediğini kaydeder. Keza bazı alimler de mütenattiun ile vukuu nadir ve halli zor meselelerden soru soran kimselerin kastedildiğini belirtmişlerdir. Çok sual sormanın yasaklanmasıyla ilgili bahiste hadisin bu manasını esas alarak mütenattiunu dırdırcılar diye tercüme etmiştik. Diğer bazı alimler ise bununla "İbadetlerinde, şeriatın kanunlarından da dışarı çıkacak kadar aşırılıklara düşerek şeytanın vesveselerine alet olanların kastedildiğini" söylemiştir.

TALİ MESELELERDE ARAŞTIRMA SEBEBİ[104]

Mütenattıun kelimesinden alimlerin anladığı farklı manaların beyanı, alimlerimize mühim bir hususun aydınlatılması lüzumunu hissettirmiştir. İbnu Hacer, bazı alimlerin şöyle dediğini kaydeder: "Gerçek şu ki: "Hakkında nass olmayan bir mesele hususunda araştırma iki kısımdır:

1) Bu, meselenin nassın delaletine girip girmediğini araştırmaktır. Nassın delaletine giriş veçhi ihtilaflı da olsa, bunun ortaya çıkarılması müstahsendir, matlubdur, mekruh değildir. Hatta bazı durumlarda bu iş, kendisine terettüp eden kimseye farzdır.

2) Farklılıklar üzerine dikkati teksif edip birbirine denk olan iki şeyi, bunların arasını birleştirecek bir vasıf bulunduğu halde, şeriata müsbet veya menfi bir tesiri olmayan bir fark sebebiyle ayırmak veya bilakis, iki

104- Sual bahsine daha önce de temas ettiğimiz halde burada bir kere daha temas edip meselenin bir başka buudunu belirtmeye bizi sevkeden sebeplerden biri, zamanımızda, gizli şer güçlerin, okuyan gençlerimizi, gerçek meselelerden uzaklaştırmak, dinlerini, millî kültürlerini, memleketimizin gerçek problemlerini ve sağlıklı çözüm yollarını öğrenmelerine mani olmak, kafalarını karıştırarak dinlerinde şüphelere sevketmek için, her yıl, ciddiyet ve faideden uzak bir kısım sualleri piyasaya sürerek, onlarla meşgul etme yolunu tutmalarıdır. Bu ince husus iyi anlaşılmalı, soru geldiği zaman, soru meselesinin iç yüzü açıklanmalıdır.

farklı şeyi mesela reddedilecek bir vasıfla birleştirmek. İşte selef, bu çeşit tedkikat ve derinleşmeyi zemmetmiştir. Mütenattiun helak oldu hadisi de bunların haline mutabıktır. Alimler, bu söylenen derinleşmede zaman kaybı görmüşlerdir. Çünkü elde edilen neticede bir fayda yoktur. Bunun misali kitapta veya sünette veya icmada bir aslı olmayan vukuu nadir bir meselede teferruata inmektir. Kişi böyle bir meselede neticeye ulaşmak için zaman ayırmıştır. Halbuki o zamanı bir başka şeye ayırsa idi onun için daha iyi olacaktı. Hele bu meşguliyet, onu, vukuu olan meselelerde geniş açıklama yapmaktan gaflete sevketmişse zararı daha büyüktür.

Bundan da fenası, şeriatın, keyfiyetini araştırmadan iman etmeyi emrettiği bir kısım meselelerdeki araştırmadır. Sözgelimi mahsusat yani duyularla algılanan âlemde bir benzeri, şahidi olmayan mesela kıyamet, ruh, bu ümmetin ömrünün müddeti gibi meselelerden sualler bu gruba girer. Çünkü bunlar veya benzerleri sadece nakille bilinebilir. Bunların çoğuna, araştırma yapmaksızın iman gerekir.

Bazı alimler, tenattuun misalinin, sorulan şey hakkında müsaade fetvası verildikten sonra, yasak fetvasını verdirecek şekilde soruyu çoğaltmak olduğunu söylemiştir. Şöyle ki: Bir kimse, çarşıda satışa arzedilen malın, satanın eline nasıl ulaştığını araştırmadan satın almasının mekruh olup olmadığını sorsa, buna "caizdir, mekruh değildir" diye cevap verilir. Ama o tutup: "Ben o malın yağma veya gasb yoluyla satıcının eline ulaşmasından korkuyorum" diyecek olsa, o zaman bu meselede bir endişe araya girer ve kendisine şöyle cevap verilir: "Eğer bu paralelde sabit bir delil varsa onu satın almak haramdır, tereddüd varsa mekruhtur veya en azından evla olana muhaliftir." Eğer soru sahibi bu dırdıra yer vermeseydi müftü "caizdir" fetvasına bir eklemede bulunmayacaktı.

İbnu Hacer, sıkça vukua gelen hadiselerle ilgili sual kapısını kapamanın da iyi olmayacağına dikkat çektikten sonra, vukuu nadir meselelerde tefurruata inmenin de mezmum olacağını belirtir. Sadedinde olduğumuz hadisi böyle anlamamızda isabet vardır.

5920 ١٣ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [قَدِمَ رَجُلَانِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَخَطَبَا، فَعَجِبَ النَّاسُ لِبَيَانِهِمَا؛ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْراً]. أخرجه البخاري ومالك وأبو داود والترمذي.

13. (5920)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Meşrık cihetinden iki adam geldi ve bir hitabede bulundular. Onların beyanlarındaki

güzellik herkesin hoşuna gitti. Bunun üzerine Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Beyanda mutlaka bir sihir var!" buyurdular." [Buharî, Tıbb 51; Muvatta, Kelam 7, (2, 986); Ebu Davud, Edeb 94, (5007); Tirmizî, Birr 81, (2029).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisin geniş açıklamasını daha önce kaydettiğimiz için burada teferruata girmeyeceğiz. Şu kadarını tebarüz ettirebiliriz: Aleyhissalâtu vesselâm güzel sözde insanı teşhir eden bir güç olduğunu te'yid etmektedir. Bazı alimler, bu hadiste sözün güzelleştirilmesinin medhi ve buna teşvik olduğunu söylerken, bazıları da hadiste, kelamı güzelleştirme özentisinin zemmedildiğini söylemiştir. En doğrusu, beyan ve güzel sözün hakta kullanılmasının memduh, batıl ve aldatmada kullanılmasının mezmum olduğudur.

M. Fethullah Gülen Hocaefendi, söz'ü farklı yönleriyle ele aldığı makalesinde ise şöyle diyor:

Söz

İlk yaradılış; yokluğun bağrına atılan iki harf ve bir heceden ibaret olan "Kün" sözüyle başlamıştır. Tekden çoğa, vahdetten sonsuza uzayıp giden yollar sözle açığa çıkmış ve kelimelerle aydınlanmışlardır. Söz, gönüllerde yankılanmadan önce, insanın hayvandan, hayvanın da taştan, topraktan farkı yoktu.

Kalem ilk yaratıldığında neyi yazacağını bilememiş ve hayrette kalmıştı. Neden sonra kulağına "söz"ün sırrı fısıldanınca, o feryada, mürekkeb de ağlamaya başladı. Ve o gün-bugündür, kalem söze ulaşınca hep çığlık koparır, mürekkep de yaş döker...

Söz olmasaydı, bizler, ezele ait hiçbir şeyi duyamaz ve Yüce Yaratıcı'nın, gönlümüzü, gözümüzü dolduracak esrarlarını anlayamazdık... Söz sayesinde kâinat bir meşher, Hak'dan gelen kitablar da birer dellâl kesildi. Söz, zeberced kakmalı bir tâc gibi yeryüzü halifesinin başına konunca, varlığın manası ayân oldu ve biz de bütün bütün ondan ibaret hale geldik..

Yeri-göğü bir arya getirip, birbirine bağlayan, dünyayı ukba ile bütünleştiren sözdür. Her ne kadar onun güzelliği ve yüceliği kendiliğinden görülmese de herşey ona muhtaç, her gizli güzelliğin kaynağı da odur.

O, burçları deviren öyle bir sancak ve kaleler fetheden öyle bir bayraktır ki; onun vesâyâsına girmeyen cihangirler bir köyü bile fethedeme-

mişlerdir. Fatih kumandanlar onun girdikleri yerlere girememiş, sultanlar onun ulaştığı ihtişama ulaşamamış ve hiçbir fani onun kadar uzun ömürlü olamamıştır. Gelenler gitmiş; gidenler unutulup hâfızalardan silinmiş; ama o, hep taptaze ve olduğu gibi kalmıştır.

Söz erleri semavî bülbüllerdir. Onların dilleri, dostların sinelerinin inşirahı, düşmanların da korkulu rüyalarıdır. Bunların dillerinden dökülen söz süngüleri, muhariblerin kılıçlarından daha keskin, mızraklarından daha ürperticidir. Hekimler, kılıç yaralarını, ok yaralarını tedavi edebilmişlerdir ama, söz yaralarını tedavi ettikleri görülmemiştir. Sözün en müessir ve en içlisini peygamberler, sonra da derecesine göre ilhâma açık saf gönüller söylemişlerdir. Söylemiş ve yerinde karanlığın bağrına yağdırdıkları söz oklarıyla zulmetleri delik-deşik etmiş; yerinde sinelere saldıkları beyân kıvılcımlarıyla ruhlarda yangınlar meydana getirmiş ve yerinde de rahmet damlaları şeklindeki kelimeleri dört bir yana saçarak heryeri cennetlere çevirmişlerdir.

Hele ilham üveykleri kanatlandığı vakit, dudaklarından saçılan incileri toplamak için melekler bile onlara koşmuş ve onların dizlerine kapanmışlardır.

Söz erleri güneş gibidirler; kendilerine rağmen durmadan çevrelerini aydınlatırlar.. derya gibidirler. Dünyanın en zengin hazinelerini hem de hiç hissettirmeden sinelerinde taşır ve bir mum gibi etraflarına ışık verir; fakat, başlar önlerinde mahçup ve iki büklüm yaşarlar. Halk içinde mütevâzilerden daha mütevâzi, Hak'la beraber olunca da fevkalâde uyanıktırlar. Çevrelerine yığın yığın, cevherler dağıtır dururlar da bunun farkında bile olmazlar. Olmazlar; zira, iç dünyalarında her an daha kıymetli pırlantalar peşindedirler.

Buldukları o, zebercedden nükteleri açıklarken, sesleri kıyamet suru gibi çınlar; sihirleri insi-cinni büyüler; meyhanedekiler de mesciddekiler de her yandan onların cevherlerine koşar.

Bugün o, *Hârut* ve *Mârut*'un bile büyülerini bozan söz sihirbazları var mıdır, yok mudur bilemeyeceğim. Bildiğim birşey varsa, o da sözün elden ayağa düşmüş olmasıdır. Günümüzde, söz sarrafı gibi görünenlerin çoğu ilhamsız, ötelere kapalı ve Allah'tan kopuk kimseler... bu itibarla da, beyan sanatı büyük ölçüde başıboşların elinde.. ilham perisinin kanatları kırık ve ilhama muhtaç gönüllerde de taklid cadıları çadır kurmuş.. bütün bunlardan dolayı dilencilere dendiği gibi "inayet ola!" demekten başka elimizden birşey gelmiyor.[105]

105) M. Fethullah Gülen, Günler Baharı Soluklarken, sh. 29-31.

5921 ١٤– وعن أبي أمامة رَضِيَ اللّهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أنَا زَعِيمُ بَيْتٍ فِي رَبَضِ الْجَنَّةِ لِمَنْ تَرَكَ الْمِرَاءَ وَإنْ كَانَ مُحِقّاً، وَبَيْتٍ فِي وَسَطِ الْجَنَّةِ لِمَنْ تَرَكَ الْكَذِبَ وَإنْ كَانَ مَازِحاً، وَبِبَيْتٍ فِي أعْلَى الْجَنَّةِ لِمَنْ حَسُنَ خُلُقُهُ]. أخرجه أبو داود بهذا اللفظ، والترمذي عن أنس بمعناه.

«رَبَضُ الجَنَّةِ» ما حولها من العِمَارةِ.

و«الْمِرَاءُ» الجدال والخصام.

14. (5921)- *Ebu Ümâme* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ben, haklı bile olsa münakaşayı terkeden kimseye cennetin kenarında bir köşkü garanti ediyorum. Şaka bile olsa yalanı terkedene de cennetin ortasında bir köşkü, ahlakı güzel olana da cennetin en üstünde bir köşkü garanti ediyorum." [Ebu Davud, Edeb 7, (4800).]

5922 ١٥– وعن ابن عبّاس رَضِيَ اللّهُ عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: كَفَى بِكَ إثْماً أنْ لاَ تَزَالَ مُخَاصِماً]. أخرجه الترمذي.

15. (5922)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sana günah olarak, husumeti devam ettirmen yeterlidir (çünkü bu, gıybete kapı açar). [Tirmizî, Birr 58, (1995).]

5923 ١٦– وعن أبي بكرة رَضِيَ اللّهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَقُولَنَّ أحَدُكُمْ قُمْتُ رَمَضَانَ كُلَّهُ، وَصُمْتُهُ كُلَّهُ، قَالَ: فَلاَ أدْرِى، أكَرِهَ التَّزْكِيَةَ؟ أوْ قَالَ: لاَبُدَّ مِنْ نَوْمَةٍ أوْ رَقْدَةٍ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

16. (5923)- *Hz. Ebu Bekre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sizden kimse: "Ramazan'ın tamamında (namaza) kalktım, tamamında orucumu tuttum" demesin."

(Hadisi Ebu Bekre'den rivayet eden Hasan Basri der ki): "Bilemiyorum, Aleyhissalâtu vesselâm bu sözüyle kişinin nefsini tezkiye etmiş ol-

masını mı mekruh addetti veya "uyumak da lazım yatmak da" mı de(mek iste)di?" [Ebu Davud, Savm 47, (2415); Nesâî, Sıyam 6, (4, 130).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen *dercin* sahibi ihtilaflıdır. *Ahmed İbnu Hanbel'e* göre Hasan Basri'dir, bazı rivayetlerde Katâde'dir.

2- "Ramazan'ın tamamında kalktım, tamamında oruç tuttum" demek niçin yasaklanmıştır? Bu da farklı yorumlara sebep olmuştur. Görüldüğü üzere, Hasan Basrî hazretleri, bu sözde kişinin nefsini tezkiye etme havasını sezmiş, bu tezkiye için Resululah'ın yasak koymuş olabileceğini söylemiştir.

Sindî der ki: "Şurası açık ki, uyku oruca mani değil. Buradaki yasaklamaya beyan edilen sebep, "Ramazan'ın tamamında kalktım, tamamını tuttum" demeyi yasaklamakta ise de "Ramazanı tuttum" demeyi yasaklamıyor. Bu durumda yasaklama sebebi, kalkma ve tutmanın medarı olan kabulle ilgilidir, bu ise meçhuldür." Sindî, hadisin Nesai'deki veçhinde geçen *"gaflet de, uyku da vardır"* cümlesindeki gaflet kelimesini de bu açıklaması istikametinde şöyle yorumlar: "Kişi bu gaflet hali sırasında, oruç edebine uymayacak bir şekilde asi olup günah işleyebilir, bu durumda oruç tutma iddiasına nasıl kalkabilir?"

5924 ١٧ – وعن سهل بن حنيف رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَقُولَنَّ أَحَدُكُم خَبُثَتْ نَفْسِي، وَلَكِنْ لِيَقُلْ: لَقِسَتْ نَفْسِي]. أخرجه الشيخان.

«لَقِسَتْ» بكسر القاف: أي غثت، وإنما كره «خَبُثَتْ» هرباً من الخبث.

17. (5924)- *Sehl İbnu Hanif* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sakın biriniz: "Nefsim pis oldu!" demesin, aksine: "Nefsim kötü oldu" desin." [Buharî, Edeb 100; Müslim, Elfaz 17, (2251); Ebu Davud, Edeb 84, (4978).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), burada aynı manaya gelen iki kelimeden birini, kişinin kendisi için kullanmasını yasaklamaktadır. Yasaklanan kelime hubuset (= habis olmak) dilimize de girmiştir. Alimler *hubuset* kelimesinin Arapça'da itikad olarak batıl için, söz olarak yalan, fiil olarak çirkin için, hülasa gerek kavlî ve gerekse fiilî olan bütün ha-

ram ve mezmum olan sıfatlar için kullanıldığını belirtirler. Öylle ise Aleyhissalâtu vesselâm, kişinin nefsini kötülerken kötülük ifade etmekle birlikte nezaheti taşmayan kelimelerin seçilmesini tavsiye etmiş olmaktadır. Hubuset kelimesinin aynı manaya gelen lakisete nazaran çirkin ve kaba olduğu belirtilir.

Hattâbî: "Böylece *Aleyhissalâtu vesselâm*, ashabına, edeb ve mantık öğretmiş olmakta; güzeli kullanmaya, çirkini terketmeye irşad etmiş bulunmaktadır" der.

5925 ١٨ – وعن مالك أنه بلغه عن يحيى بن سعيد: [أنَّ عِيسَىٰ عَلَيْهِ السَّلامُ مَرَّ بِخنْزِيرٍ بالطَّرِيقِ، فقَالَ لَهُ: انْفُذْ بِسَلامٍ. فقِيلَ لَهُ: تَقُولُ هـٰذَا للخنْزِيرِ؟ فقَالَ: إنِّي أخَافُ أنْ أعَوِّدَ لِسَانِي النُّطْقَ بالسُّوءِ].

18. (5925)- *İmam Malik*'e *Yahya İbnu Said*'den ulaştığına göre "Hz. İsa yolda bir domuza rastlar. Ona: "Selametle yoldan çekil!" der. Yanında bulunanlar: "Bunu şu domuz için mi söylüyorsun.?" diye sorarlar. (O ise domuz kelimesini diliyle telaffuz etmekten çekindiğini ifade eder ve):

"Bin, dilimin çirkin şeyi söylemeye alışmasından korkuyorum!" cevabını verir." [Muvatta, Kelam 4, (2, 985).]

AÇIKLAMA:

Burada da bir nezahet örneği görmekteyiz. Hz. İsa aleyhisselam çirkin addedilen ve hakaret için kullanılan hınzır (=domuz) kelimesini ağzına almaktan çekiniyor. Şarih Zürkânî der ki: "Edebi Allah tarafından verilen o yüce zatta bu inceliği görmede şaşılacak bir şey yoktur."

5926 ١٩ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عنها قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إذَا بَلَغَهُ عَنِ الرَّجُلِ شَىءٌ لَمْ يَقُلْ: مَا بَالُ فُلانٍ يَقُولُ: وَلـٰكِنْ يَقُولُ: مَا بَالُ أقْوامٍ يَقُولُونَ كَذَا وَكَذَا].
أخرجه أبو داود.

19. (5926)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir adamdan kendisine menfi bir söz ulaştığı vakit: "Falan niye böyle söylemiş?" demezdi. Fakat: *"İnsanlara ne oluyor da şöyle şöyle söylüyorlar?"* derdi." [Ebu Davud, Edeb 6, (4788).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hiç kimseyi kötü

yönüyle teşhir etmediğini, yüzüne ayıbını vurmadığını, herhangi bir kimseden gördüğü veya duyduğu menfi bir duruma *"İnsanlar niye şöyle söylüyorlar, niye şöyle yapıyorlar"* diyerek umumi bir üslubla temas ettiğini belirtmektedir. Resulullah'ın insanlara af ve müsamaha ile davranması için şu ayet inmiştir: **"Kolaylık göster, affa sarıl, iyiliği tavsiye et, cahillerden yüz çevir"** (A'raf 199), Rivayetlerde Cenab-ı Hakk'ın bu ayetle Resulüne, insanlara davranışında bu ahlak esaslarına göre hareket etmesini emrettiği sarih olarak belirtilir.

5927 ٢٠ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : لاَ تُكْثِرُوا الْكَلاَمَ بِغَيْرِ ذِكْرِ اللهِ تَعَالَىٰ، فَإِنَّ كَثْرَةَ الْكَلاَمِ بِغَيْرِ ذِكْرِ اللهِ تَعَالَىٰ قَسْوَةُ الْقَلْبِ، وإِنَّ أَبْعَدَ النَّاسِ مِنَ اللهِ تَعَالَىٰ الْقَاسِي الْقَلْبِ]. أخرجه الترمذي.

20. (5927)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah'ın zikri dışında kelamı çok yapmayın. Zira, Allah'ın zikri dışında çok kelam, kalbe kasvet (katılık) verir. Şunu bilin ki, insanların Allah'a en uzak olanı kalbi katı olanlardır." [Tirmizî, Zühd 62, (2413).]

5928 ٢١ – وعن أبي مالك الأشعري رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : أَرْبَعٌ فِي أُمَّتِي مِنْ أَمْرِ الْجَاهِلِيَّةِ، لاَ يَتْرُكُونَهُنَّ: الْفَخْرُ بِالأَحْسَابِ، وَالطَّعْنُ فِي الأَنْسَابِ، وَالإِسْتِسْقَاءُ بِالنُّجُومِ، وَالنِّيَاحَةُ؛ وَقَالَ: النَّائِحَةُ إِذَا لَمْ تَتُبْ قَبْلَ مَوْتِهَا تُقَامُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَعَلَيْهَا سِرْبَالٌ مِنْ قَطِرَانٍ وَدِرْعٌ مِنْ جَرَبٍ]. أخرجه مسلم.

21. (5928)- *Ebu Malik el-Eş'ari* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ümmetimde dört şey vardır, cahiliye işlerindendir, bunları terketmeyeceklerdir:*

★ *Haseble iftihar,*

★ *Nesebi sebebiyle insanlara ta'n,*

★ *Yıldızlardan yağmur bekleme,*

★ *(Ölenin ardından) matem!"*

Resulullah sözlerine şöyle devam etti: *"Matemci kadın, şayet tevbe etmeden ölecek olursa, kıyamet günü üzerinde katrandan bir elbise, uyuzlu bir gömlek olduğu halde (kabrinden) kaldırılır."* [Müslim, Cenaiz 9, (934).]

AÇIKLAMA:

Haseb, kişinin mal, mevki, zenginlik gibi dünyevî maddî sebeplerle sahip olduğu itibara denir. Dinimiz bu sebeple övünmeyi, böbürlenmeyi yasaklamıştır. Üstünlük takvadadır. Ehl-i takva Allah karşısındaki, insanlar karşısındaki haddini hududunu bileceği için, ne kadar zengin de olsa mütevazi olur, böbürlenme olmaz, olsa zaten müttaki değildir.

Niyâha yas etmek, ölünün arkasından yüksek sesle feryad u figan etmektir.

Hadis, sayılan ve cahiliye devrine nisbet edilen bu hasletlerin haram olduğuna delildir.

Hadis, ayrıca son nefese kadar tevbelerin makbul olacağına bir müjdedir.

5929 ٢٢ – وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عنها قالت: [اسْتَأْذَنَ رَجُلٌ عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ فقَالَ: بِئْسَ أَخُو الْعَشِيـــرَةِ، فَلَمَّا دَخَلَ انْبَسَطَ إِلَيْهِ وَأَلَانَ لَهُ الْقَوْلَ. فَلَمَّا خَرَجَ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ حِينَ سَمِعْتَ الرَّجُلَ قُلْتَ كَذَا وَكَذَا، ثُمَّ تَطَلَّقْتَ فِي وَجْهِهِ وَانْبَسَطْتَ إِلَيْهِ؟ فَقَالَ: يَا عَائِشَةُ مَتَى عَهِدْتِنِي فَاحِشاً؟ إِنَّ مِنْ شَرِّ النَّاسِ عِنْدَ اللهِ تَعَالىٰ مَنْزِلَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَنْ تَرَكَهُ النَّاسُ اتِّقَاءَ فُحْشِهِ]. أخرجه الستة إلا النسائي.

22. (5929)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Bir adam, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın huzuruna girmek için izin istemişti. *Aleyhissalâtu vesselâm: "Bir aşiretin kardeşi ne kötü!"* buyurdu. Ama adam girince ona iyi davrandı, yumuşak sözle hitap etti. Adam gidince:

"Ey Allah'ın Resulü! Adamın sesini işitince şöyle şöyle söyledin. Sonra yüzüne karşı mültefit oldun, iyi davrandın" dedim. Şu cevabı verdi:

"Ey Aişe! Beni ne zaman kaba buldun? Kıyamet günü, Allah Teala hazretlerinin yanında mevkice insanların en kötüsü, kabalığından korkarak halkın kendini terkettiği kimsedir." [Buharî, Edeb 38; 48; Müslim, Birr 73, (2591); Muvatta, Hüsnü'l-Hulk 4, (2, 903, 904); Ebu Davud, Edeb 6, (4791, 4792, 4793); Tirmizî, Birr 59, (1997).]

AÇIKLAMA:

1- Bazı rivayetlerde, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına gelen kimse *Uyeyne İbnu Hısn İbnu Huzeyfe el-Fezarî*'dir. Kendisine el-

Ahmaku'l-Muta' (itaat edilen ahmak) denmiştir. Yanına geldiği zamanki Resulullah'ın iltifatını, birkısım şarihler, onun kalbini kazanarak kavminin Müslüman olmasını sağlama ümidiyle izah etmiştir. Çünkü Uyeyne, kavminin reisi idi.

2- Alimler, *Resulullah*'ın davranışının mezmum olan gıybete girmediğini, dış güzelliğine aldanan bir kısım insanlara ondan herhangi bir zarar gelmesinden korkan kimseye, insanları onun şerrinden kurtarmak için, muttali olduğu bu durumu haber vermesi gerektiğini belirtirler. Ancak bunu paraya binaen değil, hayırhahlık niyetiyle yapmalıdır.

3- *Kurtubi:* "Hadiste, fisk ve fuhşu bilinen her kimsenin, keza verdiği hükümde adaletsizlik yapan, insanları bid'alara çağıran kimselerin de gıybetlerinin caiz olduğu hükmü vardır, ne var ki, şerlerinden korunmak için bunları idare etmek (müdara) da caizdir, yeter ki bu idare Allah Teala'nın dininde müdahaneye müncer olmasın." Sonra der ki: "Müdahane ile müdara arasında şu fark vardır: Müdara dünyanın veya dinin veya her ikisinin de salahı için dünyalığın harcanmasıdır, bu mübahtır, bazan da müstehabtır. Müdahane ise dünyanın salahı için dinin terkidir. Aleyhissalâtu vesselâm, Uyeyne için, dünyalık harcadı, münasebetini güzel kıldı, konuşmasında rıfka yer verdi. Bununla birlikte onu sözleriyle övmedi, böylece kavli ile fiili arasıda tenakuz girmedi. Zira onun hakkında söylediği söz doğrudur, ona olan davranışı iyi münasebettir."

4- *İyaz* der ki: "Allah bilir ya, o sırada Uyeyne henüz Müslüman değildi, bu sebeple onun hakkındaki söz gıybet sayılmaz veya Müslümandı ama Müslümanlığı samimi değildi. Aleyhissalâtu vesselâm bu durumu açıklamak istedi. Ta ki, onun batınını bilmeyenler aldanıp zarara uğramasınlar. Nitekim, ondan, gerek Resulullah'ın sağlığında ve gerekse vefatından sonra, imanının zaafına delalet eden bazı işler sadır olmuştur. Böylece, onun hakkında Resulullah'ın söyledikleri, peygamberliğine delil teşkil eden mucize olur. Huzuruna girince onu yumuşak sözle karşılaması, onu kazanma gayesine matuftur."

5- Bu hadis müdarada, kâfir ve fasıkların gıybet edilmesinin cevazında asıldır.

5930 ٢٣ – وعن عدي بن حاتم رَضِيَ اللَّهُ عنه قال: [خَطَبَ رَجُلٌ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ فقَالَ: مَنْ يُطِعِ اللهَ ورسُولَهُ فقَدْ رَشَدَ، وَمَنْ يَعْصِهِمَا فقَدْ غَوَى. فقَالَ ﷺ: بِئْسَ الْخَطِيبُ أَنْتَ، قُلْ وَمَنْ يَعْصِ اللهَ وَرَسُولَهُ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

23. (5930)- *İbnu Hatim* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında bir adam bir hitabede bulundu ve dedi ki: "Kim Allah ve Resulü'ne itaat ederse doğru yolu bulmuştur, kim de o ikisine isyan ederse doğru yoldan sapmıştır."

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Sen ne kötü hatipsin. Şöyle söyle: "...Kim Allah ve Resulüne isyan ederse..." buyurdular." [Müslim, Cum'a 48, (870); Ebu Davud, Edeb 85, (4981), Salat 229, (1099); Nesâî, Nikah 40, (6, 90).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) hatibin: "Allah ve Resulü" tabirini zikredeceği yerde, onlar yerine "ikisi" diyerek kısaltmış olmasını tenkid etmiştir. Nevevî, bu yasağın sebebini şöyle izah eder: "Hutbenin şe'ni meseleyi açmak ve izah etmek, imkan nisbetinde remz ve işaretlerden kaçınmaktır. Nitekim bu sebeple *Aleyhissalâtu vesselâm'ın* bir şey söylediği vakit anlaşılsın diye onu üç kere tekrarladığı rivayetlerde sabittir." Bir kısım alimler de: "Resulullah, hatib eşitlik gerektiren bir zamirde Allah'la Resulü'nü beraberce zikrettiği için müdahale etmiş, tazim için Allah'ın ismini önce zikredip, ona atfen kendi ismini zikretmesini emretmiştir" demiştir. Müteakiben kaydedilecek hadiste de görüleceği üzere, Resulullah: *"Sizden kimse "Allah'ın istediği ve falan kimsenin istediği" demesin, aksine Allah'ın istediği, sonra da falanın istediği desin"* buyurmuştur. Bunlar birkısım kelimelerin kullanılmasında bile dikkatli olmanın gereğine işaret ederler. Hülasa, *Resulullah* Allah'la peygamber arasında bir eşitlik anlayışının doğması muhtemel olan bir ifade tarzına karşı uyarmış, böyle bir itikadın yanlışlığının bilinmesi için Allah'ın isminin, Resulü'nün isminden önce zikredilmesini emretmiş olmaktadır.

5931 ٢٤ – وعن حذيفة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَقُولُوا مَاشَاءَ اللهُ وَشَاءَ فُلاَنٌ. وَلَكِنْ قُولُوا مَا شَاءَ اللهُ ثُمَّ شَاءَ فُلاَنٌ]. أخرجه أبو داود.

24. (5931)- *Huzeyfe* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah'ın istediği ve falanın istediği" demeyin, lakin şöyle deyin: "Allah'ın istediği , sonra da falanın istediği."* [Ebu Davud, Edeb 84, (4980).]

AÇIKLAMA:

Yukarıda *Hattâbî*'den kaydettiğimiz üzere, cümlede iki şeyi "ve" ile birleştirdiğimiz zaman o iki şeyin müsaviliği ve söylenende ortaklığı

ifade eder. Halbuki sümme eşitlik ve ortaklığı değil, biri önce biri sonra olmak üzere yan yana dizilmeyi ifade eder. Böylece, sadedinde olduğumuz hadis, İlahî meşietin başka meşietlere tekaddüm ettiğini, diğerlerinin onun peşinden geldiğini ifade etmektedir.

5932 ٢٥– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا سَمِعْتُمُ الرَّجُلَ يَقُولُ: هَلَكَ النَّاسُ، فَهُوَ أَهْلَكُهُمْ]. أخرجه مسلم ومالك وأبو داود.

وروى «أهلَكُهُمْ» بضم الكاف وفتحها. ومعناه بالضم أشدهم هلاكاً، وبالفتح أنه هو الذي أيأسهم من الرحمة بتجرئتهم على ارتكاب الذنوب ومقارفة المعاصي.

25. (5932)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bir kimsenin "İnsanlar helak oldu!" dediğini duyarsanız, bilin ki o, kendisi, herkesten çok helak olandır." [Müslim, Birr 139, (2623); Muvatta, Kelam 2, (2, 989); Ebu Davud Edeb 85, (4983).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen أَهْلَكُ kelimesi أَهْلَكَ şeklinde de okunmuştur. Birinci okunuş daha yaygın olduğu için manada onu esas aldık. İkinci okunuşta mana, "insanları, böyle söyleyen kimse helak etmiştir" olur.

Her iki mana da doğrudur. Şöyle ki: "İnsanlar helak oldu, iyi kalmadı" sözünün içinde, herkesi kötülerken kendisini övme manası vardır. Bu mana hem ye'si, hem ucbu , hem de zulüm ve gıybeti ifade eder. Dolayısıyla böyle söyleyeni, Resulullah, herkesin kötüsü olarak ilan edip, zemmetmektedir. Aslında kimin kimden üstün olduğunu Allah bilir. Alimler, kişi bu sözü, din hususundaki kendi hatalarını ve diğer insanların eksikliklerini gördüğü vakit üzüntüsünü ifade etmek maksadıyla söylemişse, bunun bir mahzuru olmayacağını belirtirler.

İkinci okunuşa göre de mana doğrudur. Çünkü: "İnsanlar helak oldu" diyen kişi bu sözüyle insanları kendisi helake mahkum etmiştir, onları helak eden Allah değildir. Allah'ın rahmeti geniştir, dilediğine rahmetiyle muamele edecektir. Öyleyse herkesin helak olduğunu söyleyen kimse, herhangi bir delile dayanmadan, zannıyla, zu'muyla bu hükmü vermiştir, böyle bir hükme itibar edilmez. Ayrıca böyle hükmeden kimse, bu sözüyle insanları ye'se atarak taati terketmeye ve günahlara girmeye sevkedebilir. Bu da onların helaka atılmasıdır" (en-Nihaye)."

5933 ٢٦- وعنه رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: كُلُّ أُمَّتِى مُعَافًى إلاَّ الْمُجَاهِرُونَ، وإنَّ مِنَ الْمُجَاهَرَةِ أنْ يَعْمَلَ الـرَّجُلُ بِالـلَّيْلِ عَمَلاً ثُمَّ يُصْبِحَ وقَدْ سَتَرَهُ اللهُ تَعَـالَى عَلَيْهِ فَيَقُولُ: يَا فُلاَنُ عَمِلْتُ الْبَارِحَـةَ كَذَا وَكَذَا، وقَدْ بَاتَ يَسْتُرُهُ رَبُّهُ، فَيُصْبِحُ فَيَكْشِفُ سِتْرَ اللهِ عَلَيْهِ]. أخرجه الشيخان.

26. (5933)- Yine *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ümmetimin hepsi affa mazhar olacaktır, günahı alenî işleyenler hariç. Kişinin geceleyin işlediği kötü bir ameli Allah örtmüştür. Ama, sabah olunca o: "Ey falan, bu gece ben şu şu işleri yaptım!" der. Böylece o, geceleyin Allah kendini örtmüş olduğu halde, sabahleyin, üzerindeki Allah'ın örtüsünü açar. İşte bu, günah alenî işlemenin bir çeşididir." [Buharî, Edeb 60; Müslim, Zühd 52, (2990).]

AÇIKLAMA:

Hadis, bu ümmetten herkesin aff-ı İlahî'ye mazhar olacağını, bu umumi aftan sadece günahını aşikâr yapıp ilan edenlerin hariç kalacağını ifade etmektedir. Bazı alimler mananın: "Ümmetimden herkesin gıybeti terkedilir, alenî işleyenler (mücahir) hariç" olduğunu söylemiştir. Bu manayı verenler muafa kelimesinin metruk manasında olduğunu, bunun aslı olan afvın terk manasına geldiğini söylerler.

"Günahı alenî işleyen" diye tercüme ettiğimiz mücahir, "günahını izhar eden, Allah'ın üzerine çektiği örtüyü kaldırıp günahını başkasına anlatan" diye tarif edilmiştir.

Nevevî: "Fıskını veya bid'asını açığa vuran kimsenin, açığa vurduğu günahlarıyla yadedilmesi caizdir, diğerleriyle yadedilmesi caiz değildir" der.

Günahın izhar edilmesini bazı alimler: "Allah, Resulü ve salih mü'minlerin hakkını istihfaftır (hafife almak)" diye değerlendirmişlerdir.

Günahların setri, istihfaftan selamettir. Çünkü günahlar kişiyi alçaltır. Ayrıca, işlenen günah, haddi gerektiriyorsa, örtme haddi önler, had gerektirmiyorsa tazirden kurtarır. Eğer günah sırf Allah'ın hakkına müteallik bir günah ise, Allah'ın rahmeti gadabını getirdiği için, Ekremü'l-ekremin olduğu için onları evleviyetle affeder. Bu sebeple Allah, dünyada örttüğü bir günahı ahirette de teşhir etmeyecek demektir. Şu halde günahını açığa vuran kimse bu imtiyazdan mahrum kalacaktır.

Resulullah bütün bu faziletleri sebebiyle günahların gizli kalmasını, açığa vurulmamasını emretmiştir: اجْتَنِبُوا هــذِهِ الْقَاذُورَاتِ الَّتِي نَهَى اللهُ عَنْهَا فَمَنْ أَلَمَّ بِشَيْءٍ مِنْهَا فَلْيَسْتَتِرْ بِسِتْرِ اللهِ *"Allah'ın yasakladığı şu pisliklerden kaçının. Kim de bunlardan bir şey işleyecek olursa onu Allah'ın örtmesiyle örtsün"* buyurmuştur .

Resulullah başka hadislerinde de sarih olarak dünyada günahını açığa vurmayıp gizleyen kimseyi Allah'ın kıyamet günü affedeceğini müjdeler.

5934 ٢٧ – وعن عوف بن مالك رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَقُصُّ عَلَى النَّاسِ إلاَّ أَمِيرٌ أَوْ مَأْمُورٌ أَوْ مُخْتَالٌ]. أخرجه أبو داود.

أراد أن من لم ينصبه الأمير وخطب الناس بنفسه مستبداً بذلك طلبا للرياسة من غير أن يأمره أحد من أولي الأمر بذلك فهو مختال: أي مراء.

27. (5934)- *Avf İbn Malik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Halka kıssa (mevize, nasihat) anlatma işini emîr veya (emîrin tayin edeceği) memur veya tekebbür sahibi yapar." [Ebu Davud, İlm 13, (3665).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen kıssa anlatmadan murad halkı irşad etmek üzere yapılan konuşmalardır. Va'z, nasihat gibi. Bazıları "Bundan murad sadece hutbedir" demiştir.

2- Hadis bu işin rastgele insanlara bırakılamayacağını, öncelikle emîrin hakkı olduğunu belirtir. Emîr, her yerde her hutbeye (veya va'z u nasihata) yetişemeyeceğine göre, o işi yapacak kimseleri tayin eder, kendi adına o memurları konuşur. Me'mur kelimesiyle: "Allah tarafından memur edilen bazı alim ve velilerin kastedildiği" de söylenmiştir.

3- Muhtal ile, makam talib eden mütekebbir, müftehir kimsenin kastedildiği belirtilmiştir. Va'zetmeye, kimse onu tavzif etmediği halde o, kendi kendine bu işe girişmiştir.

4- en-Nihaye'de şöyle denir: "Hadisin manası şudur: "Bu iş, ya emîre mahsustur, ki ibret alsınlar diye halka va'zeder ve geçmiş şeyleri onlara haber verir, yahut da bu işle memur kimseye mahsustur. Bunun hükmü de emîrin hükmü gibidir, kendiliğinden anlatmaz. Kıssacı bunlardan biri değilse, bu işi insanlara karşı kibirlenmek, kendini satmak veya söz ve

davranışıyla halka mürailik yapmak için riya olarak yapar, bunun vaazı ve sözleri gerçek vaaz değildir."

5- *Hattâbî'*ye göre, hadisten şu mana da çıkarılmıştır: "Halka konuşanlar üç kısımdır: "Müzekkir, vaiz ve kass (kıssacı):

★ *Müzekkir:* İnsanlara Allah'ın nimetlerini hatırlatıp bunlarla onları şükre sevkeden kimsedir.

★ *Vaiz:* İnsanları Allah'la korkutan, Allah'ın cezalarını hatırlatan bununla onları measiden caydıran kimsedir.

★ Kass (kıssacı): İnsanlara geçmiş insanların haberlerini anlatan kimsedir. Bunlar kıssalar anlattıkları için bunların gerçekle ilgisi olmayan şeyleri ilave edeceklerinden, eksiklikler bırakıp bırakmayacaklarından emin olunmaz. Ama, müzekkir ve vaiz hakkında bu endişe yoktur."

DÖRDÜNCÜ FASIL

MUHTELİF NEVLER

5935 ١- عن أبي سعيد الخدري رَضِيَ اللهُ عنه قال: [صَلَّى بنَا رَسُولُ الله ﷺ يَوْماً صلاَةَ العَصرِ. ثُم قَام خَطِيباً، فَلَم يَدَعْ شَيْئاً يَكُونُ إلى قيامِ السَّاعَة إلاَّ أخبرَنا به حَفِظَهُ من حَفِظَهُ، ونَسيَهُ من نَسِيَه، وكَانَ فِيمَا قَالَ: إنَّ الدُّنيَا خَضِرَةٌ حُلْوَةٌ وإنَّ اللهَ مُسْتَخْلِفُكُمْ فِيهَا فَنَاظِرٌ كَيْفَ تَعمَلُونَ؟ ألاَ فَاتَّقُوا الدُّنْيَا وَاتَّقُوا النِّسَاءَ، ألاَ لاَ يَمنَعَنَّ رَجُلاً هَيبَةُ النَّاسِ أنْ يَقُولَ بِحَقٍ إذَا عَلِمَهُ. قَالَ: فَبَكَى أبُو سَعِيدٍ رَحِمَهُ اللهُ، وقَالَ: قَدْ وَالله رَأيْنَا أشيَاءَ فَهِبنَا، وكَانَ فِيمَا قَالَ: ألاَ إنَّهُ يُنصَبُ لِكُلِّ غَادِرٍ لِوَاءٌ يوْمَ القِيَامَةِ بِقَدْرِ غَدْرَتِهِ، ولاَغَدْرَةَ أعْظَمُ مِنْ غَدْرَةِ إمَامِ عَامَّةٍ، يُرْكَزُ لِوَاؤُهُ عِنْدَ اُسْتِهِ، وكَانَ فِيمَا حَفِظْنَا يَوْمَئِذٍ، ألاَ إنَّ بَنِي آدَمَ خُلِقُوا عَلى طَبَقَاتٍ شَتَّى فَمِنْهُمْ مَنْ يُولَدُ مُؤْمِناً، وَيَحيَا وَيَمُوتُ مُؤْمِناً؛ وَمِنْهُم مَنْ يُولَدُ مُؤْمِناً، وَيَحيَا مُؤْمِناً؛ وَيَمُوتُ كَافِراً؛ وَمِنهُم مَن يُولَدُ كَافِراً وَيَحيَا كَافِراً، وَيَمُوتُ مُؤْمِناً؛ وَمِنْهُم مَن يُولَدُ كَافِراً وَيَحيَا كَافِراً، وَيَمُوتُ كَافِراً؛ ألاَ وَإنَّ مِنهُمُ البَطِيءَ الغَضَبِ سَرِيعَ الْفَيْءِ، والسَّرِيعَ الغَضَبِ سَرِيعَ الْفَيْءِ، وَالْبَطِيءَ الغَضَبِ بَطِيءَ الْفَيْءِ، فَتِلْكَ بِتِلْكَ، ألاَ وَإنَّ مِنْهُمْ بَطِيءَ الفَيْءِ سَرِيعَ الغَضَبِ، ألاَ وَخَيرُهُم بَطِيءُ الغَضَبِ سَرِيعُ الْفَيْءِ؛ وَشَرُّهُم سَرِيعُ الغَضَبِ بَطِيءُ الْفَيْءِ، ألاَ وَإنَّ مِنهُم حَسَنَ القَضَاءِ حَسَنَ الطَّلَبِ، وَمِنهُم سَيِّءَ القَضَاءِ حَسَنَ الطَّلَبِ، وَمِنْهُم سَيِّءَ الطَّلَبِ؛ حَسَنَ القَضَاءِ، فَتِلْكَ فَتِلْكَ، ألاَ وَإنَّ مِنْهُمُ السَّيِّءَ

الْقَضَاءِ السَّيِّءَ الطَّلَبِ؛ أَلاَ وَخَيْرُهُمْ الْحَسَنُ الْقَضَاءِ الْحَسَنُ الطَّلَبِ، وَشَرُّهُمْ سَيِّءُ الْقَضَاءِ سَيِّءُ الطَّلَبِ، أَلاَ وَإِنَّ الْغَضَبَ جَمْرَةٌ فِي قَلْبِ ابْنِ آدَمَ، أَمَا رَأَيْتُمْ إِلَى حُمْرَةِ عَيْنَيْهِ وَانْتِفَاخِ أَوْدَاجِهِ؛ فَمَنْ أَحَسَّ بِشَيْءٍ مِنْ ذٰلِكَ فَلْيَلْصَقْ بِالأَرْضِ. قَالَ: وَجَعَلْنَا نَلْتَفِتُ الَى الشَّمْسِ، هَلْ بَقِيَ مِنَ النَّهَارِ شَيْءٌ؟ فَقَالَ ﷺ: أَلاَ إِنَّهُ لَمْ يَبْقَ مِنَ الدُّنْيَا فِيمَا مَضَى مِنْهَا إِلاَّ كَمَا بَقِيَ مِنْ يَوْمِكُمْ هٰذَا فِيمَا مَضَى مِنْهُ]. أخرجه الترمذي.

«الْفَيْءُ» الرجوع.

1. (5935)- *Ebu Saidil-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir gün Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize ikindi namazı kıldırdı. Sonra bir hutbede bulundu. Bu hutbede, kıyamet vaktine kadar olacak her şeyi bize haber verdi. Bunu belleyen belledi, unutan unuttu. Söyledikleri arasında şu da vardı:

"Dünya caziptir, tatlıdır. Allah sizi buraya halife olarak göndermiştir, nasıl amel edeceğinize bakmaktadır.

★ *Aman uyanık olun! Dünyadan kaçının, kadından kaçının.*

★ *Aman uyanık olun! Kimseyi, insanların korkusu, bildiği bir hakikati söylemekten alıkoymasın!"*

Ravi der ki: "(Bunu söyleyince) Ebu Said merhum ağladı. Sonra sözlerine devam etti:

"Vallahi öyle şeyler gördük ki, korktuk. Resulullah'ın söyledikleri arasında şu da vardı:

★ *Haberiniz olsun! Kıyamet günü, her bir vefasız için vefasızlığı nisbetinde bir bayrak dikilecektir. Baş imamın (devlet reisinin) vefasızlığından daha büyük bir vefasızlık olmayacaktır. Onun bayrağı kıçının yanına dikilir."*

O günkü bellediklerimiz meyanında şu da vardı:

★ *Haberiniz olsun! İnsanoğlu çok çeşitli tabakalar halinde yaratılmıştır:*

★ *Kimisi vardır, mü'min olarak doğar, mü'min olarak yaşar, kâfir olarak ölür.*

★★ *Kimisi vardır, kâfir olarak doğar, kâfir olarak yaşar, mü'min olarak ölür.*

★★ *Kimisi vardır, kâfir olarak doğar, kâfir olarak yaşar, kâfir olarak ölür.*

★★ *Haberiniz olsun kimisi vardır yavaş öfkelenir, (öfkesinden) çabuk döner; kimisi vardır çabuk öfkelenir, çabuk döner; kimisi vardır, yavaş öfkelenir, yavaş döner. İşte bunlar birbirlerini dengeler.*

★★ *Haberiniz olsun onlardan bir kısmı vardır; çabuk döner, çabuk kızar. Bilesiniz bunların en hayırlısı ağır öfkelenen, çabuk dönendir; en şerlileri de çabuk öfkelenip yavaş dönendir.*

★ *İnsanlardan borcunu iyi ödeyen, (başkasındaki alacağını) iyi talep eden vardır. Kimisi de kötü öder, iyi talep eder; kimi de kötü talep eder, iyi öder, bunlar birbirlerini dengeler. Bilesiniz birkısmı vardır kötü öder, kötü talep eder. Bilesiniz bunların en hayırlısı iyi ödeyen, iyi talep edendir; en kötüleri de kötü ödeyen, kötü talep edendir.*

★ *Bilesiniz! Öfke ademoğlunun kalbinde bir kordur. Gözlerinin kızarmasını, avurtlarının şişmesini görmüyor musunuz! Kim, öfkeden bir başlangıç hissederse, yere yaslansın, (öfkesi geçinceye kadar öyle kalsın)."*

Ebu Said dedi ki: "Biz (bu sırada) gündüzün aydınlığı devam ediyor mu diye güneşe bakmaya başladık. Bunun üzerine *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Haberiniz olsun! Dünyanın ömründen geçmiş kısmına nisbeten geri kalan kısmı, şu gününüzden geçen kısma nazaran geri kalan kısmına nisbeti gibidir." [Tirmizî, Fiten 26, (2192).]

5936 ٢- وعن عياض بن حمار رضي الله عنه قال: [قال ﷺ: إنّ ربّي أمرني أنْ أُعلّمكم ما جهلتم ممّا علّمني يومي هذا؛ كلّ مال نحلته عبداً حلال، وإنّي خلقت عبادي حنفاء كلّهم، وإنّهم أتتهم الشياطين فاجتالتهم عن دينهم وحرّمت عليهم ما أحللت لهم، وأمرتهم أن يشركوا بي مالم أنزّل به سلطاناً، وإنّ الله تعالى نظر إلى أهل الأرض فمقتهم، عربهم وعجمهم، إلا بقايا من أهل الكتاب، وقال: إنّما بعثتك لأبتليك وأبتلي بك، وأنزلت عليك كتاباً لا يغسله الماء، تقرؤه نائماً ويقظان؛ وإنّ الله تعالى أمرني أنْ أُحرّق قريشاً. فقلتُ: ربّ إذاً يثلغوا رأسي فيدعوه خبزة. فقال: استخرجهم كما أخرجوك، واغزهم نغزك. وأنفق فسننفق عليك. وابعث جيشاً نبعث خمسة مثله، وقاتل بمن أطاعك من عصاك. قال:

وأهلُ الْجنَّةِ ثلاثةٌ: ذُو سُلْطَانٍ مُقْسِطٌ مُتصدِّقٌ مُوفّقٌ، ورجلٌ رحيمٌ رقيقُ الْقَلْبِ لكُلِّ ذِي قُرْبَىٰ ومُسْلِمٍ، وعفيفٌ مُتعفِّفٌ ذُو عيالٍ. قَالَ: وأهْلُ النَّارِ خَمْسةٌ: الضّعيفُ الّذى لاَ زبْرَ لَهُ، الّذين هُمْ فِيكُمْ تبعاً لاَ يتْبعُونَ أهْلاً ولاَ مالاً، والخائِنُ الّذِي لاَ يخْفَى لَهُ طَمَعٌ، وإنْ دقَّ، إلاَّ خَانَهُ، ورجُلٌ لاَ يُصْبحُ ولاَ يُمْسِي إلاَّ وهُو يُخَادِعُكَ عنْ أهْلِكَ ومالِكَ، وذَكَرَ الْبُخْلَ والْكذِبَ، والشِّنْظِيرَ الْفحّاشَ، وإنَّ اللهَ تعالَىٰ أوْحَى إلَيَّ أنْ تَوَاضَعُوا حتّى لاَ يَفْخَرَ أحَدٌ على أحَدٍ، ولاَ يبْغِي أحَدٌ على أحَدٍ]. أخرجه مسلم.

« اجْتَالَتْهُمُ الشَّيَاطِينُ » بالجيم: أي استخفتهم فجالوا معهم.

وقوله « أنْ أُحرِّقَ قُرَيْشاً » هو كناية عن القتال.

و« يثْلَغُوا رَأْسِي » أي يشدخوه.

و« لاَ زبْرَ لَهُ » أي لا عقل ولا تماسك.

و« لاَ يخْفَى » بالكسر: أي لا يظهر، من خفي البرق إذا لمع لمعاناً خفيفاً.

و« الشِّنْظِيرُ » السيء الخلق.

و« بالفحّاش » المبالغ في الفحش.

2. (5936)- *İyaz İbnu Hımar* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Rabbim, bugün bana öğrettiği şeylerden bilmediklerinizi size öğretmemi emretti. (Ve buyurdu ki): "Benim bir kula verdiğim bir mal helal'dir. Ben bütün kullarımı hanif (=Müslüman, hakka taraftar) olarak yarattım. Ancak şeytanlar onlara gelip, (fıtrî) dinlerinden alıp götürdüler, kendilerine helal kıldığım şeyleri haram kıldılar. Kendisine bir güç vermediğim şeyi bana şirk koşmalarını emrettiler."

Allah Teala hazretleri arz ehline baktı ve Ehl-i Kitap'tan bir kısmı hariç onların Arap, acem hepsine öfkelendi ve dedi ki:

"Ben seni imtihan etmek ve seninle de (başkasını) imtihan etmek üzere gönderdim. Sana, suyun yıkayıp (yok edemeyeceği) bir kitap gönderdim. Ta ki sen onu uyurken de uyanıkken de okuyasın!"

Allah Teala hazretleri bana, Kureyş'i ateşe vermemi (onlarla savaşmamı) emretti. Ben:

"Ey Rabbim, bu durumda onlar başımı yararlar ve bir ekmek parçasına çevirirler!" dedim.

"Öyleyse, seni çıkardıkları gibi sen de onları (Mekke'den) çıkar! Onlara karşı gazada bulun da biz de sana yardım edelim; infakta bulun biz de sana infak edelim. Sen bir ordu gönder, biz de sana onun beş misli (yardımcı melek ordusu) gönderelim. Sana itaat edenlerle birlik ol, asilere karşı savaş!" buyurdu. Cennetlikler üç kısımdır:

★ *Kuvvet sahibi, adaletli, sadaka veren ve muvaffak olanlar.*

★ *Bütün yakınlarına ve Müslümanlara karşı merhametli ve yumuşak kalpli olanlar.*

★ *İffetli, namuslu ve çoluk çocuk sahibi olanlar."*

Resulullah devamla dedi ki:

"Cennet ehli de beş kısımdır:

★ *Aklı olmayan zayıflar. Bunlar, aranızda tabi olarak bulunurlar, hiçbir ehle ve mala tabi değildirler.*

★ *Tamahkârlığını izhar etmeyen hain kişiler. Böylesi, bir kapıyı çalsa mutlaka ihanet eder.*

★ *Akşam, sabah her fırsatta malın ve ehlin hususunda seni aldatan adamlar.*

★ *Cimrilik ve yalanı da zikretti.*

★ *Bir de kötü huylu kaba sözlü insan."*

Resulullah devamla buyudular ki:

"Allah Teala hazretleri, bana mütevazi olmanızı emretti. Öyle ki, hiç kimse hiç kimseye karşı böbürlenmesin, hiç kimse hiç kimseye karşı tecavüzde bulunmasın." [Müslim, Cennet 63, (2865).]

5937 ٣– وعن أبي أمامة رَضيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ اللهَ قَدْ أعْطَى كُلَّ ذِى حَقٍّ حَقَّهُ فَلاَ وَصيَّةَ لِوَارِثٍ، الْوَلَدُ لِلْفِرَاشِ، وَلِلْعَاهِرِ الْحَجَرُ، وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللهِ؛ وَمَنِ ادَّعَى إلى غَيْرِ أبِيـهِ أوْ انْتَمَى إلى غَيْرِ مَوَالِيـهِ فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللهِ التَّابِعَةُ إلى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لاَ تُنْفِقُ امْرأةٌ مِنْ بَيْتِ زَوْجِهَا إلاَّ بِإذْنِهِ، قِيـلَ: يَا رَسُولَ اللهِ، وَلاَ الـطَّعَامَ؟

قَالَ: ذلكَ مِنْ أَفْضَلِ أَمْوَالِنَا. وقَالَ: الـعَارِيَةُ مُؤَدَّاةٌ، والْمِنْحَةُ مردودةٌ، والـدَّيْنُ مَقْضِيٌّ، وَالزَّعِيمُ غَارِمٌ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

3. (5937)- *Ebu Ümame* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah Teala hazretleri her hak sahibine hakkını verdi. Öyleyse varis lehine vasiyet yoktur. Çocuk yatağa aittir. Zani için mahrumiyet[106] *vardır. Gerçek hesapları Allah'a aittir. Kim kendisini babasından başkasına nisbet eder veya hakiki velisinden başkasını veli gösterirse, kıyamet gününe kadar Allah'ın laneti üzerine olsun."*

Resulullah devamla dedi ki:

"Kadın, kocasının evinden onun izni olmadan (başkasına) infak edemez!"

Kendisine: "Ey Allah'ın Resulü! Yiyecek de mi?" denildi.

"Bu, mallarınızın en kıymetlisidir!" buyurdular. Sonra sözlerine şöyle devam ettiler: *"Ariyet (olarak alınan sahibine) ödenir. Minha (olarak alınan sahibine) geri verilir. Borç ödenir, kefil olan borçlu sayılır."* [Tirmizî, Vesaya 5, (2121); Ebu Davud, Büyû 90, (3565).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, birçok hükmü beraberce teşrî etmektedir:

★ Variseye vasiyet yapılamaz. Allah varislere murisin malından muayyen bir hak ayırmıştır. Öyle ise vasiyette de bulunarak bu miktar artırılamaz.

★ Çocuk kimin yatağında doğmuşsa neseb itibariyle ona aittir. Yani anneye aittir. Burada anne, firaş (=yatak) olarak tesmiye edilmiştir. Hadis, çocuğun yatağa kim sahipse ona ait olduğunu ifade ediyor. Yatağın sahibi koca, efendi veya vatiu'ş-şüphe (kadına temas ettiği şüphesini taşıyan kimse) bu hususta birdir. Ancak zaniye neseb hakkı yoktur. Onun fiili ona hadd tatbikini gerekli kılmıştır. Çünkü hadiste zani için taş var" buyrulmuştur.

★ Nesebini inkâr etmek, hakiki nesebini bildiği halde bir başkasına nisbet etmek haramdır. Neseb bağı veraset gibi birkısım hukuk getirdiği gibi evlenme yasakları gibi daha başka ahkâma da kaynaktır. Dolayısıy-

106- Hadisteki *hacer* mahrumiyetten başka taş manasına da geldiği için *"zaniye taşlama ile öldürme (recm) var"* manası da anlaşılmıştır.

la bilerek nesebini inkâr veya yabancı bir nesebe intisab, İslam'ın üzerinde hassasiyetle durduğu birçok haramların işlenmesine, mahzurların vukuuna zemin hazırlayacaktır.

★ *"Gerçek hesapları Allah'a aittir"* sözüyle şu kastedilmiştir: "Biz zanilere hadd uygularız, hesapları Allah'a kalmıştır, Allah dilerse onları affeder, dilerse günahları sebebiyle cezalandırır."

Sadedinde olduğumuz hadisin manası bu olmakla beraber, bir başka hadiste:

مَنْ أُقِيمَ عَلَيْهِ الْحَدُّ فِي الدُّنْيَا لاَ يُعَذَّبُ بِذَلِكَ الذَّنْبِ فِي الْقِيَامَةِ فَإِنَّ اللهَ تَعَالَى أَكْرَمُ مِنْ أَنْ يُثَنِّيَ الْعُقُوبَةَ عَلَى مَنْ أُقِيمَ عَلَيْهِ الْحَدُّ *"Kime dünyada hadd tatbik edilmişse, ahirette bu günahı sebebiyle azab edilmez. Zira Allah Teala hazretleri, üzerine hadd vurulan bir kimseye cezayı iki sefer yapmaz, onun keremi buna müsaade etmez."* Mamafih, hadisteki ibare ile, bir başka zinası veya günahı olup da hadd tatbik edilmeyen kimsenin kastedilmiş olması da muhtemeldir. İşte bunun hesabı Allah'a kalmıştır, dilerse affeder, dilerse azab verir. *Aliyyu'l-Kâri* der ki: "Şöyle demek de mümkündür: "Biz şer'î ahkâmı zahire göre icra ederiz, sırları ise Allah bilir, öyleyse hesapları Allah'adır, hak ettikleri cezayı da Allah verir." Veya: "Cezalarının mütebakisi veya bu günahta ısrar etmelerinin cezası veya diğer günahlara girmelerinin cezası Allah'ın meşieti (dilemesi) altındadır."

★ Kadın kocasının izni olmadan asgari değerde bir şey tasadduk edemez. Yiyecek gibi kıymetli olan bir şeyi hiç edemez. Bu ifade, kadının evdeki maldan tasarrufta kocaya ne kadar bağımlı olduğunu ifade eder. Çünkü malın sahibi kocadır.

★ Alimler, ariyetin, sahibine ödenmesi meselesinde ihtilaf etmiştir. Bu ihtilaf "zaman" mevzuundaki ihtilaflarıyla ilgilidir. Zamana hükmedenler "mevcutsa aynen öder, telef olmuşsa kıymetini öder" demiştir. Muhalif görüşte olanlara göre, ödeme esası iane alan kimsenin, aldığı malı sahibine geri vermeye mecbur edilmesidir.

★ *Minha:* Kişi başkasına -sütünden istifade etmesi için- sütlü bir hayvanı veya meyvesinden istifade etmesi için meyveli bir ağacı ekmesi için tarlayı geçici olarak bağışlamış ise, bu mala minha denmektedir. Böylece minhanın malın aslının değil, ondan elde edilen menfaatin temliki olduğu ifade edilmiş olmaktadır.

★ Son olarak hadis, kefilin, kefil olduğu borcu ödemesi gerektiğini ifade ediyor.

5938 ٤– وَعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تُسَمُّوا الْعِنَبَ الْكَرْمَ، وَلاَ تَقُولُوا: خَيْبَةَ الدَّهْرِ، فإنَّ اللّٰهَ هُوَ الدَّهْرُ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

4. (5938)- *Hz.Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Üzümü kerm diye isimlendirmeyin. "Vay şu dehrin mahrumiyet ve hüsranına!" diye kahırlı söz söylemeyin. Zira Allah'ın kendisi dehrdir." [Buharî, Edeb 101; Müslim, Elfaz 516, (2246, 2247); Ebu Davud, Edeb 81, (4974); Muvatta, Kelam 3, (2, 984).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bir kısım hadislerinde dilin kullanılışı ile ilgili edebe dikkat çekmektedir. Günlük konuşmalarda mü'min kullandığı kelimelere bile dikkat etmelidir. Cemiyette geçmişten intikal eden veya bir moda esintisi ile lisana sokuşturulan bir kısım ifadeler, kelimeler, teşbihler vs. itikad inceliklerine muhalif olabilir, edebi rencide edebilir, imanî bir teyakkuzla bunlara karşı dikkatli ve hassas olmalıdır. Bu meselenin aslını Kur'an-ı Kerim'de geçen (mealen): **"Ey iman edenler! Raînâ (bizi gözet) demeyin, unzurna (bize bak) deyin ve peygambere kulak verin.."** (Bakara 104), veya **"Yahudilerden bir kısmı vardı ki, kelimelerin yerlerini değiştirirler, dillerini eğip büğerek, dini tahkir maksadıyla, sana: "İşittik ve isyan ettik. Dinle işitmez olasıca, bize hürmet et ki, bizden istifade edesin" derler. Eğer onlar, "işittik ve itaat ettik. Dinle ve bizi gözet" demiş olsalardı elbette onlar için daha hayırlı ve daha doğru olurdu..."** (Nisa 46) gibi ayetler teşkil eder.

2- Sadedinde olduğumuz hadis, üzüme "kerm" denmesini ve dehre hakaretamiz söz sarfedilmesini yasaklamaktadır. Bu hususlarda ulemanın şu açıklamalarına rastlamaktayız:

★ *Kerm* lafzı, cahiliye Arapları tarafından hem ıneb yani üzüm (ve asması), hem de üzümden yapılan şarab için kullanılıyordu. Bu sebeple Aleyhissalâtu vesselâm kelimenin hem üzüm ve hem de şarap manasında kullanılmasını yasaklamış, kermin "üzüm" manasının zaman içinde unutulmasını arzu etmiştir. Çünkü kerm, şarabı hatırlatarak, onun içilmesine bir iştiyak uyandırarak harama teşvik vesilesi olabilir.

★ *Dehre sebbetme* yasağına gelince, dehri lügatçiler "kâinatın ezelden ebede kadar devam eden bekası müddetinin ismi" diye tarif etmiştir.

Cahiliye devrinde, bütün hadisler bütün musibetler gece ve gündüzden ibaret olan "dehr"e nisbet edilirdi. İnancı bu olan cahiliye adamları iki kısımdı. Bir kısmı, Allah'a iman etmez, dehirden ve hadiselerin mahalli olan gece ve gündüzden başka bir müessir tanımazlardı. Bunlar her fenalığı dehre nisbet ederlerdi. Dehriye denen bu fırkanın: "Bizi ancak dehr öldürür" dedikleri Kur'an'da hikâye edilmiştir (Casiye 24). İkinci kısmı ise bir yaratıcıya inanır, fakat kötü şeyleri ona nisbet etmezler, dehre nisbet ederlerdi, ve: ياخيبت الدهر "Vay dehrin mahrumiyet ve hüsranına!" diye sebbederlerdi.

Şu halde, sadedinde olduğumuz hadis, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın bu akideyi ortadan kaldırdığını, yasakladığını göstermektedir. Öyleyse hadiste, kâinatta cereyan eden bütün hadiselerin Allah tarafından yaratıldığı ifade edilmiş olmaktadır. Kötü ve şer olan hadiselerin dehre nisbet edilerek dehre küfredilmesi yanlıştır. Bu inanç bir nevi şirktir. Halbuki İslam hayır ve şer her şeyi Allah'ın yarattığı inancını getirmiştir. Aslında şerri dehre nisbet işini Allah'ı tenzih için yaparlardı. İslam'a göre şerri yaratmada bir kusur yoktur. Kusur, şerri kesbetmededir. Cenab-ı Hak hayır dileyene hayır, şer dileyene şer yaratıyor. İmtihan için yaratılan insan için bundan başkası zaten düşünülemez.

Hadiste geçen "Allah'ın kendisi dehrdir" sözüne gelince; bu bütün varlığın hasıl olduğu mutlak zamanı tasarruf eden zatın Allah olduğunu, dehrin Allah'ın kontrol ve tasarrufunda olduğunu ifade eder.

5939 ٥ – وعن وائل بن حُجر رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَقُولُوا الْكَرْمَ وَلَكِنْ قُولُوا الْعِنَبَ وَالْحَبَلَةَ]. أخرجه مسلم.

و« الحبلة » بفتح الحاء والباء، وربما سكنت القضيب من شجر الأعناب.

5. (5939)- *Vâil İbnu Hucr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kerm demeyin, fakat ıneb ve habele (asma) deyin."* [Müslim, Elfaz 12, (2248).]

AÇIKLAMA:

Önceki hadis vesilesiyle yapılan açıklamaya ilaveten şunu ilave edeceğiz: Habele (veya hable) üzümün kütüğüne denmektedir. Dilimizde asma kelimesi, üzüm ağacının adıdır. Dolayısıyla habeleyi asma olarak tercüme edebiliriz. *Aleyhissalâtu vesselâm*, üzümü ifade için, şarap manasına da gelen kerm (üzüm) kelimesini kullanmaktansa, aynı manayı

ifade eden ıneb (üzüm) veya habele (asma) kelimelerinden birini kullanmayı emretmektedir.

Bu yasaklamayı zahiri manası olan üzümle ilgili olarak ele alırsak, muhtevanın sadece Arapça konuşanlarla ilgili olduğunu, lakin dilde kelimelerin kullanılmasındaki bazı inceliklere dikkat gerektiği nokta-i nazarından ele alırsak bütün mü'minleri ilgilendirdiğini görürüz.

5940 ٦ – وعن عبدالله بن حبشي رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ قَطَعَ سِدْرَةً صَوَّبَ اللهُ رَأْسَهُ في النَّارِ]. أخرجه أبو داود.

وقال: هذا الحديث مختصر. يعني: [مَنْ قَطَعَ سِدْرَةً فِي فَلاَةٍ يَسْتَظِلُّ بِهَا ابْنُ السَّبِيلِ وَالْبَهَائِمُ عَبَثاً وَظُلْماً بِغَيْرِ حَقٍّ يَكُونُ لَهُ فِيهَا، صَوَّبَ اللهُ رَأْسَهُ فِي النَّارِ].

«السِّدْر» شجر النبق وورقة غسول.

6. (5940)- *Abdullah İbnu Habeşî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim bir sidre ağacını keserse, Allah onun başını cehenneme uzatır."* [Ebu Davud, Edeb 171, (5239).]

[Bu hadis hakkında kendisine sorulunca] Ebu Davud şu cevabı vermiştir: "Bu hadis muhtasardır. Manası şudur: "Kırda bayırda yolcuların ve hayvanların gölgesinden istifade ettikleri bir sidre ağacını, o ağaçta herhangi bir hak sahibi olmayan bir kimse, haksız olarak keserse Allah onun başını cehenneme uzatır" demektir."

5941 ٧ – وعن حسان إبن إبراهيم قال: [سَأَلْتُ هِشَامَ بْنَ عُرْوَةَ عَنْ قَطْعِ السِّدْرِ، وَهُوَ مُسْتَنِدٌ إِلَى قَصْرِ عُرْوَةَ. فَقَالَ: أَتَرَى هٰذِهِ الأَبْوَابَ وَالْمَصَارِيعَ كُلَّهَا؟ إِنَّمَا هِيَ مِنْ سِدْرِ عُرْوَةَ كَانَ عُرْوَةُ يَقْطَعُهُ مِنْ أَرْضِهِ؛ وَقَالَ: لاَ بَأْسَ بِهِ]. أخرجه أبو داود.

7. (5941)- *Hasan İbnu İbrahim* anlatıyor: "Hişam İbnu Urve'ye sidre ağacının kesilmesi hakkında (caiz mi, değil mi diye) sordum. Bu sırada Urve'nin kasrına dayalı vaziyette idi, şöyle cevap verdi:

"Şu kapıları, kapı kanatlarını hep görmüyor musun? Bunların hepsi Urve'nin sidre ağacındandır. Urve onu tarlasından kesmiş ve: "Bunda bir beis yok!" demişti." [Bir başka rivayete göre, Hişam, soru sahibi Hasan İbnu İbrahim'e cevabında şöyle devam etmiştir: "Ey Iraklı! Bu (yasak hikâyesi, senin getirdiğin bir bid'adır." Hasan İbnu İbrahim, Hişam'a: "Hayır

bid'a sizin canibinizden geldi. Ben Mekke'de şöyle söyleyeni işittim: "Allah sidre ağacını kesen kimseye lanet etsin!" [Ebu Davud, Edeb 171, (5241).]

AÇIKLAMA:

Son iki rivayet sidre ağacının kesilmesinin yasak olup olmaması ile ilgilidir. Öncelikle şunu belirtelim; sidre ağacı, dilimizde Arabistan kirazı(107) diye bilinen bir ağaçtır. Kur'an'da bir kaç kere zikri geçer. Yaprakları kurutulup dövülür ve yıkanma esnasında sabun gibi temizleyici olarak kullanılırdı. Bu ağacın durumu, kaydedilen iki rivayetten de anlaşılacağı üzere münakaşa edilmiştir. Hatta İmam Suyuti hazretleri, Keş-fu'z-Zünûn'un kaydına göre Ref'u'l-Hazer an Katı'ıs-Sidr adlı bir de risale te'lif etmiştir.

Meseleyi münakaşa eden alimler, bu ağacın kesilmesinin caiz olduğuna hükmetmişlerdir. Kesimini mutlak şekilde yasaklayacak bir kudsiyeti yoktur. Yasak, hadisi kitabına alan Ebu Davud merhumun da not ettiği üzere, ağacın taşıdığı kudsiyetten ziyade, onun insanlara olan faydalılık durumundan ileri gelmektedir. Binaenaleyh, hadisi, devre ve şartlara göre, devlet yetkililerinin birkısım ağaçların kesimine tahdid ve yasak koyabileceklerine şer'i bir delil olmaktadır.

Şerhlerde mesele üzerine daha geniş açıklama var ise de bize bu kadarı yeterlidir.

5942 ٨– وعن جابر رَضِيَ اللهُ عنه قال: [مَرَّ عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ بِحِمَارٍ قَدْ وُسِمَ فِي وَجْهِهِ، فَقَالَ: لَعَنَ اللهُ مَنْ وَسَمَهُ، وَنَهَىٰ عَنِ الضَّرْبِ فِي الْوَجْهِ، وَعَنِ الْوَسْمِ فِيهِ].

أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

8. (5942)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Yanlarında yüzü dağlanarak en vurulmuş bir merkep olduğu halde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a uğrayanlar oldu: *"Bunu böyle enleyenlere Allah lanet etsin!"* buyurdular ve yüze vurmaktan ve yüze enlemekten nehyettiler." [Müslim, Libas 106, (2116); Ebu Davud, Cihad 56, (2564); Tirmizi, Cihad 30, (1710).]

AÇIKLAMA:

Vesm, Arapça'da nişan vurmak, işaret koymak gibi manalara gelir. Dilimizde enlemek deriz. Köylerde, her ailenin kendine mahsus bir eni

107- Bu ağaç, Diyanet İşleri Başkanlığının neşrettiği mealde *sedir* olarak tercüme edilmiştir (Sebe 16, Vakıa 28), yanlıştır, sidre ağacı sedir ağacı değildir.

vardır, onu hayvanlarına vurur. Böylece, hayvanların hangi aileye ait olduğu bilinir. Umumiyetle kulaklara dağlama, delme, dilme ve yarma suretlerinden biriyle bu en vurulur.

Sadedinde olduğumuz hadiste, böyle bir damganın yüze vurulması yasaklanmaktadır. Çünkü en, sabit kalan bir damgadır. Bu, hayvanın tabii güzelliğini bozar.

2- *Nevevî* der ki: "İnsan olsun hayvan olsun muhterem olan bütün canlıların yüzlerine vurmak yasaktır. Merkep, at, deve, katır, koyun vs. bu hususta birdir. Yasak insan hakkında daha şiddetlidir. Çünkü yüz, güzelliklerin toplandığı yerdir. Ayrıca yüz hassas bir uzuvdur, vurmadan iz kalabilir, bu onu çirkinleştirir veya duyu organlarından birine zarar verir.

Yüze en vurmaya gelince, bu bi'l-icma yasaktır. İnsan dışındaki hayvanların yüz hariç herhangi bir yerine en vurmak ise caizdir."

Hayvanların kulağına *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın bizzat en vurduğuna dair rivayetler vardır. Müteakip iki rivayet bu sadeddedir. Mamafih dağlama yoluyla en vurmanın mekruh olduğunu söyleyen alim de olmuştur.

5943 ٩ – وعن ابن عباس رَضِيَ الله عَنهما قال: [رَأَى رَسُولُ اللهِ ﷺ حِمَاراً مَوْسُومَ الْوَجْهِ فَأَنْكَرَ ذٰلِكَ. قَالَ: فَوَاللهِ لاَ أَسِمُهُ إِلاَّ أَقْصَى شَيْءٍ مِنَ الْوَجْهِ، وَأَمَرَ بِحِمَارٍ فَكَوِيَ فِي جَاعِرَتَيْهِ، فَهُوَ أَوَّلُ مَنْ كَوَى الْجَاعِرَتَيْنِ]. أخرجه مسلم.

« الْجَاعِرَتَانِ » موضع الرقمتين من أست الحمار، وهو مضرب الفرس بذنبه على فخذيه، وقيل: هما حرفا الوركين المشرفين على الفخذين.

9. (5943)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, yüzünden enlenmiş bir merkeb görmüştü, bunu uygun bulmadığını belirtti ve:

"Allah'a yemin olsun! (Ben olsaydım) eni bu hayvanın yüzünün en uzak noktasına vururdum!" buyurdu. Sonra emir verdi, kendi merkebinin sağrılarına en vuruldu. Böylece sağrıları ilk dağlayıp (en vuran) Aleyhissalâtu vesselâm oldu." [Müslim, Libas 108, (2118).]

5944 ١٠ – وعن أنس رَضِيَ الله عنه قال: [غَدَوْتُ بِعَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ إِلَى رسولِ الله ﷺ لِيُحَنِّكَهُ فَرَأَيْتُهُ وَفِي يَدِهِ الْمِيسَمُ يَسِمُ إِبِلَ الصَّدَقَةِ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

10. (5944)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Abdullah İbnu Ebi Talha'yı, tahnik ediversin diye Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a götürdüm. Onu elinde en vurma şişi olduğu halde zekat develerini enlerken buldum." [Buharî, Libas 22, Zekat 69, Zebaih 35; Müslim, Libas 112, (2119); Ebu Davud, Cihad 57, (2563).]

AÇIKLAMA: Enleme ile ilgili açıklama yukarıda geçti.

5945 ١١ - وعن جابر رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا اسْتَجْنَحَ اللَّيْلُ، أوْ كَانَ جُنْحُ اللَّيْلِ فَكُفُّوا صِبْيَانَكُمْ، فإنَّ الشَّيَاطِينَ تَنْتَشِرُ حِينَئِذٍ. فإذَا ذَهَبَ سَاعَةٌ مِنَ الْعِشَاءِ فَخَلُّوهُمْ، وَأغْلِقْ بَابَكَ وَاذْكُرِ اسْمَ اللهِ، وَأطْفِ مِصْبَاحَكَ وَاذْكُرِ اسْمَ اللهِ، وَأوْكِ سِقَاءَكَ وَاذْكُرِ اسْمَ اللهِ، وَخَمِّرْ إنَاءَكَ وَاذْكُرِ اسْمَ اللهِ، وَلَوْ أنْ تَعْرِضَ عَلَيْهِ شَيْئاً فَأنَّ الشَّيْطَانَ لاَ يَفْتَحُ بَاباً مُغْلَقاً، وَأطْفِئُوا الْمَصَابِيحَ فإنَّ الْفُوَيْسِقَةَ رُبَّمَا جَرَّتِ الْفَتِيلَةَ فَأحْرَقَتْ أهْلَ الْبَيْتِ]. أخرجه الستة إلا النسائي.

« جُنْحُ اللَّيْلِ » إقبال ظلامه، وقيل شدة ظلمته.

و« الوِكَاءُ» خيط يشد به المزادة ونحوها.

و« التَّخْمِيرُ» التغطية.

11. (5945)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Karanlık çöktüğü zaman çocuklarınızı dışarı salmayın. Çünkü şeytanlar bu esnada her tarafa yayılırlar. Yatsı vaktinden bir müddet geçince, onları serbest bırakın. Kapını kapa, Allah'ın ismini zikret. Kandilini söndür, Allah'ın ismini zikret. Yemek kabının ağzını kapa ve Allah'ın ismini zikret, (kapayacak birşey bulamadığın takdirde [çubuk gibi] herhangi bir şeyi üzerine uzatıp koymak suretiyle de olsa (bunu yap)! Zira şeytan, kapalı kapıyı açamaz. Kandilleri söndürün, zira fasıkçık (fare), olur ki, fitili çeker de ev halkını yakar."* [Buharî, Bed'ü'l-Halk 11, 14, Eşribe 22, İsti'zan 49, 50; Müslim, Eşribe 96, (2012); Muvatta, Sıfatu'n-Nebi 21, (2, 928, 929); Ebu Davud, Eşribe 22, (3731, 3732, 3733, 3734); Tirmizî, Et'ime 15, (1813).]

AÇIKLAMA:

Sadedinde olduğumuz hadiste *Resul-ü Ekrem (aleyhissalâtu ves-*

selâm), terbiye, emniyet, sağlık gibi farklı sahalara giren hayatî tavsiyelerde bulunmakta, pratik bilgiler sunmaktadır.

★ *İbnu'l-Cevzî,* akşam karanlığında çocukların dışarı salınması ile ilgili ifadeyi şöyle açıklar: "Bu saatte, çocuklar hususunda korkulur. Çünkü şeytanların girdikleri pislik umumiyetle çocuklarda vardır. Diğer taraftan, şeytana karşı korunmayı sağlayacak zikir çocuklarda yoktur. Şeytanlar ise, yayılmaları esnasında, takılıp kalmaları mümkün olan şeylere takılıp kalırlar. Bu sebeple o vakitte çocuklar hususunda korkulur.

Şeytanların o vakitte yayılmalarındaki hikmete gelince, onlar için geceleyin yayılmak gündüzleyin yayılmaktan daha kolay, daha çok mümkündür. Çünkü karanlık, şeytanî kuvvetler için aydınlıktan çok daha müsaittir. Sadece karanlık değil, bütün siyahlar bu şekildedir. Bundandır ki, bir *Ebu Zerr* rivayetinde *Aleyhissalâtu vesselâm* namazı bozan şeyler arasında *"şeytan olan siyah köpek"*'in de yer aldığını söylemiştir.

Hadiste, şeytanın verebileceği şerlere karşı çeşitli tedbirler zikredilmektedir: Kapların, kapıların iyi kapanması, bu işleri yaparken besmele çekilmesi, çocukların ve hayvanların akşam-yatsı arasında rastgele ortalığa bırakılmaması. Bir başka hadiste: *"Kul evine girerken besmele çekerse, şeytan: "Biz bunların yanında geceleyemeyiz" der"* buyrulmuştur."

5946 ١٢ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [جَاءَتْ فَأْرَةٌ تَجُرُّ فَتِيلَةً فَأَلْقَتْهَا بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللهِ ﷺ عَلَى الْخُمْرَةِ الَّتِي كَانَ قَاعِداً عَلَيْهَا، فَأَحْرَقَتْ مِنْهَا مِثْلَ مَوْضِعِ دِرْهَمٍ. فَقَالَ ﷺ: إِذَا نِمْتُمْ فَأَطْفِئُوا سُرُجَكُمْ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَدُلُّ مِثْلَ هٰذِهِ عَلَى هٰذَا فَتُحْرِقُكُمْ]. أخرجه أبو داود.

«الْخُمْرَةُ» حصير صغير من سعف النخل أو نحوه.

12. (5946)- *Hz. İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir fare gelerek çektiği bir fitili Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın önüne, üzerinde oturmakta olduğu hasır minderin üstüne bırakıp gitti. Fitil, hasırdan bir dirhem kadar bir yer yaktı. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: *"Uyuyacağınız zaman kandillerinizi söndürün. Zira şeytan, böylelerine rehberlik edip böylesi işler yaptırarak sizi yakar"* buyurdular." [Ebu Davud, Edeb 173, (5247).]

5947 ١٣ – وعن أبي موسىٰ رَضِيَ اللهُ عنه قال: [احْتَرَقَ بَيْتٌ بِالْمَدِينَةِ عَلَى أَهْلِهِ مِنَ اللَّيْلِ

فَأُخْبِرَ النَّبِيُّ ﷺ بِشَأْنِهِمْ. فَقَالَ: إِنَّ هٰذِهِ النَّارَ عَدُوٌّ لَكُمْ. فَإِذَا نِمْتُمْ فَأَطْفِئُوهَا عَنْكُمْ]. أخرجه الشيخان.

13. (5947)- *Ebu Musa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Medine'de bir ev, geceleyin aile halkı içinde olduğu halde yandı. Durumları Aleyhissalâtu vesselâm'a haber verilmişti: *"Bu ateş var ya! Sizin düşmanınızdır. Uyuduğunuz zaman onu söndürün de size zarar vermesin!"* buyurdular." [Buharî, İsti'zan; Müslim, Eşribe 101, (2016).]

5948 ١٤ – وعن علي بن عمر بن علي بن الحسين بن علي رَضِيَ اللهُ عنهم قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَقِلُّوا الْخُرُوجَ بَعْدَ هَدْأَةِ الرِّجْلِ فَإِنَّ للهِ دَوَابَّ يَبُثُّهُنَّ فِي الأَرْضِ فِي تِلْكَ السَّاعَةِ]. أخرجه أبو داود.

14. (5948)- *Ali İbnu Ömer İbni Ali İbni'l-Hüseyin İbni Ali* (radıyallahu anhüm) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ayaklar çekildikten sonra (evlerden dışarı) çıkmayı azaltın. Çünkü Allah Teala hazretlerinin birkısım hayvanatı vardır, bu saatten sonra (yuvalarından çıkıp) ortalığa yayılırlar." [Ebu Davud Edeb 115, (5103).]

AÇIKLAMA:

Hadis, geceleyin herkes evine çekilip ortalık sükunete erdikten sonra evlerden dışarı çıkmayı azaltmayı tavsiye etmektedir. Burada bir tahrim mevzubahis değildir, bir tavsiye, bir irşad, daha evla olana bir işaret vardır. *Münavi,* sebep olarak, sokakların tenhalaşma saatinde sokağa çıkıldığı takdirde, bu sükûnette ortaya çıkan birkısım hayvanlara eza verilebileceğini veya hayvanlardan ezaya maruz olunabileceğini belirtir. "Öyle ise der, ihtiyata uygun olanı o zamanlarda dışarı çıkmamaktır." Ancak hadiste gerekli hallerde çıkmaya ruhsat da mevcuttur.

5949 ١٥ – وعن رافع بن خديج رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَدِمَ رَسُولُ اللهِ ﷺ الْمَدِينَةَ وَهُمْ يَأْبُرُونَ النَّخْلَ، فَقَالَ: مَا تَصْنَعُونَ؟ قَالُوا: شَيْئاً كُنَّا نَصْنَعُهُ فَقَالَ: لَعَلَّكُمْ لَوْ لَمْ تَصْنَعُوهُ لَكَانَ خَيْراً فَتَرَكُوهُ فَنَفَضَتْ فَذَكَرُوا لَهُ ذٰلِكَ فَقَالَ: إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ إِذَا أَمَرْتُكُمْ بِشَيْءٍ مِنْ أَمْرِ دِينِكُمْ فَخُذُوا بِهِ، وَإِذَا أَمَرْتُكُمْ بِشَيْءٍ مِنْ رَأْيِي فَإِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ]. أخرجه مسلم.

« تَأْبِيرُ النخل » تلقيحه وإصلاحه.

« وَنَفَضَتِ الشَّجَرَةُ حَمْلَهَا » إذا ألقته من آنه بها.

15. (5949)- *Rafi İbnu Hadic* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medine'ye geldiğinde Medineliler hurma telkih ediyorlardı:

"Ne yapıyorsunuz?" diye onlara sordu. Medineliler:

"Bu, eskiden beri yapmakta olduğumuz bir şey! deyip (açıkladılar). Aleyhissalâtu vesselâm da: *"Eğer bunu yapmasanız belki de sizin için daha iyi olur!"* buyurdular. Bunun üzerine Medineliler o işi bıraktılar. Hurma ağaçları (o yıl çağla) döktü (ve meyve tutmadı).

Durum *Aleyhissalâtu vesselâm*'a haber verilince şöyle buyurdular:

"Bilin ki, ben bir beşerim. Size dininizle ilgili bir emirde bulunursam onu derhal alın. Eğer kendi re'yime dayanan bir şey emredersem, bilin ki ben bir insanım!" [Müslim, Fezail 140, (2362).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın dinî emirleri ile dünyevî meselelerle ilgili beyanları arasında bir tefrik yapılabileceğini ifade eder. Çünkü hurma telkihi işini terketmeleri istikametindeki tavsiyesinden bilahare rücu etmiştir.

Hâdise şudur: Bilindiği üzere, incir ağacı gibi hurma ağacı da erkek veya dişidir. Meyve dişi ağaçta hasıl olur. Ancak, dişi ağacın meyve tutabilmesi için, erkek ağacın çiçeklerinden hasıl olan tozun dişi ağacın çiçeklerine kadar ulaşarak telkih etmesi (döllenmesi) gerekmektedir. Eğer bu döllenme olmazsa, meyve rüşeymi daha çağla iken dökülür ve meyve hasıl olmaz.

Erkek ağaçtan çıkan tozların dişi ağaca ulaşmasını rüzgârlar, arılar, kelebekler tabii olarak yapmakta ise de, bunun insan eliyle, daha şuurlu ve sistemli olarak yapılması halinde daha garantili ve dolayısıyla ürün daha bol olacağından, Medineliler bu işi her yıl eskiden beri yapmakta imiş. Aleyhissalâtu vesselâm bu tatbikata muttali olup mahiyetini de öğrenince, bunun bir faydası olmayacağını, terkinin evla olacağını söyler.

Ama ağaçlar yeterince meyve tutmaz, kendi kendine döllenebildiğince bir ürün verir ve tabii ki düşük olur.

Durum *Resulullah*'a söylenince: *"Ben bir insanım, dünyanızın işini benden iyi bilirsiniz!"* buyurur.

Burada şöyle bir soru hatıra gelebilir: "Her sözü vahye dayanan Resulullah gerçeğe mutabık olmayan, sırf hevaya dayanan söz de sarfeder mi?"

Biz bu soruya iki suretle cevap vereceğiz:

1) *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm),* her hususta rehberimizdir. Izdırap, öfke, keder, neşe, musibet hallerinde de rehberdir. Musibete uğrayan insan nasıl davranmalı, hastalanan ne yapmalı, ızdırabı olan, öfkelenen ne şekilde hareket etmeli vs. Hayatımızın mühim bir yönünü de yanılmalarımız, hatalarımız, isabetsiz karar ve hükümlerimiz teşkil eder. Rehber-i ekmelimiz *(aleyhissalâtu vesselâm),* yanılma örnekleri de vererek, çekinmeden hatadan dönme sünnetini va'zetmiştir. Bilhassa mevkii, makamı, rütbesi yüksek olan kimselerin hatalarını itiraf etmeleri zor olur ve yanlış hükümleri büyük çapta zararlara sebep olur. Halbuki mü'min kişi, böyle bir durumda kolayca: *"Peygamberim bile hatalı karardan rücu etmiştir"* diyerek kolayca derhal dönüş yapabilir.

Binaenaleyh bu çeşit yanılmaları, hatalı içtihadlarda bulunarak rücu etmeleri, Peygamberimiz'in kâmil manada rehberlik vazifesinin gerekli olan bir parçasıdır. Nitekim Muvatta'da gelen bir hadiste, Aleyhissalâtu vesselâm, unutma, yanılma gibi hadiselerin İlahî iradenin sonucu olarak vuka geldiğini ifade etmiştir: إنّي لأنسى أو أنسّي لأسنّ "Ben unuturum veya unutturulurum, ta ki sünnet koyayım."

Bu hadisle *Resulullah* gerçekten pek feyizli bir sünnet koymuştur. Kişi, yanlış karar verince, bundan dönmelidir, mevki, makam, ünvan hatadan dönmeye mani olmamalıdır.

Rehber-i ekmel olabilmesi için Resulullah'ın bazan da yanılması zaruri idi, aksini düşünmemiz mümkün değildir. Böylesi bir yanılma ve hata Resul-i Ekrem'in yüceliğini daha da artıran bir yanılmadır.

2) Meseleye ikinci nokta-i nazar, vahyin farklı derecelere sahip olması, *Resulullah*'ın Kur'an-ı Kerim dışında mazhar olduğu vahyin de bir kısım mertebeleri bulunmasıyla ilgilidir: **"Yeryüzündeki bütün ağaçlar kalem, denizler de mürekkep olsa, arkasından buna yedi deniz daha ilave edilse, Allah'ın kelimeleri yazmakla tükenmezdi..."** (Lokman 27) ayetinde de ifade edildiği üzere, Allah'ın kelamı Kur'an veya diğer semavi kitaplardan ibaret değildir. Elbette Kur'an Kelamullah olarak en yüce mertebededir. Ancak, bilhassa zî-şuur ve zî-hayat mahlukatın (ins, cin, melek, hayvanat) bütün tekellüm ve ilhamatları,

İlahî irade ve yaratma ile olmakta, her birinde kabiliyetlerine göre Allah'ın kelam isminin farklı tecellileri meydana gelmektedir. Bu tecelli olmasaydı tekellüm ve muharebe olamazdı.

Şu halde *Resulullah*'ın peygamberlikten ayrı olarak sahip olduğu beşerî şahsiyeti itibariyle de farklı veçheleri, durumları olacaktır. Öyleyse onun sözleri arasında birkısım mertebelerin olacağını kabul etmemiz gerekecektir. Aksi takdirde "hepsi vahy-i İlahîdir" diye, bütün sözlerini Kur'an mertebesinde görmemiz bizi hataya sevkeder. Kur'an ve sünnet ayrımın bizzat Aleyhissalâtu vesselâm yapmış, Ashab yapmış, Tabiun ve Etbauttabiin uleması yapmış.

Bize düşen, ulemanın yolundan gidip herşeyin hakkını vermektir, ifrat ve tefritten kaçınmaktır. Zira zamanımızda Kur'an'la sünneti karıştıracak müfritlere rastlanabileceği gibi, -bilhassa sadedinde olduğumuz hadisi örnek vererek- Kur'an dışında herşeyi inkâra kalkan, hadisi tanımayan kimselere de çokça rastlanmaktadır.

Resulullah'ın sözlerindeki bu mertebeye *Bediüzzaman* şöyle dikkat çekmiştir:

"Resul-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm), hem beşerdir, beşeriyet itibariyle beşer gibi muamele eder; hem resuldür, risalet itibariyle Cenab-ı Hakk'ın tercümanıdır, elçisidir. Risaleti, vahye istinad eder. Vahiy iki kısımdır:

Biri: "Vahy-i sarîhî"dir ki, Resul-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm) onda sırf bir tercümandır, mübelliğdir (tebliğ edicidir), müdahalesi yoktur. Kur'an ve bazı ehadis-i kudsiye gibi...

İkinci kısım: "Vahy-i zımnî"dir. Şu kısmın mücmel ve hülasası vahye ve ilhama istinad eder, fakat tafsilatı ve tasviratı, Resul-ü Ekrem(aleyhissalâtu vesselâm)'e aittir. O vahiyden gelen mücmel hadiseyi tafsil ve tasvire Zat-ı Ahmediyye (aleyhissalâtu vesselâm), bazen yine ilhama ya vahye istinad edip beyan eder, veyahud kendi ferasetiyle beyan eder. Ve kendi içtihadıyla yaptığı tafsilat ve tasviratı ya vazife-i risalet noktasında ulvi kuvve-i kudsiyye ile beyan eder veyahut örf ve âdet ve efkâr-ı amme seviyesine göre, beşeriyeti noktasında beyan eder.

İşte her hadiste bütün tafsilatına, vahy-i mahz noktasiyle bakılmaz. Beşeriyetin muktezası olan efkâr ve muamelatında, risaletin ulvi asarı aranılmaz. Madem bazı hadiseler mücmel olarak mutlak bir surette ona vahyen gelir. O da kendi ferasetiyle ve tearüf-ü umumi cihetiyle tasvir eder. Şu tasvirdeki müteşabihata ve müşkilata bazen tefsir lazım geliyor,

hatta tabir lazım geliyor. Çünkü: Bazı hakikatlar var ki, temsil ile fehme takrib edilir. Nasıl ki bir vakit huzur-u Nebevî'de derince bir gürültü işitildi. Ferman etti ki: "Şu gürültü, yetmiş senedir yuvarlanıp, şimdi cehennemin dibine düşmüş bir taşın gürültüsüdür." Bir saat sonra cevap geldi ki: "Yetmiş yaşına giren meşhur bir münafık ölüp, cehenneme gitti." Zat-ı Ahmediye (aleyhissalâtu vesselâm)'nin beliğ bir temsil ile beyan ettiği hadisenin te'vilini gösterdi."

Üzerinde çok ciddi tartışmalar yapılan ve bazıları tarafından inkârına kadar gidilen bu hadiseye, M. Fethullah Gülen Hocaefendi bir soru münasebetiyle şu şekilde cevap veriyor:

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) Bir Defasında "Bu Ağızdan Sadece Hak Çıkar" Demesine Rağmen Hurmaların Aşılanması Tavsiyesi Üzerine Meydana Gelen Netice İçin "Ben bir Beşerim" Demesi Nasıl Tevfik Edilir?

Bu soruda iki hadisin birbirine zıt olmasından bahsediliyor. Bunlardan I. hadis: "Bu ağızdan doğrudan başka bir şey çıkmaz." Buradaki ifâde daha ziyade, mübarek ağızlarına işaret ederek: "Yaz! Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki, buradan hakdan başka birşey çıkmaz.." şeklindedir.

Hadis başta Buhârî, Müslim olmak üzere pek çok sahih hadis kitabının rivayet ettiği bir hadistir. Bu hadisin ravisi de *Abdullah İbn-i Amr-İbni'l-As* (r.a.)tır. Daha evvel de arzetmiş olabilirim. O, Efendimiz'in (s.a.v.) fem-i güher-i nebevisinden dökülen her inciyi tesbit eder ve hiç birini kaçırmazdı. Hatta *Ebû Hureyre,* kendisinden daha çok hadis rivayet ettiğini ifade sadedinde: "Ben hadisleri yazmazdım. Ama, *Abdullah İbn-i Amr* yazardı. O bakımdan benden daha çok hadis kaydetmiş olabilir" der. *Abdullah İbn-i Amr İbn-il As,* çok abid, zâhid bir insandı. O devirde ibadet-ü taatiyle tanınırdı. Efendimiz kendisine: "Bir gün iftar et, bir gün imsak et. *Hz. Dâvud*'un orucudur bu" dediği zaman, bunu azımsamış "Dahasını yapabilirim Yâ Resulullah" demişti. "Gecenin üçte birinde ibadet et, diğerinde ise istirahat.." O, "Dahasına muktedirim" diyerek hep ileri seviyede bir kulluk anlayışı içinde olmuşdu. Evet, takvada, incelikte, ibadette derin bir insandı. Bir de Peygamberimiz'in her sözüne karşı öyle saygıyla doluydu ki, Efendimiz'in ağzından çıkan hemen herşeyi yazardı.

İşte, bu hadislerden birincisi, bunu ifade ediyor. Abdullah bin Amr diyor ki: "Bana, Efendimiz'in ağzından çıkan herşeyi yazıyorsun, ama; O'da bir beşerdir. Yumuşak olduğu an da olur, öfkeli olduğu an da.. bazen arzu etmediği şeyler de söyleyebilir, (haşa) sen ise, tefrik etmeden herşeyi yazıyorsun." dediler. Bunun üzerine ben de, yazıyı bıraktım. Sonra

Efendimizle karşılaştığımda dedim ki: "Yâ Resulullah böyle böyle diyorlar...!" Buyurdular ki: "Yaz! Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki, bu ağızdan hakdan başka birşey çıkmaz."

Vak'anın birisi bu; diğeri de şöyle: Ekmelüttehâya Efendimiz Medine'ye teşrif buyurduklarında, Medinelilerin, hurmaları, aşıladıklarını görüyor ve "Bu aşılamanın neticeyi değiştireceğine kâni değilim" diyor. Yani *"Aşılamanın, kat'iyyen faydası yoktur"* demiyor. Neticeye tesir etmeyeceğini ifade buyuruyor. Onlar da hangi stilde aşı yapıyorlarsa onu bırakıyorlar. Ertesi sene de verim alamıyor. Kimbilir belki Allah'ın takdiri, o sene meyve olmayacaktı..? Sonra buyuruyorlar ki: "Dünyanızın işlerini siz iyi bilirsiniz." "Benden daha iyi bilirsiniz" şeklinde anlamak doğru değildir.

İhtimal ki, Efendimiz'in maksadı, "Siz bunları aşılıyorsunuz ama, Allah'ın dediğinden, dilediğinden başka birşey olmayacaktır." Ondan sonra tevafukan ertesi sene meyve olmadı. Zeytin de bir sene olur, bir sene olmaz. Olmadığı seneye rastladı. Onların hallerine baktı, sözlerindeki hikmeti kavrayamadıklarını anladı. "Dünyanızın işlerini siz iyi bilirsiniz" dedi. Yani vicdanî tecrübe ile kazanacakları önemli bir husus için henüz vaktin erken olduğuna işaret buyuruyordu.

İkinci bir husus, cahiliyye devrinde çeşitli sebeplere te'sir-i hakiki veriyorlardı. Meselâ yine Buhârî, Müslim'de gördüğümüz "Yağmuru bize nev' verdi" diyorlardı. Yani "falan yıldız zuhur edince, bulut teşekkül eder ve o yıldız bize yağmur verir" itikadında idiler.

Bu hususta *Efendimiz* (s.a.v.) buyuruyorlar ki: "Yıldızın zuhur veya sukûtuyla yağmur geldi diyenler kâfir oldu, yağmuru Allah verdi diyenler de mümin...." Evet, bir cemaat, her lütfu Allah'dan bildiği gibi, yağmurun da Allah'dan geldiğine inanıyor. İşte onlar mü'min... Diğer bir topluluk ise, herşey gibi yağmuru da sebeplere veriyor. Onlar da Allah'a karşı küfür etmiş oluyorlar. O devirde, böyle esbaba tesir-i hakiki verme çok yaygındı. Bunu, kökünden kesip atmak, herşeyin Allah'ın elinde olduğunu göstermek.. O'nun, Uluhiyetinde bir olduğu gibi, Rubûbiyetinde dahi bir olduğunu işar için, değil emare ve alâmetler, sebepler dahi zabt u rabt altına alınmıştır.

Evet nasıl Allah, zâtında tekdir, öyle de icraatında dahi, vezir-ü vüzeraya ihtiyacı yoktur. Yıldız doğsa da doğmasa da yağmuru veren Allah'tır. Ama çok defa yağmurun gelmesini herhangi bir sebeb veya bir yıldızın zuhuruna mukarin kılar. Bu bir iktirandır. Tâ insanlar yağmurun geleceğine hazırlansınlar. Ama o, yağdırmayabilir de. Evet O, ne is-

terse onu yapabilir... Efendimiz bu hakikata inandırmak için, yani esbab ve vasıtaların te'siri olmadığını, herşeyin *Müsebbib'ül Esbâb* olan Allah'ın elinde bulunduğunu göstermek için, halkın eşya ve hâdiselere sebep ve vesile saydığı herşeyi yıkıyor ve nazarları Kudret-i Sonsuz'a çeviriyordu.

Bir başka vaka; birgün, bir bedevi Resulullah'ın huzuruna geldi ve: "Yâ Resûlallah, devem uyuzlu develerin yanına bağlandığından uyuz oldu" dedi. Buyurdular ki: "O uyuzlu deve, uyuzu yanına bağlandığı deveden aldı, öbürü nereden aldı?.." Burada hastalığın sirayetini nefyetme yok. Öyle olsaydı hiç: "Bir yerde sari bir illet varsa oraya girmeyin; içerdeyseniz dışarıya çıkmayın" şeklinde ikazda bulunur muydu? Esasen Efendimiz, cahiliye akıl ve mantığına karşı savaşıyordu. Yoksa sebepleri nefyetmiyordu. Ona göre sebeplerin bir hikmet-i vücudu vardı. Virüslerin, mikropların hastalık yapabileceğine dahi işârette bulunuyorlardı. Ancak, sebepler herşey demek değildi. Sebeplere riayet bir mükellefiyet ve vazife; neticenin, Allah'ın elinde olduğuna inanmak ise tevhiddi. İşte, bu ince hususu göstermek için Efendimiz, "O uyuzlu deve, uyuzu öbür deveden aldı. O kimden aldı?" diyerek, meseleyi, devir ve teselsül zemininde, devir ve teselsülün batıl olmalarıyla noktalıyordu. Yani, o, ondan o da bir öncekinden... Pekâla ilk deve kimden aldı?.. Ve neticede "Allah" dedirtiyordu. Öyleyse, daha sonra sebepler tahtında cereyan eden şeyler ta baştan Allah'ın emir ve iradesi altında oluyor demektir. Herşeyi yaratan Allah (c.c.)'tır. Böylece Efendimiz (s.a.v.), Tevhid-i Rububiyete dair bir şirkin başına balyoz indiriyor, ruhları şirke karşı uyarıyor ve çok önemli bir hususa dikkatimizi çekiyordu.

Şimdi, aşılama meselesine gelelim. Aşılama mevzuunda da cahiliye devrinde öyle bir itikat vardı ki, hurmayı aşıladığın zaman on verir, aşılamazsan hiç olmaz. Bunda da gizli bir şirk vardı, yani, sanki aşılama, hurmanın meydana gelmesine tek sebep gibiydi. Efendimiz, bu tali anlayışı yerinden söküp attı ve sebeplerin, sadece, Allah'ın izzet ve azametinin perdeleri olduğunu onlara anlattı. Anlattı ama, Ashab'ın kendi mantık çizgilerinde anlattı. Evvelâ onlara bir ders verdi. Sonra da onlar, belli bir anlayış içinde karşısına çıkınca "dünyanızın işlerini siz bilirsiniz" dedi. Burda ciddi bir iltifat mı var? Yoksa, anlattığı hakikatı kendi istediği manada kavrayamamadan ötürü bir tenbih mi var? Üzerinde düşünülmeye değer...

Üçüncü bir husus: Efendimiz (s.a.v.)'in söylediği her söz bütün bir hayatı tâlim istikametindedir. Eğer onların hayatlarının her noktasına

doğrudan doğruya teşrî maksadıyla katılsa ve karışsaydı; meselâ, deseydi ki; sularınızı şöyle akıtın, içerken bardağı şöyle sofranın etrafında dolaştırıp için; şu işi yaparken şöyle yapın, ağacı keserken alttan kesin, demiri döverken şöyle dövün; böyle ocağa sokun gibi, herşeyi tâlim etseydi bu emirlere de, diğer teşriî emirler gibi uyulmasını zaruri görüp kıyamete kadar aynı şeyleri yapacaklardı ve yapacaktık. Halbuki Allâmulguyûb'un kendisine bildirmesiyle, buğdaydan bire on almak mümkün olduğu gibi, bire yüz almak ta mümkündü. Tecrübe ve aşılamalarla, meselâ; narenciye yumruk kadarken; bir kavun, bir karpuz haline getirilebilirdi. Böylece onlara bilgi, görgü ve mumareselerini arttırma güven ve itimadını verdi.

Dördüncü bir husus var ki, cidden çok mühimdir. Cenab-ı hak beşere, Şeriat-ı Fıtriyeye müdahale etme hakkını vermiştir. Madem insan yeryüzünde Allah'ın halifesidir. O halde Allah'ın yarattığı şeylerde, şart-ı âdi kaydiyle bir kısım müdahaleleri olacaktır. Bu husus, aynı zamanda iradenin hikmet-i vücudu ve insanın, Yaratan'a halife olmasının bir neticesidir. Halbuki bu mevzuda dahi, Efendimiz'in teşriatına uyacak, diyeceklerdi ki, "aşılama" dedi aşılamadık, "aşıla" dedi aşıladık. Böylece, beşerî ilgi ve bilgi kaynakları kuruyacak; tecrübe birikimleri hebâ olup gidecek ve fıtratı ta'lim etme vazifesiyle gelen zat, fıtratla zıtlaşmış olacaktı. Oysaki Efendimiz (s.a.v.), bir söz söylerken kıyamete kadar devam edecek şekilde söyler. O'nun vaz'ettiği kanunlar kıyamete kadar câridir. Binaenaleyh, o, öyle kat'î şeyler söylemeliydi ki, ilerde yanlış anlamalara meydan verilmesin. Ve herkes her zaman, büyük bir güvenle o âb-ı hayat kaynağına başvurabilsin. Onun için o ağızdan hep doğru çıkmalıydı. O ağızdan hep doğru çıktı. Ve doğrudan başka birşey çıkmadı..

Efendimiz (s.a.v.) bir insandı, insan hürriyetinin ne demek olduğunu çok iyi biliyordu. İnsan hür değilse insan da değildir. Esir bir insana insan denemez. Zindandaki bir insana da insan denemez. Kefere ve fecerenin sultası altında, onların müsaade ettiği hayatı yaşama, onların müsaade etmediği hayatı yaşamama gibi bir zillet içinde bulunmak da insanlık demek değildir. Böyle insanlıktan Allah'a sığınırız. Böylesi bir hayata razı olanları da Allah ıslah eylesin!

Evet, insan, iradesiyle insandır. Ve irade çok mühim bir meseledir. İrade öyle bir meseledir ki, tıpkı, toprağa düşen bir tohum gibi, toprağın bağrına düşer düşmez, düştüğü yeri hemen kocaman bir ağaca hamile hale getirir. Efendimiz (s.a.v.) onların iradelerine zincir vurmadı. Evvelâ onları bir denedi sonra, "sizin iradenizin neticesi, semeresi hatta daha sonraki semereleri için öyle hareket etmeniz doğrudur" dedi.

"Dünyanın işlerini siz bilirsiniz" demek suretiyle bu hakikatı anlattı ki, anlattıkları doğrudan başka birşey değildir.[108]

5950 ١٦ – وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا سَمِعْتُمْ صِيَاحَ الدِّيَكَةِ فَاسْأَلُوا اللهَ مِنْ فَضْلِهِ، فَإِنَّهَا رَأَتْ مَلَكاً وَإذَا سَمِعْتُمْ نَهِيقَ الْحِمَارِ فَتَعَوَّذُوا بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ، فَإِنَّهَا رَأَتْ شَيْطَاناً]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

16. (5950)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Horozların öttüğünü işittiğiniz vakit, Allah'tan lütuf ve ikramını talep edin. Zira onlar bir melek görmüştür. Merkebin anırmasını işittiğiniz zaman şeytandan Allah'a sığının. Çünkü o da bir şeytan görmüştür."* [Buharî, Bed'ü'l-halk 15; Müslim, Zikr 82, (2729); Ebu Davud, Edeb 115, (5102); Tirmizî, Da'avat 58, (3455).]

5951 ١٧ – وعن جابر رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا سَمِعْتُمْ نُبَاحَ الْكِلاَبِ وَنَهِيقَ الْحَمِيرِ بِاللَّيْلِ فَتَعَوَّذُوا بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ فَإِنَّهُمْ يَرَوْنَ مَالاَ تَرَوْنَ]. أخرجه أبو داود.

17. (5951)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Geceleyin köpeklerin havlamasını ve merkeplerin anırmasını işittiğiniz zaman, şeytandan Allah'a sığının. Çünkü onlar, sizlerin görmediklerinizi görürler."*

AÇIKLAMA:

Bu iki hadiste birkaç hayvanın sesleriyle ilgili açıklama yapılmaktadır.

1) Horoz diğer hayvanlardan farklı bir hususiyet taşır: Bilhassa geceleri ötüşünü belli periyodlarla yapar ve bunu hiç değiştirmez. Her gün fecirden önce ve fecirden sonra muntazam ötüşleri vardır. Gecelerin uzayıp kısalması onun fecir öncesi ve fecir sonrası periyodik ötüşlerini aksatmaz. Şafiîler, sabah vaktinin tayininde horozların ötüşünü esas almayı hükme bağlamışlardır. Nitekim bir başka rivayette لاَ تَسُبُّوا الدِّيكَ فَانَّهُ يَدْعُو الَى الصَّلاَةِ *"Horoza sövmeyin. Çünkü o, namaza çağırır"* buyrulmuştur.

Resulullah, horozların bu muntazam ötüşlerinin tesadüfi olmadığını,

108) M. Fethullah Gülen, Asrın Getirdiği Tereddütler 2/147-153.

İlahî irade ile melek tarafından uyarıldıklarını nazar-ı dikkate arzetmektedir. Onlar madem ki bu işe müekkel bir meleği görerek ötmektedirler. Öyleyse o sırada yapılacak duaya meleğin "amin"i kazanılabilir. Böylece yapılan duanın kabul görme şansı artar. Ayrıca bu duayı yapan meleklerin, kendisi için istiğfarını ve ihlasına şehadetlerini de kazanmış olur. Bu yorumu yapan İyaz devamla der ki: "Bu hadisten hareketle, salihlerin huzurunda, teberrüken duada bulunmak müstehab addedilmiştir." Halimî, yukarıda kaydettiğimiz horoza sövmeyi yasaklayan hadisten: "Her ne ki, kendisinden bir istifade, bir hayır elde edilir, ona sövmek veya hakaret etmek caiz değildir, bilakis hürmet ve tekrim gerekir" hükmünü çıkarmıştır. Şarih Davudî, "horozdan beş şey öğrenilir" der ve sayar: "Güzel ses, seherde uyanma, kıskançlık, sehavet ve kesretü'l-cima."

2) Köpek havlaması ve merkeb anırmasına gelince; bu da şeytanın şerrinden Allah'a sığınmaya sevketmelidir. Bazı alimler bu hadisten hareketle, günahların yanına Allah'ın gadabının indiğine, dolayısıyla öyleleri görülünce istiaze etmenin müstehab olduğuna hükmetmiştir.

Şu halde günlük hayatını *kulluk* edebi içerisinde geçirmekle mükellef olan insan, şahid olduğu farklı tezahürlerin her birini Allah'ı hatırlamaya vesile kılıp zikir edecektir: Horoz sesiyle Allah'tan lütfunu isteyecek, merkeb ve köpek sesiyle şeytandan istiazede bulunacaktır. Başka hadislerde yıldız kayması, rüzgâr esmesi vs. başka zikirlerin vesile ve fırsatları kılınmıştır.

5952 ١٨ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا تَبَايَعْتُمْ بِالْعِينَةِ، وَأَخَذْتُمْ أَذْنَابَ الْبَقَرِ، وَرَضِيتُمْ بِالزَّرْعِ، وَتَرَكْتُمُ الْجِهَادَ سَلَّطَ اللهُ عَلَيْكُمْ ذُلاًّ لاَ يَنْزِعُهُ عَنْكُمْ حَتَّى تَرْجِعُوا إلَى دِينِكُمْ]. أخرجه أبو داود.

« الْعِينَة » أن يبيع التاجر من رجل سلعة بثمن معلوم ثم يشتريها منه بأقل من الثمن الذي باعها به. وأكثر الفقهاء على جوازها مع الكراهية، وسميت عينة لحصول النقد لصاحب العينة لأن اشتقاقها من العين، وهو النقد الحاضر.

18. (5952)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İyne usulüyle alış-verişte bulunur, sığırların peşine düşer, ziraate razı olur ve cihadı da terkederseniz, Allah size öyle bir zillet verir ki, dininize tekrar rücu etmedikçe o zilleti kaldırmaz."* [Ebu Davud, Büyû 56, (3462).]

AÇIKLAMA:

1- *İyne usulüyle* satışı şarihler şöyle tarif etmiştir: Tüccar, malını veresiye olarak belli bir vade ile müşteriye satar. Sonra bu malı müşteriden daha ucuz bir fiyatla satın alır. Bu tarz alış-veriş caiz mi, değil mi münakaşa edilmiştir. *İmam Malik Ebu Hanife, Ahmed İbnu Hanbel* gibi bir kısım fukaha "caiz değil" derken, *İmam Şafii ve ashabı* "caizdir" demiştir.

2- Hadis, esas itibariyle, insanların ticaret ve ziraate kendilerini vererek cihadı ihmal etmelerini yasaklamaktadır. İlk nazarda, hadisten ticaret ve ziraatin kötülendiği anlaşılabilir. Aksine hadis, cihadın terkinden gelecek zillete dikkat çekmektedir. Daha önce de zikredildiği üzere *Aleyhissalâtu vesselâm* aslî meslekler olarak "ticaret, ziraat ve san'atı" saymıştır. Ama ne ticaret, ne ziraat ne de san'at cihad gibi mühim bir meşguliyeti ihmale sevketmemelidir. Şevkânî'nin dediği gibi "İslam'ın izzet ve diğer dinlere üstünlüğünü izhar vesilesi olan "Allah yolunda cihad"ın terki halinde Allah, Müslümanlara, düşüncelerinin aksiyle muamele ederek zillet verir: Atların sırtında olduktan sonra sığırların peşlerine takar, halbuki at sırtı, sığırın peşinden makamca daha üstün, daha izzetlidir."

"Zannediyorum bu hadisin bize anlattığı, işaret ettiği hususları ancak, sanayî inkılâbı ve sanayî hareketlerinden sonra anlayabildik.. onu da doğru anlayabildi isek.. cihadı, zaten unutmuştuk; sanayî derken ziraat ve hayvancılığı da ihmal ettik ve kendimizi bir başka dengesizliğin berzahında bulduk.

Oysaki, yapılacak şeyi, hem de 14 asır evvel Allah Rasûlü haber veriyordu. Ve O, her meselede olduğu gibi, bu meselede de fevkalâde dengeliydi.

Elbette ki, ziraat ve hayvancılık olacaktır. Nitekim bu tür çalışmaları teşvik eden hadis-i şerifler de vardır. Ancak, bütün himmeti bunlara hasretmek, işte doğru olmayan budur.

Şehir hayatına karışmadan, bir dağa çekilip, kendi füyuzât hisleriyle baş başa kalmayı arzulayan insandan tutun da, teşebbüs gücünden mahrum ziraatçı ve hayvancıya kadar şümulü olan bu ifade, bize mühim bir iktisat ve ekonomi dersi vermektedir. Ayrıca, devletler muvazenesinde yerinizi almak için, gerekli caydırıcı gücü elde tutmadığınız, cihadı terkettiğiniz veya cihadı terkedip de, devletler muvazenesindeki yerinizi kaybettiğiniz zaman Allah, size altından kalkamayacağınız bir mezellet musallat edeceğini.. tegallüpler, esaretler, tahakkümler altında kalıp ezileceğinizi de hatırlatmaktadır ki, bu durum, yeniden dine dönüp, İslâm'ı hayata hayat kılacağınız âna kadar da devam edecektir. Verdiğimiz

misâl, -anlatma darlığı da mahfuz- deryadan bir katredir ve Allah Rasûlü'nün bu hususta daha nice sözleri var. Ne var ki biz, bu biricik misâlle iktifa edeceğiz. Allah Rasûlü, nasıl ki, istidat ve kabiliyetleri tahdid edip sınır altına almamış, öyle de bedenî güç ve kuvvetleri dahi hakir görmemiştir. Görmemiş ve aksine şöyle buyurmuştur: الْمُؤمِنُ الْقَوِيُّ خَيرٌ وَأَحَبُّ إلَى اللّٰهِ مِنَ الْمُؤمِنِ الضَّعِيفِ *"Kuvvetli bir mü'min, (beden sıhhatine sahip olan bir mü'min) Allah indinde zayıf mü'minden daha hayırlı ve sevimlidir"* [109] *Allah indinde sevimli olmak isteyenler, kalb sıhhatiyle beraber beden sıhhatine, cisim sıhhatiyle beraber ruh sıhhatine de sahip olmalıdırlar. Görülüyor ki, Allah Rasulü (sav): "Zayıflayacaksınız, perhize girecek, bedenî güç ve kuvvetinizi kıracaksınız ki Allah indinde makbul olasınız" demiyor. Belki ruhbanlığa, keşişliğe ve papazlığa karşı realiteyi, fıtrî ve tabiî olmayı öne çıkarıyor ve meselelere, tabiatı içinde bir mecra araştırıyor; ve bizi o istikamete kanalize ediyor.* [110]

5953 ١٩ — وعن أبي أمامة رضيَ اللّٰه عنه قال: [رَأَى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ سِكَّةً وَشَيْئاً مِنْ آلَةِ الْحرْثِ، فَقَالَ: لاَ يَدْخُلُ هذَا بيتَ قَوْمٍ إلاَّ أدْخَلَهُ اللّٰهُ الذُّلَّ]. أخرجه البخاري.

والمعنى أن اهل الحرث تنالهم الذلة لما يطالبون به من الخراج والعشر ونحوهما.

19. (5953)- *Ebu Ümame* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın saban ve diğer bir ziraat aleti görünce: *"Bunun girdiği bir eve, Allah mutlaka zillet de sokar!"* dediğini işittim." [Buharî, Hars 2.]

AÇIKLAMA:

Bu hadis de ziraatin girdiği yere zilletin gireceğini ifade etmektedir. Bazı şarihler, buradaki "zillet"le tarladan verilecek verginin kastedildiğini belirtirler. "Çünkü derler, idareciler, arazi hukuku olarak vergi talep ederler." Arazide çalışma, ehl-i zimmetin karşısına çıkan ilk meşguliyet idi. Sahabe araziye bağlanmaktan hoşlanmıyordu. İbnu't-Tin bu hadisin, Resulullah'ın gaybtan haber verme nevine giren bir mucizesi olduğunu belirtir ve "Zira der, şimdi müşahede edilen şu ki, zulmün çoğu ziraatle meşgul olanların başında patlamaktadır." İbnu't-Tin'i te'yiden şunu ilave edebiliriz: Yirminci asırda müşahede edilen de aynıdır:

109) Müslim, Kader, 34; İbn Mâce, Mukaddime, 10; Müsned, 3/366

110) M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur 1/387-388.

İktisadî hayatı ziraate bağlı olan ve hele ziraatte iptidailiği temsil eden "saban"a bağlı olan memleketler "üçüncü dünya" denen geri memleketlerdir. Sanayîleşen, ziraatini de yeni tekniklerle yapan memleketler ilerlemiş, kalkınmış memleketlerdir. İleri memleketlerde umumi nüfus içerisinde ziraatle uğraşanların nisbeti % 15 ile % 10 arasındadır. Zillete mahkum geri milletlerin halkı ise, büyük çoğunluğu ziraatle meşguldür ve ziraatleri de iptidaidir; "saban"a bağlıdır.

Ama ziraat ihmal mi edilmeli. Hayır! Nitekim *Aleyhissalâtu vesselâm* ziraate teşviklerde de bulunmuştur: ما مِن مسلمٍ يغرِسُ غرسًا او يزرع زرعًا فيأكُلُ منه طيرٌ او انسانٌ او بهيمةٌ الأ كَانَ له صدقة *"Hangi Müslüman bir dikim veya ekimde bulunur, ondan da bir kuş veya insan veya hayvan yerse, bu onun için bir sadaka yerine geçer."* Bu hadiste arazinin imar edilmesine, ekilip dikilmesine fevkalâde bir teşvik var.

Bu paralelde başka hadisler de var. Öyleyse, hadislerde ziraate hem teşvik var ve hem de ziraatin mahzurlarına uyarı var. İmam Buhârî, sadedinde olduğumuz hadisi, rivayetlerde gelen bu ihtilaflı durumu te'lif edip bağdaştıran bir başlık altında kaydeder. Bab başlığı şöyle: باب ما يحذر من عواقب الاشتغال بآلة الــزرع او مجاوزة الحدّ الذي امر به "Ziraat aletiyle meşgul olmanın akibetlerinden yahud ziraatte, emredilmiş olan sınırın geçilmesi nevinden sakınılacak şeyler babı"

Buhârî'nin başlığı, ziraat aleyhine gelen rivayetlerin ziraatten hasıl olacak kötü sonuçlara hamledilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Yani, kişi ziraatle meşguliyeti sebebiyle kendisine emredilmiş olan birkısım vecibeleri ihmal ederse bu mahzurludur veya ziraatle meşguliyette haddi aşarak gerekli olan başka meşguliyetleri ihmal ederse bu da mahzurludur. Meseleyi bir millet seviyesinde ele alacak olursak, akıllı idarecilerin, bir zamanlar memleketimizde görüldüğü üzere "Türkiye bir ziraat memleketidir" diye yanlış politikalar takip yerine, "Türkiye sanayileşmelidir", "Beynelmilel ticarette yeri olmalıdır" gibi ziraatin de dışına çıkan hedefler tesbit ederek, nüfusunun bir kısmını ziraatın dışına çıkarıp başka sahalara kaydırması gerekir. Hadisten alimlerimiz bunu anlamıştır. Ziraat hususunda farklı beyanlarda bulunan Resulullah da bunu kastetmiş olmalıdır.

5954 ٢٠ – وعن أنس رَضِيَ اللّٰهُ عَنه قال: [كَتَبَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ إلى كِسرَى وَإلى قَيصَرَ وَإلى النَّجَاشِيِّ، ولَيسَ بِالنَّجَاشِيِّ الّذي صَلّى عَلَيه، وَإلى كُلِّ جَبَّارٍ عَنيدٍ يَدعُوهم

إلى الله عزّ وجلّ]. أخرجه مسلم والترمذي.

20. (5954)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kisra'ya ve Necâşî'ye -bu Necâşî, üzerine cenaze namazı kıldığı Necâşî değildir- ve bütün inatçı cebbarlara, onları aziz ve celil olan Allah'a davet eden mektuplar yazdı."[Müslim, Cihad 75, (1774); Tirmizî, İsti'zan 23, (2717).]

AÇIKLAMA:

Burada, Resulullah'ın, komşu devletlerin reislerine gönderdiği İslam'a davet mektuplarından bahsedilmektedir. Aleyhissalâtu vesselâm mezkur mektupları Hudeybiye Sulhü'nden dönünce yazmıştır. Bir anda altı ayrı lidere elçiler çıkararak mektuplar göndermiştir. Bu bahis teferruatlı olarak daha önce geçtiği için burada tekrar etmeyeceğiz.

Sadedinde olduğumuz hadiste ilave bir açıklama yer almaktadır: Resulullah'ın mektup gönderdiği *Necâşî*, öldüğü vakit gıyabında cenaze namazını kıldırdığı Necâşî değildir. Esasen Necâşî, isim olmayıp ünvandır. İlk Müslümanlarda halife veya emîru'l-mü'minîn, Osmanlılarda padişah, İran'da şah.. dendiği gibi Habeşliler'de de o devirlerde devlet reisine Necâşî denmekte imiş. Muhammed Hamidullah'ın tahkikine göre, Resulullah'ın sağlığında Habeşistan'da iki ayrı Necâşî yaşamıştır, bir üçüncünün de yaşamış olması ihtimal dahilindedir. Bu hususta kesin konuşmaya vesikalar yeterli değildir (İslam Peygamberi 478-515 numaralı paragraflar).

5955 ٢١ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عنهما قال: [بَعَثَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِكِتَابِهِ إِلَى كِسْرَى، فَلَمَّا قَرَأَهُ مَزَّقَهُ، فَدَعَا عَلَيْهِمْ أَنْ يُمَزَّقُوا كُلَّ مُمَزَّقٍ]. أخرجه البخاري.

21. (5955)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kisra'ya mektubunu göndermişti. Kisra, mektubu okuyunca yırttı. Aleyhissalâtu vesselâm da "paramparça olmaları için" beddua etti." [Buharî İlm 7.]

AÇIKLAMA:

Hadis, *Buhârî*'deki aslından özetlenerek alınmıştır. Orada, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mektubu Bahreyn'in idarecisine gönderdiği, onun da Kisra'ya yolladığı ifade edilir.

Başka rivayetler, Bahreyn'deki idarecinin, bilahere İslam'la şereflenen Münzir İbnu Savâ olduğunu, İran kisrasının da Ebreviz[111] İbnu Hürmüz İbnu Enuşirevan olduğunu belirtir.

Rivayetler, mektubu okutan Kisra'nın daha bidayetteki üslub hoşuna gitmediği için öfkelenerek, okumayı tamamlatmadan kibir ve öfkeyle yırttığını belirtir. Onu kızdıran husus, mektuba kendi ismiyle değil, Allah Resulü'nün ismiyle başlamış olmasıdır. Mektup şöyle:

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla!

Allah'ın Resulü Muhammed'den İranlıların büyük reisi Kisra'ya:

Hidayet yoluna girip ona tabi olana, Allah'a, O'nun kulu ve Resulü'ne iman edene, Allah'tan başka ilah olmadığına, O'nun bir tek ve ortaksız bulunduğuna, Muhammed'in O'nun resulü ve kulu olduğuna şehadet edip kabul edene selam olsun! Buna göre ben seni, tam bir İslam daveti ile (İslam'a) çağırıyorum. Zira ben, kim olursa olsun can taşıyan herkese belli bir tehlikeyi haber verip uyandırmak ve inanmayanlar uzerinde Allah'ın sözünü gerçekleştirmek için istisnasız bütün insanlara gönderilmiş bir Allah Resulüyüm. O halde sen İslam'a gir de emniyet ve selameti bul! Şayet kaçınacak olursan bu halde hiç şüphesiz Mecusilerin günahı senin üzerinde toplanacaktır."

Mektubun saygısızca karşılanıp yırtıldığı haberi Aleyhissalâtu vesselâm'a ulaşınca: *"Allah da onun mülkünü paramparça etsin!"* diye beddua eder.

Meselenin kaynaklarda gelen devamına göre, Kisra Perviz, bu mektup üzerine, Yemen'deki valisine yazarak, Resulullah'ın derhal merkeze gönderilmesi için emir verir. Yemen valisi bu maksadla Medine'ye bir heyet çıkarır. Heyet mektubu verince Aleyhissalâtu vesselâm, ertesi güne cevap yazacağını söyler. Ertesi gün heyete: *"Bu gece benim efendim (Rabbim) senin efendini Seroeh eliyle öldürttü!"* der. Heyet Yemen'e geri döner. Orada, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın bildirdiği günde Kisra'nın öldürüldüğünü tahkik edince Müslüman olurlar.

Resulullah'ın Kisra'ya yazdığı mektubun aslı günümüze intikal etmiştir.

5956 ٢٢ـ وعن أسامة بن زيد رَضيَ اللهُ عَنهما قال: [رَكِبَ النَّبِيُّ ﷺ عَلى حِمارٍ عَلَيْهِ

111- M. Hamidullah ismin Perviz olduğunu belirtir.

إكافٌ تحته قطيفةٌ فدكيةٌ وأردف أسامة رضي الله عنه وراءه، يعود سعد ابن عبادة رضي الله عنه في بني الحرث بن الخزرج قبل وقعة بدرٍ فسارا حتى مرّا بمجلسٍ فيه عبد الله بن أبي ابن سلول، وذلك قبل أن يسلم عبدالله ابن أبيّ، فإذا في المجلس أخلاطٌ من المسلمين والمشركين عبدة الأوثان واليهود والمسلمين، وفي المجلس عبدالله بن رواحة رضي الله عنه، فلمّا غشيت المجلس عجاجة الدّابّة خمّر عبدالله بن أبيّ أنفه بردائه، ثمّ قال: لا تغبّروا علينا، فسلّم رسول الله ﷺ عليهم ثمّ وقف، ونزل فدعاهم إلى الله تعالى، وقرأ عليهم القرآن. فقال له عبد الله بن أبيّ: أيّها المرء إنّه لا أحسن ممّا تقول إن كان حقّاً فلا تؤذنا به في مجالسنا. ارجع إلى رحلك، فمن جاءك فاقصص عليه، فقال عبدالله بن رواحة: بلى يا رسول الله، فاغشنا به في مجالسنا، فإنّا نحبّ ذلك فاستبّ المسلمون والمشركون واليهود حتّى كادوا يتثاورون فلم يزل النّبيّ ﷺ يخفّضهم حتّى سكتوا، ثمّ ركب النّبيّ ﷺ دابّته، ثمّ سار حتّى دخل على سعد ابن عبادة، فقال له النّبيّ ﷺ: يا سعد! ألم تسمع إلى ما قال أبو حباب؟ يريد عبدالله ابن أبيّ، قال كذا وكذا: فقال سعد ابن عبادة: يا رسول الله، اعف عنه، واصفح عنه فوالّذي أنزل عليك الكتاب لقد جاء الله بالحقّ الّذي أنزل عليك ولقد اجتمع أهل هذه البحيرة على أن يتوّجوه فيعصّبوه بالعصابة، فلمّا أبى الله تعالى ذلك بالحقّ الّذي أعطاك الله شرق بذلك، فذلك الّذي فعل به ما رأيت. فعفا عنه رسول الله ﷺ، وكان رسول الله ﷺ وأصحابه يعفون عن المشركين وأهل الكتاب كما أمرهم الله تعالى ويصبرون على الأذى. قال الله تعالى: ﴿ **ولتسمعنّ من الّذين أوتوا الكتاب من قبلكم ومن الّذين أشركوا أذىً كثيراً وإن تصبروا وتتّقوا فإنّ ذلك من عزم الأمور**﴾؛ وقال تعالى: ﴿ **ودّ كثيرٌ من أهل الكتاب لو يردّونكم من بعد إيمانكم كفّاراً حسداً من**

عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ﴾، وَكَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَتَأَوَّلُ فِي الْعَفْوِ مَا أَمَرَهُ اللَّهُ بِهِ حَتَّى أَذِنَ اللَّهُ فِيهِمْ، فَلَمَّا غَزَا ﷺ بَدْراً، وَقَتَلَ اللَّهُ تَعَالَىٰ فِيهَا مِنْ صَنَادِيدِ قُرَيْشٍ، وَقَفَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَأَصْحَابُهُ مَنْصُورِينَ غَانِمِينَ، مَعَهُمْ أُسَارَى مِنْ صَنَادِيدِ قُرَيْشٍ، قَالَ ابْنُ أُبَيٍّ ابْنُ سَلُولٍ وَمَنْ مَعَهُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ عَبَدَةَ الأَوْثَانِ هٰذَا أَمْرٌ قَدْ تَوَجَّهَ، فَبَايِعُوا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَلَى الإِسْلاَمِ فَأَسْلَمُوا]. أخرجه الشيخان.

قوله « يتثاورون » يقال ثار القوم للخصام إذا انقضّوا مسرعين لإيقاع الفتنة، وتثاوروا تفاعلوا منه.

و« يخفضهم » أي يهوّنهم ويسكتهم.

و« البُحَيْرَةُ » تصغير بحرة وهي البلدة، والمراد بها المدينة الشريفة.

و« شَرِقَ بذلك » أي غص به، شبه ما أصابه من فوات الرياسة بالغصة.

و« الصَّنَادِيد » الأشراف والسادة الشجعان واحدهم صنديد.

وقوله « هٰذَا أَمْرٌ قَدْ تَوَجَّهَ » أي قد استمر فلا مطمع في إزالته.

22. (5956)- *Üsame İbnu Zeyd* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, üzerinde semer bulunan bir merkebe bindi, altında Fedek kadifesi vardı. Üsameyi de arkasına aldı. Beni'l-Haris İbnu'l-Hazrec'te oturan Sa'd İbnu Ubade (radıyallahu anh)'ye, Bedir Savaşı'ndan önce geçmiş olsun ziyaretine gitti. Beraberce giderken, aralarında *Abdullah İbnu Ubey İbnu Selül*'ün de bulunduğu bir cemaate rastladılar, oturuyorlardı. *Abdullah İbnu Ubey* o sırada henüz Müslüman olmamıştı. Cemaatte Müslümanlar, müşrikler, putperest olanlar, Yahudiler, Müslümanlar karışık vaziyette idi. Bu cemaatte Abdullah İbnu Ravaha (radıyallahu anh) da vardı. Onlara Resulullah'ın bindiği merkebin kaldırdığı toz isabet edince, Abdullah İbnu Ubey burnunu örtüsüyle sarıp: "Bizi toz içinde bırakma!" diye homurdandı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cemaate selam verip durdu. Merkepten inip onları Allah'a davet etti, onlara Kur'an okudu. Abdullah İbnu Ubey, Aleyhissalâtu vesselâm'a:

"Be adam! Bundan daha güzel birşey yok. Eğer söylediğin hak ise, bi-

zim cemaatimizi rahatsız etme, evine dön! Kim sana gelirse ona anlat!" dedi. Bunun üzerine Abdullah İbnu Ravaha da:

"Evet ey Allah'ın Resulü! Sen bizim toplantılarımıza gel! Zira biz bunu istiyoruz!" dedi. Bundan sonra Müslümanlar, müşrikler ve Yahudiler aralarında atıştılar. Nerdeyse birbirleriyle kapışacaklardı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onları yatıştırmak için gayret sarfetti ve sustular.

Resulullah da bineğine atlayarak yoluna devam etti ve Sa'd İbnu Ebî Vakkas'ın yanına gelip evine girdi. Aleyhissalâtu vesselâm ona:

"Ey Sa'd! Ebu Hubab'ın ne dediğini işittin mi?" dedi. Ebu Hubab'la Abdullah İbnu Ubey'i kastediyordu. *"Şöyle şöyle söyledi"* buyurdu. Sa'd İbnu Ubade:

"Ey Allah'ın Resulü! Onu affet, Sana Kitab'ı gönderen Zat-ı Zülcelal'e kasem olsun, Allah'ın sana indirdiği Hak geldiği zaman, bu beldenin ahalisi, ona taç giydirmeye, sarık sarmaya ittifak etmişlerdi. Allah Teala hazretleri sana verdiği bu hakikatla onun başa geçmesini engelleyince, bu onun boğazına takıldı. İşte, şahid olduğun densizliği ona yaptıran da budur!" dedi. (Bu açıklama üzerine) Resulullah onu bağışladı.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ve ashabı, müşrikleri ve Ehl-i Kitabı Allah'ın emrettiği üzere bağışlıyorlar, onların eza ve cefalarına sabrediyorlardı. Allah Teala hazretleri şöyle buyurmuştu: **"Muhakkak siz, malınızda ve canınızda imtihan olunacaksınız ve sizden önce kendilerine kitap verilmiş olanlardan ve Allah'a ortak koşanlardan pek çok incitici sözler işiteceksiniz. Eğer sabreder ve takvaya sarılırsanız, işte bu, uğrunda azim ve sebat edilmeye değer işlerdendir"** (Al-i İmran 186). Rab Teala bir başka ayet-i kerimede de şöyle buyurmuştur: **"Kitap ehlinden çoğu, imanınızdan sonra sizi tekrar inkara döndürmek isterler. Bu, kendilerine hak iyice belli olduktan sonra nefislerinde duydukları kıskançlık yüzündendir. Allah'ın emri gelinceye kadar onlara aldırış etmeyin ve onları kınamayın. Muhakkak ki, Allah her şeye hakkıyla kadirdir"** (Bakara 109).

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Allah'ın buradaki emrini afla te'vil ediyordu. Bu hal Allah'ın onlarla (savaşa) izin vermesine kadar devam etti. (İzin gelince) Aleyhissalâtu vesselâm Bedir Gazvesi'ni yaptı. (Bu savaşta) Allah Teala hazretleri Kureyş'in ileri gelenlerinin canlarını aldı. Aleyhissalâtu vesselâm ve ashabı zafer ve ganimet elde ederek ve Kureyş'in ileri gelenlerini de esir alarak döndüler. *Abdullah İbnu Ubey İbni Selül* ve beraberindeki putperest müşrikler:

"Bu (İslam) hadisesinin artık talihi döndü!" dediler. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a İslam üzere biat ettiler ve Müslüman oldular." [Buhari, Cihad 127, Tefsir, Al-i İmran 15, Marda 15, Libas 98, Edeb 115, İsti'zan 20; Müslim, Cihad 116, (1798).]

AÇIKLAMA:

Hadis, münafıkların Müslüman oluşlarını anlatmaktadır. Onlar, Müslümanlara karşı esas itibariyle, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bineğinin ayaklarından kalkan tozu bahane ederek izhar ettikleri hasmane tavrı taşıdıkları halde, İslam'ın Bedir zaferinden sonra güçlenen Müslümanlar karşısında ayrı bir cephe almaktansa araya karışmayı, İslam safında görünmeyi menfaatlerine daha yakın görürler ve Müslüman olurlar. Zaman içinde birçok vesilede samimiyetsizliklerini izhar edeceklerdir.

★ Hadis, *Abdullah İbnu Ubey*'i nifakla muhalefete iten sebebi de açıklıyor: "Resulullah'ın hicretinden önce, Medine halkı, kendilerine lider olarak *Abdullah İbnu Ubey*'i seçmeye karar vermiş, hatta giydirilecek taç, başının ölçüsü alınarak sipariş bile edilmiştir. Ne var ki Resulullah'ın hicretini müteakip o mesele askıya alınır ve Adullah'ın riyaseti suya düşer.

Resulullah'ın münafıklara karşı takip ettiği siyaseti daha önce muhtelif vesilelerle açıkladık.

★ Hadiste açıklanan diğer bir husus, Müslümanların, Allah'ın emri ile Bedir Savaşı'na Muhacir ve Ensar her iki grup da katılmıştır. Bu savaştan, Müslümanlar Allah'ın nusret ve izniyle az kayıpla çok sayıda esir ve ganimetlerle dönerler. Ayrıca azılı İslam düşmanı Kureyşli liderlerin pek çoğu öldürülür.

5957 ٢٣- وعن خالد بن معدان قال: [وَفَدَ الْمِقْدَامُ بنُ مَعْدِى كَرِبَ، وَعَمْرُو ابنُ الأَسْوَدِ، وَرَجُلٌ مِنْ بَنِي أَسَدٍ مِنْ أَهْلِ تِنِّسْرِينَ إِلَى مُعَاوِيَةَ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، فَقَالَ مُعَاوِيَةُ لِلْمِقْدَامِ: أَعَلِمْتَ أَنَّ الْحَسَنَ بنَ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا تُوُفِّيَ، فَرَجَّعَ الْمِقْدَامُ. فَقَالَ لَهُ فُلاَنٌ(١): أَتَعُدُّهَا مُصِيبَةً؟ فَقَالَ الْمِقْدَامُ: وَلِمَ لاَ أَرَاهَا مُصِيبَةً، وَقَدْ وَضَعَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي حِجْرِهِ، فَقَالَ: هذَا مِنِّي وَحُسَيْنٌ مِنْ عَلِيٍّ

رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا؟ فَقَالَ الأَسَدِيُّ: جَمْرَةٌ أَطْفَأَهَا اللهُ تَعَالَى، فَـقَالَ الْمِقْدَامُ: أَمَّا أَنَا فَلاَ أَبْرَحُ الْيَوْمَ حَتَّى أُغَيِّظَكَ وَأُسْمِعَكَ مَا تَكْرَهُ، ثُمَّ قَالَ: يَا مُعَاوِيَةُ إِنْ أَنَا صَدَقْتُ فَصَدِّقْنِي، وَإِنْ أَنَا كَذَبْتُ فَكَذِّبْنِي، قَالَ أَفْعَلُ: قَالَ: فَأَنْشُدُكَ بِاللهِ، هَلْ سَمِعْتَ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَنْهَى عَنْ لُبْسِ الذَّهَبِ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: فَأَنْشُدُكَ بِاللهِ هَلْ تَعْلَمُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ نَهَى عَنْ لُبْسِ الْحَرِيرِ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: فَـأُنْشُدُكَ بِاللهِ، هَلْ تَعْلَمُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ نَهَى عَنْ لُبْسِ جُلُودِ السِّبَاعِ وَالرُّكُوبِ عَلَيْهَا؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ الْمِقْدَامُ: فَوَاللهِ لَقَدْ رَأَيْتُ هذَا كُلَّهُ فِي بَيْتِكَ يَامُعَاوِيَةُ، فَـقَالَ مُعَاوِيَةُ: قَدْ عَلِمْتُ أَنِّي لَنْ أَنْجُوَ مِنْكَ يَا مِقْدَامُ قَالَ خَالِدٌ: فَأَمَرَ مُعَاوِيَةُ لِلْمِقْدَامِ رَضِيَ اللهُ عَنْـهُ بِمَا لَمْ يَأْمُرْ لِصَاحِبَيْهِ، وَفَرَضَ لاِبْنِهِ فِي الْمِئَتَيْنِ، فَفَرَّقَهَا الْمِقْدَامُ عَلَى أَصْحَابِهِ وَلَمْ يُعْطِ الأَسَدِيُّ أَحَداً شَيْئاً مِمَّا أَخَذَ، فَبَلَغَ ذلِكَ مُعَاوِيَةَ، فَـقَالَ: أَمَّا الْمِقْدَامُ فَرَجُلٌ كَرِيمٌ بَسَطَ يَدَهُ وَأَمَّا الأَسَدِيُّ فَرَجُلٌ حَسَنُ الإِمْسَاكِ لِشَيْئِهِ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

23. (5957)- *Halid İbnu Ma'dan* anlatıyor: "Muaviye İbnu Ebi Süfyan (radıyallahu anhümâ)'a (hilafeti esnasında) Mikdam İbnu Ma'dikerb, Amr İbnu'l-Esved ve Kınnesrin ahalisinden Benî Esedli bir adam bir heyet halinde geldiler. Hz. Muaviye, Mikdam'a:

"Hasan İbnu Ali (radıyallahu anhümâ)'nin vefat ettiğini biliyor musun?"dedi. Haberi işiten Mikdam "İnna lillah ve inna ileyhi raciun!" diyerek (üzüntüsünü ifade etti.) Ona falan (Muaviye):

"Bunu bir musibet mi addediyorsun?" dedi. Mikdam:

"Niye musibet addetmiyeyim? Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu kucağına almış *"Bu bendendir. Hüseyin ise Ali (radıyallahu anhümâ)' dendir!"* buyurmuştu dedi. Benî Esed'den olan adam da (Hz. Muaviye'ye yaranmak için, Hz. Hasan'ın ölümünü bir fitnenin sönmesine teşbihen):

"Allah bir ateşi söndürdü!" diye söze karıştı. Mikdam:

"Bugün ben, seni kızdırmaya ve hoşlanmadığın şeyleri sana duyurmaya devam edeceğim!" dedi. Sonra şöyle seslendi:

---

(١) هو معاوية نفسه.

"Ey Muaviye! Eğer doğru söylersem beni tasdik et, yalan söylersem beni tekzib et!" Hz. Muaviye (radıyallahu anh): "Pekâla öyle yapacağım" dedi. Mikdam:

"Allah aşkına söyle! Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın altın takınmayı yasakladığını işittin mi?" dedi. Hz. Muaviye: "Evet!" dedi.

Mikdam:

"Allah aşkına söyle! Resulullah'ın ipek giymeyi yasakladığını biliyor musun?" diye sordu. Hz. Muaviye: "Evet biliyorum!" dedi. Mikdam tekrar sordu:

"Allah aşkına söyle! Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vahşi hayvan derisini giymeyi, üzerlerine binmeyi yasakladığını biliyor musun?" Muaviye yine:

"Evet biliyorum!" diye cevapladı. Hz. Muaviye'nin bu sözü üzerine Mikdam dedi ki:

"Allah'a kasem olsun ey Muaviye, bütün bunları ben senin evinde gördüm." Hz. Muaviye şu cevabı verdi:

"Ey Mikdam, anladım ki senin elinden bana kurtuluş yok (söylediklerinin hepsi doğru)!"

Halid (İbnu Velid) der ki: "Hz. Muaviye, Mikdam (radıyallahu anhümâ)'a diğer iki arkadaşına (Amr İbnu'l-Esved ve Esedli adam) nazaran daha çok ihsan ve atada bulunulmasını emretti. Ayrıca (Mikdam'ın) oğluna (beytü'l-malden) iki yüz (dirhem) tahsisatta bulundu. Mikdam ise (Hz. Muaviye'nin verdiği) ihsanları arkadaşlarına dağıttı. Esedli ise aldıklarından kimseye birşey vermedi.

Bu durum Hz. Muaviye'ye ulaşınca: "Mikdam kerem sahibi cömert birisidir. Elini açmıştır. Esedli adam ise malik olduğu şeyi iyi tutan birisidir" dedi." [Ebu Davud, Libas 43, (4131); Nesâî, Fere' ve'l-Atire 12, (7, 176).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, *Hz. Muaviye* (radıyallahu anh)'nin Hz. Hasan vefat edinceye kadar, onun hilafeti elde etmek maksadıyla bir harekette bulunur diye korktuğunu ve teyakkuz içinde olduğunu göstermektedir. Halbuki, *Hz. Hasan* (radıyallahu anh), babası *Hz. Ali* vefat edince, büyük bir çoğunluğun teveccühü ile halife seçilmiş olmasına rağmen Müslümanlar arasında masum kanı dökülmesin diye halifelikten feragat ederek Hz. Muaviye ile anlaşmıştı. *Hz.Muaviye*'nin hilafetten olma endişesi, sadece

Hz. Hasan sebebiyle değil, Hz. Hüseyin ve hatta başka güçlü zatlar sebebiyle idi. Nitekim, bir gün oğlu Yezid'e şöyle tavsiyede bulunmuştur:

"Ben senin için, hilafet hususunda Kureyş'e mensup şu dört kişiden başkasından korkmuyorum: *Hüseyin İbnu Ali, Abdullah İbnu Amr, Abdullah İbnu Zübeyr, Abdurrahman İbnu Ebi Bekr.*"

2- Burada bildiği hakikatleri hiç çekinmeden ve pervasızca Hz. Muaviye'ye haykıran Mikdam, sahabidir ve meşhurlardandır. Şam'a yerleşmiştir.

3- Hadis, *Hz. Muaviye*'nin hakşinaslığını, hakkı söyleyen kimselere karşı takdirkârlığını da ifade etmektedir. Müdahenede bulunan Esedli adama fazla itibar etmediği halde, gerçekleri dobra dobra söyleyen Mikdam'a bol ihsanda bulunmuştur.

4- Hadis, yırtıcı hayvanların derisinin kullanılmasının haram olduğunu göstermektedir. Sebebini şarihler, onda zinet ve kibirlenme bulunması ile açıklarlar. Nehy kesilene de kesilmeyene de şamildir. İbnu'l-Esir, en-Nihaye'de kaplan derisiyle ilgili olarak der ki: "..Aleyhissalâtu vesselâm, bunun kullanılmasını, bunda zinet ve tekebbür bulunduğu ve ayrıca, onun acemlerin ziyyi olduğu için veya onun tüyleri debbağlanma kabul etmediği için nehyetmiştir. Hiçbir imam, kesilmemiş olan bir kaplan derisini debbağlamakla tüyünün temizleneceğini söylememiştir. Esasen avlanması zor olduğu için kaplanın derisi çoğunlukla kendiliğinden öldüğü zaman alınır."

Hadiste geçen "binme", oturma manasınadır. Kaplan vs. vahşi hayvanların derisi, hayvanların sırtına bağlanıp üzerine otururlurdu. Aleyhissalâtu vesselâm bu çeşit kullanımlarını yasaklamış olmaktadır. Şafiîlere göre nehiy mutlaktır, çünkü debbağlamak vahşi hayvanların derisi için temizlik değildir. Debbağlamanın temizleme sağlayacağını söyleyenlere göre yasak, debbağlanmasından önceye aittir. Bunu kullanmanın gayr-ı müslimlerin âdeti olması sebebiyle, yasağın her halukârda mutlak olduğu da ifade edilmiştir.

5958 ٢٤ – وعن عبدالله بن عمرو الخزاعي عن أبيه رَضِيَ اللّٰهُ عَنه قال: [دَعَانِي رَسُولُ اللّٰه ﷺ
وَأَرَادَ أَنْ يَبْعَثَنِي بِمَالٍ إِلى أَبِي سُفْيَانَ إِلى مَكَّةَ لِيَقْسِمَهُ فِي قُرَيْشٍ بَعْدَ الْفَتْحِ. فَقَالَ:
الْتَمِسْ صَاحِباً، فَجَاءَنِي عَمْرو بن أُمَيَّةَ الضَّمْرِيُّ، فَقَالَ: بَلَغَنِي أَنَّكَ تُرِيدُ الْخُرُوجَ
إِلى مَكَّةَ وَتَلْتَمِسُ صَاحِباً، قُلْتُ: أَجَلْ، قَالَ: فَأَنَا لَكَ صَاحِبٌ، فَجِئْتُ رَسُولَ اللّٰه

ﷺ، فقلتُ: قد وجدتُ صاحباً، قال: من؟ قلتُ: عمرو ابن أمية، فقال: إذا هبطتَ بلادَ قومه فاحذره، فإنَّه قد قال القائلُ: أخوكَ البكريُّ لا تأمنه، فخرجنا حتّى إذا كنّا بالأبواء، فقال: إنّي أريدُ حاجةً إلى قومي، ووددتُ أن تلبثَ لي قليلاً، قلتُ: انصرف راشداً، فلمّا ولّى ذكرتُ قولَ رسول الله ﷺ، فشددتُ على بعيري فخرجتُ أوضعه، حتّى إذا كنتُ بالأظافر إذا هو يعارضني في رهطٍ فأوضعتُ، فسبقته فلمّا رآني قد فتُّه جاءني، فقال: قد كانت لي إلي قومي حاجة، قلتُ: أجل. ومضينا حتّى قدمنا مكّة. فدفعتُ المالَ إلى أبي سفيان رضي الله عنه]. أخرجه أبو داود.

«أوضع ناقته» إذا حثّها على السير، والإيضاع ضرب من السير سريع.

24. (5958)- *Abdullah İbnu Amr el-Huzâî,* babası (radıyallahu anh)' tan naklediyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* Fetih'ten sonra beni çağırdı ve benimle, Mekke'ye Ebu Süfyan'a, Kureyşliler arasında dağıtması için, biraz mal göndermek istedi. Bana: *"Kendine bir arkadaş ara!"* buyurdu. Derken bana *Amr İbnu Ümeyye ed-Damrî* geldi ve: "Duydum ki, sen Mekke'ye gidecekmişsin ve yanına bir arkadaş arıyormuşsun!" dedi.

"Evet!" dedim.

"Ben sana arkadaşım!" dedi. Ben hemen Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelip: "Kendime bir arkadaş buldum!" dedim.

"Kim?" buyurdular.

"Amr İbnu Ümeyye'dir!" dedim.

"O, kavminin yöresine gelince ona karşı muteyakkız ol! Çünkü evvel adam (112) *şöyle demiş: "Bekrî arkadaşına güvenme!"* buyurdular! Derken yola çıktık. Ebva'ya kadar geldik. Amr: "Benim, kavmimle bir işim var. Beni burada biraz beklemeni arzu ediyorum!" dedi. Ben de: "İşin rastgelsin!" dedim. Ayrılınca, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sözünü hatırlayıp devemi hızlandırdım. (Ebva'dan) çıkıp deveyi hızlı yürümeye zorladım. Ezafir'e gelince, Amr'ın bir grup adamla karşımdan geldiğini gördüm. Devemi daha da hızlandırdım ve onu geçtim. Kendine hedef ol-

112- Atasözü şeklinde umumilik kazanan bu çeşit nasihatlar bazı yörelerimizde "evvel adam demiş ki" diyerek anlatılır.

maktan kurtulduğumu anlamıştı, yanındakiler geri döndü. Amr (tek başına) bana yetişti ve:

"Kavmimle bir işim vardı! (İşimi görüp bitirdim)" dedi. Ben de:

"Pekâla!" dedim. Yolumuza devam edip Mekke'ye geldik. Ben emanet malı Ebu Süfyan (radıyallahu anh)'a teslim ettim." [Ebu Davud, Edeb 34, (4861). Hadisin senedi zayıftır).]

5959 ٢٥ – وعن همّام بن منبّه قال: [حَدَّثَنَا أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَحَادِيثَ، مِنْهَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: اشْتَرَى رَجُلٌ مِمَّنْ كَانَ قَبْلَكُمْ عَقَاراً مِنْ رَجُلٍ فَوَجَدَ الَّذِي اشْتَرَى الْعَقَارَ فِي الْعَقَارِ جَرَّةً فِيهَا ذَهَبٌ. فَقَالَ لِلْبَائِعِ: خُذْ ذَهَبَكَ فَإِنَّمَا اشْتَرَيْتُ الْعَقَارَ وَلَمْ أَبْتَغِ مِنْكَ الذَّهَبَ. فَقَالَ الْبَائِعُ: إِنَّمَا بِعْتُكَ الأَرْضَ وَمَا فِيهَا، فَتَحَاكَمَا إِلَى رَجُلٍ. فَقَالَ الرَّجُلُ: أَلَكُمَا وَلَدٌ؟ فَقَالَ أَحَدُهُمَا: لِي غُلَامٌ، وَقَالَ: الآخَرُ لِي جَارِيَةٌ، فَقَالَ: أَنْكِحَا الْغُلَامَ الْجَارِيَةَ، وَأَنْفِقَا عَلَيْهِمَا مِنْهُ، وَتَصَدَّقَا].

أخرجه الشيخان.

25. (5959)- *Hemmam İbnu Münebbih* anlatıyor: "Ebu Hureyre (radıyallahu anh) bize pekçok hadis söylemişti. (Bir defasında) şöyle dedi: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sizden önce yaşayanlardan bir adam bir kimseden bir akar satın aldı. Bu akarı satın alan kimse, orada, içinde altın bulunan bir küp buldu. Satana gelip: "Altınını al! Ben senden akarı satın aldım, altını satın almadım!" dedi. Satan da: "Ben sana araziyi içinde bulunan herşeyiyle birlikte sattım!" dedi. (Anlaşamayınca) bir adamı hakem tayin ettiler. Adam (onları dinledikten sonra): "Sizin çocuklarınız var mı?" dedi. Onlardan biri: "Oğlum var", diğeri de "kızım var!" dedi. Hakem:

"Oğlanla kızı evlendirin! Bu paradan ikisi için harcayın ve tasadddukta bulunun" dedi." [Buhari, Enbiya 50; Müslim, Akdiye 21, (1721).]

AÇIKLAMA:

1- Akar, lügatte ev ve çiftliğe denmiştir. Sadedinde olduğumuz hadiste akarla tarlanın kastedildiği tasrih edilmiştir.

2- Alıcı ile satıcı arasında akid yönüyle bir ihtilaf mevzubahis değil. Fakat, bulunan altının akde dahil olup olmadığı hususunda ihtilaf edil-

miştir. İbnu Hacer der ki: "Böyle bir durumda, bizim şeriatimizin hükmü şudur: "Söz müşterinin sözüdür, altın da satanın mülküdür." Hadisteki ihtilafın akdin suretiyle ilgili olma ihtimali var; yani; müşteri: "Akidde arazi ve içindekilerin satıldığının tasrih edilmediğini, sadece arazinin satıldığını söylemiş, satan da: "İçindekilerin satıldığı da tasrih edildi" demiş olabilir" denmiştir.

Hadisin bir başka veçhinde "müşterinin bir ev satın aldığı, onu tamir ettiği, bu sırada bir hazine bulduğu, bu hazineyi teslim alması için eski sahibini çağırınca, onun: "Bunu ben görmedim, bundan haberim de yok" dediği ve her ikisinin kadıya başvurarak: "Bunu teslim alacak birini gönder, o dilediğin yere koysun" dedikleri, kadı'nın buna yanaşmadığı" belirtilir. *İbnu Hacer* devamla şu yorumu kaydeder: "Bu durumda bulunan bu malın hükmü, o şeriatte -bilinirse ki mal cahiliye devrinde gömülmüştür- rikaz hükmüne tabidir; aksi halde, bilinirse ki Müslümanlar tarafından gömülmüştür, bu durumda lukata hükmüne tabidir, şayet ne zaman gömüldüğü bilinemezse, malın hükmü yitik mal hükmündedir, beytulmale konur veya belki de şeriatlerinde böyle bir tafsilat yoktu, bu sebeple kadı mal üzerine belirtilen şekilde hükmetti."

3- Hadiste, aralarında hükmetmek üzere *"bir adam"*ı hakem yaptıkları ifade edilmiştir. Bu adamın kadı olduğu belli değildir. Ancak hadisin bir başka veçhinde bu zatın halk için tayin edilen hakim olduğu belirtilmiştir. Bu durumda, hadis iki dava sahibinin rastgele bir adam çağırarak aralarında hükmettirmelerinin ve bu hükmün de infaz edilmesinin caiz olacağını söyleyenlere delil olmaz. Bu husus alimler arasında ihtilaflıdır. *İmam Malik* ve *Şafii:* "Caiz olur yeter ki adamda hüküm verme ehliyeti bulunsun ve aralarında hakla hükmetsin, hükmün belde kadısının hükmüne muvafık olup olmaması birdir" demişlerdir. Şafiî sadece hududu bundan müstesna kılar. Ebu Hanife, verilen hükmün belde kadısının hükmüne muhalif olmamasını şart koşmuştur. *Kurtubî,* "adamdan, bunlardan biri için hüküm çıkmadığını, adamın kendine zahir olan duruma göre mezkur malın hükmü, yitik malın hükmüne tabi olması gereğini esas alarak bu iki zatta müşahede ettiği, vera ve iyi hal sebebiyle bunların o mala bir başkasından daha ehak olduklarını görüp, bunların neslinin iyi olacağını, çocuklarının salih olacaklarını ümid ederek aralarında sulh yapmaya hükmetti" diye cezmen beyanda bulunur.

Bazı alimler, buna dayanarak, "İki kişinin arasını bulup ihtilaflarını tatlıya bağlamak için hakim olmaya, resmen bu işle vazifeli olmaya gerek yok, herkes bunu yapabilir" demiştir.

5960 ٢٦ - وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: تَجِدُونَ النَّاسَ كَإِبِلٍ مِائَةٍ لاَ تُوجَدُ فِيهَا رَاحِلَةٌ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

والمراد بذلك أن المرضى المنتخب من الناس في عزه وجوده كالنجيب من الإبل الذي لا يوجد في كثير من الإبل.

26. (5960)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İnsanları, içinde binmeye mahsus tek hayvan olmayan yüz develik bir sürü gibi bulursun."* [Buharî, Rikak, 35; Müslim, Fedailu's-Sahabe 232, (2547); Tirmizî, Emsal 7, (2876).]

AÇIKLAMA:

1- Râhile binmeye mahsus devedir. Bunlar, develerin iyi cinsini teşkil eder, muti ve uysaldırlar. İnsanların sohbete, güvene elverişli olanının azlığı böyle ifade ediliyor: "Yüz develik sürüde bir tane iyi bulunmadığı gibi, yüz insan içerisinde de bir tane iyi bulmak zordur" denmek isteniyor.

2- *Hattâbî* der ki: "Bu hadisi alimler iki surette te'vil ettiler:

★ İnsanlar dinî ahkâmda eşittirler, ahkâm onlardan şerefce, makamca üstün olanlara bir imtiyaz tanımaz, düşük olanlara nazaran üstünlük vermez. Hepsi de, içinde tek râhile bulunmayan yüz develik sürü gibidirler. Râhile seyahat esnasında üzerine binilen devedir. Öyleyse hepsi hamule gibidir, yani yük vurulan deve gibidirler, seyahate ve üzerine binmeye elverişli değildirler.

★ İnsanların çoğu eksikliği olan kimselerdir, fazilet sahipleri pek nadirdir. Bunlar yük develeri arasında binek develeri (râhile) gibi nadirdirler. Bu hususa şu ayet de işaret buyurur: وَلٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لاَ يَعْلَمُونَ **"Lakin insanların çoğu bilmezler."**

Müteakip alimler, her iki yoruma da açıklamalarında yer vermişlerdir.

5961 ٢٧ - وعن جابر رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ يَصْعَدِ الثَّنِيَّةَ ثَنِيَّةَ الْمُرَارِ فَإِنَّهُ يُحَطُّ عَنْهُ مَا حُطَّ عَنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ، فَكَانَ أَوَّلَ مَنْ صَعِدَهَا خَيْلُنَا بَنِي الْخَزْرَجِ، ثُمَّ تَتَامَّ النَّاسُ، فَقَالَ ﷺ: كُلُّكُمْ مَغْفُورٌ لَهُ إِلاَّ صَاحِبُ الْجَمَلِ الأَحْمَرِ، فَأَتَيْنَاهُ فَقُلْنَا: تَعَالَ يَسْتَغْفِرْ لَكَ رَسُولُ اللهِ ﷺ، وَكَانَ يَنْشُدُ ضَالَّةً. فَقَالَ: لأَنْ أَجِدَ

ضَالَّتِي خَيْرٌ لِي مِنْ أَنْ يَسْتَغْفِرَ لِي صَاحِبُكُمْ]. أخرجه مسلم.

« ثَنِيَّةُ الْمُرَارِ » بضم الميم وكسرها، والضم أشهر، وهي عند الحديبية.

و« تتامَّ الناسُ » أي جاءوا كلهم وتموا.

27. (5961)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Mürar yoluna kim çıkacak? Gerçekten ondan, günah olarak, Benî İsrail'den affedilen kadar günah affedilecek!"

Oraya ilk çıkan Benî Hazrec'ten bizim süvarimiz oldu. Sonra herkes peşpeşe oraya geldi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Kızıl devenin sahibi [olan bedevî] hariç hepiniz mağfirete erdiniz!" buyurdular. Biz adamın yanına gelip: "Gel! sana da Resulullah istiğfarda bulunuversin!" dedik. O ise bir yitiğini arıyordu.

"Yitiğimi bulmam, benim için, arkadaşınızın istiğfarından hayırlıdır!" dedi." [Müslim, Münafık 12, (2880).]

AÇIKLAMA:

Seriyye, sarp dağ yolu manasına gelir. Resulullah'ın oraya çıkma mukabilinde büyük sevap vaadetmesi oranın düşmana yakın ve tehlikeli, çıkılması da zor bir yer olması sebebiyledir. Rivayette belli değil ise de, bunun bir sefer sırasında söylendiği anlaşılmaktadır. Bu sefer Hudeybiye Seferi olabilir. Kızıldevenin sahibinin *Ced İbnu Kays* adında bir münafık olduğu belirtilmiştir.

5962 ٢٨- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: تَدُورُ رَحَى الإِسْلاَمِ بِخَمْسٍ وَثَلاثِينَ أَوْ سِتٍّ وَثَلاثِينَ أَوْ سَبْعٍ وَثَلاثِينَ، فَإِنْ يَهْلِكُوا فَسَبِيلُ مَنْ هَلَكَ، وَإِنْ يَقُمْ لَهُمْ دِينُهُمْ يَقُمْ لَهُمْ سَبْعِينَ عَاماً، قُلْتُ: مِمَّا بَقِيَ أَوْ مِمَّا مَضَى؟ قَالَ: مِمَّا مَضَى]. أخرجه أبو داود.

28. (5962)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İslam'ın değirmeni otuz beş veya otuz altı veya otuz yedi (yıl) döner. Eğer, (dini terkederek kendilerini) helak ederlerse, daha önce helak olanların yolunu tutmuş olurlar. Dinleri ayakta kalırsa, onlar için yetmiş yıl ayakta kalır!"

Ben dedim ki: "(Bu yetmiş yıllık müddet) zikri geçen (otuz beş yıllık müddet)ten sonra mı başlayacak, yoksa geçen kısım buna dahil mi?"

"Mezkur müddet buna dahildir!" buyurdular." [Ebu Davud, Fiten 1, (4254).]

AÇIKLAMA:

Hadis bazı farklı yorumlara tabi tutulmuştur. İbnu'l-Esir'in, Camiu'l-Usul'de kaydettiğine göre, hadisin manası şudur: "İslam bidayette tam doğru bir istikamet takip edecek ve zalimlerin çıkaracağı fitne hadiselerinden uzak olacaktır. Bu istikametli hal 35 yıl devam edecektir. Resulullah bu sözü, vefatına beş veya altı yıl kala söylemiş olmalıdır. Bu, Hülefa-i Raşidîn'in 30 yıl olan hilafet müddetine eklenince, hadiste geçen 35 rakamı ortaya çıkar. Eğer "otuz beş" rakamı hicretten itibaren hesap edilirse, o tarih de Mısırlı ihtilalcilerin, Hz. Osman (radıyallahu anh)'ın evini muhasara ettikleri zamana müsadif olur. 36 rakamını esas alırsak Cemel Vak'ası'na, 37 rakamını esas alırsak Sıffin Vak'ası'na müsadiftir.

"Yetmiş yıl ayakta kalır" ifadesini Hattâbî şöyle izah eder: "Mana muhtemelen: "Emevilerin saltanat müddetidir. Bundan sonra Abbasilere geçmiştir. Zira, hükümranlığın Benî Umeyye'de kesinleşmesi ile Horasan'da Abbasi Devleti'nin dailerinin zuhur etmesi arasında yetmiş yıl kadar bir müddet mevcuttur." Bu açıklama önceki açıklama ile uyuşmadığı için su götürür."

Türbüştî, bu tenkide katılır ve şöyle bir açıklama kaydeder: "Resulullah bu rakamlarla Emevilerin ve de başkalarının saltanatını kastetmemiştir. Aksine bununla, ümmetin idarecilere itaat; hududu ve şer'î ahkâmı tatbik etme müddetini kastetmiştir. Bunu da hicretle başlatmıştır. Ashab'a, 35 veya 36 veya 37 yıl aynı hal üzere devam edeceklerini, sonra aralarına ihtilaf girip birliklerinin bozulacağını, eğer helak olurlarsa önceden helak olan milletlerin yolunu takiben helak olacaklarını, eğer halleri eskiden olduğu gibi, itaat ve hakka yardım etme esaslarına dönerse, iyi hal üzere yetmiş yıl kadar devam edeceklerini haber vermiş olmaktadır."

Bu açıklamada da vak'aya mutabık olmayan bazı hususların varlığı gösterilmiştir.

5963 ٢٩ – وعن سعد بن أبي وقاص رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنِّي لأَرْجُو أَنْ لاَ يَعْجِزَ اللهُ أُمَّتِي عِنْدَ رَبِّهَا أَنْ يُؤَخِّرَهَا نِصْفَ يَوْمٍ، قِيلَ لِسَعْدٍ: كَمْ نِصْفُ يَوْمٍ؟ قَالَ: خَمْسُمَائَةِ سَنَةٍ]. أخرجه أبو داود.

29. (5963)- Sa'd İbnu Ebi Vakkas (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ümid ederim ki Allah, ümmetimi Rabbinin nezdinde yarım gün te'hirden, aciz kılmayacaktır."

Sa'd'a: "Yarım gün ne kadardır?" diye sorulmuştu. "Beş yüz yıl" diye cevap verdi." [Ebu Davud, Mehalim 18, (4350).]

AÇIKLAMA:

1- Şarihler hadisin yorumunda ihtilaf etmişlerdir. En ziyade yer verilen açıklamaları kaydedeceğiz:

1) Bir yoruma göre Resulullah: *"Ben ümid ederim ki, ümmetimin Allah yanındaki mevkii, onun ömrünün, şu içinde bulunduğum zamandan beş yüz yıl geçinceye kadar uzamasına yetecektir. Yani kıyamet en az beş yüz yıl sonra kopacaktır."*

2) Bir diğer yoruma göre, *Resulullah,* dünyada beş yüz sene dininin bakî kalacağını ve milletinin nizam üzere devam edeceğini kastetmiştir. Yani, ümmeti ayıplardan ve günahları irtikabtan salim olarak beş yüz yıl tehir edilecek, ümmet bu müddet boyunca salah-ı halini muhafaza edecektir.

3) Bir de şu söylenmiştir: "Ümmetimin zenginleri, kıyamet günü kendilerinden önce cennete girmiş olan fakirlere orada kavuşmak üzere, mevkıfta hesap vermek üzere beş yüz sene beklemekten aciz değildir."

2- Hadiste geçen "yarım gün" tabirini Hz. Sa'd (radıyallahu anh) "Beş yüz yıl" diye açıklar. Onu bu yoruma sevkeden husus ayette gelen rakamdır. (Mealen): **"Rabbinin katında bir gün sizin hesabınıza göre bin yıl gibidir"** (Hacc 47).

5964 ٣٠ – وعن عيسىٰ بن واقد رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا كَانَتْ سَنَةُ ثَمَانِينَ وَمِائَةٍ فَقَدْ أحْلَلْتُ لأمَّتِي الْعزبَةَ والتَّرَهُّبَ فِي رؤُوسِ الْجِبَالِ]. أخرجه رزين(١).

30. (5964)- *İsa İbnu Vâkid* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Yüz seksen (hicrî) yılı gelmiş olsaydı, ümmetime bekârlık ve dağların başlarında ruhbanlığı helal kılardım."* [Rezin tahric etmiştir.]

(١) ولم يصح في هذا الباب شئ بل في الصحاح ما يدل على عكسه.

AÇIKLAMA:

Bu hadisin sahih olmadığına dikkat çekilmiştir. Çünkü sahih hadislerde Resulullah hep evlenmeye teşvik etmiş, bekârlığa teşvikte bulunmamıştır. Sahih hadislere muhalefet eden rivayetler merduddur. Öyle ise bekârlığa teşvik edici rivayetlere itibar edilemez.

5965 ٣١- وعن أم سلمة رَضِيَ اللهُ عَنها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُسَمِّي الْـفَأرَةَ الْفُوَيْسِقَةَ، وَقَالَ: لاَ أرَاهَا إلاَّ مِنَ الْمَمْسُوخِ، فَإنَّهَا إذَا جُعِلَ لَهَا ألْبَانُ الإبِلِ لَمْ تَشْرَبْ، وإذَا جُعِلَ لَهَا ألْبَانُ الشَّاءِ شَرِبَتْ]. أخرجه رزين.

قلت: وهو في صحيح البخاري، والله أعلم.

31. (5965)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* fareye fuveysika der ve şunu ilave ederdi:

"Ben bunu meshe uğramışlardan biliyorum. Çünkü o, kendisine (içmesi için) deve sütü konulsa onu içmez. Ama koyun sütü verilse onu içer."[Rezin tahriç etmiştir. Buhârî'de kaydedilmiştir (Bed'ü'l-Halk 15; Müslim, Zühd 62, (2997).]

AÇIKLAMA:

1- *Fuveysika,* fasık kelimesinin ism-i tasğîridir, fasıkcık demek olur. Fasık haddi aşan asi manasına gelir. Şeriat ıstılahı olarak fasık, haramları işleyen, farzları terkeden demektir.

2- *Mesh:* bir şeyin daha kötü bir surete çevrilmesidir. insanın sureten hayvan olması gibi. Nitekim sadedinde olduğumuz hadiste farenin meshe uğramış insan olma ihtimaline yer verilmektedir. Bu husus müteakip hadiste hınzır ve maymun hakkında cezmen beyan edilmektedir. Sadedinde olduğumuz hadis, Müslim'de Ebu Hureyre (radıyallahu anh)'den kaydedilen veçhinde bu yönüyle daha açıktır: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İsrailoğullarından bir ümmet kaybedildi. Ne olduğu bilinemiyor. Ben onların fareden başka bir şey olmadıkları kanaatindeyim. Görmüyor musunuz, onlara deve sütü konsa içmezler, koyun sütü konsa içerler." Ebu Hureyre devamla der ki:

"Bu hadisi Ka'b'a rivayet ettim. Bana "Bunu sen Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan işittin mi?" dedi. Ben: "Evet!" dedim. O birçok defalar aynı soruyu tekrarlayınca, kendisine: "Tevrat mı okuyorum? (Elbette,

Resulullah'tan işittiğimi anlatıyorum. Bana vahiy gelmiyor, Ka'bu'l Ahbar gibi daha önceki semavî kitapları da bilmiyorum, öyleyse anlattıklarımın kaynağı sadece Hz. Resulullah'tır, ondan işittiklerimdir!)" dedim."

3- *Mesh* mevzuunun anlaşılması için, bu meseleye Kur'an-ı Kerim'de temas edildiğinin de bilinmesi gerekir. Cenab-ı Hak muhtelif ayetlerde, Allah'ın emirlerini dinlemeyip nefislerine uyan ve peygamberlerine asi olan geçmiş kavimlere, ibretlik olmak üzere gelen ceza çeşitlerinden birinin de mesh olduğunu belirtir. Ezcümle, Benî İsrail, **"deniz kenarında bulunan bir karyede cumartesi gününün hurmetine riayet etmeyerek dinin hududunu tecavüz etmişlerdi de, biz de onlara maymun olunuz, sürününüz dedik. Ve bu kıssayı o zaman hazır olanlara ve arkalarından gelen ve gelecek haleflerine (bütün insanlara) ibret-i müessire ve müttakilere de bir mev'ize ve muhtıra yaptık"** (Bakara 65-66).

Bir başka ayette meshe uğrayanlara verilen cezanın en büyük ceza olduğu ifade edilmiştir: **"(Ey Muhammed, o Ehl-i Kitab'a) şöyle de: "Sizin şer dediğinizden, Allah katında bir ceza olarak daha kötüsünü haber vereyim mi? Allah'ın lanet edip gazabına uğrattığı ve içlerinden bir kısmını maymun ve domuz yaptığı, tağuta kulluk eden kimselerin ahiretteki yeri pek kötü bir mekandır ve onlar dosdoğru yoldan ayrılmakta herkesten ziyade sapkın kimselerdir"** (Maide 60).

Burada zikredilen maymun ve domuza çevrilme hadisesinin yorumunda müfessirler bazı farklılıklara yer verirler. Bir kısmı, bu ayette kastedilenlerin önceki ayette zikredilen ashab-ı sebt (=cumartesinin hurmetini ihlal edenler) olduğunu, gençlerinin maymun, ihtiyarlarının hınzır suretine çevrildiklerini söyler. Bazıları da, -Hıristiyanlarda da mevzubahis olan maide-i İsa ashabının meshini gözönüne alarak- "Ayette geçen maymuna çevrilmeden murat ashab-ı sebt, hınzıra çevrilmeden murad da "maide-i İsa ashabıdır" demiştir.

MESH MADDÎ Mİ MANEVÎ Mİ?

Müfessirler, bu mesele üzerinde de ayrıca durmuşlardır. Bir kısmı meshin sadece manevî olduğunu, birkısmı da hem maddî hem de manevî olduğunu söylemiştir. Aslında ikisini de kabul etmek gerekir. Zira ayet ve hadislerin zahirleri maddî ve manevî mesh hususunda açıktır. Ancak günümüzün, imanı zayıf veya hiç yok bir kısım insanları, insanların maymundan geldiğine dair batıl bir iddianın saplantısı ve maddeciliğin

şaşkınlığı içinde insandan maddî olarak maymun veya domuz yapılacağını aklına zor sığdırırlar. Bunlara mesh hadisesinin manevî de olma yönü öncelikle medar-ı bahsedilebilir. Her iki meshin varlığına da inanan Elmalılı Hamdi merhum mevzuyu tahlil eder ve der ki: "(Ayette zikredilenler) zahiren ve batınen kuyruklu maymuna mı döndüler? Yoksa, zahiren ve sureten insan, batınen ve manen maymun gibi mi oldular? Bunun tefsirinde iki kavil vardır. Bir hayli müfessirîn zahire nazaran mesh-i tamme kail olmuşlardır. Fakat mücahid ve ona peyrev (tabi) olan diğer müfessirîn bu hükmün temsilî olduğuna ve binaenaleyh mesh-i manevîye kail olmuşlardır ki, zamanımızın zihniyetine bu daha karib (yakın) görünüyor."

Mevzunun tamamlanması için müteakip açıklama da okunmalıdır.

5966 ٣٢ – وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّٰهُ عنه قال: [قِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ، الْقِرَدَةُ وَالْخَنَازِيرُ، هِيَ مِمَّا مَسَخَ اللّٰهُ تَعَالَىٰ؟ فَقَالَ: إِنَّ اللّٰهَ تَعَالَىٰ لَمْ يُهْلِكْ قَوْماً فَجَعَلَ لَهُمْ نَسْلاً، وَإِنَّ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ كَانَتْ قَبْلَ ذٰلِكَ]. أخرجه رزين.

32. (5966)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü! Maymun ve domuzlar Allah Teala'nın mesh ettiği insanlardan mı?" diye sorulmuştu. Şu cevabı verdi: *"Allah Teala hazretleri bir kavmi helak etti mi ona nesil (devam) vermez. Maymun ve domuzlar daha önce de vardı."* [Müslim, Kader 33, (2663).]

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste de belirtildiği üzere, mesh, insanın maymun, domuz gibi çirkin hayvanlar şeklinde suretinin değiştirilmesidir. Bu hal, ceza olarak, Benî İsrail'den bir grubun başına gelmiştir. Sadedinde olduğumuz hadis, bu suretle cezalandırılan kimselerin neslinin devam etmeyeceğini, onların ölümleriyle o neslin tükeneceğini ifade etmektedir. Hadis ayrıca, maymun ve domuz cinslerinin hayvan olarak, Benî İsrail'in başına gelen mesh hadisesinden önce de mevcut olduğunu te'yid etmektedir. Dolayısıyla bugün yeryüzünde mevcut maymun ve domuzların, mesh suretiyle cezalandırılan o insanlarla hiçbir ilgisi yoktur.

Ancak, her devirde olduğu gibi günümüzde de manevî meshten bahsedilebilir. İnsanoğlu Rabbi'nin emirleri çerçevesinde hareket etmeyip, nefsanî temayülleri istikametinde yoldan çıkar, içgüdü denen insiyaklarının doğrultusunda hareket ederse, kazandığı manevî şahsiyeti, kendi-

sinde galebe çalan vasfa göre, domuz, köpek, sırtlan, ayı, yılan, maymun vs. suretlerinden birini kazanır. Çünkü hayvanlardan herbiri mezmum olan bir vasfı temsil eder; Sözgelimi: Maymun taklitçilik ve şahsiyetsizliği, yılan hıyaneti, domuz pislik ve deyyusluğu temsil ederler.

Batı medeniyetinin insandaki hevayı teşcî ederek, insanları manen meshe attığı kanaatini, eserlerinde tekrar tekrar işleyen *Bediüzzaman'* dan birkaç pasaj kaydediyoruz:

"(Mimsiz Batı medeniyetinin) cazibedar hizmeti, heva ve hevesi teşcî ve arzularını tatmin ve metalibini (talep ettiği şeyleri) teshildir. O heva ise, şe'ni, insaniyeti derece-i melekiyeden, dereke-i kelbiyete indirmektir. İnsanın mesh-i manevîsine sebep olmaktadır. Bu medenilerden çoğu, eğer içi dışına çevrilse kurt, ayı, hınzır, maymun postu görülecek gibi hayale gelir."

Bir başka ifadesi şöyle: "Ey kâfirlerin çokluklarından ve onların bazı hakaik-i imaniyenin inkârındaki ittifaklarından telaşa düşen ve itikadını bozan biçare insan! Bil ki, kıymet ve ehemmiyet, kemiyette ve adet çokluğunda değil, çünkü insan, eğer insan olmazsa, şeytan bir hayvana inkılab eder. İnsan, bazı frenkler ve frenkmeşrebler gibi ihtirasat-ı hayvaniyede terakki ettikçe, daha şiddetli bir hayvaniyet mertebesini alır. Sen görüyorsun ki, hayvanatın kemmiyet ve adet itibariyle hadsiz bir çokluğu varken, ona nisbeten insan gayet az iken, umum enva-ı hayvanat üstünde sultan ve halife ve hakim olmuştur. İşte muzır kâfirler ve kâfirlerin yolunda giden sefihler, Cenab-ı Hakk'ın hayvanatından bir nevi habislerdir ki, Fatır-ı Hakim, onları dünyanın imareti için halk etmiştir. Mü' min ibadına ettiği nimetlerin derecelerini bildirmek için, onları bir vahid-i kıyasî yapıp, akıbetinde müstehak odukları cehenneme teslim eder."

İnsanın maruz kaldığı manevî meshle ilgili bu açıklama, insanın hayvandan da aşağı derekelere düşeceğini haber veren şu mealdeki ayetin güzel ve muknî bir tefsiri olmaktadır: **"Andolsun ki, cinlerden ve insanlardan pek çoğunu biz, cehennem için yarattık. Onların kalpleri vardır, onunla anlamazlar. Gözleri vardır, onunla görmezler. Kulakları vardır, onunla işitmezler. Onlar hayvan gibi, hatta hayvandan da aşağıdırlar. Onlar gafillerin ta kendileridir."** (A'raf 179).

5967 ٣٣ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: هَلْ رُؤِىَ فِيكُمْ الْمُغَرِّبُونَ؟ قُلْتُ: وَمَا الْمُغَرِّبُونَ؟ قَالَ: الَّذِينَ يَشْتَرِكُ فِيهِمِ الْجِنُّ]. أخرجه أبو داود.

إنما سمعوا مغربين. لأنه دخل فيهم عرق غريب ووجد فيهم شبه الغرباء لمداخلة من ليس من جنسهم ولا على طباعهم وشكلهم، وقيل اراد بمشاركة الجن فيهم أمرهم إياهُمْ بالزنى وتحسينه لهم فجاء أولادُهُمْ من غير رشدة، ومنه قوله تعالى: ﴿وَشَارِكْهُمْ فِي الأَمْوَالِ وَالأَوْلاَدِ﴾.

33. (5967)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün): "Aranızda muğarribler görüldü mü?" diye sordu. Ben:

"Muğarribler de ne?" dedim.

"Onlar kendilerine cinlerin iştirak ettikleri kimselerdir!" buyurdular." [Ebu Davud, Edeb 116, (5107).]

AÇIKLAMA:

Muğarrib, dilimizde de mevcut garib kelimesi ile aynı kökten gelmektedir; garb. Bu, uzak demektir. Nitekim ailesinden uzakta olana garib denmiştir. Muğarrib, asıllarından kopmuş, neseblerinden uzaklaşmış manasına gelir. *Hattâbî,* hadiste zikredildiği şekilde cinin iştirak ettiği kimselere muğarrib denmesini, kendi cinsinden olmayan şekil ve tabiatça farklı varlıkların müdahalesi ile herhangi garib bir damarın bulunma veya uzak bir nesebten gelme şüphesi sebebiyle açıklar.

Bazı şarihler "onlara cinin iştiraki" ifadesiyle cinlerin onlara "zinayı emredip güzel göstermesi, böylece çocuklarının rüşd üzere olmaması"nın kastedildiğini söylemiştir. Nitekim bu manayı te'yiden ayet-i kerimede ﴿وَشَارِكْهُمْ فِي الأَمْوَالِ وَالأَوْلاَدِ﴾ **"Allah ona (şeytana): "Çık git" buyurdu. "Onlardan (insanlardan) her kim sana uyarsa, kâfi bir ceza olarak cehennem hepinizin cezasıdır. Onlardan kime gücün yeterse sesinle kandırıp yoldan çıkarmaya çalış. Onlara süvarilerin ve piyadelerinle, bütün yardımcılarınla davette bulun. Mallarına ve evlatlarına ortak olup onları harama yönelt. Onlara vaadlerde bulun..."** (İsra 64).

Fethu'l-Vedud'da muğarrib ile, cima sırasında Allah'ın zikrinden uzaklaştırıldığı için kendilerine bu işte şeytanın da iştirak ettiği kimsenin kastedildiğini söyleyen alimden de bahsedilmiştir.

Bazıları: "Muğarrib insan: "İnsan ve cinnin suyundan[113] müştere-

113- Hadiste gelen *"cinin iştiraki"* meselesinin, cinin suyu ile insanın suyunun karışması şeklinde maddileştirilmesi "bazı" şarihlerin şahsî kanatidir. Bunlar, lafzın zahirinden ayrılmayan yorumculardır. Belirtmek isteriz: Hadisin metninde böylesine bir maddileştirme mevcut değildir. Alimlerin çoğunlukla benimsedikleri bir açıklama da değildir. Meselenin bu kadar maddileştirilmesine katılamadığımızı belirtmek isteriz.

ken yaratılan insandır. Çünkü böylece o insana yabancı bir damar girmiş, veya uzak bir nesebten gelmiştir. Böylece kendi cinslerinden olmayan bir şeyin müdahalesi ile asıllarından kopmuş, neseblerinden uzaklaşmış olurlar. Nitekim hadiste هَلْ تُحِسُّ مِنْكُنَّ امْرَأَةٌ اَنَّ الْجِنَّ تُجَامِعُهَا *"Ey kadınlar! Sizden biri, cinlerin kendisiyle cima yaptığını hissediyor mu?"* ibaresi gelmiştir. Burada *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın, insanlar arasında maruf olan şu hususu kastetmiş olabileceğine dikkat çekilmiştir: *"Bazı kadınlara birkısım cinler aşık olur ve onlarla cima yaparlar."*

İlmî açıklaması, günümüz ilminin kayıtlı ve sınırlı şartları içinde şimdilik zor olan bu mesele dinî nokta-i nazardan ehemmiyet taşımalı ki, Resulullah münasebet-i cinsiyeye başlarken okunacak duanın, şeytanın iştirakini önleyeceğini ve kadın o temastan hamile kaldığı takdirde şeytanın çocuğa zarar veremeyeceğini belirtmiş, yeni doğan çocuğun kulaklarına ezan ve ikamet okunmasına ehemmiyet vermiştir.

Mü'min hikmetini anlamasa da, akli izahını yapamasa da vahye gore konuşan Peygamberimiz'in tavsiyelerini elinden geldikçe yapma gayretine girer. Bu onun Rabbine kulluk, Peygamberi'ne ümmetlik edebinin gereğidir.

5968 ٣٤ – وعن ابن عباس رضيَ اللهُ عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ سَكَنَ الْبَادِيَةَ جَفَا، وَمَنِ اتَّبَعَ الصَّيْدَ غَفَلَ، وَمَنْ أَتَى أَبْوَابَ السُّلْطَانِ افْتَتَنَ، وَمَا ازْدَادَ عَبْدٌ مِنَ السُّلْطَانِ دُنُوًّا إِلاَّ ازْدَادَ مِنَ اللهِ بُعْداً]. أخرجه أصحاب السنن.

34. (5968)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Badiyede (kırda, sahrada, köyde) yaşayan kabalaşır, av peşinden koşan gaflete düşer. Sultanın kapısına gelen fitneye düşer. Kişi sultana yakınlığı artırdığı nisbette Allah'tan uzaklaşır."* [Ebu Davud, Sayd 4, (2859, 5860); Tirmizî, Fiten 69, (2257); Nesâî, Sayd 24, (7, 195).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, çevre şartlarının ve meslekî meşguliyetin ruh hayatı ve ahlakı üzerine derin tesirler bırakacağını belirtmektedir. *Badiye* çöl demektir. Bizim dilimizdeki kır ve köy kelimeleri de yerine göre badiyenin karşılığıdır. *Bedevi* daha ziyade çölde yaşayan, göçebe hayatı yaşayan kimseye denir. Bunlar görgü yönüyle kaba ve eksiklikleri olan insan-

lardır. Tefekkür hayatları da nakıstır. Dinin inceliklerini anlamazlar, oldukça maddeperesttirler. Onların dinî durumları Kur'an-ı Kerim'de belirtilmiştir. (Mealen): **"Bedeviler, küfür ve nifakta insanların en şiddetlisidirler. Allah'ın Resulü'ne indirdiği emir ve yasakları bilmeye daha müsaid kimselerdir"** (Tevbe 97). *el-Kâdı,* bedevilerin insanlarla münasebetlerinin azlığı ve aralarında ilim ehlinin yokluğu sebebiyle sıla-ı rahmla ifade edilen beşerî ve insanî inceliklerin çoğunlukla onlarda gelişmediğini, tabiatlarının böylece vahşileştiğini belirtir. Namazda konuşmak, mescide akıtmak gibi nice davranışlarını, *Aleyhissalâtu vesselâm* müsamaha ve afla karşılamış, onların saf olan kalplerini kolayca kazanmıştır .

2- Hadiste belirtilen diğer bir husus avcıların gafil olacağıdır. Burada avcılık kısmen tavsiye edilmemiş olmaktadır. Gaflet, taat ve ibadetten, cuma ve cemaate katılmaktan geri kalmak olarak açıklanmış, ayrıca hayvanları öldürme işiyle vahşi hayvanlara benzediği için, zamanla avcının kalbinden şefkat ve merhamet duygularının azalacağı da belirtilmiştir. Alimler bunu oyun ve eğlence için avlananlara hamlederler. Şu halde av mübah ise de, bunu ihtiyaç halinde yapmalıdır, ihtiyaç yokken sırf eğlence için, zevk için avlanmak mekruhtur.

3- Hadiste sultanın huzuruna çıkmamak tavsiye edilmiş, sultanla görüşmenin kişiyi fitneye atacağı belirtilmiştir. Alimler bunu *"zaruri olmayan görüşmeler"* diye kayıtlarlar. Zaruret olunca mekruh olmamalıdır. "Çünkü derler, sultana uyacağı ve müdahaneye mecbur kalacağı için dinine zarar verir, muhalefet edecek olsa sultanın hışmına uğrayarak dünyasına zarar verir. Buna rağmen, sultanla temas kurup müdahane etmeden, nasihat edip emr-i bilma'ruf ve, nehy-i anilmünkerde bulunabilen kimsenin en üstün cihadı yapacağı bizzat Resulullah tarafından müjdelenmiştir."

5969 ٣٥ - وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: يوشِكُ إنْ طالَتْ بكَ مُدَّةٌ أنْ ترى قوماً في أيْديهِمْ مثلُ أذْنابِ البَقَرِ يغْدُونَ في غضَبِ اللهِ ويرُوحُونَ في سخَطِ اللهِ، وقالَ: صِنْفانِ من أهلِ النَّارِ، ولَمْ أرَهُما قومٌ معَهُم سِياطٌ كأذْنابِ البَقَرِ يضْرِبُونَ بها النَّاسَ، ونساءٌ كاسِياتٌ عارِياتٌ مائِلاتٌ مُميلاتٌ رؤُوسُهُنَّ كأسْنِمَةِ البُخْتِ، لا يدْخُلْنَ الجنَّةَ، ولا يرِحْنَ رِيحَها، وإنَّ رِيحَها لتُوجَدُ مِنْ

مَسِيرَةِ كَذَا وَكَذَا]. أخرجه مسلم.

قوله «كاسيات» أى بنعم الله.

«عَارِيَاتٌ» من شكره، وقيل يسترن بعض أجسامهن ويكشفن بعضها، وقيل يلبسن ثيابا رقيقاً تصف ما تحتها، فهن كاسيات في ظاهر الأمر عاريات في الحقيقة.

و«مَائِلاَتٌ» أي: زائغات عن طاعة الله وما يلزمهن من حفظ الفروج.

«مُميلات» يعملن غيرهن ذلك، وقيل مائلاتٌ للشر مميلات للرجال الى الفتنة، وقيل غير ذلك.

وقوله «رُؤُسُهنَّ كأسنمة الْبُخْتِ» أي يكبرونها من القانع والخمر والعمائم، أو بعصلة الشعر بما يصيرها كأسنمة البخت.

35- (5969)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ömrün biraz uzarsa ellerinde sığır kuyruğu gibi birşeyler taşıyan birtakım insanları çok geçmeden göreceksin. Onlar Allah'ın gadabına uğrayarak sabaha ererler, Allah'ın nefretine uğrayarak akşama ererler."*

Resulullah bir başka rivayette de: *"Ateş ehlinden iki sınıf vardır, henüz onları görmedim: Yanlarında sığır kuyruğu gibi birşeyler taşıyıp onu insanlara vuran insanlar; giyinmiş, çıplak kadınlar ki bunlar Allah'a taatten dışarı çıkmışlardır. Bunlar, başkalarını da baştan çıkarırlar. Başları deve hörgücü gibidir. Bu kadınlar cennete girmek şöyle dursun, kokusunu dahi almazlar. Halbuki onun kokusu şu şu kadar uzak mesafeden duyulur"* buyurdular." [Müslim, Cennet 53, (2857), 52, (2128).]

AÇIKLAMA:

1- Teysir iki ayrı rivayeti birleştirerek tek bir rivayet gibi sunmuştur. Biz iki paragraf şeklinde ayırdık. Her iki hadisi de Ebu Hureyre rivayet etmiş olmakla birlikte Müslim, bunları kitabına ayrı ayrı almıştır. Hatta, ikinci paragrafta yer alan rivayet Kitabu'l-Cennet'te daha önce yani 52 numarada kaydediliyor, birinci paragraftaki hadis ise daha sonra yani 53 numarada kaydediliyor. Dahası, bu hadis, Müslim'in az sayıdaki mükerrerlerinden biridir, daha önce *Kitabu'l-Libas*'ta 2128 müteselsil numara ile 125. hadis olarak kaydedilmiştir.

2- Alimlerimiz bu hadisleri, Resulullah'ın gaybtan haber verme nevine giren mucizelerinden olarak değerlendirmişlerdir. Çünkü hadislerde zikri geçen ihbarlar az bir zaman sonra vukua gelmeye başlamıştır.

Sığır kuyruğuna benzeyen şey, zabıta memurlarının kamçıları ile yorumlanmıştır. Resulullah'tan bir müddet sonra, bilhassa Emeviler devrinde halka zulmeden idareciler eksik olmamıştır. Mesele çoğu durumda "kamçılama seviyesi"nde kalmayıp idama kadar ulaşmıştır. *İmam Malik, Ahmed İbnu Hanbel, İmam Âzam* gibi nice büyükler bile bu zulümlerden nasiplerini almışlardır. Resulullah halka zulmeden insanların akşam ve sabah Allah'ın hışım, gadab ve nefretlerine maruz kaldıklarını belirterek onların davranışlarını tel'in ediyor.

3- Kâsiyat "giyinmiş kadınlar" demektir, âriyat da "çıplak kadınlar" demektir. Kadın, hadiste iki zıt vasıfla tavsif edilmektedir: "Giyinmiş fakat çıplak kadın." Alimler, bunu farklı yorumlara tabi tutarlar:

★ Bazıları kâsiyatı Allah'ın nimetine bürünmüş fakat şükür yönüyle çıplak yani nimetlerin şükrünü eda etmeyen kadınlar diye yorumlamıştır.

★ Bir kısmı: Kadın kadınlık yönünü ortaya koymak, dikkatleri çekmek için, vücudunun bir kısmını örttüğü halde, diğer bir kısmını açar diye yorumlamıştır.

★ Bir kısmı da bedenini gösteren şeffaf elbiseler giyenler kastedilmiş demiştir.

Bu açıklamaların hepsi doğrudur. İslamî tesettüre aykırı olan bütün giyimler bu hadiste ifade edilmiş durumdadır. İslamî tesettür sadece "giyinmek" aramaz, giyinmenin tarzını da ister.

★ Belirlenen hududu örtecek büyüklükte olmalıdır; el, ayak ve yüz hariç bütün beden örtülmelidir.

★ Vücud hatlarını gösterecek darlıkta olmamalıdır. Çok dar giyinen "giyinmiş çıplak" hükmündedir. Batı menşeli modaları takip edenler bu hallere düşmektedirler.

★ Elbise bedeni göstermemelidir. Çok ince naylon ve şeffaf elbise giyenler de giyinmiş çıplak durumundadır.

★ Hadislerde yasaklanan bir başka kıyafet şöhret elbisesidir. Yani dikkatleri üzerine çekmek gayesini güden kıyafetler. İslam elbiseyi örtünmek için emrettiği halde günümüzde birçok çevreler elbiseyi örtünmeden çok dikkatleri üzerine çekme vasıtası olarak kullanıyorlar. Şu halde bu nev'e giren giyimler de giyinmiş çıplak manasına dahildir.

4- *Mâilat:* Lügat olarak eğilen, meyleden kadın demektir. Alimler umumiyetle Allah'ın gösterdiği istikametten ayrılan, yanlış istikametlere meyleden diye anlamışlardır. Bazı alimler de bu tabirle sağını solunu oynatarak, kırıtarak yürüyenlerin kastedildiğini söylemiştir. Mümilat da başkasını baştan çıkaran, başkasına salınarak yürümeyi öğreten kadın manasına gelir.

5- Başlarını deve hörgücü gibi yapacak kadınlar tabiri bilhassa günümüzün kadınlarını tasvir ediyor gibidir. Kadınlar, değişik saç modaları uygulayarak saçlarını muhtelif şekillerde bağlayarak tepelerinde hotos denen çıkıntılar teşkil etmektedirler. Mü'min kadınlar, gerek giyecekte ve gerekse baş tuvaletinde bu hadislerin tehdidini dikkatle gözönüne alıp cennetin kokusundan bile mahrum kalmaktan korkmalıdırlar.

5970 ٣٦– وعن سمرة بن جندب رَضِيَ اللّٰهُ عنه قال: [نَهَى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ أنْ يَقُدَّ السَّيْرَ بَيْنَ إصْبعَيْنِ]. أخرجه أبو داود.

36. (5970)- *Semüre İbnu Cündüb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* derinin iki parmak arasında dilinmesini yasakladı." [Ebu Davud, Cihad 74.]

AÇIKLAMA:

Deriyi boydan boya dilim dilim bölerken bunun iki parmak arasında yapılması, bıçağın kayarak parmağı kesme ihtimali bulunduğu için yasaklanmış olmalıdır. Tıpkı kınından çıkarılmış vaziyette kılıç teatisini yasaklamış olması gibi, çünkü bu da bir kısım muhatarayı (riski) beraberinde getirmektedir.

Bu hadisten hareketle, bazan görülen, kumaş ve bez kesimlerindeki iki parmak arasından bıçak veya makas yürütme işi de yasak telakki edilebilir. Çünkü aynı tehlike burada da vardır. Dolayısıyla, kazaya sebep olması kuvvetle muhtemel iş ve uygulamalarda emniyet tedbirini dinî bir emir olarak telakki etmeliyiz.

5971 ٣٧– وعن عائشة رَضِيَ اللّٰهُ عنها قالت: [مَا سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَنْسِبُ أحَداً إلاَّ إلى الدِّينِ]. أخرجه أبو داود.

37. (5971)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ben Resulullah'ın kimseyi dinden başka bir şeye nisbet ettiğini görmedim." [Ebu Davud, Edeb 86, (4987).]

AÇIKLAMA:

Cahiliye devrinde insanlar kavim ve kabilelerine, hanedanlarına nisbet edilerek tanıtılırdı. Bu onlar için iftihar vesilesi idi. İslam iftihar edilecek intisabı dinde göstermiştir. İnsanları ayıran en mühim unsur dindir. Aynı dinde olan insanlar aynı değerleri paylaştıkları için müştereklik arzederler. Bu sebeple en mühim intisab dindir. Zamanımızda, bu mühim prensip unutulduğu için, kabrin öbür tarafına geçince Allah nazarında hiçbir değer taşımayan yeni intisablar öncelik kazanmıştır. Kardeş olmaları gereken bütün mü'minler bilhassa ırkî ve mahallî intisablara öncelik kazandırdıkları için geçmişte yekvücut olan İslam âlemi bir yamalı bohça gibi parça parça olmuş ve kendini yutacak düşmana hazır lokmalar haline gelmiştir.

Bu da yetmiyormuş gibi, aynı ırka mensup olanlar da yeni oyunlarla çağdaş, ilerici, gerici, devrimci, Batıcı... gibi daha tali intisab kutuplarına bölünerek millî birlikler atomize edilmiş, iyice tecezziye uğratılmıştır. Düşmanlarımızın iktisadî, siyasî birliklerle bütünleşmeye başladığı yeni safhada, Müslümanlar da dinden başka intisabları atarak dinde birleşmeye gitmelidirler. Varlığımızın devamı buna bağlıdır.

5972 ٣٨– وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عنهما قال: [قَرَأَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فِيمَا أُمِرَ وَسَكَتَ فِيمَا أُمِرَ، وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيّاً، وَلَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ]. أخرجه البخاري.

38. (5972)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (namazda) emrolunduğu yerde açıktan okudu, emrolunduğu yerde sükut etti (gizli okudu). **"Ve senin Rabbin unutkan değildir"** (Meryem 64); **"Andolsun ki, Allah'ın Resulü'nde sizin için (her hususta) güzel bir örnek vardır"** (Ahzab 21). [Buharî, Ezan 105.]

AÇIKLAMA:

Bu rivayette *İbnu Abbas*, akşam, sabah ve yatsı namazlarında açıktan yapılan kıraat ile, öğle ve ikindi namazlarında gizli yapılan Kur'an tilavetinin bir tesadüf, bir unutma işi olmayıp, Cenab-ı Hakk'ın Resulü'nü irşadıyla olduğunu, Hz. Peygamber'e her hususta İlahî emrin geldiğini, kıraat meselesinin de böyle olduğunu ifade etmektedir.

İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ), bu fikrine şahit olarak kaydettiği

iki ayetin birincisiyle Rab Teala'nın herşeyi bildiğini, ikincisiyle de bütün Müslümanların, Resulullah'ta gelen örneğe uymak zorunda olduklarını, zira her hususta en güzeli O'nun temsil ettiğini söylemektedir.

5973 ٣٩- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا أُعْطِيكُمْ مِنْ شَيءٍ وَلاَ أَمْنَعُكُمُوهُ، إنْ أنَا إلاَّ مَأمُورٌ، وفي رواية: أنَا قَاسِمٌ أضَعُ حَيْثُ أُمِرْتُ].

أخرجه البخاري وأبو داود.

39. (5973)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ben size (kendiliğinden) ne bir şey veriyor, ne de sizi bir şeyden menediyorum. Ben sadece bir memurum (Allah'ın emrine göre veriyorum)."

Bir rivayette de şöyle demiştir: *"Ben (sadece, emre uygun şekilde) taksim ediyicim, emredildiğim yere koyarım."* [Buharî, Humus 7; Ebu Davud, Harac 13, (2949).]

AÇIKLAMA:

Resulullah bunu ganimet ve fey gibi malların taksiminde söylüyordu. Ta ki, herkes kendisine verilene razı olsun, ashabının içine, noksan ve ziyade sebebiyle, yanlış düşünceler girmesin. Nitekim bazı kereler taksimde tam bir eşitliğe riayet etmiyordu. Bazı kereler samimi, eski Müslümanlara hiç vermezken, müellefe-i kulûb denen kalpleri kazanılacaklara veriyor, bazan da samimilere az veriyor, öbürlerine daha çok veriyordu. Bunun en güzel örneği Huneyn Savaşı'nda Havazinlilerden elde edilen ganimetin taksimi idi. Burada yeni Müslüman olan Mekkelilere bol bol verirken, Ensar'a az vermiş veya hiç vermemişti. Hatta Medineliler: "Resulullah artık hemşehrilerine kavuştu, bize ihtiyacı kalmadı, bizi terkediyor..." gibi karamsar düşüncelere saplanmışlardı. Duruma muttali olan Aleyhissalâtu vesselâm, onların gönüllerini alıcı açıklamalar yaptı.

Kendisi taksimde olsun, ahkâmın tatbikinde olsun, heva ve şahsî arzusuyla hareket etmiyor, kimseyi kayırmıyor, kimseyi herhangi bir ahkâmın tatbikinden istisna tutmuyordu. Böyle bir yetkisi, imtiyazı yoktu. O sadece bir memurdu. Her işi İlahî emir tahtında yürütüyordu. Nitekim ayet-i kerimede de: **"Ey peygamber! Rabbinden sana indirileni insanlara bildir. Bunu yapmazsan elçiliğini yerine getirmemiş olursun..."** (Maide 67) buyrulmuştur.

5974 ـ ٤٠ ـ وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَبْداً مَأمُوراً، مَا اخْتَصَّنَا مِنْ دُونِ النَّاسِ بِشَيْءٍ إلاَّ بِثَلاثٍ: أمَرَنَا أنْ نُسْبِغَ الْوُضُوءَ، وَأنْ لاَ نَأكُلَ الصَّدَقَةَ، وَلاَ نُنْزِيَ حِمَاراً عَلَى فَرَسٍ]. أخرجه الترمذي والنسائي.

40. (5974)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (Allah'ın emir ve yasaklarını tebliğ eden) me' mur bir kul idi. Bize (Al-i Beytine) insanlardan ayrı olarak üç şey dışında hiçbir tefrikte bulunmadı. O üç şey de şunlardır:

★ Abdesti mükemmel yapmamızı emretti.

★ Sadaka yemememizi emretti.

★ Merkebi at üzerine aşırmamamızı emretti." [Tirmizî, Cihad 23, (1701); Nesâî, Taharet 106, (1, 89).]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Abbas*'ın bu ifadesi Şia'nın: "Resulullah Al-i Beyt'e hususi bir ilim ve vasiyet bırakmıştır" şeklindeki ileri sürdükleri iddialara cevap sadedindedir. Şia, *Hz. Ali*'ye de, Resulullah'ın hususi bir ilim ve kendinden sonra halife olması için vasiyet bıraktığı şayiasını çıkarmıştır. Hz. Ali bu meselede sıkça suale maruz kalmış, o da verdiği cevapta bu iddiaları reddetmiş, Kur'an-ı Kerim dışında hususi bir ilim almadığını belirtmiş, "sadece kılıncımın kabzasındaki şu tomar hariç" demiştir. "Tomarda ne var?" sorusuna cevap sadedinde belirttiği hususlar bilinen şeylerdir. Daha önce geçtiği için tekrar etmeyeceğiz.

Bu hadiste zikredilen üç istisnadan ikisi dahi herkese tavsiye edilmiş hususlardır: Abdestin mükemmel alınması bütün ümmete mendubtur; merkebin at üzerine aşırılmaması da öyle... Bazı alimlere göre bütün ümmete mekruhtur. Maksad da hayvan neslinin korunmasıdır. Böyle hükmedenlere göre merkeb ve at karışımından hasıl olan katır melezdir ve ata nazaran değeri düşüktür: Katırda, savaş esnasında atın ortaya koyduğu manevra mahareti -ki kerr u ferr denir- mevcut değildir. Bu sebeple ganimetten ata ayrıca pay ayrılırken, katıra uygun bir şey ayrılmaz vs. Aksi görüşte olanlar, katırla ilgili tahdidin geçici olduğunu belirterek, atı merkebe aşırmada kerahet görmezler. Geriye kalan "sadaka malından yememe" tefriki Al-i Beyt'in izzet ve hürmetini muhafazaya matuftur. Çünkü Resulullah sadaka ve zekatı insanların malını temizleyen kir olarak tavsif etmiş ve Al-i Beytine yasaklamıştır. Hediye kabul

edip zekat ve sadaka kabul etmemek O'nun hasaisinden, mümeyyiz vasıflarından biridir. Kendisine gelen hediyelere de fazlasıyla mukabelede bulunurdu.

Şunu da kaydedelim ki bazı alimler sayılan bu hususların Al-i Beyt hakkında vücud ifade edebileceğini söylemişlerdir.

2- Merkebin ata aşırılma yasağı üzerine yürütülen münakaşada, bunda mahzur görmeyenlerin delilleri üzerinde bir nebze durmada fayda görüyoruz.

Tahavi bu mesele üzerine yaptığı tahlilde, cevaz taraftarlarının birkaç delilini zikreder. Özetleyerek sunacağız:

★ Eğer merkebi ata aşırmak mekruh olsaydı katıra binmek de mekruh olurdu Halbuki, katıra binmenin cevazında ümmet icma etmiştir. Resulullah'ın da katıra bindiği rivayetlerde gelmiştir. Resulullah'ın kerahet ifade eden hadisi, at besleyenler hakkında sevap vaadeden teşvikkar hadislerin katır besleyenler hakkında beyan edilmemesinden ileri gelir.

★ Yasağın Al-i Beyt'e mahsus olarak ifade edilmesine gelince, Tahavi bunu İbnu Abbas'tan kaydettiği şu rivayette açıklar: "Abdullah İbnu'l-Hasen (radıyallahu anh)'e rastladım, Ka'be'yi tavaf ediyordu. Al-i Beyt'e, merkebi ata aşırmakla ilgili hadisi okudum. Şunu söyledi: "Doğru söyledi. O zaman Benî Haşim'de at çok azdı. Atın aralarında çoğalmasını arzu etti." Abdullah İbnu'l-Hasen bu tefsiriyle, merkebi ata aşırma yasağının sadece Benî Haşim hakkında geldiğini belirtmiş oldu. Ayrıca, belirtti ki bu yasak tahrim için değildir. Bunun sebebi aralarında atın azlığı idi. Böyle olunca o illet kalktı, ellerinde at çoğaldı mı onlar da diğerleri gibi olur. Yasağın Al-i Beyt'e mahsus olduğu ortaya çıkınca, diğer Müslümanlara yasak mevzubahis olmadığı anlaşılır. Atı çoğaltmaya her ne kadar sevap vaadedilmiş, bunun efdaliyeti belirtilmiş ise de, katır çoğaltma hakkında yasak konmamış olmalıdır." Tahavi, Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'in böyle hükmettiklerini belirtir.

5975 ٤١ – وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عنهما قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُحَدِّثُنَا عَنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ حَتَّى يُصْبِحَ مَا يَقُومُ إِلاَّ عُظْمِ صَلاَةٍ]. أخرجه أبو داود.

«عُظْمُ الشيءِ» أكبره، وأراد به هنا الفريضة.

41. (5975)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize (bazan) sabah oluncaya

kadar Benî İsrail kıssası anlatırdı. Anlatma işini farz namaz için kalkınca bırakırdı." [Ebu Davud, İlm 11, (3663).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Benî İsrail'den rivayet edilen ibretli kıssaların anlatılmasını tecviz etmiştir. Bunların hakikatı tahkik edilemez. Çünkü asıl kaynağından Resulullah dönemine kadar senet mevcut değildir. Birçoğunun uydurma olma ihtimali de vardır. Buna rağmen faydalılık yönü ağır bastığı için cevaz verilmiş olmalıdır. Alimlerimiz, bu cevazdan yalana cevaz manasının çıkarılmaması gerektiğini belirtirler. Resulullah hiçbir surette yalana cevaz vermemiştir. Hele, Resulullah'a nisbet edilen rivayetlere çok dikkat etmek, hatırda kalan yarım yamalak sözleri Resulullah'a nisbet etmemek gerekir.

Sadedinde olduğumuz hadis, zaman zaman Resulullah'ın İsrailî kıssalardan bizzat anlattığını, hem de uzun müddet anlattığını ifade etmektedir.

Şarihler, bu hadis vesilesiyle, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın bidayette, Ehl-i Kitab'ın kitaplarını okumayı yasakladı ise de, ahkâm-ı İslamiye iyice yerleşince, fitne korkusu kalktığı için yasağı kaldırdığını belirtirler. Ancak kizb olduğu bilinenlerin, herşeye rağmen rivayetinin caiz olmadığını açıklarlar.

5976 ٤٢ – وعن علقمة بن عبدالله عن أبيه قال: [نَهَىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ أنْ تُكْسَرَ سِكَّةُ الْمُسْلِمِينَ الْجَائِزَة بينهم إلاَّ مِنْ بأْسٍ]. أخرجه أبو داود.

والمراد «بِالسِّكَّةِ» الدراهم والدنانير المضروبة بالسكة، وإنما كره تقريضها لما فيها من ذكر الله تعالى، ولأن ذلك يضيع قيمتها، وقيل كانت في صدر الإسلام عدداً ولا وزناً، فكان يَعمد أحدهم إلى أطرافها فيأخذها بالمقراض تنقيصاً لها وبخسا.

وقوله: «إلاَّ مِنْ بأْسٍ» أى من أمر يقتضى كسرها إما لرداءتها أو شك في صحة نقدها.

42. (5976)- *Alkame İbnu Abdillah* babasından naklediyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Müslümanlar arasında (tedavülü) caiz olan sikke (dökülmüş paraların) bir kusur olmadan kırılmasını yasakladı." [Ebu Davud, Büyû 50, (3449).]

AÇIKLAMA:

1- *Sikke*, esas itibariyle madenî para üzerine işlenen nakşa denir ise

de, madenî paraya da sikke denmiştir. Gerek altından (dinar) ve gerekse gümüşten (dirhem) darbedilen (dökülen) bütün paralara da sikke denir.

2 - *Hattâbî*, bu yasağın illet ve sebebi hususunda alimlerin ihtilaf ettiklerini belirtir. Buna göre:

★ Bazıları: "Üzerinde Allah'ın ismi olduğu için yasakladı" demiştir.

★ Bazıları: "Kırmada malın ziyan olması var, bu sebeple yasakladı" demiştir.

★ Bazıları da: "Dirhemleri kırpıp etrafını alıyorlardı, bu yasaklandı" demiştir. Çünkü kırpma artınca, para olarak kullanılmaz olur. Yeniden dökümü pahalıya mal olur.

★ Bazı ilim adamları, paranın kırılmasını, ağırlığının düşme endişesiyle, hileyi önlemek için yasakladı demiştir.

3- Paranın kırılmasını tecviz eden "kusur" (be's) paraya hile karıştırılmış olması, ayarının düşürülmesi, sahte basılmış olması gibi durumlardır. Bazı alimler, "sultan, kendinden önceki sultanın bastırdığı sikkeleri iptal edip, kendi adına sikke bastırmak istediği takdirde eskileri kırmak caiz olur" demiştir. Ancak bunun pahalıya malolan bir iş olduğu belirtilir.

Son olarak şunu kaydedelim: Hadiste gelen yasağa Kur'an'da şahid gösterilmiştir. Cenab-ı Hak: **"...Halkın malından eksiltip de kimsenin hakkını yemeyin..."** (A'raf 85) mealindeki ayet-i kerimede, -bazı yorumculara göre- paradaki eksiltme kastedilmiştir.

5977 ٤٣ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَجُلٌ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ: أَعْقِلُهَا وَأَتَوَكَّلُ أَوْ أُطْلِقُهَا وَأَتَوَكَّلُ؟ قَالَ: اعْقِلْهَا وَتَوَكَّلْ]. أخرجه الترمذي.

43. (5977)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek: "Hayvanımı bağlayarak mı yoksa serbest bırakarak mı Allah'a tevekkül edeyim?" diye sormuştu. Ona: *"Bağla ve tevekkül et!"* buyurdu." [Tirmizî, Kıyamet 61, (2519).]

AÇIKLAMA:

Hadis, hayvanı bağlamanın tevekküle aykırı olmadığını ifade etmektedir. Yani, bize terettüp eden tedbiri aldıktan sonra tevekkül etmemiz esastır. Tedbire tevessül etmeden tevekkül adına tedbir almamak İslam'ın tevekkül anlayışına zıddır. Bediüzzaman: "Tertib-i mukaddematta

"tefviz" tenbelliktir, meyl-i sa'yi kuvvetlendirir. Mevcudla iktifa dûn-himmetliktir" der.

5978 ٤٤ – وعن إبراهيم قال: [أَرَادَ الضَّحَّاكُ بْنُ قَيْسٍ أَنْ يَسْتَعْمِلَ مَسْرُوقاً، فَقَالَ لَهُ عُمَارَةُ بْنُ عُقْبَةَ: أَتَسْتَعْمِلُ رَجُلاً مِنْ بَقَايَا قَتَلَةِ عُثْمَانَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ؟ فَقَالَ مَسْرُوقٌ رَحِمَهُ اللّٰهُ: حَدَّثَنَا ابْنُ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ لَمَّا أَرَادَ قَتْلَ أَبِيكَ عُقْبَةَ، قَالَ: مَنْ لِلصِّبْيَةِ؟ فَقَالَ: النَّارُ، وَقَدْ رَضِيتُ لَكَ مَا رَضِيَ لَكَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ]. أخرجه أبو داود.

44. (5978)- *İbrahim Nehai* anlatıyor: "Dahhak İbnu Kays, Mesruk'u işçi olarak kullanmak istemişti. Umare tu'bnu Ukbe ona:

"Hz. Osman (radıyallahu anh)'ın katillerinden baki kalmış bir adamı isti'mal mi edeceksin?" dedi. Mesruk rahimehullah da ona:

"Abdullah İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) bana rivayet etti: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* baban Utbe'yi öldürmek istediği zaman, (baban):

"Çocuklara kim hami olacak?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm da: "Ateş" buyurdular. Senin için Resulullah'ın (münasib görüp) razı olduğuna ben de razıyım!" dedi." [Ebu Davud, Cihad 128, (2686).]

AÇIKLAMA:

1- Umâre'nin babası *Ukbe İbnu Ebi Muayt* insanların en bedbahtlarından biridir. Resulullah, Ka'be'nin avlusunda namaz kılarken, secde esnasında, hakaret için deve karnı atmıştır. Utbe'yi İbnu Mes'ud sabren öldürmüştür.

2- "Çocukları ateş himaye edecektir" şeklindeki Nebevî cevap iki suretle anlaşılmıştır:

1) Zayi olma: Yani eğer ateş, çocuklara kefil olmaya elverişli ise, işte kefil odur.

2) Cevap hakimane bir üslubla: *"Sana ateş var"* demektir. Yani: *"Sen kendi işine bak, seni bekleyen ateş, problem olarak sana yeter, çocukların meselesini bırak, onlar sahipsiz değil. Allah onlara kefildir"* demektir. Bazı alimlere göre hadiste esas olan mana budur. Diğer bazılarına göre önceki mana esastır. Bu kanaatte olan Aliyyu'l-Kâri: "Eğer ikinci mana esas olsaydı "ateş"e bedel "Allah" derdi" der.

Görüldüğü üzere Mesruk, Umare'nin kendine attığı taşa, taş atarak cevap vermiş olmakta, mukabele etmiş bulunmaktadır.

5979 ٤٥ - وعن حذيفة رضي الله عنه قال: [جاءَ السَّيِّدُ والعَاقِبُ صَاحِبَا نَجْرَانَ إلى رَسُولِ الله ﷺ يُرِيدَانِ أنْ يُلاعِنَاهُ، قال: فقال أحدُهُمَا لِصَاحِبِه لا تفعلْ، فواللهِ إنْ كانَ نَبِيّاً فلاعَنَنَا لا نُفْلِحُ أبداً نحنُ ولا عَقِبُنَا من بَعْدِنَا، قالا لَهُ: إنَّا نُعطِيكَ ما سألتَنَا، وابْعَثْ معنَا رجلاً أميناً، ولا تبعثْ معنَا إلا أميناً فقال ﷺ: لأبعثنَّ معكم رجلاً أميناً، حقَّ أمينٍ، فاستشرفَ له أصحابُ رسولِ الله ﷺ فقال: قُمْ يا أبا عُبيدةَ بنَ الجرَّاحِ، فلمَّا قامَ قالَ رسولُ الله ﷺ: هذا أمينُ هذه الأمَّةِ]. أخرجه البخاري.

وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قالَ رسولُ الله ﷺ: لَوْ بَايَعَنِي عَشَرَةٌ مِنَ اليهودِ لَمْ يَبْقَ على ظَهْرِهَا يَهُودِيٌّ إلاَّ أسْلَمَ، وفي روايةٍ لو آمنَ بي عشرةٌ من اليهودِ لآمنَ بي اليهودُ]. أخرجه الشيخان.

45. (5979)- *Huzeyfe* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Necran'ın iki sahibi Seyyid ve Âkıb, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a geldiler. Onunla mülâane yapmak istiyorlardı.

Bunlardan biri arkadaşına:

"Bunu yapma! Eğer (Muhammed gerçek) bir peygamberse ve bize lanette bulunursa biz bir daha felah bulamadığımız gibi, bizden sonra gelecek nesiller de iflah olmazlar!" dedi. Resulullah'a gelip:

"Biz sana istediğini vereceğiz, bizimle emin birini gönder. Bizimle emin olmayanı gönderme!" dediler. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Ben sizinle gerçekten hakkıyla emin bir adam göndereceğim" buyurdu. Bunun üzerine Resulullah'ın ashabı (bu övülen şahıs olabilmek için) ona yaklaştı. *Aleyhissalâtu vesselâm:* "Ey Ebu Ubeyde İbnu'l-Cerrah, sen kalk!" emretti. *Ebu Ubeyde* kalkınca, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "İşte şu, bu ümmetin eminidir!" buyurdular." [Buhârî, Fedailu'l-Ashab 21, Megazî 72, İcazetu Haberi'l-Vahid 1.]

AÇIKLAMA:

1- Necran, Mekke'den Yemen cihetine giderken yedi merhale uzaklıkta genişçe bir bölgenin adıdır, yetmiş üç karyeye sahiptir, sür'atli bir

atlı için bir günlük yürüme mesafesindedir. İbnu İshak, halkı Hıristiyan olan bu bölgeden yirmi kişilik bir heyetin, daha Mekke'de iken Resulullah'a geldiğini, Medine'de de uğradığını kaydeder. Böylece onların iki sefer heyet gönderdiklerine hükmedilir. Farklı rivayetlerde sayıları 14, 24 olarak geçer, hatta isimleri dahi zikredilir. Seyyid'in adı Eyhem'dir -Şurahbil de denmiştir- bu heyetin başkanıdır. Âkıb'ın ismi Abdülmesih'dir.

Resulullah bunları İslam'a davet eder, onlara Kur'an tilavet eder. Fakat teklifi kabul etmezler. Resulullah bunun üzerine: *"Benim söylediklerimi inkar ederseniz, gelin mübahele edelim"* der. Mübahale: "İhtilaf eden her iki tarafın "Haksız olanlara Allah lanet etsin!" diye beraberce bedduada bulunmasıdır. *Resulullah*'ın bu teklifi şu mealdeki ayetle Kur'an'da ebedîleşir: **"Sana bu ilim geldikten sonra, kim seninle mücadele edecek olursa de ki: "Gelin, çocuklarımızı ve çocuklarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimiz ve kendinizi çağırıp toplanalım. Sonra niyaz edelim ki, Allah'ın laneti yalancılar üzerine olsun!"** (Al-i İmran 61). Ayet üzerine Resulullah, *Hz. Hasan, Hz. Hüseyin* ve *Hz. Fatıma*'nın ellerinden tutup, lanetleşmek üzere yürür, ciddiyet ve kararlılığını gösterir. Necranlılar, böylesi ciddi bir mübahale teklifi karşısında duraklarlar. Müsaade isteyip kendi aralarında istişare ederler. Sözü dinlenen büyükleri (ki rivayetlerde bazan Seyyid, bazan Âkıb, bazan *Şurahbil Ebu Meryem* diye ihtilaflıdır): "Allah'a kasem olsun, eğer bu peygamber ise, lanetleşme yaptığımız takdirde ebediyen ne biz felah buluruz, ne de arkadan gelen nesillerimiz iflah olur" der ve bunu kabul etmeyip Müslümanların istediklerini vererek sulh yapmayı kabul ederler. Bazı rivayetlerde iki bin hulle (takım elbise) üzerine sulh yaparlar. Bunlardan bin takımı Receb ayında, bin takımı da Safer ayında teslim edilecek ve her hulle ile birlikte bir okiyye (gümüş) verilecek. *İbnu Sa'd*, Seyyid ve Âkıb'ın bundan sonra dönüp Müslüman olduklarını kaydeder.

2- Necranlılarla ilgili bu kıssadan bazı fevaid çıkarılmıştır:

★ Kâfirin, Hz. Muhammed'in peygamber olduğunu itiraf etmesi iman sayılmaz, İslam'ın ahkâmını iltizam şarttır.

★ Ehl-i Kitap'la mücadele caizdir, maslahat gerektirirse vacib de olabilir.

★ Hüccet zahir olduktan sonra, ısrar ettiği takdirde muhalefet edenle lanetleşme caizdir. *İbnu Hacer* der ki: "Tecrübe ile sabittir, haksız olduğu halde mübahaleye katılan kimse, mübahale ettiği günden itibaren bir yıl geçmeden musibete uğrar. Ben mülhidlerden bu hususta taassuba düşen birinin iki ay geçmeden helak olduğuna şahid oldum."

★ İmamın uygun göreceği mal mukabilinde zımmîlerle sulh yapılabilir. Bu mal cizye yerine geçer.

★ İmam, İslam'ın maslahatı için müsalaha yaptığı gayr-ı müslimlere emin bir alimi göndermelidir.

★ Hadis, *Ebu Ubeyde* hakkında fevkalâde bir menkîbe ihtiva etmektedir.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Necran'a Hz. Ali'yi de gönderdiğine dair başka rivayetler bir diğer vak'a ile ilgili olmalıdır. Çünkü Ebu Ubeyde'nin onlarla gidip, Hıristiyanlardan cizyelerini, Müslüman olanlardan da zekatlarını toplayıp getirdiği rivayetlerde açıktır.

5980 ٤٦ – وعنه رضيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: تَكُونُ إبلٌ للشَّياطِينِ، وبيوتٌ للشَّياطِينِ فأمَّا إبلُ الشَّياطِينِ فقدْ رأيتُها، يخرجُ أحدُكُم بنجيباتٍ معه قد أسمنَها فلاَ يعلُو بعيراً منها، ويمرُّ بأخيهِ قد انقطعَ به فلاَ يحملُه، وأمَّا بيوتُ الشَّياطِينِ فلاَ أراهَا إلاَّ هذهِ الأقفاصَ الَّتي تسترُ النَّاسُ بالدِّيباجِ]. أخرجه أبو داود.

46. (5980)- Yine *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Şeytanlar için develer vardır. Şeytanlar için evler vardır. Şeytanlara ait develere gelince, ben, onları gördüm. (Şöyle ki): Biriniz, yedeğinde, iyi beslediği seçkin develerle (yola) çıkar, bunlardan hiçbirine binmez. Yol esnasında yürümekten kesilmiş (bir din) kardeşine rastlar, devesine onu da almaz (işte bu develer şeytana aittir, çünkü gösteriş ve tefahur için beslenmiştir). Şeytana ait evlere gelince, onların, (müreffeh) insalar tarafından (seyahata çıkınca kullanılan ve) ipeklerle örtülmüş kafeslerden (hevdeç) başkası olmadığını zannediyorum." [Ebu Davud, Cihad 62, (2568).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), ciddi bir ihtiyaç olmadığı halde sırf gösteriş ve tefahur için veya aşırı lüks ve tereffüh için yapılan harcamaları şeytana nisbet etmektedir. Burada bu söylenen hususa iki mühim örnek zikredilmiştir. Kullanılmayan ve ihtiyaç sahibi çıktığı zaman da ariyet olarak verilmeyen develer, yine tereffüh için edinilen ipek perdelerle örtülü hevdeçler. Hevdeç, yol sırasında develerin üzerine yerleştirilen küçük hücredir. Yolcu bunun içine girer. Onun sayesinde güneş, rüzgâr, kum gibi çölün birkısım zararlarından kendini korur. As-

lında hevdeç yasaklanmış değildir. Resulullah'ın zevcelerinin, seyahat sırasında hevdeç içinde oldukları rivayetlerde açıktır. Hadiste reddedilen hevdeç, ipekle örtülmüş olanıdır. Bu, gösteriş ve tereffüh (lüks) alâmetidir. Bu iki örneğe kıyasen hayatımıza giren diğer lüks ve israf çeşitlerini de şeytana nisbet etmemiz mümkündür. Nitekim daha önce de geçtiği üzere, Resulullah evde gösteriş için bulundurulan ihtiyaç fazlası yatağın da "şeytana ait" olduğunu söylemiştir.

5981 ٤٧ – وعنه رَضِيَ اللهُ عَنه قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَيْسَتِ السَّنَةُ بِأَنْ لاَ تُمْطَرُوا، وَلَكِنِ السَّنَةُ أَنْ تُمْطَرُوا وَتُمْطَرُوا وَلاَ تُنْبِتُ الأَرْضُ شَيْئاً]. أخرجه مسلم.

47. (5981)- Yine *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"(Kıtlık) senesi, yağmurun yağmadığı (sene) değildir. Asıl kıtlık senesi, yağmur bol bol yağdığı halde yerin hiçbirşey bitirmediği senedir." [Müslim, Fiten 44, (2904).]

AÇIKLAMA:

Hadis, gerçek kıtlığın yağmursuzluktan olmayacağını beirtmektedir. Nitekim yağmur yağmadığı takdirde, belli bir ölçüde akarsulardan istifade olur. Fakat düzensiz çok yağışın hasıl edeceği durum daha da kötü olabilir. Ekinler, sebzeler fazla yağıştan da zarar görür, mahsuller olgunlaşamaz ve çürür.

Günümüz şartlarında, hadisi, arazinin kirlenmiş olması sebebiyle yağmura rağmen otun bitmemesi veya havanın aşırı kirlenmiş olması sebebiyle yağmurun zehirlenmesi ve arazideki bitkilere ve ağaçlara yaramaması ve araziyi çoraklaştırması olarak anlayabiliriz. Bu suretle, arazinin müteakip yıllarda kullanılma şansı da kalmamaktadır. Ekim sahalarının böylesi bir çevre kirlenmesine maruz kalması, o memlekete gerçek kıtlığı getirecek demektir.

Hadisi, bu ikinci manada anlayıp, arazilerin kimyevî kirliliklerden korunmasına Nebevî bir ihtar kabul edilmesi kanaatindeyiz.

5982 ٤٨ – وعن مطرِّف بن عبدالله بن الشخير عن أبيه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَثَلُ ابْنِ آدَمَ وَإِلَى جَنْبِهِ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ مَنِيَّةً فَإِنْ أَخْطَأَتْهُ الْمَنَايَا وَقَعَ فِي الْهَرَمِ حَتَّى يَمُوتَ]. أخرجه الترمذي.

48. (5982)- *Mutarraf İbnu Abdillah İbni'ş-Şıhhîr*, babasından naklen diyor ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ademoğlunun misali, yanıbaşında doksan dokuz tane (öldürücü) belanın bulunmasına benzer. Bu belalardan kurtulmuş olsa bile, sonunda ölünceye kadar çekeceği düşkünlük hali yakalayacaktır." [Tirmizî, Kader 14 (2151).]

AÇIKLAMA:

Alimler, hadisten insanın musibetlerle karşılaşmasının kaçınılmaz bir kader olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Etrafı her an isabet etmesi muhtemel ciddi belalarla çevrilidir. Bu belaların ,"ölüm" manasına gelen meniyye kelimesinin cem'i (çoğulu) olan menaya ile ifadesi, belaların öldürücü vasıfta ciddî olduğunu ifade etmek içindir. Hastalıklar, yangınlar, boğulmalar, kazalar, trafik kazaları, anarşi, serseri kurşun vs. çeşitleriyle musibetler o kadar çoktur ki, kişi bunları fazla düşünecek olsa hayat iyice bir çekilmez hale gelir. Öyleyse hadis, bunların herkes için kaçınılmaz kader olduğunu düşünüp, tevekküle ve Allah'a itimat etmeye teşvik etmektedir. Bu musibetlerden sıyrılıp çıkanları muhakkak olan düşkünlük ve ölüm beklemektedir. Herem'i düşkünlük diye ifade ettik. Dilimizde pîr-i fani kelimesi de bu manada kullanılır. Ayet-i kerime düşkünlüğü erzel-i ömür diye ifade eder ve **"Bildiği şeyi bilmez hale gelme"** (Nahl 6) olarak tavsif buyurur. Kişiye ölümü aratan bir hal, bir musibet de budur. Alimler buna devasız hastalık da demişlerdir.

Hülasa mü'min "dünyayı mü'min hapishanesi, kâfirin cenneti" bilmeli, Allah'ın takdir ettiği bu yazgıya razı olmalı, musibetlere sabrederek imtihanını başarıyla tamamlamalıdır. Mülk suresinde dünya hayatının zevk u sefa için değil, bir imtihan için yaratıldığı belirtilmektedir. Bu imtihanın soruları musibetlerdir, başarılma şartı da sabır ve rızadır.

5983 ٤٩ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: نِعْمَتَانِ مَغْبُونٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ: الصِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ]. أخرجه البخاري والترمذي.

49. (5983)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "İki (büyük) nimet vardır. İnsanların çoğu onlar hususunda aldanmıştır:

★ *Sıhhat,*

★ *Ve boş vakit!"* [Buharî, Rikak 1; Tirmizî, Zühd 1, (2305).]

AÇIKLAMA:

İbnu Battal der ki: "Hadisin manası şudur: "Muhakkak ki kişi, ih-

tiyaçları görülmemiş halde bedenen sıhhatli olursa, "boş" olur. Kimde bu iki husus tahakkuk ederse, aldanmama hususunda hırs göstermelidir. Bu durumda aldanması Allah'ın kendine verdiği nimetlerin şükrünü edayı terketmesidir. O'nun şükrü, Allah'ın emirlerine uyması ve yasaklarından kaçınmasıdır. Bundan geri kalan aldanmıştır. "İnsanların çoğu" tabiri ile Resulullah aldanmışlıktan kurtulanların azlığına işaret etmiştir."

İbnu'l-Cevzî der ki: "İnsan, bazan sıhhatlidir fakat geçim meşguliyeti sebebiyle boş değildir; bazan geçim derdi yoktur fakat sağlıklı değildir. İkisi birleşince, Allah'a taat hususunda kişiye tenbellik galebe çalarsa o zaman "aldanmış" olur. Şöyle ki: Dünya ahiretin tarlasıdır, burada kârı ahirette ortaya çıkacak ticaret yapılır. Kim boş vaktini ve sağlığını Allah'a taatte kullanırsa işte bu, gıbta edilecek (mağbut) kimsedir, kim de bunları Allah'a isyanda kullanırsa işte bu, aldanmıştır (mağbun). Çünkü boş vakti, meşguliyet; sağlığı hastalık takip eder."

Tîbî der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mükellefe, bir tüccarı misal olarak zikretmiştir: "Bu tüccarın sermayesi var, ana para zayi olmadan kâr etmek istiyor. Bunun yolu da alış-veriş yapacak adam aramaktan geçer, aldanmaması için hem doğruluğa hem de maharete ihtiyacı var. İşte sağlık ve boş vakit sermayedir. Kişinin iman ederek nefsiyle ve din düşmanlarıyla mücahedede bulunarak Allah'la alış-veriş muamelesine girişmesi gerekir, ta ki o dünya ve ahiret kârlarını elde etsin. Rabb Teala'nın şu sözü bu söylenene yakındır. (Mealen): **"Ey iman edenler! Pek acı bir azabtan kurtaracak kârlı bir yolu size göstereyim mi? Allah'a ve Resulü'ne iman eder, Allah yolunda mallarınız ve canlarınızla cihad edersiniz. Eğer bilseniz, bu sizin için daha hayırlıdır"** (Saff 10-11). Kişinin, elindeki sermaye ve kârı kaybetmemek için, nefse uymaktan, şeytanla muameleye girmekten kaçınması gerekir. Hadiste geçen "o iki şeyde insanların çoğu aldanmıştır" sözü, Cenab-ı Hakk'ın şu sözüne benzer. (Mealen): **"Kullarımdan hakkıyla şükredenler ne kadar az"** (Sebe 13). Hadiste geçen "çok", ayette geçen "az"ın mukabilindedir.

Ebu Bekr İbnu'l-Arabî der ki: "Allah'ın kul üzerindeki ilk nimetinin hangisi olduğunda ihtilaf edilmiştir:

★ Bazıları: "İman!" demiştir,

★ Bazıları: "Hayat!" demiştir.

★ Bazıları: "Sıhhat" demiştir.

Ama doğru olanı öncekidir, çünkü o, mutlak bir nimettir. Hayat ve

sıhhat ise dünyevî nimetlerdir, hakiki nimet değillerdir. Onlar, imanla birlikte olursa nimettirler. İşte bu durumda insanların çoğu onlarda aldanırlar. Yani kârları ya tamamen gider veya azalır. Kim kendini devamlı olarak kötüyü emreden nefsine kaptırarak rahat peşinde koşar ve Allah'ın koyduğu hududa riayet etmez ve ibadete devamı bırakırsa, işte bu aldanmıştır. Boş olan adamın durumu da böyledir. Çünkü meşgul kimsenin, boş kimsenin aksine umumiyetle bir mazereti olur, boştan ise mazeret kalkar ve boşluğu, aleyhine bir delil teşkil eder."

M. Fethullah Gülen Hocaefendi zaman ile ilgili genel değerlendirmelerinin yer aldığı "Zaman Muamması" adlı makalesinde şunları söylüyor:

Zaman Muamması

Bizim, ileri ülkelerden, ne fizikî güç, ne de manevî değerlere sahib olma bakımından herhangi bir eksiğimizin olduğu kat'iyyen söylenemez. Ne var ki, zamana sözünü geçirme, onunla içli-dışlı olma ve onun her parçasını bir pırlanta gibi değerlendirmeden yana, onlardan geri, hem çok geri olduğumuz da bir gerçektir.

Zaman, üzerinden geçilip gidilen bir boşluk değil; o, yakalanıp kullanılacak bir cevher, her günkü piyasa ve pazarın en kıymetli metâı ve dünya ticarethânesinde insanoğluna bahşedilmiş bir ana-para ve sermayedir. Dün ve bugün zamanın sırrını kavrayanlar, eşya ve hâdiselere nüfuz ede ede onda varolmanın özünü keşfettiler. Zamanı bir boşluk telakki edenler ise, onun öğütücü dişleri arasında eriyip gittiler.

Eğer mazideki şerefli yerimizin yeniden kazanılması, ihtişam dönemimizin bir kere daha yaşanması ve milletler arası işlerde, muvazene unsuru olmamız arzu ediliyorsa; evvelâ; zamana hâkim olmanın yolları araştırılmalı, bu İlâhî sermayenin zerresi dahi heder edilmemeli; ve onu, en iyi şekilde değerlendirme usûl ve metodu nesillere ezberlettirilmelidir.

Geçmişimizin sımsıkı elde tutulması, geleceğe ait plân ve projelerin bu düşünce üzerinde gerçekleştirilmesi; bunları yaparken de herşeye, içinde yaşadığımız zamanı idrak adesesiyle bakılması bu yolun biricik esasıdır. Yoksa dün mutlu ve şanlı imişiz; bugüne faydası ne? Hâlihazır ve umûmî durum, rahat ve saadet bahşediciymiş; yarınlara bundan ne kalacak? Gelecek, hayaller üzerinde sırça saraylar; bugünün bedbahtlarına kazandıracağı nedir? Evet, geçmiş, başlarda bir tak gibi görülüp onunla övünülmelidir; ama gelecek için de ölesiye gayretlerle, o seviyede hazırlanılmalıdır ki; o şanlı maziler, kitabların güve düşmüş sayfalarında birer süslü üsture olarak kalmasın..!

Her zerresi bir hikmet dünyası, her lahzası bir ders alma devresi olan varlık, ona dikkatle bakan uyanık ruhlar için, onun teşhir edilen sayfaları gönüllere ilham kaynağı bir kitab, ondan duyulacak her ses marifet aşılayan bir hitabdır.

Pırıl pırıl güneşi, masmavi semayı, sonsuzluk düşüncesiyle kaynayıp duran uçsuz-bucaksız denizleri seyretmek; yer yer zirveler ve ovalar arasında, yerin halifesi şuuruyla çevreyi temaşa edip durmak; teleskoplarla mekânın derinliklerini gözetleyerek uzak yıldızlarla yüz yüze gelmek; mini mini böcekler âlemine inerek onlarla içli-dışlı olmak; baharların, yazların, sonbaharların, kışların peşi peşine akıp gitmesi içinde tabiat hadiselerini sezmeye ve tanımaya çalışmak; göz ve kulakların muhteşem dünyası üzerinde tekrar tekrar durup düşünmek; ormanların derinliklerindeki vahşî gürültüleri; rüzgârların tatlı esişi, ağaç hışırtıları ve yaprak sesleriyle beraber duymağa çalışmak; otların, ağaçların dallarında taht kurmuş gündüzün yanık bağırlı gazelhânlarını, gecenin beliğ hatiblerini dinlemek; mabedler ve başka san'at eserlerinin sîmalarında, dâhiyâne çehreleri görmeğe çalışmak; sıcağı-soğuğu, acıyı-tatlıyı, güzeli-çirkini peşipeşine seyredip zıdlardaki bütünleştirici ruhu görmek; hayatın her saniye, her salise, her âşiresine.. başka başka tefekkür tabloları takarak geleceğin dünyalarını, ruh ikliminde ve dış âlemde, ortaya koyacağımız yeni terkib, yeni tahlil, yeni buluş ve yeni keşiflerle selâmlamak.. evet, bütün bunlarla var olmak, varlığın akışına hız kazandırmak, sonra da bir hiç gibi sıyrılıp devreden çıkmak.. işte zamanla bütünleşmenin aydınlık yolu..!

Zamanın kısalığından dem vuranlar, çalışıp düşünmeye vakit bulamamadan şikayet edenler ve hep zamana sövüp ondan dert yananlar varsın gaflet ve dalâletlerinde bocalaya dursunlar; zamanın her parçasına ruhunun ilhamlarını işleyen büyük ruhlar, onu olduğundan daha fazla ve daha geniş bulmuş ve bu İlâhî armağanı değerlendirerek eşya ve hâdiselerin her yanını didik didik etmişlerdir. Gazâlîler bu dikkat ve teyakkuzla varlığın verâsındaki gerçeği sezerek, onda ikinci bir varlığa ermiş; Mevlânalar, zamanın coşdurucu soluklarıyla kendilerinden geçmiş ve bir velvele olarak cihanın her yanını sarmış; Newtonlar, bir elmanın yere düşmesi gibi en küçük hâdiseleri dahi değerlendirerek, kâinat kitabının sinesindeki (çekim kanunu)nu keşfetmiş ve zamanın herşeye yetebileceğini isbatlayıp ortaya koymuşlardı. Zamanla bütünleşmiş bu üstün kametler, geçmişin mirasını, en iyi şekilde değerlendirmiş, yaşadıkları devri tekrar tekrar hallaç etmiş görünüp, bilinecek noktaya çıktıkları andan itibaren de, dünyanın dört-bir yanında saygıyla selâmlanmış ve en

sert kayalar üzerinde yeşeren tohumlar gibi, en ibtidaî toplumların vicdanlarında dahi kök salmışlardır.

Geleceğin bahtiyar nesilleri, zamanı değerlendirmesini bilecek; düşünürken çalışmayı, çalışırken okumayı, okurken de idealleri uğrunda hizmet vermeyi ihmal etmeyecek, daima canlı, daima renkli olmasını bileceklerdir.(114)

5984 ٥٠ - وعنه رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَدِمَ مُسَيْلِمَةُ الكَذَّابُ عَلى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَجَعَلَ يَقُولُ: إن جَعَلَ لِي مُحَمَّدٌ الأمْرَ مِنْ بَعْدِهِ اتَّبَعْتُهُ، وَقَدِمَ الْمَدِينَةَ في بَشَرٍ كَثِيرٍ مِنْ قَوْمِهِ، فَأقْبَلَ إلَيْهِ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَمَعَهُ ثَابِتُ بنُ قَيْسِ ابنِ شَمَّاسٍ، وَفي يَدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ قِطْعَةُ جَرِيدٍ حَتَّى وَقَفَ عَلَيْهِ في أصْحَابِهِ، فَقَالَ: لَوْ سَألْتَنِي هٰذِهِ القِطْعَةَ مَا أعْطَيْتُكَهَا، وَلَنْ تَعْدُوَ أمْرَ اللهِ فِيكَ، وَلَئِنْ أدْبَرْتَ لَيَعْقِرَنَّكَ اللهُ، وَإنِّي لأرَاكَ الَّذِي أُرِيتُ فِيكَ مَا أُرِيتُ. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: فَسَألْتُ عَنْ قَوْلِ رَسُولِ اللهِ ﷺ، وَإنَّكَ الَّذِي أُرِيتُ فِيكَ مَا أُرِيتُ، فَأخْبَرَنِي أبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: بَيْنَا أنَا نَائِمٌ رَأيْتُ فِي يَدَيَّ سِوَارَيْنِ مِنْ ذَهَبٍ فَأهَمَّنِي شَأنُهُمَا، فَأُوحِيَ اللهُ تَعَالَى إلَيَّ أنِ انْفُخْهُمَا، فَنَفَخْتُهُمَا، فَطَارَا فَأوَّلْتُهُمَا كَذَّابَيْنِ يَخْرُجَانِ مِنْ بَعْدِي، وَكَانَ أحَدُهُمَا الْعَنْسِيَّ صَاحِبَ صَنْعَاءَ، وَالآخَرُ مُسَيْلِمَةَ صَاحِبَ الْيَمَامَةِ]. أخرجه الشيخان.

والمراد «بالعقر» هنا الهلاك.

50. (5984)- *Yine İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Müseylime-i Kezzab, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında [Medine'ye] geldi ve: "Eğer Muhammed bu işi (hilafeti) kendinden sonra bana bırakırsa ben ona tabi olurum" demeye başladı. Sonra kavminden kalabalık bir cemaatle Medine'ye geldi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da Sabit İbnu Kays İbni Şemmas ile birlikte ona uğradı. Bu sırada Aleyhissalâtu vesselâm'ın elinde bir dal parçası vardı. Arkadaşlarının arasında oturmakta olan Müseylime'ye yaklaştı ve:

114) M. Fethullah Gülen, Buhranlar Anaforunda İnsan, sh. 138-141.

"Sen benden şu parçayı istemiş olsan dahi bunu sana vermem! Sen, Allah'ın senin hakkındaki emrini asla tecavüz edemeyeceksin. (Şayet bana itaatten) yüz çevirecek olursan Allah mutlaka senin hakkından gelecektir. Öyle zannediyorum ki, sen hakkında bana ne gösterilmiş ise, o gösterilmiş olan kimsesin! [İşte Sabit, bana bedel sana cevap verecek!" buyurup, oradan ayrıldı.]

İbnu Abbas der ki: "Ben, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Öyle zannediyorum ki, sen hakkında bana ne gösterilmiş ise, o gösterilmiş olan kimsesin"* sözü ile neyi kastettiğini sordum. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) bana şu hususu haber verdi: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurmuştu ki:

"Ben bir gün rüyamda, elimde iki altın bilezik gördüm. Yine rüyamda onlara fazla bir ilgi göstermiştim. Allah Teala hazretleri: "Onlara üfle!" diye vahyetti, ben de üfledim, derken uçup gittiler. Ben bunları, benden sonra çıkacak iki yalancı ile yorumladım." [Ravi, Ubeydullah der ki]: "Bunlardan biri, San'a'nın sahibi el-Anesi, diğeri de Yemame'nin sahibi Museylime'dir." [Buharî, Menakıb 25, Megazî 70, 71, Tevhid 29; Müslim, Rü'ya 21, (2273).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, *Hz. Ebubekir* zamanında isyan bayrağı kaldıran iki yalancı peygamberden söz etmektedir. Kitaplarda *Müseylime* ile ilgili rivayetler, teferruatta bazı farklılıklar arzeder. Ancak en sahih olanı Sahiheyn'de gelen şeklidir.

Müseylime, rivayetten de anlaşılacağı üzere, Yemame'nin sahibiydi. Kendisi aynı zamanda edipti. Halkı arasında itibarı fazla olduğu için *Rahmanu'l-Yemame* lakabıyla anılırdı. Onu isyana, peygamberlik iddiasına sevkedecek olan husus da , bu itibarı ve kavminin desteğine olan güveni olmalıdır.

2- Bu rivayet, *Resulullah'ın Müseylime*'ye kadar geldiğini ifade etmektedir. *Sabit İbnu Kays*'la birlikte gelmiş ve Yemamelilerin huzurunda, peygamberliğe ortaklık, Resulullah'tan sonra idareye varislik, -bazı rivayetlere göre arzın ortaklaşa paylaşılması- gibi taleplerini reddedip, bu çeşit düşüncelerle hareket ettiği takdirde bir çöp bile istese vermeyeceğini kesin bir dille ifade etmiştir.

3- *Resulullah*'ın onun yanına gelmesi bazı farklı yorumlara sebep olmuştur. Müseylime'nin büyüklük taslayarak, kibrinden, *Resulullah*'ın huzuruna gelmekten imtina etmiş olarak ağırlıkların başında kalmış

olabileceğini, ama Resulullah'ın önce, bütün heyetlere yaptığı gibi nezaketle muamele edip diplomasinin gereğini yerine getirdiği, iyi muamele ve tatlı sözle heyetin kalbini kazanmayı esas aldığı, sonra da Müseylime'de anlayış göremeyince, hakkındaki azimkâr kararını ve hüccetini adamlarının huzurunda kendisine duyurmak üzere yanına gelmiş olabileceği belirtilmiştir. Resulullah'ın bu davranışından, imamın, küffardan görüşme arzusu ile gelen bir heyete, Müslümanların maslahatı gerektiriyorsa, bizzat gidebileceği hükmü çıkarılmıştır.

4- *Sabit İbnu Kays* Resulullah'ın hatibi idi. İhtiyaç halinde onu bu maksatla istihdam ederdi. Müseylime'nin sözcülüğünü ettiği heyete, taleplerí hususunda kesin cevabını veren Aleyhissalâtu vesselâm, heyetin arzulayacağı teferruatı konuşma hususunda onu vekil bırakıp ayrılmıştır. Kendisi cevamiu'l-kelimdi. Özür ifade etmişti: "Bir çöp bile vermeyecekti." Gerisini hatibiyle konuşabilirlerdi. Resulullah'ın bu davranışı da, Müslüman diplomasisine bir kaide kazandırmıştır. İmam, ihtiyaç duyduğu taktirde, bu çeşit temaslarda bir başkasını vekil tayin edebilir, hatipten istifade edebilir, inatçılara karşı belagat sahiplerinin yardımını talep edebilir.

Müseylimetu'l-Kezzab Resulullah'ın haber verdiği gibi, Hz. Sıddîk (radıyallahu anh) zamanında Müslümanlar tarafından öldürülecek ve fitnesi defedilecektir. Müseylime'nin, Hz. Hamza'yı şehid eden Vahşi tarafından, aynı harbe ile öldürüldüğü rivayetlerde gelmiştir.

5- *Resulullah* rüyada gördüğü altın bilezikleri, yalancılarla te'vil etmiştir. Çünkü yalan, bir şeyi asıl yerinden bir başka yere koymaktır. Kolunda altın bilezik görmesini, altın erkeğe haram ve yasak olması sebebiyle, onu olmaması gereken yerde görmekle yalancı ile te'vil etmiş; kendinin olmayan şeyi iddia edecek adamın çıkacağını söylemiştir. Üflemekle uçmalarını da, her ikisinin de tepelenip, ortadan kaldırılacaklarıyla te'vil etmiştir. Üflemekle ortadan kalkan şeyin adiliği, düşüklüğü ve değersizliği ayrıca ifade edilmiş olmaktadır.

6- Hadiste zikri geçen ikinci yalancı *el-Esved el-Anesi*'dir. Buna Zü'l-Hımar da denirdi. Çünkü yüzünü örterdi. Hımar, örtü manasına gelmektedir. Resulullah'ın San'a'daki İran asıllı amili Bâzan vefat edince, San'a'ya adamlarıyla gelen Zü'l-Hımar oralara hakim olur ve Bâzan'ın hanımı *el-Merzübane* ile evlenir. Ancak, Merzubane'nin bir gece ona halis şarap içirerek sarhoş etmesi sonucu, duvarı delerek sarayına giren takipçi yiğitler, Zü'l-Hımar'ı öldürürler. Duvarı delerek girmeleri, kapısını bin kadar muhafızın beklemesi sebebiyledir. Kadın ve sarayda bulunan

bazı kıymetli eşyalar kaçırılır. Derhal Medine'ye haber uçurulur. Resulullah'ın vefatı sırasında haber gelir. Bazı rivayetler, onun Resulullah'ın ölümünden bir gün bir gece önce öldürüldüğünü, Resulullah'ın vahiy yoluyla durumdan haberdar olduğunu ve ashabına bildirdiğini, sonra haberin *Hz. Ebu Bekr*'e geldiğini belirtir.

Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'in ridde denen bu irtidad hareketlerine karşı azimkâr davranışı, ciddiyet ve ısrarla üzerlerine giderek onları anında bertaraf etmesi İslam'a sebkat eden mühim hizmetlerinden biridir. Bilhassa Müseylime'nin hareketi genç İslam devletini epeyce uğraştırmıştır.

7- Şunu belirtmede fayda var: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sağlığında başlayan bu irtidad ve isyan hareketlerine karşı nasıl bir yol takip edileceğini bizzat Aleyhissalâtu vesselâm tesbit etmiştir: Resulullah derhal aktif şekilde mukabele etmiş, çevredeki devlete sadık Müslüman idarecilere talimatlar göndererek, isyancıların gerek savaş ve gerekse suikast yoluyla ortadan kaldırılmalarını emretmiştir. Taberi Tarihi bu çeşit Nebevî mektuplardan 19 tanesinin metnini nakletmektedir.

5985 ٥١ – وعن سلمة بن نعيم بن مسعود الأشجعي عن أبيه رَضِيَ اللهُ عنه قَالَ: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ لَهُمَا حِينَ قَرَأَ كِتَابَ مُسَيْلِمَةَ إِلَيْهِ: مَا تَقُولاَنِ أَنْتُمَا؟ قَالَ: نَقُولُ كَمَا قَالَ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَوْ لاَ أَنَّ الرُّسُلَ لاَ تُقْتَلُ لَضَرَبْتُ أَعْنَاقَكُمَا]. أخرجه أبو داود.

51. (5985)- *Seleme İbnu Nuaym İbnu Mes'ud el-Eşcaî*, babası (radıyallahu anh)'tan anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, Müseylime'nin kendisine yazdığı mektubu okuyunca, mektubu getiren iki elçiye şöyle söylediğini işitmiştir: *"Bu yazdığı meselede siz ne diyorsunuz?"* Elçiler:

"Biz de onun söylediğini söyleriz!" dediler. Bunun üzerine *Aleyhissalâtu vesselâm: "Eğer elçileri öldürmemek kaide olmasaydı boyunlarınızı muhakkak uçururdum!"* buyurdular." [Ebu Davud, Cihad 166, (2761).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, *Müseylime*'nin Resulullah'a yazdığı bir mektubu mevzubahis etmektedir. Ancak, mektubun muhtevasını vermemektedir. Başka kaynakların kaydına göre *Müseylime*'nin mektubu şöyledir:

"Allah'ın Resulü Müseylime'den Allah'ın Resulü Muhammed'e,

Selam üzerine olsun. Emma ba'd: Din meselesinde ben sana ortak kılındım. Arzın yarısı bizimdir, yarısı da Kureyş'indir. Ne var ki Kureyş mütecavizdir."

Resulullah bu mektuba şu cevabı vermiştir:

"Bismillahirrahmanirrahim,

Allah'ın Resulü Muhammed'den yalancı Müseylime'ye,

Selam hidayete tabi olana olsun. Emma ba'd: Arz Allah'ındır, onu kullarından dilediğine miras kılar. Akibet ise muttakilerindir."

Görüldüğü üzere Müseylime kendini resulullah olarak takdim etmekte ve arzın yarısını talep etmektedir. Elçiler de buna inanmış olduklarını ifade etmişlerdir. Resulullah bu sebeple "elçiye zeval yok" prensibi olmasaydı sizi öldürürdüm" demiştir.

Alimler Resulullah'ın bu sözünden hareketle küffardan imama gelecek elçi küfür ifade eden sözler de sarfetse, ona dokunmanın haram olduğuna hükmetmiştir.

2- Bu vesile ile şunu da ilave edelim: Hicrî 11. yılda ortaya çıkan irtidad ve isyan eden ve hatta tıpkı Müseylime gibi mektup yazarak "ittifak anlaşması" yapmayı teklif eden Tuleyha da burada zikredilebilir. Resulullah'ın vefatından sonra ortaya çıkan isyankârlardan *Zu't-Tac, Lakit İbnu Malik, el-Eş'as el-Kindî, Ümmü Zemil Bintu Ümmü Kirfe, Secâhî* de burada zikredilebilir. Gatafanlılar arasında zuhur eden bu sonuncusu kendisinin dişi peygamber olduğunu da iddia etmiştir. *el-Eş'asu'l-Kindî, el-Esved*'in öldürülmesinden sonra Yemen'de zuhur etmiştir. *Zu't-Tac, Umman*'da, *Ümmü Zemil* de *Gatafan*'da zuhur etmiştir.

Bu mevzuyu tahlil eden *Muhammed Hamidullah*, açıklamalarını şöyle noktalar: "Gerek Resulullah Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve gerekse onun yerini alan Halife Ebu Bekr (radıyallahu anh) sükunet içinde fakat enerjik bir şekilde davranmışlardır. Sonunda elde edilen başarı, insanlık tarihinde cereyan eden bu büyük inkılab ve ıslahat hareketini yok olup gitmekten kurtarmış ve bu İlahî hareketin bütün dünyaya hitap edebilmesi için gereken yolu açmıştır.

5986 ٥٢– وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ حِينَ خَرَجْنَا مَعَهُ إلَى الطَّائِفِ فَمَرَرْنَا بِقَبْرٍ، فَقَالَ: هٰذَا قَبْرُ أبِي رِغَالٍ فَكَانَ هٰذَا الْحَرَمِ يَدْفَعُ عَنْهُ، فَلَمَّا خَرَجَ أصَابَتْهُ النِّقْمَةُ الَّتِي أصَابَتْ قَوْمَهُ بِهٰذَا الْمَكَانِ فَدُفِنَ فِيهِ، وَآيَةُ

ذلك أنه دفن معه غصن من ذهب. فإن أنتم نبشتم عنه أصبتموه فابتدر الـــنّاس فاستخرجوا الغصن]. أخرجه أبو داود.

52. (5986)- *İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beraberindekilerle Taif'e giderken bir kabre uğrayınca şunu söylemişti: *"Bu kabir, Ebu Riğal'in kabridir. Şu Harem mıntıkası sebebiyle (kavmine gelen musibetten) masun kalmıştı. (Harem'den harice) çıkınca kavmini çarpan bela onu da burada yakaladı ve buraya defnedildi. Söylediğimin delili, altından bir dalın beraberinde gömülmüş olmasıdır. Eğer kabri açacak olsanız, onu bulup çıkarırsınız!"*

Bunun üzerine halk, alelacele orayı kazıp mezkur altın dalı çıkardı." [Ebu Davud, Harac 41, (3088).]

AÇIKLAMA:

1- *Ebu Riğal*'in şahsiyeti ihtilaflıdır. Bir rivayete göre Ebu Sakif'tir. Yani Taiflilerin ecdadı. Semud kavminden idi. Harem bölgesi ondan belayı kırk gün bertaraf etmişti, ancak Mekke'deki işi bitip Harem'i çıkınca bela ona da çarpmıştır. Bir başka açıklamaya göre, "Mekke'yi basmaya gelen Ebrehe komutasındaki Habeş ordusuna delil olmuş yol gösteriyordu, yolda ölmüştür." Diğer bir açıklamaya göre Salih Peygamber'in öşür tahsildarıdır, zalimane davranmıştır. Vergi için geldiği bir kabilede annesi ölen bir bebeğe süt veren tek koyunu zorla almıştır. Allah da onun belasını vermiştir.

Hülasa kötülüğe, uğursuzluğa misal olarak zikredilen bir kimsedir. Mekke ile Taif arasında kabri mevcuttur. Hacıların onun kabrini taşlaması âdet olmuştur.

2- Dal diye tercüme ettiğimiz gusn'dan muradın bir çırpı, baston yerine kullanılan uzunca bir çubuk olduğu tahmin edilmiştir. Ancak bu çubuk altındandır. Dendiğine göre yirmi küsur rıtl ağırlığındadır.

3- *Hattâbî* der ki: "Bunun hükmü rikâzın hükmü gibidir. Çünkü cahiliye devrinde gömülmüş olan bir mal durumundadır, sahibi bilinmemektedir. *Ebu Riğal* ise, Allah'ın helak ettiği Semud kavminin bakiyesindendi. Onlardan bir nesil, bir devam kalmadı. Böylece bu mal rikaz hükmüne girmiştir. Hadiste, Müslümanlar için bir faide bir maksad mevcut olduğu takdirde müşrik kabirlerinin açılabileceğine, onların kabirlerinin, Müslüman kabirleri gibi bir hürmet taşımadığına delil vardır."

5987 ٥٣- وعن علي بن أبي طالب رَضِيَ اللّٰهُ عنه قال: [كَانَ آخِرُ كَلاَمِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ: الصَّلاَةَ الصَّلاَةَ، اتَّقُوا اللّٰهَ فِيمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ]. أخرجه أبو داود.

53. (5987)- *Ali İbnu Ebi Talib* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın son sözü: *"Namaz! Namaz! Sağ ellerinizin sahip olduğu (köleler) hakkında Allah'tan korkun!" olmuştu."* [Ebu Davud Edeb 133, (5156); ibnu Mace, Vesaya 1, (2698).]

AÇIKLAMA:

1- Burda *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın en son tavsiyesini görmekteyiz. En son tavsiye bir bakıma, bir dinin peygamberi olarak onun nazarında en mühim şeyin ne olduğunu ifade eder. Bu namazdır. Nitekim başka hadislerde namaz dinin direği olarak ifade edilmiş, namazı gereğince kılanın dini ayakta tutacağı, kılmayanın da dini yıkmış olacağı belirtilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de de namazın insanı her çeşit kötülüklerden koruyacağı ifade edilmiştir (Ankebut 45). Resulullah'ın namazdan sonra dikkat çektiği şey insan hukukuna müteallıktir: Kölelere karşı Allah'tan korkmak. Yani kölenin haklarına riayet etmek. Yapamayacağı iş vermemek, gündüz çalıştı ise gece çalıştırmamak, ma'ruf üzere yedirip içirmek, dövmemek, hakaret etmemek... gibi köle hakkında beyan edilen esaslara [115] riayet. Türbüştî, "köle haklarının namazla birlikte zikri ile Resulullah bu hakların da namaz gibi mutlaka uyulması gereken bir vecibe

115- Resulullah'ın köleye iyi muamele mevzuunda ne kadar hassasiyetle durduğunu göstermek için birkaç hadis kaydedeceğiz: *"Kölelerine kötü muamelede bulunan cennete giremez"* buyurmuştu ki "Ey Allah'ın Resulü! Bu ümmetin en çok köle ve yetimi olan ümmet olduğunu siz haber vermemiş miydiniz?" dediler. *"Evet! buyurdu. Öyleyse siz kölelerinize, aynen çocuklarınıza olan davranışınız gibi iyi davranın, yediğinizden yedirin."* Tekrar sordular: "Dünyada bize en faydalı şey nedir?" Şu cevabı verdi: *"Allah yolunda cihad etmek üzere beslediğiniz at ve sizin işinizi gören köleniz. O bir de namazını kıldı mı artık kardeşinizdir."* (İbnu Mace).

Ebu Hureyre anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: *"Biriniz için hizmetçisi yemeğini yapıp getirince, o yemeğin sıcaklığını ve kokusunu almış (canı çekmiştir). Öyleyse yanına oturtup onunla birlikte yesin. Eğer yemek azsa hiç olsun eline bir veya birkaç lokmalık koysun."* (Sahiheyn)

Yine Ebu Hureyre anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kölenin yemek, içmek (kendi üzerindeki) hakkıdır. Ona gücü yeten iş verilmelidir (Müslim).

Ebu Hureyre anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kölenin yemek, içmek (efendi üzerindeki) hakkıdır. Ona gücü yeten iş verilmelidir" (Müslim).

Ebu Hureyre diyor ki: "Aleyhissalâtu vesselâm şöyle buyurdular: *"Salih bir kölenin ecri (Allah indinde) iki kattır."* Ebu Hureyre'nin ruhunu kudret elinde tutan Allah'a yemin olsun Şayet Allah yolunda cihad, hacc ve anneme hizmet olmasaydı köle olarak ölmeyi tercih ederdim" (Müslim). Ebu Musa el-Eş'arî, Aleyhissalâtu vesselâm'ın şu sözünü nakletmiştir: *"Rabbine ibadetini iyi yapan, efendisine karşı üzerindeki hakkı, hayırhahlığı, itaati tam eda eden kölenin ecri iki kattır"* (Buhari, aynı manada Müslim).

olduğunu beyan etmeyi kastetmiştir" der. Bazı alimler kişinin malik olduğu hayvanların da buraya dahil olduğunu söylemiştir. Nitekim -daha önce kaydettiğimiz üzere- hadislerde hayvan hakları da medar-ı bahs edilmiştir.

Köle haklarıyla ilgili olarak bu dikkat çekmenin gerisinde hür insanın hukuku mevcuttur. Yani, bir kısım haklardan mahrum ölenlerin hakkı ehemmiyet arzederse, hür insanların hakları daha çok ehemmiyet arzeder: Malı, canı, ırzı haramdır. Bu haramlar hususunda Allah'tan korkmak gerekir.

Bazı alimler, "sağ elin sahip olduğu" tabiriyle -belirtildiği üzere- kölelere ihsanı (iyi muameleyi) anlarken, diğer bazıları da "sağ ellerin sahip olduğu emvalin zekat hakkını" anlamıştır.

2- Resulullah *"Namaz! Namaz!"* buyurmuştur, ifadeyi mutlak bırakmıştır. Bu ifade veciz olmakla birlikte manası geniştir, ölüm anında olan lisan-ı nübüvvete yaraşan bir özlülüğe sahiptir. Şu manaları takdir edebiliriz:

★ Namazları, hakkını vererek kılın: Farzları, vecibeleri, sünnetleri, ta'dil-i erkanı üzere kılın.

★ Namazlarınızı vakti vaktinde devamlı kılın.

★ Namazın yeni nesillere öğretilmesini ihmal etmeyin.

★ Namazları cemaatle kılın! vs.

3- Resulullah'ın son söyledikleri hususunda başka teferruat da var, daha önce geçti (5405).

SON SÖZ

Bu eserin müellifi -ki Allah onu gayesinde muvaffak kılsın ve rahmetinden ümit ettiği şeye ulaştırsın- der ki:

İşte hadislerden cemedip özetleyerek, seçip kısaltarak telif ettiğim eserin sonuna geldim.. Altı ana kitap böylece birleştirilmiş oldu. Bu eser sayesinde inşaallah, Kütüb-i Sitte'nin muhtevasına yeterince kavuşulmuş olacak. Şimdiye kadar böylesi bir çalışma kimseye nasib olmadı. Bu eseri, sırf Cenab-ı Hakk'ın rızası için te'lif ettim. Ne riya, ne gösteriş, ne böbürlenme niyetime yaklaşmadı. Rivayetlerin tekerrür edenlerinden en kısa, en cami olanlarıyla uzun hadislerden hacimce en az, en faydalı olanlarla yetindim. Bununla Rab Teala hazretlerinden bol sevap ümid ediyorum. O, öylesine cömertir ki kendi hakkında beslenen ümitleri boş çevirmez. Kapısını çalıp isteyenlere hemen icabet eder.

Bu eseri İmam *Ebu Abdillah Muhammed İbn İsmail el-Buhârî'nin* Sahih'inde vurduğu mühürle mühürlemek istiyorum. Onun mühür makamında kitabına koyduğu şey, bütün hayırların ve sarih beşaretlerin esbabını cemeden pek ehemmiyetli bir hadistir. Ben bu hadisi, benden Resulullah aleyhisselam'a kadar uzanan muttasıl senediyle kaydediyorum. Allah Teala hazretlerinden, halka ulaşmada onu bu dünyada bana sebep kıldığı gibi, ahirette rızasına ulaşmamda da sebep kılmasını talep ediyorum. Günah ve kusurlarımı itiraf edip, latif ve habir olan Rabbime güvenerek diyorum ki:

Bize şeyhimiz *el-İmam el-Allametu'l-Asil vel-Muhaddisu's-Salih Zeynü'd-Din Ebu'l-Abbas Ahmed İbn Zeyni'l-Abidin Ahmed İbni Abdillatif eş-Şerci* rahimehullah, 886 yılında Zebid şehrindeki evinde -ki bu şehri Allah imanla mamur eylesin- tarafımdan kendisine okunmak suretiyle haber verdi ve dedi ki:

"Bize şeyhimiz el-imam Muhaddisu'd-Diyari'l-Yemeniyye ve İbnu Muhaddisiha Nefisü'd-Din Ebu'r-Rebî Süleyman İbnu İbrahim İbni Ömer el-Alevî rahimehullah Teala 823 yılında (Yemen'in) Taizz şehrinde -sema değilse de- icazeten bize haber verdi ve dedi ki:

"Babam el-İmam Burhanu'd-Din icazeten, şeyhimiz el-imam el-Allame Şeyhu 'l-Muhaddisin Şerefu'd-Din Musa İbnu Mürri İbnu Muhammed İbni Ali el-Gazûlî ed-Dımeşkî semaan bize haber verdi ve dedi ki:

"Bize eş-Şeyh el-Ma'mer Müsnidü'd-Dünya Ebu'l-Abbas Ahmed İbnu Ebi Talib el-Haccar es-Salihî öncekine icazeten, ikincisine semaen haber verdi ve dedi ki:

Bize eş-Şeyh es-Salih Ebu Abdillah el-Hüseyin İbnu'l-Mübarek ez-Zebidî semaen haber verdi ve dedi ki:

"Bize Ebu'l-Vakt Abdu'l-Evvel İbnu İsa İbni Şuayb es-Siczî el-Herevî semâen haber verdi ve dedi ki:

"Bize el-İmam Ebu'l-Muzaffer Abdu'r-Rahman İbnu Muhammed İbnu Muzaffer ed-Davudî, semaen haber verdi ve dedi ki:

"Bize el-İmam Ebu Muhammed Abdullah İbnu Ahmed İbni Hamuye es-Serahsî semaen haber verdi ve dedi ki:

"Bize Ebu Abdillah Muhammed İbnu Yusuf el-Firebrî semaen haber verdi ve dedi ki:

"Bize İmamu'l-Muhaddisin Ebu Abdillah Muhammed İbni İsmail İbni İbrahim el-Buhârî rahimehullah Teala semaen haber verdi ve dedi ki:

"Bize Ahmed İbnu Eşkab tahdis etti ve dedi ki: "Bize Muhammed İbnu Fudayl, İmaretu'bnu'l-Ka'ka'dan o da Ebu Zürâa'dan, o da Ebu Hureyre (radıyallahu anh)'den haber verdi ki, o şöyle demiştir.

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: كلمتان خفيفتان على اللسان ثقيلتان في الميزان حبيبتان الى الرحمن سبحان الله وبحمده، سبحان الله العظيم "Dilde hafif, mizanda ağır, Rahman'ın yanında sevgili iki kelime vardır: Sübhanallahi ve bi-hamdihi, Sübhanallahi'l-azim (Allah'ı hamdederek tenzih ederim yüce Allah (noksan sıfatlardan) müberradır."

Teysiru'l-Vüsul ila Camiil-Usul min Hadisi'r-Resul (sallallahu aleyhi ve sellem) burada sona ermiştir.

Eserin müellifi -ki Allah onun günahlarını affetsin ve ona hayatta da ölünce de hususi lütfuyla muamele etsin- der ki:

"Bu ihtisar işini Hicret-i Nebeviye'nin 916 yılında Haram aylarında Zilkade ayının ilk gününe müsadif mübarek cuma günü kuşluk vaktinde tamamladım. Tashih ve mukabele işini de 917 yılının başında Allah'ın haram aylarından Muharrem ayının ilk gününde tamamladım. Hamdimiz, izzet ve celalinin bereketiyle sahih amellerin tamamlanmasını müyesser kılan Allah'adır.

Bu kitabın benden rivayetine, Müslümanlardan hayatımı idrak edenlerin hepsine izin verdim. Allah bunu da kerim olan rızasına halis kılsın, cennât-i naimine vesile kılsın.

Rabbimiz bunu bizden kabul et! Sen işiten ve bilensin.

MÜTERCİMİN SON SÖZÜ

Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi adı ile neşrettiğimiz eserin aslını teşkil eden Teysiru'l-Vüsul ila Camiil-Usûl adlı İbnu Deybe'nin eseri burada sona ermiştir. Bu değerli eserin açıklamalı şekilde tamamlanmasını bu aciz ve pürkusur kuluna müyesser kılan Rabbimize hamdimiz sonsuzdur. Eserin her bir harfi adedince elhamdülillah, okuyanların ve kıyamete kadar okuyacak olanların telaffuz edecekleri harfler adedinde elhamdülillah. Rabbimizden, eserin hazırlanması sırasında ve tab'ı sırasında beşerî eksikliklerimiz sebebiyle kasda makrun olmadan südûr eden hatalarımızın affını diliyor, eksikleriyle birlikte rızasına ve sevgili Resulü'nün dar-ı bekada beraberliğine vesile kılmasını niyaz ediyoruz. Cenab-ı Hak, ihlasla bu eseri okuyup, bizlere dua edecek mü'minlerden

de razı olsun, onlara da dar-ı bekada Resul-i Ekrem'iyle beraberlik nasib etsin. Amin.

﴿رَبَّنَا لاَ تُؤَاخِذْنَا اِنْ نَسِينَا اَوْ اَخْطَأْنَا﴾ ﴿رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ اِبْرَاهِيمَ

Erzurum, 28.3.1992 Pazar

NOT:

1- Bu eserin aslı olan Teysiru'l-Vüsul ortalama 400'er sayfalık dört ciltten mürekkeptir.[116] Tercüme ve şerhinin 15 cilde tamamlanacağını tahmin ve böyle ilan etmiş olmamıza rağmen Mukaddime olarak esere koymayı gerekli bulduğumuz Usul-ü Hadis ve birkısım hadis meseleleriyle ilgili bahisler eserin tahminî hacmini taşırmış oldu.

2-Ayrıca bu eserin aslı, her ne kadar Kütüb-i Sitte'nin bir ihtisarı ise de, altıncı kitabını, *İmam Malik* merhumun Muvatta nam meşhur ve muteber eseri teşkil etmektedir. Halbuki günümüzde Kütüb-i Sitte deyince, altıncı kitap olarak İbnu Mace'nin Sünen'ini kastederiz. Bu değerli çalışmamızdaki mezkur eksikliği gidermek için İbnu Mace'de yer alıp da diğer beş eserde (Buhârî, Müslim, Ebu Davud, Tirmizî, Nesai) yer almayan ziyade hadisleri, İbnu Mace'deki fıkhî tertip üzere en sona aynen ilave etmeyi uygun gördük. Böylece hem Teysiru'l-Vüsul'ün orijinalitesi korunmuş oldu, hem de İbnu Mace'nin ziyadelerinden mahrum kalınmamış oldu. Çalışmamız bu haliyle altı değil, yedi kitabı ihtiva etmektedir. İbnu Mace'den ilave edeceğimiz ziyade hadislerin takriben iki cilt tutacağını tahmin ediyoruz.

3- Esere bir de Fihrist cildi ilave edeceğiz. Burada öncelikle, kitapta yer verilen mevzuların alfabetik sıraya göre listesini yapıp, kitabın nerelerinde geçtiğini cilt ve sayfa numaralarıyla göstereceğiz. Böylece, eser bir ansiklopedi mahiyetini kazanacak, istediğimiz dinî bir bahsin nerelerde işlendiğini anında bulup kolayca istifade edeceğiz. Fihrist cildinde ıstılahlar ve anlaşılması zor kelimelerle ilgili lügatçeye, hayatı işlenen sahabe ve diğer şahıslar, ayet ve hadislerle ilgili başka fihristlere de yer vereceğiz. Bu mütemmim çalışmaların da bir an önce tamamlanmasını Cenab-ı Hakk'ın rahmetinden Resul-ü Ekrem'ini şefaatçi kılarak talep ediyor, okuyucularımızın dualarını bekliyoruz.

وَالسَّلاَمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ

İbrahim CANAN

116- Teysiru'l-Vüsul'ün muhtelif baskıları yapılmıştır. Bizim tercümede esas aldığımız nüsha 1390/1970 tarihli Kahire tab'ıdır.

İBN-İ MACE'NİN ZİYADE HADİSLERİ

İBNU MACE'NİN ZİYADE HADİSLERİ

BİRKAÇ NOKTANIN AÇIKLANMASI

1- *İbnu Mace*'nin Sünen'i, Kütüb-i Sitte'nin altıncı kitabı olarak sonradan benimsenmiştir. Ulemayı böyle bir tercihe sevkeden husus, İbnu Mace'de yer alan ziyade hadislerin çokluğudur. Kütüb-i Sitte Muhtasarı ve Şerhi adlı eserimizi hazırlarken esas aldığımız Teysiru'l-Vüsul ila Camii'l-Usul adlı kitabın altıncı kitabını İmam Malik merhumun el-Muvatta nam meşhur ve muhalled eseri teşkil etmesi sebebiyle İbnu Mace'nin bu ziyade hadisleri çalışmamızın muhtevasında yer almamış durumdadır. Eserimizin bütünlüğü mülahazasıyla bu ziyadeleri ilave etmeyi gerekli gördük.

2- *İbnu Mâce*'nin Sünen'ini tahkikli olarak neşre hazırlayan merhum ve mağfur *Muhammed Fuad Abdulbaki,* bu ziyade hadislerin 1339 adet olduğunu söyler ve neşrettiği nüshada, hangi hadislerin ziyade olduğunu, o hadislerin altına düştüğü notlarla belirtir. Muhakkikimiz ziyadeleri belirtmede, her ne kadar *Ahmed İbnu Ebi Bekr el-Bûsiri*'nin (v. 840/1436), Zevaidu İbnu Mace'sine dayanmış ise de, müteahhir ulemanın bu meseledeki bazı istidraklerini de belirtmiştir.

Biz bu ziyade kısımda, istidrakleri nazar-ı itibara almadan Muhammed Fuad Abdulbaki'nin not düşerek ziyade olduğuna dikkat çektiği hadislere yer vermiş olacağız.

3- Önceki kısımda da yaptığımız üzere, hadislerin sıhhati üzerine ulemanın yaptığı münakaşaya burada yer vermeyeceğiz. Çünkü ulemanın *zayıf-sahih* münakaşası nefsü'l-emre bakmaz, sened duruma bakar. Ayrıca, bu münakaşa ulemaca sahih kabul edilen Kütüb-i Sitte'nin hadisleri hususunda, bunlardan ahkâm çıkarma yetkisinde olan fukaha ve müçtehidin-i kiramı ilgilendiren bir husustur. Avamın bu münakaşada hissesi yoktur. Zaten fıkha, harama, helale girmeyen mevzulardaki ha-

dislerle -zayıf dahi olsalar- en büyük alimlerimiz bile amel etmede bir beis görmemişlerdir. Bu sebeplerle İbnu Mace'nin ziyade hadislerinin sıhhat durumlarına nadir hallerde dikkat çekilecektir. Biz, ulemanın telakki-yi bi'l-kabul göstermesi sebebiyle bu ümmet-i merhumenin baş tacı ettiği muteber kaynaklarımızı "zayıf hadis" iddialarıyla gözden düşürmenin yapıcı biz hizmetten ziyade tahripkâr tesirler hasıl edeceğine inanıyoruz. Sözü avama, ayağa düşürmek, ilmî incelikleri anlayamayanların idlaline sebep olabilir.

4- Şu hususu belirtmede de fayda var: **ZİYADE** dendiği zaman muhteva itibariyle tamamen farklı olan hadisler kastedilmez. Esasen *hadis*, senet ve metniyle müstakil bir şahsiyettir. Dolayısıyla ifade ettiği ahkâm aynı bile olsa, senedleri farklı olan iki rivayet iki ayrı hadis kabul edilir. Sözgelimi "Buhârî, Sahih'ini iki yüz bin sahih hadisten seçmiştir" derken, bu sözle, her birisi muhteva bakımından farklı olan iki yüz bin hadis kastedilmez, pek çoğu muhteva yönüyle aynı veya çok az farklı iki yüz bin ayrı senedlerle gelen rivayetler kastedilir. Nitekim Buhârî, iki yüz bin sahih hadis bilmesine rağmen birkısım fıkıh bablarına uygun -kendi sıkı şartlarına mutabık- sahih hadis bulamadığı için senedlerini atarak kusuruna dikkat çektiği başka hadisler almak zorunda kalmıştır. Heysemî'nin *Mecmau'z-Zevaid*'ini okuyanlar kaydedilen herhangi bir hadisin *Ahmed İbnu Hanbel*'de "sahih", Taberani'de "çok zayıf" bir senedle geldiğini görür. Belirttiğimiz hususu bilmeyen okuyucu bu çeşit ifadeler karşısında taaccüb ve hayrete bile düşebilir. Ancak hadis ilmi açısından bu gayet tabii bir durumdur.

Öyleyse burada yer vereceğimiz ziyadelerin muhtevaları, çoğunluk itibariyle daha önce geçmiş olmaktadır. Bu sebeple, hadislerin metinlerini tercüme ettikten sonra gerekiyorsa açıklama yapacağız. Hadiste temas edilen meselenin izah edildiği yeri (veya yerleri) kitabımızın son cildini teşkil eden **FİHRİST VE LÜGATÇE** kısmından kolayca bulabileceğiz.

5- *İbnu Mace*'nin Sünen'i fıkıh bablarına göre te'lif edilmiştir. Esasen sünen kelimesi, hadis sahasında te'lif edilen pek çok eserin ismidir. Bu, bir nevin muhtevasına alemdir. Ahkâm hadislerini ve bilhassa merfu olan, yani Resulullah'tan rivayet edilen ahkâm hadislerini toplayan te'liflerin müşterek adıdır. Bu çeşit eserlerde hadisler, ihtiva ettikleri hükümlere göre sınıflandırılmıştır: Temizlikle ilgili olanlar, namazla, oruçla vs. ilgili olanlar ayrı ayrı bölümlerde biraraya getirilirler. İşte *İbnu Mace*'nin Sünen'i 266 hadis ihtiva eden uzunca bir Mukaddime kısmından sonra 37 bölümden meydana gelir. Birinci bölümü diğer pekçok

te'liflerde mutad olduğu üzere, Kitabu't-Tahare teşkil eder. Son bölümü de Kitabu'z-Zühd teşkil eder. Muhammed Fuad Abdulbaki'nin tahkikli neşrine göre eserde 4341 hadis mevcuttur.

6- Şu hususu belirtmeyi de gerekli buluruz: *İbnu Mace*'nin Sünen'ini, dilimize, günümüzün muhterem alimlerinden *İzmir Müftüsü Haydar Hatiboğlu Hocaefendi* şerhli olarak tercüme etmiştir. Eserin değerini lekelendiren sıkça yer verdiği AGOBÇA (uydurukça) kelimeler dışında, şerh tatminkâr bir muhtevadadır, istifade ettik. Cenab-ı Hak, taksiratını mağfir, sa'yini meşkur ve rızasına vesile kılsın. Burada kaydedeceğimiz ziyade hadisler hakkında daha fazla açıklama ihtiyacı duyanlar bu kıymetli esere başvurabilirler. (Parantez içerisindeki müteselsil olmayan rakamlar *İbnu Mace*'nin aslındaki hadis numarasına tekabül ettiği için, gerek mezkur şerhte ve gerekse kitabımızda bu rakamlar müşterektir, hemen bulunabilir).

7- Bu kısımda hadislerin baş tarafında üç ayrı rakam var. Birinci rakam 1'den başlar, müteselsilen devam eder, bu rakam *İbnu Mace*'nin ziyade hadisleri için konulmuştur. İkinci rakam, parantez içerisindedir, bu, aldığımız hadise, muhakkik Muhammed Fuad Abdulbaki'nin neşir esnasında verdiği müteselsil numaradır. Böylece o hadisin, Sünen-i İbni Mace'nin kaçıncı hadisi olduğunu anlarız. Kitabın aslında veya -yukarıda sözünü ettiğimiz- Türkçe şerhinde, hadisi hemen bulmaya yardımcı olur.

Üçüncü rakam, hadisin, kitabımızdaki müteselsil numarasını gösterir. Sözgelimi en son hadisin üçüncü rakamı olan 7338 sayısı, kitabımızın ana metninde bu miktar hadisin mevcut olduğunu ifade eder.

MUKADDİME KISMI

❏ SÜNNETE UYMA

1-5988 ٣– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، ثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ وَوَكِيعٌ، عَنِ الأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَنْ أَطَاعَنِي فَقَدْ أَطَاعَ اللهَ، وَمَنْ عَصَانِي فَقَدْ عَصَى اللهَ».

هذا الحديث مما انفرد به المصنف.

1. (3) (5988)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim bana itaat ederse, muhakkak ki Allah'a itaat etmiştir. Kim de bana isyan ederse muhakkak ki Allah'a isyan etmiştir."*

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın her hususta Allah'ın bilgisi ve irşadı tahtında hareket ettiğini ifade etmektedir. Nitekim daha önceki bahislerde *Resulullah*'ın söz ve fiillerinde hep vahye dayandığını, ulemanın gerek Kur'an'da ve gerekse hadislerde gelen delillerden hareketle sünnete de vahiy dediğini Kur'anî vahiyden tefrik etmek için buna vahy-i gayr-i metluv ıtlak ettiğini belirtmiştik.

Bu hadisin muhtevası şu ayete muvafıktır. (Mealen): **"Kim Resul'e itaat ederse, muhakkak ki Allah'a itaat etmiştir. Kim de yüz çevirirse, (sakın üzülme) zira biz seni onlar üzerine (günahlardan) koruyucu olarak göndermedik"** (Nisa 80).

Hadis ve ayet şu hususu da belirtmiş olmaktadır: Resulullah, Kur' an'da olmayan farz ve haram koyma yetkisine sahiptir.

Hassaten müsteşrikler etkisiyle, son günlerde çok fazla gündeme gelen bu konu ile ilgili, M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin yorumları ise kısaca şöyle:

Hadîs-i Şeriflerde Sünnet

Peygamber Efendimiz'in hadîs-i şeriflerinde de sünnetin yerine ve ehemmiyetine işaret olunmuş ve bu mevzû üzerinde hassasiyetle durulmuştur. Meselâ, Buhârî'nin Sahih'inde Hz. Ebû Hureyre'den (ra) rivayet olunan bir hadîs-i şerifte: مَنْ أَطَاعَنِي فَقَدْ أَطَاعَ اللّٰهَ وَمَنْ عَصَانِي فَقَدْ عَصَى اللّٰهَ *"Bana itaat eden, şüphesiz Allah'a itaat etmiştir; bana isyan eden de, hiç şüphesiz Allah'a isyan etmiştir"* (117) buyrulmaktadır.

Peygamber'in yolu, Allah'ın yoludur; Peygamber'in izinde bulunmak demek, İlâhî mesajların aydınlık ikliminde yürümek demektir. Dolayısıyla sünneti kabûl etmemek, onu hayattan dışlamak veya ona başkaldırmak, Allah'a isyanla aynı manaya gelir. Allah, insanlar içinden bir insanı seçiyor; ve her şeyi reşha gibi kusursuz ve arızasız aksettirecek nezih bir Ruh'u intihap edip, insanlara mesajını O'nunla gönderiyor; O da, getirdiği bu mesajı yorumlarıyla açıklıyor, önümüze seriyor. Buna karşılık bazı densizler kalkıp, o Musaffâ Elçi'ye karşı tavır alıyorsa, o zaman bunun adı, ancak ve ancak Allah'a isyan, O'na başkaldırma ve cehenneme istihkak kesbetme olur. Çünkü, yine Buhârî'nin rivayet ettiği bir başka hadîs-i şerifte Efendimiz bizzat: كُلُّ أُمَّتِي يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ إِلاَّ مَنْ أَبَى قَالُوا يَا رَسُولَ اللّٰهِ وَمَنْ يَأْبَى؟ قَالَ: مَنْ أَطَاعَنِي دَخَلَ الْجَنَّةَ وَمَنْ عَصَانِي فَقَدْ أَبَى *"Başkaldıran, serkeşlik eden müstesnâ, ümmetimden herkes cennete girer"* buyurmuşlar; Ashâb-ı Kirâm'ın: "Başkaldıran, serkeşlik eden kimdir, ya Rasûlallah?" diye sorması üzerine de: *"Bana itaat eden cennete girer; bana isyan edense muhakkak başkaldırmış ve serkeşlik etmiş olur."* (118) cevabını vermişlerdir.

Ebû Davud ve *Tirmizî*'nin, Irbad İbn Sâriye'den rivayet ettiği bir başka hadîs-i şeriflerinde ise Efendimiz (sav): فَإِنَّهُ مَنْ يَعِشْ مِنْكُمْ بَعْدِي فَسَيَرَى اخْتِلاَفًا كَثِيرًا فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ الْمَهْدِيِّينَ تَمَسَّكُوا بِهَا وَعَضُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِذِ *"İçinizden benden sonra yaşayanlar pek çok ihtilâf ve herc ü merc göreceklerdir. Siz sünnetime ve doğruya götüren râşid halîfelerin (yani, Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali'nin) sünnetine sarılın, yapışın. Bunlara*

117) Buhârî, Ahkâm,1; İbn Mâce, Mukaddime, 1

118) Buhârî, İ'tisâm, 2; Müsned, 2/361.

dişlerinizle sımsıkı tutunun" buyurmuşlardır. Hadîsin devamında, yine sünnetin her şey olduğuna ve her şeyi aşan ehemmiyetine işareten: وَإِيَّاكُمْ وَمُحْدَثَاتِ الأُمُورِ فَإِنَّ كُلَّ بِدْعَةٍ ضَلاَلَةٌ *"Zinhar, sonradan ortaya çıkma işlerden (bid'at) sakının; çünkü, her bid'at dalâlettir"*(119) buyrulmaktadır.

Yine, Taberânî'nin rivayet ettiği meşhur bir hadîste: الْمُتَمَسِّكُ بِسُنَّتِي عِنْدَ فَسَادِ أُمَّتِي لَهُ أَجْرُ شَهِيدٍ *"Ümmetimin fesadı zamanında (dinin esaslarının sarsıldığı, ümmetin dağılıp parçalandığı ve İslamî düşüncenin hedmine çalışıldığı bir dönemde) sünnetime, (yol adına getirip ortaya koyduğum disipline) sımsıkı sarılan, hattâ onun esaslarından bir tanesini bile ihyâ eden şehit sevabı kazanır,* -hadîsin tenkide maruz rivayetinde ise- *yüz şehid sevabı kazanır"*(120) buyrulmaktadır.

Kur'ân'ın ve Rasûlullah'ın apaçık ifadeleri karşısında hâlâ kendilerine başka yollar arayanlara, Kur'ân'ın dediği gibi desek, zannediyorum fazla bir şey söylemiş olmayız : فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ ؟ "Öyle ise nereye gidiyorsunuz?"(121)

2-5989 ٥- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ الدِّمَشْقِيُّ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى بْنِ سُمَيْعٍ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سُلَيْمَانَ الأَفْطَسُ، عَنِ الْوَلِيدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْجُرَشِيِّ، عَنْ جُبَيْرِ بْنِ نُفَيْرٍ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، قَالَ: خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ وَنَحْنُ نَذْكُرُ الْفَقْرَ وَنَتَخَوَّفُهُ. فَقَالَ «آلْفَقْرَ تَخَافُونَ؟ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَتُصَبَّنَّ عَلَيْكُمُ الدُّنْيَا صَبًّا حَتَّى لاَ يُزِيغَ قَلْبَ أَحَدِكُمْ إِزَاغَةً إِلاَّ هِيَهْ. وَايْمُ اللهِ لَقَدْ تَرَكْتُكُمْ عَلَى مِثْلِ الْبَيْضَاءِ، لَيْلُهَا وَنَهَارُهَا سَوَاءٌ».

قَالَ أَبُو الدَّرْدَاءِ: صَدَقَ وَاللهِ رَسُولُ اللهِ ﷺ. تَرَكَنَا وَاللهِ عَلَى مِثْلِ الْبَيْضَاءِ، لَيْلُهَا وَنَهَارُهَا سَوَاءٌ.

هذا الحديث مما انفرد به المصنف.

2. (5) (5989)- *Ebu'd-Derda* (radıyallahu anh) anlatıyor: "(Bir gün) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yanımıza çıkageldi. Biz o sırada fakirlikten söz ediyor ve korkumuzu dile getiriyorduk.

119) Ebû Dâvûd, Sünne, 5; İbn Mâce, Mukaddime, 6; Tirmizî, İlm, 16.

120) Ebû Nuaym, Hilye, 8/200; Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, 4/198; Mecmau'z-Zevâid, 1/172.

121) M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur 2/302-303.

"Fakirlikten mi korkuyorsunuz? Ruhumu kudret elinde tutan Zat-ı Zülcelal'e yemin olsun! Mutlaka dünya malı üzerinize akıtılacaktır. Öyle ki, sizden birinin kalbini (haktan başka istikametlere) sadece ve sadece dünyalık meylettirecektir. Allah'a yemin ederim! Ben sizleri, gecesi ve gündüzü apaydın olması bakımından eşit olan tertemiz kalplere sahip olarak bırakıyorum!" buyurdular."

Ebu'd-Derda devamla der ki: "Vallahi, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* doğru söyledi. Vallahi o bizi, gecesi ve gündüzü aydınlık olması bakımından eşit olan tertemiz kalplere sahip olarak bırakmıştı."

3-5990 ١٩ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ الْخَلَّادِ الْبَاهِلِيُّ، ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنِ ابْنِ عَجْلَانَ؛ أَنْبَأَنَا عَوْنُ بْنُ عَبْدِاللهِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: إِذَا حَدَّثْتُكُمْ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَظُنُّوا بِرَسُولِ اللهِ ﷺ الَّذِي هُوَ أَهْنَاهُ وَأَهْدَاهُ وَأَتْقَاهُ.

هذا الحديث مما انفرد به المصنف.

3. (19) (5990)- *Abdullah İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) demiştir ki: "Ben size Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan bir hadis naklettiğim vakit, Resulullah'ın bu sözünün hakka en uygun, hidayete en muvafık ve takvaya en mutabık olduğuna inanın."

AÇIKLAMA:

Resulullah'ın hadislerinden istifade ve feyiz, öncelikle onlar karşısında taşıyacağımız peşin kanaate bağlıdır. Resulullah'ın sünnetini vahy-i İlahî bilerek tam bir teslimiyetle karşılamamız ile -zamanımızda sayısı artmaya yüz tutan birkısım insanlar gibi- tereddüdle karşılama arasında fark vardır. *İbnu Mes'ud*, hadisin hüsnüzanla karşılanması gereğine dikkat çekiyor. Bu sünnet vahiy midir, Arap örfü müdür, Resulullah'ın şahsî içtihadı mıdır, mensuh bir hadis midir gibi şeytanın vereceği vesveseler hadisten istifadeyi azaltır, belki de tamamen bertaraf eder. Bu çeşit tereddütler varid değil midir denecek olursa, bunun tamamen ulemayı ilgilendiren gâmız meseleler olduğunu söyleyebiliriz. Haram-helal hükmü çıkarma mevkiinde olmayan bizim gibi avam-ı nasın hadisler karşısındaki tavrı, tıpkı İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un belirttiği gibi olmalıdır. Aksi taktirde hadisin feyzinden, irşadından nasipsiz kalır, ortaya çıkacak boşluğu beşerî, şeytanî heva ile doldururuz. Çeşitli vesvese ve desiselerle hadisi devre dışı bırakma gayretinin gayesi de budur,

onun yerine beşerî hevayı ikame etmek. Böylece dinimizi humanize etmek, laikleştirmek, beşerîleştirmek.

4-5991 ٢١- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْمُنْذِرِ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ الْفُضَيْلِ، ثنا الْمَقْبُرِيُّ، عَنْ جَدِّهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ؛ أَنَّهُ قَالَ: «لاَ أَعْرِفَنَّ مَا يُحَدَّثُ أَحَدُكُمْ عَنِّي الْحَدِيثَ وَهُوَ مُتَّكِئٌ عَلَى أَرِيكَتِهِ فَيَقُولُ: اقْرَأْ قُرْآنًا. مَا قِيلَ مِنْ قَوْلٍ حَسَنٍ فَأَنَا قُلْتُهُ».

هذا الحديث مما انفرد به المصنف.

4. (21) (5991)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizden birinin, benden rivayet edilen hadisleri, rahat koltuğuna kurulmuş vaziyette dinleyip: "(Rivayeti bırak! Bana) Kur'an'dan oku!" dediğini sakın duymayayım! Söylenen güzel sözü ben söylemişimdir."*

AÇIKLAMA:

Bu hadis, zaman içinde, birkısım insanların türeyip, Allah'la Resulü'nün, Kur'an'la sünnetin arasını açmaya çalışacaklarını, Resulullah ve sünneti aradan çıkarabilmek için Kur'an'ı öne süreceklerini haber vermektedir. Kur'an'da nice ayetler Allah ve Resulü'nü beraber zikrettiği, Resulullah'ın da aynen Kur'an gibi hüküm koyma yetisinden, Resulullah'a itaat etmenin gereğinden bahsettiği halde, bu ayetleri bir kısım hevaî, batıl te'villerle sünneti reddetmeye çalışan insanlar her devirde olagelmiştir. Kıyamete kadar varlığı devam edecek bu silsile-i zakkumun şerrine karşı Resulullah müteaddid uyarılarda bulunmuştur.

Mü'minler her seferinde musibetler, belalar, hastalıklarla imtihan olunmuyor. Bu da imtihanın bir şubesidir. Bu ve benzeri hadislerde gelen uyarıları esas alarak belirtilen şeytanî iğvaya kapılmayan ve dolayısıyla beşerî hevaya düşmeyen, imtihanı kazanacaktır.

Hadiste yer verilen "(rahat) koltuğuna kurulmuş" tabiri de dikkat çekicidir. Bu çeşit fikirler, ilim çilesi çekmeyen, maddi kaygısı olmayan, dünyaya fildişi kulesinden bakan sosyetik zümrelerden çıkacakır.

❑ HADİS RİVAYETİNDEN ÇEKİNME

5-5992 ٢٣- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، ثنا مُعَاذُ بْنُ مُعَاذٍ، عَنِ ابْنِ عَوْنٍ. ثنا

مُسْلِمٌ الْبَطِينُ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ قَالَ: مَا أَخْطَأَنِي ابْنُ مَسْعُودٍ عَشِيَّةَ خَمِيسٍ إِلاَّ أَتَيْتُهُ فِيهِ. قَالَ، فَمَا سَمِعْتُهُ يَقُولُ بِشَيْءٍ قَطُّ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ. فَلَمَّا كَانَ ذَاتَ عَشِيَّةٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ. قَالَ: فَنَكَسَ. قَالَ فَنَظَرْتُ إِلَيْهِ فَهُوَ قَائِمٌ مُحَلَّلَةً أَزْرَارُ قَمِيصِهِ، قَدِ اغْرَوْرَقَتْ عَيْنَاهُ، وَانْتَفَخَتْ أَوْدَاجُهُ. قَالَ: أَوْدُونَ ذَلِكَ. أَوْ فَوْقَ ذَلِكَ. أَوْ قَرِيباً مِنْ ذَلِكَ. أَوْ شَبِيهاً بِذَلِكَ.

هذا الحديث مما انفرد به المصنف. وفي الزوائد: إسناده صحيح، احتج الشيخان بجميع رواته.

5. (23) (5992)- *Amr İbnu Meymun* anlatıyor: "Ben, İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) ile, perşembe akşamları karşılaşmayı hiç aksatmazdım. Bu gelişlerimde, onun herhangi bir şey hususunda: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki" dediğini hiç duymadım. İşte bu akşamlardan birinde, "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki" diyerek (söze başladı, fakat arkasını getirmeyip) başını öne eğdi. (Biraz bekledikten sonra) kendisine baktım. Gömleğinin ilikleri çözülmüş, gözlerinden yaşlar boşanmış, avurtları şişmiş vaziyette ayakta duruyordu.

(Bir müddet bu vaziyette kaldıktan sonra) sözünü şöyle tamamladı: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öyle veya onun berisinde veya yukarısında veya ona yakın veya ona benzer bir şey söylemişti."

AÇIKLAMA:

Bu hadis, *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh)'un hadis rivayetindeki titizliğini göstermektedir. Ashab'ın, birçoğu, hata yapma korkusuyla rivayetten hayatları boyu kaçınmışlardır. Bu rivayet, söylenen hususta İbnu Mes'ud'la ilgili canlı bir misal vermektedir. Halbuki İbnu Mes'ud Ashab'ın büyüklerinden, tanınmış alimlerinden biridir.

Onun ne İslam'daki ilkliği, ne Resulullah'a yakınlığı, ne de ilimdeki ileri mevkii, onu hadis rivayetinde rahat davranmaya cür'et ve cesarete sevketmemiştir. Çünkü bir sözü Resulullah'a nisbet etmenin mesuliyeti büyüktür. Onun saydığımız büyüklükleri bu mesuliyeti daha iyi idraka yardımcı olmuştur.

Bu sözümüzden hadis rivayetinde dikkat çeken muksirunu tenkit ettiğimiz manası çıkarılmamalıdır. Ashab'a dil uzatmaktan Allah'a sığınırız. Çok rivayet edenler, hafızaları kuvvetli olan, hadisleri yazan sahabilerdir. Hadis rivayetinin sorumluluğunu hepsi müdriktir. Ancak

hafızasından, zabtından emin olanlar rivayette bulunmuşlardır. Onlar da bu kesin ilimlerinin rivayet edilmemesinin mesuliyetinden korkmuşlardır. Hikmet nokta-i nazarından bakarak *"Cenab-ı Hak şeriatının muhafazası için, ihtiyaca muvafık efradı her asırda istihdam etmiştir. Ashab'tan da bir kısmına, bu maksadla kuvvetli hafıza, hadisi öğrenme ve öğretme aşkı vermiştir"* diyebiliriz.

❑ BİD'ADAN MÜNAKAŞADAN KAÇMAK

6-5993 ٥٠ - حدثنا عبد الله بن سعيد، ثنا بشر بن منصور الخياط، عن أبي زيد، عن أبي المغيرة، عن عبد الله بن عباس قال: قال رسول الله ﷺ: «أبى الله أن يقبل عمل صاحب بدعة حتى يدع بدعته».

في الزوائد: رجال إسناد هذا الحديث كلهم مجهولون. قاله الذهبي.

6. (50) (5993)- *Abdullah İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah, bid'at sahibi, bid'atını terketmedikçe, onun amelini kabul etmeyecektir."*

AÇIKLAMA:

Ehl-i bid'at tabiri daha önceki bahislerimizde tekrar tekrar geçtiği için burada teferruata girmeden şu kadarını hatırlatacağız: Ehl-i bid'at deyince alimler itikadda sünnetten ayrılanları yani sapık fırka mensuplarını anlarlar. Sünnette olmayan şeyleri benimsemek, sünnete uymayan fiillere düşmek de bid'at sayılmıştır. Hadis mutlak olduğu için her iki anlayışı da kastettiği söylenebilir. Esasen amelî bid'ad da çoğunlukla önce onu kalben benimsemeden geçer.

Hülasa hadis, *"bid'at'e düşme"*nin nasıl bir tehlike getirdiğine dikkat çektiği gibi, tevbe ile rücu edildiği takdirde Allah'ın bid'atcilerin amelini de kabul edeceğini ifade etmektedir.

7-5994 ٥١ - حدثنا عبد الرحمن بن إبراهيم الدمشقي وهرون بن إسحاق، قالا: ثنا ابن أبي فديك، عن سلمة بن وردان، عن أنس بن ملك، قال: قال رسول الله ﷺ «من ترك الكذب وهو باطل بني له قصر في ربض الجنة، ومن ترك المراء وهو محق بني له في وسطها. ومن حسن خلقه بني له في أعلاها».

هذا الحديث أخرجه الترمذي، وقال: هذا حديث حسن.

7. (51) (5994)- *Hz. Enes İbnu Malik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Batıl ve haksız yolda iken (münakaşa ve) yalanı bırakana cennetin kenarında bir köşk bina edilir. Haklı olduğu halde münakaşayı bırakan kimse için cennetin ortasında bir köşk bina edilir. Kim de ahlakını güzelleştirirse ona cennetin en âla yerinde bir köşk bina edilir."*

❑ REY VE KIYASTAN KAÇMA

8-5995 ٥٥- حدّثنا الحسن بن حمّاد، سجّادة، ثنا يحيى بن سعيد الأموي، عن محمد بن سعيد ابن حسّان، عن عبادة بن نسيّ، عن عبدالرحمن بن غنم، ثنا معاذ بن جبل، قال: لمّا بعثني رسول الله ﷺ إلى اليمن قال «لا تقضينّ ولا تفصلنّ إلاّ بما تعلم. وإن أشكل عليك أمر فقف حتى تبيّنه أو تكتب إليّ فيه».

هذا المتن مما انفرد به المصنف.

8. (55) (5995)- *Muaz İbnu Cebel* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, beni Yemen'e gönderdiği zaman şöyle tenbihte bulundular: *"Sakın bildiğin (şer'î deliller dışında bir şeyle) hüküm verip, mesele çözmeye kalkmayasın! Şayet çözmede zorluk çektiğin bir mesele karşına çıkarsa (rastgele hükmetmekten) geri dur, meselenin aydınlanmasını bekle veya o hususu bana yaz."*

AÇIKLAMA:

Bu hadis, *Hz. Muaz*'ın Yemen'e giderken, Resulullah'ın orada nasıl amel edeceğini sorması üzerine "Kur'an ve sünnette bulamayacağı meseleyi içtihad ederek halledeceğini" söylediğine ve bu cevaba Resulullah'ın memnun olduğuna dair rivayete muhalefet etmektedir.

Alimler bu hadisin zaafını belirtirler. Bazı İbnu Mace nüshalarında bizzat İbnu Mace'nin hadisteki kusura dikkat çektiği belirtilmiştir.

9-5996 ٥٦- حدّثنا سويد بن سعيد، ثنا ابن أبي الرّجال، عن عبدالرحمن بن عمرو، والأوزاعيّ، عن عبدة بن أبي لبابة، عن عبدالله بن عمرو بن العاص قال:

سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «لَمْ يَزَلْ أَمْرُ بَنِي إِسْرَائِيلَ مُعْتَدِلاً حَتَّى نَشَأَ فِيهِمُ الْمُوَلَّدُونَ، أَبْنَاءُ سَبَايَا الأُمَمِ. فَقَالُوا بِالرَّأْيِ. فَضَلُّوا وَأَضَلُّوا».

في الزوائد: إسناده ضعيف.

9. (56) (5996)- *Abdullah Bin Amr İbnu'l-As* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim:

"Benî İsrail'in durumu, aralarında müvelledûn denen farklı milletlere mensup esir kadınlardan doğan çocuklar türeyinceye kadar itidal üzere devam etti. Bu yeni türediler şahsî re'yleri ile fetva verip kendilerini de, başkalarını da dalalete attılar."

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, bir cemiyete karışan ve zamanla müessiriyet kazanan yabancı kültürlere mensup unsurların yıkıcı rolüne dikkat çekilmektedir. Bu çeşit unsurlar, cemiyeti teşkil eden aslî unsura nazaran, daha geri, daha eksik bir irfan seviyesine (sous-culture) ulaşabilirler. Onların cemiyet içerisinde ihraz ettikleri madun vaziyet (position marjinalle) yani ikinci sınıf vatandaş olma hali, cemiyetin kültürünü aynen almaya, bütün hususiyetleriyle temsil etmeye manidir. Bu sebeple, böyleleri bütün değerlere aynı ölçüde bağlı, saygılı ve riayetkâr değildirler. Günümüz sosyolojisinde bu sınıf insanların cemiyetteki menfi tesirleri araştırma ve tahlil mevzuu edilmiştir. Mesela Osmanlılar'ın tedenni ve yıkılışında, dönme denen zümrenin ve diğer azınlıkların menfi ve yıkıcı rollerine bir kısım araştırıcılar dikkat çekmiştir. Sadedinde olduğumuz hadis işte bu içtimâî kanunu nazarlara arzetmektedir.

Resulullah'ın hadislerinde Benî İsrail tabirinin bazan *"eski milletler"* manasında kullanıldığını da nazar-ı dikkate alacak olursak, bu hadiste sadece Beni İsrail'le ilgili hususi bir duruma değil, bütün beşer tarihiyle ilgili küllî ve amm bir kanuna dikkat çekilmiş olduğunu söyleyebiliriz. Resulullah'ın haber verdiği bu içtimâî zaafın şuurunda olunduğu takdirde, takip edilecek akıllı bir kültür politikası ve adilane icraat siyasetiyle zarar asgariye indirilebilir, hatta tamamen ortadan kaldırılabilir. Böylece, cemiyetteki bazı menfi azınlık grupları, zararlarına binaen, İslam'a ve tarihî an'anemize tamamen aykırı olan Hitlervâri imha metodları teklifi yerine [122] daha insanî, daha İslamî bir ıslah programı getirilmiş olur.

122- Umulmadık kalemden bu çeşit teklifin çıktığına maalesef şahit olduk.

❑ İMAN

10-5997 ٦١ - حدثنا علي بن محمد، ثنا وكيع، ثنا حماد بن نجيح، وكان ثقة، عن أبي عمران الجوني، عن جندب بن عبدالله، قال: كنا مع النبي ﷺ ونحن فتيان حزاورة فتعلمنا الإيمان قبل أن نتعلم القرآن. ثم تعلمنا القرآن. فازددنا به إيماناً.

في الزوائد: إسناد هذا الحديث صحيح. رجاله ثقات.

10. (61) (5997)- *Cündüb İbnu Abdillah* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz erginlik çağına yaklaşmış bir grup genç, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraberdik. Kur'an'ı öğrenmezden önce imanı öğrendik. Sonra da Kur'an'ı öğrendik. Kur'an sayesinde imanımız daha da arttı."

AÇIKLAMA:

Bu hadis, İslâmî talim ve terbiye siteminde takip edilecek vetire ve safhaları öz olarak göstermektedir. Önce imanın öğretilmesi, sonra Kur'an ve diğer şeylerin öğretilmesi. Daha önce de belirtildiği üzere, Resulullah, çocuklara konuşmaya başlar başlamaz iman esaslarına giren Kur'anî ayetler ezberletiyor. Çocuk bu safhada henüz temyiz yaşında bile değildir. Temyiz yaşında namaz emrediliyor. Kur'an'ın okuma ve yazılma şeklinde öğretimi ise, daha sonra, küttab denen mekteplerde ele alınan bir hadisedir.

İslam uleması, temel eğitime giren müfredatta önceliğin dinî talime verilmesi gereğinde ittifak eder. Onlara göre hesap, edebiyat, meslek öğretimi gibi diğer müfredat daha sonra ele alınmalı, dinî talim halledilmeden bunlara geçilmemelidir.

Sonradan verilecek Kur'an bilgisi ve diğer faydalı bilgiler, önceden öğretilmiş olan imanî bilgileri takviye edecek şekilde olmalıdır. Bu bir planlama ve tanzim işidir.

11-5998 ٦٢ - حدثنا علي بن محمد، ثنا محمد بن فضيل، ثنا علي بن نزار، عن أبيه، عن عكرمة عن ابن عباس قال: قال رسول الله ﷺ «صنفان من هذه الأمة ليس لهما في الإسلام نصيب: المرجئة والقدرية».

هذا الحديث أخرجه الترمذي، وقال حسن غريب.

11. (62) (5998)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bu ümmette iki sınıf vardır, onların İslam'dan hiçbir nasipleri yoktur: Mürcie ve Kaderiyye."

AÇIKLAMA:

Mürcie kelimesi bir görüşe göre dilimize de girmiş olan irca yani geri bırakma kökünden gelir. Mürcie lügat olarak *geri bırakan* demektir. Istılah olarak İslâm cemiyetinde zuhur eden sapık bir fırkanın adıdır. Bu fırkaya göre günah işleyenin hükmü dünyada bilinemez. Cennetlik veya cehennemlik olacağı ahirette belli olacaktır. İşte bu te'hir sebebiyle onlara mürcie denmiştir. Diğer bir izaha göre, mürcie, reca yani ümidden gelmektedir. Zira bunlar, uhrevî kurtuluş hususunda mü'mine ümid vermektedirler. Şöyle ki: Bu fırka mensuplarına göre, kâfire hayırlı amel fayda vermeyeceği gibi, mü'mine de işlediği günahların bir zararı olmayacaktır, kişinin uhrevî kurtuluşu için iman yeterlidir, amel eksikliğinin zararı yoktur.

Bu zümrenin ilk nüvesini, *Hz. Osman* şehid edilince ne *Hz. Ali*'yi imamete layık görerek ona taraftar olanlara, ne de Hz. Osman'ı mazlum sayıp onun yakınlarını iltizam edenlere katılmayıp "Bunlar hakkındaki hükmü Allah verecektir" diye her iki tarafa yakınlık gösterenler teşkil etmiştir. Sonradan Kur'an'a ve sünnete uymayan iddialar geliştirmişler ve birkısım kollara ayrılmışlardır. Bu üçüncü fırkanın Mu'tezile'nin aslı olduğu da söylenmiştir. Mürcie ile ilgili başka yorumlar da var, ancak teferruat bizi ilgilendirmez.

Kaderiyye fırkası ise kaderi inkar eder ve kulun tam irade sahibi olduğunu iddia eder, kaderin olmadığını söylemekte ısrarlı davranırlar. Mantıken, hadiselerde kulun iradesinin değil, İlahî takdirin esas olduğunu iddia edip kula hiçbir pay tanımayan Cebriye zümresine Kaderiye denmesi daha muvafık olduğu halde, kaderin olmadığı konusunu fazlaca ele aldıklarından kendilerine Kaderiye denmiştir.

Sadedinde olduğumuz hadisin zahiri, bu iki fırka mensuplarını küfre nisbet ediyor gözükmektedir. Ancak mesele üzerine tedkiki derinleştiren İslam uleması, başka nassların delalet ve sarahatine dayanarak Kur'an-ı Kerim'i esas alarak sünnete uymayan te'villerde bulunanları küfre değil *"bid'a"*ya nisbet etmişlerdir. Yani, Ehl-i Sünnet dışında kalan itikadî fırka mensuplarına "kâfir" demekten kaçınıp ehl-i bid'a demişlerdir. Böylelerine daha umumi bir tabirle ehl-i kıble denir ve tekfir edilmezler. Her ne kadar onlar, kendi dışlarında kalanları tekfir ederlerse de. Bazı alimler bunları içtihadında hata yapan müçtehid veya hakikatı bilmeyen

cahil olarak görür, insaflı nazarda bulunur. Şu da var ki, bunlarda tekfirlerini gerektiren saplantılara düşenler de olmuştur. O takdirde tekfir edilmişlerdir. Zaruriyat-ı diniye dediğimiz, sarih nasslarla sabit olan açık hükümlerden birini inkar gibi. Daha önce de açıkladığımız gibi Hattabiye fırkası bunun en güzel örneğidir. Keza Şiîlerin Rafizî denen aşırı takımı gibi ki, bunlar Cebrail'in, vahyi yanlışlıkla *Hz. Muhammed*'e getirdiğini, Allah'ın *Hz. Ali*'ye hulul ettiğini, Kur'an'da eksiklikler olduğunu vs. iddia ederler. Bu iddiaların Kur'an'a ne kadar zıt olduğu açıktır.

Şu halde, *"İslam'dan nasipleri yoktur"* tabirini onların fasık olmaları, şahidliklerinin makbul olmayacağı şeklinde anlamak gerek. Nitekim ulema ehl-i bid'a hakkında öyle hükmetmiş, tekfirden kaçınmıştır.

12-5999 ٦٥ - حَدَّثَنَا سَهْلُ بْنُ أَبِي سَهْلٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ قَالَا: ثنا عَبْدُ السَّلَامِ بْنُ صَالِحٍ أَبُو الصَّلْتِ الْهَرَوِيُّ، ثنا عَلِيُّ بْنُ مُوسَى الرِّضَا، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «الإِيمَانُ مَعْرِفَةٌ بِالْقَلْبِ وَقَوْلٌ بِاللِّسَانِ وَعَمَلٌ بِالأَرْكَانِ». قَالَ أَبُو الصَّلْتِ: لَوْ قُرِئَ هَذَا الإِسْنَادُ عَلَى مَجْنُونٍ لَبَرَأَ.

في الزوائد: إسناد هذا الحديث ضعيف لاتفاقهم على ضعف أبي الصلت، الراوي.

12. (65) (5999)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İman, kalben bil(ip tasdik et)me, dil ile söyle(yip ikrar et)me, beden uzuvlarıyla da amel etmektir."*

AÇIKLAMA:

Hadis; namaz, oruç, zekat gibi amellerin imanın bir parçası olduğunu ifade etmektedir. Amelin imanla münasebeti alimlerimiz arasında etraflıca münakaşa edilmiştir. İman-İslam nedir, ayrı ayrı şeyler midir, aynı şeyler midir şeklinde yapılan tahlil ve münakaşalar da buraya girer. Sadedinde olduğumuz hadis, bu ihtilaflı mevzuun yegâne rivayeti değildir. Kaydettiğimiz farklı görüşlerden herbirinin lehinde ve aleyhinde başka rivayetler ve hatta Kur'anî beyanlar var.

Bütün bu naklî mütâlaaları (verileri) değerlendiren cumhur, amelin *"mutlak iman"*dan bir parça sayılmaması, belki *"kâmil iman"*ın bir parçası sayılması gerektiğine hükmetmiştir. Aksi taktirde her günah işleyen kimse kâfir sayılırdı.

Son olarak, hadisin sıhhati üzerine münakaşa yapılmış olduğunu da belirtelim. Ancak sıhhat münakaşası muhtevadan ziyade senede dayanmaktadır.

13-6000 ٧٠- حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَهْضَمِيُّ، ثَنَا أَبُو أَحْمَدَ، ثَنَا أَبُو جَعْفَرٍ الرَّازِيُّ، عَنِ الرَّبِيعِ ابْنِ أَنَسٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَنْ فَارَقَ الدُّنْيَا عَلَى الإِخْلاَصِ لِلهِ وَحْدَهُ، وَعِبَادَتِهِ لاَ شَرِيكَ لَهُ، وَإِقَامِ الصَّلاَةِ، وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ، مَاتَ وَاللهُ عَنْهُ رَاضٍ».

في الزوائد: هذا إسناد ضعيف.

13. (70) (6000)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim, Allah'a herhangi bir şerik koşmadan tam bir ihlas yani Allah'ın birliğine iman, O'na halisane kulluk, namaz ve zekat vazifelerini yapma hali üzere dünyayı terkederse, Allah kendisinden razı olmuş halde ölmüş olur."*

Hz. Enes (radıyallahu anh) devamla der ki: "İşte bu hal, peygamberlerin hepsi tarafından getirilmiş olan [ve Allah indinde makbul olduğu Kur'an'da belirtilen (Al-i İmran 1)] gerçek dindir. Bu dini, peygamberler, Rablerinden alıp, beşerî hevaya dayanan (felsefî nazariye ve) iddialar ortalığı kaplamazdan önce, insanlara tebliğ etmişlerdir.

Bu hakikatı tasdik eden Kur'anî nasslar mevcuttur. Bilhassa en son inen (suredeki) şu ayet onlardandır: ***"Eğer (o müşrikler) tevbe eder,*** *-Enes der ki:* **"Tevbeden murad putları ve onlara tapmayı bırakmaktır- namazlarını dosdoğru kılar ve zekatlarını verirlerse siz de onları serbest bırakın. Muhakkak ki Allah çok bağışlayıcı, çok merhamet edicidir"** (Tevbe 5).

Bir diğer ayette şöyle buyrulmuştur: **"Eğer tevbe eder, namazlarını dosdoğru kılar ve zekatlarını verirlerse, artık onlar sizin din kardeşlerinizdir"** (Tevbe 11).

14-6001 ٧٤- حَدَّثَنَا أَبُو عُثْمَانَ الْبُخَارِيُّ سَعِيدُ بْنُ سَعْدٍ، قَالَ: ثَنَا الْهَيْثَمُ بْنُ خَارِجَةَ، ثَنَا إِسْمَاعِيلُ، يَعْنِي ابْنَ عَيَّاشٍ، عَنْ عَبْدِ الْوَهَّابِ بْنِ مُجَاهِدٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ وَابْنِ عَبَّاسٍ قَالاَ: الإِيمَانُ يَزِيدُ وَيَنْقُصُ.

في الزوائد: إسناد هذا الحديث ضعيف.

14. (74) (6001)- *Hz. Ebu Hureyre* ve *İbnu Abbas* (radıyallahu anhüm) demişlerdir ki: "İman artar ve eksilir."

AÇIKLAMA:

İmanın artıp eksilme meselesi münakaşa edilen bir husustur. İmam Buhârî başta bir kısım alimler imanın artıp eksileceği görüşündedir. Buhârî hazretleri, Kitabu'l-İman'da bu görüşünü te'yid eden çok sayıda ayet zikreder. Bunlardan bazıları: ﴾لِيَزْدَادُوا إِيمَانًا مَعَ إِيمَانِهِمْ﴿ **"...Ta ki imanlarıyla birlikte imanları artsın"** (Fetih 4), ﴾وَيَزْدَادَ الَّذِينَ آمَنُوا إِيمَانًا﴿ **"İman edenlerin de imanını artırsın..."** (Müddessir 31), ﴾فَزَادَهُمْ إِيمَانًا﴿ **"Bu onların imanını artırdı"** (Al-i İmran 173), ﴾وَمَا زَادَهُمْ إِلَّا إِيمَانًا وَتَسْلِيمًا﴿ **"Ve bu durum ancak onların iman ve teslimiyetlerini artırdı..."** (Ahzab 22).

Bu ayetler imanın artmasını ifade edince, artmayı sağlayan unsurlardan biri terkedilince de eksilme hasıl olacağı kendiliğinden anlaşılır. Bu çeşit nassları değerlendiren pekçok sahabi *(Ömer İbnu'l-Hattab, Ali, İbnu Mes'ud, İbnu Abbas, Muaz, Abdullah İbnu Ömer, Ebu Hureyre, Ebu'd-Derda, Huzeyfe, Aişe, Selman* rıdvanullahi aleyhim hazeratı vs.) pek çok tabiin *(Urve, Atâ, Tavus, Mücahid, Sa'd, İbnu Cübeyr, Hasan Basrî, Zührî, Katade, Nehaî, Abdurrahman İbnu Ebi Leyla, İbnu'l-Mübarek vs.)* aynı görüşü benimsemişlerdir.

Maturidiye mezhebine mensup ulema ise İmam A'zam Ebu Hanife'nin görüşünü esas alıp imanın artıp eksilme kabul etmeyeceğini söylemişlerdir. Bunlar, bu görüşü ileri sürerken imanın aslını teşkil eden kalbî tasdiki esas almışlardır. Tasdik, kesin bir inançtan ibarettir. Bu, kalpte bir bütün olarak ya vardır ya yoktur; biraz var biraz yok şeklinde bir iman olamaz görüşündedirler. Onlara göre, tasdik eksilince, kesin olmaktan çıkar, şüphelere maruz kalır ve iman kaybolur. Eğer kalpte kesin iman varsa bunun daha da fazlalaşacağı düşünülemez, çünkü zaten kesindir diye açıklarlar.

Mesele üzerine yürütülen kelamî münakaşaya girmeden, mevzuyu, Nevevî'nin özetlemesi ile noktalamak isteriz: "Selef mezhebine mensup alimlerle hadiscilere göre, iman artma ve eksilme kabul eder. Bir kısım kelamcılar da bu görüştedir. Ancak mütekellimîn ulemanın büyük çoğunluğu aksi görüşü benimseyerek: "İman artma ve eksilme kabul etmez" demişlerdir. Şafii mezhebine mensup muhakkik kelamcılar da asıl tasdikin artma ve eksilme kabul etmeyeceğini, ancak amellerin çokluğu

ve azlığı sebebiyle imanın semerelerinin ve "şer'î iman"ın artma ve eksilmesinin mevzubahis olacağını söylemişlerdir."

Burada geçen *şer'î* iman tabiri ile ne kastedildiğini anlamak için, yine Nevevi'nin mevzu üzerine, et-Tahrir'den iktibasen kaydettiği bir açıklamayı görmede fayda var. "Eğer iman, "tasdik" manasına alınırsa, tasdik parçalanmaya kabil olmadığı için artma ve eksilmeyi kabul etmez. İman, şeriat dilinde, *"kalp ile tasdik ve beden uzuvlarıyla amel"den ibarettir. Mesele böyle anlaşılınca, tabiidir ki, amel durumuna göre imanda artma ve eksilme olabilir. Ehl-i Sünnet'in görüşü de budur."*

Farklı iki görüşün haklı cihetlerini göstererek her ikisini de benimsemeye zihinleri hazır hale getiren bu açıklamadan sonra başka söze hacet yok. Bunun dışında şu veya bu görüş leh ve aleyhindeki ifratkâr, ittihamkâr ifadelerin, meselenin yeterince anlaşılmadan isticalen söylenen sözler olduğunu kabul edebiliriz.

Tekrar ediyoruz; niyet-i halise ile ulemamızın nusustan çıkardıkları bütün görüşlerin bir haklı yönü vardır. Bize düşen, görüş sahiplerini red değil, haklı oldukları nokta-i nazarını bulmaktır. Unutmayalım bu haklılık liyakat sahibi eslaf ulemasına mahsustur. Günümüzün, taşıdığı etiket ve ünvan dışında liyakatı olmayan, kafası, farkına bile varmadan ustaca sokulmuş Batı menşeli hümanist ve laik hevalarla karışmış mütealim ve mütefelsif kimselere mahsus değildir. Bunların iddialarını hemen reddeden yanılmaz.

❑ KADER-KADERİYE

15-6002 ٨٤- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ قَالَ: ثَنَا مَالِكُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ. ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ عُثْمَانَ، مَوْلَىٰ أَبِي بَكْرٍ. ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّهُ دَخَلَ عَلَى عَائِشَةَ فَذَكَرَ لَهَا شَيْئاً مِنَ الْقَدَرِ. فَقَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «مَنْ تَكَلَّمَ فِي شَيْءٍ مِنَ الْقَدَرِ سُئِلَ عَنْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ لَمْ يَتَكَلَّمْ لَمْ يُسْأَلْ عَنْهُ».

قَالَ أَبُو الْحَسَنِ الْقَطَّانُ: حَدَّثَنَاهُ حَازِمُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ سِنَانٍ. ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ عُثْمَانَ. فَذَكَرَ نَحْوَهُ.

في الزوائد: إسناد هذا الحديث ضعيف.

15. (84) (6002)- *Ebu Müleyke*'den oğlu Abdullah'ın rivayet ettiğine

göre, "O, Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin yanına girip, ona kaderle ilgili bir şeyler söylemiş o da kendisine şöyle cevapta bulunmuştur:

"Kim kader konusunda herhangi bir meseleyi konuşacak olsa, ahiret günü kaderden hesaba çekilir. Kim de bu mevzuda bir şey konuşmazsa, ahirette kaderden hesaba çekilmez."

916-6003 ٨٥- حدثنا علي بن محمد، ثنا أبو معاوية ثنا داود بن أبي هند، عن عمرو شعيب، عن أبيه، عن جده، قال: (خرج رسول الله ﷺ على أصحابه وهم يختصمون في القدر. فكأنما يفقأ في وجهه حب الرمان من الغضب. فقال: «بهذا أمرتم أو لهذا خلقتم؟ تضربون القرآن بعضه ببعض. بهذا هلكت الأمم قبلكم».

قال: فقال عبدالله بن عمرو: ما غبطت نفسي بمجلس تخلفت فيه عن رسول الله ﷺ ما غبطت نفسي بذلك المجلس وتخلفي عنه).

في الزوائد: هذا إسناد صحيح، رجاله ثقات.

16. (85) (6003)- *Amr İbnu Şuayb an ebihi an ceddihi* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir .gün Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir grup ashabının yanına aniden çıkageldi. Onlar kader üzerine tartışıyorlardı. Münakaşanın mahiyetini öğenince öylesine öfkelendi ki sanki yüzünde bir nar tanesi patlamıştı, kıpkırmızı oldu. Şunları söyledi:

"(Kader üzerine bu çeşit) münakaşa yapmakla mı emrolundunuz -veya bunun için mi yaratıldınız?- Kur'an'ın bir kısım ayetlerini diğer bir kısım ayetleriyle karşılaştırıp duruyorsunuz! İşte sizden önceki ümmetler bu çeşit davranışları sebebiyle helak oldular."

(Ravi Muhammed İbnu) Abdullah İbnu Amr devamla dedi ki: "Babam Abdullah dedi ki: "Ben Resulullah'ın bazı meclislerinde hazır bulunmamış olmama sevinirdim ama, (babam Amr'ın anlattığı) bu mecliste bulunmadığıma daha çok sevindim."

AÇIKLAMA:

Bu iki hadis kader üzerine münakaşa etmenin mü'minlik edebine yakışmadığını ifade etmektedir. Çünkü kader Allah'a imanın bir parçasıdır. Onun mahiyetini yeterince anlamak her insanın kârı değildir. Allah inancımız, O'nun ezelden her şeyi bildiğini kabul etmemizi gerektirir. Öyleyse Allah'ın bizim nasıl hareket edip ne yapacağımızı ilmiyle

önceden bildiğini, O'nun bu ilminin değişmeyeceğini kabul edip, Cenab-ı Hakk'ın bizlerden kulluk olarak neler istediğini düşünüp onu yapmaya çalışmalıyız. Allah'ın nasıl bildiği, bu bilginin niçin değişmeyeceği gibi neticesiz münakaşalara sebep olacak hususların çözülmesi bizden istenmiyor, bunlarla uğraşmak kulluk değil. Allah, şeriatiyle bildirdiği emirleri ne derece yaptık, yasaklarından ne kadar kaçınabildik, bizden bunu soracaktır. Öyleyse hesabını vereceğimiz şeyler üzerinde kafa yorup, zaman ayırmamız gerekmektedir. Kulluk edebi bunu gerektirmektedir.

Resulullah, geçmiş ümmetlerin, böylesi faidesiz meselelerle uğraşarak nifaka, fitnelere düşüp, kulluk vazifelerini ihmal ederek helak olduklarını haber vermektedir.

17-6004 ٨٦- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ شَيْبَةَ، وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَالاَ: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، ثَنَا يَحْيَىٰ ابْنُ أَبِي حَيَّةَ أَبُو جَنَابٍ الْكَلْبِيُّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لاَ عَدْوَى وَلاَ طِيَرَةَ وَلاَ هَامَةَ». فَقَامَ إِلَيْهِ رَجُلٌ أَعْرَابِيٌّ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَرَأَيْتَ الْبَعِيرَ يَكُونُ بِهِ الْجَرَبُ فَيُجْرِبُ الإِبِلَ كُلَّهَا؟ قَالَ «ذٰلِكُمُ الْقَدَرُ. فَمَنْ أَجْرَبَ الأَوَّلَ؟». في الزوائد: هذا إسناد ضعيف.

17. (86) (6004)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Ne sirayet, ne uğursuzluk, ne de (öldürülen kimsenin başından çıkıp intikam! intikam! diye bağıran ve hâme denen) bir kuş vardır!"* buyurmuşlardı. Cemaatte bulunan bedevi bir adam doğrulup:

"Ey Allah'ın Resulü! Pekâla, kendisinde uyuz olan bir devenin bütün deve sürüsünü uyuzlamasına ne dersiniz?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm da:

"İşte bu kaderdir. Söyle bakalım! O ilk deveyi kim uyuzladı?" buyurdular."

AÇIKLAMA:

Daha önce de izah edildiği üzere, *Resulullah* bu hadislerinde kaderin varlığını ispatlamaktadır. Cahiliye devrinde, Araplar, bulaşıcı hastalıkların zuhuru ve sirayetini, Allah'ın irade ve takdiri olmadan, kendiliğinden olduğu şeklinde izah ediyorlardı. Resulullah bu inancı yıkmak için kendiliğinden sirayet olmadığına dikkat çekmiştir. Herşey irade-i İlahiye ve

takdir-i Rabbani ile cereyan etmektedir. Öyle ya! İlk hastalık nereden geldi? Kim onu yarattı? Bu soru bedeviyi düşündürecektir.

Öte yandan Resulullah: "Vebanın çıktığı yere girmeyin, bulunduğunuz yerde veba varsa orayı terketmeyin" emriyle, "Cüzzamlıdan, aslandan kaçar gibi kaçın" uyarısıyla karantinayı ve dolayısıyla sirayeti önleyici tedbirleri de emretmiştir. Şu halde hastalığın bulaşması gerçeğini reddetme yoktur.

Hâme ve uğursuzluğun reddi ile ilgili açıklamayı tekrar etmeyeceğiz (Bkz. 11. cilt 4095-4099. hadisler).

18-6005 ٨٧- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ عِيسَىٰ الْخَزَّازُ، عَنْ عَبْدِ الأَعْلَىٰ بْنِ أَبِي الْمُسَاوِرِ، عَنِ الشَّعْبِيِّ قَالَ: لَمَّا قَدِمَ عَدِيُّ بْنُ حَاتِمٍ الْكُوفَةَ، أَتَيْنَاهُ فِي نَفَرٍ مِنْ فُقَهَاءِ أَهْلِ الْكُوفَةِ. فَقُلْنَا لَهُ: حَدِّثْنَا مَا سَمِعْتَ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ، فَقَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ، فَقَالَ: «يَا عَدِيُّ بْنَ حَاتِمٍ! أَسْلِمْ تَسْلَمْ» قُلْتُ: وَمَا الإِسْلاَمُ؟ فَقَالَ «تَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَـهَ إِلاَّ اللهُ، وَأَنِّي رَسُولُ اللهِ، وَتُؤْمِنُ بِالأَقْدَارِ كُلِّهَا، خَيْرِهَا وَشَرِّهَا، حُلْوِهَا وَمُرِّهَا». في الزوائد: هذا إسناد ضعيف

18. (87)- (6005)- *Adiyy İbnu Hâtim* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına vardığım zaman bana: *"Ey Hâtim'in oğlu Adiyy, Müslüman ol ki selamete eresin!"* buyurdular. Ben de:

"İslam nedir?" diye sordum.

"Allah'tan başka ilah olmadığına, benim de O'nun Resulü olduğuma şehadet etmen ve hayır, şer, tatlı ve acı her şeyiyle kadere iman etmendir?" buyurdular.

AÇIKLAMA:

Adiyy, Tay kabilesinden cömertliği ile meşhur Hatem-i Tai'nin oğludur. Hicretin yedinci yılında Müslüman olmuştur. Onun bu maksadla Medine'ye gelişi, Resulullah'ın ağırlama ve iltifatı daha önce açıklandı. Sadedinde olduğumuz rivayet, *"İslam nedir?"* sorusuna Resulullah'ın verdiği cevap yani İslam'ı tarifi ihtiva etmektedir. Burada kader inancının açık şekilde İslam'ın şartlarından biri olarak ifade edilmesi dikkat çekicidir.

19-6006 ٨٩- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، ثَنَا خَالِي يَعْلَىٰ، عَنِ الأَعْمَشِ، عَنْ سَالِمٍ

بن أبي الجعد، عن جابر، قال: جاء رجل من الأنصار إلى النبي ﷺ، فقال: يا رسول الله! إن لي جارية أعزل عنها؟ قال «سيأتيها ما قدر لها» فأتاه بعد ذلك فقال: قد حملت الجارية! فقال النبي ﷺ: «ما قدر لنفس شيء إلا هي كائنة».

في الزوائد: إسناده صحيح.

19. (89) (6006)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ensardan bir zat Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e gelerek:

"Ey Allah'ın Resulü! Benim bir cariyem var, onunla azil yapabilir miyim?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm ona: *"Cariye için takdir edilen şey (çocuk) kendine gelecektir!"* cevabında bulundu. Bundan bir müddet sonra aynı zat Aleyhissalâtu vesselâm'a gelerek:

"O cariyem hamile oldu!" dedi. Bunun üzerine Resulullah: *"Bir nefse takdir edilmiş olan şey mutlaka olur!"* buyurdular."

AÇIKLAMA:

Azl nedir ne değildir daha önce açıklanmıştır (bkz 5717, 5718. hadisler). Keza kader bahsi de mükerreren açıklanmıştır.

20-6007 ٩٠ - حدثنا علي بن محمد. ثنا وكيع، عن سفيان، عن عبد الله بن عيسى، عن عبد الله ابن أبي الجعد، عن ثوبان، قال: قال رسول الله ﷺ: «لا يزيد في العمر إلا البر. ولا يرد القدر إلا الدعاء، وإن الرجل ليحرم الرزق بخطيئة يعملها».

20. (90) (6007)- Sevban (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ömrü ancak birr (her çeşit hayırlar, iyilikler, ihsanlar) uzatır; kaderi de ancak dua geri çevirir. Kişi, işlediği günah sebebiyle rızkından mahrum kalır!"*

AÇIKLAMA:

Bu hadis, başka rivayetlerde gelen kaderin ve takdirin değişmeyeceğine dair beyanlara muhalefet ederek, iyiliklerin ve duaların takdiri değiştireceğini söylemekte, sözgelimi yapılan iyiliklerle ömrün uzayacağını, duanın kaderi iptal edeceğini ifade etmektedir. Bu sebeple te'lif edici açıklamalar yapılmıştır.

★ Hayır, iyilik ve dua ubudiyet nevinden olduğu için kısa ömrü,

uzun ömürden daha bereketli, öbür dünya için daha kazançlı kılar. Bunları yapmayan -veya az yapan- uzun ömürlü de olsa, öncekinin aksine bereketsiz bir ömür yaşar.

★ Hayırlar, hakikaten ömrü uzatır. Bu şarta bağlı olarak ömrün uzunluğu takdir edilmiştir. Dolayısıyla kader-i muallaka göre ömrü uzar. İlm-i İlahîde ise onun bu hali de malumdur, o değişmez. Şu ayet buna delalet eder: ﴿يَمْحُوا اللّٰهُ مَا يَشَٓاءُ وَيُثْبِتُ وَعِنْدَهُٓ اُمُّ الْكِتَابِ﴾ **"Allah dilediğini siler, dilediğini sabit bırakır, Ümmü'l-Kitap ancak O'nun katındadır"** (Ra'd 39).

★ Günahla rızkın kısıtlanması meselesi de benzer şekilde açıklanmıştır: Günah işlememe şartına bağlı olarak takdir edilen rızık, günahı işlediği takdirde kısıtlanır. Allah yine de ilm-i ezelîsi ile onun nasıl davranacağını bilir. Bu bizce meçhuldür. Öyleyse, rızkının bol olmasını arzu eden, günahtan kaçınacaktır. Dolayısıyla Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu hatırlatmayı günahtan kaçınmaya bir teşvik vesilesi kılmıştır. Ayrıca şunu da ilave edebiliriz. Günahlar maddî ve manevî pek çok hastalığın ve israfın kaynağıdır. Bunlar da bereketi giderici şeylerdir: İnsanın çalışmadan kalması, tedavi masrafları, israfat... hep rızkı daraltan sebeplerdir.

21-6008 ٩١ - حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا عَطَاءُ بْنُ مُسْلِمٍ الْخَفَّافُ. ثَنَا الأَعْمَشُ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ سُرَاقَةَ بْنِ جُعْشُمٍ، قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ! الْعَمَلُ فِيمَا جَفَّ بِهِ الْقَلَمُ وَجَرَتْ بِهِ الْمَقَادِيرُ أَمْ فِي أَمْرٍ مُسْتَقْبَلٍ؟ قَالَ «بَلْ فِيمَا جَفَّ بِهِ الْقَلَمُ وَجَرَتْ بِهِ الْمَقَادِيرُ، وَكُلٌّ مُيَسَّرٌ لِمَا خُلِقَ لَهُ».

في الزوائد: في إسناده مقال.

21. (91) (6008)- *Sürâka İbnu Cu'şum* anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü dedim, (yapılan) amel, önceden kalemin yazıp kuruduğu, kaderin kesinleştiği şeyler cümlesinden mi, yoksa müstakbelde karşılaşacağı şeyler cümlesinden mi?"

Aleyhissalâtu vesselâm şu cevabı verdi: *"Amel, kaderin tesbit ettiği, kalemin de yazıp kuruduğu şeyler cümlesindendir. Herkes yaratıldığı şeye müyesser kılınır."*

AÇIKLAMA için 4833 numaralı hadise bakılmalıdır.

ASHABIN FAZİLETLERİ

❑ HZ. EBU BEKR

22-6009 ٩٤ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَالاَ: ثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ. ثَنَا الأَعْمَشُ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَا نَفَعَنِي مَالٌ قَطُّ، مَا نَفَعَنِي مَالُ أَبِي بَكْرٍ» قَالَ فَبَكَى أَبُو بَكْرٍ وَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! هَلْ أَنَا وَمَالِي إِلاَّ لَكَ يَا رَسُولَ اللهِ!

إسناده إلى أبي هريرة فيه مقال، لأن سليمان بن مهران الأعمش يدلّس، وكذا أبو معاوية. إلا أنه صرح بالتحديث، فزال التدليس. وباقي رجاله ثقات. ا هـ. الزوائد.

22. (94) (6009)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ebu Bekr (radıyallahu anh)'in malı kadar hiçbir mal bana menfaat sağlamamıştır!"

Ebu Hureyre devamla der ki: "(Resulullah'ın bu sözü üzerine) Hz. Sıddık'ın gözlerinden yaş aktı ve: "Ey Allah'ın Resulü! Ben ve malım sadece senin için var değil miyiz! Ey Allah'ın Resulü!" dedi.

23-6010 ٩٥ - حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عُمَارَةَ، عَنْ فِرَاسٍ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنِ الْحَارِثِ، عَنْ عَلِيٍّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ سَيِّدَا كُهُولِ أَهْلِ الْجَنَّةِ مِنَ الأَوَّلِينَ وَالآخِرِينَ، إِلاَّ النَّبِيِّينَ وَالْمُرْسَلِينَ. لاَ تُخْبِرْهُمَا يَا عَلِيُّ! مَا دَامَا حَيَّيْنِ».

الحديث قد جاء بوجوه متعددة عن عليٍّ وغيره. ذكره الترمذي وقد حسنه من بعض الوجوه.

23. (95) (6010)- Hz. Ali (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ebu Bekr ve Ömer, bu ikisi kendilerinden önce ve sonra gelip geçecek peygamberler dışında kalan bütün cennetliklerin olgun yaşta olanlarının efendileri olacaklardır. Ey Ali, bu hususu, hayatta kaldıkları müddetçe onlara haber verme!"*

AÇIKLAMA:

1- Her iki hadis, *Hz. Ebu Bekr*'in faziletini beyan etmektedir. İkincisinde Hz. Ömer'in fazileti de mevzubahis edilmiştir. Bunlar Aşere-i Mübeşşere denilen grup içinde de en başta yer alırlar. Ehl-i Sünnet uleması Resulullah'tan sonra ümmet içerisinde fazilette baş sırayı *Hz. Ebu Bekr*'in, ikinci sırayı *Hz. Ömer*'in aldığında ittifak eder. Bunların fazileti pekçok hadiste sarih olarak, Kur'an'da da sarahate yakın delaletle te'yid edilmiştir. Sahabi ve tabiin büyükleri de ihtilaf etmemişlerdir. Sadece Hz Ali'nin efdaliyeti hakkında seleften bazı münferid şahısların şazz düşen kanaatlerine daha önce temas etmiştik.

2- *Olgunluk yaştakiler* diye tercüme ettiğimiz kühul tabiriyle yaşlılık alâmeti olan saçların ağarmaya başlaması halinden sonra vefat edenler kastedilmiştir. Lügatçiler olsun muhaddisler olsun bu ömür safhasının hududunu rakama dökmede ihtilaf ederler. Lügatçilere göre kühulet yaşı 30-40, 33-50, 34-51 yaşlarıdır. Muhaddisler, sadedinde olduğumuz hadisi esas alıp, mezkur iki zatın 63 yaşında vefat etmelerine nazar ederek, bu yaşın kühulet yaşı sayılması gerektiğini ileri sürerler. Böylece 63 yaşına kadarki ömür hadisçilere göre kühulete dahildir. Bu tahlili kaydeden Tahavi gençlik ile kühuletin iç içe girdiğine dikkat çeker.

Cennete herkesin "genç" olarak gireceğini haber veren hadisleri değerlendiren alimlerimiz, Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer (radıyallahu anhümâ)'in bütün cennet ahalisinin efendileri olacağı hükmünü çıkarmışlardır.

Sadece Müslümanların değil, insanlığın medar-ı iftiharı olan bu zatlar Aleyhissalâtu vesselâm'ın tayin ettiği şu makama, lütf-u İlahî olarak ziyadesiyle layıktırlar; sebkat eden hizmetleri, herkesin takdirini kazanan şahsiyetleri bunun şahididir.

❑ HZ. ÖMER

24-6011 ١٠٣ – حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمَّدٍ الطَّلْحِيُّ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ خِرَاشٍ

الْحَوْشَبِيُّ، عَنِ الْعَوَّامِ ابْنِ حَوْشَبٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ. قَالَ: لَمَّا أَسْلَمَ عُمَرُ نَزَلَ جِبْرِيلُ فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ! لَقَدِ اسْتَبْشَرَ أَهْلُ السَّمَاءِ بِإِسْلاَمِ عُمَرَ.

في الزوائد: إسناده ضعيف لاتفاقهم على ضعف عبدالله بن خراش. إلا أن ابن حبّان ذكره في الثقات، وأخرج هذا الحديث من طريقه في صحيحه.

24. (103) (6011)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Ömer Müslüman olduğu zaman, Hz. Cibril aleyhisselam inip:

"Ey Muhammed! Sema ahalisi Ömer'in Müslüman olması ile müjdeleştiler!" dedi."

25-6012 ١٠٤ – حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمَّدٍ الطَّلْحِيُّ. أَنْبَأَنَا دَاوُدُ بْنُ عَطَاءٍ الْمَدِينِيُّ، عَنْ صَالِحِ ابْنِ كَيْسَانَ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «أَوَّلُ مَنْ يُصَافِحُهُ الْحَقُّ عُمَرُ. وَأَوَّلُ مَنْ يُسَلِّمُ عَلَيْهِ. وَأَوَّلُ مَنْ يَأْخُذُ بِيَدِهِ فَيُدْخِلُهُ الْجَنَّةَ».

في الزوائد: إسناده ضعيف. فيه داود بن عطاء المدينيّ، وقد اتفقوا عل ضعفه. وباقى رجاله ثقات، وقال السيوطىّ: قال الحافظ عماد الدين بن كثير، في جامع المسانيد: هذا الحديث منكر جداً، وما هو أبعد من أن يكون موضوعاً.

25. (104) (6012)- *Hz. Übey İbnu Ka'b* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Hakk'ın musafaha ettiği ilk kimse Ömer'dir. İlk selam verdiği kimse de odur. İlk elinden tutup cennete koyacağı kimse de o olacaktır."

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen *hak* kelimesi ile ilgili farklı yorumları Sindî şöyle kaydeder:

★ Hak'tan murad hak sahibidir. O da hakkı ve doğruyu ilham etmekle vazifelendirilen melektir. Bu meleğin herkesten önce Hz. Ömer (radıyallahu anh) ile tokalaşıp selamlaşması ve öncelikle cennete dahil etmesinin manası, Hz. Ömer'in, doğruyu herkesten önce işitip söylemesi, tatbik etmesi ve bunun sonucu olarak cennetle müjdelenmesi demektir.

★ Hak'tan murad batılın zıddı da olabilir. Bu durumda hadis, Hz. Ömer'in istişare vesairede isabetli görüş ve sezgi sahibi olmasını, bunu

herkesten önce söylemesini ifade eder.

★ Hak ve doğru söz ve hareketlerin ahiret günü güzel bir surette tecessüm ederek cennete götürücü bir rehber manası da muhtemeldir. Elinden tutma tabirinden murad da bu rehberlik olmalıdır.

★ Hak'tan, *Allah Teala* hazretlerinin kastedilmiş olması da muhtemel ise de, böyle bir ihtimale cezmetmenin mahzurlu olacağı açıktır. Çünkü, bu taktirde, Hz. Ömer'in peygamberlerden de üstün olacağı gibi bir mana melhuz olur. Halbuki, makamı ne kadar yüce de olsa hiç kimse peygamberden üstün olamaz. Peygamberlik kesbî değil, vehbîdir."

26-6013 ١٠٥ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ أَبُو عُبَيْدٍ الْمَدِينِيُّ. ثنا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ الْمَاجِشُونِ. حَدَّثَنِي الزَّنْجِيُّ بْنُ خَالِدٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «اللَّهُمَّ أَعِزَّ الإِسْلاَمَ بِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ خَاصَّةً».

في الزوائد: حديث عائشة ضعيف. فيه عبدالملك بن الماجشون، ضعفه بعض، وذكره ابن حبان في الثقات. وفيه مسلم بن خالد الزنجيّ، قال البخاري: منكر الحديث. وضعفه أبو حاتم والنسائي وغيرهم. ووثقه ابن معين وابن حبان.

26. (105) (6013)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle dua etmişti: ***"Allahım! İslam'ı, hassaten Ömer İbnu'l-Hattab(ın Müslüman olmasıyla) aziz kıl!"***

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen aziz kılmayı, "kuvvetlendirme" manasında anlamak gerekecektir. Yani onun İslam'a girmesi ile kuvvet ver, kâfirlere galip ve yardım lutfet demektir. İslam, vahy-i İlahî olma yönüyle azizdir, şereflidir. Beşerî katkı bu şerefi artırmaz, güç kazandırır. Nitekim bu dua hemen kabul görmüş, Hz. Ömer, İslam'a girmiş ve onun girişinden sonra İslam gizli tebliğ safhasından alenî tebliğe geçmiştir. İbadetler alenen yapılabilmiştir.

Hadisin Tirmizî'de gelen veçhinde اللَّهُمَّ أعِزَّ الإِسْلامَ بِأبِي جَهْلٍ أو عُمَرَ ***"Allahım, İslam'ı Ebu Cehl veya Ömer'le aziz kıl"*** buyurarak Ebu Cehil ve Ömer'i zikrettiği belirtilir. Hadisin başka vecihleri de var. Farklılığı alimler: "Resulullah, önce her ikisini de zikretmiş ise de, sonraki bir duada sadece Hz. Ömer'i zikretmiş olabilir" diyerek te'vil etmişlerdir.

❑ HZ. OSMAN

27-6014 ١٠٩ - حَدَّثَنَا أَبُو مَرْوَانَ، مُحَمَّدُ بْنُ عُثْمَانَ الْعُثْمَانِيُّ. ثنا أَبِي عُثْمَانُ بْنُ خَالِدٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَـٰنِ بْنِ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ أَبِيـهِ، عَنِ الأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «لِكُلِّ نَبِيٍّ رَفِيقٌ فِي الْجَنَّةِ. وَرَفِيقِي فِيهَا عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ».

في الزوائد: إسناده ضعيف. فيه عثمان بن خالد، وهو ضعيف باتفاقهم.

27. (109) (6014)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Her peygamber için ahirette bir arkadaş vardır. Orada benim arkadaşım Osman İbnu Affan'dır."*

AÇIKLAMA:

Sindî, Hz. Osman-ı Zinnureyn'in *Aleyhissalâtu vesselâm*'a arkadaş olmasını şu mealdeki ayete dayanarak izah eder: **"(Dünyada) zürriyetleri iman edip kendilerine uyan mü'minlere, (ahirette) zürriyetlerini kavuştururuz. Bunula beraber onların amellerinden hiçbir şey eksiltmeyiz"** (Tur 21).

Sindî der ki: "Bu ayete göre, Resul-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in muhterem kızları cennette peygamberin yanında olacaklardır. Hz. Osman (radıyallahu anh) da bu iki kerimenin zevci olduğu için onlara tabi olacak, böylece, o da *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın yanında bulunacaktır."

Sindî, Hz. Ali'nin durumunu şöyle açıklar: "Ali (radıyallahu anh), *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın damadı olduğu halde ondan bahsedilmeyip Peygambere arkadaş olarak sadece Hz. Osman'ın zikrediliş sebebi, Hz. Osman'ın esas itibariyle Resulullah'ın zürriyetinden sayılmamasıdır. Hz. Ali çok yakın bir akrabasıdır ve onun yanında ve terbiyesinde büyümüştür, bu sebeple onun zürriyetinden sayılır. Ayetin muktezasınca, onunla beraberliği tabii bir hadisedir, bunun belirtilmesine hacet yoktur. Ayrıca hadiste, Resulullah'la beraberlik ve arkadaşlığın *Hz. Osman*'a has kılındığına dair bir sarahat da yoktur."

28-6015 ١١٠ - حَدَّثَنَا أَبُو مَرْوَانَ، مُحَمَّدُ بْنُ عُثْمَانَ الْعُثْمَانِيُّ. ثنا أَبِي عُثْمَانُ بْنُ خَالِدٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَـٰنِ بْنِ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ الأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ لَقِيَ عُثْمَانَ عِنْدَ بَابِ الْمَسْجِدِ فَقَالَ: «يَا عُثْمَانُ! هَذَا جِبْرِيلُ

أَخْبَرَنِي أَنَّ اللَّهَ قَدْ زَوَّجَكَ أُمَّ كُلْثُومٍ، بِمِثْلِ صَدَاقِ رُقَيَّةَ، عَلَى مِثْلِ صُحْبَتِهَا».

في الزوائد: إسناد هذا الحديث كالذي قبله.

28. (110) (6015)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mescid-i Nebevi'nin girişinde Hz. Osman (radıyallahu anh)'la karşılaşmıştı: *"Ey Osman! İşte Cibril aleyhisselam! Bana haber verdi ki Allah Teala hazretleri (kızım) Ümmü Gülsüm'ü, Rukiyye'nin mehrine denk bir mehirle ve ona yaptığın hayat arkadaşlığı gibi bir arkadaşlık yapmak üzere sana nikahlamıştır!"* buyurdular."

29-6016 ١١١- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنا عَبْدُاللَّهِ بْنُ إِدْرِيسَ، عَنْ هِشَامِ بْنِ حَسَّانَ، عَنْ مُحَمَّدِ ابْنِ سِيرِينَ، عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ؛ قَالَ: ذَكَرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِتْنَةً فَقَرَّبَهَا فَمَرَّ رَجُلٌ مُقَنَّعٌ رَأْسَهُ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «هَذَا، يَوْمَئِذٍ عَلَى الْهُدَى». فَوَثَبْتُ فَأَخَذْتُ بِضَبْعَيْ عُثْمَانَ، ثُمَّ اسْتَقْبَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ. فَقُلْتُ: هَذَا؟ قَالَ «هَذَا».

في الزوائد: إسناده منقطع. قال أبو حاتم: محمد بن سيرين لم يسمع كعب بن عجرة. وباقي رجاله ثقات.

29. (11) (6016)- Ka'b İbnu Ucre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vukuu yaklaşmış olan bir fitneyi zikretmişti. O sırada başı örtülü birisi yoldan geçti. Aleyhissalâtu vesselâm:

"İşte şu (giden), o gün hidayet üzere olacak!" buyurdular. Ben hemen sıçrayıp, Osman (olan o geçen kimse)nin bazularından tutup Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın karşısına geçerek: "(O söylediğiniz) bu mu?" dedim.

"Evet bu!" buyurdular.

AÇIKLAMA:

Hz. Osman'ın Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın iki kerimesiyle evlenmeleri, burada mevzubahis edilen fitnede şehid edilme hadisesi daha önce mükerreren geçtiği için burada tekrar etmeyeceğiz (mesela 4809 ve 5612. hadislere bakılabilir).

30-6017 ١١٣- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِاللَّهِ بْنِ نُمَيْرٍ، وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَالاَ: ثنا وَكِيعٌ ثنا إِسْمَاعِيلُ ابْنُ أَبِي خَالِدٍ، عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي مَرَضِهِ: «وَدِدْتُ أَنَّ عِنْدِي بَعْضَ أَصْحَابِي» قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ!

أَلاَ نَدْعُو لَكَ أَبَا بَكْرٍ، فَسَكَتَ. قُلْنَا: أَلاَ نَدْعُو لَكَ عُمَرَ؟ فَسَكَتَ. قُلْنَا: أَلاَ نَدْعُو لَكَ عُثْمَانَ؟ قَالَ «نَعَمْ» فَجَاءَ، فَخَلاَ بِهِ، فَجَعَلَ النَّبِيُّ ﷺ يُكَلِّمُهُ. وَوَجْهُ عُثْمَانَ يَتَغَيَّرُ. قَالَ قَيْسٌ: فَحَدَّثَنِي أَبُو سَهْلَةَ، مَوْلَى عُثْمَانَ: أَنَّ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ قَالَ يَوْمَ الدَّارِ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَهِدَ إِلَيَّ عَهْداً. فَأَنَا صَائِرٌ إِلَيْهِ.

وَقَالَ عَلِيٌّ فِي حَدِيثِهِ: وَأَنَا صَابِرٌ عَلَيْهِ.

قَالَ قَيْسٌ: فَكَانُوا يُرَوْنَهُ ذَلِكَ الْيَوْمَ.

في الزوائد: إسناده صحيح. رجاله ثقات.

30. (113) (6017)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hastalığı sırasında: *"Yanımda ashabımdan birinin bulunmasını istiyorum!"* buyurdular. Biz de:

"Ey Allah'ın Resulü! Sana Ebu Bekr'i mi çağıralım?" dedik, sükut buyurdular. Bunun üzerine:

"Sana Ömer'i mi çağıralım?" dedik, yine sükut buyurdular. Bunun üzerine:

"Sana Osman'ı mı çağıralım?" dedik.

"Evet!" buyurdular. (Onu çağırdık. Derhal huzura geldiler. Resulullah onunla başbaşa kaldı. Aleyhissalâtu vesselâm ona konuştukça Hz. Osman'ın yüzü (renk renk oluyor) değişiyordu.

Kays der ki: "Bana, Ebu Sehle Mevla Osman'ın anlattığına göre, Hz. Osman, yevmü'd-dar'da (evinde muhasara edildiği günde) kendisine: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana bir ahidde (sözde) bulunmuştu. (Şu anda) ben ona kavuşmaktayım" demiştir.

Hadisin ikinci ravisi Ali (İbnu Muhammed)'in rivayetinde Hz. Osman: "Ben bu ahid üzerine sabrediciyim" demiştir.

Ravi Kays der ki: "Alimler, hadiste geçen yevmü'd-dar (ev günü) tabiriyle Hz. Osman'ın evinde muhasara edildiği günü anlarlar."

AÇIKLAMA:

Resulullah, mükerrer hadislerinde *Hz. Ömer* ve *Hz. Osman*'ın şehid edileceklerini haber vermiştir. Alimlerimizin bir kısmı, bu hadisten hareketle, bilahare Mısırlı ihtilalciler tarafından muhasara edilen Hz. Os-

man'ın onlara mukabele etmemesini ve halife ünvanıyla onların püskürtülme emrini vermemesini, Resulullah'ın hususi talimatıyla izah ederler. Zinnureyn efendimiz, Ebu Sehle'ye: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, vukua geleceğini bana bildirdiği fitne patlak verdiği zaman, benim sabretmemi ve fitnecilerle savaşmamamı bana söyledi" demiş olmalıdır. Daha önce, mükerreren temas ettiğimiz üzere, fitne yani dahilî kargaşada aslolan, fitneden imkan nisbetinde kaçınmak ve müdafa-i nefiste bile bulunmamakdır. Bu siyaset, Kur'an-ı Kerim'de Hz. Adem'in iki oğlu arasında cereyan eden hadisenin hikâyesi zımnında, ümmet-i merhumeye ders verilmiştir. Haksız ve zalim olan Kabil, masum olan Habil'i öldürme niyetini açıklayınca Habil kardeşine şu cevabı verir: ﴿اِنّي اُرِيـدُ اَنْ تَبُوءَ بِاِثْمي وَاِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنْ اَصْحَابِ الـنَّارِ﴾ **"Dilerim ki, sen benim günahımı ve kendi günahını yüklenesin de cehennem ateşinin ehlinden olasın. Bu da zalimlerin cezasıdır"** (Maide 29).

Alimler, bu ayete, Ümmet-i Muhammed'den ilk örneği *Hz. Osman*'ın teşkil ettiğini söylerler.

❑ HZ. ALİ

31-6018 ١١٦ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنَا أَبُو الْحُسَيْنِ. أَخْبَرَنِي حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدِ ابْنِ جُدْعَانَ، عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ، عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ، قَالَ: أَقْبَلْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فِي حَجَّتِهِ الَّتِي حَجَّ. فَنَزَلَ فِي بَعْضِ الطَّرِيقِ. فَأَمَرَ الصَّلَاةَ جَامِعَةً. فَأَخَذَ بِيَدِ عَلِيٍّ، فَقَالَ: «أَلَسْتُ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ؟» قَالُوا: بَلَىٰ. قَالَ «أَلَسْتُ أَوْلَىٰ بِكُلِّ مُؤْمِنٍ مِنْ نَفْسِهِ؟» قَالُوا: بَلَىٰ قَالَ: «فَهَذَا وَلِيُّ مَنْ أَنَا مَوْلَاهُ. اَللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالَاهُ. اَللَّهُمَّ عَادِ مَنْ عَادَاهُ».

في الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف علي بن زيد بن جدعان.

31. (116) (6018)- *Bera İbnu Âzib* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yaptığı hacda biz de beraberdik. (Bir ara) yolda bir yerde konakladı ve cemaatle namaz kılma emrini verdi. Bu sırada, Hz. Ali (radıyallahu anh)'nin elinden tutarak (yanındaki ashabına): *"Ben mü'minlere nefislerinden evla değil miyim?"* diye sordu. Hep bir ağızdan: "Elbette evlasın!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm tekrar:

"Ben her mü'mine, kendi nefsinden evla değil miyim?" buyurdular. Ashab yine hep bir ağızdan: "Evet evlasınız!" dediler. Bunun üzerine (Ali'yi göstererek):

"İşte bu, ben kimin dostu isem, onun dostudur! Allahım, sen buna dost olana dot, düşman olana düşman ol!" buyurdular.

AÇIKLAMA:

1- Hadiste başlıca iki husus işlenmektedir:

1) Resulullah'ın mü'minlere nefislerinden evla olması. Bu husus, bizzat Kur'an-ı Kerim'de ele alınmış olan bir husustur. ﴿النَّبِيُّ أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ﴾ **"Peygamber, (her hususta) mü'minlere nefislerinden evladır..."** (Ahzab 6). Bu hususta başka hadisler de var. Daha önce muhtelif vesilelerle açıkladığımız için tekrar etmeyeceğiz.

2) İkinci husus: Hz. Ali'nin mü'minlerce sevilmesi meselesi, Resulullah bütün ashabının sevilmesi için mükerrer beyanlarda bulunduğu halde, hizmeti büyük olan bir kısım sahabilerin sevilmesi için daha ziyade beyanda bulunmuştur. *Hz. Ebu Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Zeyd İbnu Harise, Übey İbnu Ka'b, Hz. Hatice, Hz. Aişe* vs. radıyallahu anhüm ecmain. Hz. Ali hakkındaki uyarılarının çokluğu, onun bilahere maruz kalacağı birkısım hadiseler sebebiyle kalplerde onun hakkında doğabilecek menfi duyguları bertaraf etmek, ümmeti öyle bir vartadan korumak gayesine matuf olabilir. *Bediüzzaman* merhum, Hz. Ali'nin fazilet ve övgüsüyle ilgili rivayetlerin çokluğunu, onun muhalefetlerle karşılaşması sebebiyle, aleyhinde yıpratıcı propagandaların çokça vukua gelmesi karşısında, ulemanın onu müdafaa etmek maksadıyla, Resulullah'tan kendilerine intikal eden onunla ilgili hadisleri rivayet hususuna ayrı bir ehemmiyet vermeleri ile izah eder. Eğer o da diğer sahabiler gibi normal bir hayat sürmüş olsaydı, Hz. Ali ile ilgili hadislerin rivayetine ihtiyaç duyulmayacak ve dolayısıyla zaman içinde, diğerleri hakkındaki hadislerin unutulduğu gibi onun hakkındaki hadislerin de pek çoğu unutulacaktı.

Rafizîler, bu çeşit hadisleri, "Resulullah'tan sonra Hz. Ali'nin hilafete elyak olduğu"na dair iddialarına delil olarak kullanmışlardır. Ehl-i Sünnet hadislerin bir kısmını zayıf bulsa da, onlar böyle değerlendirdiler diye hadisi inkar cihetine gitmezler. Ancak başka deliller muvacehesinde hilafete, sırayla *Hz. Ebu Bekr*'in, sonra Hz. Ömer'in, sonra Hz. Osman'ın layık olduğunu, *Hz. Ali*'nin de fazilet ve liyakatta dördüncü sırada yer aldığını söylerler.

Bu hususu tahlil eden *Sindî,* sadedinde olduğumuz hadisin vürud sebebini de kaydederek Rafizî iddianın yersizliğini belirttikten sonra bir de şu rivayeti kaydeder: "Hz. Abbas, Hz. Ali'ye: "Resulullah'a müracaat ederek, halifeliğin bize mi başkasına mı ait olduğunu bir sor!" diye emretmişti. Hz. Ali, Abbas'a şu cevabı verdi: "Eğer benim sormam üzerine, o bizi bundan menederse, artık hiç kimse bize halifelik hakkı tanımaz."

Sindî der ki: "Bu iki yüce şahsiyet, sadedinde olduğumuz hadisten halifelik manası çıkarmış olsalardı, meseleyi bir de sual konusu yapmak üzere aralarında tezekkür etmezlerdi."

32-6019 ١١٧– حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا وَكِيعٌ. ثنا ابْنُ أَبِي لَيْلَىٰ. ثنا الْحَكَمُ، عَنْ عَبْدِالرَّحْمٰنِ بْنِ أَبِي لَيْلَىٰ؛ قَالَ: كَانَ أَبُو لَيْلَىٰ يَسْمُرُ مَعَ عَلِيٍّ. فَكَانَ يَلْبَسُ ثِيَابَ الصَّيْفِ فِي الشِّتَاءِ، وَثِيَابَ الشِّتَاءِ فِي الصَّيْفِ. فَقُلْنَا: لَوْ سَأَلْتَهُ. فَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ بَعَثَ إِلَيَّ وَأَنَا أَرْمَدُ الْعَيْنِ، يَوْمَ خَيْبَرَ. قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ! إِنِّي أَرْمَدُ الْعَيْنِ. فَتَفَلَ فِي عَيْنِي. ثُمَّ قَالَ: «اللّٰهُمَّ أَذْهِبْ عَنْهُ الْحَرَّ وَالْبَرْدَ» قَالَ: فَمَا وَجَدْتُ حَرًّا وَلَا بَرْدًا بَعْدَ يَوْمَئِذٍ. وَقَالَ: «لَأَبْعَثَنَّ رَجُلًا يُحِبُّ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ، وَيُحِبُّهُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ، لَيْسَ بِفَرَّارٍ» فَتَشَرَّفَ لَهُ النَّاسُ. فَبَعَثَ إِلَى عَلِيٍّ، فَأَعْطَاهَا إِيَّاهُ.

في الزوائد: إسناده ضعيف. ابن أبي ليلىٰ، شيخ وكيع، وهو محمد، ضعيف الحفظ. لا يحتج بما ينفرد به.

32. (117) (6019)- *Abdurrahman İbnu Ebi Leyla* anlatıyor: "Babam Ebu Leyla, Hz. Ali (radıyallahu anh) ile akşamları biraraya gelip sohbet ederlerdi. Hz. Ali, kışta yaz elbiseleri, yazda da kış elbiseleri giyerdi. Biz (babama bunun hikmetini bir) sorsanız! dedik. O da sordu. Ali (radıyallahu anh) şu açıklamayı yaptı:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hayber günü, gözümden rahatsız olduğum bir sırada, bana adam göndererek yanına çağırdı. Ben:

"Ey Allah'ın Resulü dedim, gözlerimden hastayım, (vereceğiniz vazifeyi yapamamaktan endişe ederim)" dedim. Bunun üzerine, gözüme mübarek tükrüklerinden sürüp, bir de: *"Allahım, ondan sıcak ve soğuğun vereceği rahatsızlıkları kaldır!"* diye dua buyurdular. O günden sonra ne sıcakta terledim, ne de soğukta üşüdüm" açıklamasını yaptı."

Hz. Ali, ilaveten Resulullah'ın şöyle buyurduğunu anlattı:

"Yarın, Hayber'in fethi için öyle bir zatı komutan yapacağım ki, o Al-

lah'ı ve Resulü'nü hakkıyla sever, Allah ve Resulü de onu severler. O cepheden kaçacak biri de değildir."

AÇIKLAMA:

Hz. Ali'nin , burada zikredilen Hayber'in fethi sırasındaki komutanlığı meselesi daha önce birkaç vesile ile geçti. Hadis, birçok farklı tarikten, bazı teferruat farklarıyla rivayet edilmiştir. Özeti şudur:

Hayber'in kuşatması biraz gecikince bir gün Resulullah: "Yarın şu sancağı öyle birisine vereceğim ki Allah ve Resulü'nü hakkıyla sever, Allah ve Resulü de onu severler. Allah Hayber'in fethini onun elleriyle müyesser kılacaktır!" der. Bu ifade üzerine: "Acaba o övülen zat ben mi olurum?" ümidi bütün mü'minlerin kalbini yakar. Hatta Hz. Ömer, o güne kadar komutanlığa hiç talip olmadığını, ancak hadiste ifadesini bulan şerefe nail olmak gayesiyle, sancağın kendisine verilmesini arzu ettiğini, Resulullah'ın nazarına çarpma gayretlerine girdiğini belirtir.

Ancak ertesi günü, *Aleyhissalâtu vesselâm* Hz. Ali'yi çağırtır, gözlerindeki rahatsızlık sebebiyle özür beyan eden Ali (radıyallahu anh)'nin gözünü mucizevî şekilde tedavi ettikten sonra sancağı ona teslim eder. Gerçekten, Hayber fethedilinceye kadar Hz. Ali öyle yiğitçe savaşır ki, Cenab-ı Hakk onun ihlas ve samimiyetine mükâfaten onu birçok harikalara mazhar eder. Sekiz-on kişinin kaldırmaktan aciz kaldıkları kale kapılarını tek eliyle kaldırıp kalkan olarak kullanır.

Sadedinde olduğumuz hadis, bu vesile ile Hz. Ali'nin mazhar olduğu bir dua-yı Nebevinin eserinin ömrü boyunca onda müşahede edildiğini açıklamaktadır: Soğuk ve sıcağın tesirinden azade kalmak.

33-6020 ١١٨ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى الْوَاسِطِيُّ. ثنَا الْمُعَلَّىٰ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ. ثنَا ابْنُ أَبِي ذِئْبٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «الْحَسَنُ وَالْحُسَيْنُ سَيِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّةِ. وَأَبُوهُمَا خَيْرٌ مِنْهُمَا».

في الزوائد: رواه الحاكم في المستدرك من طريق المعلىٰ بن عبدالرحمن، كالمصنف. والمعلىٰ اعترض بوضع ستين حديثا في فضل عليّ، قاله ابن معين. فالإسناد ضعيف. وأصله في الترمذي والنسائي من حديث حذيفة بغير زيادة «وأبوهما خير منهما».

33. (118) (6020)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Hasan ve Hüseyin cennet ehlinin gençlerinin efendileridir. Babaları onlardan daha hayırlıdırlar."*

AÇIKLAMA:

Burada, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* kendisi hayatta iken henüz temyiz safhasına ulaşma durumunda olan torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin efendilerimizi "cennetteki gençlerin efendileri" olarak tavsif buyurmaktadır. Bu durum, alimleri "kime genç denir?" veya "İnsan hangi yaşlarda genç sayılır?" sorularını sormaya ve cevap aramaya sevketmiştir. İnsan ömrünün çocukluk, gençlik, olgunluk, ihtiyarlık, düşkünlük gibi birkısım safhalara ayrılması, birçok yönden ehemmiyet arzeden bir husustur. Alimlerimizin bu meseleye verdikleri ehemmiyeti gösteren bir tahlilimizi aynen kaydedeceğiz.

GENÇLİK (Şebabet): Büluğundan sonra başlayıp kühulet ve hatta şeyhûhete kadar geçen safhaya denir. Şebabetin, iptidasında -ki bulüğdur- ittifak edilmekle beraber müntehası hususunda ihtilaf edilmiştir. *Zeynü'd-Din el-Irakî* kesin bir üslubla: "Ashabımız nezdinde, 330 yaşına basıp bunu geçmeyene genç (şâbb) denir" der. *Ebu Ca'fer et-Tahavi* bu hususta sırf nususa dayanarak bize oldukça detaylı bir münakaşa sunar. Hadisçilerin meseleye atfettikleri ehemmiyeti ve Kur'an-ı Kerim'in bu konudaki ayetlerini hatırlatmak maksadıyla burada hülasa edeceğiz:

Tahavi, önce şebabetin yani gençlik devresinin bülüğla 40 yaş arasındaki devreye dendiği görüşünde olanları reddeder ve şahid olarak şu hadisi gösterir: "Enes Hz. Peygamber'den şunu nakleder: *"Ben rüyamda cennete girdim. Derken altundan mamul bir kasrın önüne geldim. Bu kasr kime ait diye sordum. Kureyş'ten bir gence* (فتى)*ait dediler. Bana ait olduğunu zannettim. Fakat yine de kime diye sordum. "Ömer İbnu'l-Hattab'a ait"* dediler..."

Tahavi, burada, "gerek Hz. Peygamber ve gerekse Hz. Ömer yaşça kırkın çok üstünde oldukları halde, hadiste "genç" kalimesiyle ifade edilmişlerdir" demek ister ve bu iddiasına "Hz. Peygamber'in torunları *Hasan ve Hüseyin* gençlerin efendileridir" sözüne dayanarak yapılacak itiraza da: "Onların ahiretteki durumlarını nübüvveti icabı Allah'ın bildirmesiyle bilmiştir" diye cevaplandırır. Tahavi, burada "cennetteki gençlerin efendisi" ünvanını alan Hz. Hasan ve Hüseyin'in vefat ettikleri zamanki yaşlarının ki birincisi 50 civarında, ikincisi 58 civarında idi gençlik devresi içerisinde olduğunu ifade etmiş oluyor.

Tahavi, sadece gençlik devresiyle ilgili işkali bertaraf etmekle kalmaz, aynı metodla (yani nususa dayanarak) bütün yaş safhalarının tablosunu vermeye çalışır: "Sonra gençlikten önceki ve gençlikten sonraki

yaşlarının hakikatını ve bunlar için kullanılan tabirleri bulmak için araştırmamıza devam ettik. Cenab-ı Hakk'ın şu sözü karşımıza çıktı: **"O Rabbiniz ki sizi önce topraktan, daha sonra da nutfeden yarattı, sonra da çocuk olarak (tıfl) çıkardı"** (Hacc 5). Cenab-ı Hakk burada insanı çocuk olarak çıkardığını bildirmektedir. Sonra O (celle celaluhu) bir başka ayette de çocukluğun (tufuliyyet) sonunu bildirmektedir: **"Sizden olan çocuklarınız (etfal) bülüğa erdikleri zaman, kendinden öncekiler gibi (odanıza girmek için) izin istesinler"** (Nur 59).

Buradan anlarız ki, bülüğa eren artık gençlik safhasına girmiştir. Bu safha Allah'ın istediği bir zamana kadar devam eder. Gençlik devresinin müddetini ve arkasından gelen safhayı aramaya devam ettik: Derken Cenab-ı Hakk'ın şu ayeti imdadımıza yetişti: ﴿ثُمَّ لِتَبْلُغُوا اَشُدَّكُمْ﴾ **"Sonra gençlikte zirveye ulaşırsınız"** (Gafir 67). Burada Cenab-ı Hakk'ın karşımıza "gençliğin zirvesi (eşüdd)" tabirini çıkardığını görüyoruz. Bu mübhem tabirin bir başka ayette tavzihini buluruz: ﴿حَتّٰى اِذَا بَلَغَ اَشُدَّهُ وَبَلَغَ اَرْبَعِينَ سَنَةً﴾ **"Sonra o, yiğitlik çağına erdiği (hele) kırk(ıncı) yıl(ın)a ulaş(ıp da tam kemaline var)dığı zaman..."**(Ahkaf 15). Ayetten gençliğin bu yaşa kadar mı olduğunu, daha öteye de geçip geçmediğini anlarız. Cenab-ı Hakk ilk kaydettiğimiz ayette der ki: ﴿ثُمَّ لِتَبْلُغُوا اَشُدَّكُمْ ثُمَّ لِتَكُونُوا شُيُوخًا﴾ **"...Sonra sizi güçlü kuvvetli bir çağa erişmeniz için, sonra da ihtiyarlar olmanız için..."** (Gafir 67). Böylece kırktan sonra gençlikten çıkıp ihtiyarlığa girme ihtimali belirir. Fakat Cenab-ı Hakk'ı şöyle der buluruz: **"O Rabb-ı Zî Şan ki sizleri önce topraktan sonra nutfeden yarattı..."** Toprakla nutfe arasında bir ayırıcı var. Çünkü topraktan yaratılanlar ise onun evladlarıdır. Bu iki yaratılış arasında Allah'ın arzu etmiş olduğu miktarda zaman fasılası var. Cenab-ı Hakk'ın لِتَبْلُغُوا اَشُدَّكُمْ ثُمَّ لِتَكُونُوا شُيُوخًا sözü bunun gibidir. Binaenaleyh el-Eşüdd safhasına ulaşmaları ile ihtiyarlar olmaları arasında da miktarını ancak Allah'ın bileceği belli bir müddet bulunması ihtimali var. Böylece o rüyayı gördüğü zaman Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yaşı kırkın üstündedir ve artık ihtiyar sayılacak yaşın altındadır. Bu meselede işin iç yüzünü ancak Allah bilir."

Bu tahlilimizin "olgunluk (kuhulet) safhasıyla ilgili kısmını az yukarıda 6009 numaralı hadiste özetleyerek kaydettik.

34-6021 ١٢٠ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الرَّازِي. ثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُوسَى. أَنْبَأَنَا الْعَلَاءُ بْنُ صَالِحٍ، عَنِ الْمِنْهَالِ، عَنْ عَبَّادِ بْنِ عَبْدِاللهِ؛ قَالَ: قَالَ عَلِيٌّ: أَنَا عَبْدُاللهِ، وَأَخُو رَسُولِهِ ﷺ. وَأَنَا الصِّدِّيقُ الأَكْبَرُ. لاَ يَقُولُهَا بَعْدِي إِلاَّ كَذَّابٌ. صَلَّيْتُ قَبْلَ النَّاسِ لِسَبْعِ سِنِينَ.

في الزوائد: هذا إسناد صحيح. رجاله ثقات. رواه الحاكم في المستدرك عن المنهال. وقال: صحيح على شرط الشيخين.

34. (120) (6021)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) buyurdular ki: *"Ben Allah'ın kulu, Resulü'nün kardeşiyim ve ben sıddîk-ı ekberim. Benden sonra sıddık-ı ekber olduğunu söyleyen yalancıdan başkası değildir. İnsanlardan önce yedi yıl namaz kıldım."*

AÇIKLAMA:

1- Hz. Ali (radıyallahu anh) burada, kendine has bazı imtiyazlı durumları zikretmektedir. Kişinin üzerinde tecelli eden İlahî lütufları övünme kastıyla değil de tahdis-i nimet suretiyle zikretmesinin fahirlenmek, böbürlenmek sayılmayacağını Duha suresinde geçen ﴿فَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ﴾ **"Rabbinin nimetlerini anlat!"** ayet-i kerimesini şahid göstererek daha önce izah etmiştik, tekrar etmeyeceğiz.

2- Hz. Ali'nin kendisini "Resulullah'ın kardeşi ilan etmesi", "siyer kitaplarımızda belirtildiği üzere hicretle herkesi kardeşlerken, Hz. Ali'yi Resulullah'ın kimseyle kardeşlememesi karşısında Ali'nin müracaatı üzerine: *"Sen, ey Ali, dünyada da ahirette de benim kardeşimsin"* demiş olmasına dayanır.

3- "Sıddîk-ı ekberim" sözünü Sindî şöyle açıklar: "Sıddik çok doğru söyleyen, hakkı tereddütsüz olarak kabul eden kimseye denir. Bu lakap, *Hz. Ebu Bekr*'e verilmiştir. Çünkü o, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ı tereddütsüz tasdik etmiştir. Hz. Ali'nin bu sözü, ***Resulullah***'ı herkesten önce tasdik etmiş olduğunu ima etme gayesini güdebilir. Çünkü birkısım alimler Hz. Ali'nin ilk iman eden kimse olduğunu kabul etmişlerdir.

4- *Hz. Ali*'nin "Herkesten önce yedi yıl namaz kıdım" demesi de yaş durumuyla izah edilmiştir. Çünkü o çocuk iken Müslüman oldu ve derhal namaza başladı. Muasırları arasında onun kadar erken yaşta Müslüman olan yoktur. Onun yaşından en az yedi yaş büyük olanlar İslam'a girmiş

olunca onun namaz kılma işi, bir bakıma onlardan yedi yıl önce başlamış olmaktadır. Aksi takdirde, "namaz emri gelince o namaz kılmaya hemen başladı, diğerleri ise yedi yıl sonra başladılar" şeklinde bir anlayış ortaya çıkar ki, bu mana batıldır, gerçekleri aksettirmez.

❑ HZ. ABBAS

35-6022 ١٤٠ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بنُ طَرِيفٍ. ثنا مُحَمَّدُ بنُ فُضَيلٍ. ثنا الأعْمَشُ، عَنْ أَبِي سَبْرَةَ النَّخَعِيِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ كَعْبٍ الْقُرَظِيِّ، عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ؛ قَالَ: كُنَّا نَلْقَى النَّفَرَ مِنْ قُرَيْشٍ، وَهُمْ يَتَحَدَّثُونَ. فَيَقْطَعُونَ حَدِيثَهُمْ. فَذَكَرْنَا ذَلِكَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ، فَقَالَ: «مَا بَالُ أَقْوَامٍ يَتَحَدَّثُونَ فَإِذَا رَأَوُا الرَّجُلَ مِنْ أَهْلِ بَيْتِي قَطَعُوا حَدِيثَهُمْ. وَاللهِ، لَا يَدْخُلُ قَلْبَ رَجُلٍ الإِيمَانُ حَتَّى يُحِبَّهُمْ لِلَّهِ وَلِقَرَابَتِهِمْ مِنِّي».

في الزوائد: رجال إسناده ثقات. إلا أنه قيل: رواية محمد بن كعب عن العباس مرسلة.

35. (140) (6022)- *Hz. Abbas* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Kureyş'ten bir grup kendi aralarında konuşurken biz onlara rastladığımızda yanlarına varınca konuşmalarını keserlerdi. Durumu Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a anlattık. Şöyle buyurdular: *"İnsanlara ne oluyor ki, kendi aralarında konuşurlarken Ehl-i Beytimden bir adamı görünce konuşmalarını kesiyorlar. Allah'a yemin olsun! Onları Allah için ve bana olan akrabalıkları için sevmeyenlerin kalplerine iman girmez."*

AÇIKLAMA:

Sindî bu konuşmaların sır mahiyetinde olmadığına, hususiyet arzetmeyen konular olması gerektiğine dikkat çeker. Çünkü hususiyet arzeden, sır olan konuşmaların yabancıya karşı kesilmesi ayıplanamaz der. Öyleyse Kureyşliler, öfke ve düşmanlıklarını ifade etmek için konuşmalarını kesmekte idiler. Nitekim *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın sert çıkışı da bunu te'yid eder.

Resulullah'ın Al-i Beyti sevmelerini mü'minlere emretmesi şu ayetin muhtevasına uygundur ﴿قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ﴾ **"(Ey Resulüm, onlara) de ki: "Tebliğ vazifem karşılığında sizden bir ücret istemiyorum. Sizden istediğim akrabaya ve Ehl-i Beytime karşı muhabbettir"** (Şûra 23).

Şu halde Al-i Beyti, hem Allah'ın rızası, hem de Resul-ü Ekrem'in hoşnutluğu için, mü'minler sevmelidirler, radıyallahu anhüm ecmain.

36-6023 ١٤١ – حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ بْنُ الضَّحَّاكِ. ثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَٰنِ بْنِ جُبَيْرِ بْنِ نُفَيْرٍ، عَنْ كَثِيرِ بْنِ مُرَّةَ الْحَضْرَمِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِنَّ اللَّهَ اتَّخَذَنِي خَلِيلاً كَمَا اتَّخَذَ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلاً. فَمَنْزِلِي وَمَنْزِلُ إِبْرَاهِيمَ فِي الْجَنَّةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تُجَاهَيْنِ. وَالْعَبَّاسُ بَيْنَنَا مُؤْمِنٌ بَيْنَ خَلِيلَيْنِ».

في الزوائد: إسناده ضعيف، لاتفاقهم على ضعف عبدالوهاب. بل قال فيه أبو داود: يضع الحديث. وقال الحاكم: روى أحاديث موضوعة. وشيخه إسماعيل اختلط بأخرة. وقال ابن رجب: انفرد به المصنف وهو موضوع. فإنه من بلايا عبدالوهاب. وقال فيه أبو داود. ضعيف الحديث.

36. (141) (6023)- *Abdullah İbnu Amr* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah Teala hazretleri beni kendisine Halil ittihaz etti, tıpkı İbrahim aleyhiselam'ı Halil ittihaz ettiği gibi. Kıyamet günü, cennette benim menzilimle Aleyhisselam'ın menzili yüz yüzedir. Abbas da aramızda, iki halil arasında bir mü'mindir."*

AÇIKLAMA:

Hz. Abbas (radıyallahu anh), *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* efendimizin en çok sevdiği zatlardan biridir. Onun Resulullah nezdinde öyle yüce bir hatırı ve hürmeti vardır ki, *Resulullah* onu hiç kırmazdı. Ashab, Aleyhissalâtu vesselâm nezdinde görülmesi gereken işleri için çoğu kere onu şefaatçi yaparlardı. Bir Buhârî rivayeti *Hz. Ömer*'in, yağmur duasına çıktığı vakit, Abbas'la tevessül edip: "Allah'ım... Sana peygamberimizin amcası Abbas ile tevessül ediyor yağmur diliyoruz. Onun yüzüsuyu hürmetine yağmur ver!" diye dua ettiğini ve her seferinde duasının kabul gördüğünü belirtir.

Hz. İbrahim'le de irtibatlanması, Aleyhissalâtu vesselâm gibi onun da o yüce ve pak nesilden gelmesi ve onun torunları arasında yer almasından ileri gelir. Hz. Abbas, Resulullah daha hicret etmemiş iken, Mekke'de zahirde müşrik olduğu halde, Aleyhissalâtu vesselâm'ı sevmiş ve himaye etmiştir.

❑ HZ. HASAN VE HZ. HÜSEYİN

37-6024 ١٤٣- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ أَبِي عَوْفٍ أَبِي الْجَحَّافِ، وَكَانَ مَرْضِيّاً، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَنْ أَحَبَّ الْحَسَنَ وَالْحُسَيْنَ فَقَدْ أَحَبَّنِي، وَمَنْ أَبْغَضَهُمَا فَقَدْ أَبْغَضَنِي».

في الزوائد: إسناده صحيح، رجاله ثقات.

37. (143) (6024)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Hasan ve Hüseyin'i kim severse mutlaka beni de sevmiştir. Kim de onlara buğzetmişse mutlaka bana da buğzetmiştir."*

38-6025 ١٤٤ - حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنِ كَاسِبٍ. ثنا يَحْيَىٰ بْنُ سُلَيْمٍ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عُثْمَانَ ابْنِ خُثَيْمٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي رَاشِدٍ؛ أَنَّ يَعْلَىٰ بْنَ مُرَّةَ حَدَّثَهُمْ أَنَّهُمْ خَرَجُوا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ إِلَى طَعَامٍ دُعُوا لَهُ. فَإِذَا حُسَيْنٌ يَلْعَبُ فِي السِّكَّةِ. قَالَ: فَتَقَدَّمَ النَّبِيُّ ﷺ أَمَامَ الْقَوْمِ، وَبَسَطَ يَدَيْهِ. فَجَعَلَ الْغُلَامُ يَفِرُّ هٰهُنَا وَهٰهُنَا. وَيُضَاحِكُهُ النَّبِيُّ ﷺ حَتَّى أَخَذَهُ. فَجَعَلَ إِحْدَى يَدَيْهِ تَحْتَ ذَقْنِهِ، وَالْأُخْرَى فِي فَأْسِ رَأْسِهِ فَقَبَّلَهُ. وَقَالَ: «حُسَيْنٌ مِنِّي، وَأَنَا مِنْ حُسَيْنٍ. أَحَبَّ اللهُ مَنْ أَحَبَّ حُسَيْناً. حُسَيْنٌ سِبْطٌ مِنَ الْأَسْبَاطِ».

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ مِثْلَهُ.

في الزوائد: إسناده حسن. رجاله ثقات.

38. (144) (6025)- *Ya'la İbnu Mürre* (radıyallahu anh)'nin anlattığına göre: "Bir grup Ashab, Resulullah'la birlikte Aleyhissalâtu vesselâm'ın davet edildiği bir yemeğe gittiler. Yolda, Hüseyin'e rastladılar, çocuklarla oynuyordu.

Ya'la der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (çocuğu görünce) ilerleyip cemaatin önüne geçip (onu tutmak için) ellerini açtı. Çocuk ise sağa sola kaçmaya başladı. Resulullah da onu takliden sağa sola koşarak,

tutuncaya kadar peşinde koştu. Yakalayınca ellerinden birini çenesinin altına diğerini de ensesine koyup öptü ve: *"Hüseyin bendendir, ben de Hüseyin'denim! Kim Hüseyin'i severse Allah da onu sevsin. Hüseyin sıbt'lardan bir sıbttır (torun)!"* buyurdu."

AÇIKLAMA:

1- Hadis, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, torunu Hz. Hüseyin'e karşı ne kadar kuvvetli bir sevgi beslediğini göstermektedir. *Bediüzzaman, Resulullah*'ın, torunları olan *Hz. Hasan* ve *Hz. Hüseyin*'e karşı izhar ettiği fevkalâde sevginin aradaki kan bağından gelen bir sevgiden ziyade, ileride onların nesillerinden gelip İslam'a büyük hizmet verip, ümmete her hususta rehberlik edecek büyük zatlar sebebiyle olduğunu söyler. Yani o Nebevî ilgi ve sevgi, onların nübüvvet vazifesine olacak hizmetleri sebebiyledir, o küçüklere olan sevgide onların neslinden gelecek büyüklere olan takdirlerinin, sevgilerinin tezahürü vardır.

2- Hadiste çocukların öpülmesine hem cevaz ve hem de teşvik vardır. Bu hadisin açıklanması sadedinde İslam uleması öpmenin çeşitlerini şöyle belirtirler:

★ *Ta'zim öpmesi:* Mü'minin, saygı duyduğu büyükleri öpmesi gibi.

★ *Şefkat öpmesi:* Çocuğun kendi ana ve babasını öpmesi gibi.

★ *Merhamet öpmesi:* Baba ve annenin kendi çocuğunu öpmesi gibi.

★ *Şehvet öpmesi:* Kişinin eşini öpmesi gibi.

★ *Muhabbet öpmesi:* Kardeşlerinin birbirlerinin yanağını öpmesi gibi.

★ Dinî öpmek: Haceru'l-Esved'in öpülmesidir.

Şehvet öpmesi zevc-zevce arasında caizdir, onun dışında caiz değildir.

3- *Hüseyin* için sıbt tabirinin kullanılmış olmasına gelince: Sıbt torun demektir. Hüseyin esbattan bir sıbttır demekle, Resulullah'ın Hüseyin'le olan beraberliğini ifade etmeyi kastettiği belirtilmiştir: Hüseyin, Resulullah'a torun olmaya layık, onun hakkını verecek bir şahsiyettir. Bazı alimler sıbtı "kabile" manasında anlayarak, hadisi Hz. Hüseyin'in neslinin devam edip çoğalacağına hamletmişlerdir. Sıbt kelimesinin ümmet manasına da kullanıldığını nazar-ı dikkate alan alimler, Hz. Hüseyin'in hayır sıfatlarda kemale erdiğini gözönüne alarak "O kendi başına müstakil bir ümmettir" demişlerdir. Ayet-i kerimede de Hz. İbrahim müstakil bir ümmet olarak tavsif edilmiştir. ﴿ اِنَّ اِبْرٰهٖيمَ كَانَ اُمَّةً قَانِتًا لِلّٰهِ ﴾ **"Şüphesiz İbrahim hak dine yönelen, Allah'a itaate devam eden, bütün güzel**

vasıfları nefsinde cem eden bir ümmet idi" (Nahl 120). Resulullah da bazı şahısları "tek başına bir ümmet" olarak tavsif etmiştir.

❑ EBU ZERR-MİKDAD

39-6026 ١٥٠ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ الدَّارِمِيُّ. ثنا يَحْيَىٰ بْنُ أَبِي بُكَيْرٍ. ثنا زَائِدَةُ بْنُ قُدَامَةَ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ أَبِي النَّجُودِ، عَنْ زِرِّ بْنِ حُبَيْشٍ، عَنْ عَبْدِاللّٰهِ بْنِ مَسْعُودٍ؛ قَالَ: كَانَ أَوَّلَ مَنْ أَظْهَرَ إِسْلاَمَهُ سَبْعَةٌ: رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ، وَأَبُو بَكْرٍ، وَعَمَّارٌ، وَأُمُّهُ سُمَيَّةُ، وَصُهَيْبٌ، وَبِلاَلٌ، وَالْمِقْدَادُ. فَأَمَّا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فَمَنَعَهُ اللّٰهُ بِعَمِّهِ أَبِي طَالِبٍ. وَأَمَّا أَبُو بَكْرٍ فَمَنَعَهُ اللّٰهُ بِقَوْمِهِ. وَأَمَّا سَائِرُهُمْ، فَأَخَذَهُمُ الْمُشْرِكُونَ وَأَلْبَسُوهُمْ أَدْرَاعَ الْحَدِيدِ وَصَهَرُوهُمْ فِي الشَّمْسِ. فَمَا مِنْهُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلاَّ وَقَدْ وَاتَاهُمْ عَلَى مَا أَرَادُوا. إِلاَّ بِلاَلاً. فَإِنَّهُ هَانَتْ عَلَيْهِ نَفْسُهُ فِي اللّٰهِ، وَهَانَ عَلَى قَوْمِهِ. فَأَخَذُوهُ، فَأَعْطَوْهُ الْوِلْدَانَ. فَجَعَلُوا يَطُوفُونَ بِهِ فِي شِعَابِ مَكَّةَ وَهُوَ يَقُولُ: أَحَدٌ، أَحَدٌ.

في الزوائد: إسناده ثقات. رواه ابن حبان في صحيحه، والحاكم في المستدرك من طريق عاصم بن أبي النجود، به.

39. (150) (6026)- *Abdullah İbnu Mes'ud* anlatıyor: "İslam'ı ilk izhar eden yedi kişi idi: Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ebu Bekr, Ammar, annesi Sümeyye, Süheyla, Bilal ve Mikdad.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı Cenab-ı Hak amcası Ebu Talib'le korudu. Hz. Ebu Bekr'i Allah kavmi ile korudu. Diğerlerine gelince, müşrikler onları tutup, demirden zırhlar giydirdiler ve vücutlarının yağlarını eritmek üzere kızgın güneşte dağladılar. Bunlardan hiçbiri müşriklerin yaptıklarına dayanamadı, hepsi de onların isteklerine boyun eğmek zorunda kaldı. Bilal hariçti. Çünkü o, nefsini Allah yolunda alçalttı da alçalttı. Azab veren kavmi de onu öldürmeyi küçümsediler. Onu tutup çocuklara teslim ettiler. Bu aylak güruh onu Mekke sokaklarında ve dağ yollarında eziyet vererek dolaştırıp eğlendiler. O, bunlara aldırmayıp: "Allah birdir Allah birdir!" demeye devam etti."

AÇIKLAMA:

Burada İslam'ı ilk benimseyenlerin maruz kaldıkları muamele ve işkenceler anlatılmaktadır. Görüldüğü üzere ilk Müslümanlardan güçlü

ve itibarlı ailelere mensup olanlar müşriklerin kötü muamelelerini hafif atlatmışlardır. Sözgelimi Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh), itibarlı olan aileleri sebebiyle korunmuşlardır. Fakat garibanlar, zahiren bile olsa dinlerinden dönmek zorunda kalmışlardır. Arabistan'ın kızgın güneşlerinde demir zırhlar giydirilip güneşte bırakılmaları az bir işkence değildir. Aşırı şekilde ısınan demir vücudu yakıp, yağları cızır cızır eritmektedir.

Bu çeşit işkencelere aldırmayan tek kişinin *Bilal-i Habeşî* olduğu belirtilmektedir. Bilal, inancı için varlığını hiçe saymış, bu yolda taviz vermektense her çeşit işkenceyi çekmeye razı olmuştur. Onun hayatı menkibelerle doludur. Daha önce Hz. Bilal'den söz ettiğimiz için burada tekrar etmeyeceğiz.

Sümeyye (radıyallahu anhâ) imanı uğrunda işkence altında ilk şehid olan abidevî insandır. Sümeyye Bintu Hubbat diye bilinir, aslen Yemenlidir. *Ebu Huzeyfe İbnu'l-Muğire el-Mahzumî*'nin cariyesi idi. Yasir, Ebu Huzeyfe'nin halifi idi. Yasir'i Sümeyye ile evlendirdi. Bu mutlu evlilikten Ammar dünyaya geldi. Ebu Huzeyfe onu azad etti.

Hz. Sümeyye (radıyallahu anhâ) İslam'la müşerref olan ilklerdendir. Bazı rivayetlere göre ilk yedinin yedincisidir.(123) Allah yolunda en şiddetli azab çekenlerden biridir. Ancak o, yapılan işkencelere ölünceye kadar tahammül etmiş ve fakat inancından , Resulullah'a alenî olarak bağlılıktan vazgeçmemiştir.

Aslında İslam için işkenceye uğramakta Sümeyye Hatun yalnız değildir; kocası Yasir, oğlu Ammar yani Yasir ailesinin hepsi dahildir. Birgün *Aleyhissalâtu vesselâm* efendimiz onlara, Mekke'nin Ebtah semtinde işkence edilirken rastgelir. صبراً آل ياسر موعدكم الجنّة *"Ey Al-i Yasir, sabredin, Allah size cenneti vaadetmiştir!"* buyurur.

Sümeyye (radıyallahu anhâ), Ebu Cehl müşrikinin harbe darbesi altında can vermiştir. Kocası Yasir İbnu Âmir de işkence altında can verenlerdendir. Allah bize onları şefaatçi kılsın! Amin!

❑ HABBAB

40-6027 ١٥٣– حَدَّثَنَا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدٍ، وَعَمرُو بنُ عَبدِاللهِ. قَالاَ: ثَنَا وَكِيعٌ. ثَنَا سُفيَانُ، عَن أَبِي إِسحٰقَ، عَن أَبِي لَيلَى الكِندِيِّ؛ قَالَ: جَاءَ خَبَّابٌ إِلَى عُمَرَ،

123- Diğerleri: *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ebu Bekr, Bilal, Habbab, Süheyb ve Ammar radıyallahu anhüm ecmaindir.*

فقال: ادنُ. فما أحدٌ أحقّ بهذا المجلس منك، إلاّ عمّار. فجعل خبّاب يريه آثاراً بظهره ممّا عذّبه المشركون.

في الزوائد: إسناده صحيح.

40. (153) (6027)- *Ebu Leyla el-Kindî* anlatıyor: "Habbab, Hz. Ömer (radıyallahu anhümâ)'e uğramıştı. Hz. Ömer:

"Yaklaş. Buraya, Ammar'dan başka kimse senden daha layık değildir" dedi. Sonra, Habbab, müşriklerin yaptıkları işkencelerden sırtında kalan izleri Hz. Ömer'e göstermeye başladı."

AÇIKLAMA:

Habbab İbnu Eret de ilk Müslüman olanlardandır. O da Mekke'ye sonradan gelenlerdendir. Bu sebeple hamisizdir ve pek ağır işkencelere maruz kalmıştır. Yakılmış ateşin üzerine çıplak olarak yatırılmış, vücudundan akan yağlar ateşi söndürmüştür. Bu yanıklardan hasıl olan yara izleri ömrünün sonuna kadar vücudundan silinmediği gibi, o yaralardan baki kalan bir kısım rahatsızlıklar da tamamen geçmemiş, hayatı boyunca tedaviye başvurmuştur.

Bu yüce sahabi hakkında da daha önce açıklama geçtiği için kısa kesiyoruz.

❑ BEDİR EHLİ

41-6028 ١٦١ - حدّثنا محمّد بن الصبّاح. ثنا جرير. ح وحدّثنا عليّ بن محمّد ثنا وكيع ح وثنا أبو كريب. ثنا أبو معاوية. جميعاً عن الأعمش، عن أبي صالح، عن أبي هريرة؛ قال: قال رسول الله ﷺ «لا تسبّوا أصحابي. فوالّذي نفسي بيده! لو أنّ أحدكم أنفق مثل أُحد ذهباً ما أدرك مدّ أحدهم ولا نصيفه».

في الزوائد: إسناده صحيح.

41. (161) (6028)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ashabıma sebbetmeyin. Nefsimi elinde tutan Zat-ı Zülcelal'e yemin ederim ki, şayet sizden biri, Uhud dağı kadar çok altın infak etse, ashabımdan birinin bir müdd hatta onun yarısı kadarki infakına, sevapta yetişemez."*

AÇIKLAMA:

1- Hadis, Ashab'ın diğer Müslümanlara üstünlüğünü ifade etmede mühim bir nassdır. Ancak, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın muhatabı kimlerdir hususu bazı açıklamaları gerekli kılmıştır. Çünkü, *Aleyhissalâtu vesselâm* efendimizi mü'min olarak görüp mü'min olarak ölen herkese şerefbahş olan sahabi ünvanı verilmektedir. Şarih Sindî, muhataplar hakkındaki yorumları şöyle özetler:

1) Kendisinden sonra gelecek olan mü'minlerdir.

2) Asr-ı saaadette yaşadığı halde sahabe olma şerefini kazanamamış Müslümanlardır. Böylelerine muhadram da denir. Hadis, gelecekteki Müslümanların da bu gruba dahil olacağına delalet eder.

3) Bir kısım alimler, muhatabın bazı sahabiler olduğunu söylemiştir. Nitekim, rivayette geldiğine göre, *Hz. Halid İbnu Velid* ile *Hz. Abdurrahman İbnu Avf* (radıyallahu anhümâ) bozuşurlar. Bu sebeple Halid, Abdurrahman'a sebbeder. Durum Aleyhissalâtu vesselâm'a intikal edince, sadedinde olduğumuz hadis-i şerif sudur eder. Abdurrahman'ın ilk İslam'a girenlerden, Halid'in de muahharan İslam'la şereflenenlerden olduğu gözönüne alınınca, Aleyhissalâtu vesselâm'ın "Benim ashabım" tabiriyle ilkleri kastettiği anlaşılır.

4) Sübkî, *Resulullah*'ın "Benim ashabım" sözüyle Mekke Fethi'nden önce İslam'a girenleri kastettiğini söyler. Nitekim bu görüşü destekleyen bir ayette ﴿لاَ يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَنْ اَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ﴾ **"Sizden Mekke'nin fethinden önce bağışta bulunan ve cihad edenler, diğerleriyle bir olmaz. Onların derecesi daha sonra bağışta bulunan ve cihad edenlerden daha büyüktür..."** (Hadid 10) buyrulmuştur.

Alimlerimizin hadislerden çıkardığı her bir mananın muteber olduğu bir durum vardır. Zaten *Aleyhissalâtu vesselâm, cevamiu'l-kelimle* mümtaz kılınmıştır. Öyleyse burada da hem yaşadığı devrin şartlarına uyan, hem de muahhar devirlere uyan manaların hepsinin murad olduğuna hükmedeceğiz. Bu durumda bize göre, hadis ulemasının sahabi tarifine uyan bir zatın bir veya yarım müdd miktarındaki bir infakı, sahabi olmayan bir kimsenin Uhud dağı azametinde altın infakından daha makbuldür, Allah indinde daha sevaplıdır. Bu anlayış, Ehl-i Sünnet ulemasının, "en ami bir sahabenin, ilim, velayet vesair hususlarda en yüce mertebede olan bir başkasından daha üstün olduğuna dair prensibine de muvafıktır. Sahabi bu dinin müessisi olması sebebiyle "sebep olan, yapan

gibidir" sırrınca, arkadan kıyamete kadar gelecek ümmetin sevabına da aynen iştirak etmektedir. Bu sebeple Allah yolunda, Uhud dağı miktarınca altın bağışlayan kimse ami bir sahabiye yetişemez. Çünkü bu kimsenin sevabı, sahabinin defterine de işlemektedir. Ayrıca, meselenin bir başka yönü, sahabenin doğrudan doğruya, Resulullah'tan tefeyyüz etmenin imtiyazına sahip olmasıdır."

Daha önce bu hususlar açıklandı.

2- Şunu da belirtelim ki, Ashab arasında cereyan eden bazı elim hadiseler, bize Ashab'tan birine sebbetme ruhsatı tanımaz. Ehl-i Sünnet alimleri Ashab'a sebbetmenin büyük günah olduğu hususunda tereddüt etmemiştir. Çünkü onlar müçtehiddir. Dinin selameti, Allah'ın rızası için yaptıkları içtihadda farklı neticelere vardılar. Siyaset araya girince li-hikmetin aralarında elim hadiseler husule geldi. Bu hal mü'minlerin onlardan bir kısmına sebbini caiz kılmaz. Cumhur, sahabeden birine sebbedenin ta'zir cezasına çarptırılacağına hükmetmiştir. Malikîlerden bazıları ise *"ölüm cezasına çarptırılacağını"* söylemiştir. Şu halde Ashab'ın tamamı ulema-yı kirama göre, bu ümmet-i merhumenin müşterek mefahirlerinden biridir. Onlara olan sevgi ve hürmet de İslam'ın şeairindendir. Cenab-ı Hak samimi Müslümanları herhangi bir sahabiye sebbetme dalaletinden muhafaza buyursun. Amin!

3- Hadiste geçen müd, muhtelif seferler açıklandı. Kısaca tekrar etmek gerekirse, iki avuçluk bir miktar olup, 260 dirhem kadardır. Bir dirhem yaklaşık 3.2 gramdır.

❑ ENSAR

42-6029 ١٦٤– حَدَّثَنَا عَبْدُالرَّحْمَٰنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ. ثنا ابْنُ أَبِي فُدَيْكٍ، عَنْ عَبْدِ الْمُهَيْمِنِ بْنِ عَبَّاسِ ابْنِ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ: «الْأَنْصَارُ شِعَارٌ وَالنَّاسُ دِثَارٌ. وَلَوْ أَنَّ النَّاسَ اسْتَقْبَلُوا وَادِيًا أَوْ شِعْبًا، وَاسْتَقْبَلَتِ الْأَنْصَارُ وَادِيًا، لَسَلَكْتُ وَادِيَ الْأَنْصَارِ. وَلَوْلَا الْهِجْرَةُ لَكُنْتُ امْرَأً مِنَ الْأَنْصَارِ».

في الزوائد: إسناده ضعيف والآفة من عبد المهيمن، وباقي رجاله ثقات.

42. (164) (6029)- Sehl İbnu Sa'd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ensar iç gömlek, insanlar da dış gömlek (mesabesinde)dirler. Eğer insanlar bir vadiye veya bir koyağa (dağlardaki düzlük) yönelirken Ensar da bir başka vadiye yönelecek*

olsa ben, Ensar'ın gittiği vadiyi takip ederdim. Eğer hicret olmasaydı ben Ensar'dan bir kimse olurdum."

43-6030 ١٦٥ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ. حَدَّثَنِي كَثِيرُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو ابْنِ عَوْفٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «رَحِمَ اللهُ الأَنْصَارَ، وَأَبْنَاءَ الأَنْصَارِ، وَأَبْنَاءَ أَبْنَاءِ الأَنْصَارِ».

في الزوائد: إسناده ضعيف.

43. (165) (6030)- *Amr İbnu Avf* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Allah, Ensar'ı, Ensar'ın oğullarını, Ensar'ın oğullarının oğullarını rahmetine bandırsın"* buyurdular."

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisler, Ashab'ın bir bölümünü teşkil eden Ensar'ın, bir bütün olarak, faziletçe üstünlüğünü belirtmektedir. Şöyle ki, şiar bedene değen en içteki giysidir. Buna dilimizde iç gömlek denir. Ensar, *Aleyhissalâtu vesselâm*'a maddî ve manevî yakınlığı sebebiyle diğer sahabelerden daha üstün bir durum elde etmiş. Resulullah'a yakınlık kazanmıştır. Onların Akabe biatlarıyla Resulullah'a tanıdıkları himaye ve hicretten sonra da başta Aleyhissalâtu vesselâm olmak üzere bütün hicret edenlere sundukları yardım ve fedakârlıklar, onlara İslam'da ayrı bir makam kazandırmıştır. Bu hadiste Aleyhissalâtu vesselâm, ıtlakı üzere, bütün Ensar'ın efdaliyetini beyan etmektedir.

2- Bu hadisin esbab-ı vürudu daha önce de geçti: Huneyn Savaşı'ndan elde edilen ganimetin taksimi sırasında *Aleyhissalâtu vesselâm*, İslam'a yeni girmiş olan Mekkelilerin ileri gelenlerine müellefe-i kulûb olarak bol bol vermişti. Bu durum Ensar arasında "Resulullah hemşehrilerine kavuştu, artık bizi terkedecek..." şeklinde dedikoduların çıkmasına sebep olmuştu. Bunları işiten *Aleyhissalâtu vesselâm* Ensar'ı toplayarak bir hitabede bulunur. Bu konuşmada birkısım Mekkelilere çokça verişinin maksadını belirtir, sonra da yukarıda görüldüğü üzere, Ensar'ın kendi nazarındaki yüce makamını belirtir. Ensar bu açıklama üzerine duygulanıp gözyaşları dökerler.

❑ HARİCİLER

44-6031 ١٧١ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَسُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. قَالاَ: ثنا أَبُو

الأَحْوَصِ عَنْ سِمَاكٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لَيَقْرَأَنَّ الْقُرْآنَ نَاسٌ مِنْ أُمَّتِي. يَمْرُقُونَ مِنَ الإِسْلَامِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِيَّةِ».

في الزوائد: هذا إسناد ضعيف.

44. (171) (6031)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ümmetimden bir grup insan Kur'an'ı mutlak surette okuyacak. Ancak bunlar, okun avı süratle delip geçtiği gibi dinden çıkacaklar."

AÇIKLAMA:

Bu manada başka rivayetler Sahiheyn ve diğer bir kısım kaynaklarda da gelmiştir. Allahu a'lem, Resulullah bu hadislerinde, "Biz Kur'an'ı tanırız, sünneti tanımayız" gibi sözlerle sünneti, icmayı, ulemayı reddeden güruha işaret buyurmaktadır. İslam tarihinde zaman zaman bu çeşit iddia sahipleri zuhur etmiş, saman alevi gibi parlayıp sönmüşlerdir. Cehalete dayanan mutantan, kof sözlerinin teşkil ettiği büyü, ilmin elmas kılınçlarıyla bozulunca efkar-i âmme nazarında itibarlarını çabucak yitirmişlerdir. *Aleyhissalâtu vesselâm* bu çeşit sapıklıkların kıyamete kadar tekerrür edeceğini bildirmekte, sapık ahkâmlarını -hep Kur'an'a dayandırarak- kestiklerini belirtmektedir.

Dolayısıyla hadiste, sadece Kur'an'ı esas alarak ortaya çıkacak iddia sahiplerine karşı mü'minler uyarılmakta, onlara karşı müteyakkız olmak istenmektedir. Bir kere daha tekrar edelim: Kur'an-ı Kerim'in pekçok ayeti, anlaşılması için "sünnet" kelimesiyle ifade edilen Resulullah'ın, Ashab'ın, tabiun ve etbauttabiîn ulemasının sözlerine ve tatbikatına müracaatı gerekli kılar. Bu aslî kaynaklar, şu veya bu mülahaza ile aradan çıkarıldı mı, geriye isteyenin istediğini söylemesi kalır. Kur'an böylece, her devre hakim olan modaya, hevaya göre tefsir edilmeye kalkılır. Nitekim günümüzde, Batı menşeli hevayı İslam'a adapte etmek isteyenler "Biz sadece Kur'anı tanırız, sünneti tanımayız" demeye gelen iddialar ortaya atmaya başlamışlardır.

İslam uleması, Kur'an'ın anlaşılmasında "sünnet"e müracaatı esas alan kitleye Ehl-i Sünnet demiş, sünneti reddedip "heva"yı esas alan zümrelere de ehl-i heva, ehl-i bid'a demiştir. Sünnete müracaat etmenin, Kur'an emri olduğunu daha önce açıkladık.

45-6032 ١٧٢- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ. أَنْبَأَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ،

عَنْ جَابِرِ ابْنِ عَبْدِاللهِ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِالْجِعِرَّانَةِ وَهُوَ يَقْسِمُ التِّبْرَ وَالْغَنَائِمَ. وَهُوَ فِي حِجْرِ بِلاَلٍ. فَقَالَ رَجُلٌ: اعْدِلْ يَامُحَمَّدُ! فَإِنَّكَ لَمْ تَعْدِلْ. فَقَالَ «وَيْلَكَ! وَمَنْ يَعْدِلُ بَعْدِي إِذَا لَمْ أَعْدِلْ؟» فَقَالَ عُمَرُ: دَعْنِي يَا رَسُولَ اللهِ! حَتَّى أَضْرِبَ عُنُقَ هٰذَا الْمُنَافِقِ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنَّ هٰذَا فِي أَصْحَابٍ، أَوْ أُصَيْحَابٍ لَهُ، يَقْرَؤُنَ الْقُرْآنَ لاَ يُجَاوِزُ تَرَاقِيَهُمْ. يَمْرُقُونَ مِنَ الدِّينِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِيَّةِ».

في الزوائد: إسناده صحيح.

45. (172) (6032)- *Hz. Cabir İbnu Abdillah* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ciirrane'de, işlenmemiş altın ve ganimetleri taksim ediyordu. Taksim edilen mal Hz. Bilal'in eteğinde idi. Bir adam:

"Ey Muhammed adil ol! Çünkü adalet etmiyorsun!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Yazık sana! Eğer ben de adil olmazsam, benden sonra kim daha adil olur?"* diye mukabele etti. Hz. Ömer, (Resulullah'ın üzüldüğünü farkederek):

"Ey Allah'ın Resulü! Bana müsaade buyurun şu münafığın kellesini uçurayım!" talebinde bulundu. Aleyhissalâtu vesselâm:

"İşte bu adamın mutlaka arkadaşları -veya arkadaşçıkları- var. Bunlar Kur'an'ı okurlar, ama okudukları gırtlaklarından aşağı geçmez. Bunlar, okun avı delip geçmesi gibi dinden çıkıp giderler!" buyurdular."

AÇIKLAMA:

Bu hadise, Mekke Fethinden hemen sonra vukua gelen Huneyn Savaşı'nı müteakip meydana gelmiştir. Bazı rivayetler Medine'de de benzer bir hadisenin vukuundan bahseder. *İbnu Hacer,* benzer iki ayrı hadisenin olabileceğine dikkat çeker.

Huneyn'de bol miktarda ganimet elde edilmişti. Çünkü Havazinli liderler, zaferi garantilemek, askerlerini ciddi şekilde savaştırabilmek için mal-mülk, efrad-ı aile her ne varsa cephenin gerisine sevketmişlerdi. Savaşı kaybedince hepsi ganimet oluverdi. Vakidî'nin kaydına göre her bir Müslüman askere 40 koyun ve 4 deve düşmüştü. Resulullah humus denen beştebirlik devlet payından müellefe-i kulûb denen kalpleri kazanılacak yeni Müslümanlara yani Mekke'nin ileri gelenlerine bol bol vermişti. İtirazcıyı o saygısız davranışa bu farklılık itmiş olmalıdır. İbnu

İshak bu kimsenin Zülhüveyrisa adında bir Temimli olduğunu, sonra Haricîlerin başına geçtiğini, onlarla Nehrevan'da yapılan meşhur savaşta katledildiğini belirtir.

Hadislerin teferruatı, muhtelif vesilelerle kitabımızda geçmiştir.

46-6033 ١٧٣ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا إِسْحٰقُ الأَزْرَقُ، عَنِ الأَعْمَشِ، عَنِ ابْنِ أَبِي أَوْفَىٰ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «الْخَوَارِجُ كِلاَبُ النَّارِ».

في الزوائد: إن رجال الإسناد ثقات. إلا أن فيه انقطاعا.

46. (173) (6033)- *İbnu Ebi Evfa* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Haricîler cehennemin köpekleridir."*

AÇIKLAMA:

Resulullah devrinde Haricî denen bir zümre yok ise de, bunu Aleyhissalâtu vesselâm'ın istikbale matuf gaybî ihbar nevine giren mucizelerden biri sayabiliriz. Nitekim, devrinde Kaderiyye diye bir zümre olmadığı halde onları da haber vermiş, *"bu ümmetin Mecusileridir"* diye tavsif buyurmuştur.

Hariciler, büyük günah küfürdür inancıyla ortaya çıkan, Hz. Ali'ye karşı savaşan asi bir grubun adıdır. İlk defa Harura denen bir köyden çıktıkları için bunlara Harurî de denmiştir. Bunlarla ilgili geniş açıklama geçti.

Ancak haricî kelimesini lügat manasında anlayarak Resulullah'ın, bu tabirle kıyamete kadar İslam âleminde çıkacak, İslam'a zıt bütün cereyanları kastetmesi de mümkündür. Bu mana, gaybten haber veren ve cevamiu'l-kelimle mümtaz olan lisan-ı nübüvvete pek muvafıktır.

47-6034 ١٧٤ – حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ حَمْزَةَ. ثَنَا الأَوْزَاعِيُّ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ: «يَنْشَأُ نَشْءٌ يَقْرَأُونَ الْقُرْآنَ لاَ يُجَاوِزُ تَرَاقِيَهُمْ. كُلَّمَا خَرَجَ قَرْنٌ قُطِعَ» قَالَ ابْنُ عُمَرَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: «كُلَّمَا خَرَجَ قَرْنٌ قُطِعَ» أَكْثَرَ مِنْ عِشْرِينَ مَرَّةً. «حَتَّى يَخْرُجَ فِي عِرَاضِهِمُ الدَّجَّالُ».

في الزوائد: إسناده صحيح. وقد احتج البخاريّ بجميع رواته.

47. (174) (6034)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İleride genç bir grup ortaya çıkacak. Bunlar Kur'an-ı okuyacaklar, ancak okudukları gırtlaklarından aşağıya geçmeyecek. Onlardan bir grup çıktıkça kökleri kazınacaktır."

İbnu Ömer der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Onlardan bir grup çıktıkça kökleri kazınacaktır"* ibaresini yirmi kereden fazla işittim.

(İbnu Ömer, Resulullah'tan işittiği sözleri şöyle tamamladı): *"Nihayet bu cemaatin sürdürdüğü hile ve aldatma esnasında Deccal çıkacaktır."*

AÇIKLAMA:

Hadis, *Haricî* fesadın, kıyamete kadar devam edeceğini, kökü kazınsa bile zamanla tekrar zuhur edeceğini haber vermektedir. Yani, yeryüzünde hak-batıl kavgası değişik zevahir altında kıyamete kadar devam edecektir. İnsanlar, inananlar mütemadi bir imtihan içinde kalacaklardır. Her devirde, harici kelimesiyle ifade edilen Ehl-i Sünnet'e zıt görüşler, cereyanlar eksik olmayacaktır. Ne var ki, hiçbiri çoğunluğa ulaşamayacak ve hakimiyet kuramayacak, hevaya tabi, düşüncesi kıt bir kısım gençler arasında bir müddet revaç bulsa da az sonra sönüp gidecektir. Yirmi kere kökünün kazınmaları bunu ifade eder.

Hadis *"Haricî"* cereyanların daha çok gençler arasında müşteri bulacağına dikkat eder. Haricî kelimesini lügat manasında anlamamız da mümkündür. Bu durumda İslam'a ters düşen bütün moda cereyanlar kastedilmiş olur: Reformistler, Batıcılar, çağdaşçılar, ilericiler, inkılabcılar, feministler, sosyalistler, komünistler... vs. hep haricîdirler. Hadis bunların hiçbirinin kök tutamayıp, hepsinin zaman içinde köklerinin kazınacağını belirtmiş olmaktadır. Öyle ise mü'minler bu irşad-ı Nebevîden ders alarak diyar-ı İslam'da zaman zaman hakimiyet kuran anti İslam karşısında ye'se düşmemeli, bunların geçici olduğunun şuurunda olarak, ümitle mücadeleye devam etmelidir.

★ CEHMİYE

48-6035 ١٨١– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ. أَنْبَأَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ يَعْلَى بْنِ عَطَاءٍ، عَنْ وَكِيعِ بْنِ حُدُسٍ، عَنْ عَمِّهِ أَبِي رَزِينٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «ضَحِكَ رَبُّنَا مِنْ قُنُوطِ عِبَادِهِ وَقُرْبِ غِيَرِهِ» قَالَ، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! أَوَيَضْحَكُ الرَّبُّ؟ قَالَ «نَعَمْ» قُلْتُ: لَنْ نَعْدَمَ مِنْ رَبٍّ يَضْحَكُ خَيْراً.

في الزوائد: وكيع ذكره ابن حبان في الثقات. وباقي رجاله احتج بهم مسلم.

48. (181) (6035)- *Ebu Rezin* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Rabbimiz, sıkıntılı durumun değişeceği zaman yakın olmasına rağmen kullarının ümitsizliğe düşmesine güldü."*

Ebu Rezin devamla der ki: "Ey Allah'ın Resulü dedim hiç Rab Teala güler mi?"

"Evet!" buyurduar. Ben de:

"Öyleyse gülme vasfı bulunan bir Rabb'ten bize hayır eksik olmayacaktır!" dedim."

AÇIKLAMA:

Hadis, Allah'ın güldüğünü ifade etmektedir. Bu ise, Allah'ı insanlara benzetmeye müncer olur. Halbuki Allah لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ *"Bir benzeri yoktur. O, hiç bir şeye benzemez."* Alimler bu çeşit hadislerde ne kastedilmiş olabileceğini tahlil ederler. İnsanlarda gülme memnuniyet ve hayırhahlık ifade ettiğine göre, Allah hakkında da bu fiilden hasıl olan neticenin kastedilmiş olması benimsenmiştir. Yani hadislerde, bir fiil Allah'a nisbet edilmişse, o hadis, o fiilden hasıl olan neticeyi Allah hakkında kastetmiş olmalıdır.

Hadiste geçen ümitsizlik, *"Allah'ın rahmeti"*nden ümitsizlik olmamalıdır. Çünkü bu çeşit yeis büyük günah addedilmiştir. Büyük günah karşısında Allah'ın rahmeti, rızası düşünülemez. Öyleyse buradaki ümitsizlik hali kulun amelini yetersiz görme halidir. Bu çeşit ye'is kulu ucubtan kurtarır, tevbe, istiğfar ve rahmet-i İlahiyeye ilticaya sevkeder. İşte bu türlü ye'sden Rabb Teala memnun olur, rızasını, rahmetini tecelli ettirir. İşte *Resulullah,* sadedinde olduğumuz hadiste bu İlahî tecelliyi gülme kelimesiyle ifade etmiştir.

49-6036 ١٨٤ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِالْمَلِكِ بْنِ أَبِي الشَّوَارِبِ. ثنَا أَبُو عَاصِمٍ الْعَبَّادَانِيُّ. ثنَا الْفَضْلُ الرَّقَاشِيُّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «بَيْنَا أَهْلُ الْجَنَّةِ فِي نَعِيمِهِمْ إِذْ سَطَعَ لَهُمْ نُورٌ. فَرَفَعُوا رُؤُسَهُمْ، فَإِذَا الرَّبُّ قَدْ أَشْرَفَ عَلَيْهِمْ مِنْ فَوْقِهِمْ. فَقَالَ: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ، يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ! قَالَ وَذَلِكَ قَوْلُ اللهِ: ﴿سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبٍّ رَحِيمٍ﴾.(٣٦ / سورة يس/ الآية

٥٨) قال فينظر إليهم وينظرون إليه. فلا يلتفتون الى شيء من النعيم ماداموا ينظرون إليه حتى يحتجب عنهم ويبقى نوره وبركته عليهم في ديارهم».

قال السيوطي في مصباح الزجاجة: والذي رأيته أنا في كتاب العقيلي مانصه: عبدالله بن عبيدالله، أبو عاصم العباداني، منكر الحديث. وكان «الفضل» يرى القدر. كاد أن يغلب على حديثه الوهم.

49. (184) (6036)- *Hz. Cabir İbnu Abdillah* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cennet ehli nimetler arasında yaşarken onlar için bir nur parlar. Onlar derhal başlarını kaldırırlar. Rab Teala'yı başlarının üstünde kendilerine yaklaşmış ve: "Ey cennet ehli, sizlere selam olsun!" dediğini görürler."*

Resulullah devamla dedi ki: *"İşte bu hal, Kur'an'da zikri geçen:* ﴿سَلَامٌ قَوْلاً مِنْ رَبٍّ رَحِيمٍ﴾ **"Rahmet sahibi Rablerinden onlara selam vardır"** (Yasin 58) ayetinin haber verdiği durumdur.

Resulullah devamla buyurdular:

"Rab Teala onlara, onlar da Rab Teala'ya bakarlar. O'na baktıkları müddetçe etraflarındaki cennet nimetlerinden hiçbirine iltifat etmezler. Bu hal onların nazarında Rabb Teala hicaba bürününceye kadar devam eder. Rab Teala hicaba bürünür, fakat Allah'ın nuru ve bereketi cennet ehlinin üzerinde ve makamlarında baki kalır."

AÇIKLAMA:

1- Ehl-i Sünnet uleması, cennet ehlinin rü'yetullaha mazhar olacağına gökte dolunayı görürcesine Rab Teala'yı gözleriyle göreceğine inanır ve bu hususta ittifak ederler. Allah'ın görülmesinin, cennet ehlinin mazhar olacağı en büyük nimet olacağı belirtilmiştir. Nitekim sadedinde olduğumuz hadis, Allah kendini gösterdiği müddetçe cennet ehlinin diğer nimetlere iltifat etmeyeceğini belirtir. Bu iltifat etmeme hali, rü'yetin onların hepsinden üstün bir nimet olduğunu ifade eder.

2- Hadis, bir kısım kelamî münakaşalara müsait tabirler taşır: *"Allah'ın başların üstünde görünmesi"* ifadesi gibi. Burada Allah'a cihet ve mekan izafesi mevcuttur. Halbuki O, cihet ve mekandan münezzehtir. Şu halde bunu, mahiyetçe farklı olan ahiret âlemindeki bir hali, bizim me'lufumuz olan tabiratla ifade olarak anlayacağız. Rabbimizi ahirette göreceğiz. Bu kesin hâdise, dünyevî tabirlerle ifade edilmiş olmaktadır.

Keza Allah'ın, kullarına cennette bakması hadisesi de müteşabihtir.

Zira Allah her an insanları görmektedir. Bu da, rahmetini daha kesif olarak tecelli ettirmesi şeklinde te'vil edilir.

3- Hadisten, ahirette Allah'ı, kadın ve erkek bütün cennet ehlinin göreceği hükmü de çıkarılmıştır.

50-6037 ١٩٠ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ الْحِزَامِيُّ، وَيَحْيَىٰ بْنُ حَبِيبِ بْنِ عَرَبِيٍّ. قَالاَ: ثَنَا مُوسَىٰ ابْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ كَثِيرٍ الأَنْصَارِيُّ الْحِزَامِيُّ. قَالَ: سَمِعْتُ طَلْحَةَ بْنَ خِرَاشٍ، قَالَ: سَمِعْتُ جَابِرَ ابْنَ عَبْدِ اللّٰهِ يَقُولُ: لَمَّا قُتِلَ عَبْدُاللّٰهِ بْنُ عَمْرِو بْنِ حَرَامٍ، يَوْمَ أُحُدٍ، لَقِيَنِي رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ، فَقَالَ: «يَا جَابِرُ! أَلاَ أُخْبِرُكَ مَا قَالَ اللّٰهُ لأَبِيكَ؟» وَقَالَ يَحْيَىٰ فِي حَدِيثِهِ فَقَالَ: «يَا جَابِرُ! مَالِي أَرَاكَ مُنْكَسِراً؟» قَالَ، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ! اسْتُشْهِدَ أَبِي وَتَرَكَ عِيَالاً وَدَيْناً. قَالَ: «أَفَلاَ أُبَشِّرُكَ بِمَا لَقِيَ اللّٰهُ بِهِ أَبَاكَ؟» قَالَ: بَلَىٰ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ! قَالَ: «مَا كَلَّمَ اللّٰهُ أَحَداً قَطُّ إِلاَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ». وَكَلَّمَ أَبَاكَ كِفَاحاً. فَقَالَ: يَا عَبْدِي! تَمَنَّ عَلَيَّ أُعْطِكَ. قَالَ: يَا رَبِّ! تُحْيِينِي فَأُقْتَلُ فِيكَ ثَانِيَةً. فَقَالَ الرَّبُّ سُبْحَانَهُ: إِنَّهُ سَبَقَ مِنِّي أَنَّهُمْ إِلَيْهَا لاَ يُرْجَعُونَ. قَالَ: يَا رَبِّ! فَأَبْلِغْ مَنْ وَرَائِي. قَالَ فَأَنْزَلَ اللّٰهُ تَعَالَىٰ: ﴿وَلاَ تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ أَمْوَاتاً بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ﴾. (سورة آل عمران/ ١٦٩)

قال السندي: ليس هذا الحديث من أفراد ابن ماجة، لامتناً ولا سنداً. أخرجه الترمذي في التفسير. ثم قال: هذا حديث حسن غريب. لانعرفه إلا من حديث موسى بن إبراهيم. رواه عنه كبار أهل الحديث.

50. (190) (6037)- *Cabir İbnu Abdillah* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Abdullah İbnu Amr İbni Haram Uhud günü, öldürüldüğü zaman Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana rastladı ve: *"Ey Cabir! Allah baban için ne söyledi, sana haber vermiyeyim mi?"* buyurdular." Yahyanın rivayetinde ise Resulullah: *"Ey Cabir, seni niye böyle kalben kırık (ve üzüntülü) görüyorum?"* buyurmuş, Cabir de: "Ey Allah'ın Rsulü! Babam şehit düştü, geriye bir yığın horanta ve borç bıraktı" demiştir. *Aleyhissalâtu vesselâm* da:

"Sana, Allah'ın babanı karşıladığı şeklin müjdesini vereyim mi?" diye sordu. Cabir: "Evet! Ey Allah'ın Resulü!" dedi. Bunun üzerin Aleyhissalâtu vesselâm açıkladı: *"Allah her kimle konuştu ise mutlaka hicab*

gerisinden konuştuğu halde babana vicahen konuştu ve: "Ey kulum! Benden ne dilersen dile, dilediğini sana vereyim!" dedi. O da:

"Ey Rabbim! Beni bir kere daha ihya et, senin yolunda ikinci kere öleyim!" dedi. Rab Teala hazretleri de: "Benden daha önce şu hüküm sadır oldu: "Ölenler artık dünyaya bir daha dönmeyecekler" buyurdular. Baban da:

"Ey Rabbim, öyleyse (benim durumumu) arkamda kalanlara ulaştır!" dedi. Bu talep üzerine şu ayet nazil oldu: ﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ أَمْوَاتًا﴾ **"Allah yolunda şehid edilenleri ölü sanma. Onlar Rablerinin katında hayat sahibidirler ve O'nun nimetleriyle rızıklanırlar"** (Al-i İmran 169).

AÇIKLAMA:

1- Hadiste iki ayrı ravinin rivayeti birleştirilmiştir. Baş kısımları ayrı olan bu rivayetlerin son tarafı müşterektir. Müellif *İbnu Mace* de baştaki farklılığı belirttikten sonra müşterek olan son kısmı aynen kaydetmiştir.

2- Hadis, Uhud'da babası şehid düşen Hz. Cabir ile Resulullah'ın ilgilenmesini aksettirmekte, onu nasıl teselli ettiğini göstermektedir.

3- Hadiste, Cenab-ı Allah'ın Cabir'in babası ile istisnai olarak vicahen konuştuğu ifade edilmektedir. Bu ifade, Şûra suresinin 51. ayetinde geçen Kur'anî beyana muhaliftir. Orada: *"Allah, bir beşerle kalbine ilham etmek yahut perde arkasından sesini işittirmek suretiyle konuşur veya Rabbinin izniyle vahyetmesi için ona melek gönderir..."* buyrulmuştur.

Aradaki hilafı, alimler: "Ayet dünya hayatı ile ilgilidir, dünya hayatında Allah, insanlara mutlaka ya ilhamla, ya perde gerisinden hitapla, ya da melek vasıtasıyla konuşur. Halbuki hadis, ölümden sonraki hayatla (berzahla) ilgilidir. Hadise göre, berzah ve ahirette İlahî tecelli perdesiz, vasıtasız olabilir, ruhlar ve cesetler bu tecelliye mahal olabilir" demiştir.

4- Hadis, ölen kimsenin, şehid dahi olsa, bir daha dünyaya dönüş yapmayacağını kesin bir üslubla ifade eder. Öyleyse, zaman zaman gazetelerin tenasuh, hortlama gibi meseleleri gündeme getirmeleri ilmî dayanaktan, gerçekçilikten uzaktır. Gerçek ilmin kaynağı biz Müslümanlara göre vahiydir. Öyleyse ruhun dünyaya geri gelmesi gibi iddialar İslam'a göre safsatadan ibarettir.

5- Hadis, şehidlik mertebesinin yüceliğini te'yid eden delillerden biridir. Şehid olan, bundan öylesine memnundur ki, nazarında en büyük nimet, ikinci sefer şehadet şerbetini içmektir. Allah Teala hazretlerinin *"Dile benden ne dilersen!"* talebine: "İkinci bir şehidlik!" cevabı bunu ifade eder.

51-6038 ١٩٩ - حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا صَدَقَةُ بْنُ خَالِدٍ. ثَنَا ابْنُ جَابِرٍ؛ قَالَ: سَمِعْتُ بُسْرَ بْنَ عُبَيْدِ اللهِ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا إِدْرِيسَ الْخَوْلَانِيَّ يَقُولُ: حَدَّثَنِي النَّوَّاسُ بْنُ سَمْعَانَ الْكِلَابِيُّ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «مَا مِنْ قَلْبٍ إِلَّا بَيْنَ إِصْبَعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمٰنِ. إِنْ شَاءَ أَقَامَهُ وَإِنْ شَاءَ أَزَاغَهُ». وَكَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «يَا مُثَبِّتَ الْقُلُوبِ ثَبِّتْ قُلُوبَنَا عَلَى دِينِكَ» قَالَ: «وَالْمِيزَانُ بِيَدِ الرَّحْمٰنِ يَرْفَعُ أَقْوَامًا وَيَخْفِضُ آخَرِينَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ».

في الزوائد: إسناده صحيح.

51. (199) (6038)- *Nevvas İbnu Sem'an el-Kilâbî* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim. Dedi ki:

"Rahman'ın iki parmağı arasında olmayan bir kalp yoktur. Allah dilerse onu doğru yola sevkeder, dilerse şaşırtır!"

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle dua ederdi:

"Ey kalpleri tesbit eden Rabbimiz! Kalplerimizi dinin üzerine tesbit et."

Resulullah yine derdi ki: *"Mizan (terazi) Rahmanın elindedir. Kıyamete kadar bazı kavimleri yükseltir, bazı kavimleri de alçaltır."*

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen parmak, el, terazi gibi kelimelerin Allah'a nisbeti müteşabihtir, mecazdır, hakikat değildir. Selef uleması bunların Allah'a mahsus sıfatlar olduğunu, inanmak vacib olduğunu, ancak keyfiyetlerini araştırmamak gerektiğini söylemiştir. Zira bunların keyfiyetini araştırmaktan teşbih doğacaktır. Bu sebeple İmam Malik bu gibi sıfatlardan soranlara: "Keyfiyetlerini düşünmeden onları olduğu gibi ikrar ve kabul ediniz" demiştir.

2- Hadis, her şeyi Cenab-ı Hakk'ın tasarruf ettiğini, hiçbir şeyin O'nun tasarrufu haricinde kalmadığını, bu sebeple hayır üzerinde sebat ve devamı hep O'ndan istemek gerektiğini ifade ediyor.

52-6039 ٢٠٠ - حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ، مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلاَءِ. ثَنَا عَبْدُاللَّهِ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ مُجَالِدٍ، عَنْ أَبِي الْوَدَّاكِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِنَّ اللَّهَ لَيَضْحَكُ إِلَى ثَلاَثَةٍ لِلصَّفِّ فِي الصَّلاَةِ، وَلِلرَّجُلِ يُصَلِّي فِي جَوْفِ اللَّيْلِ، وَلِلرَّجُلِ يُقَاتِلُ (أُرَاهُ قَالَ) خَلْفَ الْكَتِيبَةِ». في الزوائد: في إسناده مقال.

52. (200) (6039)- *Ebu Saidi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah üç şeye güler (rahmetiyle yönelir): Namaz için teşkil edilen saf, geceleyin namaz kılan adam ve orduda cihad eden adam."

53-6040 ٢٠٢ - حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا الْوَزِيرُ بْنُ صَبِيحٍ. ثَنَا يُونُسُ بْنُ حَلْبَسٍ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَىٰ: ﴿كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ﴾ (٥٥، سورة الرحمن/الآية: ٢٩) قَالَ: «مِنْ شَأْنِهِ أَنْ يَغْفِرَ ذَنْباً، وَيُفَرِّجَ كَرْباً، وَيَرْفَعَ قَوْماً، وَيَخْفِضَ آخَرِينَ». في الزوائد: إسناده حسن.

53. (202) (6040)- *Ebu'd-Derda* (radıyallahu anh) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ **"Allah her an iş başındadır"** (Rahman 29) ayeti ile ilgili olarak: "Bir günahın affı, bir sıkıntıyı gidermesi, bir kavmi yükseltip, bir başkalarını alçaltması O'nun işlerindendir" buyurduğunu nakletmiştir."

AÇIKLAMA:

Rivayetler, bu ayetin, Yahudiler tarafından iddia edilen "Allah cumartesi günü hiçbir emirde bulunmaz" telakkisini reddetmek üzere nazil olduğunu belirtir. İslam inancına göre, kâinatın varlığı, Allah'ın hallakiyet sıfatının her an tecellisiyle mümkündür. İlahî sıfatların tamamı her an tecelli halindedir. Bu tecelli, şuunat-ı İlahiyeye girdiği gibi, *Resulullah*'ın zikrettikleri de İlahî şuunata girmektedir. Ayete'l-Kürsî'de Allah'ın uyumaya ve uyuklamaya maruz olmadığı belirtilmiştir.

❑ SÜNNET (ÇIĞIR) AÇMAK:

54-6041 ٢٠٤ - حَدَّثَنَا عَبْدُالْوَارِثِ بْنُ عَبْدِ الصَّمَدِ بْنِ عَبْدِالْوَارِثِ. حَدَّثَنِي

أبي، عن أيوب، عن محمد بن سيرين، عن أبي هريرة؛ قال: جاء رجل إلى النبي ﷺ فحث عليه. فقال رجل: عندي كذا وكذا؛ قال، فما بقي في المجلس رجل إلا تصدق عليه بما قل أو كثر. فقال رسول الله ﷺ: «من استن خيرا فاستن به، كان له أجره كاملا، ومن أجور من استن به ولا ينقص من أجورهم شيئا. ومن استن سنة سيئة، فاستن به، فعليه وزره كاملا، ومن أوزار الذي استن به، ولا ينقص من أوزارهم شيئا».

في الزوائد: إسناده صحيح.

54. (204) (6041)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına gelmişti. Aleyhissalâtu vesselâm, Ashab'ı ona yardım etmeye teşvik etti. Ashap'tan biri:

"Benim yanımda şu kadar mal var!" dedi. Cemaatte bulunup da adama yardım etmeyen kalmadı, herkes az veya çok bir yardımda bulundu. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm şu hitabede bulundu:

"Kim bir hayrı başlatır ve başkaları da onu devam ettirirse, o kimse yaptığı hayrın sevabını eksiksiz alır ve o hayrı takip edenlerin hayrının bir mislini -onların hayırlarından hiçbir eksilme olmaksızın- aynen alır. Kim de kötü bir çığır açar ve bu çığırdan başkaları da giderse, bu adama, o kötü işin günahı eksiksiz gelir; ayrıca o kötü yoldan gidenlerin günahının bir misli de -onların günahından hiçbir şey eksiltmeden- ona gelir."

55-6042 ٢٠٥ – حدثنا عيسى بن حماد المصري. أنبأنا الليث بن سعد، عن يزيد بن أبي حبيب، عن سعد بن سنان، عن أنس بن مالك، عن رسول الله ﷺ؛ أنه قال: «أيما داع دعا إلى ضلالة فاتبع، فإن له مثل أوزار من اتبعه ولا ينقص من أوزارهم شيئا. وأيما داع دعا إلى هدى فاتبع، فإن له مثل أجور من اتبعه، ولا ينقص من أجورهم شيئا».

في الزوائد: إسناده ضعيف.

55. (205)- (6042)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim bir dalalete çağırır ve buna uyulursa, bu kimseye kendine uyanların günahının bir misli aynen gelir, onların günahından da bir şey eksilmez. Kim de bir hayra çağırır ve kendisine uyulursa, buna da kendine uyanların sevaplarının bir misli verilir, bu ona uyanların sevabından bir şey eksiltmez.

56-6043 ٢٠٧ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثنا أَبُو نُعَيْمٍ، ثنا إِسْرَائِيلُ، عَنِ الْحَكَمِ، عَنْ أَبِي جُحَيْفَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَنْ سَنَّ سُنَّةً حَسَنَةً فَعُمِلَ بِهَا بَعْدَهُ، كَانَ لَهُ أَجْرُهُ وَمِثْلُ أُجُورِهِمْ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْئًا. وَمَنْ سَنَّ سُنَّةً سَيِّئَةً، فَعُمِلَ بِهَا بَعْدَهُ، كَانَ عَلَيْهِ وِزْرُهُ وَمِثْلُ أَوْزَارِهِمْ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أَوْزَارِهِمْ شَيْئًا».

في الزوائد: هذا الإسناد ضعيف.

56. (207) (6043)- *Ebu Cuhayfe* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim bir hayrı başlatır ve kendinden sonra da onunla amel edilirse, bu kimse hem kendi amelinin ve hem de öbürlerinin amelinin sevabını -onların sevabını eksiltmeksizin- aynen alır. Kim de kötü bir iş işler ve kendinden sonra bunu başkaları da işlerse, bu kimseye hem kendi işinin günahı hem de onu takliden işleyenlerin günahı, -onlarınkinden bir eksiltme hasıl etmeden- aynen gelir."

57-6044 ٢٠٨ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ بَشِيرِ بْنِ نَهِيكٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَا مِنْ دَاعٍ يَدْعُو إِلَى شَيْءٍ إِلاَّ وُقِفَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لاَزِمًا لِدَعْوَتِهِ، مَا دَعَا إِلَيْهِ. وَإِنْ دَعَا رَجُلٌ رَجُلاً».

في الزوائد: إسناده ضعيف.

57. (208) (6044)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Dünyada bir şeye çağıran kimse, kıyamet günü, bu çağrısına devam ettirilir, hatta bir kişi bir kişiyi çağırmış bile olsa."

AÇIKLAMA:

Son dört hadis, dinimizin hayra teşvik ve kötülükten zecr hususunda

getirdiği أَسَبَبُ كَالْفَاعِلِ *"Sebep olan yapan gibidir"* prensibini te'yid eden Nebevî açıklamalardır. Bu manayı te'yid eden rivayetler çoktur. Bunlardan bir tanesi Hz. Adem'in oğlu Kabil ile ilgilidir. Resulullah yeryüzünde haksız bir kan döküldüğü zaman bundan hasıl olan günahın bir mislinin Kabil'e gittiğini belirtmiş, sebep olarak da yeryüzünde haksız kan dökme çığırını onun açtığını söylemiştir.

❑ KUR'AN ÖĞRENİP ÖĞRETEN

58-6045 ٢١٣– حَدَّثَنَا أَزْهَرُ بْنُ مَرْوَانَ. ثَنَا الْحَارِثُ بْنُ نَبْهَانَ. ثَنَا عَاصِمُ بْنُ بَهْدَلَةَ، عَنْ مُصْعَبِ ابْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «خِيَارُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ» قَالَ: وَأَخَذَ بِيَدِي فَأَقْعَدَنِي مَقْعَدِي هٰذَا، أُقْرِئُ.

في الزوائد: إسناده ضعيف.

58. (213) (6045)- *Mus'ab İbnu Sa'd*'ın babası anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"En hayırlılarınız Kur'an'ı öğrenen ve öğretenlerdir."*

59-6046 ٢١٥– حَدَّثَنَا بَكْرُ بْنُ خَلَفٍ، أَبُو بِشْرٍ. ثَنَا عَبْدُالرَّحْمٰنِ بْنُ مَهْدِيٍّ. ثَنَا عَبْدُالرَّحْمٰنِ ابْنُ بُدَيْلٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنَّ لِلّٰهِ أَهْلِينَ مِنَ النَّاسِ» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! مَنْ هُمْ؟ قَالَ «هُمْ أَهْلُ الْقُرْآنِ، أَهْلُ اللهِ وَخَاصَّتُهُ».

في الزوائد: إسناده صحيح.

59. (215) (6046)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Şüphesiz insanlardan Allah'a yakın olanlar vardır!"* buyurmuştu. Ashab: "Ey Allah'ın Resulü! bunlar kimlerdir?" diye sordu.

"Onlar Kur'an ehli, Allah ehli ve Allah'ın has kullarıdır!" cevabını verdi."

60-6047 ٢١٩– حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ عَبْدِاللهِ الْوَاسِطِيُّ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ غَالِبٍ الْعَبَّادَانِيُّ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ زِيَادٍ الْبَحْرَانِيِّ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ

الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ؛ قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ ﷺ: «يَا أَبَا ذَرٍّ! لَأَنْ تَغْدُوَ فَتَعَلَّمَ آيَةً مِنْ كِتَابِ اللهِ، خَيْرٌ لَكَ مِنْ أَنْ تُصَلِّيَ مِائَةَ رَكْعَةٍ. وَلَأَنْ تَغْدُوَ فَتَعَلَّمَ بَابًا مِنَ الْعِلْمِ، عُمِلَ بِهِ أَوْ لَمْ يُعْمَلْ، خَيْرٌ مِنْ أَنْ تُصَلِّيَ أَلْفَ رَكْعَةٍ».

قال المنذري: إسناده حسن. لكن في الزوائد أنه ضعّف عبدالله بن زياد، وعلي بن زيد بن جدعان، قال: وله شاهدان أخرجهما الترمذي.

60. (219) (6047)- *Ebu Zerr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bana dediler ki: *"Ey Ebu Zerr! Senin evden çıkıp Allah'ın kitabından bir ayet öğrenmen, senin için yüz rek'at namaz kılmandan daha hayırlıdır. Keza gidip ilimden bir bab (mevzu) öğrenmen -ki bu babla amel edilsin veya edilmesin- senin için bin rek'at namaz kılmandan daha hayırlıdır."*

❑ ALİM VE TALİB

61-6048 ٢٢٠ - حَدَّثَنَا بَكْرُ بْنُ خَلَفٍ، أَبُو بِشْرٍ. ثَنَا عَبْدُالْأَعْلَىٰ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَنْ يُرِدِ اللهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ».

في الزوائد: قلت رواه الترمذي من حديث ابن عباس، وقال: حسن صحيح. وفي الباب عن أبي هريرة ومعاوية. وقال السندي: وإسناد أبي هريرة ظاهرة الصحة، ولكن اختلف فيه على الزهري. فرواه النسائي من حديث شعيب عن الزهري، عن أبي سلمة، عن أبي هريرة؛ وقال: الصواب رواية الزهري عن حميد بن عبدالرحمن عن معاوية، كما في الصحيحين.

61. (220) (6048)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah kimin hakkında hayır murad ederse, onu dinde alim kılar."*

62-6049 ٢٢١ - حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، مَرْوَانُ بْنُ جَنَاحٍ، عَنْ يُونُسَ بْنِ مَيْسَرَةَ بْنِ حَلْبَسٍ؛ أَنَّهُ حَدَّثَهُ، قَالَ: سَمِعْتُ مُعَاوِيَةَ بْنَ أَبِي سُفْيَانَ يُحَدِّثُ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ أَنَّهُ قَالَ: «الْخَيْرُ عَادَةٌ، وَالشَّرُّ لَجَاجَةٌ. وَمَنْ يُرِدِ اللهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ».

في الزوائد: رواه ابن حبان في صحيحه من طريق هاشم بن عمار، بإسناده ومتنه.

62. (221) (6049)- *Hz. Muaviye* (radıyallahu anh), Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini anlatıyor: *"Hayır bir alışkanlıktır, şer de düşmanlıktır; Allah kim hakkında hayır murad ederse onu dinde fakih (alim) kılar."*

63-6050 ٢٢٤ – حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا حَفْصُ بْنُ سُلَيْمَانَ. ثَنَا كَثِيرُ بْنُ شِنْظِيرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ ابْنِ سِيرِينَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ. وَوَاضِعُ الْعِلْمِ عِنْدَ غَيْرِ أَهْلِهِ كَمُقَلِّدِ الْخَنَازِيرِ الْجَوْهَرَ وَاللُّؤْلُؤَ وَالذَّهَبَ».

في الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف حفص بن سليمان. وقال السيوطي: سئل الشيخ محي الدين النووي رحمه الله تعالى عن هذا الحديث، فقال: إنه ضعيف، أي سندا. وإن كان صحيحاً، أي معنى. وقال تلميذه جمال الدين المزي: هذا الحديث روى من طرق تبلغ رتبه الحسن. وهو كما قال. فإني رأيت له خمسين طريقا وقد جمعتها في جزء. اهل كلام الإمام السيوطي.

63. (224) (6050)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular: *"İlim talebi her Müslümana farzdır. İlmi, ona layık olmayan kimseye öğretmek, domuzun boynuna mücevherat, inci, altın takmak gibidir."*

64-6051 ٢٢٦ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا عَبْدُالرَّزَّاقِ. أَنْبَأَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ أَبِي النَّجُودِ، عَنْ زِرِّ بْنِ حُبَيْشٍ؛ قَالَ: أَتَيْتُ صَفْوَانَ بْنَ عَسَّالٍ الْمُرَادِيَّ، فَقَالَ: مَا جَاءَ بِكَ؟ قُلْتُ: أُنْبِطُ الْعِلْمَ. قَالَ: فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «مَا مِنْ خَارِجٍ خَرَجَ مِنْ بَيْتِهِ فِي طَلَبِ الْعِلْمِ إِلاَّ وَضَعَتْ لَهُ الْمَلاَئِكَةُ أَجْنِحَتَهَا، رِضاً بِمَا يَصْنَعُ».

في الزوائد: رجال إسناده ثقات. إلا أن عاصم بن أبي النجود اختلط بأخرة.

64. (226) (6051)- *Zir İbnu Hubeyş* anlatıyor: "Safvan İbnu Assal el-Murâdiye'ye geldim. Bana: "Ne maksatla yanıma geldin?" dedi.

"İlmi ortaya çıkarayım diye!" dedim. Bunun üzerine bana şunu söyledi:

"Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan işittim. Buyurmuşlardı ki:

"İlim talep etmek üzere yola çıkan hiç kimse yoktur ki, melekler, onun bu yaptığından memnun olarak, ona kanatlarını germemiş olsunlar!"

65-6052 ٢٢٨- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنَا صَدَقَةُ بْنُ خَالِدٍ. ثنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي عَاتِكَةَ، عَنْ عَلِيٍّ ابْنِ يَزِيدَ، عَنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «عَلَيْكُمْ بِهَـذَا الْعِلْمِ قَبْلَ أَنْ يُقْبَضَ. وَقَبْضُهُ أَنْ يُرْفَعَ» وَجَمَعَ بَيْنَ إِصْبَعَيْهِ الْوُسْطَى وَالَّتِي تَلِي الإِبْهَامَ هَكَذَا. ثُمَّ قَالَ: «الْعَالِمُ وَالْمُتَعَلِّمُ شَرِيكَانِ فِي الأَجْرِ. وَلاَ خَيْرَ فِي سَائِرِ النَّاسِ».

في الزوائد: في إسناده عليّ بن يزيد، والجمهور على تضعيفه.

65. (228) (6052)- *Ebu Ümame* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Yok edilmezden önce şu (dini) ilmi öğrenmeniz gerekir. Onun yok edilmesi kaldırılmasıdır."*

Aleyhissalâtu vesselâm, sonra orta parmağı ile şehadet parmağını şöyle birleştirerek: *"Alim ve talebe sevapta ortaktırlar, diğer insanlarda (öğretici ve öğrenici olmayanlarda) hayır yoktur!"* buyurdular.

66-6053 ٢٢٩- حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ هِلاَلٍ الصَّوَّافُ. ثنَا دَاوُدُ بْنُ الزِّبْرِقَانِ، عَنْ بَكْرِ بْنِ خُنَيْسٍ، عَنْ عَبْدِالرَّحْمَـنِ بْنِ زِيَادٍ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عَمْرٍو. قَالَ: خَرَجَ رَسُولُ اللهِ ﷺ ذَاتَ يَوْمٍ مِنْ بَعْضِ حُجَرِهِ. فَدَخَلَ الْمَسْجِدَ. فَإِذَا هُوَ بِحَلْقَتَيْنِ. إِحْدَاهُمَا يَقْرَأُونَ الْقُرْآنَ وَيَدْعُونَ اللهَ. وَالأُخْرَى يَتَعَلَّمُونَ وَيُعَلِّمُونَ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «كُلٌّ عَلَى خَيْرٍ. هَؤُلاَءِ يَقْرَأُونَ الْقُرْآنَ وَيَدْعُونَ اللهَ، فَإِنْ شَاءَ أَعْطَاهُمْ وَإِنْ شَاءَ مَنَعَهُمْ. وَهَؤُلاَءِ يَتَعَلَّمُونَ وَيُعَلِّمُونَ. وَإِنَّمَا بُعِثْتُ مُعَلِّماً» فَجَلَسَ مَعَهُمْ.

في الزوائد: إسناده ضعيف. داود وبكر وعبدالرحمن، كلهم ضعفاء.

66. (229) (6053)- *Abdullah İbnu Amr* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir gün, hücrelerinden birinden çıkıp mescide girmişti. Mescidde ise iki halka vardı. Birinde halk, Kur'an okuyor, Allah'a dua ediyordu. Diğerindekiler ilim öğrenip ilim öğretmekle meşguldü. *Aleyhissalâtu vesselâm: "Her ikisi de hayır üzeredir: Şunlar Kur'an okuyorlar, Allah'a dua ediyorlar, Allah (taleplerini)*

dilerse onlara verir, dilemezse vermez. Bunlar ise öğrenip öğretiyorlar. Ben de bir muallim olarak gönderildim!" buyurdular ve ilim halkasına oturdular."

❑ İLMİ TEBLİĞ

67-6054 ٢٣٦ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا مُبَشِّرُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْحَلَبِيُّ، عَنْ مُعَانِ بْنِ رِفَاعَةَ، عَنْ عَبْدِ الْوَهَّابِ بْنِ بُخْتٍ الْمَكِّيِّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «نَضَّرَ اللَّهُ عَبْداً سَمِعَ مَقَالَتِي فَوَعَاهَا، ثُمَّ بَلَّغَهَا عَنِّي. فَرُبَّ حَامِلِ فِقْهٍ غَيْرُ فَقِيهٍ. وَرُبَّ حَامِلِ فِقْهٍ إِلَى مَنْ هُوَ أَفْقَهُ مِنْهُ».

قال السندي: قد تكلم في الزوائد على بعض الأحاديث (من رقم ٢٣٠ الى رقم ٢٣٦) إلا أن متونها ثابتة عند الأئمة.

67. (236) (6054)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah benim sözümü işitip belleyen, sonra da onu benden (başkasına) ulaştıran kimsenin yüzünü kıyamet günü ağartsın. Zira nice ilim taşıyıcılar vardır ki, alim değildir. Nice ilim taşıyıcıları ilmi, kendinden daha alim olana taşırlar."

AÇIKLAMA:

Yukarıda kaydedilen son hadisler ilme, ilim talebine ve hadis rivayetine teşvik sadedinde varid olmuştur. Bu bahisler daha önce mükerrer olarak işlenmiştir, burada tekrar açıklama yapmaya gerek görmüyoruz.

68-6055 ٢٣٧ - حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ الْحَسَنِ الْمَرْوَزِيُّ. أَنْبَأَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عَدِيٍّ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي حُمَيْدٍ. ثَنَا حَفْصُ بْنُ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ أَنَسٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِنَّ مِنَ النَّاسِ مَفَاتِيحَ لِلْخَيْرِ، مَغَالِيقَ لِلشَّرِّ. وَإِنَّ مِنَ النَّاسِ مَفَاتِيحَ لِلشَّرِّ، مَغَالِيقَ لِلْخَيْرِ. فَطُوبَى لِمَنْ جَعَلَ اللَّهُ مَفَاتِيحَ الْخَيْرِ عَلَى يَدَيْهِ. وَوَيْلٌ لِمَنْ جَعَلَ اللَّهُ مَفَاتِيحَ الشَّرِّ عَلَى يَدَيْهِ».

في الزوائد: إسناده ضعيف من أجل محمد بن أبي حميد، فإنه متروك.

68. (237) (6055)- Yine *Hz. Enes* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İnsanlardan öyleleri vardır ki, onlar hayrın anahtarları, şerrin de sürgüleridir. Allah'ın, ellerine hayırın anahtarlarını koyduğu kimselere ne mutlu! Şerrin anahtarlarını Allah'ın ellerine koyduğu kimselere ne yazık!"*

69-6056 ٢٣٨ - حَدَّثَنَا هٰرُونُ بْنُ سَعِيدٍ الأَيْلِيُّ، أَبُو جَعْفَرٍ. ثنا عَبْدُاللهِ بْنُ وَهْبٍ. أَخْبَرَنِي عَبْدُالرَّحْمٰنِ بْنُ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «إِنَّ هٰذَا الْخَيْرَ خَزَائِنُ. وَلِتِلْكَ الْخَزَائِنِ مَفَاتِيحُ. فَطُوبَىٰ لِعَبْدٍ جَعَلَهُ اللهُ مِفْتَاحاً لِلْخَيْرِ، مِغْلَاقاً لِلشَّرِّ. وَوَيْلٌ لِعَبْدٍ جَعَلَهُ اللهُ مِفْتَاحاً لِلشَّرِّ، مِغْلَاقاً لِلْخَيْرِ».

في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف عبدالرحمن.

69. (238) (6056)- *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"(Size getirdiğim) bu hayır, bir kısım hazineler mesabesindedir. Bu hazinelerin anahtarları vardır. Allah'ın, hayır için bir anahtar, şerre karşı da sürgü kıldığı kimseye ne mutlu. Allah'ın şerre anahtar, hayra sürgü kıldığı kimseye de ne yazık!"

❑ HALKA HAYRI ÖĞRETMEK

70-6057 ٢٤٠ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عِيسَىٰ الْمِصْرِيُّ. ثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ وَهْبٍ، عَنْ يَحْيَىٰ بْنِ أَيُّوبَ، عَنْ سَهْلِ بْنِ مُعَاذِ بْنِ أَنَسٍ، عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «مَنْ عَلَّمَ عِلْماً، فَلَهُ أَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهِ. لَا يَنْقُصُ مِنْ أَجْرِ الْعَامِلِ».

المتن ثابت معنى. وإن تكلم في الزوائد على إسناده فقال: فيه سهل بن معاذ، ضعّفه ابن معين، ووثّقه العجليّ، وذكره ابن حبان في الثقات والضعفاء. ويحيى بن أيوب، قيل: إنه لم يدرك سهل بن معاذ. ففيه انقطاع.

70. (240) (6057)- *Muaz İbnu Enes*'in babası anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim bir ilim öğretirse ona bu ilimle amel edenlerin sevabı vardır. Bu, amel edenin ücretini eksiltmez."*

71-6058 ٢٤١ - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي كَرِيمَةَ الْحَرَّانِيُّ. حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ

سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي عَبْدِالرَّحِيمِ. حَدَّثَنِي زَيْدُ بنُ أَبِي أُنَيْسَةَ، عَنْ زَيْدِ بنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَبْدِاللهِ بنِ أَبِي قَتَادَةَ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «خَيْرُ مَا يُخَلِّفُ الرَّجُلُ مِنْ بَعْدِهِ ثَلَاثٌ: وَلَدٌ صَالِحٌ يَدْعُو لَهُ، وَصَدَقَةٌ تَجْرِي يَبْلُغُهُ أَجْرُهَا، وَعِلْمٌ يُعْمَلُ بِهِ مِنْ بَعْدِهِ».

قَالَ أَبُو الْحَسَنِ: وَحَدَّثَنَا أَبُو حَاتِمٍ، مُحَمَّدُ بنُ يَزِيدَ بنِ سِنَانٍ الرَّهَاوِيُّ. ثنا يَزِيدُ بنُ سِنَانٍ، يَعْنِي أَبَاهُ. حَدَّثَنِي زَيْدُ بنُ أَبِي أُنَيْسَةَ، عَنْ فُلَيْحِ بنِ سُلَيْمَانَ، عَنْ زَيْدِ بنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَبْدِاللهِ ابنِ أَبِي قَتَادَةَ، عَنْ أَبِيهِ؛ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ. فَذَكَرَ نَحْوَهُ.

في الزوائد: ما يقتضى أنه صحيح. رواه ابن حبان في صحيحه.

71. (241) (6058)- *Ebu Katâde* babasından naklediyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kişinin (öldükten sonra) geride bıraktıklarının en hayırlısı şu üç şeydir: "Kendisine dua eden salih bir evlad, ecri kendisine ulaşan bir sadaka-i cariye, kendinden sonra amel edilen bir ilim."*

72-6059 ٢٤٢ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بنُ يَحْيَىٰ. ثنا مُحَمَّدُ بنُ وَهْبِ بنِ عَطِيَّةَ. ثنا الْوَلِيدُ بنُ مُسْلِمٍ. ثنا مَرْزُوقُ بنُ أَبِي الْهُذَيْلِ. حَدَّثَنِي الزُّهْرِيُّ. حَدَّثَنِي أَبُو عَبْدِاللهِ الأَغَرُّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنَّ مِمَّا يَلْحَقُ الْمُؤْمِنَ مِنْ عَمَلِهِ وَحَسَنَاتِهِ بَعْدَ مَوْتِهِ، عِلْمًا عَلَّمَهُ وَنَشَرَهُ، وَوَلَدًا صَالِحًا تَرَكَهُ. وَمُصْحَفًا وَرَّثَهُ، أَوْ مَسْجِدًا بَنَاهُ أَوْ بَيْتًا لِابْنِ السَّبِيلِ بَنَاهُ، أَوْ نَهْرًا أَجْرَاهُ أَوْ صَدَقَةً أَخْرَجَهَا مِنْ مَالِهِ فِي صِحَّتِهِ وَحَيَاتِهِ. يَلْحَقُهُ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهِ».

نقل عن ابن المنذر أنه قال: إسناده حسن. وفي الزوائد: إسناده غريب. ومرزوق مختلف فيه. وقد رواه ابن خزيمة في صحيحه عن محمد بن يحيى الذهليّ به.

72. (242) (6059)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Mü'min kişiye, hayatta iken yaptığı amel ve iyiliklerden öldükten sonra ulaşanlar, öğretip neşrettiği bir ilim, geride bıraktığı salih bir evlad, miras bıraktığı bir mushaf (kitap), inşa ettiği bir mescid, yolcular için yaptırdığı bir bina,*

akıttığı bir su, hayatta ve sağlıklı iken verdiği bir sadakadır. Ölümünden sonra kişiye işte bunlar ulaşır."

73-6060 ٢٤٣- حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنِ كَاسِبٍ الْمَدَنِيُّ. حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ سُلَيْمٍ، عَنْ عُبَيْدِاللهِ بْنِ طَلْحَةَ، عَنِ الْحَسَنِ الْبَصْرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ أَنْ يَتَعَلَّمَ الْمَرْءُ الْمُسْلِمُ عِلْماً، ثُمَّ يُعَلِّمَهُ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ».

في الزوائد: إسناده ضعيف. فإسحق بن إبراهيم ضعيف وكذلك يعقوب. والحسن لم يسمع من أبي هريرة، قاله غير واحد.

73. (243) (6060)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sadakanın en üstünü, kişinin bir ilim öğrenip sonra da onu Müslüman kardeşine öğretmesidir."*

❑ TEVAZU

74-6061 ٢٤٥- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثنا أَبُو الْمُغِيرَةِ. ثنا مُعَانُ بْنُ رِفَاعَةَ. حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ يَزِيدَ؛ قَالَ: سَمِعْتُ الْقَاسِمَ بْنَ عَبْدِالرَّحْمَٰنِ يُحَدِّثُ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ؛ قَالَ: مَرَّ النَّبِيُّ ﷺ، فِي يَوْمٍ شَدِيدِ الْحَرِّ نَحْوَ بَقِيعِ الْغَرْقَدِ. وَكَانَ النَّاسُ يَمْشُونَ خَلْفَهُ. فَلَمَّا سَمِعَ صَوْتَ النِّعَالِ وَقَرَ ذَٰلِكَ فِي نَفْسِهِ. فَجَلَسَ حَتَّى قَدَّمَهُمْ أَمَامَهُ، لِئَلَّا يَقَعَ فِي نَفْسِهِ شَيْءٌ مِنَ الْكِبْرِ.

في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف رواته.

74. (245) (6061)- *Ebu Ümame* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Çok sıcak bir günde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Bakiu'l-Garkad cihetine geçti. Arkasında yürüyen kimseler vardı. Bir ara ayak seslerini işitince bu ona ağır geldi ve içine bir kibir düşer endişesiyle yere oturdu, halkın kendisini geçmesini bekledi."

75-6062 ٢٤٦- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنِ الأَسْوَدِ بْنِ قَيْسٍ، عَنْ نُبَيْحٍ الْعَنَزِيِّ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ؛ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا مَشَى، مَشَى

أَصْحَابُهُ أَمَامَهُ، وَتَرَكُوا ظَهْرَهُ لِلْمَلاَئِكَةِ.

في الزوائد: رجال إسناده ثقات.

75. (246) (6062)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yolda yürüyünce Ashab, onun önünde yürürler. Aleyhissalâtu vesselâm'ın sırtını meleklere bırakırlardı."

❏ İLİM TALEBİNE TEŞVİK

76-6063 ٢٤٨- حَدَّثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ عَامِرِ بْنِ زُرَارَةَ. ثنا الْمُعَلَّى بْنُ هِلاَلٍ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ؛ قَالَ: دَخَلْنَا عَلَى الْحَسَنِ نَعُودُهُ حَتَّى مَلأْنَا الْبَيْتَ، فَقَبَضَ رِجْلَيْهِ. ثُمَّ قَالَ: دَخَلْنَا عَلَى أَبِي هُرَيْرَةَ نَعُودُهُ حَتَّى مَلأْنَا الْبَيْتَ، فَقَبَضَ رِجْلَيْهِ. ثُمَّ قَالَ: دَخَلْنَا عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ حَتَّى مَلأْنَا الْبَيْتَ. وَهُوَ مُضْطَجِعٌ لِجَنْبِهِ، فَلَمَّا رَآنَا قَبَضَ رِجْلَيْهِ. ثُمَّ قَالَ: «إِنَّهُ سَيَأْتِيكُمْ أَقْوَامٌ مِنْ بَعْدِي يَطْلُبُونَ الْعِلْمَ. فَرَحِّبُوا بِهِمْ، وَحَيُّوهُمْ وَعَلِّمُوهُمْ».

قَالَ: فَأَدْرَكْنَا، وَاللهِ، أَقْوَاماً، مَا رَحَّبُوا بِنَا وَلاَ حَيَّوْنَا وَلاَ عَلَّمُونَا. إِلاَّ بَعْدَ أَنْ كُنَّا نَذْهَبُ إِلَيْهِمْ فَيَجْفُونَا.

في الزوائد: إسناده ضعيف. فإن المعلى بن هلال كذّبه أحمد وابن معين وغيرهما. ونسبه إلى وضع الحديث غير واحد. وإسماعيل، هو ابن مسلم. اتفقوا على ضعفه. وله شاهد من حديث أبي سعيد، قال الترمذي فيه: لا نعرفه إلا من حديث أبي هارون عن أبي سعيد. قلت: أبو هارون العبديّ ضعيف باتفاقهم ا هـ.

76. (248) (6063)- *İsmail İbnu Müslim* anlatıyor: "Hasan Basri merhuma hastalığı sırasında geçmiş olsun ziyaretine uğramıştık; gelenler odayı doldurdu, öyle ki ayaklarını topladı ve şunları anlattı: "Biz, Ebu Hureyre (radıyallahu anh)'ye hastalanınca geçmiş olsun ziyaretinde bulunduk, ziyaretçiler odayı doldurmuştuk, öyle ki, ayaklarını kendine çekti ve: "Bir keresinde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına girmiş, odasını doldurmuştuk, o da yanı üzerine yatıyordu. Bizi görünce ayaklarını kendine çekerek topladı ve şöyle buyurdu:

"Haberiniz olsun, benden sonra, ilim talep etmek üzere, (size her taraftan) insanlar gelecektir. Onlara merhaba deyin, selam verin ve ilim öğretin!"

Hasan Basrî hazretleri sözlerine devamla dedi ki: "Allah'a yemin olsun! Biz öyle insanlarla karşılaştık ki, (kendilerine ilim talep etmek üzere uğradığımız zaman) bize, ne merhaba dediler, ne selam verdiler, ne de ilim öğrettiler. Ancak kendilerine ilim için gittiğimiz zaman bir şeyler öğrenir idiysek de bize kaba davranırlardı."

AÇIKLAMA:

Şarihler, *Hasan Basrî* hazretlerinin şikâyetlendiği bu kimselerin sahabi olmayıp, tabiinden parayla ilim öğreten kimseler olacağını belirtmekte ittifak eder.

❑ İLİMLE AMEL

77-6064 ٢٥٣- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا حَمَّادُ بْنُ عَبْدِالرَّحْمَٰنِ. ثَنَا أَبُو كَرِبٍ الأَزْدِيُّ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «مَنْ طَلَبَ الْعِلْمَ لِيُمَارِيَ بِهِ السُّفَهَاءَ، أَوْ لِيُبَاهِيَ بِهِ الْعُلَمَاءَ، أَوْ لِيَصْرِفَ وُجُوهَ النَّاسِ إِلَيْهِ، فَهُوَ فِي النَّارِ»

في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف حماد وأبي كَرِب.

77. (253) (6064)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cühela takımıyla münakaşa veya ulemaya karşı böbürlenme veya halkın dikkatini kendine çekme gayesiyle ilim talep eden ateştedir."

78-6065 ٢٥٤- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ. أَنْبَأَنَا يَحْيَىٰ بْنُ أَيُّوبَ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «لاَ تَعَلَّمُوا الْعِلْمَ لِتُبَاهُوا بِهِ الْعُلَمَاءَ، وَلاَ لِتُمَارُوا بِهِ السُّفَهَاءَ، وَلاَ تَخَيَّرُوا بِهِ الْمَجَالِسَ. فَمَنْ فَعَلَ ذَلِكَ، فَالنَّارُ النَّارُ».

في الزوائد: رجال إسناده ثقات. ورواه ابن حبان في صحيحه. والحاكم، مرفوعاً وموقوفاً.

78. (254) (6065)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İlmi, alimlere karşı böbürlenmek, cühela ile münakaşa etmek veya mevki-makam elde etmek için öğrenmeyin. Kim bunu yaparsa ona ateş gerekir, ateş!"

79-6066 ٢٥٥- حَدَّثَنَا بْنُ الصَّبَّاحِ. أَنْبَأَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنْ يَحْيَىٰ بْنِ عَبْدِالرَّحْمَٰنِ الْكِنْدِيِّ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «إِنَّ أُنَاساً مِنْ أُمَّتِي سَيَتَفَقَّهُونَ فِي الدِّينِ، وَيَقْرَأُونَ الْقُرْآنَ، وَيَقُولُونَ: نَأْتِي الأُمَرَاءَ فَنُصِيبُ مِنْ دُنْيَاهُمْ وَنَعْتَزِلُهُمْ بِدِينِنَا. وَلاَ يَكُونُ ذٰلِكَ. كَمَا لاَ يُجْتَنَى مِنَ الْقَتَادِ إِلاَّ الشَّوْكُ. كَذٰلِكَ لاَ يُجْتَنَى مِنْ قُرْبِهِمْ إِلاَّ».

قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ: كَأَنَّهُ يَعْنِي الْخَطَايَا.

في الزوائد: إسناده ضعيف. وعبيدالله بن أبي بردة لا يُعرف.

79. (255) (6066)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ümmetimden bir kısım insanlar, dinî ilimleri öğrenecekler. Kur'an-ı Kerim'i okuyacaklar ve şöyle diyecekler: "Umeraya gidip, onların dünyalıklarından alırız, dinimizi de onların şerrinden uzak tutarız." Halbuki bu mümkün değildir, tıpkı katad (denen dikenli ağaçtan) dikenden başka bir şey elde edilemediği gibi. Aynen öyle de, umeranın yakınlığından sadece... elde edilir."

Muhammed İbnu's-Sabbah: "Aleyhissalâtu vesselâm sanki hataları kastetmiştir" der."

80-6067 ٢٥٧- عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، وَالْحُسَيْنُ بْنُ عَبْدِالرَّحْمَٰنِ، قَالاَ: ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ نُمَيْرٍ، عَنْ مُعَاوِيَةَ النَّصْرِيِّ، عَنْ نَهْشَلٍ، عَنِ الضَّحَّاكِ، عَنِ الأَسْوَدِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: لَوْ أَنَّ أَهْلَ الْعِلْمِ صَانُوا الْعِلْمَ وَوَضَعُوهُ عِنْدَ أَهْلِهِ لَسَادُوا بِهِ أَهْلَ زَمَانِهِمْ. وَلَكِنَّهُمْ بَذَلُوهُ لأَهْلِ الدُّنْيَا لِيَنَالُوا بِهِ مِنْ دُنْيَاهُمْ. فَهَانُوا عَلَيْهِ. سَمِعْتُ نَبِيَّكُمْ ﷺ يَقُولُ: «مَنْ جَعَلَ الْهُمُومَ هَمّاً وَاحِداً، هَمَّ آخِرَتِهِ، كَفَاهُ اللهُ هَمَّ دُنْيَاهُ. وَمَنْ تَشَعَّبَتْ بِهِ الْهُمُومُ فِي أَحْوَالِ الدُّنْيَا، لَمْ يُبَالِ اللهُ فِي أَيِّ أَوْدِيَتِهَا هَلَكَ».

قَالَ أَبُو الْحَسَنِ: حَدَّثَنَا حَازِمُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَمُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِاللهِ ابْنِ نُمَيْرٍ. قَالاَ: ثَنَا ابْنُ نُمَيْرٍ. عَنْ مُعَاوِيَةَ النَّصْرِيِّ، وَكَانَ ثِقَةً. ثُمَّ ذَكَرَ

الْحَدِيثَ نَحْوَهُ بِإِسْنَادِهِ.

في الزوائد: إسناده ضعيف فيه نهشل بن سعيد. قيل إنه يروى المناكير. وقيل بل الموضوعات.

80. (257) (6067)- *Abdullah İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) demiştir ki: "Eğer ilim ehli, ilmi koruyup, onu layık olanlara vermiş olsalardı, ilim sayesinde devirlerinin insanlarına efendi olacaklardı. Ne var ki onlar ilmi, dünyalıklarından menfaat sağlamak için ehl-i dünya için harcadılar. Dünya ehli de alimleri aşağıladı. Halbuki ben, Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şöyle söylediğini işittim: *"Kimin tasası sadece ahiret olursa, dünya tasalarına Allah kifayet eder. Kim de dünya tasalarına kendini kaptırırsa, dünyanın hangi vadisinde helak olduğuna Allah aldırmayacaktır."*

81-6068 ٢٥٩ – حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَاصِمٍ الْعَبَّادَانِيُّ. ثَنَا بَشِيرُ بْنُ مَيْمُونٍ؛ قَالَ: سَمِعْتُ أَشْعَثَ ابْنَ سَوَّارٍ، عَنِ ابْنِ سِيرِينَ، عَنْ حُذَيْفَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «لَا تَعَلَّمُوا الْعِلْمَ لِتُبَاهُوا بِهِ الْعُلَمَاءَ، أَوْلِتُمَارُوا بِهِ السُّفَهَاءَ، أَوْ لِتَصْرِفُوا وُجُوهَ النَّاسِ إِلَيْكُمْ. فَمَنْ فَعَلَ ذَلِكَ، فَهُوَ فِي النَّارِ».

في الزوائد: إسناده ضعيف.

81. (259) (6068)- *Huzeyfe* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim: *"İlmi, ulemaya karşı böbürlenmek için veya cühela ile münakaşa için veya insanların dikkatini kendinize çekmek için öğrenmeyin. Kim böyle yaparsa yeri ateştir."*

82-6069 ٢٦٠ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ. أَنْبَأَنَا وَهْبُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْأَسَدِيُّ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيُّ، عَنْ جَدِّهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَنْ تَعَلَّمَ الْعِلْمَ لِيُبَاهِيَ بِهِ الْعُلَمَاءَ، وَيُجَارِيَ بِهِ السُّفَهَاءَ، وَيَصْرِفَ بِهِ وُجُوهَ النَّاسِ إِلَيْهِ؛ أَدْخَلَهُ اللهُ جَهَنَّمَ».

في الزوائد: إسناده ضعيف.

82. (260) (6069)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim alimlere karşı böbürlenmek, cahillerle münakaşa etmek ve halkın dikkatini üzerine çekmek maksadıyla ilim öğrenirse Allah onu cehenneme sokar."*

❑ İLMİ GİZLEME

83-6070 ٢٦٣- حَدَّثنا الْحُسَيْنُ بن أبي السَّرِيِّ الْعَسْقَلانِيُّ. ثنا خَلَفُ بن تَمِيمٍ، عَنْ عَبْدِاللهِ بن السَّرِيِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بن الْمُنْكَدِرِ، عَنْ جَابِرٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِذَا لَعَنَ آخِرُ هٰذِهِ الأُمَّةِ أَوَّلَهَا، فَمَنْ كَتَمَ حَدِيثاً فَقَدْ كَتَمَ مَا أَنْزَلَ اللهُ».

في الزوائد: في إسناده حسين بن أبيالسري، كذاب. وعبدالله بن السري، ضعيف. وفي الأطراف: أن عبدالله بن السري لم يدرك محمد بن المنكدر. وذكر أن بينهما وسائط ففيه انقطاع أيضاً.

83. (263) (6070)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bu ümmetin sonradan gelenleri önce gelenlerine lanet ettiği vakit, kim bir hadisi söylemez, ketmederse, Allah'ın indirdiğini ketmetmiş (gizlemiş) olur."*

AÇIKLAMA:

Bu hadis, senet itibariyle zayıf sayılsa da, alimler, hadisin ifade ettiği manayı te'yid eden başka rivayetlere dayanarak hadiste beyan olunan manayı makbul addedip açıklama sunmuşlardır. Sindî'nin Haşiye' sinde kaydedildiği üzere, hadis iki şekilde te'vil edilmiştir:

1- Cehaletin artıp, Ashab'ın yüce makamını bilmeyen nesillerin yetişip, cahilliğin sevkiyle, Ashab'a dil uzatmaların meydana geldiği zamanlarda Ashab'ın fazileti ve onlara dil uzatmanın haramlığı konusunda hadis bilenler bildiklerini gizlememeli, daha bir gayretle neşretmelidir. Kim bu çeşitten bir bildiğini gizlerse Allah'ın indirdiğini gizlemiş olur. Hadisler de, ulemanın ittifakla belirttiği üzere, vahye dayanmaktadır. Öyleyse onun gizlenmesi de "Allah'ın indirdiğini gizlemek" sayılmalıdır.

2- Din ilimlerinin, çeşitli sebeplerle ortadan kalktığı, alimlerin sayıca azaldığı, ilim yerine cehaletin hüküm sürdüğü ve bu sebeple selef ve eslafa dil uzatıldığı zamanlarda ilme daha çok ihtiyaç hasıl olacaktır. Böyle durumlarda bilenlerin, bildiklerini neşretmeleri gerekmektedir. Aksi takdirde Allah'ın indirdiğini gizleme gibi ciddi bir hataya ve sorumluluğa düşmüş olacaklardır.

Bu yorumlar, bilhassa zamanımızı tasvir ediyor gibidir. Aslında, ilim şöyle dursun, daha mebadiden ve kavaid-i külliyeden (umumi prensiplerden) bîhaber bir birkısım ünvan sahiplerinin veya ne idüğü belirsiz yazar takımlarının sahabe, tabiin, etbauttabiin, bütün selef ve müteahhir eslaf ulemasını toptan reddedip, hadisi, icmayı, fukahanın kıyas ve fet-

valarını reddedip, keyiflerine göre ahkâm kestiklerini, Kur'an'ı, -hiçbir ilmî disipline başvurmadan- rastgele yorumlamaya kalktıklarını görüyoruz. Bu cehalet fırtınası esnasında bilenlerin, alimlerin kendilerine düşeni yapması gerekmektedir. Hadis, böylesi hengâmlarda susmanın ciddi mesuliyetler getireceğini belirtmektedir.

84-6071 ٢٦٤- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ الأَزْهَرِ. ثَنَا الْهَيْثَمُ بْنُ جَمِيلٍ. حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ سُلَيْمٍ. ثَنَا يُوسُفُ ابْنُ إِبْرَاهِيمَ؛ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: «مَنْ سُئِلَ عَنْ عِلْمٍ فَكَتَمَهُ، أُلْجِمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِلِجَامٍ مِنْ نَارٍ».

في الزوائد: إسناده حديث أنس، فيه يوسف بن إبراهيم. قال البخاري: هو صاحب عجائب. وقال ابن حبان: روى عن أنس من حديثه مالا يحلّ بالرواية. اهـ. واتفقوا على ضعفه.

84. (264) (6071)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kim bir ilimden sorulur, o da bunu gizlerse, kıyamet günü ateşten bir gem ile gemlenir."

85-6072 ٢٦٥- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ حَبَّانَ بْنِ وَاقِدٍ الثَّقَفِيُّ، أَبُو إِسْحَاقَ الْوَاسِطِيُّ. ثَنَا عَبْدُاللَّهِ ابْنُ عَاصِمٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ دَابٍ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ سُلَيْمٍ، عَنْ عَبْدِالرَّحْمٰنِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «مَنْ كَتَمَ عِلْماً مِمَّا يَنْفَعُ اللَّهُ بِهِ فِي أَمْرِ النَّاسِ، أَمْرِ الدِّينِ؛ أَلْجَمَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِلِجَامٍ مِنَ النَّارِ».

في إسناده محمد بن داب. كذبه أبو زرعة وغيره، ونُسب إلى الوضع.

85. (265) (6072)- *Ebu Saidi'l-Hudrî* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdularki: *"Kim insanların dinî işlerinde Allah'ın faydalı kıldığı bir ilmi gizlerse, Allah, kıyamet günü onu ateşten bir gem ile gemler."*

TAHARET BÖLÜMÜ

❑ ABDEST VE GUSÜLDE KULLANILACAK SU MİKTARI

86-6073 ٢٧٠ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُؤَمَّلِ بْنِ الصَّبَّاحِ، وَعَبَّادُ بْنُ الْوَلِيدِ؛ قَالاَ: ثَنَا بَكْرُ بْنُ يَحْيَىٰ ابْنِ زَبَّانَ. ثَنَا حِبَّانُ بْنُ عَلِيٍّ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلِ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «يُجْزِئُ مِنَ الْوُضُوءِ مُدٌّ، وَمِنَ الْغُسْلِ صَاعٌ» فَقَالَ رَجُلٌ: لاَ يُجْزِئُنَا. فَقَالَ: قَدْ كَانَ يُجْزِئُ مَنْ هُوَ خَيْرٌ مِنْكَ، وَأَكْثَرُ شَعَراً. يَعْنِي النَّبِيَّ ﷺ.

في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف حبان ويزيد.

86. (270) (6073)- *Abdullah İbnu Muhammed*, babası tarikiyle dedesi Akil'den naklediyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Abdeste bir müdd, gusle de bir sa' su yeterlidir"*buyurmuştu" dedi. Bunun üzerine orada bulunan bir zat Akil'e: "Bu kadar su bize yetmez" diye itiraz etti. Akil de: "Bu kadar su senden daha hayırlı, saçı da senden daha çok olan Zat'a yetti" diye cevap verdi. Burada kastettiği kimse Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* idi."

AÇIKLAMA:

Daha önce de belirtildiği üzere Hanefilere göre bir sa' 4 müddür. Şu halde abdest alınan miktarın dört misli su ile boy abdesti alınabilmektedir. Fazlası israf sayılmalıdır.

❑ ABDESTSİZ NAMAZ MAKBUL DEĞİL

87-6074 ٢٧٣ - حَدَّثَنَا سَهْلُ بْنُ أَبِي سَهْلٍ. ثَنَا أَبُو زُهَيْرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ،

عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ سِنَانِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: «لاَ يَقْبَلُ اللّٰهُ صَلاَةً بِغَيْرِ طُهُورٍ، وَلاَ صَدَقَةً مِنْ غُلُولٍ».

في الزوائد: حديث أنس إسناده ضعيف لضعف التابعي. وقد تفرد يزيد بالرواية عنه فهو مجهول.

87. (273) (6074)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı şöyle derken işittim: *"Allah, temizlik olmadan namazı, çalınan maldan da sadakayı kabul etmez."*

❑ ABDESTİ MUHAFAZA

88-6075 ٢٧٧- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ، عَنْ ثَوْبَانَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «اسْتَقِيمُوا وَلَنْ تُحْصُوا. وَاعْلَمُوا أَنَّ خَيْرَ أَعْمَالِكُمُ الصَّلاَةُ. وَلاَ يُحَافِظُ عَلَى الْوُضُوءِ إِلاَّ مُؤْمِنٌ».

في الزوائد: رجال إسناده ثقات أثبات. إلا أن فيه انقطاعاً بين سالم وثوبان. ولكن أخرجه الدارمي وابن حبان في صحيحه، من طريق ثوبان متصلا.

88. (277) (6075)- *Hz. Sevban* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Her hususta dosdoğru istikamet üzere olun; meyletmeyin. Ama buna güç yetiremezsiniz. Öyleyse bilin ki, en hayırlı ameliniz namazdır. Kamil mü'minden başkası abdesti (hakkı ile) muhafaza edemez."*

89-6076 ٢٧٩- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ. ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ أَيُّوبَ. حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ ابْنُ أَسِيدٍ، عَنْ أَبِي حَفْصٍ الدِّمَشْقِيِّ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ، يَرْفَعُ الْحَدِيثَ؛ قَالَ: «اسْتَقِيمُوا. وَنِعِمَّا إِنِ اسْتَقَمْتُمْ. وَخَيْرُ أَعْمَالِكُمُ الصَّلاَةُ. وَلاَ يُحَافِظُ عَلَى الْوُضُوءِ إِلاَّ مُؤْمِنٌ».

في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف التابع.

89. (279) (6076)- *Ebu Ümame* (radıyallahu anh), Resulullah'tan naklen anlatmıştır: *"İstikamet üzere olun! İstikamet üzere olsanız, bu ne iyidir! Amellerinizin en hayırlısı namazdır. Abdesti ancak kâmil mü'minler (hakkıyla) muhafaza ederler."*

AÇIKLAMA:

Abdestin muhafaza edilmesini alimler iki şekilde anlamışlardır:

1- Namaz vakitlerinde abdestli olmak, namaza hazırlıklı bulunmak. 2- Namaz vaktinde ve dışında devamlı abdestli olmak.

Her iki manayı destekleyen rivayetler mevcuttur. Abdesti muhafazadan, "isbağ" yani birçok hadiste beyan edilen hakkını vere vere alınan abdesti de anlamamız mümkündür.

M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin bir sohbetinden derlenen namaz ile ilgili mütalaaları ise şöyle:

İlla Namaz İlla Namaz

Namazda olsun, namaz haricinde olsun, gönlün her teli tıpkı bamteli gibi ses vermeli. Bilhassa da namazda böyle olmalı. Sazların bir tane bam teli var, fakat gönlün her teli bam teli gibi olmalı. Öyle namaz kılmalı ki, herkesin namazı bir diğerine misal olsun ve secde, doyulmaz bir neşve; dualar, insana bıkkınlık vermeyen gıda; rükû ayrı bir eda; kıraat de, dane dane canlı kelimeler armonisi halini alsın.

Muhbır-ı Sadık, "Namazınızı veda namazı olarak kılın" buyuruyor. Size, "bir vakit namaz kılacak kadar ömrünüz kaldı" deseler, o namazı nasıl özene-bezene kılarsanız, işte her namazı böyle özene-bezene kılmalısınız. Evet "bu benim son namazım olabilir" mülahazasıyla kılınan namaz veda namazıdır.

Namaz öyle bir iştir ki, ondaki her inhiraf inanı sîreten hayvanlığa götürür. Mesela, Efendimiz, "İmamdan önce başını secdeden kaldıran, suratının eşek şekline dönmesinden korkmuyor mu" diyor. Secde için "başınızı (yem gagalayan) tavuklar gibi koyup kaldırmayın" diyor. Otururken "kendinizi köpekler gibi salmayın" diyor. Demek ki, namaz, insanın insan-ı kâmil olmasını ifade ediyor. Öyleyse, insan kıyamını, kıraatını, rükûsunu, sücûdunu ciddi bir temkin ve teyakkuzla yapmalı; eşeğe, maymuna , tavuğa, köpeğe benzememelidir. Bu teşbihlerdeki tabirleri ben söylesem galiz bulabilirsiniz ama, bunları "Beni Rabbim terbiye etti, ne de güzel terbiye etti" diyen edeb abidesi Hz. Muhammed (s.a.v.) söylüyor.

Evet, namaz insanın hayatında yapacağı şeylerin en güzelidir ve en güzeli olmalıdır. Hayatın en tatlı hatıraları namazla ilgili bulunmalıdır. Zira miraca namazla çıkılır. Allah'a namazla ulaşılır, enbiyanın huzuruna namazla varılır. O halde, illa namaz, namaz, illa namaz...[124]

124) M. Fethullah Gülen, Fasıldan Fasıla 1/92.

❑ TEMİZLİĞİN SEVABI

90-6077 ٢٨٤- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بن يحيىٰ النيسابوريُّ. ثنا أبو الوَليد، هشام بن عبدالملك. ثنا حمَّاد، عن عاصم، عن زِرِّ بن حُبيش؛ أنَّ عبدالله بن مسعود قال: قيل: يا رسول الله! كيف تعرف من لم تر من أمتك؟ قال: «غُرٌّ مُحجَّلون. بُلْقٌ من آثار الوضوء».

قال أبو الحسن القطَّان: حدَّثنا أبو حاتم. ثنا أبو الوليد. فذكر مثله.

في الزوائد: أصل هذا الحديث في الصحيحين من حديث أبي هريرة وحذيفة. وهذا حديث حسن. وحماد هو ابن سلمة. وعاصم هو ابن أبي النجود، كوفيٌّ صدوق، في حفظه شئ.

90. (284) (6077)- *Abdullah İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü denildi. Ümmetinden, görmediğin kimseleri (kıyamet günü) nasıl tanıyacaksın?" Şu cevabı verdi: *"Ümmetim, abdest sebebiyle alınlarında nur, kollarında nur, ayaklarında nur taşıyacaklar (bu nurla onları tanıyacağım)."*

91-6078 ٢٨٥- حَدَّثَنَا عبد الرحمٰن بن إبراهيم. ثنا الوليد بن مسلم. ثنا الأوزاعيُّ. ثنا يحيىٰ ابن أبي كثير. حدَّثني محمد بن إبراهيم. حدَّثني شقيق بن سلمة. حدَّثني حمران مولىٰ عثمان ابن عفَّان؛ قال: رأيت عثمان بن عفَّان قاعداً في المقاعد. فدعا بوضوء فتوضَّأ. ثم قال: رأيت رسول الله ﷺ في مقعدي هذا توضَّأ مثل وضوئي هذا. ثم قال: «من توضَّأ مثل وضوئي هذا غُفر له ما تقدم من ذنبه» وقال رسول الله ﷺ: «ولا تغترُّوا».

حدَّثنا هشام بن عمَّار. ثنا عبدالحميد بن حبيب. ثنا الأوزاعيُّ. حدَّثني يحيىٰ. حدَّثني محمد بن إبراهيم. حدَّثني عيسىٰ بن طلحة. حدَّثني حمران، عن عثمان، عن النبيِّ ﷺ نحوه.

في الزوائد: الحديث في مسلم خلا قوله «ولا تغتروا»

91. (285) (6078)- *Humran Mevla Osman İbni Affan* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Osman İbnu Affan'ı oturma yerlerine otururken

gördüm. Abdest suyu istedi ve abdest aldı. Sonra da: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı oturduğum şu yerde oturmuş, benim şu abdestim gibi abdest aldığını gördüm. Abdestten sonra şöyle demişti: *"Kim şu abdestim gibi abdest alırsa, geçmiş (küçük) günahları affedilir."*

Resulullah sonra şunu ilave etti: *"Sakın gurura düşmeyiniz."*

❑ MİSVAK

92-6079 ٢٨٩ – حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا مُحَمَّدُ بْنُ شُعَيْبٍ. ثنا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي الْعَاتِكَةِ، عَنْ عَلِيِّ ابْنِ يَزِيدَ، عَنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «تَسَوَّكُوا. فَإِنَّ السِّوَاكَ مَطْهَرَةٌ لِلْفَمِ، مَرْضَاةٌ لِلرَّبِّ. مَا جَاءَنِي جِبْرِيلُ إِلاَّ أَوْصَانِي بِالسِّوَاكِ. حَتَّى لَقَدْ خَشِيتُ أَنْ يُفْرَضَ عَلَيَّ وَعَلَى أُمَّتِي. وَلَوْلاَ أَنِّي أَخَافُ أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي لَفَرَضْتُهُ لَهُمْ. وَإِنِّي لأَسْتَاكُ حَتَّى لَقَدْ خَشِيتُ أَنْ أُحْفِيَ مَقَادِمَ فَمِي».

في الزوائد: إسناده ضعيف.

92. (289) (6079)- Ebu Ümame (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Dişlerinizi misvaklayın. Çünkü misvak ağız için temizlik sebebidir, Allah'ın rızasına vesiledir. Cibril her gelişinde bana misvakı tavsiye etti; öyle ki bana ve ümmetime farz kılacağından korktum. Ümmetime zorluk veririm diye endişe etmeseydim bunu onlara farz kılardım. Ben öyle (ciddi) misvak kullanırım ki, öndeki dişlerimin (veya diş etlerimin) diplerinden kazınacağı endişesine kapılırım."*

93-6080 ٢٩١ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ. ثنا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ. ثنا بَحْرُ بْنُ كَنِيزٍ، عَنْ عُثْمَانَ ابْنِ سَاجٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ؛ قَالَ: إِنَّ أَفْوَاهَكُمْ طُرُقٌ لِلْقُرْآنِ. فَطَيِّبُوهَا بِالسِّوَاكِ.

في الزوائد: إسناده ضعيف.

93. (291) (6080)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) buyurmuştur ki: "Muhakkak ki ağızlarınız Kur'an'ın yollarıdır, onları misvakla temizleyin."

❑ HELA DUASI

94-6081 ٢٩٩ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثنا ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ. ثنا يَحْيَىٰ بْنُ

أَيُّوبَ، عَنْ عُبَيْدِاللهِ ابْنِ زَحْرٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ يَزِيدَ، عَنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «لاَ يَعْجِزْ أَحَدُكُمْ، إِذَا دَخَلَ مِرْفَقَهُ أَنْ يَقُولَ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الرِّجْسِ النَّجِسِ، الْخَبِيثِ الْمُخْبِثِ، الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ».

قَالَ أَبُو الْحَسَنِ: وَحَدَّثَنَا أَبُو حَاتِمٍ. ثَنَا ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ. فَذَكَرَ نَحْوَهُ. وَلَمْ يَقُلْ فِي حَدِيثِهِ: مِنَ الرِّجْسِ النَّجِسِ. إِنَّمَا قَالَ: مِنَ الْخَبِيثِ الْمُخْبِثِ، الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ.

في الزوائد: إسناده ضعيف. قال ابن حبان: إذا اجتمع في إسناد خبرٍ عبيدُ الله بن زحر وعليّ بن يزيد والقاسم، فذاك مما عملته أيديهم اهـ.

94. (299) (6081)- *Ebu Ümame* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizden biri, helaya girince sakın şu duayı okumaktan aciz olmasın: "Allahümme innî eûzu bike mine'r-ricsi'n-necesi el-habîsi'l-muhbisi, eş-şeytani'r-racîmi (Allahım, ben pis, necis, habis ve muhbis olan şeytan-ı racimden sana sığınırım."*

95-6082 ٣٠١ – حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ إِسْحَاقَ. ثَنَا عَبْدُالرَّحْمَٰنِ الْمُحَارِبِيُّ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مُسْلِمٍ، عَنِ الْحَسَنِ وَقَتَادَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ، إِذَا خَرَجَ مِنَ الْخَلاَءِ قَالَ: «الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنِّي الأَذَى وَعَافَانِي».

(عن إسماعيل بن مسلم) في الزوائد: هو متفق على تضعيفه. والحديث بهذا اللفظ غير ثابت اهـ.

95. (301) (6082)- *Enes İbnu Malik* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* heladan çıkınca *"Benden ezayı giderip afiyet veren Allah'a hamdolsun!"* derdi."

❑ OTURARAK BEVL

96-6083 ٣٠٨ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا عَبْدُالرَّزَّاقِ. ثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، عَنْ عَبْدِالْكَرِيمِ ابْنِ أَبِي أُمَيَّةَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، عَنْ عُمَرَ؛ قَالَ: رَآنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ وَأَنَا أَبُولُ قَائِماً. فَقَالَ: «يَا عُمَرُ! لاَ تَبُلْ قَائِماً» فَمَا بُلْتُ قَائِماً، بَعْدُ.

(قوله عن عبدالكريم) في الزوائد: متفق على تضعيفه.

96. (308) (6083)- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben ayakta

akıtırken Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beni gördü ve: *"Ey Ömer! Ayakta akıtma!"* buyurdu. Ondan sonra bir daha ayakta akıtmadım."

97-6084 ٣٠٩ - حدّثنا يحيى بن الفضل. ثنا أبو عامر. ثنا عديّ بن الفضل، عن علي بن الحكم، عن أبي نضرة، عن جابر بن عبد الله؛ قال: نهى رسول الله ﷺ أن يبول قائماً.

سمعت محمد بن يزيد، أبا عبدالله، يقول: سمعت أحمد بن عبد الرحمن المخزومي يقول: قال سفيان الثوري (في حديث عائشة: أنا رأيته يبول قاعداً) قال: الرجل أعلم بهذا منها.

قال أحمد بن عبدالرحمن: وكان من شأن العرب البول قائماً. ألا تراه، في حديث عبدالرحمن بن حسنة يقول: قعد يبول كما تبول المرأة؟

(ثنا عدى بن الفضل) في الزوائد اتفقوا على ضعفه.

97. (309) (6084)- Hz. Cabir İbnu Abdillah anlatıyor "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ayakta akıtmayı yasakladı. Muhammed İbnu Yezid Ebu Abdillah'ı dinledim, diyordu ki: "Ahmed İbnu Abdirrahman el-Mahzûmî'yi işittim, diyordu ki: "Süfyanu's-Sevrî, Hz. Aişe'den rivayet edilen "Ben Aleyhissalâtu vesselâm'ı ayakta akıtırken gördüm" hadisi hakkında: "Bu işi erkek, Hz. Aişe'den daha iyi bilir" dedi.

AÇIKLAMA:

Ayakta akıtma caiz mi değil mi münakaşa edilmiştir. Çünkü cevazına işaret eden rivayetler de vardır. Netice olarak şu söylenebilir: Hanefi ve Şafiî fakihler, şer'î bir mazeret olmadıkça ayakta su dökmenin tenzihen mekruh olduğunu söylerler. Ancak *Hz. Ömer, İbnu Ömer, Zeyd İbnu Sabit, Said İbnu'l-Müseyyeb, İbnu Sirin, İbrahim Nehaî, Şa'bî, Ahmed İbnu Hanbel* ayakta akıtmanın mekruh olmadığına, caiz olduğuna hükmederler. İmam Malik de sıçrama endişesi yoksa mekruh değildir demiştir.

❑ HELA ADABI

98-6085 ٣١٧ - حدّثنا محمد بن رمح المصري. ثنا الليث بن سعد، عن يزيد بن أبي حبيب؛ أنه سمع عبد الله بن الحارث بن جزء الزبيدي، يقول: أنا أوّل من

سَمِعَ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: «لاَ يَبُولَنَّ أَحَدُكُمْ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ» وَأَنَا أَوَّلُ مَنْ حَدَّثَ النَّاسَ بِذَلِكَ.

في الزوائد: إسناده صحيح. وحكم بصحته جماعة.

98. (317) (6085)- *Abdullah İbnu'l-Haris İbni Cez' ez-Zübeydî* anlatıyor: "Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Sizden kimse kıbleye dönük halde akıtmasın"* sözünü ilk işiten kimseyim. Bunu insanlara ilk söyleyen de benim" dediğini işittim."

99-6086 ٣١٩– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ بِلاَلٍ. حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ يَحْيَىٰ الْمَازِنِيُّ، عَنْ أَبِي زَيْدٍ مَوْلَى الثَّعْلَبِيِّينَ، عَنْ مَعْقِلِ بْنِ أَبِي مَعْقِلٍ الأَسَدِيِّ، وَقَدْ صَحِبَ النَّبِيَّ ﷺ، قَالَ: نَهَىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ نَسْتَقْبِلَ الْقِبْلَتَيْنِ بِغَائِطٍ أَوْ بِبَوْلٍ.

قيل: أبو زيد مجهول الحال. فالحديث ضعيف به.

99. (319) (6086)- *Ma'kıl İbnu Ebi Ma'kıl el-Esedî* (radıyallahu anh) -ki Resulullah'a arkadaşlık yapmıştı- anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* büyük veya küçük abdest sırasında iki kıbleye yönelmemizi yasakladı."

100-6087 ٣٢٠– حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ الدِّمَشْقِيُّ. ثنا مَرْوَانُ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنا ابْنُ لَهِيعَةَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ. حَدَّثَنِي أَبُو سَعِيدٍ الْخُدْرِيُّ؛ أَنَّهُ شَهِدَ عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ أَنَّهُ نَهَىٰ أَنْ نَسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةَ بِغَائِطٍ أَوْ بِبَوْلٍ.

في الزوائد: هذا الحديث والحديث الآتي، في إسنادهما ابن لهيعة.

100. (320) (6087)- *Ebu Saidi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlattığına göre, kendisi, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, büyük veya küçük abdest bozarken kıbleye yönelmeyi yasakladığına şahid olmuştur."

101-6088 ٣٢١– قَالَ أَبُو الْحَسَنِ بْنُ سَلَمَةَ: وَحَدَّثَنَا أَبُو سَعْدٍ، عُمَيْرُ بْنُ مِرْدَاسٍ الدَّوْنَقِيُّ. ثنا عَبْدُ الرَّحْمَٰنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، أَبُو يَحْيَىٰ الْبَصْرِيُّ. ثنا ابْنُ لَهِيعَةَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ؛ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ يَقُولُ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ نَهَانِي أَنْ

أَشْرَبَ قَائِماً، وَأَنْ أَبُولَ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ.

في الزوائد: في إسناده ابن لهيعة.

101. (321) (6088)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh), Ebu Saidi'l-Hudrî'nin: "Resulullah, beni ayakta, su içmekten ve kıbleye dönük olarak akıtmaktan yasakladı" dediğini işitmiştir.

102-6089 ٣٢٤- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. قَالاَ. ثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ حَمَّادِ بْنِ سَلَمَةَ، عَنْ خَالِدٍ الْحَذَّاءِ، عَنْ خَالِدِ بْنِ أَبِي الصَّلْتِ، عَنْ عِرَاكِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: ذُكِرَ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَوْمٌ يَكْرَهُونَ أَنْ يَسْتَقْبِلُوا بِفُرُوجِهِمُ الْقِبْلَةَ. فَقَالَ: «أُرَاهُمْ قَدْ فَعَلُوهَا. اسْتَقْبِلُوا بِمَقْعَدَتِي الْقِبْلَةَ».

قَالَ أَبُو الْحَسَنِ الْقَطَّانُ: حَدَّثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ عُبَيْدٍ. ثَنَا عَبْدُالْعَزِيزِ بْنُ الْمُغِيرَةِ، عَنْ خَالِدٍ الْحَذَّاءِ، عَنْ خَالِدِ بْنِ أَبِي الصَّلْتِ، مِثْلَهُ.

قال النوويّ في المجموع: إسناده حسن، رجاله ثقات معروفون.

102. (324) (6089)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında, fercleriyle kıbleye yönelmekten hoşlanmayan bazı kimseler zikredilmişti, şöyle buyurdular:

"Bunların öyle yaptıklarını sanıyorum. Benim abdest bozmak üzere oturduğum yeri kıbleye çevirin."

103-6090 ٣٢٥- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ. ثَنَا أَبِي؛ قَالَ: سَمِعْتُ مُحَمَّدَ بْنَ إِسْحَاقَ، عَنْ أَبَانَ بْنِ صَالِحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ جَابِرٍ؛ قَالَ: نَهَىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ نَسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةَ بِبَوْلٍ. فَرَأَيْتُهُ، قَبْلَ أَنْ يُقْبَضَ بِعَامٍ، يَسْتَقْبِلُهَا.

حديث جابر هذا، قد حسّنه الترمذي.

103. (325) (5090)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, akıtırken kıbleye yönelmemizi yasaklamıştı. Ancak, vefatından bir yıl kadar önce ben onun kıbleye karşı akıttığını gördüm."

AÇIKLAMA:

Şarihler gerek büyük, gerek küçük abdest bozarken kıbleye yönelme

yasağının açık araziye mahsus olduğunu, ev içinde böyle bir yasağın olmadığını söylerler. Nitekim, mü'minleri bu hususta ikna için 102 numaralı hadiste görüldüğü üzere Aleyhissalâtu vesselâm, evdeki hela taşının kıble istikametine çevrilmesini söylemiştir."

❑ İSTİBRA

104-6091 ٣٢٦- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، قَالَ: ثَنَا زَمْعَةُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ عِيسَىٰ بْنِ يَزْدَادَ الْيَمَانِيِّ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِذَا بَالَ أَحَدُكُمْ فَلْيَنْتُرْ ذَكَرَهُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ».

قَالَ أَبُو الْحَسَنِ بْنُ سَلَمَةَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِالْعَزِيزِ. ثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ. ثَنَا زَمْعَةُ. فَذَكَرَ نَحْوَهُ.

في الزوائد: يزداد ويقال له ازداد، لا يصح له صحبة وزمعة ضعيف.

104. (326) (6091)- *İsa İbnu Yezdad el-Yemânî* babasından naklen diyor ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Biriniz akıtınca, erkeklik uzvunu üç sefer çeksin."*

AÇIKLAMA:

Bu tavsiye istibra için yapılmıştır. Yani küçük abdest bozduktan sonra idrar borusundaki akıntının kesilmesi gereklidir. Bu, şahsa, şahsın yaşına göre değişen usullerle tahakkuk eder. Biraz beklemek, öksürmek, bir müddet yürümek, hadiste gelen tavsiyeye uymak, bu usullerden birkaçıdır. İstibra yapılmadan abdest alınır, sonra da bir sızıntı -az da olsa- meydana gelse abdest bozulur. İstibra ameliyesi daha ziyade erkeklere mahsustur."

❑ YOLA ABDEST BOZULMAZ

105-6092 ٣٢٨- حَدَّثَنَا حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ وَهْبٍ. أَخْبَرَنِي نَافِعُ بْنُ يَزِيدَ، عَنْ حَيْوَةَ بْنِ شُرَيْحٍ؛ أَنَّ أَبَا سَعِيدٍ الْحِمْيَرِيَّ حَدَّثَهُ، قَالَ: كَانَ مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ يَتَحَدَّثُ بِمَا لَمْ يَسْمَعْ أَصْحَابُ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَيَسْكُتُ عَمَّا سَمِعُوا. فَبَلَغَ عَبْدَ اللهِ بْنَ عَمْرٍو مَا يَتَحَدَّثُ بِهِ. فَقَالَ: وَاللهِ! مَا سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ

هذا. وأوشك معاذ أن يفتنكم في الخلاء. فبلغ ذلك معاذا. فلقيه. فقال معاذ: يا عبد الله بن عمرو! إن التكذيب بحديث عن رسول الله ﷺ نفاق، وإنما إثمه على من قاله. لقد سمعت رسول الله ﷺ يقول: «اتقوا الملاعن الثلاث: البراز في الموارد، والظل، وقارعة الطريق».

في الزوائد: إسناده ضعيف. ومتن الحديث قد أخرجه أبو داود من طريق آخر.

105. (328) (6092)- *Ebu Said el-Hımyeri* rahimehullah anlatıyor: "Muaz İbnu Cebel (radıyallahu anh), Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*' ın ashabınca işitilmemiş şeyler rivayet ediyor, onların işittiği (birçok) şeylerde de sükut edyordu. Abdullah İbnu Amr (radıyallahu anhümâ)'a onun rivayet ettiği bir hadis ulaşmıştı ki:

"Allah'a yemin olsun! Ben, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bunu söylediğini işitmedim. Muaz'ın, kaza-i hacet hususunda sizi yakında fitneye atmasından korkarım!" dedi. Onun bu sözü Muaz'a ulaştı (ve bir gün) Abdullah'la karşılaştı. Muaz:

"Ey Abdullah İbnu Ömer! Şurası muhakkak ki, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan gelen bir hadisi tekzib etmek nifaktır. Bunun günahı da bunu söyleyenedir. Ben, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini kesinlikle dinlemiştim: *"Lanete sebep olan şu üç şeyden kaçının: Suyun geldiği yollara, (halkın istifade ettiği) gölgelere, yolların üstüne abdest bozmak."*

106-6093 ٣٢٩ – حدثنا محمد بن يحيى. ثنا عمرو بن أبي سلمة، عن زهير؛ قال: قال سالم: سمعت الحسن يقول: ثنا جابر بن عبدالله؛ قال: قال رسول الله ﷺ: «إياكم والتعريس على جواد الطريق، والصلاة عليها. فإنها مأوى الحيات والسباع. وقضاء الحاجة عليها، فإنها من الملاعن».

في الزوائد: إسناده ضعيف.

106. (329) (6093)- *Hz. Cabir İbnu Abdillah* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyururlar ki: *"Geceleyin yolların üzerine yatmaktan, oralarda namaz kılmaktan sakının. Çünkü yolların üstü yılanların ve vahşi hayvanların sığınağıdır. Yoların üzerine abdest bozmaktan da sakının. Çünkü, bu lanet vesilesidir."*

107-6094 ٣٣٠- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثنا عمرو بن خالد. ثنا ابن لهيعة، عن قرة، عن ابن شهاب عن سالم، عن أبيه؛ أن النبي ﷺ نهى أن يصلي على قارعة الطريق، أو يضرب الخلاء عليها، أو يبال فيها.

في الزوائد: إسناده ضعيف. ولكن المتن له شواهد صحيحة.

107. (330) (6094)- *Salim* (radıyallahu anh) babasından naklen anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yol ortasında namaz kılmayı, oralarda büyük veya küçük abdest bozmayı yasakladı."

❑ HELADA GÖZÜKMEMEK

108-6095 ٣٣٢- حدثنا محمد بن عبدالله بن نمير. ثنا عمرو بن عبيد، عن محمد بن المثنى، عن عطاء الخراساني، عن أنس؛ قال: كنت مع النبي ﷺ في سفر. فتنحى لحاجته، ثم جاء فدعا بوضوء فتوضأ.

في الزوائد: إسناده ضعيف.

108. (332) (6095)- *Hz.Enes İbnu Malik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir seferde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraberdim. Abdest bozmak üzere uzaklaştı. Sonra geldi. Su istedi ve abdest aldı."

109-6096 ٣٣٩- حدثنا علي بن محمد. ثنا وكيع، عن الأعمش، عن المنهال بن عمرو، عن يعلى ابن مرة، عن أبيه؛ قال: كنت مع النبي ﷺ في سفر. فأراد أن يقضي حاجته. فقال لي: «ائت تلك الأشاءتين» (قال وكيع: يعني النخل الصغار). «فقل لهما: إن رسول الله ﷺ يأمركما أن تجتمعا». فاجتمعتا. فاستتر بهما. فقضى حاجته، ثم قال لي: «ائتهما، فقل لهما: لترجع كل واحدة منكما إلى مكانها» فقلت لهما. فرجعتا.

في الزوائد: له شاهد من حديث أنس ومن حديث ابن عمر. رواهما الترمذي في الجامع.

109. (339) (6096)- *Ya'la İbnu Mürre,* babasından naklen anlatıyor: "Ben bir seferde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la beraberdim. Bir ara kaza-yı hacette bulunmak istedi. Bana dedi ki: "*Şu iki bodur hurmayı*

bana getir ve onlara: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) sizin (sütre olmak üzere biraraya gelmenizi emrediyor!" de!" buyurdular. (Ben de dediğini yaptım), onlar hemen toplandılar. Aleyhissalâtu vesselâm onları sütre olarak kullanıp, kaza-yı hacetini yaptı. Sonra bana:

"Ağaçların yanlarına var ve onlara: "Herbiriniz eski yerine gitsin!" de!" buyurdular. Ben emri onlara ulaştırdım. Onlar da yerlerine döndüler."

110-6097 ٣٤١ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بنُ عَقِيلِ بنِ خُوَيْلِدٍ. حَدَّثَنِي حَفْصُ بنُ عَبْدِاللهِ. حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ ابنُ طَهْمَانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بنِ ذَكْوَانَ، عَنْ يَعْلَى بنِ حَكِيمٍ، عَنْ سَعِيدِ بنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: عَدَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِلى الشِّعْبِ فَبَالَ. حَتَّى أَنِّي آوِي لَهُ مِنْ فَكِّ وَرِكَيْهِ حِينَ بَالَ.

في الزوائد: إسناده ضعيف. قال البخاري: محمد بن ذكوان منكر الحديث. وذكره ابن حبان في الثقات ثم أعاده في الضعفاء، وقال: سقط الاحتجاج به. وضعفه النسائي والدارقطني.

110. (341) (6097)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir defasında dağ yoluna saparak küçük abdest bozdu. Abdest bozarken, (yere yaklaşarak nazarlara ve sıçrantılara karşı ihtiyat maksadıyla bacaklarını öyle açtı ki) uyluk kemikleri yerlerinden ayrılacak diye içimden ona acıma geçti."

❑ DURGUN SUYA AKITMAMALI

111-6098 ٣٤٥ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بنُ يَحْيَى. ثنا مُحَمَّدُ بنُ الْمُبَارَكِ. ثنا يَحْيَى بنُ حَمْزَةَ. ثنا ابنُ أَبِي فَرْوَةَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لاَ يَبُولَنَّ أَحَدُكُمْ فِى الْمَاءِ النَّاقِعِ».

في الزوائد: إسناده ضعيف. ابن أبي فروة اسمه إسحاق. متفق على تركه. وأصله في الصحيحين بلفظ «الماء الدائم».

111. (345) (6098)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizden kimse (akar olmayan) durgun suya küçük abdestini bozmasın."*

AÇIKLAMA:

Nevevî'de gelen açıklamaya göre, su içerisine büyük veya küçük ab-

dest bozmak, suyun durumuna göre haram veya mekruh hükmünü almaktadır: Su akıyor ve çok ise mekruhtur, azsa muhtar görüşe göre haramdır. Su durgun ve çok ise yine haram değildir. Durgun ve az ise muhtar görüşe göre haramdır.

Suda büyük abdest bozmak da küçük abdest bozmak gibidir, suyu kirletme yönüyle aynı hükme tabidirler. Su dışında bir kaba abdest bozup suyun içine atmak da, suyun içine abdest bozma gibidir. Su kirlenmiş olur, bu kirlilikten haberi olmayanlar bunu kullanabileceğinden bu yasaklanmıştır. Usulcülere göre "yasaklama" haram ifade eder.

İslam'ın bu yasağına uyulduğu takdirde nehirler ve denizler kirlenmekten korunmuş olur. Az yukarıda (6089 numaralı hadiste) geçtiği üzere, suyun geçtiği yollar üzerine abdest bozmak dahi yasaklanmıştır. Bütün bu yasakları suların kirlenmeye karşı korunma tedbirleri olarak değerlendirmemiz gerekir."

Resulullah'ın hadislerinden hareketle, günümüzde ortaya çıkan kimyevî kirleticilere de yasağın teşmili gerekir. Bu yasaklara riayetsizlik bugün birçok kıyı ve körfezlerimizi, hatta kocaman Marmara denizimizi kirletmiştir."

❑ SİDİK SIÇRANTISI

112-6099 ٣٤٨- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَفَّانُ. ثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنِ الأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «أَكْثَرُ عَذَابِ الْقَبْرِ مِنَ الْبَوْلِ».

في الزوائد: إسناده صحيح، وله شواهد.

112. (348) (6099)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kabir azabının çoğu sidik sebebiyledir."*

❑ BEVLEDENE (AKITANA) SELAM VERİLMEZ

113-6100 ٣٥١- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا مَسْلَمَةُ بْنُ عَلِيٍّ. ثَنَا الأَوْزَاعِيُّ، عَنْ يَحْيَىٰ بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: مَرَّ رَجُلٌ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ وَهُوَ يَبُولُ. فَسَلَّمَ عَلَيْهِ، فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ. فَلَمَّا فَرَغَ، ضَرَبَ بِكَفَّيْهِ الأَرْضَ فَتَيَمَّمَ، ثُمَّ

رَدَّ عَلَيْهِ السَّلَامَ.

في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف مسلمة بن عليّ.

وقال البخاري: وأبو زرعة منكر الحديث.

وقال الحاكم: يروي عن الأوزاعيّ وغيره، المنكرات والموضوعات.

وقال السنديّ: لكن الحديث جاء من رواية أبي الجهيم وابن عمر. رواه أبو داود في باب التيمم.

113. (351) (6100)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam, Resulullah bevlederken, yanından geçti ve selam verdi. Aleyhissalâtu vesselâm, selamına karşılık vermedi. İşi bitince, ellerini yere vurup teyemmüm etti, sonra selama mukabelede bulundu."

114-6101 ٣٥٢ - حَدَّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا عِيسَىٰ بْنُ يُونُسَ، عَنْ هَاشِمِ بْنِ الْبَرِيدِ، عَنْ عَبْدِاللهِ ابْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ؛ أَنَّ رَجُلاً مَرَّ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ وَهُوَ يَبُولُ. فَسَلَّمَ عَلَيْهِ. فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِذَا رَأَيْتَنِي عَلَى مِثْلِ هٰذِهِ الْحَالَةِ فَلَا تُسَلِّمْ عَلَيَّ. فَإِنَّكَ إِنْ فَعَلْتَ ذٰلِكَ، لَمْ أَرُدَّ عَلَيْكَ».

في الزوائد: إسناده. فإن سويدا لم ينفرد به.

114. (352) (6101)- *Hz. Cabir İbnu Abdillah* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* küçük abdest bozmakta iken bir adam yanına geldi ve selam verdi. Resulullah ona: *"Beni bu halde görünce selam verme! Zira sen bu durumda selam da versen ben senin selamına mukabele etmem!"* buyurdular."

▫ SU İE İSTİNCA

115-6102 ٣٥٥ - حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا عُتْبَةُ بْنُ أَبِي حَكِيمٍ. حَدَّثَنِي طَلْحَةُ بْنُ نَافِعٍ، أَبُو سُفْيَانَ. قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيُّ، وَجَابِرُ بْنُ عَبْدِاللهِ، وَأَنَسُ بْنُ مَالِكٍ، أَنَّ هٰذِهِ الْآيَةَ نَزَلَتْ: ﴿فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ﴾ (٩ / سورة التوبة/ الآية: ١٠٨) قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ! إِنَّ اللهَ قَدْ أَثْنَىٰ عَلَيْكُمْ فِي الطُّهُورِ. فَمَا طُهُورُكُمْ؟» قَالُوا: نَتَوَضَّأُ لِلصَّلَاةِ وَنَغْتَسِلُ مِنَ الْجَنَابَةِ وَنَسْتَنْجِي بِالْمَاءِ. قَالَ: «فَهُوَ ذَاكَ. فَعَلَيْكُمُوهُ».

في الزوائد: عتبة بن أبي حكيم، ضعيف. وطلحة لم يدرك أبا أيوب.

115. (355) (6102)- *Ebu Süfyan* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bana Ebu Eyyub el-Ensarî, Cabir İbnu Abdillah, Enes İbnu Malik haber verdiler ki, Tevbe suresinin 108. ayeti -ki meal-i şerifi şöyledir: "**Orada maddî ve manevî pisliklerden temizlenmeyi seven kimseler vardır. Allah da çokca temizlenenleri sever**"- nazil olduğu vakit Resulullah: "*Ey Ensar cemaati! Allah sizi temizlik hususunda övmektedir, (bu övgüye sebep olan) temizliğiniz nedir?*" diye sordular. Onlar da:

"Biz namaz için abdest alırız, cünüblüğe karşı yıkanırız, su ile de istinca yaparız!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm: "*Övgü işte bunun için! Buna devam edin!*" buyurdular."

116-6103 ٣٥٦- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ شَرِيكٍ، عَنْ جَابِرٍ، عَنْ زَيْدٍ الْعَمِّيِّ، عَنْ أَبِي الصِّدِّيقِ النَّاجِي، عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَغْسِلُ مَقْعَدَتَهُ ثَلَاثًا. قَالَ ابْنُ عُمَرَ: فَعَلْنَاهُ فَوَجَدْنَاهُ دَوَاءً وَطُهُورًا.

قَالَ أَبُو الْحَسَنِ بْنُ سَلَمَةَ. ثَنَا أَبُو حَاتِمٍ، وَإِبْرَاهِيمُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْوَاسِطِيُّ. قَالَا: ثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ. ثَنَا شَرِيكٌ، نَحْوَهُ.

في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف زيد العمي. وجابر الجعفي، وإن وثقه شعبة وسفيان الثوري، فقد كذبه أيوب السختياني.

116. (356) (6103)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) demiştir ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* makadını üç sefer yıkardı." İbnu Ömer de şöyle demiştir: "Bunu biz de yaptık ve makadı su ile yıkamayı bir şifa ve temizlik vasıtası bulduk."

AÇIKLAMA:

Bu hadisler, büyük abdest bozduktan sonra makadın su ile yıkanmasını irşad buyurmaktadır. Önceki rivayette, bu hususa teşvik eden ayetin nüzul sebebi belirtilmektedir. Bazı rivayetlerde ayetin, takva üzere bina edilen ilk mescidin kurulduğu yer olan Kuba halkı hakkında nazil olduğu tasrih edilir.

Büyük abdestten sonra makadın yıkanması farz değildir, ancak fevkalâde ehemmiyetle teşvik edilen bir sünnettir. Yıkanmaması namaza mani değildir.

❑ KAPLARIN ÖRTÜLMESİ

117-6104 ٣٦١- حَدَّثَنَا عِصْمَةُ بْنُ الْفَضْلِ، وَيَحْيَىٰ بْنُ حَكِيمٍ. قَالاَ: ثَنَا حَرَمِيُّ بْنُ عُمَارَةَ بْنِ أَبِي حَفْصَةَ. ثَنَا حَرِيشُ بْنُ الْخِرِّيتِ. أَنَا ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: كُنْتُ أَصْنَعُ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ ثَلاَثَةَ آنِيَةٍ مِنَ اللَّيْلِ مُخَمَّرَةً: إِنَاءً لِطَهُورِهِ، وَإِنَاءً لِسِوَاكِهِ، وَإِنَاءً لِشَرَابِهِ.

في الزوائد: ضعيف. لاتفاقهم على ضعف حريش بن الخريت.

117. (361) (6104)- *Hz. Aişe* anlatıyor: "Ben Resulullah için geceleyin, üzeri örtülü üç kap hazırladım; birisi abdest için, birisi misvak için, biri de içmesi için."

118-6105 ٣٦٢- حَدَّثَنَا أَبُو بَدْرٍ، عَبَّادُ بْنُ الْوَلِيدِ. ثَنَا مُطَهَّرُ بْنُ الْهَيْثَمِ. ثَنَا عَلْقَمَةُ بْنُ أَبِي جَمْرَةَ الضُّبَعِيُّ، عَنْ أَبِيهِ أَبِي جَمْرَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لاَ يَكِلُ طُهُورَهُ إِلَى أَحَدٍ؛ وَلاَ صَدَقَتَهُ الَّتِي يَتَصَدَّقُ بِهَا، يَكُونُ هُوَ الَّذِي يَتَوَلاَّهَا بِنَفْسِهِ.

في الزوائد: إسناده ضعيف. لضعف مطهر بن الهيثم.

118. (362) (6105)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ne abdest suyunu (hazırlama ve dökme işini) ne de sadaka dağıtma işini başkasına bırakmaz, bizzat yapardı."

119-6106 ٣٦٨- حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ رَافِعٍ، وَإِسْمَاعِيلُ بْنُ تَوْبَةَ. قَالاَ: ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ زَكَرِيَّا بْنِ أَبِي زَائِدَةَ، عَنْ حَارِثَةَ، عَنْ عَمْرَةَ، عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: كُنْتُ أَتَوَضَّأُ أَنَا وَرَسُولُ اللهِ ﷺ مِنْ إِنَاءٍ وَاحِدٍ، قَدْ أَصَابَتْ مِنْهُ الْهِرَّةُ قَبْلَ ذٰلِكَ.

في الزوائد: في إسناده حارثة بن أبي الرجال، ضعيف.

119. (368) (6106)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ben ve Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ikimiz de tek bir kaptaki suda)n abdest alırdık. Bundan önce suya kedinin değdiği de olurdu."

❑ KEDİ ARTIĞI İLE ABDEST

120-6107 ٣٦٩- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عَبْدِ الْمَجِيدِ، يَعْنِي

أَبَا بَكْرٍ الْحَنَفِيَّ. ثَنَا عَبْدُالرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «الْهِرَّةُ لاَ تَقْطَعُ الصَّلاَةَ، لأَنَّهَا مِنْ مَتَاعِ الْبَيْتِ».

في الزوائد: رواه ابن خزيمة في صحيحه، والحاكم في المستدرك من حديث بندار، وهو محمد بن بشار.

120. (368) (6107)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"(Namaz kılanın önünden geçmekle) kedi namazı bozmaz. Çünkü o, evin (demirbaş) eşyasındandır."*

AÇIKLAMA:

Bazı hadislerde namaz kılanın önünden kadın, siyah köpek ve merkebin geçmesi halinde namazın bozulacağı ifade edilmiş ise de, İmam Ebu Hanife, Malik ve Şafii hazeratı, başka rivayetleri esas alarak hiçbir şeyin namazı bozmayacağını belirtmişlerdir. Sadedinde olduğumuz hadis, kediyi merkeb ve siyah köpekten ayırmış olmaktadır.

❑ KADININ ARTIĞI İLE GUSÜL

121-6108 ٣٧٥- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا عُبَيْدُ اللهِ، عَنْ إِسْرَائِيلَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ الْحَارِثِ، عَنْ عَلِيٍّ؛ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ وَأَهْلُهُ يَغْتَسِلُونَ مِنْ إِنَاءٍ وَاحِدٍ. وَلاَ يَغْتَسِلُ أَحَدُهُمَا بِفَضْلِ صَاحِبِهِ.

في الزوائد: إسناده ضعيف.

121. (375) (6108)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve ehli, tek bir kapta yıkanıyorlardı. Onlardan biri, arkadaşının (guslettiği suyun) artığı ile yıkanmazdı."

❑ KADIN VE ERKEK AYNI KAPTAN GUSLEDER

122-6109 ٣٧٩- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ الأَسَدِيُّ. ثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَأَزْوَاجُهُ يَغْتَسِلُونَ مِنْ إِنَاءٍ وَاحِدٍ.

في الزوائد: هذا إسناد حسن.

122. (379) (6109)- *Hz. Cabir İbnu Abdillah* (radıyallahu anh) anlatı-

yor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve zevceleri tek bir kaptan (su alarak) yıkanırlardı."

❑ NEBİZ İLE ABDEST

123-6110 ٣٨٤- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. قَالاَ: ثنا وَكِيعٌ، عَنْ أَبِيهِ. ح وحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيىٰ. ثنا عَبْدُالرَّزَّاقِ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ أَبِي فَزَارَةَ الْعَبْسِيِّ، عَنْ أَبِي زَيْدٍ، مَوْلَى عَمْرِ بْنِ حُرَيْثٍ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مَسْعُودٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ لَهُ، لَيْلَةَ الْجِنِّ: «عِنْدَكَ طَهُورٌ؟» قَالَ: لاَ. إِلاَّ شَيْءٌ مِنْ نَبِيذٍ فِي إِدَاوَةٍ. قَالَ «تَمْرَةٌ طَيِّبَةٌ وَمَاءٌ طَهُورٌ» فَتَوَضَّأَ. هٰذَا حَدِيثُ وَكِيعٍ.

مدار الحديث على «أبي زيد» وهو مجهول عند أهل الحديث، كما ذكره الترمذيّ وغيره.

123. (384) (6110)- *Abdullah İbnu Mes'ud* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bana, cin gecesi: *"Yanında abdest alacak su var mı?"* diye sormuştu. Ben: "Hayır, yok! Ancak bir kabın içinde bir miktar nebiz var" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Hurma temizdir, su da temizleyicidir!"* buyurdu ve hemen onunla abdest aldı."

AÇIKLAMA:

1- Cinler gecesinden murad, *Resulullah* daha hicret etmemiş iken, Mekke'nin Cehun adlı dağında, cinlerden bir grubla karşılaştığı gecedir. Bu mülâkata *İbnu Mes'ud* da katılmış, Resulullah'ın çizdiği bir daire içerisinde Aleyhissalâtu vesselâm'ı beklemiştir. Sabaha doğru gelen Resulullah, sadedinde olduğumuz hadiste ifade edildiği üzere abdest suyu sormuş, su kabından nebiz yani hurma şırası çıkmıştır.

2- Hadis, şıra ile abdest almanın caiz olduğunu ifade etmekte. Halbuki, teyemmümle ilgili ayette فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا **"... Su bulamazsanız temiz toprakla teyemmüm edin..."** (Maide 6) buyrularak mutlak su bulunmadığı takdirde teyemmüm yapılması emredilmektedir. Ayet Medine'de nazil olduğu için, hadisteki ruhsat neshedilmiştir. Dört mezhebin imamları, temiz olduğu kabul edilen gül suyu, hurma suyu gibi herçeşit şıra vs. ile abdest alınmayacağını beyanda ittifak etmiştir.

124-6111 ٣٨٥- حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ الدِّمَشْقِيُّ. ثنا مَرْوَانُ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنا

ابن لهيعة. ثنا قيس بن الحجاج، عن حنش الصنعاني، عن عبد الله بن عباس؛ أن رسول الله ﷺ قال لابن مسعود، ليلة الجن: «معك ماء؟» قال: لا. إلا نبيذاً في سطيحة. فقال رسول الله ﷺ: «تمرة طيبة وماء طهور. صب علي» قال: فصببت عليه، فتوضأ به.

حديث ابن عباس قد ترد به المصنف. في سنده ابن لهيعة وهو ضعيف.

124. (385) (6111)- *Abdullah İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, cin gecesinde İbnu Mes'ud'a: *"Yanında su var mı?"* diye sordu. O: "Hayır su yok. Ancak bir tulumda nebiz var!" deyince Aleyhissalâtu vesselâm: *"Hurma temizdir, su da temizleyicidir (binaenaleyh nebiz temizdir) bana dök (abdest alayım)"* buyurdular."

❑ DENİZ SUYU İLE ABDEST

125-6112 ٣٨٧- حدثنا سهل بن أبي سهل. ثنا يحيى بن بكير. حدثني الليث بن سعد، عن جعفر بن ربيعة، عن بكر بن سوادة، عن مسلم بن مخشي، عن ابن الفراسي؛ قال: كنت أصيد وكانت لي قربة أجعل فيها مائي. وإني توضأت بماء البحر. فذكرت ذلك لرسول الله ﷺ فقال: «هو الطهور ماؤه. الحل ميتته».

في الزوائد: رجال هذا الإسناد ثقات. إلا أن مسلما لم يسمع من الفراسي. وإنما سمع من ابن الفراسي. ولا صحبة له. وإنما روى هذا الحديث عن أبيه. فالظاهر أنه سقط من هذا الطريق. اهـ السندي.

125. (387) (6112)- *İbnu'l-Firâsî* anlatıyor: "Ben ava çıkmıştım. Yanımda içine su koyduğum bir kırbam vardı. Deniz suyu ile abdest aldım. Durumu Aleyhissalâtu vesselâm' a sordum. Bana: *"Denizin suyu temizdir, meytesi (ölüsü) de helaldir!"* cevabını verdi."

126-6113 ٣٩٢- حدثنا كردوس بن أبي عبدالله الواسطي. ثنا عبدالكريم بن روح. ثنا أبي، روح بن عنبسة بن سعيد بن أبي عياش، مولى عثمان بن عفان، عن أبيه عنبسة بن سعيد، عن جدته، أم أبيه، أم عياش، وكانت أمة لرقية بنت رسول الله ﷺ؛ قالت: كنت أوضئ رسول الله ﷺ. أنا قائمة وهو قاعد.

في الزوائد: إسناده مجهول. و«عبدالكريم» مختلف فيه.

126. (392) (6113)- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kızı Rukiye (radıyallahu anhâ)'nin cariyesi Ümmü Ayyaş (radıyallahu anhâ) demiştir ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* oturuyor olduğu halde ben kendim ayakta olduğum halde (gerekli hizmetleri yaparak) ona abdest aldırırdım."

❑ UYKUDAN UYANINCA EL YIKANIR

127-6114 ٣٩٤- حَدَّثَنَا حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ وَهْبٍ. أَخْبَرَنِي ابْنُ لَهِيعَةَ، وَجَابِرُ ابْنُ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ عُقَيْلٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِذَا اسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ نَوْمِهِ فَلَا يُدْخِلْ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ حَتَّى يَغْسِلَهَا».

في الزوائد: إسناده صحيح على شرط مسلم.

127. (394) (6114)- *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Biriniz uyanınca elini yıkamadıkça su kabına sokmasın."*

❑ ABDESTTE BESMELE

128-6115 ٣٩٧- حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ، مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ. ثَنَا زَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ. ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا أَبُو عَامِرٍ الْعَقَدِيُّ. ح وَحَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ. ثَنَا أَبُو أَحْمَدَ الزُّبَيْرِيُّ. قَالُوا: ثَنَا كَثِيرُ ابْنُ زَيْدٍ، عَنْ رُبَيْحِ بْنِ عَبْدِالرَّحْمَٰنِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ: قَالَ «لَا وُضُوءَ لِمَنْ لَمْ يَذْكُرِ اسْمَ اللهِ عَلَيْهِ».

في الزوائد: هذا حديث حسن.

128. (397) (6115)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Üzerine besmele çekmeyenin abdesti yoktur."*

AÇIKLAMA:

Bu hadisin zahiri, abdest için besmele çekmenin farz olduğunu ifade etmektedir. Ancak, fukaha bu mevzuda gelen başka hadisleri de gözönüne alarak, bunun zahiriyle amel etmemiş, besmelenin abdestte sünnet olduğuna hükmetmiştir."

129-6116 ٤٠٠ – حَدَّثَنَا عَبْدُالرَّحْمٰنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ. ثَنَا ابْنُ أَبِي فُدَيْكٍ، عَنْ عَبْدِ الْمُهَيْمِنِ بْنِ عَبَّاسِ ابْنِ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «لاَ صَلاَةَ لِمَنْ لاَ وُضُوءَ لَهُ. وَلاَ وُضُوءَ لِمَنْ لَمْ يَذْكُرِ اسْمَ اللهِ عَلَيْهِ. وَلاَ صَلاَةَ لِمَنْ لاَ يُصَلِّي عَلَى النَّبِيِّ. وَلاَ صَلاَةَ لِمَنْ لاَ يُحِبُّ الأَنْصَارَ».

قَالَ أَبُو الْحَسَنِ بْنُ سَلَمَةَ: حَدَّثَنَا أَبُو حَاتِمٍ. ثَنَا عِيسَى (عُبَيْس) بْنُ مَرْحُومٍ الْعَطَّارُ. ثَنَا عَبْدُالْمُهَيْمِنِ بْنُ عَبَّاسٍ فَذَكَرَ نَحْوَهُ.

في الزوائد: ضعيف، لا تفاقهم على ضعف عبدالمهيمن.

وقال السندىّ: لكن لم ينفرد به عبدالمهيمن، فقد تابعه عليه ابن أخى عبدالمهيمن. رواه الطبرانيّ في المعجم الكبير.

129. (400) (6116)- *Sehl İbnu Sa'd es Saîdî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Abdesti olmayanın namazı yoktur. Abdest alırken Allah'ın ismini zikretmeyenin de abdesti yoktur. Resulullah'a salat (u selam) okumayanın da namazı yoktur. Keza Ensar'ı sevmeyenin de namazı yoktur."*

AÇIKLAMA:

1- Hadis, abdestsiz olarak farz, vacib, nafile hiçbir namazın kılınamayacağını, kılındığı takdirde kabul edilmeyeceğini ifade etmektedir. Ulema bu meselede ihtilaf etmez: Abdest alabilecek durumda olan bir kimsenin abdestsiz namaz kılmaması gerekir. Ancak, abdest almaya güç yetirememek, su bulamamak veya su olsa bile can tehlikesi ile suya gidememek, sağlığa suyun zarar vermesi gibi hallerde teyemmüm abdestin yerine geçebilir.

Teyemmümün ne şekilde olacağı hangi şartlarda caiz olacağı ilgili bahiste açıklandı.

2- Hadiste temas edilen diğer bir husus abdest sırasında Allah'ın zikridir. Allah'ın zikri besmele çekmekle tahakkuk edebileceği gibi, hamd ile de, kelime-i tevhid, kelime-i şehadetin söylenmesiyle de tahakkuk eder. Ancak, me'sur olarak, hadislerde bismillahi velhamdülillahi cümlesi, بِسْمِ اللهِ الْعَظِيمِ وَالْحَمْدُلِلّٰهِ عَلَى دِينِ الاِسْلاَمِ cümlesi tavsiye edilmiştir.

Esasen, Resulullah başka hadislerinde her bir hayırlı ve meşru işin besmele veya hamdele ile başlamasını, aksi takdirde hayrının güdük kalacağını irşad buyurmuştur. Abdest gibi hayrı pek ziyade olan bir amelin besmele ile başlamasının ve abdest boyunca zikrullahın devam etmesinin ehemmiyetine elbette dikkat çekilecektir. Resulullah Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh)'ye şöyle buyurmuşlardır: "Ey Ebu Hureyre, abdest almak istediğin vakit بِاسْمِ اللهِ وَالْحَمْدُلِلّٰهِ *"Allah'ın adıyla başlar, (bu hayrı müyesser kılan) Allah'a hamdederim" de. Zira böyle dersen, aldığın bu abdest bozuluncaya kadar, amelini yazmakla muvazzaf melekler, senin için sevap yazarlar."*

Abdest alırken besmele çekmemenin hayırda meydana getireceği "güdüklük"ü bir başka hadis şöyle açıklar: *"Kim abdest alırken zikrullah da bulunursa bu, onun bütün bedenine bir temizlik sağlar. Kim de Allah'ın adını zikretmeden abdest alırsa, bu da onun sadece abdest uzuvlarına bir temizlik sağlar."*

3- Hadis, zikrullah olmayan abdestin abdest sayılmayacağını da ifade etmektedir. Hadisin zahiri, her ne kadar böyle bir abdestin batıl olduğunu ifade etmekte ise de, alimler, başka rivayetlerde gelen tasrihata dayanarak bunu kemale hamletmişlerdir. Yani, *"zikrullah olmayan abdest, kâmil, mükemmel bir abdest değildir"* demişlerdir.

Zahiriye mezhebi, zikrullahsız abdestin butlanına hükmetmiştir. Ahmed İbnu Hanbel ve diğer birkısım alimler, "zikrullahı bile bile terkedenin abdesti batıldır, unutarak terkedeninki batıl değildir" demiştir. Hanefîler, Şafiîler ve Malikîler ise, zikrullahın sünnet olduğunu söylemişlerdir. Bir görüşünde Ahmed İbnu Hanbel de böyle hükmetmiştir.

Gusül, teyemmüm, abdest aynı hükme tabidir.

❑ TEK AVUÇ SU İLE MAZMAZA İSTİNŞAK

130-6117 ٤٠٤ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ ثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ خَالِدِ بْنِ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ خَيْرٍ، عَنْ عَلِيٍّ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ تَوَضَّأَ فَمَضْمَضَ ثَلَاثاً، وَاسْتَنْشَقَ ثَلَاثاً، مِنْ كَفٍّ وَاحِدٍ.

في الزوائد: رواه بان خزيمة وابن حبان في صحيحهما، من طريق خالد بن علقمة.

130. (404) (6117)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* abdest aldı. Bu esnada bir avuç su ile üç kere

mazmaza, üç kere istinşakta bulundu."

AÇIKLAMA:

1- *Mazmaza;* suyu ağızda dolaştırarak ağzı yıkamaktır, istinşak ise burna su çekerek burnu yıkamaktır. Dilimize bu iki kelime de dinî tabir olarak girmiştir. İstinşak bazı hadislerde istinsar kelimesiyle de ifade edilmiştir. Mazmazanın kâmil manada gerçekleşmesi, suyun ağızda çalkalanmasına bağlı ise de, cumhur bunu şart koşmamıştır. Ağza alınan suyun dışarı atılması esastır.

Sadedinde olduğumuz hadis, tek avuç su ile hem mazmaza hem de istinşakın üçer sefer yapıldığını ifade eder. Ancak her seferinde ayrı ayrı suyu avuçladığını ifade eden rivayetler de var. Keza ağıza bir kere, burna bir kere su verdiğini ifade eden rivayetler de mevcuttur. Aynî bu meselede geniş bir tahlille bir çok rivayetleri kaydeder. Mazmaza ve istinşakı başka tarzlarda tarif eden rivayetler de var. Şu halde abdestin bir teferruatı olan bu temizliği Aleyhissalâtu vesselâm şartlara ve zamana göre farklı şekillerde yapmış olmalıdır.

Bu meselede *Nevevî*'nin şu özetlemesini kaydederek teferruata girmeyeceğiz: "Ağız ve buruna ne şekilde su alınırsa alınsın dinin gerekli kıldığı) mazmaza ve istinşak hasıl olur." Zikredilen ihtilaf en güzeli hakkındadır.

2- Mazmaza ve istinşakın hükmü gusül ve abdestte mezhepten mezhebe farklıdır.

★ *Hanefîlere* göre bunlar abdestte sünnet, gusülde farzdır. *Zeyd İbnu Ali* ve *Süfyan-ı Sevrî* de böyle hükmetmiştir.

★ *Şafiîlere* ve *Malikîlere* göre hem abdestte ve hem gusülde sünnettir. Çünkü bunlara göre, ağız ve burun vücudun içi sayılır, "iç"in yıkanması gerekli değildir. *Zührî, Hasan Basrî, Katâde, Rabia, Evzai, Leys İbnu Sa'd, İbnu Cerir et Taberi* daha nice selef uleması bu görüştedirler.

★ Birçok meselede olduğu gibi bunda da *Ahmed İbnu Hanbel*'den birkaç görüş rivayet edilmiştir. Meşhur görüşüne göre mazmaza ve istinşak hem abdest ve hem de gusülde vacıbtir. *Abdurrahman İbnu Ebı Leyla, İshak İbnu Rahuye, Kasım İbnu Muhammed ve el-Müeyyed Billah* gibi bir kısım alimler de bu görüştedir.

★ Ahmed İbnu Hanbel'in diğer bir görüşüne göre, istinşak abdest ve gusülde vacibtir, mazmaza ise sünnettir. Davud-u Zâhirî, Ebu Sevr ve

Ebu Ubeyd gibi başka bazıları da bu görüştedir.

Hepsi de görüşlerinde rivayete dayanır.

❑ UZUVLARI BİRER KERE YIKAYARAK ABDEST

131-6118 ٤١٢ - حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. ثنا رِشْدِينُ بْنُ سَعْدٍ. ثنا الضَّحَّاكُ بْنُ شُرَحْبِيلٍ، عَنْ زَيْدِ ابْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عُمَرَ؛ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ تَوَضَّأَ وَاحِدَةً وَاحِدَةً.

في الزوائد: إسناده واه، لضعف رشدين بن سعد.

131. (412) (6118)- *Hz.Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı *Tebük Seferi* sırasında abdest uzuvlarını birer kere yıkayarak abdest alırken gördüm."

AÇIKLAMA:

Daha önce de geçtiği üzere, abdest uzuvlarını üçer sefer yıkamak sünnettir, ikişer ve hatta birer defa yıkayarak da abdest alınabilir. Hepsi *Resulullah*'ın tatbikatında görülmüştür. Sadedinde olduğumuz hadis, birer kere yıkayarak aldığını göstermektedir. Bunun sefer sırasında olması, bu tarz abdeste suyun az bulunma veya zaman bakımından sıkışma gibi durumlarda başvurulmasının "sünnet" olacağına işaret sayılabilir.

❑ UZUVLARI ÜÇER KERE YIKAYARAK ABDEST

132-6119 ٤١٦ - حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ وَكِيعٍ. ثنا عِيسَىٰ بْنُ يُونُسَ، عَنْ فَائِدٍ، أَبِي الْوَرْقَاءِ بْنِ عَبْدِالرَّحْمٰنِ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ أَبِي أَوْفَىٰ؛ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ تَوَضَّأَ ثَلاثًا ثَلاثًا، وَمَسَحَ رَأْسَهُ مَرَّةً.

في الزوائد: هذا الإسناد ضعيف. فائد بن عبدالرحمن قال فيه البخاري: منكر الحديث. وقال الحاكم: روى عن ابن أبي أوفى أحاديث موضوعة. نعم، المتن رواه النسائي في الصغرى من حديث علي بن أبي طالب.

132. (416) (6119)- *Abdullah İbnu Ebi Evfa* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı abdest alırken gördüm (yıkanacak uzuvlarını) üçer kere yıkamış, başına da bir kere meshetmişti."

AÇIKLAMA:

Bu hükmü ifade eden başka rivayetler de gelmiştir. Abdest almada başın bir kere meshi esas olmakla birlikte, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın iki ve hatta üç kere meshettiğine dair rivayetler de gelmiştir; Aynî, bunları mahrec ve kaynaklarını da göstererek kaydeder.

133-6120 ٤١٧ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثنا مُحَمَّدُ بْنُ يوسُفَ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ شَهْرِ ابْنِ حَوْشَبٍ، عَنْ أَبِي مَالِكٍ الأَشْعَرِيِّ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَتَوَضَّأُ ثَلاثاً ثَلاثاً.

في الزوائد: هذا الإسناد ضعيف. وليث هو ابن أبي صيف.

وقال السندي: وشهر، قد تكلموا فيه.

133. (417) (6120)- *Ebu Malik el-Eş'arî* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (uzuvlarını) üçer sefer yıkayarak abdest alırdı."

❑ UZUVLARI BİR, İKİ, ÜÇ KERE YIKAYARAK ABDEST

134-6121 ٤١٩ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ خَلاَّدٍ الْبَاهِلِيُّ. حَدَّثَنِي مَرْحُومُ بْنُ عَبْدِالْعَزِيزِ الْعَطَّارُ. حَدَّثَنِي عَبْدُالرَّحِيمِ بْنُ زَيْدٍ الْعَمِّيُّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ قُرَّةَ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: تَوَضَّأَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَاحِدَةً وَاحِدَةً. فَقَالَ «هٰذَا وُضُوءُ مَنْ لاَ يَقْبَلُ اللهُ مِنْهُ صَلاَةً إِلاَّ بِهِ» ثُمَّ تَوَضَّأَ ثِنْتَيْنِ ثِنْتَيْنِ. فَقَالَ «هٰذَا وُضُوءُ الْقَدْرِ مِنَ الْوُضُوءِ». وَتَوَضَّأَ ثَلاثاً ثَلاثاً. وَقَالَ: «هٰذَا أَسْبَغُ الْوُضُوءِ. وَهُوَ وُضُوئِي وَوُضُوءُ خَلِيلِ اللهِ إِبْرَاهِيمَ. وَمَنْ تَوَضَّأَ هٰكَذَا ثُمَّ قَالَ عِنْدَ فَرَاغِهِ: أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، فُتِحَ لَهُ ثَمَانِيَةُ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ يَدْخُلُ مِنْ أَيِّهَا شَاءَ».

في الزوائد: في الإسناد، زيد العمّي وهو ضعيف. وعبدالرحيم متروك، بل كذاب. ومعاوية بن قرة لم يلق ابن عمر. قاله ابن حاتم في العلل. وصرّح به الحاكم في المستدرك.

134. (419) (6121)- *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir defasında abdest uzuvlarını) birer kere yıkayarak abdest aldı ve: *"Bu abdest, Allah'ın bunsuz hiçbir namazını kabul etmeyeceği kimsenin abdestidir!"* buyurdu. Sonra

"Bu, abdestin en mükemmel olanıdır. Ayrıca bu, hem benim, hem de Halilullah olan Hz. İbrahim aleyhisselam'ın abdestidir. Kim bu şekilde abdest alır, tamamlayınca da eşhedü en la ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abduhu ve resulühü "Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur ve şehadet ederim ki Muhammed Allah'ın kulu ve elçisidir" derse kendisine cennetin sekiz kapısı birden açılır, hangi kapısından dilerse ondan içeri girer!" buyurdular."

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm),* bu hadislerinde abdestin meşru çeşitlerini öğretmektedir. Buna göre bütün uzuvların birer kere yıkanması suretiyle alınan abdest, namazın kabul edilmesi için şart olan temizliğin asgarî şartını yerine getirmektedir. Bu kadarcık bir temizlik yapılmadan kılınan namaz makbul değildir. Sözgelimi, abdest uzuvlarından birinin yıkanmaması veya "yıkama" manasını ifade etmeyecek şekilde ıslak bezle silinmesi abdest sayılmayacaktır.

2- Hadiste abdest işinin mutlak su ile yapılacağı manası da mevcuttur. Öyleyse bunun dışına çıkan mayilerle abdest caiz olmamalıdır. Sözgelimi gül suyu her ne kadar temiz ise de, onunla abdest caiz değildir.

3- Hadis, abdestin en mükemmel şeklini de belirtmektedir: Abdest uzuvlarını üçer sefer yıkamak. Şu halde daha fazla yıkanması hiss-i zahirimize göre temizliği daha da artıracak gibi gelirse de, hakikat-ı diniye noktasından öyle değildir. Üçten fazlası israf addedilmiştir ve bunun mekruh olduğu başka rivayetlerde belirtilmiştir. Hadis, uzuvların üçer sefer yıkanmasına dair sünnetin *Hz. İbrahim aleyhisselam*'a dayandığını belirtir. Bazı rivayetlerde "Bu, benden önceki peygamberlerin abdestidir" diye ifade edilmiştir.

4- Hadis, abdestle ilgili mühim bir adaba da yer vermiştir. Abdest kelime-i şehadetle son bulmalıdır. Bu, abdestte kemalin zirvesini teşkil etmektedir.

5- Sadedinde olduğumuz hadis, abdest yoluyla temizlik işinin, insanlara daha önceki devirlerde de teşrî edildiğini gösterir. Esasen pekçok ayet, eski peygamberlerin, beşeriyete namaz, oruç, zekat gibi dinimizde yer alan ibadetleri emrettiğini belirtmektedir. Esasen انّ الدّينَ عِنْدَ اللّٰهِ الإِسْلَامُ **"Şurası muhakkak ki, Allah katında muteber din İslam'dır"** (Al-i İmran 19) ayetinde bidayetten beri insanlığa tek dinin teşrî edildiği, buna da İslam dendiği haber verilmektedir. Bunu, bazı teferruatta farklı olsa da esas prensiplerde müştereklik diye anlayabiliriz.

Son olarak şunu da belirtelim: Hadiste temas edilen hususlar, başka rivayetlerdede aynen gelmiştir.

135-6122 ٤٢٠ - حَدَّثَنَا جعفر بن مُسَافِرٍ. ثَنَا إسْمَاعِيلُ بْنُ قَعْنَبٍ، أبُو بِشْرٍ. ثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بن عَرَادَةَ الشَّيْبَانِيُّ، عَنْ زَيْدِ بْنِ الْحَوارِيّ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بنِ قُرَّةَ، عَنْ عُبَيْدِ بنِ عُمَيْرٍ، عَنْ أُبَيِّ بنِ كَعْبٍ؛ أنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ دَعَا بِمَاءٍ فَتَوَضَّأَ مَرَّةً مَرَّةً. فَقَالَ: «هٰذَا وَظِيفَةُ الْوُضُوءِ» أوْ قَالَ: «وُضُوءُ مَنْ لَمْ يَتَوَضَّأْهُ لَمْ يَقْبَلِ اللّٰهُ لَهُ صَلاَةً» ثُمَّ تَوَضَّأَ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ قَالَ: «هٰذَا وُضُوءُ مَنْ تَوَضَّأَهُ أعْطَاهُ اللّٰهُ كِفْلَيْنِ مِنَ الأجْرِ» ثُمَّ تَوَضَّأَ ثَلاَثاً ثَلاَثاً. فَقَالَ: «هٰذَا وُضُوئِي وَوُضُوءُ الْمُرْسَلِينَ مِنْ قَبْلِي»

في الزوائد: في إسناده زيد، العمّيّ هو، ضعيف. وكذا الرواي عنه. ورواه الإمام أحمد في مسنده عن أبي إسرائيل عن زيد العمّيّ عن نافع عن ابن عمر.

135. (420) (6122)- *Übey İbnu Ka'b* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* su getirtip (uzuvlarını) birer birer yıkayarak abdest aldı.

"İşte bu abdest vazifesidir!" buyurdu. Yahut da: *"İşte bu, yapmadığı takdirde, Allah'ın namazını kabul etmeyeceği, kişinin (yapması gereken asgarî) abdestidir!"* buyurdu. Sonra ikişer ikişer yıkayarak abdest aldı. Sonra:

"Bu da, Allah'ın ücretini iki hisse verdiği kimsenin abdestidir!" buyurdu. Üç sefer yıkayarak abdest aldı ve: *"İşte bu benim ve benden önceki peygamberlerin abdestidir!"* buyurdu."

❑ ABDESTTE İKTİSAD

136-6123 ٤٢٤ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بن الْمُصَفَّى الْحِمْصِيُّ. ثَنَا بَقِيَّةُ، عَنْ مُحَمَّدِ بنِ الْفَضْلِ، عَنْ أبِيهِ، عَنْ سَالِمٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: رَأى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ رَجُلاً يَتَوَضَّأُ فَقَالَ: «لاَ تُسْرِفْ. لاَ تُسْرِفْ».

في الزوائد: إسناده ضعيف. بقية مدلّس.

136. (424) (6123)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* abdest alan bir adam görmüştü: *"İsraf etme! İsraf etme!"* buyurdular."

137-6124 ٤٢٥ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا قُتَيْبَةُ. ثَنَا ابْنُ لَهِيعَةَ، عَنْ حُيَيِّ بْنِ عَبْدِاللهِ الْمَعَافِرِيِّ، عَنْ أَبِي عَبْدِالرَّحْمَٰنِ الْحُبُلِيِّ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عَمْرٍو؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ مَرَّ بِسَعْدٍ، وَهُوَ يَتَوَضَّأُ. فَقَالَ: «مَا هَٰذَا السَّرَفُ؟» فَقَالَ: أَفِي الْوُضُوءِ إِسْرَافٌ؟ قَالَ: «نَعَمْ. وَإِنْ كُنْتَ عَلَىٰ نَهَرٍ جَارٍ».

في الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف حي بن عبدالله وابن لهيعة.

137. (425) (6124)- *Abdullah İbnu Amr* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, abdest almakta olan Sa'd'a uğramıştı:

"Bu israf da ne?" buyurdular. Sa'd: "Abdestte dahi israf olur mu?" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Evet! cevabını verdi, *akan bir nehir üzerinde olsan bile!"*

AÇIKLAMA:

Nevevi'nin de ifade ettiği üzere, İslam uleması bu ve benzeri hadislerden hareketle, abdest sırasında fazla su kullanmayı, deniz kenarında bile olsa "mekruh" addetmekte icma etmiştir. Kerahati, tahrime hamleden olmuş ve hatta *"haram"* diyen de bulunmuş ise de, esahh olanı tenzihe hamletmektir.

Bu yasakta şeriat-ı garranın başka maksadları bulunduğu için, suyun nehirde bedava akması gibi fevkalâde bolluğu kerahati ortadan kaldırmıyor. Buradaki makasıd-ı şer'iyyeden biri, kişiye, günde beş kere *"israfın kötülüğü"*nü hatırlatmak, bir değeri de *"tabiata saygı"*yı zihinlerde tesbit etmek olmalıdır.

Hanefî alimler, kişinin kendi sahip bulunduğu suda veya kullanılması mübah olan suda israfın tahrimen mekruh, mescidlere vakfedilen sularda israfın ise, haram olduğuna hükmetmişlerdir.

❑ ABDESTTE İSBAĞ: MÜKEMMEL ABDEST

138-6125 ٤٢٧ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ أَبِي بُكَيْرٍ. ثَنَا زُهَيْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «أَلاَ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَا يُكَفِّرُ اللهُ بِهِ

الْخَطَايَا وَيَزِيدُ بِهِ فِي الْحَسَنَاتِ؟» قَالُوا: بَلَىٰ. يَا رَسُولَ اللهِ! قَالَ: «إِسْبَاغُ الْوُضُوءِ عَلَى الْمَكَارِهِ، وَكَثْرَةُ الْخُطَا إِلَى الْمَسَاجِدِ، وَانْتِظَارُ الصَّلَاةِ بَعْدَ الصَّلَاةِ».

في الزوائد: حديث أبي سعيد رواه ابن حبان في صحيحه. وله شاهد في صحيح مسلم وغيره.

138. (427) (6125)- *Ebu Saidi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim: *"Yaptığınız taktirde Allah'ın günahlarınızı affedip, sevabınızı artırdığı ameli size söyleyeyim mi?"*

"Evet ey Allah'ın Resulü, söyleyin!" dediler.

"Sıkıntıya rağmen abdesti mükemmel yapmak, mescidlere çok yürümek, bir namazdan sonra müteakip namazı beklemek."

AÇIKLAMA:

Resulullah burada, kulluk edebinin mühimlerine irşad buyurmaktadır: Abdestin her halukârda mükemmel olması: Sıkıntı, çok soğuk, çok sıcak, hastalık, suyun parayla ve pahalı olması... gibi durumlardan ileri gelebilir. Mescidlere çok yürümek: Mescid uzak dahi olsa namazları orada kılmak veya her vakti mescidde kılmak demektir. Namazı kılınca, zihnen ikinci namaza hazırlıklı olmak, abdestli bulunmak, vaktin girip girmediğini takip etmek, namazı ilk vaktinde cemaatle kılma gayretinde olmakla da *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın belirttiği üçüncü şart gerçekleşir.

❑ SAKALI HİLALLEME

139-6126 ٤٣١ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ حَفْصِ بْنِ هِشَامِ بْنِ زَيْدِ بْنِ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ثنا يَحْيَىٰ بْنُ كَثِيرٍ، أَبُو النَّضْرِ، صَاحِبُ الْبَصْرِيِّ، عَنْ يَزِيدَ الرَّقَاشِيِّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِذَا تَوَضَّأَ خَلَّلَ لِحْيَتَهُ وَفَرَّجَ أَصَابِعَهُ مَرَّتَيْنِ.

في الزوائد: في إسناد حديث أنس هذا، يحيى بن كثير، وهو ضعيف، وشيخه يزيد.

139. (431) (6126)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* abdest aldığı zaman mübarek parmaklarını açarak sakalını hilaller ve bunu iki sefer yapardı."

140-6127 ٤٣٢ - حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا عَبْدُالْحَمِيدِ بْنُ حَبِيبٍ. ثنا

الأوزاعي. ثنا عبدالواحد ابن قيس. حدثني نافع، عن ابن عمر؛ قال: كان رسول الله ﷺ إذا توضأ عرك عارضيه بعض العرك، ثم شبك لحيته بأصابعه من تحتها.

في الزوائد: في إسناده عبدالواحد، وهو مختلف فيه.

140. (432) (6127)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, abdest alınca, yanaklarını biraz ovduktan sonra sakalını alt kısmından (yukarı doğru) parmaklarıyla karıştırdı."

141-6128 ٤٣٣ - حدثنا إسماعيل بن عبدالله الرقي. حدثنا محمد بن ربيعة الكلابي. ثنا واصل ابن السائب الرقاشي، عن أبي سورة، عن أبي أيوب الأنصاري؛ قال: رأيت رسول الله ﷺ توضأ فخلل لحيته.

في الزوائد: هذا إسناده ضعيف، لاتفاقهم على ضعف أبي سورة وواصل الرقاشي.

141. (433) 6128)- *Ebu Eyyub el-Ensarî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın abdest alınca sakalını hilallediğini gördüm."

❑ BAŞI MESH

142-6129 ٤٣٧ - حدثنا محمد بن الحارث المصري. ثنا يحيى بن راشد البصري، عن يزيد، مولى سلمة، عن سلمة بن الأكوع؛ قال: رأيت رسول الله ﷺ توضأ فمسح رأسه مرة.

في الزوائد: إسناد حديث سلمة ضعيف. محمد بن الحارث، ذكره ابن حبان في الثقات وقال: يخطئ. ويحيى بن راشد ضعيف.

142. (437) (6129)- *Seleme İbnu'l-Ekva* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı abdest alırken gördüm, başını bir kere meshetmişti."

❑ KULAKLAR BAŞTANDIR

143-6130 ٤٤٣ - حدثنا سويد بن سعيد. ثنا يحيى بن زكريا بن أبي زائدة، عن شعبة، عن حبيب بن زيد، عن عباد بن تميم، عن عبدالله بن زيد؛ قال: قال

رَسُولُ اللهِ ﷺ «الأُذُنَانِ مِنَ الرَّأْسِ».

في الزوائد: هذا إسناد حسن. إن كان سويد بن سعيد حفظه.

143. (443) (6130)- *Abdullah İbnu Zeyd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Kulaklar baştan (sayılır, yüzden sayılmaz)"* buyurdular."

AÇIKLAMA:

İbnu Mace bu hadisi *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh)'den de kaydetmiştir. Hanefîler, bunu esas alarak kulağın meshi için ayrı bir suya gerek görmemişlerdir. Şafiîler, kulağı baştan saymaz, müstakil bir uzuv addeder ve başınkinden ayrı bir su ile mesheder. *İmam Malik* ve *Ahmed İbnu Hanbel* kulakları baştan bir parça saysa da ayrı bir su ile meshetmeye hükmederler.

❑ PARMAKLARI HİLALLEME

144-6131 ٤٤٧ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعِيدٍ الْجَوْهَرِيُّ. ثنا سَعْدُ بْنُ عَبْدِالْحَمِيدِ بْنِ جَعْفَرٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ مُوسَىٰ بْنِ عُقْبَةَ، عَنْ صَالِحٍ، مَوْلَىٰ التَّوْأَمَةِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِذَا قُمْتَ إِلَى الصَّلَاةِ فَأَسْبِغِ الْوُضُوءَ وَاجْعَلِ الْمَاءَ بَيْنَ أَصَابِعِ يَدَيْكَ وَرِجْلَيْكَ».

في الزوائد: رواه الترمذي أيضا. وصالح مولى التوأمة، وإن اختلط بأخرة، لكن روى عنه موسى بن عقبة قبل الاختلاط. فالحديث حسن كما قال الترمذي.

144. (447) (6131)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Namaza kalktığın vakit abdesti mükemmel yap. (Bu cümleden olarak) suyu ayak ve el parmaklarının arasına iyice ulaştır."*

145-6132 ٤٤٩ - حَدَّثَنَا عَبْدُالْمَلِكِ بْنُ مُحَمَّدٍ الرَّقَاشِيُّ. ثنا مَعْمَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عُبَيْدِاللهِ بْنِ أَبِي رَافِعٍ. ثَنَا أَبِي، عَنْ عُبَيْدِاللهِ بْنِ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَانَ إِذَا تَوَضَّأَ حَرَّكَ خَاتَمَهُ.

في الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف معمر وأبيه محمد بن عبدالله.

145. (449) (6132) Ubeydullah İbnu Ebi Rafi (radıyallahu anh) babasından naklen anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* abdest alınca altına su ulaşsın diye yüzüğünü oynatırdı."

❑ ÖKÇELERİ YIKAMAK

146-6133 ٤٥٤ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا الأَحْوَصُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي كُرَيْبٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ؛ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «وَيْلٌ لِلْعَرَاقِيبِ مِنَ النَّارِ».

في الزوائد: قلت أصله في الصحيحين من حديث عبدالله بن عمرو، ومن حديث أبي هريرة. وفي مسلم من حديث عائشة، وحديث جابر، رجال إسناده ثقات. إلا أن أبا إسحاق كان يدلس، واختلط بأخرة.

146. (454) (6133)- *Hz. Cabir İbnu Abdillah* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"(Abdest sırasında yıkanmayan) ökçe üzerindeki kalın sinirlerin vay ateşten çekeceklerine!"*

147-6134 ٤٥٥ – حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ عُثْمَانَ، وَعُثْمَانُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الدِّمَشْقِيَّانِ. قَالاَ: ثَنَا الْوَلِيدُ ابْنُ مُسْلِمٍ. ثَنَا شَيْبَةُ بْنُ الأَحْنَفِ، عَنْ أَبِي سَلاَّمٍ الأَسْوَدِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ الأَشْعَرِيِّ. حَدَّثَنِي أَبُو عَبْدِاللهِ الأَشْعَرِيُّ، عَنْ خَالِدِ بْنِ الْوَلِيدِ، وَيَزِيدَ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ، وَشُرَحْبِيلَ ابْنِ حَسَنَةَ، وَعَمْرِو بْنِ الْعَاصِ؛ كُلُّ هٰؤُلاَءِ سَمِعُوا مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَ: «أَتِمُّوا الْوُضُوءَ. وَيْلٌ لِلأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ».

في الزوائد: إسناده حسن. ما علمت في رجاله ضعفا.

147. (455) (6134)- *Halid İbnu'l-Velid, Yezid İbnu Ebi Süfyan, Şurahbil İbnu Hasene, Amr İbnu'l-As* radıyallahu anhüm ecmain'den herbiri, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmişlerdir: *"Abdesti mükemmel alın! (Abdest sırasında iyi yıkanmayan) ökçelerin vay ateşten çekeceklerine!"*

❑ AYAKLARIN YIKANMASI

148-6135 ٤٥٧ – حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثَنَا حَرِيزُ بْنُ عُثْمَانَ، عَنْ عَبْدِالرَّحْمٰنِ ابْنِ مَيْسَرَةَ، عَنِ الْمِقْدَامِ بْنِ مَعْدِيكَرِبَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ

ﷺ تَوَضَّأَ فَغَسَلَ رِجْلَيْهِ ثَلاَثاً ثَلاَثاً.

في الزوائد : إسناده حسن.

148. (457) (6135)- *Mikdam İbnu Ma'dikerb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, abdest aldı ve ayaklarını üçer sefer yıkadı."

AÇIKLAMA:

Daha önce de geçtiği üzere, bu hadisler de abdest sırasında ayakların mükemmel şekilde yıkanmasını amirdir. Çıplak ayağa meshetmenin Sünnî kaynaklarda delili yoktur. Ayakların yıkanmasını amir olan hadisler mütevatirdir. *Kemal İbnu'l-Hümam*, Fethu'l-Kadir'de bu hususta 34 sahabeden rivayet bulunduğunu tahkike dayanarak belirtir.

Müteakip hadiste görülen *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ)'ın Kur'an'dan istinbatı, bizzat kendi açıklamasından da anlaşılacağı üzere, Ashab'ın bi'l-ittifak takip ettiği amele muhaliftir. İbnu Hacer, Abdurrahman *İbnu Ebi Leyla*'nın: "Ashab-ı Kiram hazeratı abdestte ayakları yıkamada icma etmiştir" şeklinde Said İbnu Mansur'dan bir rivayette bulunduğunu kaydeder. Sahabelerin ayağı yıkamada icmaı, -şayet var idiyse- mesh hükmünün neshine delil olur. Kur'an-ı Kerim'in ayetlerini Ashab'ın icmaına uygun şekilde açıklamak gerekeceği, izah gerektirmeyen bir husustur.

İbnu Abbas'ın, meshe cevaz veren ifadesi, önce de belirtildiği üzere çeşitli yorumlarra tabi tutulmuştur. *İbnu Hacer, İbnu Abbas*'ın bu fetvasından rücu ettiğini de belirtir. Her halukârda tevatüren sabit olan "yıkama" emri karşısında şaz, münferid rivayetlerin hükmüne göre amel etmek büyük hatadır.

149-6136 ٤٥٨ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا ابْنُ عُلَيَّةَ، عَنْ رَوْحِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ عَبْدِاللهِ ابْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلٍ، عَنِ الرُّبَيِّعِ؛ قَالَتْ: أَتَانِي ابْنُ عَبَّاسٍ فَسَأَلَنِي عَنْ هٰذَا الْحَدِيثِ. تَعْنِي حَدِيثَهَا الَّذِي ذَكَرَتْ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ تَوَضَّأَ وَغَسَلَ رِجْلَيْهِ. فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: إِنَّ النَّاسَ أَبَوْا إِلاَّ الْغَسْلَ. وَلاَ أَجِدُ فِي كِتَابِ اللهِ إِلاَّ الْمَسْحَ.

في الزوائد : إسناده حسن.

149. (458) (6136)- *Rübeyyi'* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) bana gelerek, şu malum hadisten sordu. -Burada

Rübeyyi' "Resulullah abdest aldı ve ayaklarını yıkadı" şeklinde yaptığı rivayeti kasteder- ve bana dedi ki: Halk (yani bütün Ashab-ı Kiram hazeratı) ayakları yıkamaktan başka bir şeyi caiz görmezler. Halbuki ben, Kitabullah'ta sadece mesh görüyorum."

AÇIKLAMA için önceki hadisin açıklamasına bakılmalıdır.

❑ ABDESTTEN SONRA ETEĞE SU SERPME

150-6137 ٤٦٢ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْفِرْيَابِيُّ. ثَنَا حَسَّانُ بْنُ عَبْدِاللهِ. ثَنَا ابْنُ لَهِيعَةَ، عَنْ عُقَيْلٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ؛ قَالَ: حَدَّثَنَا أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ حَارِثَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ «عَلَّمَنِي جِبْرَائِيلُ الْوُضُوءَ. وَأَمَرَنِي أَنْ أَنْضَحَ تَحْتَ ثَوْبِي، لِمَا يَخْرُجُ مِنَ الْبَوْلِ بَعْدَ الْوُضُوءِ».

قَالَ أَبُو الْحَسَنِ بْنُ سَلَمَةَ: ثَنَا أَبُو حَاتِمٍ. ح وَثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ يُوسُفَ التِّنِّيسِيُّ. ثَنَا ابْنُ لَهِيعَةَ. فَذَكَرَ نَحْوَهُ.

في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف ابن لهيعة.

150. (462) (6137)- *Zeyd İbnu Harise* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cebrail aleyhisselam bana abdesti öğretti. Bu meyanda bana, abdestten sonra, çıkacak bevl (sızıntısından hasıl olacak vesveseyi önleme) için elbisemin altına su serpmemi emretti."*

151-6138 ٤٦٤ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا عَاصِمُ بْنُ عَلِيٍّ. ثَنَا قَيْسٌ، عَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ؛ قَالَ: تَوَضَّأَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَنَضَحَ فَرْجَهُ.

في الزوائد: في إسناده قيس بن عاصم وهو ضعيف.

151. (464) (6138)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* abdest aldı ve fercine (ön tarafına) su serpti."

AÇIKLAMA:

Abdest bozduktan sonra istibra denen, idrar yolundan gelen sızıntının temizlenmesi gerekir. Şu halde bir müddet bekleyerek istibra yapılıp abdest alınınca ön kısımda tabii olarak hissedilecek serinlik, abdestin bozulmuş olma vesvesesine meydan verebilir. Bunu önlemek maksadıyla

kolaylık dini olan İslam, donun ön kısmına su serpmeyi teşrî etmiştir. Tirmizi'nin bir rivayetinde Aleyhissalâtu vesselâm, bunun Cebrail tarafından emredildiğini belirtir. Ancak bu emir alimlerce: *"Fercini yıka"*, *"istibra et"*, *"taşla istinca ile yetinme, su ile de taharetlen"* gibi başka manalara da hamledilmiştir. Doğrusu, belirtilendir.

★ ABDEST HAVLUSU

152-6139 ٤٦٨ – حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ، وَأَحْمَدُ بْنُ الأَزْهَرِ؛ قَالاَ: ثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ السِّمْطِ. ثَنَا الْوَضِينُ بْنُ عَطَاءٍ، عَنْ مَحْفُوظِ بْنِ عَلْقَمَةَ، عَنْ سَلْمَانَ الْفَارِسِيِّ؛ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ تَوَضَّأَ، فَقَلَبَ جُبَّةَ صُوفٍ كَانَتْ عَلَيْهِ، فَمَسَحَ بِهَا وَجْهَهُ.

في الزوائد: إسناده صحيح. ورواته ثقات. وفي سماع محفوظ من سليمان، نظر.

152. (468) (6139)- *Selmanu'l-Farisî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* abdest aldılar. Sonra üzerindeki yün cübbesini ters çevirip (iç tarafıyla) yüzlerini sildiler."

❑ ABDESTTEN SONRAKİ DUA

152-6140 ٤٦٩ – حَدَّثَنَا مُوسَىٰ بْنُ عَبْدِالرَّحْمٰنِ. ثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ، وَزَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ. ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ. قَالُوا: ثَنَا عَمْرُو بْنُ عَبْدِاللّٰهِ بْنِ وَهْبٍ، أَبُو سُلَيْمَانَ النَّخَعِيُّ. قَالَ: حَدَّثَنِي زَيْدٌ الْعَمِّيُّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «مَنْ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ ثُمَّ قَالَ، ثَلاَثَ مَرَّاتٍ: أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ فُتِحَ لَهُ ثَمَانِيَةُ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ. مِنْ أَيِّهَا شَاءَ دَخَلَ».

قَالَ أَبُو الْحَسَنِ بْنُ سَلَمَةَ الْقَطَّانُ: ثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ نَصْرٍ. ثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ بِنَحْوِهِ.

في الزوائد: في إسناده زيد العمّي وهو ضعيف.

قال السندي: قلت لكن أصل الحديث صحيح من حديث عمر بن الخطاب. رواه مسلم وأبو داود والترمذي. كما رواه المصنف من رواية عمر أيضا. ولا عبرة بتضعيف الترمذي الحديث في رواية عمر، كما نبّه عليه، والعجب من صاحب الزوائد أنه اقتصر على كلام الترمذي مع ثبوت الحديث في صحيح مسلم.

153. (469) (6140)- *Hz. Enes* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim abdest alınca onu mükemmel kılar, sonra da üç kere: "Eşhedü enla ilahe illallalhu vahdehu la şerike leh ve eşhedü enne Muhammeden abduhu ve resulühü" derse, kendisine cennetin sekiz kapısı açılır, dilediğinden içeri girer."*

❑ TUNÇ KAPLA ABDEST

154-6141 ٤٧٢ – حَدَّثَنَا يعقوب بن حُمَيْد بن كَاسِب. ثنا عبد العزيز بن محمد الدَّرَاوَرْدِيّ، عن عبيدالله بن عمر، عن إبراهيم بن محمد بن عبدالله بن جحش، عن أبيه، عن زينب بنت جحش؛ أنَّهُ كَانَ لَهَا مِخْضَبٌ من صُفْرٍ. قالت: كُنْتُ أُرَجِّلُ رَأْسَ رَسُولِ الله ﷺ فيه.

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات.

154. (472) (6141)- *Zeyneb Bintu Cahş* radıyallahu anhâ'nın anlattığına göre, "Kendisinin sarıdan (tunçtan) bir teknesi vardı ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın saçlarını bu leğende tarardı."

❑ UYUYANIN ABDESTİ

155-6142 ٤٧٥ – حَدَّثَنَا عبدالله بن عامر بن زُرَارَة. ثنا يحيىٰ بن زكريا بن أبي زائدة، عن حجّاج، عن فضيل بن عمرو، عن إبراهيم، عن علقمة، عن عبدالله؛ أنَّ رسول الله ﷺ نَامَ حَتَّى نَفَخَ. ثُمَّ قَامَ فَصَلَّى.

في الزوائد: هذا إسنادٌ رجالُه ثقات. إلا أن فيه حجاجا، وهو ابن أرطاة، كان يدلّس.

155. (475) (6142)- *Abdullah İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (bir gün) horlayıncaya kadar uyudu. Sonra kalkıp namaz kıldı."

156-6143 ٤٧٦ – حَدَّثَنَا عبدالله بن عامر بن زرارة، عن ابن أبي زائدة، عن حريث بن أبي مطر، عن يحيىٰ بن عبّاد، أبي هبيرة الأنصاري، عن سعيد بن جبير، عن ابن عباس؛ قال: كَانَ نَوْمُهُ ذلِكَ وَهُوَ جَالِسٌ. يَعْنِي النَّبِيَّ ﷺ.

في الزوائد: هذا إسناده ضعيف لضعف حريث. ورواه أبو داود والترمذي من وجه آخر، عن ابن عباس،

بغير هذا السياق.

قال السندىّ: قلت قد ضعّفه أبو داود من حيث الإسناد ومن حيث المعنى.

156. (476) (6143)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın o uykusu, kendisi yani Hz. Peygamber oturur iken olmuştur."

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın uykudan kalkıp abdest almadan namaz kıldığına dair rivayetler, şarihlerce şöyle izah edilir. Aslında uyku abdestin bozulmasına vesiledir Çünkü farkında olmadan, uyuyan yellenmiş olabilir. Buna rağmen Resulullah'ın abdest almadan namaz kılması, onun kalbinin uyumamış olmasındandır. Zira başka hadislerde "gözünün uyuduğu, kalbinin uyumadığı" belirtilmiştir.

❑ ZEKERE DEĞİNCE ABDEST Mİ?

57-6144 ٤٨٠ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ الْجِزَامِيُّ. ثنا مَعْنُ بْنُ عِيسَىٰ ح وَحَدَّثَنَا عَبْدُالرَّحْمٰنِ ابْنُ إِبْرَاهِيمَ الدِّمَشْقِيُّ. ثنا عَبْدُاللهِ بْنُ نَافِعٍ، جَمِيعاً، عَنِ ابْنِ أَبِي ذِئْبٍ، عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَبْدِالرَّحْمٰنِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِالرَّحْمٰنِ بْنِ ثَوْبَانَ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِذَا مَسَّ أَحَدُكُمْ ذَكَرَهُ، فَعَلَيْهِ الْوُضُوءُ».

في الزوائد: في إسناده مقال. عقبة بن عبدالرحمن ذكره ابن حبان في الثقات. وقال ابن المدينيّ شيخ مجهول، وباقي رجاله ثقات.

157. (490) (6144)- *Hz. Cabir İbnu Abdillah* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Biriniz zekerine (erkeklik uzvuna) dokunacak olursa ona abdest almak gerekir."*

158-6145 ٤٨١ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا الْمُعَلَّى بْنُ مَنْصُورٍ. ح وَحَدَّثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ أَحْمَدَ ابْنِ بَشِيرِ بْنِ ذَكْوَانَ الدِّمَشْقِيُّ. ثنا مَرْوَانُ بْنُ مُحَمَّدٍ. قَالاَ: ثنا الْهَيْثَمُ بْنُ حُمَيْدٍ. ثنا الْعَلاَءُ ابْنُ الْحَارِثِ، عَنْ مَكْحُولٍ، عَنْ عَنْبَسَةَ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ، عَنْ أُمِّ حَبِيبَةَ؛ قَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «مَنْ مَسَّ فَرْجَهُ فَلْيَتَوَضَّأْ».

في الزوائد: في الإسناد مقال. ففيه مكحول الدمشقيّ، وهو مدلّس، وقد رواه بالعنعنة فوجب ترك

حديثه. لاسيما وقد قال البخاريّ وأبو زُرعة: إنه لم يسمع من عنبسة بن أبي سفيان. فالإسناد منقطع.

158. (481) (6145)- *Ümmü Habibe* ve *Ebu Eyyub* (radıyallahu anhümâ)'dan rivayet edildiğine göre *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Fercine (cinsiyet uzvuna) dokunan abdest alsın"* dediğini işitmişlerdir."

159-6146 ٤٨٤ – حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عُثْمَانَ بْنِ سَعِيدِ بْنِ كَثِيرِ بْنِ دِينَارٍ الْحِمْصِيُّ. ثَنَا مَرْوَانُ ابْنُ مُعَاوِيَةَ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ؛ قَالَ: سُئِلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ مَسِّ الذَّكَرِ، فَقَالَ «إِنَّمَا هُوَ حِذْيَةٌ مِنْكَ».

في الزوائد: في إسناده جعفر بن الزبير. وقد اتفقوا على ترك حديثه واتهموه.

159. (484) (6146)- Ebu Ümame (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a kişinin zekerine değmesinden sorulmuştu: *"O senin vücudundan küçük bir et parçasından başka birşey değil"* buyurdular."

AÇIKLAMA:

Bu mevzuda gelen bütün rivayetleri değerlendiren İslam fakihlerinin birkısmı bu temasın abdesti bozmayacağına hükmederken, diğer bir kısmı da bozacağına hükmetmiştir. Bozmaz diyenler arasında *Ebu Hanife*, Kûfe ehli ve *İbnu'l-Mübarek* de vardır.

❑ ATEŞTE PİŞENDEN ABDEST Mİ?

160-6147 ٤٨٧ – حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ خَالِدٍ الأَزْرَقُ. ثَنَا خَالِدُ بْنُ يَزِيدَ بْنِ أَبِي مَالِكٍ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: كَانَ يَضَعُ يَدَيْهِ عَلَى أُذُنَيْهِ وَيَقُولُ: صُمَّتَا إِنْ لَمْ أَكُنْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «تَوَضَّؤُوا مِمَّا مَسَّتِ النَّارُ».

في الزوائد: في إسناده خالد بن يزيد. وثقه جماعة وضعفه آخرون. والمتن معلوم بالصحة.

160. (487) (6147)- *Yezid İbnu Ebi Malik*'ten rivayet edildiğine göre, "Enes İbnu Malik (radıyallahu anh) ellerini kulaklarının üstüne koyarak: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: "Ateşte pişen şeyi yiyince abdest alın" dediğini işitmemişsem kulaklarım sağır olsun!" derdi."

161-6148 ٤٨٩ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ. أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ

مُحَمَّدُ بْنِ الْمُنْكَدِرِ. وَعَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، وَعَبْدِاللهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ؛ قَالَ: أَكَلَ النَّبِيُّ ﷺ وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ خُبْزاً وَلَحْماً، وَلَمْ يَتَوَضَّؤُا.

في الزوائد: رجال هذا الإسناد ثقات.

161. (489) (6148)- *Hz.Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ebu Bekr* ve *Hz. Ömer* ekmek ve et yediler ve abdest tazelemediler."

162-6149 ٤٩٢ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ، عَنْ يَحْيَىٰ بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ بُشَيْرِ بْنِ يَسَارٍ. ثَنَا سُوَيْدُ بْنُ النُّعْمَانِ الأَنْصَارِيُّ؛ أَنَّهُمْ خَرَجُوا مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ إِلَى خَيْبَرَ. حَتَّى إِذَا كَانُوا بِالصَّهْبَاءِ صَلَّى الْعَصْرَ. ثُمَّ دَعَا بِأَطْعِمَةٍ، فَلَمْ يُؤْتَ إِلاَّ بِسَوِيقٍ. فَأَكَلُوا وَشَرِبُوا. ثُمَّ دَعَا بِمَاءٍ. فَمَضْمَضَ فَاهُ. ثُمَّ قَامَ فَصَلَّى بِنَا الْمَغْرِبَ.

في الزوائد: رجال إسناده ثقات.

162. (492) (6149)- *Süveyd İbnu Nu'man el-Ensari*'nin anlattığına göre, "Ashab'tan bir grup Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte Hayber'e hareket ederler. Yolda Sahba nam mevkiye gelince ikindi kılınır. *Aleyhissalâtu vesselâm* yiyecek talep eder. Sadece kavud çıkarılır. Onlar yenilir, içilir. Sonra su talep eden Resulullah ağzını çalkayıp cemaate akşam namazı kıldırır."

AÇIKLAMA:

Ateşte pişen şeyi yiyince abdest alınacağına ve alınmayacağına dair başka rivayetler de var. Fukaha bu hususta ihtilaf etmiş olsa da, cumhur ateşte pişeni yemekle abdest gerekmeyeceğine hükmetmiş, diğer hadislerin mensuh olduğunu belirtmiştir.

❑ DEVE ETİ YEYİNCE ABDEST Mİ?

163-6150 ٤٩٦ – حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ الْهَرَوِيُّ، إِبْرَاهِيمُ بْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ حَاتِمٍ. ثَنَا عَبَّادُ بْنُ الْعَوَّامِ، عَنْ حَجَّاجٍ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عَبْدِاللهِ، مَوْلَى بَنِي هَاشِمٍ (وَكَانَ ثِقَةً. وَكَانَ الْحَكَمُ يَأْخُذُ عَنْهُ) ثَنَا عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ أَبِي لَيْلَىٰ، عَنْ أُسَيْدِ بْنِ حُضَيْرٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لاَ تَوَضَّؤُا مِنْ أَلْبَانِ الْغَنَمِ وَتَوَضَّؤُا مِنْ أَلْبَانِ الإِبِلِ».

في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف حجاج بن أرطاة وتدليسه. وقد خالفه غيره. والمحفوظ «عن عبدالرحمن بن أبي ليلى، عن البراء».

163. (496) (6150) *Üseyd İbnu Hudayr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Koyun sütünü içince abdest almayın, deve sütünü içince abdest alın."

164-6151 ٤٩٧ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ عَبْدِ رَبِّهِ. ثَنَا بَقِيَّةُ، عَنْ خَالِدِ بْنِ يَزِيدَ ابْنِ عُمَرَ بْنِ هُبَيْرَةَ الْفَزَارِيِّ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ؛ قَالَ: سَمِعْتُ مُحَارِبَ بْنَ دِثَارٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ عَبْدَاللهِ بْنَ عَمْرٍو يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «تَوَضَّؤُا مِنْ لُحُومِ الأَبِلِ، وَلاَ تَتَوَضَّؤُا مِنْ لُحُومِ الْغَنَمِ. وَتَوَضَّؤُا مِنْ أَلْبَانِ الإِبِلِ، وَلاَ تَتَوَضَّؤُا مِنْ أَلْبَانِ الْغَنَمِ. وَصَلُّوا فِي مُرَاحِ الْغَنَمِ، وَلاَ تُصَلُّوا فِي مَعَاطِنِ الإِبِلِ».

في الزوائد: في إسناده بقية بن الوليد وهو مدلس. وقد رواه بالعنعنة. رجاله ثقات. خالد بن عمر مجهول الحال.

164. (497) (6151)- *Abdullah İbnu Amr* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Devenin etini yeyince abdest alın, koyunun etini yeyince abdest almayın. Deve sütü içince de abdest alın, koyun sütü içince abdest almayın; koyun ağılında namaz kılın, deve ağıllarında namaz kılmayın!"* buyurdular."

AÇIKLAMA:

Alimler, bu hadislerdeki *"abdest (vudu)"* kelimesini yıkamak manasında anlamış, daha yağlı olan deve eti yiyip sütü içilince, yağdan arınmak için ağzın yıkanmasının tavsiye edildiğini belirtmişlerdir. Müteakip hadis bu hususu te'yid eder.

❑ SÜT İÇİNCE MAZMAZA

166-6152 ٥٠٠ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. قَالاَ: ثَنَا وَكِيعٌ. ثَنَا الأَعْمَشُ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَبَّلَ بَعْضَ نِسَائِهِ ثُمَّ خَرَجَ إِلَى الصَّلاَةِ وَلَمْ يَتَوَضَّأْ. قُلْتُ: مَا هِيَ إِلاَّ

أَنْتِ. فَضَحِكَتْ.

هذا الحديث قد رواه أبو داود والنسائي بإسناد فيه إرسال. والارسال لا يضر، عند الجمهور، في الاحتجاج. وقد جاء بذلك الإسناد موصولا، ذكره الدارقطنيّ. وقد رواه البزار بإسناد حسن. ورواه المصنف بإسنادين. فالحديث حجة بالاتفاق.

165. (500) (6152)- *Sehl İbnu Sa'd es-Saidi* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Süt içince ağzınızı su ile çalkalayın, çünkü o yağlıdır"* buyurdular."

❑ ÖPME ABDESTİ BOZAR MI?

166-6153 ٥٠٢ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. قَالاَ: ثَنَا وَكِيعٌ. ثَنَا الأَعْمَشُ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَبَّلَ بَعْضَ نِسَائِهِ ثُمَّ خَرَجَ إِلَى الصَّلاَةِ وَلَمْ يَتَوَضَّأْ. قُلْتُ: مَا هِيَ إِلاَّ أَنْتِ. فَضَحِكَتْ.

هذا الحديث قد رواه أبو داود والنسائي بإسناد فيه إرسال. والارسال لا يضر، عند الجمهور، في الاحتجاج. وقد جاء بذلك الإسناد موصولا، ذكره الدارقطنيّ. وقد رواه البزار بإسناد حسن. ورواه المصنف بإسنادين. فالحديث حجة بالاتفاق.

166. (502) (6153)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hanımlarından birini öptü, sonra çıkıp namaza gitti, abdest almadı." (Ravi Urve der ki): "O mutlaka sendin!" dedim. Aişe güldü."

167-6154 ٥٠٣ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ، عَنْ حَجَّاجٍ، عَنْ عَمْرِو ابْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ زَيْنَبَ السَّهْمِيَّةِ، عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَانَ يَتَوَضَّأُ ثُمَّ يُقَبِّلُ وَيُصَلِّي وَلاَ يَتَوَضَّأُ. وَرُبَّمَا فَعَلَهُ بِي.

في الزوائد: في إسناده حجاج بن أرطاة. وهو مدلس. وقد رواه بالعنعنة. وزينب، قال فيها الدارقطنيّ لا تقوم بها حجة.

167. (503) (6154)- Yine *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* abdest alır, sonra (zevcesini) öper ve abdest almadan namaz kılardı. Bunu bana yaptığı da olurdu."

AÇIKLAMA:

"Öpme"nin, kadına değmenin abdesti bozup bozmayacağı ihtilaflı bir mevzudur. Ashab ve tabiinden birkısmı, *Ebu Hanife, Süfyan-ı Sevrî* ve Kûfe ehli öpmenin adesti bozmayacağına hükmetmişlerdir.İmam Malik, Şafii, Evzai, Ahmed ve İshak ise öpme ve değmenin abdesti bozacağına hükmetmişlerdir. Ancak Hanefiler de mübaşeret-i fahişenin abdesti bozacağına hükmetmişlerdir: Kadın ve erkek çıplak veya ince bir haille karınlarını veya müntesir bulunan uzuvlarını değdirdikleri takdirde yaşlık hasıl olmasa da abdest bozulur. Sadece İmam Muhammed, "Bu durumda da yaşlık hasıl olmadıkça abdest bozulmaz" demiştir.

❑ ABDEST ÜSTÜNE ABDEST

168-6155 ٥١٢ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثنا عَبْدُاللهِ بْنُ يَزِيدَ الْمُقْرِئُ. ثنا عَبْدُالرَّحْمَنِ بْنُ زِيَادٍ، عَنْ أَبِي غُطَيْفٍ الْهُذَلِيِّ؛ قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَاللهِ بْنَ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، فِي مَجْلِسِهِ فِي الْمَسْجِدِ. فَلَمَّا حَضَرَتِ الصَّلاَةُ قَامَ فَتَوَضَّأَ وَصَلَّى، ثُمَّ عَادَ إِلَى مَجْلِسِهِ. فَلَمَّا حَضَرَتِ الْعَصْرُ قَامَ فَتَوَضَّأَ وَصَلَّى، ثُمَّ عَادَ إِلَى مَجْلِسِهِ. فَلَمَّا حَضَرَتِ الْمَغْرِبُ قَامَ فَتَوَضَّأَ وَصَلَّى، ثُمَّ عَادَ إِلَى مَجْلِسِهِ. فَقُلْتُ: أَصْلَحَكَ اللهُ. أَفَرِيضَةٌ أَمْ سُنَّةٌ، الْوُضُوءُ عِنْدَ كُلِّ صَلاَةٍ؟ قَالَ: أَوَ فَطِنْتَ إِلَيَّ، وَإِلَى هَذَا مِنِّي؟ فَقُلْتُ: نَعَمْ. فَقَالَ: لاَ. لَوْ تَوَضَّأْتُ لِصَلاَةِ الصُّبْحِ لَصَلَّيْتُ بِهِ الصَّلَوَاتِ كُلَّهَا. مَالَمْ أُحْدِثْ. وَلَكِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «مَنْ تَوَضَّأَ عَلَى كُلِّ طُهْرٍ فَلَهُ عَشْرُ حَسَنَاتٍ» وَإِنَّمَا رَغِبْتُ فِي الْحَسَنَاتِ.

في الزوائد: مدار الحديث على عبدالرحمن بن زياد الإفريقيّ، وهو ضعيف. ومع ضعفه كان يدلّس.

ورواه أبو داود والترمذي بغير ذكر القصة.

168. (512) (6155)- *Ebu Gutayf el-Huzelî* anlatıyor: "Abdullah İbnu Ömer'i, mesciddeki ders halkasında dinlemiştim. Namaz vakti girince, kalkıp abdest aldı ve namaz kıldı, sonra tekrar tedris halkasına döndü. İkindi vakti olunca, yine kalkıp abdest aldı, namaz kıldı, tekrar yerine geldi. Akşam vakti girince, kalkıp abdest aldı ve namaz kıldı, sonra yerine geldi. Ben: "Allah seni ıslah buyursun, her namaz girince abdest almak farz mı sünnet mi?" dedim.

"Sen hep beni ve yaptığımı mı gözetledin?" dedi. "Evet!" dedim. Bunun üzerine: "Hayır" dedi ve açıkladı: "Eğer sabah namazı için abdest alsam onunla bütün namazları kılabilirim, (bu caizdir), yeter ki abdestimi bozmamış olayım. Ancak Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Kim abdest üzerine abdest alırsa ona on hasenat vardır"* dediğini işittim de bu hasenelere talip oldum."

❑ ABDEST HADESTEN SONRA VACİPTİR

169-6156 ٥١٤ـ حَدَّثنا أَبُو كُرَيْب. ثنا الْمُحَارِبِيُّ، عَنْ مَعْمَرِ بْنِ رَاشِدٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ. أَنْبَأَنَا سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ قَالَ: سُئِلَ النَّبِيُّ ﷺ عَنِ التَّشَبُّهِ فِي الصَّلاَةِ. فَقَالَ: «لاَ يَنْصَرِفُ حَتَّى يَسْمَعَ صَوْتاً أَوْ يَجِدَ رِيحاً».

في الزوائد: رجاله ثقات. إلا أنه معلل بأن الحفّاظ من أصحاب الزهريّ رووا عنه، عن سعيد بن عبدالله ابن زيد. وكان الإمام أحمد ينكر حديث المحاربيّ عن معمر، لأنه لم يسمع من معمر. لاسيما كان يدلّس.

169. (514) (6156)- *Ebu Saidi'l-Hudri* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a namazda abdestin bozulduğuna dair düşülecek şüpheden sorulmuştu, şöyle cevap verdi: *"Kulağına bir ses, burnuna bir koku gelinceye kadar namazdan ayrılmasın."*

170-6157 ٥١٦ـ حَدَّثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ عُبَيْدِاللهِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ عَطَاءٍ؛ قَالَ: رَأَيْتُ السَّائِبَ بْنَ يَزِيدَ يَشُمُّ ثَوْبَهُ. فَقُلْتُ: مِمَّ ذَلِكَ؟ قَالَ: إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ «لاَ وُضُوءَ إِلاَّ مِنْ رِيحٍ أَوْ سَمَاعٍ».

في الزوائد: في إسناده عبدالعزيز وهو ضعيف.

170. (516) (5157)- *Muhammed İbni Amr İbnu Ata* rahimehullah anlatıyor: "Ben, Saib İbnu Yezid'i elbisesini koklarken gördüm ve: "Bunu niçin yapıyorsun?" diye sordum. Bana: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *"Abdest, koku veya işitmek sebebiyle vacib olur!"* dediğini işittim, bunun için kokluyorum" dedi.

AÇIKLAMA:

Bu hadislerde müvesvis kimselere hitap edildiği bellidir. Çünkü ses

işitmemiş, koku burnuna kadar gelmemiş bile olsa, kişi yel kaçırdığının idrakinde olunca abdesti bozulur, hadiste geçtiği üzere bir araştırmaya girişmesine hacet kalmaz. Ama vesveseli kimselere, şeriatımız böyle bir kolaylık yolu göstermiştir.

❑ KİRLENMEYEN SUYUN MİKTARI

171-6158 ٥١٨- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ. ثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ الْمُنْذِرِ، عَنْ عُبَيْدِاللهِ بْنِ عَبْدِاللهِ بْنِ عَبْدِاللهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِذَا كَانَ الْمَاءُ قُلَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا، لَمْ يُنَجِّسْهُ شَيْءٌ».

قَالَ أَبُو الْحَسَنِ بْنُ سَلَمَةَ. حَدَّثَنَا أَبُو حَاتِمٍ. ثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ، وَأَبُو سَلَمَةَ، وَابْنُ عَائِشَةَ الْقُرَشِيُّ؛ قَالُوا: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ. فَذَكَرَ نَحْوَهُ.

في الزوائد: رجال إسناده ثقات. وقد رواه أبو داود والترمذي، ما خلا قوله «أو ثلاث».

171. (518) (6158)- *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Su iki veya üç kulle oldu mu onu hiçbir şey kirletmez."*

AÇIKLAMA: Kulleteyn bahsi daha önce geçti.

172-6159 ٥١٩- حَدَّثَنَا أَبُو مُصْعَبٍ الْمَدَنِيُّ. ثَنَا عَبْدُالرَّحْمَنِ بْنُ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَطَاءِ ابْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ سُئِلَ عَنِ الْحِيَاضِ الَّتِي بَيْنَ مَكَّةَ وَالْمَدِينَةِ تَرِدُهَا السِّبَاعُ وَالْكِلَابُ وَالْحُمُرُ. وَعَنِ الطَّهَارَةِ مِنْهَا؟ فَقَالَ: «لَهَا مَا حَمَلَتْ فِي بُطُونِهَا. وَلَنَا مَا غَبَرَ. طَهُورٌ».

في الزوائد: في إسناده عبدالرحمن قال فيه الحاكم: روى عن أبيه أحاديث موضوعة. قال ابن الجوزيّ: أجمعوا على ضعفه.

172. (519) (6159)- *Ebu Saidi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a Mekke ile Medine arasında bulunan vahşi hayvanların, köpeklerin, eşeklerin uğradıkları havuzlar ve bunların suyu ile temizlik yapılıp yapılamayacağı hususunda sorulmuştu: *"Karınlarında götürdükleri onlarındır, kalan da bizimdir, temizlikte kullanabilirsiniz" dedi."*

AÇIKLAMA:

Şarihler: "Resulullah'ın bu sözü, mezkur havuzların, iki kulle veya "büyük havuz" sınıfına girecek kadar çok suya sahip olduğuna hamledilir, aksi takdirde bu hadisten "vahşi hayvanların artığı temizdir" hükmü çıkarılamaz" demiştir.

❑ HAYIZ

173-6160 ٥٢٠ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سِنَانٍ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ. ثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ طَرِيفِ بْنِ شِهَابٍ؛ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا نَضْرَةَ، يُحَدِّثُ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ؛ قَالَ: انْتَهَيْنَا إِلَى غَدِيرٍ. فَإِذَا فِيهِ جِيفَةُ حِمَارٍ. قَالَ فَكَفَفْنَا عَنْهُ. حَتَّى انْتَهَى إِلَيْنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ، فَقَالَ: «إِنَّ الْمَاءَ لاَ يُنَجِّسُهُ شَيْءٌ» فَاسْتَقَيْنَا وَأَرْوَيْنَا وَحَمَلْنَا.

في الزوائد: إسناد حديث جابر ضعيف، لضعف طريف بن شهاب. قال ابن عبدالبرّ: أجمعوا على أنه ضعيف.

173. (520) (6160)- *Hz. Cabir İbnu Abdillah* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Biz büyük bir su birikintisine rastladık, içerisinde eşek ölüsü vardı. Bu leş sebebiyle o sudan kullanmaktan kaçındık. Nihayet Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize uğradı. (Halimize muttali olunca): *"Şurası muhakkak ki, suyu hiç bir şey kirletmez"* buyurdular. Biz de oradan su aldık (hayvanlara) içirdik ve (kaplarımıza) su aldık."

174-6161 ٥٢١ - حَدَّثَنَا مَحْمُودُ بْنُ خَالِدٍ، وَالْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ الدِّمَشْقِيَّانِ. قَالاَ: ثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا رِشْدِينُ. أَنْبَأَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ رَاشِدِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ الْبَاهِلِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ «إِنَّ الْمَاءَ لاَ يُنَجِّسُهُ شَيْءٌ، إِلاَّ مَا غَلَبَ عَلَى رِيحِهِ وَطَعْمِهِ وَلَوْنِهِ».

في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف رشدين.

قال السنديّ: الحديث بدون الاستثناء، رواه النسائي وأبو داود والترمذي من حديث أبي سعيد الخدري.

174. (521) (6161)- Ebu Ümame el-Bâhilî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Şurası muhakkak ki suyu hiç bir şey kirletmez, yeter ki (pis madde) kokusuna, tadına ve rengine galebe çalmasın."*

AÇIKLAMA: Bu bahis daha önce geçti, tekrar etmeyeceğiz.

❑ YEMEYE BAŞLAMAYAN ÇOCUĞUN SİDİĞİ

175-6162 ٥٢٧- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا أَبُو بَكْرٍ الْحَنَفِيُّ. ثَنَا أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أُمِّ كُرْزٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «بَوْلُ الْغُلَامِ يُنْضَحُ، وَبَوْلُ الْجَارِيَةِ يُغْسَلُ».

في الزوائد: في إسناده انقطاع. فإن عمرو بن شعيب لم يسمع من أم كرز.

175. (527) (6162)- Ümmü Kürz (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"(Henüz yemek yemeyen) erkek çocuğun sidiğini temizlemek için su serpilir, kız çocuğunun sidiği ise yıkanarak temizlenir."***

AÇIKLAMA:

Bu mesele daha önce geçtiği üzere, Hanefiler başka delilleri esas alarak bu hadisle amel etmemiştir.

❑ SİDİK DEĞEN TOPRAĞIN TEMİZLENMESİ

176-6163 ٥٣٠- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِاللهِ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ الْهُذَلِيِّ؛ قَالَ مُحَمَّدُ ابْنُ يَحْيَىٰ، وَهُوَ عِنْدَنَا ابْنُ أَبِي حُمَيْدٍ. ثَنَا أَبُو الْمَلِيحِ الْهُذَلِيُّ، عَنْ وَاثِلَةَ بْنِ الأَسْقَعِ؛ قَالَ: جَاءَ أَعْرَابِيٌّ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ، فَقَالَ: اللَّهُمَّ! ارْحَمْنِي وَمُحَمَّداً. وَلَا تُشْرِكْ فِي رَحْمَتِكَ إِيَّانَا أَحَداً. فَقَالَ: «لَقَدْ حَظَرْتَ وَاسِعاً، وَيْحَكَ! أَوْ وَيْلَكَ!» قَالَ، فَشَجَ يَبُولُ. فَقَالَ أَصْحَابُ النَّبِيِّ ﷺ: مَهْ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «دَعُوهُ» ثُمَّ دَعَا بِسَجْلٍ مِنْ مَاءٍ فَصَبَّ عَلَيْهِ.

في الزوائد: إسناد حديث واثلة بن الأسقع ضعيف لاتفاقهم على ضعف عبدالله الهذليّ. قال الحاكم: يروي عن أبي المليح عجائب. وقال البخاري: منكر الحديث.

176. (530) (6163)- *Vâsile İbnu'l-Eska* anlatıyor: "Bir bedevi, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek: "Allahım, bana ve Muhammed'e rahmet kıl! Bu rahmetinde bize başkasını ortak yapma!" diye dua etti.

Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: *"Bak şu yaptığına! -veya: Yazık sana!- Sen geniş olan şeyi gerçekten daralttın!"* buyurdu. Derken bedevi bacaklarını ayırıp akıtmaya başladı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)'* ın ashabı: "Hey! (ne yapıyorsun!) deyip (telaşlandılar). *Aleyhissalâtu vesselâm:* "Bırakın adamı (işini tamamlasın!)" diye müdahale etti. Sonra da bir kova su getirtip üzerine döktü."

❑ TOPRAK TOPRAĞI TEMİZLER

177-6164 ٥٣٢ - حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. ثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْيَشْكُرِيُّ، عَنِ ابْنِ أَبِي حَبِيبَةَ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ الْحُصَيْنِ، عَنْ أَبِي سُفْيَانَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ! إِنَّا نُرِيدُ الْمَسْجِدَ فَنَطَأُ الطَّرِيقَ النَّجِسَةَ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «الأَرْضُ يُطَهِّرُ بَعْضُهَا بَعْضاً».

في الزوائد: إسناده ضعيف. فإن اليشكرى مجهول. قال الذهبي: وشيخه مما اتفقوا على ضعفه.

177. (532) (6164)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü biz mescide gelirken pis yerlere basıyoruz (bu durumda ne yapmamız gerekir?) diye sorulmuştu. Aleyhissalâtu vesselâm şu cevabı verdi: *"Yeryüzünün bir kısmı (yürüyünce) diğer bir kısmını temizler."*

178-6165 ٥٤١ - حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ خَالِدٍ الأَزْرَقُ. ثَنَا الْحَسَنُ بْنُ يَحْيَىٰ الْخُشَنِيُّ. ثَنَا زَيْدُ بْنُ وَاقِدٍ، عَنْ بُسْرِ بْنِ عُبَيْدِاللهِ، عَنْ أَبِي إِدْرِيسَ الْخَوْلَانِيِّ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ؛ قَالَ: خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ وَرَأْسُهُ يَقْطُرُ مَاءً. فَصَلَّى بِنَا فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ، مُتَوَشِّحاً بِهِ. قَدْ خَالَفَ بَيْنَ طَرَفَيْهِ. فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ: يَا رَسُولَ اللهِ! تُصَلِّي بِنَا فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ؟ قَالَ «نَعَمْ. أُصَلِّي فِيهِ، وَفِيهِ» أَيْ قَدْ جَامَعْتُ فِيهِ.

في الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف الحسن بن يحيى. اتفق الجمهور على ضعفه.

178. (541) (6165)- *Cabir İbnu Semüre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam hanımına temas ederken giydiği elbisesinin içerisinde (elbiseyi yıkamadan) namaz kılıp kılamayacağını sordu. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Kılabilir. Ancak herhangi bir bulaşık görürse onu yıkaması gerekir"* dedi."

AÇIKLAMA:

Alimler, kuru olmak kaydıyla pis yere basıldığı veya kadınların uzun olan etekleri böyle bir yere değdiği takdirde, bilahare temiz bir yere basılacak veya -etek değecek olursa- bu ikinci temas sebebiyle ayakkabı ve eteğin temiz sayılacağını belirtirler. Yaş bir pisliğe basıldığı veya yaş bir pislik bulaştığı takdirde onun temizlenmesi yıkamakla mümkündür, bu meselede ittifak vardır.

❑ MESTLER ÜZERİNE MESH

179-6166 ٥٤٦ - حَدَّثَنَا عِمْرَانُ بْنُ مُوسَى اللَّيْثِيُّ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَوَاءٍ. ثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي عَرُوبَةَ، عَنْ أَيُّوبَ؛ عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ أَنَّهُ رَأَى سَعْدَ بْنَ مَالِكٍ وَهُوَ يَمْسَحُ عَلَى الْخُفَّيْنِ. فَقَالَ: إِنَّكُمْ لَتَفْعَلُونَ ذَلِكَ؟ فَاجْتَمَعَا عِنْدَ عُمَرَ. فَقَالَ سَعْدٌ لِعُمَرَ: أَفْتِ ابْنَ أَخِي فِي الْمَسْحِ عَلَى الْخُفَّيْنِ. فَقَالَ عُمَرُ: كُنَّا وَنَحْنُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ نَمْسَحُ عَلَى خِفَافِنَا. لاَ نَرَى بِذَلِكَ بَأْساً. فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ: وَإِنْ جَاءَ مِنَ الْغَائِطِ؟ قَالَ: نَعَمْ.

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات. وهو في صحيح البخاريّ بغير هذا السياق. إلا أن سعيد بن أبي عروبة كان يدلس. ورواه بالعنعنة، وأيضاً قد اختلط بأخرة.

179. (546) (6166)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ), Sa'd İbnu Malik'i mestleri üzerine meshederken görür ve: "Siz demek mest üzerine meshediyorsunuz ha!" diyerek yadırgar ve birlikte Hz. Ömer'in yanına giderler. Sa'd, Hz. Ömer'e: "Şu kardeşim oğluna mestlere meshetme hususunda fetva ver!" der. Hz. Ömer: "Biz Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraberken, mestlerimize meshediyorduk, biz bunda bir beis görmeyiz!" der. İbnu Ömer: "Hatta, heladan gelmiş olsa da mı?" diye sorar. Hz. Ömer "evet!" der."

180-6167 ٥٤٧ - حَدَّثَنَا أَبُو مُصْعَبٍ الْمَدَنِيُّ. ثَنَا عَبْدُالْمُهَيْمِنِ بْنُ الْعَبَّاسِ بْنِ سَهْلٍ السَّاعِدِيُّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ مَسَحَ عَلَى الْخُفَّيْنِ، وَأَمَرَنَا بِالْمَسْحِ عَلَى الْخُفَّيْنِ.

في الزوائد: ضعيف. اتفق الجمهور على ضعف عبدالمهيمن.

180. (547) (6167)- *Sehl es-Sâidî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulul-

lah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mestleri üzerine meshetti, bize de mest üzerine meshetmemizi emir buyurdu."

181-6168 ٥٤٨- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ نُمَيْرٍ. ثَنَا عُمَرُ بْنُ عُبَيْدٍ الطَّنَافِسِيُّ. ثَنَا عُمَرُ بْنُ الْمُثَنَّى، عَنْ عَطَاءٍ الْخُرَاسَانِيِّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: كُنْتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فِي سَفَرٍ. فَقَالَ: «هَلْ مِنْ مَاءٍ؟» فَتَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلَى خُفَّيْهِ، ثُمَّ لَحِقَ بِالْجَيْشِ، فَأَمَّهُمْ.

في الزوائد: هذا إسناد ضعيف منقطع. قال أبو زرعة: عطاء الخراسانيّ لم يسمع من أنس. وقال العقيليّ: عمر بن المثنى حديثه غير محفوظ.

181. (548) (6168)- *Enes İbnu Malik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben bir sefer sırasında Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraberdim. Bir ara "su var mı?" diyerek abdest suyu getirtti. Abdest alıp mestleri üzerine meshetti. Sonra orduya yetişerek askerlere namaz kıldırdı."

❑ MESTİN ÜST VE ALTINA MESH

182-6169 ٥٥١- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُصَفَّى الْحِمْصِيُّ؛ قَالَ: ثَنَا بَقِيَّةُ، عَنْ جَرِيرِ بْنِ يَزِيدَ؛ قَالَ: حَدَّثَنِي مُنْذِرٌ. ثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ جَابِرٍ؛ قَالَ: مَرَّ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِرَجُلٍ يَتَوَضَّأُ وَيَغْسِلُ خُفَّيْهِ. فَقَالَ بِيَدِهِ، كَأَنَّهُ دَفَعَهُ «إِنَّمَا أُمِرْتَ بِالْمَسْحِ» وَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِيَدِهِ هَكَذَا: مِنْ أَطْرَافِ الأَصَابِعِ إِلَى أَصْلِ السَّاقِ. وَخَطَّطَ بِالأَصَابِعِ.

قال السنديّ: الحديث لم يذكره صاحب الزوائد. وهو، فيما أُراه، من الزوائد. وفي سنده بقية، وهو متكلم فيه.

182. (551) (6169)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün yolda giderken) abdest almakta olan ve bu sırada mestlerini de yıkayan bir adama rastladı. Onu mestlerini yıkamaktan men edercesine eliyle işaret ederek: *"Sen sadece şöyle meshetmekle emrolundun"* buyurdu ve mübarek elinin parmaklarıyla ayak parmaklarının ucundan bacağın dibine (mafsal kısma) kadar çizgiler çekerek gösterdi."

❑ TEYEMMÜM

183-6170 ٥٧٠ - حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا حُمَيْدُ بْنُ عَبْدِالرَّحْمٰنِ، عَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَىٰ، عَنِ الْحَكَمِ، وَسَلَمَةَ بْنِ كُهَيْلٍ؛ أَنَّهُمَا سَأَلاَ عَبْدَاللهِ بْنَ أَبِي أَوْفَىٰ عَنِ التَّيَمُّمِ. فَقَالَ: أَمَرَ النَّبِيُّ ﷺ عَمَّاراً أَنْ يَفْعَلَ هٰكَذَا. وَضَرَبَ بِيَدَيْهِ إِلَى الأَرْضِ ثُمَّ نَفَضَهُمَا. وَمَسَحَ عَلَى وَجْهِهِ. قَالَ الْحَكَمُ: وَيَدَيْهِ. وَقَالَ سَلَمَةُ: وَمِرْفَقَيْهِ.

في الزوائد: إسناده ضعيف. فيه ابن أبي ليلى، واسمه محمد بن عبدالرحمن. فضعفه من قبل حفظه.

183. (570) (6170)- *el-Hakem* ve *Seleme İbnu Küheyl*'in anlattıklarına göre, "Abdullah İbnu Ebi Evfa (radıyallahu anh)'ya teyemmümden sormuşlar, o da kendilerine şu cevabı vermiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ammar'a şöyle yapmasını emretti: Ellerini yere vurdu, sonra ellerine yapışan toz toprağı çırptı ve yüzünü meshetti.

el-Hakem, rivayetinde "Kollarını da (meshetti)" dedi.

Seleme İbnu Küheyl, rivayetinde "Dirseklerini de" demiştir."

NOT: Bu mesele teyemmümle ilgili bahiste açıklanmıştır.

184-6171 ٥٧٢ - حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا عَبْدُالْحَمِيدِ بْنُ حَبِيبِ بْنِ أَبِي الْعِشْرِينَ. ثنا الأَوْزَاعِيُّ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ؛ قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ يُخْبِرُ أَنَّ رَجُلاً أَصَابَهُ جُرْحٌ فِي رَأْسِهِ، عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ. ثُمَّ أَصَابَهُ احْتِلاَمٌ. فَأُمِرَ بِالاغْتِسَالِ، فَاغْتَسَلَ، فَكُزَّ، فَمَاتَ. فَبَلَغَ ذٰلِكَ النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ: «قَتَلُوهُ. قَتَلَهُمُ اللهُ. أَوَلَمْ يَكُنْ شِفَاءُ الْعِيِّ السُّؤَالُ». قَالَ عَطَاءٌ: وَبَلَغَنَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «لَوْ غَسَلَ جَسَدَهُ وَتَرَكَ رَأْسَهُ، حَيْثُ أَصَابَهُ الْجِرَاحُ».

في الزوائد: إسناده منقطع.

184. (572) (6171)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ)'ın anlattığına göre bir adam başından yaralanmıştı, bilahare ihtilam sebebiyle cünüb oldu. Kendisine gusletmesi emredildi, oda yıkandı, hastalanıp öldü. Bu haber Aleyhissalâtu vesselâm'a ulaşınca:

"Onu öldürdüler, sebep olanların Allah belalarını versin! Cehaletin ilacı sormak değil mi (niye sormadan fetva verdiler?)" buyurmuştur."

Atâ der ki: "Bize ulaştığına göre, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Keşke bedenini yıkayıp başının yaralı yerini bıraksaymış"* buyurmuştur."

NOT: Bu hadis başka bir veçhiyle daha önce geçmiştir.

❑ CÜNÜBKEN ABDESTSİZ UYUNUR MU

185-6172 ٥٨٦– حَدَّثَنَا أَبُو مَرْوَانَ الْعُثْمَانِيُّ، مُحَمَّدُ بْنُ عُثْمَانَ. ثنا عَبْدُالْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ يَزِيدَ ابْنِ عَبْدِاللهِ ابْنِ الْهَادِ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ خَبَّابٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ أَنَّهُ كَانَ تُصِيبُهُ الْجَنَابَةُ بِاللَّيْلِ، فَيُرِيدُ أَنْ يَنَامَ. فَأَمَرَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ يَتَوَضَّأَ ثُمَّ يَنَامَ.

في الزوائد: إسناده صحيح.

185. (586) (6172)- *Ebu Saidi'l-Hudri* (radıyallahu anh) anlattığına göre, "Kendisi geceleyin cünüb olur, o halde uyumak ister. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ise , ona abdest alıp öyle uyumasını emreder."

AÇIKLAMA:

Cumhur bu emri nedbe hamletmiştir. Yani cünüb kişinin uyumadan önce abdest alması mendubtur, vacib değil.

❑ HER KILIN DİBİNDE CENABETLİK

186-6173 ٥٩٨– حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا يَحْيَىٰ بْنُ حَمْزَةَ. حَدَّثَنِي عُتْبَةُ بْنُ أَبِي حَكِيمٍ. حَدَّثَنِي طَلْحَةُ بْنُ نَافِعٍ. حَدَّثَنِي أَبُو أَيُّوبَ الأَنْصَارِيُّ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «الصَّلَوَاتُ الْخَمْسُ. وَالْجُمُعَةُ إِلَى الْجُمُعَةِ. وَأَدَاءُ الأَمَانَةِ، كَفَّارَةٌ لِمَا بَيْنَهَا» قُلْتُ: وَمَا أَدَاءُ الأَمَانَةِ؟ قَالَ «غُسْلُ الْجَنَابَةِ. فَإِنَّ تَحْتَ كُلِّ شَعْرَةٍ جَنَابَةً»

في الزوائد: إسناده ضعيف لأن طلحة بن نافع لم يسمع من أبي أيوب.

186. (598) (6173)- *Hz. Ebu Eyyub* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Beş vakit namaz, cuma namazına kadar cuma namazı, emanetin edası, arada cereyan eden (küçük) günahlara kefarettir."*

Ben "Emanetin edası nedir?" dedim.

"Cenabetten gusüldür. Zira her kılın dibinde (yıkanması gereken) cenabetlik vardır" buyurdular."

❑ KADIN İHTİLAM OLUR MU?

187-6174 ٦٠٢- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. قَالاَ: ثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ خَوْلَةَ بِنْتِ حَكِيمٍ؛ أَنَّهَا سَأَلَتْ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَنِ الْمَرْأَةِ تَرَى فِي مَنَامِهَا مَا يَرَى الرَّجُلُ؟ فَقَالَ «لَيْسَ عَلَيْهَا غُسْلٌ حَتَّى تُنْزِلَ. كَمَا أَنَّهُ لَيْسَ عَلَى الرَّجُلِ غُسْلٌ حَتَّى يُنْزِلَ».

في الزوائد: إسناد هذا الحديث ضعيف لضعف علي بن زيد. وأصل الحديث رواه النسائي.

187. (602) (6174)- *Havle Bintu Hakim* (radıyallahu anhâ)'in anlattığına göre "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a "rüyasında erkeğin gördüğü şeyi gören kadının hükmünü" sormuş, Aleyhissalâtu vesselâm kendisine: *"İnzal vaki olmadıkça gusül gerekmez, tıpkı inzal olmadıkça erkeğe de gusül gerekmediği gibi"* şeklinde cevap vermiştir."

188-6175 ٦١١- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنْ حَجَّاجٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «إِذَا الْتَقَى الْخِتَانَانِ، وَتَوَارَتِ الْحَشَفَةُ، فَقَدْ وَجَبَ الْغُسْلُ».

في الزوائد: إسناد هذا الحديث ضعيف لضعف حجاج بن أرطاة والحديث أخرجه مسلم وغيره من وجوه آخر.

188. (611) (6175)- *Amr İbnu Şuayb an ebihi an ceddihi* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdularki: *"İki hitan (sünnet mahalli) birbirine kavuştu, (erkek uzvunun) baş kısmı kayboldu mu gusül vacip olur (inzal şart değildir.)"*

❑ GUSÜL SIRASINDA PERDE

189-6176 ٦١٥- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدِ بْنِ ثَعْلَبَةَ الْحِمَّانِيُّ. ثَنَا عَبْدُالْحَمِيدِ أَبُو يَحْيَىٰ الْحِمَّانِيُّ. ثَنَا عَبْدُالْحَمِيدِ أَبُو يَحْيَىٰ الْحِمَّانِيُّ. ثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عُمَارَةَ، عَنِ الْمِنْهَالِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «لاَ يَغْتَسِلَنَّ أَحَدُكُمْ بِأَرْضٍ فَلاَةٍ، وَلاَ فَوْقَ سَطْحٍ لاَ يُوَارِيهِ، فَإِنْ لَمْ يَكُنْ يَرَى، فَإِنَّهُ يُرَى».

في الزوائد: إسناده ضعيف لاتفاقهم على ضعف الحسن بن عمرة. وقيل: أجمعوا على ترك حديثه. وأبو عبيدة، قيل: لم يسمع من أبيه عبدالله بن مسعود.

189. (615) (6176)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizden kimse açık arazide veya kendisini örtmeyen bir dam üstünde gusül yapmasın. O, kimseyi görmese de, kendisi (ruhaniler tarafından) görülmektedir."*

❑ ABDESTTE SIKIŞAN NAMAZ KILMASIN

190-6177 ٦١٧– حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ آدَمَ. ثَنَا زَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ. ثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ صَالِحٍ، عَنِ السَّفْرِ ابْنِ نُسَيْرٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ شُرَيْحٍ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ نَهَىٰ أَنْ يُصَلِّيَ الرَّجُلُ وَهُوَ حَاقِنٌ.

في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف السفر. وكذا بشر بن آدم.

190. (617) (6177)- *Ebu Ümame* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* abdest bozma hususunda darlanan kimseye (abdestini bozmadan) namaz kılmayı yasakladı."

191-6178 ٦١٨– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ إِدْرِيسَ الأَوْدِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لاَ يَقُومُ أَحَدُكُمْ إِلَى الصَّلاَةِ وَبِهِ أَذًى».

في الزوائد: رجال إسناده ثقات.

191. (618) (6178) - *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizden kimse (abdest bozma) sıkıntısı varken namaza durmasın."*

NOT: Bu bahisle ilgili açıklama geçti.

❑ KADIN HAYIZLI İSE

192-6179 ٦٣٧– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بِشْرٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو. ثَنَا أَبُو سَلَمَةَ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ؛ قَالَتْ: كُنْتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فِي لِحَافِهِ.

فوجدتُ ما تجد النساء من الحيضة. فانسللتُ من اللحاف. فقال رسول الله ﷺ: «أنفستِ؟» قلتُ: وجدتُ ما تجد النساء من الحيضة. قال ذلك ما كتب الله على بنات آدم. قالت: فانسللتُ، فأصلحتُ من شأني، ثم رجعتُ. فقال لي رسول الله ﷺ «تعالَىْ فادخلي معي في اللحاف» قالت: فدخلتُ معه.

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات.

192. (637) (6179)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ben, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte yorganın altında idim. Kadınların maruz kaldığı hayız (kanını) o sırada gördüm. Derhal örtünün altından sıvışıverdim. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Hayız mı oldun?"* dedi. "Ben, kadınların gördüğü hayız kanını gördüm" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Bu, Allah Teala hazretlerinin, Hz. Adem'in kızlarına yazdığı bir kaderdir"* buyurdular."

Ümmü Seleme sözlerine şöyle devam eder: "Ben yataktan sıvışıp, (yapılması gerekenleri yaparak) kendime çekidüzen vererek geri döndüm. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana: *"Gel benimle birlikte yatağa gir!"* dedi. Ben de yanına girdim."

AÇIKLAMA:

Bu mevzu üzerine gelen başka rivayetlerde İslam'ın bidayetinde, hayızlı kadınların, hayız müddetince kocalarından uzak durdukları, ancak burada kaydedilen hadiseden sonra bu yasağın kaldırıldığı anlaşılmaktadır. Hatta bazı rivayetlerde bu durum, İslam dini ile Yahudiliğin arasındaki farklardan biri olarak zikredilir: Yani Yahudilerde hayızlı kadın âdet gördüğü müddetçe ne yatakta ne de yemekte kocasıyla beraber olmamaktadır. İslam'da ise bu ayrılık kaldırılmıştır.

İslam hayızlı kadınla sadece cinsî münasebeti haram kılmıştır. Göbek ve diz kapağı arası dışında kalan bedeni ile mübaşeret de yasaklanmamıştır. Müteakip hadis bu hususu daha da açacaktır.

193-6180 ٦٣٨– حدثنا الخليل بن عمرو. ثنا ابن سلمة، عن محمد بن إسحاق، عن يزيد بن أبي حبيب، عن سويد بن قيس، عن معاوية بن خديج، عن معاوية بن أبي سفيان، عن أم حبيبة، زوج النبي ﷺ؛ قال سألتها: كيف كنت

تَصْنَعِينَ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فِي الْحَيْضَةِ؟ قَالَتْ: كَانَتْ إِحْدَانَا، فِي فَوْرِهَا أَوَّلَ مَا تَحِيضُ، تَشُدُّ عَلَيْهَا إِزَاراً إِلَى أَنْصَافِ فَخِذَيْهَا. ثُمَّ تَضْطَجِعُ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ.

قال السنديّ: الحديث صحيح معنى، وإن بحث في الزوائد هذا الإسناد بأن فيه محمد بن إسحاق وهو يدلّس. وقد رواه بالعنعنة.

193. (638) (6180)- *Muaviye İbnu Ebi Süfyan* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ben, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevce-i muhteremeleri olan Ümmü Habibe (radıyallahu anhâ)'ye: "Hayız olduğunuz zaman Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la münasebetiniz nasıl olurdu?" diye sordum. Şu cevabı verdi: "Birimiz hayız görmeye başlar başlamaz derhal uyluklarının yarısına kadar uzanan izarını bağlar, sonra Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la beraber yatardı."

❑ HAYIZLI NASIL YIKANIR?

194-6181 ٦٤١- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. قَالاَ: ثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ هِشَامِ ابْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لَهَا، وَكَانَتْ حَائِضاً «انْقُضِي شَعْرَكِ وَاغْتَسِلِي».

قَالَ عَلِيٌّ فِي حَدِيثِهِ «انْقُضِي رَأْسَكِ».

في الزوائد: هذا إسناده رجاله ثقات. قال السنديّ: قالت ليس الحديث من الزوائد، بل هو في الصحيحين وغيرهما.

194. (641) (6181)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ben âdetli iken, bana: "Saçı(n örgülerini) çöz ve yıkan" dedi."

Hz. Ali, kendi rivayetinde: "Başını çöz" demiştir.

❑ HAYIZLI MESCİDE GİREMEZ

195-6182 ٦٤٥- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَمُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ قَالاَ: ثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ. ثَنَا ابْنُ أَبِي غَنِيَّةَ، عَنْ أَبِي الْخَطَّابِ الْهَجَرِيِّ، عَنْ مَحْدُوجٍ الذُّهْلِيِّ، عَنْ جَسْرَةَ؛ قَالَتْ أَخْبَرَتْنِي أُمُّ سَلَمَةَ، قَالَتْ: دَخَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ صَرْحَةَ هَذَا الْمَسْجِدِ. فَنَادَى بِأَعْلَى صَوْتِهِ: «إِنَّ الْمَسْجِدَ لاَ يَحِلُّ لِجُنُبٍ وَلاَ لِحَائِضٍ».

في الزوائد: إسناده ضعيف. محدوج لم يوثق. وأبو الخطاب مجهول.

195. (646) (6182)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu mescidin avlusuna giderek, yüksek sesle: *"Şurası muhakkak ki, mescid, ne cünüb ne de hayızlıya helal değildir"* buyurdular."

❑ HAYIZLI KADIN TEMİZLİKTEN SONRA SARILIK, BULANIKLIK GÖRÜRSE

196-6183 ٦٤٦- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُوسَىٰ، عَنْ شَيْبَانَ النَّحْوِيِّ، عَنْ يَحْيَىٰ ابْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أُمِّ بَكْرٍ؛ أَنَّهَا أُخْبِرَتْ أَنَّ عَائِشَةَ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي الْمَرْأَةِ تَرَىٰ مَا يَرِيبُهَا بَعْدَ الطُّهْرِ قَالَ: «إِنَّمَا هِيَ عِرْقٌ أَوْ عُرُوقٌ».

قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ: يُرِيدُ بَعْدَ الطُّهْرِ بَعْدَ الْغُسْلِ.

في الزوائد: إسناده صحيح، ورجاله ثقات.

196. (646) (6183)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, temizlikten sonra hayız şüphesi veren akıntı gören kadın hakkında: *"O bir damar veya damarlar(dan gelen istihaze kanı)dır, (hayız kanı değildir)"* buyurdular."

Muhammed İbnu Yahya dedi ki: "Temizlikten sonra" tabiriyle "(hayız devri bitip) yıkandıktan sonra" demek istemiştir."

AÇIKLAMA:

Daha önce de geçtiği üzere, cünüb ve hayızlı kadının mescidden geçme meselesi ihtilaflıdır: Hanefîler: "Ancak zaruret icabı geçebilir, zaruret olmadan geçemez" derken, Şafiîler: "Cünübün, ihtiyaç olmasa da, abdest almamış olsa da mescidden geçebileceği" kanaatindedir. "Yeter ki hayızlı kadın kanla kirletmesin." Bu kanaati te'yid eden rivayetler var. Hanbelîler ve bir kısım alimler de bu görüştedir. Malikîler çoğunluk itibariyle: "Cünüb zaruret halinde teyemmüm yaparak mescidden geçebilir" demiştir.

❑ NİFAS KAÇ GÜN?

197-6184 ٦٤٩- حَدَّثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا الْمُحَارِبِيُّ، عَنْ سَلَّامِ بْنِ سُلَيْمٍ

(أَوْ سَلْمٍ. شَكَّ أَبُو الْحَسَنِ. وَأَظُنُّهُ هُوَ أَبُو الأَحْوَصِ)، عَنْ حُمَيْدٍ، عَنْ أَنَسٍ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَقَّتَ لِلنُّفَسَاءِ أَرْبَعِينَ يَوْماً. إِلاَّ أَنْ تَرَى الطُّهْرَ قَبْلَ ذٰلِكَ.

في الزوائد: إسناد حديث أنس صحيح، ورجاله ثقات.

197. (649) (6184)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* nifaslı kadınlar için kırk gün (temizlenme) müddeti belirledi. Ancak daha önce temizlendiğini görenleri hariç tuttu."

❑ HAYIZLI OLAN KIZ KAPANMALIDIR

198-6185 ٦٥٤ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ؛ قَالاَ: ثنا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَبْدِالْكَرِيمِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ دَخَلَ عَلَيْهَا، فَاخْتَبَأَتْ مَوْلاَةٌ لَهَا. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «حَاضَتْ؟» فَقَالَتْ: نَعَمْ. فَشَقَّ لَهَا مِنْ عِمَامَتِهِ، فَقَالَ «اخْتَمِرِي بِهٰذَا»

في الزوائد: في إسناده عبدالكريم، وهو ابن المخارق، ضعفه الإمام أحمد وغيره. بل قال ابن عبد البر: مجمع على ضعفه.

198. (654) (6185)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yanıma girmişti, yanımdaki cariyem hemen gizlendi. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Cariye âdet gördü mü?"* diye sordular. "Evet!" deyince, Resulullah, sarığından bir parça bez koparарak cariyeye: *"Başını bununla ört!"* buyurdular."

AÇIKLAMA:

Büluğa eren (hayız görmeye başlayan) kızlar, kadın hükmüne tabi olduğu için, Hz. Aişe'nin yanında başı açık olarak oturmakta olan cariye, Resulullah'ın girmesi ile, başının açıklığı sebebiyle gizlenmeye çalışmıştır. Durumu kavrayan ve sorarak tahkik eden Resulullah, kıza, örtünmesi için sarığından bir parça koparıp veriyor. Hadis, büluğ çağına yaklaşan kızlarla ilgilenmeye, hususen birkısım ihtiyaçlarını düşünmeye, velilerini irşad etmektedir.

❑ HAYIZLI KINA YAKAR

199-6186 ٦٥٦ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيىٰ. ثَنَا حَجَّاجٌ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ. ثَنَا أَيُّوبُ، عَنْ مُعَاذَةَ؛ أَنَّ امْرَأَةً سَأَلَتْ عَائِشَةَ قَالَتْ: تَخْتَضِبُ الْحَائِضُ؟ فَقَالَتْ: قَدْ كُنَّا عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ وَنَحْنُ نَخْتَضِبُ. فَلَمْ يَكُنْ يَنْهَانَا عَنْهُ.

في الزوائد: هذا الإسناد صحيح. وحجاج هو ابن منهال. وأيوب هو السختياني.

199. (656) (6186)- *Muâze* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Bir kadın Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye: "Hayızlı kadın kınalanır mı?" diye sormuştu. "Biz, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sağlığında kınalanırdık" diye cevap verdi."

AÇIKLAMA:

Kadını erkekten ayıran vasıtalardan biri olarak, kadınların kına yakmaları teşvik edilmiştir. Saça, ellerine veya ayaklara olması farketmez. Hayız hali kına yakmaya mani değildir. Bu ruhsatı, şimdilerde, oje denen ve tırnak üzerinde suyun değmesine mani tabaka teşkil eden başka süs maddelerinin sürülmesine teşmil etmek caiz olmaz. Sürülmüş olsa bile, abdest sırasında temizlenmesi gerekir.

❑ SARGI ÜZERİNE MESH

200-6187 ٦٥٧ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبَانٍ الْبَلْخِيُّ. ثَنَا عَبْدُالرَّزَّاقِ. أَنْبَأَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ خَالِدٍ، ع زَيْدِ بْنِ عَلِيٍّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ؛ قَالَ: انْكَسَرَتْ إِحْدَى زَنْدَيَّ. فَسَأَلْتُ النَّبِيَّ ﷺ، فَأَمَرَنِي أَنْ أَمْسَحَ عَلَى الْجَبَائِرِ. قَالَ أَبُو الْحَسَنِ بْنُ سَلَمَةَ. أَنْبَأَنَا الدَّبَرِيُّ، عَنْ عَبْدِالرَّزَّاقِ، نَحْوَهُ.

في الزوائد: في إسناده عمر بن خالد. كذبه الإمام أحمد وابن معين. وقال البخاري: منكر الحديث. وقال وكيع وأبو زرعة: يضع الحديث. وقال الحاكم: يروي عن زيد بن عليّ الموضوعات.

200. (657) (6187)- *Hz. Ali İbnu Ebi Talib* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bilek kemiklerimden biri kırılmıştı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a (abdest sırasında ne yapmam gerektiğini) sordum. Aleyhissalâtu vesselâm bana, sargı üzerinden meshetmemi söyledi."

AÇIKLAMA:

Kırık, çıkık, yara gibi herhangi bir sebeple vücut üzerine tedavi maksadıyla sargı yapılmışsa abdest veya gusül sırasında sargı üzerinden mesh yapılması yeterlidir. Hanefîler ve Malikîler: "Bedenin çoğu yaralı olması halinde yıkama yerine teyemmüm yapılır, sağlam yerlerin yıkanmasına, sargıların meshedilmesine gerek kalmaz" der. Şafiîler: "Sağlam yer yıkanır, sargı üzerine meshedilir, ıslanmayan yer için teyemmüm yapılır" demiştir. Ahmed İbnu Hanbel'e göre sağlam yer yıkanır, yaralı yer için teyemmüm yapılır.

❑ TÜKRÜK TEMİZDİR

201-6188 ٦٥٨ – حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ حَمَّادِ بْنِ سَلَمَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زِيَادٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ حَامِلَ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ، عَلَى عَاتِقِهِ، وَلُعَابُهُ يَسِيلُ عَلَيْهِ.

في الزوائد: إسناده صحيح. ورجاله رجال الصحيح.

201. (658) (6188)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı Hz. Hüseyin'i omuzunda taşırken gördüm, çocuğun tükrüğü Aleyhissalâtu vesselâm'ın üzerine akıyordu."

AÇIKLAMA:

Bu hadis, insan tükrüğünün (veya salgısının) temiz olduğunu ifade eder. Fukaha, insanın ağzından akan tükrük, salya veya sümüğün, namaza mani olmadığında, pis sayılmaması gerektiğinde ittifak eder. Mideden gelen su temiz sayılmaz. Mide suyu rengi ve kokusuyla bilinir. Uyku sırasında midesinden su gelme rahatsızlığına mübtela olan kimse hakkında mide suyu affolunmuştur.

Hanefîler, artığı yenen hayvanların ter, tükrük, göz yaşı... gibi akıntılarının namaza mani bir pislik olmadığı kanaatindedir. Şafiîler, bu sayılanların, eti yenen yenmeyen bütün hayvanların dirisinden akmışsa, namaza mani olmadığına hükmetmiştir.

❑ KABA AĞIZDAN SU DÖKMEK

202-6189 ٦٥٩ – حَدَّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ مِسْعَرٍ. ح

وحدثنا محمد ابن عثمان بن كرامة. ثنا أبو أسامة، عن مسعر، عن عبدالجبار بن وائل، عن أبيه؛ قال: رأيت النبي ﷺ أتي بدلو، فمضمض منه، فمج فيه مسكاً أو أطيب من المسك. واستنثر خارجاً من الدلو.

في الزوائد: إسناده منقطع. لأن عبدالجبار بن وائل لم يسمع من أبيه شيئاً. قاله ابن معين وغيره.

202. (659) (6189)- *Abdülcebbar İbnu Vail* babası Vail (radıyallahu anh)'den anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a (abdest için içi su dolu) bir kova getirildiğini gördüm. Aleyhissalâtu vesselâm, o sudan ağzına alıp mazmaza yaptı, misk kokulu veya miskten daha hoş kokulu olarak suyu fem-i mübareklerinden kovaya bıraktı. Sonra burnuna da su çekip bu suyu kovanın dışına attı."

❑ AVRETE BAKMAMAK

203-6190 ٦٦٢- حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة. ثنا وكيع، عن سفيان، عن منصور، عن موسى ابن عبدالله بن يزيد، عن مولى لعائشة، عن عائشة؛ قالت: ما نظرت، أو ما رأيت فرج رسول الله ﷺ قط.

قال أبو بكر، كان أبو نعيم يقول: عن مولاة لعائشة.

في الزوائد: هذا إسناده ضعيف.

203. (662) (6190)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın fercine hiç bakmadım -veya "görmedim-."

Ebu Bekr der ki: "Bu hadisi (Hz. Aişe'den) onun azadlı bir cariyesi rivayet etmiştir."

AÇIKLAMA:

Mevzu üzerine varid olan başka hadisleri de gözönüne alan alimler, karı kocanın birbirlerinin avretine bakmasının haram olmadığına hükmetmişlerdir. Keza erkek, cariyesine de bakabilir. Erkek mahremi (yani nikahı kendisine ebediyyen haram) olan kadının yüzüne, başına, göğsüne, diz kapaklarından aşağısına bakabilir haram değildir. Yabancı olan erkek kadının el ve yüzüne, şehvet duymayacağından emin olursa bakabilir, aksi taktirde haramdır. Kadın, yabancı erkeğin göbek-dizkapağı arası dışında kalan yerlerine şehvetsiz bakabilir. Erkek de erkeğin gö-

bek-dizkapağı dışında kalan yerlerine bakabilir, araya bakamaz, haramdır.

Bütün mezhepler, tedavi gibi zaruret halinde erkek ve kadının birbirlerine, ihtiyaç miktarınca her tarafına bakabileceğini söylemiştir.

❑ VÜCUDDA SU DEĞMEDİK KURU YER

204-6191 ٦٦٣- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَإِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ. قَالاَ: ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ أَنْبَأَنَا مُسْلِمُ بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي عَلِيٍّ الرَّحَبِيِّ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ اغْتَسَلَ مِنْ جَنَابَةٍ. فَرَأَى لُمْعَةً لَمْ يُصِبْهَا الْمَاءُ. فَقَالَ بِجُمَّتِهِ فَبَلَّهَا عَلَيْهَا.

قَالَ إِسْحَاقُ، فِي حَدِيثِهِ: فَعَصَرَ شَعْرَهُ عَلَيْهَا.

في الزوائد: أبو على الرحبيّ، أجمعوا على ضعفه.

204. (663) (6191)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cünüblükten yıkanmıştı. Gusülden sonra bir parça yerin kuru kaldığını farketti. Bunun üzerine perçeminden (akıttığı su ile) orayı ıslattı."

İshak, rivayetinde: "O kuru yerin üzerine saçını sıktı" demiştir.

205-6192 ٦٦٤- حَدَّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا أَبُو الأَحْوَصِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُبَيْدِاللهِ، عَنِ الْحَسَنِ ابْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَلِيٍّ؛ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ، فَقَالَ: إِنِّي اغْتَسَلْتُ مِنَ الْجَنَابَةِ، وَصَلَّيْتُ الْفَجْرَ، ثُمَّ أَصْبَحْتُ فَرَأَيْتُ قَدْرَ مَوْضِعِ الظُّفْرِ لَمْ يُصِبْهُ الْمَاءُ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ «لَوْ كُنْتَ مَسَحْتَ عَلَيْهِ بِيَدِكَ أَجْزَأَكَ».

في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف محمد بن عبيدالله.

205. (664) (6192)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek: "Ben cenabetten yıkanmış, sonra da sabah namazını kılmıştım, sonradan, bedenimde tırnak kadar bir yere suyun değmemiş olduğunu farkettim (ne yapayım?)" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Eğer, orayı (ıslak) elinle meshetseydin bu sana yeterliydi"* buyurdular.

AÇIKLAMA:

Abdest veya gusül sırasında bir yerin kuru kaldığı sonradan farkedilince, ne yapılmalıdır? Orası ıslatılmakla kifayet eder mi, yeniden abdest -veya gusül- tekrarlanmalı mıdır meselesi fakihleri farklı görüşlere sevketmiştir. Başta Hanefiler ve kavl-i cedidinde *Şafii* hazretleri olmak üzere çoğunluk, eksik kalan yerin yıkanması suretiyle eksikliğin tamamlanması yeterlidir, yeni baştan tekrara gerek yoktur demiştir. Bazıları, bunun sahih olması için, yıkanan kısımların kurumadan önce eksikliğinin tamamlanması gerekir demiştir. Ancak bu meselede de çoğunluk böyle bir şart koşmaz, aradaki fasıla bedenin kurumasına sebep olacak kadar uzun da olsa kuru kalan yerin yıkanmasının kifayet edeceğini söyler ve delilini gösterir. Bu mesele, uzuvların peşpeşe yıkanmasının (muvalat) vacib olup olmadığı meselesinin münakaşasını da getirmiştir. Ancak peşpeşelik gerekmeyeceği de çoğunluğun benimsediği görüştür.

NAMAZ BÖLÜMÜ

❑ ÖĞLE NAMAZI VAKTİ

206-6193 ٦٧٥ – حَدَّثَنَا عَلِيُّ بن مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ ثَنَا الأَعْمَشُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ حَارِثَةَ بْنِ مُضَرِّبٍ الْعَبْدِيِّ، عَنْ خَبَّابٍ؛ قَالَ: شَكَوْنَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ حَرَّ الرَّمْضَاءِ، فَلَمْ يُشْكِنَا. قَالَ الْقَطَّانُ: حَدَّثَنَا أَبُو حَاتِمٍ. ثَنَا الأَنْصَارِيُّ. ثَنَا عَوْفٌ نَحْوَهُ.

حديث خبّاب أخرجه في صحيح مسلم وسنن النسائي.

206. (675) (6193)- *Habbab (İbnu Eret)* ve *Abdullah İbnu Mes'ud* (radıyallahu anhümâ) anlatmışlardır: "Biz Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a kızgın kumların hararetinden şikayet ettik. Fakat şikayetimizi dinlemedi."

❑ ÖĞLEYİ SERİNLİĞE BIRAKMA

207-6194 ٦٨٠ – حَدَّثَنَا تَمِيمُ بن الْمُنْتَصِرِ الْوَاسِطِيُّ. ثَنَا إِسْحَاقُ بن يُوسُفَ، عَنْ شَرِيكٍ، عَنْ بَيَانٍ، عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ، عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ؛ قَالَ: كُنَّا نُصَلِّي مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ صَلاَةَ الظُّهْرِ بِالْهَاجِرَةِ. فَقَالَ لَنَا: «أَبْرِدُوا بِالصَّلاَةِ، فَإِنَّ شِدَّةَ الْحَرِّ مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ».

في الزوائد: إسناده صحيح. رجاله ثقات. رواه ابن حبّان في صحيحه.

207. (680) (6194)- *Muğire İbnu Şu'be* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte öğleyi gün ortası sıcaklığında kılardık. (Bir ara) bize: *"Öğle namazını serinliğe bırakın. Zira hararetin şiddeti cehennemin kabarmasındandır"* buyurdular."

208-6195 ٦٨١ - حَدَّثَنَا عَبْدُالرَّحْمَـٰنِ بْنُ عُمَرَ. ثَنَا عَبْدُالْوَهَّابِ الثَّقَفِيُّ، عَنْ عُبَيْدِاللهِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «أَبْرِدُوا بِالظُّهْرِ».

في الزوائد: إسناده صحيح. رواه ابن حبان في صحيحه.

208. (681) (6195)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Öğle namazını serinliğe bırakın."*

AÇIKLAMA:

Önceki hadisin anlaşılması bazı farklılıklar arzetmiş ise de, çoğunluk, daha sonrakilerle irtibatlı olarak şöyle anlamışlardır: "Resulullah, öğle namazını, vakti başında, yani zevalden hemen sonra kıldırıyordu. Bu vakitte hava çok sıcak olduğu için kumlar ayakları -ve secde sırasında alnı- yakıyordu. Bunun üzerine Ashab, öğle namazını te'hirli olarak kılmak için Resulullah'a başvurmuş, bu ilk vaktin sebep olduğu sıkıntıyı mevzubahis etmiştir. Ama Aleyhissalâtu vesselâm te'hire izin vermemiş, ilk vakitte kılmaya devam etmişlerdir. Ancak, müteakip hadislerde de görüldüğü üzere sonradan Aleyhissalâtu vesselâm, öğle namazını geciktirerek kılmayı emretmiştir.

❑ AKŞAM NAMAZI VAKTİ

209-6196 ٦٨٩ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ ثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَىٰ. أَنْبَأَنَا عَبَّادُ بْنُ الْعَوَّامِ، عَنْ عُمَرَ ابْنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنِ الأَحْنَفِ بْنِ قَيْسٍ، عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِالْمُطَّلِبِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ «لاَ تَزَالُ أُمَّتِي عَلَى الْفِطْرَةِ مَالَمْ يُؤَخِّرُوا الْمَغْرِبَ حَتَّى تَشْتَبِكَ النُّجُومُ».

قَالَ أَبُو عَبْدِاللهِ بْنُ مَاجَةَ: سَمِعْتُ مُحَمَّدَ بْنَ يَحْيَىٰ يَقُولُ: اضْطَرَبَ النَّاسُ فِي هَـٰذَا الْحَدِيثِ بِبَغْدَادَ. فَذَهَبْتُ أَنَا وَأَبُو بَكْرٍ الأَعْيَنُ إِلَى الْعَوَّامِ بْنِ عَبَّادِ بْنِ الْعَوَّامِ. فَأَخْرَجَ إِلَيْنَا أَصْلَ أَبِيهِ، فَإِذَا الْحَدِيثُ فِيهِ.

في الزوائد: إسناده حسن. ورواه أبو داود من حديث أبي أيوب.

209. (689) (6196)- *Abbas İbnu Abdi'l-Muttalib* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ümmetim,*

akşam namazını yıldızlar cıvıldaşıncaya kadar te'hir etmedikçe fıtrat üzerine devam eder."

Ebu Abdillah İbnu Mace der ki: "Muhammed İbnu Yahya'nın şöyle dediğini işittim: "Bu hadis hakkında alimler Bağdat'ta anlaşmazlığa düştüler. Ben ve Ebu Bekr el-A'yan, Avvam İbnu Abbad İbni'l-Avvam'a kadar gidip sorduk. Bize, babasına ait asıl nüshayı çıkardı, araştırdı, hadisi orada buldu."

AÇIKLAMA:

Daha önce de geçtiği üzere yıldızların cıvıldaşması diye tercüme ettiğimiz iştibak-ı nücumdan murad, gökte yıldızların çoklukla görülmesidir. Malum olduğu üzere, akşamın ilk vakitlerinde parlak yıldılar görülmeye başlar, karanlık arttıkça yıldızlar çoğalır. Fıtratla da hak din, istikamet, sünnet kastedilir. Hadis, akşam namazını ilk vaktinde kılmanın ehemmiyetini vurgulamaktadır.

❑ YATSIDAN ÖNCE YATILMAZ, SONRA KONUŞULMAZ

210-6197 ٧٠٣– حدثنا عبدالله بن سعيد، وإسحاق بن إبراهيم بن حبيب، وعلي بن المنذر؛ قالوا: ثنا محمد بن فضيل. ثنا عطاء بن السائب، عن شقيق، عن عبدالله بن مسعود؛ قال: جدب لنا رسول الله ﷺ السمر بعد العشاء. يعني زجرنا.

في الزوائد: هذا إسناد رجاله ثقات. ولا أعلم له علة إلا اختلاط عطاء بن السائب. ومحمد بن فضيل إنما روى عنه بعد الاختلاط.

210. (703) (6197) - *Abdullah İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bize, yatsı namazından sonra gece sohbetini kınamıştır, yani bize bunu yasaklamıştır."

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, günlük hayatın tanzimiyle ilgili olarak vazettiği mühim esaslardan biri de "gece"nin kullanılışıdır. Dinî değerlerimize göre, akşam namazının girmesiyle gece başlar. Resulullah, umumi bir prensip olarak yatsı namazından önce yatmaz, yatsıdan sonra da sohbete yer vermezdi. Ümmetine de bu istikamette direktifte bulunmuştur. Bu mesele üzerine, Hz. Aişe, Ebu Berze gibi başka sahabelerden de rivayetler gelmiştir. Hemen belirtelim ki Aleyhissalâtu

vesselâm, zaman zaman gece sohbetlerine yer vermiş, yakınlarıyla ümmetin meselelerini gecenin geç vakitlerine kadar istişare etmiştir. Bu nev'e giren rivayetleri gözönüne alan alimlerimiz, yatsıdan sonra yatmanın bir vecibe olmadığını belirtirler, ilmî, istişarî ve diğer meşru gayelerle müsamere de denen "yatsı sonrası uyanıklık"ın caiz olduğunu belirtirler. Her halukârda, günümüz şartlarında, yatsı namazından hemen sonra yatmayı prensip edinmek, hüşyar mü'minlere çok şey kazandıracaktır: Radyo, televizyon ve benzerlerinin malayani ve zararlı neşriyatını takipten kurtulur, geceleyin teheccüd namazına kalkar. Böylece, bu hususta esas olan bir sünneti ihya etmenin büyük ecrini kazanır, vs.

❑ **YATSIYA ATEME DEMEYİN**

211-6198 ٧٠٥ – حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنِ كَاسِبٍ. ثنا الْمُغِيرَةُ بْنُ عَبْدِالرَّحْمٰنِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَجْلاَنَ، عَنِ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ. ح وَحَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدٍ. ثنا ابْنُ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ عَبْدِالرَّحْمٰنِ بْنِ حَرْمَلَةَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «لاَ تَغْلِبَنَّكُمُ الأَعْرَابُ عَلَى اسْمِ صَلاَتِكُمْ» زَادَ ابْنُ حَرْمَلَةَ «فَإِنَّمَا هِيَ الْعِشَاءُ. وَإِنَّمَا يَقُولُونَ الْعَتَمَةَ لإِعْتَامِهِمْ بِالإِبِلِ».

في الزوائد: إسناد أبي هريرة صحيح.

211. (705) (6198)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bedeviler, (yatsı) namazı meselesinde size galebe çalmasınlar!"* -İbnu Harmele şu ilavede bulundu:- "Bu namazın adı işa (= yatsı)dır. Bedeviler ona, develeri sebebiyle geciktirip te'hir ettikleri için "ateme" derler."

AÇIKLAMA:

Ateme, lügat olarak te'hir etmek, geciktirmek manasına gelir. Bedeviler, develerle meşgul olup, namazı bu meşguliyetlerinin bitimine kadar te'hir etmeleri sebebiyle şer'an işa diye isimlendirilmiş olan yatsı namazına ateme demişlerdir. *Aleyhissalâtu vesselâm,* namaz isminin değişmesine rıza göstermemiştir.

EZAN BÖLÜMÜ

❑ EZAN NASIL BAŞLADI?

212-6198 ٧٠٧- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدِ بْنِ عَبْدِاللهِ الْوَاسِطِيُّ. ثَنَا أَبِي، عَنْ عَبْدِالرَّحْمٰنِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ اسْتَشَارَ النَّاسَ لِمَا يُهِمُّهُمْ إِلَى الصَّلاَةِ. فَذَكَرُوا الْبُوقَ. فَكَرِهَهُ مِنْ أَجْلِ الْيَهُودِ. ثُمَّ ذَكَرُوا النَّاقُوسَ. فَكَرِهَهُ مِنْ أَجْلِ النَّصَارَى. فَأُرِيَ النِّدَاءَ تِلْكَ اللَّيْلَةَ رَجُلٌ مِنَ الأَنْصَارِ يُقَالُ لَهُ عَبْدُ اللهِ بْنُ زَيْدٍ، وَعُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ. فَطَرَقَ الأَنْصَارِيُّ رَسُولَ اللهِ ﷺ لَيْلاً. فَأَمَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِلاَلاً بِهِ، فَأَذَّنَ.

قَالَ الزُّهْرِيُّ: وَزَادَ بِلاَلٌ، فِي نِدَاءِ صَلاَةِ الْغَدَاةِ، الصَّلاَةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ. فَأَقَرَّهَا رَسُولُ اللهِ ﷺ.

قَالَ عُمَرُ: يَا رَسُولَ اللهِ! قَدْ رَأَيْتُ مِثْلَ الَّذِي رَأَى، وَلَكِنَّهُ سَبَقَنِي.

في الزوائد: في إسناده محمد بن خالد. ضعفه أحمد وابن معين وأبو زرعة وغيرهم.

212. (707) (6199)- *Salim*, babası *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'den anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, namazları (duyurup toplanmayı sağlama) vasıtası üzerine halkla istişare etti. Boru öttürmeyi teklif ettiler. Yahudiler(in usulü olması) sebebiyle bunu hoş karşılamadı. Bunun üzerine halk çan çalınabileceğini hatırlattı. Aleyhissalâtu vesselâm, Hıristiyanlar(a benzeme) endişesiyle bunu da hoş karşılamadı. Aynı gece, Ensar'dan Abdullah İbnu Zeyd denen bir zata ve Ömer İbnu'l-Hattab'a rüyalarında ezan öğretildi. Ensarî, geceleyin

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kapısını çaldı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu (öğrenip okumasını) Bilal'e emretti. Bilal da ezan olarak okudu."

Zührî diyor ki: "Bilal (radıyallahu anh) hazretleri sabah ezanına şu ibareyi ilave etti: "Essalatu hayrun mine'n-nevm (namaz uykudan hayırlıdır)." Resulullah bu ilaveyi te'yid etti."

Hz. Ömer (radıyallahu anh): "Ey Allah'ın Resulü, Abdullah İbnu Zeyd'in gördüğünü rüyamda ben de görmüştüm (ancak o, size duyurmakta benden önce davrandı)" dedi.

★ EZANDA TERCİ'

213-6200 ٧٠٨ – حدثنا محمد بن بشار، ومحمد بن يحيى. قالا ثنا أبو عاصم. أنبأنا ابن جريج. أخبرني عبد العزيز بن عبد الملك بن أبي محذورة، عن عبدالله بن محيريز، وكان يتيما في حجر أبي محذورة بن معير، حين جهزه إلى الشام. فقلت لأبي محذورة: أي عم! إني خارج إلى الشام، وإني أسأل عن تأذينك. فأخبرني أن أبا محذورة قال: خرجت في نفر. فكنا ببعض الطريق. فأذن مؤذن رسول الله ﷺ بالصلاة، عند رسول الله ﷺ فسمعنا صوت المؤذن ونحن عنه متنكبون. فصرخنا نحكيه، نهزأ به. فسمع رسول الله ﷺ. فأرسل إلينا قوما فأقعدونا بين يديه. فقال: «أيكم الذي سمعت صوته قد ارتفع؟» فأشار إلي القوم كلهم، وصدقوا. فأرسل كلهم وحبسني. وقال لي: «قم فأذن». فقمت، ولا شيء أكره إلي من رسول الله ﷺ ولا مما يأمروني به فقمت بين يدي رسول الله ﷺ، فألقى علي رسول الله التأذين هو بنفسه. فقال «قل: الله أكبر، الله أكبر، الله أكبر، الله أكبر. أشهد أن لا إله إلا الله، أشهد أن لا إله الا الله. أشهد أن محمدا رسول الله، أشهد أن محمدا رسول الله» ثم قال لي: «ارفع من صوتك. أشهد أن لا إله إلا الله، أشهد أن لا إله إلا الله، أشهد أن محمدا رسول الله أشهد أن محمدا رسول الله. حي على الصلاة، حي على الصلاة. حي على الفلاح، حي

عَلَى الْفَلاَحِ اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ. لاَ إِلَــهَ إِلاَّ اللهُ» ثُمَّ دَعَانِي حِينَ قَضَيْتُ الــتَّأْذِيــنَ فَأَعْطَانِي صُرَّةً فِيهَا شَيْءٌ مِنْ فِضَّةٍ. ثُمَّ وَضَعَ يَدَهُ عَلَى نَاصِيَةِ أَبِي مَحْذُورَةَ. ثُمَّ أَمَرَّهَا عَلَى وَجْهِهِ، ثُمَّ عَلَى ثَدْيَيْهِ، ثُمَّ عَلَى كَبِدِهِ، ثُمَّ بَلَغَتْ يَدُ رَسُولِ اللهِ ﷺ سُرَّةَ أَبِي مَحْذُورَةَ. ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «بَارَكَ اللهُ لَكَ وَبَارَكَ عَلَيْكَ» فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَمَرْتَنِي بِالــتَّأْذِيــنِ بِمَكَّةَ! قَالَ «نَعَمْ. قَدْ أَمَرْتُكَ» فَذَهَبَ كُلُّ شَيْءٍ كَانَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ مِنْ كَرَاهِيَةٍ، وَعَادَ ذَلِكَ كُلُّهُ مَحَبَّةً لِرَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَدِمْتُ عَلَى عَتَّابِ بْنِ أَسِيدٍ، عَامِلِ رَسُولِ اللهِ ﷺ بِمَكَّةَ، فَأَذَّنْتُ مَعَهُ بِالصَّلاَةِ عَنْ أَمْرِ رَسُولِ اللهِ ﷺ.

قَالَ: وَأَخْبَرَنِي ذَلِكَ مَنْ أَدْرَكَ أَبَا مَحْذُورَةَ، عَلَى مَا أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَيْرِيزٍ.

في الزوائد: هذا الحديث ثابت في غير صحيح البخاري. لكن في رواية المصنف زيادة، وإسنادها صحيح، ورجالها ثقات.

213. (708) (6200)- *Ebu Mahzûre İbnu Mi'yer* (radıyallahu anh)'in terbiyesinde yetim olarak yetişen Abdullah İbnu Muhayrız'dan rivayet edildiğine göre, "Ebu Mahzûre, kendisini Suriye'ye göndermek üzere hazırlarken, Abdullah, Ebu Mahzûre'ye şöyle dediğini anlatıyor: "Ey amcacığım! Ben Suriye'ye gidiyorum ve senin ezan okuyuşunun (hikâyesini) soruyorum."

Ravi, bunun üzerine Ebu Mahzûre'nin şunu anlattığını belirtir: "Ben bir grupla birlikte yola çıkmıştım. Epey bir yol almıştık. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın müezzini Aleyhissalâtu vesselâm'ın yanında namaz için ezan okudu. Biz de müezzinin sesini Aleyhissalâtu vesselâm'a arkamız dönük olarak işittik. Biz onun sesini alaylı alaylı tekrar edip yansıladık. (Bu yaptığımızı) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* işitti. Bize bazı kimseler yollayarak yanına çağırttı, önüne oturttu ve: "Kulağıma kadar gelen ses hanginizin?" dedi. Arkadaşlarım beni işaretlediler. Doğru da söylediler. Resulullah, onları geri çevirdi, beni alıkoydu. Sonra bana: "Kalk ezan oku!" dedi. Doğruldum. (Ezanı bilmediğimden) öyle mahçup olmuştum ki, o anda nazarımda Resulullah'tan ve yapmamı emrettiği şeyden daha menfur bir şey yoktu. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın önünde doğrulmuş, öyle kalmıştım.

Bunun üzerine Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ezanı kendisi bana okudu. Arkadan: *"Haydi söyle!"* dedi. Allahuekber, Allahuekber, Al-

lahuekber, Allahuekber, eşhedü en la ilahe illallah, eşhedu en la ilahe illallah, eşhedü enne Muhammede'r-Resulullah, eşhedü enne Muhammede'r-Resulullah!"

Sonra bana şunu söyledi: *"Sesini yükselt. Eşhedü en la ilahe illallah, eşhedu en lailahe illallah, eşhedü enne Muhammed'r-Resulullah, eşhedu enne Muhammede'r-Resulullah, hayye ala's-salati, hayye ala's-salah, hayye ale'l-felahi hayye ale'l-felah. Allahuekber Allahuekber, lailahe illallah!"*

Sonra, ezanı bitirince beni çağırdı ve bana içerisinde gümüş para bulunan bir çıkın verdi. Sonra elini Ebu Mahzûre'nin alnına koydu, arkadan yüzüne kaydırdı, sonra göğsü üzerine götürdü, sonra ciğerinin üzerine kaydırdı. Sonra Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mübarek eli, Ebu Mahzûre'nin göbeği üzerine ulaştı. Sonra *Aleyhissalâtu vesselâm*: *"Allah seni mübarek kılsın, Allah sana bereket yağdırsın"*dedi. Ben de:

"Ey Allah'ın Resulü! Bana Mekke'de ezan okumamı emir buyursanız?" dedim.

"Haydi emrettim!" buyurdular.

Derken içimde Resulullah'a karşı duyduğm bütün kötü hisler kayboldu. Yerine Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sevgisi doldu. Hemen Resulullah'ın Mekke'deki valisi Attab İbnu Esid'in yanına geldim. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın emri sebebiyle Attab'ın yanında namaz için ezanı ben okudum."

Ravi der ki: "Ebu Mahzûre'ye yetişenler bu hadiseyi, Abdullah İbnu Muhayriz'in bana anlattığı şekil üzere bana tahdis ettiler."

NOT: Ezanla ilgili kıssa daha önce genişçe açıklandı.

❑ EZANDA SÜNNET

214-6201 ٧١٠ – حَدَّثنا هِشام بن عمَّار. ثنا عبدالرَّحمَـٰن بن سعد بن عمَّار بن سعد، مؤذِّن رسول الله ﷺ. حدَّثني أبي، عن أبيه، عن جدِّه؛ أنَّ رسول الله ﷺ أمر بلالاً أن يجعل إصبعيه في أذنيه. وقال: «إنه أرفع لصوتك».

في الزوائد: رواه الترمذي بإسناد صححه. وإسناد المصنف ضعيف لضعف أولاد سعد.

214. (710) (6201)- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın müezzini Sa'd el-Karazi (radıyallahu anh)'den rivayet edildiğine göre, "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Bilal (radıyallahu anh)'e (ezan okurken) iki par-

mağını kulağına sokmasını emrederek: *"Şüphesiz bu, sesin daha çok yükselmesini sağlar"* buyurmuştur."

215-6202 ٧١١- حَدَّثَنَا أَيُّوبُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْهَاشِمِيُّ. ثنا عَبْدُالْوَاحِدِ بْنُ زِيَادٍ، عَنْ حَجَّاجِ بْنِ أَرْطَاةَ، عَنْ عَوْنِ بْنِ أَبِي جُحَيْفَةَ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: أَتَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ بِالأَبْطَحِ، وَهُوَ فِي قُبَّةٍ حَمْرَاءَ. فَخَرَجَ بِلاَلٌ. فَأَذَّنَ فَاسْتَدَارَ فِي أَذَانِهِ. وَجَعَلَ إِصْبَعَيْهِ فِي أُذُنَيْهِ.

هذا الإسناد فيه حجاج بن أرطاة وهو ضعيف.

215. (711) (6202)- *Ebu Cuhayfe* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ebtah nam mevkide Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına geldi. Kırmızı bir çadırda kalıyordu. Derken Bilal çıkıp ezan okudu. Ezanında herbir cihete dönüyor ve iki parmağını kulaklarına sokuyordu."

216-6203 ٧١٢- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُصَفَّى الْحِمْصِيُّ. ثنا بَقِيَّةُ، عَنْ مَرْوَانَ بْنِ سَالِمٍ، عَنْ عَبْدِالْعَزِيزِ ابْنِ أَبِي رَوَّادٍ عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «خَصْلَتَانِ مُعَلَّقَتَانِ فِي أَعْنَاقِ الْمُؤَذِّنِينَ لِلْمُسْلِمِينَ: صَلاَتُهُمْ وَصِيَامُهُمْ».

في الزوائد: إسناده ضعيف، لتدليس بقية بن الوليد.

216. (712) (6203)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Müezzinlerin boyunlarına, Müslümanların iki hasleti takılmıştır: Namazları ve oruçları. (Bunların vakitlerini Müslümanlara müezzinler ilan eder.)"*

217-6204 ٧١٦- حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ رَافِعٍ. ثنا عَبْدُاللهِ بْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ بِلاَلٍ؛ أَنَّهُ أَتَى النَّبِيَّ ﷺ يُؤْذِنُهُ بِصَلاَةِ الْفَجْرِ. فَقِيلَ: هُوَ نَائِمٌ. فَقَالَ: الصَّلاَةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ، الصَّلاَةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ. فَأُقِرَّتْ فِي تَأْذِينِ الْفَجْرِ. فَثَبَتَ الأَمْرُ عَلَى ذَلِكَ.

في الزوائد: إسناده ثقات. إلا أن فيه انقطاعاً. سعيد بن المسيب لم يسمع من بلال.

217. (716) (6204)- *Hz. Bilal* (radıyallahu anh)'in anlattığına göre: "(Bir gün) sabah namazını haber vermek üzere Aleyhissalâtu vesselâm'ın yanına gelmiş, ancak kendisine "uyuyor" denilmiş. Bunun üzerine:

"Essalatu hayrun mine'n-nevm, essalatu hayrun mine'n-nevm (namaz uykudan daha hayırlıdır)" demiştir. Bundan böyle bu ibarenin sabah ezanına dahil edilmesi kabul görmüş ve ezan bu minval üzere kesinlik kazanmıştır."

❑ EZAN OKUNURKEN EZAN TEKRAR EDİLİR

218-6205 ٧١٨- حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ الشَّافِعِيُّ، إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْعَبَّاسِ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ رَجَاءٍ الْمَكِّيُّ، عَنْ عَبَّادِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِذَا أَذَّنَ الْمُؤَذِّنُ فَقُولُوا مِثْلَ قَوْلِهِ».

في الزوائد: إسناد أبي هريرة معلوم ومحفوظ عن الزهري عن عطاء عن أبي سعيد. كما أخرج الأئمة الستة في كتبهم. ورواه أحمد في مسنده من حديث علي وأبي رافع، والبزاز في مسنده من حديث أنس.

218. (718) (6205)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Müezzin ezan okuduğu vakit onun söylediklerini aynen tekrar edin..."

219-6206 ٧١٩- حَدَّثَنَا شُجَاعُ بْنُ مَخْلَدٍ، أَبُو الْفَضْلِ؛ قَالَ ثَنَا هُشَيْمٌ. أَنْبَأَنَا أَبُو بِشْرٍ، عَنْ أَبِي الْمَلِيحِ بْنِ أُسَامَةَ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ. حَدَّثَتْنِي عَمَّتِي أُمُّ حَبِيبَةَ؛ أَنَّهَا سَمِعَتْ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ، إِذَا كَانَ عِنْدَهَا فِي يَوْمِهَا وَلَيْلَتِهَا، فَسَمِعَ الْمُؤَذِّنَ يُؤَذِّنُ، قَالَ كَمَا يَقُولُ الْمُؤَذِّنُ.

في الزوائد: إسناده صحيح. وعبدالله بن عتبة روى له النسائي، وأخرج له ابن خزيمة في صحيحه. فهو عنده ثقة. وباقي رجاله ثقات.

219. (719) (6206)- *Ümmühatu'l-Mü'minîn*'den olan Ümmü Habibe (radıyallahu anhâ)'nin anlattığına göre, "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, yanında iken, ister gece, ister gündüz olsun, her ne zaman müezzinin ezanını işitirse, müezzinin söylediğini aynen tekrar etmiştir."

NOT: Bu husus, daha önce açıklandı.

❑ EZANIN FAZİLETİ

220-6207 ٧٢٨- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ، وَالْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْخَلَّالُ. قَالَا: ثَنَا

عَبْدُاللهِ بْنِ صَالِحٍ. ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ أَيُّوبَ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «مَنْ أَذَّنَ ثِنْتَيْ عَشْرَةَ سَنَةً، وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ، وَكُتِبَ لَهُ، بِتَأْذِينِهِ، فِي كُلِّ يَوْمٍ، سِتُّونَ حَسَنَةً وَلِكُلِّ إِقَامَةٍ ثَلَاثُونَ حَسَنَةً».

في الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف عبدالله بن صالح.

220. (728) (6207)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim on iki yıl müezzinlik yaparsa ona cennet vacip olur. Ona, her gün için, ezanı sebebiyle altmış hasene yazılır, her bir ikameti için de otuz hasene yazılır."*

❑ İKAMETTE BİRER BİRER OKUMA

221-6208 ٧٣١ - حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا عَبْدُالرَّحْمٰنِ بْنُ سَعْدٍ. ثَنَا عَمَّارُ بْنُ سَعْدٍ، مُؤَذِّنُ رَسُولِ اللهِ ﷺ حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ أَذَانَ بِلَالٍ كَانَ مَثْنَى مَثْنَى. وَإِقَامَتَهُ مُفْرَدَةً.

في الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف أولاد سعد. ومعناه في صحيح البخاري.

221. (731) (6208)- *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın müezzinlerinden Sa'd el-Karazî (radıyallahu anh)'nin rivayetine göre, "Bilal-i Habeşî (radıyallahu anh)'nin ezanı ikişer ikişer idi. ikameti ise birer birerdi."

222-6209 ٧٣٢ - حَدَّثَنَا أَبُو بَدْرٍ، عَبَّادُ بْنُ الْوَلِيدِ. حَدَّثَنِي مَعْمَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عُبَيْدِاللهِ بْنِ أَبِي رَافِعٍ، مَوْلَى النَّبِيِّ ﷺ. حَدَّثَنِي أَبِي، مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدِ اللهِ، عَنْ أَبِيهِ عُبَيْدِاللهِ، عَنْ أَبِي رَافِعٍ؛ قَالَ: رَأَيْتُ بِلَالاً يُؤَذِّنُ بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللهِ ﷺ مَثْنَى مَثْنَى، وَيُقِيمُ وَاحِدَةً.

في الزوائد: إسناده ضعيف لاتفاقهم على ضعف معمر بن محمد بن عبيد الله وأبيه.

222. (732) (6209)- *Ebu Rafi Mevla* Resulillah anlatıyor: "Ben Bilal (radıyallahu anh)'in, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında ikişer ikişer ezan okuduğunu, birer birer de ikamet getirdiğini gördüm!"

AÇIKLAMA:

Daha önce geçtiği üzere, ezan ve ikamette geçen cümlelerin kaçar

kere tekrar edileceği rivayetlere göre farklıdır. Bu rivayetler Hz. Bilal'in ezan tarzını anlatmaktadır.

❑ EZAN OKUNUNCA MESCİDDEN ÇIKILMAZ

223-6210 ٧٣٤- حَدَّثَنَا حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا عَبْدُاللّٰهِ بْنُ وَهْبٍ. أَنْبَأَنَا عَبْدُ الْجَبَّارِ بْنُ عُمَرَ، عَنِ ابْنِ أَبِي فَرْوَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يُوسُفَ، مَوْلَى عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عُثْمَانَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «مَنْ أَدْرَكَهُ الأَذَانُ فِي الْمَسْجِدِ، ثُمَّ خَرَجَ، لَمْ يَخْرُجْ لِحَاجَةٍ، وَهُوَ لاَ يُرِيدُ الرَّجْعَةَ، فَهُوَ مُنَافِقٌ».

في الزوائد: إسناده ضعيف. فيه ابن أبي فروة. واسمه إسحاق بن عبدالله ضعفوه. وكذلك عبدالجبار ابن عمر.

223. (734) (6210)- Hz. Osman (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kim mescidde iken ezan okunmaya başladığı halde, bir ihtiyaç olmadan ve tekrar mescide dönme gayesinde bulunmadan mescidi terkederse o kimse münafıktır."

MESCİDLER VE CEMAATLER BÖLÜMÜ

❑ ALLAH İÇİN MESCİD BİNA ETMEK

224-6211 ٧٣٥- حدّثنا أبو بكر بن أبي شيبة. ثنا يونس بن محمّد. ثنا ليث بن سعد. ح وحدّثنا أبو بكر بن أبي شيبة. ثنا داود بن عبدالله الجعفري، عن عبدالعزيز بن محمّد جميعاً عن يزيد بن عبدالله بن أسامة بن الهاد، عن الوليد بن أبي الوليد، عن عثمان بن عبدالله ابن سراقة العدوي، عن عمر بن الخطّاب؛ قال: سمعت رسول الله ﷺ يقول: «من بنى مسجداً يذكر فيه اسم الله، بنى الله له بيتاً في الجنّة».

في الزوائد: حديث عمر مرسل. فإن عثمان بن عبدالله بن سراقة روى عن عمر بن الخطاب، وهو جده لأمه، ولم يسمع منه، قاله المزي في التهذيب. ورواه ابن حبان في صحيحه بهذا الإسناد.

224. (735) (6211)- *Ömer İbnu'l-Hattab* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim: *"Kim, içerisinde Allah'ın isminin zikredildiği bir mescid bina ederse Allah da onun için cennette bir ev bina eder."*

225-6212 ٧٣٧- حدّثنا العبّاس بن عثمان الدّمشقيّ. ثنا الوليد بن مسلم، عن ابن لهيعة. حدّثني أبو الأسود، عن عروة، عن عليّ بن أبي طالب؛ قال: قال رسول الله ﷺ: «من بنى لله مسجداً من ماله، بنى الله له بيتاً في الجنّة».

في الزوائد: إسناد حديث عليّ ضعيف. والوليد بن مسلم مدلس، وقد رواه بالعنعنة. وشيخه ابن لهيعة ضعيف.

225. (737) (6212)- *Hz. Ali İbnu Ebi Talib* (radıyallahu anh) anlatıyor:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim, kendi malından Allah rızası için bir mescid bina ederse Allah da ona cennette bir ev bina eder."*

226-6213 ٧٣٨– حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ عَبْدِالأَعْلَىٰ. ثَنَا عَبْدُاللّٰهِ بْنُ وَهْبٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ نَشِيطٍ، عَنْ عَبْدِاللّٰهِ بْنِ عَبْدِالرَّحْمٰنِ بْنِ أَبِي حُسَيْنٍ النَّوْفَلِيِّ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللّٰهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ: «مَنْ بَنَىٰ مَسْجِداً لِلّٰهِ كَمَفْحَصِ قَطَاةٍ، أَوْ أَصْغَرَ، بَنَى اللّٰهُ لَهُ بَيْتاً فِي الْجَنَّةِ».

في الزوائد: إسناده صحيح، ورجاله ثقات.

226. (738) (6213)- *Hz. Cabir İbnu Abdillah* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim Allah için bağırtlak kuşu yuvası kadar veya daha küçük bir mescid bina etse, Allah onun için cennette bir ev bina eder."*

NOT: Mescid yapmaya teşvik sadedinde gelen bu nevi hadisler daha önce açıklanmıştır.

❑ MESCİD MÜTEVAZİ OLMALI

227-6214 ٧٤٠– حَدَّثَنَا جُبَارَةُ بْنُ الْمُغَلِّسِ ثَنَا عَبْدُالْكَرِيمِ بْنُ عَبْدِالْكَرِيمِ بْنِ عَبْدِالرَّحْمٰنِ الْبَجَلِيُّ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «أَرَاكُمْ سَتُشَرِّفُونَ مَسَاجِدَكُمْ بَعْدِي كَمَا شَرَّفَتِ الْيَهُودُ كَنَائِسَهَا، وَكَمَا شَرَّفَتِ النَّصَارَىٰ بِيَعَهَا».

في الزوائد: إسناده ضعيف. فيه جبارة بن المغلس وهو كذاب وقد أخرجه أبو داود بسنده عن ابن عباس مرفوعاً بغير هذا السياق.

227. (740) (6214)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Görüyorum ki, Yahudilerin havralarını, Hıristiyanların da kiliselerini yükselttikleri gibi sizler de mescidlerinizi yükselteceksiniz."*

228-6215 ٧٤١– حَدَّثَنَا جُبَارَةُ بْنُ الْمُغَلِّسِ. ثَنَا عَبْدُالْكَرِيمِ بْنُ عَبْدِالرَّحْمٰنِ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ، عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ

ﷺ: «مَا سَاءَ عَمَلُ قَوْمٍ قَطُّ إِلاَّ زَخْرَفُوا مَسَاجِدَهُمْ».

في الزوائد: في إسناده أبو إسحاق، كان يدلّس. وجبارة كذاب.

228. (741) (6215)- *Ömer İbnu'l-Hattab* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ameli bozulan her kavim mescidlerini süslemeye yönelmiştir."*

AÇIKLAMA:

Resulullah'ın inşa ettirdiği mescidler sade ve mütevazidir. Mescidler sonradan büyümüş ve tezyine boğulmuştur. Alimler, hadislerden hareketle sadeliğin esas olduğunda ısrar etmiştir. Ancak zamanla bazı şartlar altında tezyin edilebileceğine fetva verildiğini daha önce açıkladık.

❑ MESCİD NEREYE YAPILMALI

299-6216 ٧٤٤- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا عَمْرُو بْنُ عُثْمَانَ. ثَنَا مُوسَىٰ بْنُ أَعْيَنَ. ثَنَا مُحَمَّدُ ابْنُ إِسْحَاقَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ. وَسُئِلَ عَنِ الْحِيطَانِ تُلْقَىٰ فِيهَا الْعَذِرَاتُ. فَقَالَ: «إِذَا سُقِيَتْ مِرَاراً فَصَلُّوا فِيهَا». يَرْفَعُهُ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ.

في الزوائد: إسناده ضعيف. فيه محمد بن إسحاق. كان يدلّس. وقد رواه بالعنعنة

229. (744) (6216)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'den anlatıldığına göre, "Kendisine, insan tersinin atıldığı bahçelerde namaz kılmanın hükmünden sorulduğu zaman, Resulullah'a ref'ederek, şu cevabı vermiştir: "Eğer bahçe bir çok defalar sulanmış (pislik eseri kalmamış) ise orada namaz kılabilirsiniz."

❑ MESCİDDE MEKRUH İŞLER

230-6217 ٧٤٨- حَدَّثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ عُثْمَانَ بْنِ سَعِيدِ بْنِ كَثِيرِ بْنِ دِينَارٍ الْحِمْصِيُّ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حِمْيَرٍ. ثَنَا زَيْدُ بْنُ جَبِيرَةَ الأَنْصَارِيُّ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ الْحُصَيْنِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَ: «خِصَالٌ لاَ تَنْبَغِي فِي الْمَسْجِدِ: لاَ يُتَّخَذُ طَرِيقاً. وَلاَ يُشْهَرُ فِيهِ سِلاَحٌ. وَلاَ يُنْبَضُ فِيهِ بِقَوْسٍ وَلاَ يُنْشَرُ فِيهِ نَبْلٌ. وَلاَ يُمَرُّ فِيهِ بِلَحْمٍ نِيءٍ. وَلاَ يُضْرَبُ فِيهِ حَدٌّ. وَلاَ يُقْتَصُّ فِيهِ مِنْ أَحَدٍ. وَلاَ يُتَّخَذُ سُوقاً».

في الزوائد: إسناده ضعيف لاتفاقهم على ضعف زيد بن جبيرة. قال ابن عبدالبر: أجمعوا على أنه ضعيف.

230. (748) (6217)- Yine *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bazı şeyler vardır, mescidde yapılması uygun değildir: "Mescid (yanlardan iki kapılı ise gel-geç için) yol olarak kullanılamaz, orada silah kılıfsız taşınmaz, yaya kiriş takılmaz, ok saçılmaz, çiğ et geçirilmez, had tatbik edilmez, kimseye kısas vurulmaz, alış-veriş mahalli de yapılmaz."*

231-6218 ٧٥٠ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُوسُفَ السُّلَمِيُّ. ثَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ. ثَنَا الْحَارِثُ بْنُ نَبْهَانَ حَدَّثَنَا عُتْبَةُ بْنُ يَقْظَانَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ مَكْحُولٍ، عَنْ وَاثِلَةَ بْنِ الأَسْقَعِ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «جَنِّبُوا مَسَاجِدَكُمْ صِبْيَانَكُمْ وَمَجَانِينَكُمْ وَشِرَارَكُمْ وَبَيْعَكُمْ وَخُصُومَاتِكُمْ وَرَفْعَ أَصْوَاتِكُمْ وَإِقَامَةَ حُدُودِكُمْ وَسَلَّ سُيُوفِكُمْ. وَاتَّخِذُوا عَلَى أَبْوَابِهَا الْمَطَاهِرَ. وَجَمِّرُوهَا فِي الْجُمَعِ».

في الزوائد: إسناده ضعيف. فإن الحارث بن نبهان متفق على ضعفه.

231. (750) (6218)- Vâsıle İbnu'l-Eska (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Mescidlerinizi çocuklarınızdan, delilerinizden, alış-verişlerinizden, davalarınızın ikamesinden, sesinizi yükseltmekten, hadlerinizin icrasından, kılıçlarınızı kınlarından sıyırmaktan uzak tutun. Mescidlerin kapılarının yakınlarında abdest yerleri yapın. Mescidlerinizi, cuma günü buhurlayarak güzel kokulu kılın."*

AÇIKLAMA:

Çocuğun mescide sokulması meselesinde ihtilaf edilmiştir. Bu mevzu üzerine başka rivayetler de mevcuttur. Hanefilere göre, çocuk mümeyyiz olmasa bile talim maksadı ile mescide gelmesinde bir mahzur yoktur. Şafiîlere göre deli ve çocuk mescidi kirletmeyecek ise girebilir, aksi takdirde haramdır. Malikîlere göre, deli ve çocuk mescidi kirletecek veya orada yaramazlık yapacak ise haramdır, aksi taktirde caizdir. Hanbelîler, talim gayesi yoksa, çocukların ve delilerin mescide girmesinin mekruh olduğuna hükmetmiştir.

Mezhepler, mescidde yüksek ses çıkarmayı hoş karşılamamıştır. Namaz kılanları rahatsız edecek derecede yüksek ses, zikir, ibadet ve talim-

i ilim gibi meşru ameller sırasında bile çıkmış olsa, yine de caiz bulunmamıştır. Aksi takdirde mübah sebeplerle ses çıkarılmasını, alimler çoğunlukla caiz addetmişlerdir.

❑ MAHALLELERDE MESCİD

232-6219 ٧٥٦- حَدَّثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ حَكِيمٍ. ثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ، عَنِ ابْنِ عَوْنٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ سِيرِينَ، عَنْ عَبْدِالْحَمِيدِ بْنِ الْمُنْذِرِ بْنِ الْجَارُودِ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: صَنَعَ بَعْضُ عُمُومَتِي لِلنَّبِيِّ ﷺ طَعَاماً. فَقَالَ لِلنَّبِيِّ ﷺ: إِنِّي أُحِبُّ أَنْ تَأْكُلَ فِي بَيْتِي وَتُصَلِّيَ فِيهِ. قَالَ: فَأَتَاهُ. وَفِي الْبَيْتِ فَحْلٌ مِنْ هٰذِهِ الْفُحُولِ. فَأَمَرَ بِنَاحِيَةٍ مِنْهُ، فَكُنِسَ وَرُشَّ فَصَلَّى وَصَلَّيْنَا مَعَهُ.

قَالَ أَبُو عَبْدِاللهِ بْنُ مَاجَةَ: الْفَحْلُ هُوَ الْحَصِيرُ الَّذِي قَدِ اسْوَدَّ.

في الزوائد: إسناده حسن، وله أصل في الصحيح.

232. (756) (6219)- *Hz. Enes İbnu Malik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Amcalarımdan biri, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* için yemek hazırladı. Gelip Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Evimde yemek yemenizi ve orada bir namaz kılmanızı arzu ediyorum" dedi. (Aleyhissalâtu vesselâm davete icabet ederek) evine geldi. Evinde şu hasırlardan biri vardı. Hasırın bir köşesinin namaz için hazırlanmasını emir buyurdu. Bunun üzerine üzeri süprüldü ve (yumuşaması için) üzerine su serpildi. Sonra Aleyhissalâtu vesselâm namaz kıldı. Biz de ona uyarak namaz kıldık."

Ebu Abdillah İbnu Mace der ki: "Hadiste geçen fahl kelimesi siyahlaşmış hasır manasına gelir."

❑ MESCİDLERİN TEMİZLİĞİ

233-6220 ٧٥٧- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ سُلَيْمَانَ بْنِ أَبِي الْجَوْنِ. ثَنَا مُحَمَّدُ ابْنُ صَالِحٍ الْمَدَنِيُّ. حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَنْ أَخْرَجَ أَذًى مِنَ الْمَسْجِدِ بَنَى اللهُ لَهُ بَيْتاً فِي الْجَنَّةِ».

في الزوائد: إسناده فيه انقطاع ولين. فإن فيه سلمان بن يسار، وهو ابن أبي مريم، لم يسمع من أبي سعيد ومحمد بن صالح فيه لين.

233. (757) (6220)- *Ebu Saidi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim mescidden (insanlara rahatsızlık veren) bir şeyi çıkarırsa Allah Teala hazretleri ona cennette bir ev yapar."*

234-6221 ٧٦٠- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سِنَانٍ. ثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ؛ عَنْ خَالِدِ بْنِ إِيَاسٍ، عَنْ يَحْيَىٰ بْنِ عَبْدِالرَّحْمٰنِ ابْنِ حَاطِبٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ قَالَ: أَوَّلُ مَنْ أَسْرَجَ فِي الْمَسَاجِدِ تَمِيمٌ الدَّارِيُّ.

في الزوائد: هو موقوف. وفي إسناده خالد بن إياس، اتفقوا على ضعفه.

234. (760) (6221)- Yine *Ebu Saidi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Mescidlere ilk defa kandil koyan Temimu'd-Dârî'dir."

AÇIKLAMA:

Dinimiz sadece mescid inşasını fevkalâde faziletli bir amel ilan etmekle kalmamış, mescide yönelik her çeşit müsbet hizmetleri takdir ve onları teşvik etmiştir. Burada iki nümune var: Aydınlatılması, temizlenmesi. Bunlara tefriş, ısıtma, tamir, bakım, yollarının imar ve bakımı, su ihtiyacının karşılanması, imam ve müezzinin temini gibi akla gelecek her çeşit hizmetleri dahil edebiliriz.

❑ MESCİDDE TÜKÜRMEK MEKRUHTUR

235-6222 ٧٦٤- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ حَكَّ بُزَاقاً فِي قِبْلَةِ الْمَسْجِدِ.

في الزوائد: إسناده صحيح، ورجاله ثقات. والحديث في الصحيحين من حديث أبي هريرة وأبي سعيد وعبدالله بن عمر.

235 (764) (6222)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, mescidin kıble duvarındaki bir tükrüğü kazıyıp temizledi."

❑ KOYUN VE DEVE AĞILINDA NAMAZ

236-6223 ٧٦٨- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ. ح وَحَدَّثَنَا أَبُو بِشْرٍ، بَكْرُ بْنُ خَلَفٍ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ. قَالاَ: ثَنَا هِشَامُ بْنُ حَسَّانَ، عَنْ مُحَمَّدٍ

بْنِ سِيـرِينَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنْ لَمْ تَجِدُوا إِلاَّ مَرَابِضَ الْغَنَمِ وَأَعْطَانَ الإِبِلِ، فَصَلُّوا فِي مَرَابِضِ الْغَنَمِ، وَلاَ تُصَلُّوا فِي أَعْطَانِ الإِبِلِ».

في الزوائد: إسناده صحيح.

236. (768) (6223)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Eğer siz, namaz kılmak için koyun ağılı ve deve damından başka bir yer bulamadı iseniz, koyun ağılında namazınızı kılın, fakat deve damında kılmayın."*

237-6224 ٧٦٩– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، عَنْ يُونُسَ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ عَبْدِاللهِ ابْنِ مُغَفَّلٍ الْمُزَنِيِّ؛ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «صَلُّوا فِي مَرَابِضِ الْغَنَمِ. وَلاَ تُصَلُّوا فِي أَعْطَانِ الإِبِلِ. فَإِنَّهَا خُلِقَتْ مِنَ الشَّيَاطِينِ».

في الزوائد: إسناد المصنف فيه مقال. وأصل الحديث رواه النسائي مقتصراً على النهي عن أعطان الإبل.

237. (769) (6224)- *Abdullah İbnu Muğaffel el-Müzenî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Koyun ağıllarında namaz kılın, deve damlarında kılmayın. Çünkü develer, şeytanlardan yaratılmıştır."*

238-6225 ٧٧٠– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا زَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ. حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ رَبِيعِ ابْنِ سَبْرَةَ بْنِ مَعْبَدٍ الْجُهَنِيِّ. أَخْبَرَنِي أَبِي، عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «لاَ يُصَلَّى فِي أَعْطَانِ الإِبِلِ، وَيُصَلَّى فِي مُرَاحِ الْغَنَمِ».

الحديث ذكره صاحب الزوائد ولم يتكلم على إسناده.

238. (770) (6225)- Sebre İbnu Ma'bed el-Cühenî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Deve damlarında namaz kılınmaz, fakat koyun ağıllarında namaz kılınır."*

❑ MESCİDE GİRERKEN DUA

239-6226 ٧٧١– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، وَأَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ الْحَسَنِ، عَنْ أُمِّهِ، عَنْ فَاطِمَةَ بِنْتِ رَسُولِ اللهِ ﷺ؛

قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إذَا دَخَلَ الْمَسْجِدَ يَقُولُ: «بِسْمِ اللهِ. وَالسَّلاَمُ عَلَى رَسُولِ اللهِ. اللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي وَافْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ». وَإذَا خَرَجَ قَالَ: «بِسْمِ اللهِ. وَالسَّلاَمُ عَلَى رَسُولِ اللهِ اللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي وَافْتَحْ لِي أَبْوَابَ فَضْلِكَ».

قال الترمذي بعد تخريج هذا الحديث، أي حديث فاطمة: حديث حسن، وليس إسناده بمتصل. وفاطمة بنت الحسين لم تدرك فاطمة الكبرى. إذ عاشت فاطمة بعد النبيّ ﷺ أشهراً.

239. (771) (6226)- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın pek muhterem kerimeleri Hz. Fatıma (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mescide girince: *"Bismillahi vesselamu ala Resûlillahi. Allahümmağfirlî zünûbî veftah lî rahmetike (Allah'ın adıyla girip, Allah'ın Resulü'ne selam ediyorum. Ey Allahım, benim günahımı affet, bana rahmet kapılarını aç)"* derdi. Mescidden çıkarken de: *"Bismillahi. Vesselamu ala Resulillahi. Allahümmağfir lî zünûbî veftah lî ebvabe fadlike (Allah'ın adıyla çıkıyorum, Resulullah'a selam ediyorum. Allahım, günahımı affet, bana fazl u kereminin kapılarını aç!)"* diye dua okurdu."

240-6227 ٧٧٣- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثنا أَبُو بَكْرٍ الْحَنَفِيُّ. ثنا الضَّحَّاكُ بْنُ عُثْمَانَ. ثنا سَعِيدٌ الْمَقْبُرِيُّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «إذَا دَخَلَ أَحَدُكُمُ الْمَسْجِدَ فَلْيُسَلِّمْ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ وَلْيَقُلْ: اللّٰهُمَّ افْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ. وَإذَا خَرَجَ فَلْيُسَلِّمْ عَلَى النَّبِيِّ وَلْيَقُلْ: اللّٰهُمَّ اعْصِمْنِي مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ».

في الزوائد: إسناده صحيح، ورجاله ثقات.

240. (773) (6627)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Biriniz mescide girince Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a selam etsin ve şu duayı okusun: Allahümmaftah li ebvabe rahmetike (Allahım, bana rahmetinin kapılarını aç)" çıkarken de Resulullah'a selam versin ve şu duayı okusun: "Allahümme a'sımınî mine'ş-şeytani'r-racim (Allahım, beni taşlanmış şeytandan koru)."*

❑ NAMAZA YÜRÜYEREK GİTMEK

241-6228 ٧٧٦- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ شَيْبَةَ. ثنا يَحْيَىٰ بْنُ أَبِي بُكَيْرٍ. ثنا زُهَيْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ

الْخُدْرِيِّ؛ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «أَلاَ أَدُلُّكُمْ عَلَى مَا يُكَفِّرُ اللهُ بِهِ الْخَطَايَا وَيَزِيدُ بِهِ فِي الْحَسَنَاتِ؟» قَالُوا: بَلَى يَارَسُولَ اللهِ! قَالَ «إِسْبَاغُ الْوُضُوءِ عِنْدَ الْمَكَارِهِ، وَكَثْرَةُ الْخُطَى إِلَى الْمَسَاجِدِ، وَانْتِظَارُ الصَّلاَةِ بَعْدَ الصَّلاَةِ».

في الزوائد: حديث أبي سعيد رواه ابن خزيمة وابن حبان في صحيحه. وله شاهد في صحيح مسلم وغيره.

241. (776) (6228)- Ebu Saidi'l-Hudrî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir defasında yanındakilere): *"Allah'ın kendisiyle hataları örtüp, sevapları artırdığı şeyi size göstermiyeyim mi?"* demişti. Ashab: "Evet söyleyin ey Allah'ın Resulü! dediler. Bunun üzerine:

"O şey, zahmetli durumlarda bile abdesti tam almak, mescidlere çok adım atmak, namazdan sonra müteakip namazı beklemek!" buyurdular."

242-6229 ٧٧٨- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَعِيدِ بْنِ يَزِيدَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ التُّسْتَرِيُّ. ثنا الْفَضْلُ بْنُ الْمُوَفَّقِ أَبُو الْجَهْمِ. ثنا فُضَيْلُ بْنُ مَرْزُوقٍ، عَنْ عَطِيَّةَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَنْ خَرَجَ مِنْ بَيْتِهِ إِلَى الصَّلاَةِ فَقَالَ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِحَقِّ السَّائِلِينَ عَلَيْكَ، وَأَسْأَلُكَ بِحَقِّ مَمْشَايَ هَذَا. فَإِنِّي لَمْ أَخْرُجْ أَشَراً وَلاَ بَطَراً وَلاَ رِيَاءً وَلاَ سُمْعَةً. وَخَرَجْتُ اتِّقَاءَ سُخْطِكَ وَابْتِغَاءَ مَرْضَاتِكَ. فَأَسْأَلُكَ أَنْ تُعِيذَنِي مِنَ النَّارِ وَأَنْ تَغْفِرَلِي ذُنُوبِي. إِنَّهُ لاَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلاَّ أَنْتَ. أَقْبَلَ اللهُ عَلَيْهِ بِوَجْهِهِ، وَاسْتَغْفَرَ لَهُ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ».

في الزوائد: هذا إسناده مسلسل بالضعفاء. عطية وهو العوفي، وفضيل بن مرزوق، والفضل بن الموفق كلهم ضعفاء. لكن رواه ابن خزيمة في صحيحه من طريق فضيل بن مرزوق، فهو صحيح عنده.

242. (778) (6229)- *Ebu Saidi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim evinden namaz kılmak üzere çıkar ve: "Ey Allahım! Senden isteyenlerin senin katındaki hakkı için ve şu yürüyüşümün hakkı için senden istiyorum. Ben kibirlenmek, böbürlenmek veya görsünler, desinler gibi adi maksadlarla evden çıkmış değilim. Senin gazabından sakınmak, rızanı kazanmak için evden çıktım. Öyleyse beni ateşten korumanı istiyorum, günahlarımı bağışlamanı talep ediyorum. Çünkü senden başka günahları affeden yoktur" diye dua eder, (yalvar yakar olursa) Allah Teala hazretleri, ona (rahmet) yüzüyle teveccüh eder ve yetmiş bin melek de kendisi için istiğfar eder."*

243-6230 ٧٨١ - حَدَّثَنَا مَجْزَأَةُ بْنُ سُفْيَانَ بْنِ أُسَيْدٍ، مَوْلَى ثَابِتٍ الْبُنَانِيِّ. حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ الصَّائِغُ، عَنْ ثَابِتٍ الْبُنَانِيِّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «بَشِّرِ الْمَشَّائِينَ فِي الظُّلَمِ إِلَى الْمَسَاجِدِ بِالنُّورِ التَّامِّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ».

في الزوائد: إسناد حديث أنس ضعيف.

243. (781) (6230)- *Hz. Enes İbnu Malik* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Karanlık gecelerde mescidlere müdavim olanların, kıyamet gününde tam bir nura kavuşacaklarını müjdele!"*

❑ MESCİDE UZAK EV DAHA SEVAPLI

244-6231 ٧٨٥ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ. ثَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ سِمَاكٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: كَانَتِ الْأَنْصَارُ بَعِيدَةً مَنَازِلُهُمْ مِنَ الْمَسْجِدِ. فَأَرَادُوا أَنْ يَقْتَرِبُوا فَنَزَلَتْ - وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ - قَالَ، فَثَبَتُوا.

في الزوائد: هذا موقوف. فيه سماك، وهو ابن حرب، وإن وثقه ابن معين وأبو حاتم فقد قال أحمد: مضطرب الحديث. وقال يعقوب بن شيبة: روايته عن عكرمة، خاصة، مضطربة. وروايته عن غيره صالحة.

244. (785) (6231)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ensar(dan bir kısmının) evleri mescidden uzakta idi. Bunlar mescidin yakınına gelmek istediler. Bunun üzerine şu ayet nazil oldu. (Mealen): **"Onların önden gönderdiklerini ve geride bıraktıklarını (eserlerini, ihmal etmeksizin) yazmaktayız"** (Ya-sin 12). İbnu Abbas der ki: "Bunun üzerine onlar yerlerinde kaldılar."

AÇIKLAMA:

Geride bıraktıkları diye tercüme ettiğimiz âsar kelimesini seleften pek çoğu "ayak izi" olarak te'vil etmiştir. Gerçekte onun müfredi olan eser kelimesi ayak izi manasına da gelmektedir. Böylece evi mescide uzak olanlar daha çok adım atmış olmakla daha kazançlı olmaktadırlar. Ama bu uzaklık ezan sesinin gelemeyeceği kadar olmamalıdır.

❑ CEMAATTEN GERİ KALMAMALI

245-6232 ٧٩٥ - حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْهُذَلِيُّ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ

مُسْلِمٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي ذِئْبٍ، عَنِ الزِّبْرِقَانِ بْنِ عَمْرٍو الضَّمْرِيِّ، عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ: «لَيَنْتَهِيَنَّ رِجَالٌ عَنْ تَرْكِ الْجَمَاعَةِ، أَوْ لَأُحَرِّقَنَّ بُيُوتَهُمْ».

في الزوائد: في إسناده الوليد بن مسلم الدمشقي مدلّس. وعثمان لا يعرف حاله. والمعنى ثابت في الصحيحين وغيرهما.

245. (795) (6232)- *Usame İbnu Zeyd* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir kısım (tenbel) adamlar, ya cemaati terketmekten vazgeçerler yahut da ben onların evlerini (başlarına) yıkacağım."*

❑ YATSI VE SABAH NAMAZLARININ CEMAATİ

246-6233 ٧٩٨ - حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ عُمَارَةَ بْنِ غَزِيَّةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ؛ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: «مَنْ صَلَّى فِي مَسْجِدٍ، جَمَاعَةً، أَرْبَعِينَ لَيْلَةً، لَا تَفُوتُهُ الرَّكْعَةُ الْأُولَى مِنْ صَلَاةِ الْعِشَاءِ، كَتَبَ اللّٰهُ لَهُ بِهَا عِتْقاً مِنَ النَّارِ».

في الزوائد: فيه إرسال وضعف. قال الترمذي والدارقطني: لم يدرك عمارة أنسا ولم يلقه. وإسماعيل كان يدلّس.

246. (798) (6233)- *Ömer İbnu'l-Hattab* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim bir mescidde cemaatle yatsının ilk rek'atini kaçırmadan kırk gece namaz kılarsa Allah Teala hazretleri, bu namazlar vesilesiyle onun için ateşten bir azadlık yazar."*

❑ MESCİDE DEVAM VE NAMAZLARI BEKLEME

247-6234 ٨٠٠ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا شَبَابَةُ. ثَنَا ابْنُ أَبِي ذِئْبٍ، عَنِ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ؛ قَالَ: «مَا تَوَطَّنَ رَجُلٌ مُسْلِمٌ الْمَسَاجِدَ لِلصَّلَاةِ وَالذِّكْرِ، إِلَّا تَبَشْبَشَ اللّٰهُ لَهُ كَمَا يَتَبَشْبَشُ أَهْلُ الْغَائِبِ بِغَائِبِهِمْ، إِذَا قَدِمَ عَلَيْهِمْ».

في الزوائد: إسناده صحيح، رجاله ثقات.

247. (800) (6234)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Re-

sulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Müslüman bir kimse, namaz ve zikir için mescidi vatan edindiği (çokca gitmeyi alışkanlık haline getirdiği) zaman Allah'ın onun bu halinden duyduğu sevinç, tıpkı gurbette adamı olan kimselerin onun yanlarına dönmesiyle (kavuşmaktan)duydukları sevinç gibidir."*

248-6235 ٨٠١ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ الدَّارِمِيُّ. ثَنَا النَّضْرُ بْنُ شُمَيْلٍ. ثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَبِي أَيُّوبَ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عَمْرٍو؛ قَالَ: صَلَّيْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ الْمَغْرِبَ. فَرَجَعَ مَنْ رَجَعَ. وَعَقَّبَ مَنْ عَقَّبَ. فَجَاءَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مُسْرِعاً، قَدْ حَفَزَهُ النَّفَسُ، وَقَدْ حَسَرَ عَنْ رُكْبَتَيْهِ، فَقَالَ: «أَبْشِرُوا. هٰذَا رَبُّكُمْ قَدْ فَتَحَ بَاباً مِنْ أَبْوَابِ السَّمَاءِ، يُبَاهِي بِكُمُ الْمَلاَئِكَةَ. يَقُولُ: انْظُرُوا إِلَى عِبَادِي قَدْ قَضَوْا فَرِيضَةً؛ وَهُمْ يَنْتَظِرُونَ أُخْرَى».

في الزوائد: هذا إسناد صحيح. ورجاله ثقات.

248. (801) (6235)- *Abdullah İbnu Amr* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte akşam namazını kılmıştık. Namazdan sonra dileyenler evlerine döndü, dileyener de yerinde kaldı. (Çok geçmeden) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* koşarcasına ve hızlı nefes alarak, diz kapakları da açılmış bir halde geldi. Bize dediler ki: *"Müjdeler olsun! İşte Rabbiniz! Sema kapılarından bir kapı açmış, meleklere karşı sizlerle iftihar ediyor ve diyor ki: "Kullarıma bakın! Farzlarını eda ettiler. Şimdi de diğer namazı beklemekteler!"*

NAMAZI EDA VE NAMAZIN SÜNNETLERİ BÖLÜMÜ

❑ NAMAZDA İSTİAZE VE KIRAAT

249-6236 ٨٠٨- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْمُنْذِرِ. ثَنَا ابْنُ فُضَيْلٍ. ثَنَا عَطَاءُ بْنُ السَّائِبِ، عَنْ أَبِي عَبْدِالرَّحْمَـٰنِ السُّلَمِيِّ، عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ، وَهَمْزِهِ وَنَفْخِهِ وَنَفْثِهِ».

قَالَ: هَمْزُهُ الْمُوتَةُ. وَنَفْثُهُ الشِّعْرُ. وَنَفْخُهُ الْكِبْرُ.

في الزوائد: في إسناده مقال. فإن عطاء بن السائب اختلط آخر عمره، وسمع منه محمد بن فضيل بعد الاختلاط. وفي سماع أبي عبدالرحمن السلمي من ابن مسعود كلام. قال شعبة: لم يسمع. وقال أحمد: أرى قول شعبة وهما. وقال أبو عمرو الداني: أخذ أبو عبدالرحمن القراءة عرضا عن عثمان وعليّ وابن مسعود. ا هـ.

والحديث قد رواه أبو داود والترمذي والنسائي من حديث أبي سعيد الخدريّ. ورواه ابن حبان في صحيحه من حديث جبير بن مطعم.

249. (808) (6236)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Allahümme innî euzü bike mine'ş-şeytani'r-racim ve hemzihi ve nefhihi ve nefsihi "Allahım, şeytan-ı racimden, onun dürtmelerinden, telkinlerinden, atacağı kibirden sadece sana sığınırım"* diye dua ederdi."

AÇIKLAMA:

Cumhur-u ulema, namazda istiazeyi müstehab addetmiştir. Yeri de birinci rek'atte Fatiha'nın evvelinde okunan Sübhanekeden hemen sonradır. İstiazeden sonra Besmele ve Fatiha okunur.

❑ KIRAATA NE İLE BAŞLANIR?

250-6237 ٨١٤– حدّثنا نصر بن عليٍّ الجهضميّ، وبكر بن خلفٍ، وعقبة بن مكرمٍ. قالوا: ثنا صفوان بن عيسىٰ. ثنا بشر بن رافعٍ، عن أبي عبدالله، ابن عمّ أبي هريرة، عن أبي هريرة؛ أنّ النّبيّ ﷺ كان يفتتح القراءة بـ﴿ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾.

في الزوائد: إسناده ضعيف. أبو عبدالله الدوسيّ ابن عمر أبي هريرة مجهول الحال. وبشر بن رافع، اختلف قول ابن معين فيه. فمرة وثقه، ومرة ضعّفه. وضعّفه أحمد. وقال ابن حبان: يروى أشياء موضوعة. والحديث من رواية غير أبي هريرة، ثابت في الصحيحين وغيرهما.

250. (814) (6237)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namazın kıraatini "Elhamdülillahi Rabbi'l-alemin..." ile başlatırdı."

❑ CUMA GÜNÜ SABAH NAMAZINDA KIRAAT

251-6238 ٨٢٢– حدّثنا أزهر بن مروان ثنا الحارث بن نبهان. ثنا عاصم بن بهدلة، عن مصعب ابن سعدٍ، عن أبيه؛ قال: كان رسول الله ﷺ يقرأ في صلاة الفجر، يوم الجمعة: الم تنزيل، وهل أتىٰ على الإنسان.

في الزوائد: إسناد حديث سعد ضعيف، لاتفاقهم على ضعف الحارث بن نبهان والحديث، من رواية ابن عباس، أخرجه مسلم وغيره.

٨٢٤– حدّثنا إسحاق بن منصورٍ. أنبأنا إسحاق بن سليمان. أنبأنا عمرو بن أبي قيسٍ، عن أبي فروة، عن أبي الأحوص، عن عبدالله بن مسعودٍ، أنّ رسول الله ﷺ كان يقرأ في صلاة الصّبح، يوم الجمعة: الم تنزيل، وهل أتىٰ على الأنسان.

قال إسحاق: هكذا ثنا عمرو، عن عبدالله. لا أشكّ فيه.

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات.

251. (822-824) (6238)- *Mus'ab İbnu Sa'd*'ın babası Sa'd İbnu Ebi Vakkas ve İbnu Mes'ud (radıyallahu anhüm)'un anlattıklarına göre: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cuma günü sabah namazında *"elif-lam-mim tenzil ve Hel etâ a'le'l-İnsan"* surelerini okurdu."

❑ ÖĞLE VE İKİNDİDE KIRAAT

252-6239 ٨٢٨- حَدَّثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ حَكِيمٍ. ثَنَا أَبُو دَاوُدَ الطَّيَالِسِيُّ ثَنَا الْمَسْعُودِيُّ. ثَنَا زَيْدٌ الْعَمِّيُّ، عَنْ أَبِي نَضْرَةَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ قَالَ: اجْتَمَعَ ثَلاثُونَ بَدْرِيّاً مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَالُوا: تَعَالَوْا حَتَّى نَقِيسَ قِرَاءَةَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فِيمَا لَمْ يَجْهَرْ فِيهِ مِنَ الصَّلاةِ فَمَا اخْتَلَفَ مِنْهُمْ رَجُلانِ. فَقَاسُوا قِرَاءَتَهُ فِي الرَّكْعَةِ الأُولَىٰ مِنَ الظُّهْرِ بِقَدْرِ ثَلاثِينَ آيَةً. وَفِي الرَّكْعَةِ الأُخْرَى قَدْرَ النِّصْفِ مِنْ ذَلِكَ. وَقَاسُوا ذَلِكَ فِي الْعَصْرِ عَلَى قَدْرِ النِّصْفِ مِنَ الرَّكْعَتَيْنِ الأُخْرَيَيْنِ مِنَ الظُّهْرِ.

في الزوائد: إسناده ضعيف. زيد العمّي ضعيف. والمسعوديّ اختلط بآخر عمره. وأبو داود سمع منه بعد الاختلاط.

252. (828) (6239)- *Ebu Saidi'l-Hudri* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashabından Bedir Savaşı'na katılanlardan otuz tanesi toplanarak aralarında: "Gelin, Resulullah'ın namazda sessiz okuduğu kıraatın kaç ayet olduğunu kıyaslayarak tesbit edelim" dediler. Bu hususta iki kişi bile ihtilaf etmedi. Aleyhissalâtu vesselâm'ın öğle namazında okuduğu ayetin miktarını kıyas suretiyle hesaplayıp otuz ayet kadar olduğunu tesbit ettiler. İkinci rekatte okuduğu bunun yarısı kadardı. Aynı ölçümü ikindi namazı için de yaptılar. İkindinin kıraatı öğlenin son iki rekatındaki kıraatin yarısı kadardı."

AÇIKLAMA:

Resulullah'ın namazlarda takip ettiği uzunluk-kısalıkla ilgili farklı rivayetler gelmiştir. Bu farklılıklar, Aleyhissalâtu vesselâm'ın içinde bulunduğu şartlara göre, bazan uzun, bazan kısa kıraate yer verdiğini gösterir. Sadedinde olduğumuz rivayet O'nun kıraati uzun yaptığını göstermektedir. Halbuki, bilhassa cemaate kıldırdığı zamanlarda kısa okuduğuna ve imamın kısa okumasını tavsiye ettiğine dair rivayetler de var. Bu sebeple alimler prensip olarak, imamın kısa okumasının müstehab olduğuna hükmetmiştir.

❑ AKŞAM NAMAZINDA KIRAAT

253-6240 ٨٣٣- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ بُدَيْلٍ. ثَنَا حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ. ثَنَا عُبَيْدُ اللهِ،

عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَقْرَأُ فِي الْمَغْرِبِ: قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ، وَقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ.

قَالَ السندي: هذا الحديث، فيما أراه، من الزوائد وما تعرّض له. ويدل على ما ذكرتُ قولُ الحافظ في شرح البخاري: ولم أر حديثاً مرفوعاً فيه التنصيص على القراءة فيها، بشيء من قصار المفصل، إلا حديثاً في ابن ماجة عن ابن عمر نصّ فيه على (الكافرون والإخلاص) وظاهر إسناده الصحة. إلا أنه معلول. قال الدارقطني: أخطأ بعض رواته.

253. (833) (6240)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* akşam namazında "Kul ya eyyühe'l-kâfirun" ve "Kul hüvallahü ahad" surelerini okurdu."

❑ İMAMIN ARKASINDA KIRAAT

254-6241 ٨٣٩– حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْفُضَيْلِ. ح وَحَدَّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا عَلِيُّ ابْنُ مُسْهِرٍ، جَمِيعاً عَنْ أَبِي سُفْيَانَ السَّعْدِيِّ، عَنْ أَبِي نَضْرَةَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «لاَ صَلاَةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ بِـ(الْحَمْدُ لِلَّهِ) وَسُورَةٍ، فِي فَرِيضَةٍ أَوْ غَيْرِهَا».

في الزوائد: ضعيف. وفي إسناده أبو سفيان السعدي. قال ابن عبدالبر: أجمعوا على ضعفه. لكن تابع أبا سفيان قتادةُ كما رواه ابن حبان في صحيحه.

254. (839) (6241)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulllah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İster farz ister nafilelerde olsun her rekatte "Elhamdülillahi Rabbi'l-alemin" suresi ile bir başka sure okumayanın namazı namaz değildir."*

255-6242 ٨٤١– حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ عَمْرِو بْنِ السُّكَيْنِ. ثَنَا يُوسُفُ بْنُ يَعْقُوبَ السَّلْعِيُّ. ثَنَا حُسَيْنٌ الْمُعَلِّمُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «كُلُّ صَلاَةٍ لاَ يُقْرَأُ فِيهَا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ، فَهِيَ خِدَاجٌ، فَهِيَ خِدَاجٌ».

في الزوائد: إسناده حسن.

255. (841) (6242)- *Amr İbnu Şuayb an ebihi an ceddihi* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İçinde Fatiha suresi okunmayan her namaz noksandır, noksandır."*

AÇIKLAMA:

Namazda kıraat farz ise de teferruatta bazı ihtilaflar mevcuttur. Cemaat halinde olsun, münferid halde olsun, farz namaz olsun, nafile namaz olsun hepsinde Fatiha'nın gerekli olduğunu bu hadisten anlamaktayız. Önceki hadis, Fatiha'dan başka bir surenin okunmasını da gerekli göstermektedir. Ancak alimler başka rivayetleri de değerlendirerek, farklı hükümlere gitmişlerdir: Zamm-ı sureyi cumhur sünnet telakki eder, Hanefiler ve diğer bazı alimler, zamm-ı sureyi de vacib addetmişlerdir; bu, üç ayet veya üç ayet uzunluğunda bir ayet de olabilir.

256-6243 ٨٤٢– حَدَّثَنَا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدٍ. ثنا إِسْحَاقُ بنُ سُلَيمَانَ. ثنا مُعَاوِيَةُ بنُ يَحْيَىٰ، عَنْ يُونُسَ ابْنِ مَيْسَرَةَ، عَنْ أَبِي إِدْرِيسَ الْخَوْلَانِيِّ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ؛ قَالَ: سَأَلَهُ رَجُلٌ فَقَالَ: أَقْرَأُ وَالإِمَامُ يَقْرَأُ؟ قَالَ: سَأَلَ رَجُلٌ النَّبِيَّ ﷺ: أَفِي كُلِّ صَلَاةٍ قِرَاءَةٌ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «نَعَمْ» فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ: وَجَبَ هٰذَا.

في الزوائد: قال المزّي: هو موقوف. ثم قال: هذا إسناد صحيح، رجاله ثقات.

256. (842) (6243)- *Ebu'd-Derda* (radıyallahu anh)'nın anlattığına göre: "Bir adam kendisine: "Namazda imam okurken ona uyan kimse de Kur'an'dan okur mu?" diye sormuş, o da şu cevabı vermiştir: "Bir adam, Aleyhissalâtu vesselâm'a her namazda kıraat var mı? diye sormuştu da Aleyhissalâtu vesselâm'dan: "Evet!" cevabını almıştı. Bunun üzerine cemaatten biri de: "Bu vacip oldu" demişti."

257-6244 ٨٥٠– حَدَّثَنَا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدٍ. ثنا عُبَيْدُ اللهِ بنُ مُوسَىٰ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ صَالِحٍ، عَنْ جَابِرٍ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَنْ كَانَ لَهُ إِمَامٌ، فَقِرَاءَةُ الإِمَامِ لَهُ قِرَاءَةٌ».

في الزوائد: في إسناده جابر الجعفيّ، كذاب والحديث مخالف لما رواه الستة من حديث عبادة.

257. (850) (6244)- Hz.Cabir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Kim imama uymuş ise, imamın kıraatı onun da kıraatidir"* buyurdular."

AÇIKLAMA:

İmama uyan kimsenin kıraatte bulunup bulunmayacağı hususunda

farklı rivayetler gelmiştir. Son iki rivayette de görüldüğü üzere, Hz. Cabir'den iki zıt görüş rivayet edilmektedir. Şarihler, ikinci hadisin daha sahih olduğunu belirtirler.

Netice olarak, *Ebu Hanife, Sevrî, İbnu Uyeyne* ve Malikîlerden *İbnu Veheb* ile diğer bir grup alim: "Cehrî ve hafî hiçbir namazda imama uyan kimse ne Fatiha ne de zamm-ı sure hiçbir şey okumaz" diye hükmetmiştir. *İmam Malik, Şafii, Ahmed İbnu Hanbel* ve *İshak İbnu Rahuye, Evzâî, Makhul* ve *Ebu Sevr* gibi diğer birkısım ulema ise: "İmama uyan kişi, gizli, açık bütün namazların her rekatinde Fatiha okumalıdır, vaciptir" diye hükmetmiştir. Bu mevzuda: "İmama uyan kişi, hafi namazlarda kıraat eder, cehrîde etmez" veya "gizli namazlarda veya cehrî de olsa imamı işitmediği hallerde kıraat eder, işittiği açık namazlarda etmez" gibi başka görüşler de ileri sürülmüştür.

Hanefîler imama uyan kimsenin, kıraat hafî olsun, cehrî olsun Kur'an okumasını *tahrimen mekruh* addetmiştir.

❑ AMİN'İ CEHREN SÖYLEMEK

258-6245 ٨٥٣- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا صَفْوَانُ بْنُ عِيسَى. ثَنَا بِشْرُ بْنُ رَافِعٍ، عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ، ابْنِ عَمِّ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: تَرَكَ النَّاسُ التَّأْمِينَ. وَكَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِذَا قَالَ: ﴿غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ﴾ قَالَ: ﴿آمِينَ﴾ حَتَّى يَسْمَعَهَا أَهْلُ الصَّفِّ الْأَوَّلِ. فَيَرْتَجُّ بِهَا الْمَسْجِدُ.

في الزوائد: في إسناده أبو عبدالله، لا يُعرف وبشر، ضعّفه أحمد وقال ابن حبان: يروي الموضوعات. والحديث رواه ابن حبان في صحيحه بسند آخر.

258. (853) (6245)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "İnsanlar amin demeyi terkettiler. Halbuki Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, namazda *"gayri'l-mağdubi aleyhim ve la'd-dallin"* deyince amin derdi, bunu ön saftakiler işitirdi, sonra mescid amin sesiyle dalgalanırdı."

İÇİNDEKİLER

VEKALET BÖLÜMÜ

VAKIF BÖLÜMÜ

YEMİN BÖLÜMÜ

İLAVELER BÖLÜMÜ

İBNU MACE'NİN ZİYADE HADİSLERİ